

TESI DOCTORAL:

CONSTRUINT IDENTITATS FLEXIBLES.

**JOVES ADULTS D'ORIGEN EXTRACOMUNITARI ENTRE
PROCESSOS D'INCLUSIÓ I EXCLUSIÓ SOCIAL**

Autora: NÚRIA ROCA I CAPARÀ

Directora de Tesi: DRA. SÍLVIA CARRASCO I PONS

**DEPARTAMENT D'ANTROPOLOGIA SOCIAL
UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA**

OCTUBRE 2009

Agraïments:

Vull agrair a moltes persones la realització d'aquesta tesi.

En primer lloc als meus fills Pol i Adrià, a qui estimo per sobre de tot, de qui he après a estimar i a valorar la diferència i la diversitat com una riquesa. Als meus pares Pere i Ernestina pel seu amor incondicional i perquè em van ensenyar des de petita valors com la solidaritat, el respecte i el compromís. A la meva germana Neus i al Xavi, per la seva estima i perquè sempre han estat al meu costat tant si els he necessitat o no, i en qui sempre puc comptar. Al Dani i la Cèlia, a qui estimo com si fossin fills.

A les meves professores/rs de la Universitat Autònoma de Barcelona per totes les ensenyances rebudes. Especialment a la professora Verena Stolcke, per confiar en mi. A les meves companyes de l'Escola Universitària d'Infermeria Sant Joan de Déu de Barcelona, perquè sempre m'han animat i encoratjat per continuar endavant amb tots els projectes que he iniciat i, sobre tot, a l'equip directiu pel seu acompanyament i suport. Agraïments especials per a Àngels, Carme i Marina, per tot el que m'han ensenyat durant els anys de convivència i tot el que hem compartit; i a la Patrícia, Juan i Juan Carlos pel suport informàtic en els moments finals. Gràcies especials a tots els amics que han estat pendents de la meva tesi, de com anava, si avançava o no..., perquè sempre he sentit a prop el seu ànim. També als companys i companyes del grup EMIGRA de la UAB, per l'entusiasme en totes les activitats que realitzem i pel seu recolçament.

Gràcies al Tribunal pel temps dedicat, per les propostes de millora, pels suggeriments, i per la seva benevolència. Gràcies especials i immenses a cadascun dels nois i noies entrevistats, per la seva generositat, paciència i dedicació. Sense ells ni elles aquesta tesi no fora possible.

I sobre tot, gràcies a la professora Sílvia Carrasco que ha estat des del principi l'ànima d'aquest treball. Des del primer dia, quan en els cursos de doctorat em va animar a fer-la, fins la recta final. Les seves correccions, rectificacions, propostes i suggeriments han estat fonamentals per poder-la realitzar. Sense ella no seria el mateix.

Gràcies de tot cor a totes les persones que m'han acompanyat en aquest camí per estar sempre al meu costat.

ÍNDEX:

INTRODUCCIÓ	pàg. 13
Identitats, migracions, desigualtats i joves	pàg. 14
Estructura de la tesi	pàg. 19
CAPÍTOL 1.- APROXIMACIÓ ALS CONTEXTOS SOCIALS DELS JOVES DE FAMÍLIES IMMIGRADES A BARCELONA	pàg. 22
1.1.- Globalització i migracions en el segle XXI	pàg. 22
1.1.1.- Immigració estrangera a Barcelona	pag. 25
1.1.2.- Immigració extracomunitària i ciutadania europea	pàg. 44
1.1.3.- Llei d'estrangeria i reagrupament familiar	pàg. 46
1.1.4.- Aproximació a les condicions de vida de la població immigrada a Catalunya	pàg. 51
1.2.- Joves d'origen immigrant i discriminació.	
Categories encreuades	pàg. 65
1.2.1.- Immigració i exclusió social	pàg. 65
1.2.2.- Immigració, exclusió social i joventut	pàg. 70
1.3.- Joves, procés migratori i context familiar	pàg. 74
1.3.1.- Fills i filles de famílies immigrades	pàg. 74
1.3.2.- Vides i contextos dels joves d'origen immigrant	pàg. 79
1.3.3.- Escolarització	pàg. 82
1.3.4.- Inserció laboral	pàg. 89
1.3.5.- Les polítiques d'inclusió social i la població immigrada	pàg. 94
1.3.6.- L'estat del benestar i la inclusió dels joves	pàg. 98

CAPÍTOL 2.- JOVES, MIGRACIÓ I IDENTITAT	pàg. 103
2.1.- Sobre joves “fills de la migració” en la literatura internacional	pàg. 103
2.1.1.- Estudis realitzats a França	pàg. 104
2.1.1.1.- Context de producció bibliogràfica	pàg. 104
2.1.1.2.- Autors i aportacions teòriques i empíriques	pàg. 106
2.1.1.3.- Per sintetitzar	pàg. 116
2.1.2.- Estudis realitzats a Estats Units	pàg. 117
2.1.2.1.- Context de producció bibliogràfica	pàg. 117
2.1.2.2.- Autors i aportacions teòriques i empíriques	pàg. 119
2.1.2.3.- Per sintetitzar	pàg. 127
2.1.3.- Estudis realitzats a Anglaterra	pàg. 128
2.1.3.1.- Context de producció bibliogràfica	pàg. 128
2.1.3.2.- Autors i aportacions teòriques i empíriques	pàg. 131
2.1.3.3.- Per sintetitzar	pàg. 136
2.1.4.- Estudis realitzats a Alemanya	pàg. 136
2.1.4.1.- Context de producció bibliogràfica	pàg. 136
2.1.4.2.- Autors i aportacions teòriques i empíriques	pàg. 139
2.1.4.3.- Per sintetitzar	pàg. 143
2.1.5.- Estudis realitzats a Espanya	pàg. 143
2.1.5.1.- Autors i aportacions teòriques i empíriques	pàg. 144
2.1.5.2.- Per sintetitzar	pàg. 158
2.2.- La problemàtica de la construcció de la identitat en contextos multiculturals	pàg. 163
2.2.1.- Cultura i vinculació social. Un concepte dinàmic de cultura	pàg. 164
2.2.2.- L'estudi de la identitat des de diferents disciplines	pàg. 167
2.2.3.- Construint les identitats	pàg. 170
2.2.4.- Identitats i migracions	pàg. 177
2.2.5.- L'etnogènesi	pàg. 180
2.2.6.- Proposta teòrica: la flexibilitat identitària	pàg. 183

CAPÍTOL 3.- PLANTEJAMENT TEÒRIC I METODOLÒGIC DE LA RECERCA	pàg. 188
3.1.- Interrogants, hipòtesis i objectius de la recerca	pàg. 189
3.1.1.- Interrogants	pàg. 189
3.1.2.- Hipòtesis	pàg. 191
3.1.3.- Objectius	pàg. 192
3.2.- Proposta de conceptualització	pàg. 193
3.3.- Metodologia i disseny de la recerca	pàg. 195
3.3.1.- Unitats d'anàlisi	pàg. 199
3.3.2.- Població d'estudi	pàg. 199
3.3.3.- Tècniques i instruments de recollida de dades	pàg. 201
3.3.4.- Anàlisi i interpretació de les dades	pàg. 204
3.3.5.- Explotació dels resultats	pàg. 204
3.3.6.- Discussió	pàg. 205
3.4.- Fases del procés de realització de la recerca	pàg. 205
CAPÍTOL 4.- JOVES, IMMIGRACIÓ I PROCESSOS D'INCLUSIÓ I EXCLUSIÓ SOCIAL	pàg. 208
4.1.- Trajectòries migratòries familiars i processos d'aculturació	pàg. 208
4.1.1.- Processos familiars	pàg. 208
4.1.2.- Les famílies vistes pels joves	pàg. 209
4.1.3.- Per sintetitzar	pàg. 250
4.2.- “Sóc més oberta. Dic el que penso i penso diferent”	pàg. 252
4.2.1.- Hipòtesi i plantejaments de partida	pàg. 252
4.2.2.- Resultats	pàg. 252
4.2.3.- Per sintetitzar	pàg. 272

4.3.- “Sempre dic que sóc fill del Marroc, adoptat per Espanya i amb sentiment català. Això és el que em defineix”	pàg. 275
4.3.1.- Hipòtesi i plantejaments de partida	pàg. 275
4.3.2.- Resultats	pàg. 276
4.3.3.- Per sintetitzar	pàg. 290
4.4.- “Prefereixo que m’acceptin i em vegin com vulguin, però que m’acceptin”	pàg. 292
4.4.1.- Hipòtesi i plantejaments de partida	pàg. 292
4.4.2.- Resultats	pàg. 293
4.4.3.- Per sintetitzar	pàg. 304
4.5.- “Quan ets invisible pots exercir la normalitat”	pàg. 306
4.5.1.- Hipòtesi i plantejaments de partida	pàg. 306
4.5.2.- Resultats	pàg. 307
4.5.3.- Per sintetitzar	pàg.326
4.6.- Recapitulació: Experiències viscudes	pàg. 328
4.6.1.- Joves, trajectòries i relats	pàg. 328
4.6.2.- Identitat i discriminació	pàg. 329
4.6.3.- Per sintetitzar	pàg. 357
CAPÍTOL 5.- CONSTRUINT IDENTITATS FLEXIBLES	pàg. 359
5.1.- Processos identitaris i experiències d’inclusió: Cap a una proposta de classificació	pàg. 361
5.2.- Factors que incideixen en les identitats flexibles	pàg. 384
5.2.1.- Vivències personals	pàg. 384
5.2.2.- Relacions familiars i amb origen	pàg. 388
5.2.3.- Experiències socials: escola, treball i societat	pàg. 396
5.3.- Les dimensions de la identitat flexible	pàg. 401
5.3.1.- Dimensió cultural	pàg. 402
5.3.2.- Dimensió social	pàg. 405

5.3.3.- Dimensió ètnico-nacional	pàg. 406
5.3.4.- Dimensió religiosa	pàg. 407
5.4.- Reprement els interrogants plantejats	pàg. 409
CONCLUSIONS I IMPLICACIONS	pàg. 414
BIBLIOGRAFIA CITADA	pàg. 426
Llibres	pàg. 426
Articles	pàg. 431
Informes	pàg. 435
BIBLIOGRAFIA CONSULTADA	pàg. 437
ANNEXES	pàg. 442

ÍNDEX DE TAULES, FIGURES I GRÀFIQUES:

Taules:

Taula nº 1: Evolució del nombre de residents estrangers empadronats a la ciutat de Barcelona	pàg. 26
Taula nº 2: Evolució dels col·lectius més nombrosos a la ciutat de Barcelona. Anys 2005-2009	pàg. 28
Taula nº 3: Evolució del perfil de la població immigrada a Barcelona. Anys 2005-2009	pàg. 29
Taula nº 4: Comparació de l'edat de la població estrangera i del total de població de Barcelona. Any 2008	pàg. 29
Taula nº 5: Increment del percentatge d'estrangers per districtes, respecte del total de població. Període 2001-2006	pàg. 30
Taula nº 6: Evolució de la població estrangera per districtes a la ciutat de Barcelona. Anys 2006-2009	pàg. 31
Taula nº 7: La població estrangera per districtes i sexe a la ciutat de Barcelona. Gener 2009	pàg. 32
Taula nº 8: Principals nacionalitats sol·licitants de reagrupament familiar l'any 2007 a la ciutat de Barcelona	pàg. 34
Taula nº 9: Reagrupament familiar a la ciutat de Barcelona. Evolució de les sol·licituds segons nacionalitat. Anys 2005-08	pàg. 35
Taula nº 10: Evolució dels naixements de fills/es de pares estrangers a la ciutat de Barcelona. Anys 2003-2007	pàg. 36
Taula nº 11: Principals nacionalitats dels naixements a la ciutat de Barcelona. Any 2007	pàg. 37
Taula nº 12: Evolució dels alumnes estrangers no universitaris a la ciutat de Barcelona. Anys 2003-2008	pàg. 38
Taula nº 13: Evolució població equatoriana a la ciutat de Barcelona. Anys 2005-2009	pàg. 39
Taula nº 14: Evolució població marroquina a la ciutat de Barcelona. Anys 2005-2009	pàg. 40
Taula nº 15: Evolució població colombiana a la ciutat de Barcelona. Anys 2005-2009	pàg. 40
Taula nº 16: Evolució població filipina a la ciutat de Barcelona. Anys 2005-2009	pàg. 41

Taula nº 17: Evolució població pakistanesa a la ciutat de Barcelona.	
Anys 2005-2009	pàg. 41
Taula nº 18: Evolució població peruana a la ciutat de Barcelona.	
Anys 2005-2009	pàg. 42
Taula nº 19: Evolució població xilena i cubana a la ciutat de Barcelona.	
Anys 2002-2009	pàg. 42
Taula nº 20: Nivell d'estudis acabats de la població immigrada segons el nivell d'estudis del pare i de la mare	pàg. 54
Taula nº 21: Principals ocupacions per nacionalitats a Catalunya.	
Any 2006	pàg. 60
Taula nº 22: Categoria socioprofessional de la població immigrada segons sexe	pàg. 62
Taula nº 23: Proporció de llars afectades per processos d'exclusió segons estatus d'estrangeria i de ciutadania	pàg. 67
Taula nº 24: Total de població jove estrangera a l'Estat Espanyol per grups de població, estimació a 1 de gener de 2008	pàg. 76
Taula nº 25: Total de població jove estrangera a la Comunitat Autònoma de Catalunya per grups de població, estimació a 1 de gener de 2008	pàg. 76
Taula nº 26: Esquema de l'organització de les entrevistes	pàg. 202
Taula nº 27: Comparatiu de les famílies i els processos migratoris familiars	pàg. 443
Taula nº 28: Comparativa dels nois i noies entrevistats	pàg. 444
Taula nº 29: Comparatiu dels diferents tipus d'identitat en relació a les trajectòries d'inclusió i exclusió social	pàg. 379

Figures:

Figura nº 1: Elements que intervenen en la contrucció de la identitat	pàg. 17
Figura nº 2: Procés d'exclusió social	pàg. 73
Figura nº 3: Acomodació interètnica / inclusió social	pàg. 93
Figura nº 4: Polítiques per a la inclusió social	pàg. 97
Figura nº 5: Esquema sobre la teoria de la flexibilitat identitària i les seves relacions i components en els fills i filles de famílies d'origen immigrant	pàg. 185

Gràfiques:

Gràfica nº 1: Evolució del nombre de residents estrangers empadronats a la ciutat de Barcelona	pàg. 27
Gràfica nº 2 : Nivell educatiu dels i les joves per nacionalitat	pàg. 55
Gràfica nº 3: Evolució del nombre d'estudiants estrangers a Espanya, matriculats en ensenyança universitària, per curs acadèmic. 1996-2007	pàg. 56

AVISOS DE LECTURA

- ***Sobre les cites***

Les cites textuais no s'han traduït al català per conservar el seu sentit original.

- ***Sobre els noms***

Els noms dels nois i noies entrevistats són ficticis per conservar el seu anonimat.

**“Venim del Nord, venim del Sud
de terra endins, de mar enllà,
i no creiem en les fronteres
si darrera hi ha un company
amb les seves mans esteses
a un pervindre alliberat.
I caminem per poder ser,
i volem ser per caminar.**

**Venim del Nord, venim del Sud
de terra endins, de mar enllà,
i no ens mena cap bandera
que no es digui llibertat,
la llibertat de vida plena
que és llibertat dels meus companys.
I volem ser per caminar,
i caminar per poder ser.**

**Venim del Nord, venim del Sud
de terra endins, de mar enllà,
i no sabem himnes triomfals,
ni marcar el pas del vencedor,
que si la lluita és sagnant
serà amb vergonya de la sang.
I caminem per poder ser,
i volem ser per caminar.**

**Venim del Nord, venim del Sud
de terra endins, de mar enllà,
seran inútils les cadenes
d'un poder sempre esclavitzant,
quan és la vida mateixa
que ens obliga a cada pas.
I caminem per poder ser,
i volem ser per caminar”.**

Lluís Llach, 1997

INTRODUCCIÓ

***“Es ahora cuando hay que atajar
la transmisión generacional
de la exclusión”***
Izquierdo (2008: 623)

Aquest treball constitueix la tesi doctoral **“Construint identitats flexibles. Joves adults d'origen extracomunitari entre processos d'inclusió i exclusió social”**. L'objectiu de la recerca és conèixer i descriure quin és el procés de construcció de la identitat dels joves, fills i filles de famílies immigrades¹, i de quina manera influeixen els contextos d'inclusió i exclusió en les seves trajectòries de vida a aquesta construcció.

Tal com el títol reflecteix, la recerca té tres conceptes claus, **identitat, immigració i inclusió** (i exclusió social, que analitzaré conjuntament). Delimiten un camp de plena actualitat i vigència. Diferents estudis i publicacions als que em referiré durant el desenvolupament d'aquest treball indiquen que les categories *joves d'origen immigrant i risc de marginació i discriminació* són dos temes encreuats. El risc social, conseqüència de barreres estructurals, és una situació que afecta gran part dels nois i noies procedents de famílies immigrades, que no es pot menystenir. Malgrat les bones intencions que planen en les directrius sobre polítiques d'integració, tant en àmbit europeu com espanyol i català, el cert és que discursos i pràctiques no sempre van en la mateixa línia d'acció i aquests joves s'enfronten a múltiples eixos de desigualtat que fan difícil, i sovint inabastable, la seva inclusió plena com ciutadans amb igualtat de drets.

A Espanya, la producció científica sobre joves d'origen immigrant és recent i s'ha centrat en problemàtiques sorgides al món escolar, o també en alguns casos s'ha centrat en l'estudi de les bandes llatines o, encara més recentment, en les condicions de vida, sense analitzar realment les dinàmiques identitàries en relació als contextos d'inclusió i/o exclusió social ni a partir de joves que no pertanyen a cap grup o sector

¹ Durant el desenvolupament del treball em referiré a “fills i filles de persones immigrades” i a “autòctons”. En el primer cas em refereixo a nois i noies nascudes en origen o en destí, fills i filles de famílies d'origen estranger (extracomunitari). Amb el terme autòctons em refereixo a persones nascudes en destí, sense família procedent de l'estranger. Voldria deixar clar que aquestes categories són utilitzades per especificar a qui em refereixo en cada moment, i en cap cas donar per suposat que són categories tancades i homogènies. Per altra part cal destacar que utilitzo la categoria “fills i filles de persones immigrades” en comptes de “segona generació d'immigrants” perquè entenc que al tractar-se d'una recerca qualitativa, aquest qualificatiu comporta el perill d'homogeneitzar un col·lectiu heterogeni.

problematitzat a priori. Aquesta tesi fa un apropament als contextos i condicionants que influeixen en els processos identitaris dels fills i filles de famílies que han realitzat trajectòries i experiències de migració a la ciutat de Barcelona. L'interès en examinar les identitats dels fills i filles de famílies immigrades extracomunitàries respon al fet que es tracta d'un col·lectiu de població recent, encara prou desconegut, que requereix d'estudis i anàlisi perquè tenen i tindran un paper protagonista en la societat del futur que sorgirà d'aquesta societat del present, i de l'aquí.

Aquest treball no pretén ser un estudi exhaustiu sobre les migracions sinó donar veu als nois i noies, perquè ens expliquin les seves vivències, emocions, percepcions, expectatives i experiències de vida a través del procés migratori familiar i/o personal, amb l'objectiu de comprendre el procés identitari que van construir com persones i a les situacions de discriminació que, històricament, operen per raó d'origen. Com assenyalen Carrasco, Ballestín i Borison (2005: 53) *"la perspectiva que predomina en les anàlisis que es porten a terme sobre la integració dels infants i joves de la immigració estrangera és generalment adultocèntrica, etnocèntrica i sociocèntrica. Les perspectives dels i les joves són poc reconegudes i les valoracions que es fan sobre les condicions d'integració dels infants i joves d'origen immigrant estan molt sovint impregnades de prejudicis culturals i de classe defensats pels adults"*. Donant veu a aquests actors socials vull trencar amb alguns tòpics, imatges, discursos i percepcions construïdes. A través del seu relat biogràfic obtenim respostes a interrogants inicials i situem (o convertim) a la persona, objecte de la recerca, en subjecte actiu, alhora que prenem consciència de les diferències existents entre el discurs vigent (sobre aquests joves) i les pràctiques reals. En general, la seva imatge s'ha modelat en relació a les idees de fracàs escolar, violència de les bandes i problemes d'adaptació, entre altres. Pocs vegades s'ha elaborat a partir del reconeixement de capacitats i habilitats d'adaptació, acomodació i integració social i cultural.

IDENTITATS, MIGRACIONS, DESIGUALTATS I JOVES

Les migracions modernes; la globalització econòmica, política i cultural; l'emergència de reivindicacions ètniques i la constatació de la realitat multicultural en la majoria de societats complexes han donat especial relleu a un concepte antropològic fonamental, la identitat². El fet migratori i la nova realitat social plantegen interrogants a temes tan

² En el món actual, on el procés de globalització afecta la major part de grups humans, l'estudi de la identitat adquireix una major rellevància. Segueix sent un problema antropològic de primera magnitud, i

destacats del present i futur com són: desenvolupament humà, drets humans, convivència entre grups culturals i religiosos diversos, model social, ciutadania, estat del benestar, identitat i diversitat cultural. La diversitat cultural era i és un fet inqüestionable i una característica de qualsevol societat moderna. Amplia i modifica els valors, les idees, la cosmologia, la moral i l'estètica de les persones i de la societat en conjunt. En definitiva, del sistema simbòlic. Es fan visibles noves pràctiques culturals i grups ètnics, mentre que la identitat col·lectiva es converteix en una barreja resultat del mestissatge dels diferents sistemes culturals. En el contacte cultural es produeix un *feed-back* constant entre les persones i grups que genera processos d'aculturació. Cap cultura ni grup cultural és hermètic ni es manté en estat verge. *“Tanto la cultura como la identidad son construidas, inventadas, fabricaciones discursivas inestables. Todas las culturas están fragmentadas, resultan impugnadas internamente y presentan fronteras porosas”* (Kuper, 2001: 274a). El contacte cultural, implícit en els moviments migratoris, genera canvis culturals en les persones migrades, però també en la societat receptora. L'acceptació i acomodació d'aquesta diversitat cultural, ètnica i religiosa en les societats que es volen homogènies³ (malgrat no ser-ho) no sempre és fàcil i sovint genera resistències, malestar i un cert grau de conflicte, amb el resultat d'una major complexitat social. S'estructuren altres identitats urbanes, conseqüència de noves zones de contacte i de les relacions multiculturals que faciliten el coneixement intergrup i, secundàriament, la cohesió i la convivència però també es generen situacions difícils i conflictives de caràcter estructural, aprofitades per reconstruir discursos culturalistes que posen l'accent en la diferència cultural com a principal problema per a la convivència, actuant com a justificació de l'exclusió i el tracte discriminatori. *“La clase política conservadora e incluso representantes de la izquierda fomentan y/o responden a sentimientos neo-nacionalistas culturalistas que disparan prejuicios profundamente arraigados entre la población autóctona”* (Stolcke, 2004: 24).

En aquest context de globalització, diversitat i desigualtats és tan important analitzar la identitat com la manera en què les relacions econòmiques i polítiques interfereixen en la vida de les persones, precisament per entendre-la més bé. Per Bauman, *“la globalización afecta las estructuras de los estados, las condiciones de trabajo, las relaciones interestatales, la subjetividad colectiva, la producción cultural, la vida*

l'anàlisi en profunditat d'aquest procés de construcció de la identitat individual i col·lectiva (de la forma en que es produeix, modifica i transforma) ens obliga a noves revisions teòriques i empíriques.

³ Quan fem anàlisi de la realitat cultural i social cal tenir present que totes les societats i cultures tenen diversitats internes de tot tipus.

cotidiana y las relaciones entre el "yo" y el "otro" (Bauman, 2005: 13). S'imposa una contextualització de les trajectòries dels actors i una mirada holística a la identitat.

La pregunta fonamental que ens formulem és, doncs, quina identitat individual, social i etno/cultural construeixen els fills de persones immigrades procedents de contextos culturals diferents al nostre. En una societat amb una diversitat cultural antiga i una emergent, que estableix un model de relació multicultural asimètric i desigual, amb una societat/cultura dominant que marca la pauta de relacions; imposa normes i valors; i categoritza de forma estigmatitzada a aquestes persones com a "altres" diferents i inadaptables, posant obstacles a la seva inclusió com ciutadans de ple dret, quines estratègies identitàries adopten aquests joves per poder-se adaptar i/o acomodar a una societat que s'està redefinint i cercant nous límits entre els canvis globals i els seus propis canvis locals?. Bauman⁴ assenyala que la construcció de la identitat està guiada per les finalitats de la persona, *"la identificació esdevé cada vegada més important per als individus, que busquen desesperadament un nosaltres al qual potser s'esforçaran per accedir-hi"* (2005: 40).

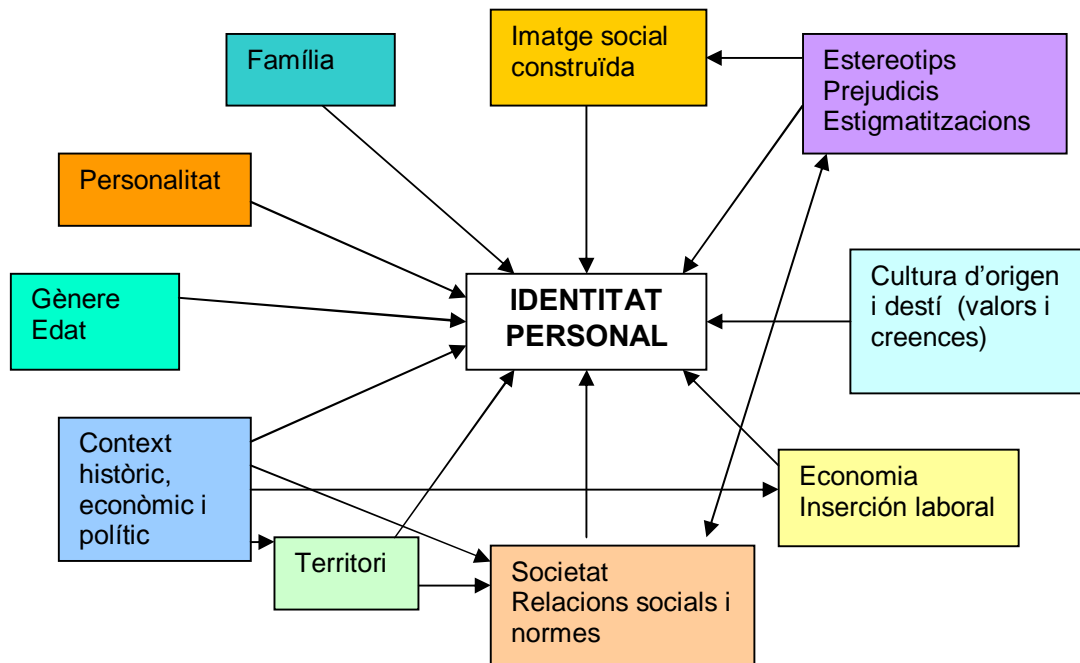
La persona es modela, transforma i creix a través de les seves pràctiques, de la representació i interpretació que la pròpia persona fa d'aquestes pràctiques, de la identitat que atorga la societat i del context en què es desenvolupa. Què ens fa ser catalans, pakistanesos o peruans?. La identitat és imaginària, és un relat, és un constructe. No es pot capturar (tancar) la identitat perquè és una realitat canviant. El més important no és d'on ets sinó què vols ser i "com et volen ser". No hi ha identifications estrictes sinó una geografia d'identifications i de pertinences. Hi ha una dialèctica entre el sentiment de "ser" i de "sentir-se". Construir la identitat és un procés que requereix llibertat d'opció. La percepció de la identitat s'interrelaciona amb el sentiment de pertinença. El sentiment de pertinença és un factor de cohesió i estabilitat social, però cal tenir en compte altres associacions i filiacions de la persona. *"El sentido de pertenencia a una comunidad, aunque sea suficientemente fuerte en muchos casos, no siempre borra -o destruye- otras asociaciones y filiaciones"* (Sen, 2007: 66).

Els elements i factors que intervenen en la construcció de la identitat són diversos i es troben en interacció permanent. La personalitat, el gènere i l'edat són intrínsecs a la persona. El context històric, econòmic i polític és un factor extern fonamental que

⁴ Z. Bauman, a partir de les seves teories sobre la modernitat líquida, també atorga aquest qualificatiu a la identitat.

influeix en el model de societat, en les relacions socials i en les normes, que també reben l'efecte d'estereotips, prejudicis i estigmatitzacions. L'adaptació familiar i el procés migratori viscut també pot ser determinant. Finalment, les cultures d'origen i de destí també operen com elements cabdals en les identitats i pertinences dels joves. (Figura nº 1).

Figura nº 1: Elements que intervenen en la construcció de la identitat

Font: Elaboració pròpia

Les persones immigrades extracomunitàries, i els seus fills, s'enfronten als principals eixos de desigualtat. Classe social, origen ètnic, territori, edat i gènere constitueixen fronteres a la integració social. Són processos de discriminació directa i indirecta que troben en els diferents àmbits de la seva vida quotidiana. L'estratificació social té un component racial quan es relaciona amb persones d'origen immigrat extracomunitari. La construcció de la identitat s'enfronta amb el perill de què els joves es sentin segregats i exclosos de la societat, desenvolupant identitats en conflicte. En l'anàlisi de la construcció de la identitat en relació als processos d'inclusió i exclusió social, els fills i filles de persones immigrades extracomunitàries procedents de països empobrits emergeixen com actors rellevants d'un escenari en transformació. La incorporació de joves d'origen immigrat suposa la renovació de les identitats nacionals i globals, trencant amb identitats estàtiques i tancades per obrir-les a noves visions i pràctiques.

En aquest context de diversitat cultural, la identitat col·lectiva i individual es va reelaborant amb la finalitat d'assolir la inclusió a la nova societat. En les persones, principalment les que es troben en situació desavantajosa i minoritària, aquest procés comporta crisis importants, fet que pot afavorir el desenvolupament d'estratègies per a fer front a cada situació i dificultat. Des d'estratègies per evitar el conflicte, fins a estratègies per aconseguir el reconeixement social, perquè, com diu Amin Maalouf, *"La identitat no ve donada una vegada per totes, sinó que es construeix i es transforma al llarg de l'existència"* (Maalouf, 1999: 33). És evident que la construcció de la identitat és un procés dinàmic i canviant, on conflueixen múltiples identitats. Es configura a partir de l'enculturació i socialització primàries, que progressivament generen la integració (interiorització mental) de valors, sistemes, actituds, patrons i comportaments. Mead plantejava la convergència d'enculturació i aculturació en la societat prefigurativa, on el joves no tenien un model generacional referent i s'havien d'inventar què ser i com ser davant de circumstàncies desconegudes i en transformació.

Per avançar en aquest moment el què serà necessari per operacionalitzar la hipòtesi central de la tesi, doncs, defineixo la identitat com l'expressió de la identificació que fa la persona amb una manera d'entendre la vida, amb un conjunt de significats simbòlics i amb un estil de vida determinat⁵. Per poder orientar aquesta recerca i complementant el concepte de *nucli dur* i *perifèria* de la cultura, que posteriorment desenvoluparé de manera més extensa i detallada en el segon capítol, proposaré el concepte de *flexibilitat identitària*⁶.

Comparteixo la convicció que l'observació i l'anàlisi de la vida social i cultural dels grups que formen part de la societat ha de ser l'instrument que permeti un millor coneixement de les societats multiculturals, a l'hora que obri vies per millorar la realitat social i asseguri un futur orientat cap a les relacions interculturals positives i cap a la contínua creació de cultures compartides en les noves circumstàncies socials.

Quan es fa recerca sobre el fenomen de la immigració internacional a Espanya cal tenir en compte que es tracta d'una situació estructural que perdura des de fa dècades. Tot i que l'augment del nombre de persones immigrades s'ha produït de

⁵ Per Bilbeny (2002), la identitat és una qualitat de ser de la persona. El sentiment de ser i pertànyer opera en la identificació de la persona.

⁶ El terme **flexibilitat identitària** ja s'ha utilitzat anteriorment, sigui amb les mateixes paraules o amb sinònims, per alguns autors als que em referiré en el desenvolupament del treball. El que afegeixo amb aquesta recerca, és el seu estudi en fills i filles de famílies immigrades en contextos d'inclusió o exclusió social.

manera exponencial en els darrers anys, són molts els que tenen una llarga història al nostre país on s'han convertit en residents permanents, constituint famílies amb fills nascuts en destí que esdevenen actors actius de les dinàmiques socials. L'interès pel fenomen migratori es constata en disciplines diferents però complementàries. En aquest sentit, crec rellevant destacar que les ciències socials necessiten dirigir la seva mirada a persones i grups que conformen la societat però que poques vegades esdevenen "subjectes escoltats a qui es dona veu". L'imaginari col·lectiu i la producció científica es configuren des de la societat majoritària i des del model masculí, mentre que els grups considerats minoritaris (per classe, gènere, origen, religió...) resten silenciats i poques vegades són veus escoltades. Com bé indica Pujadas, *"La voz de los sin voz, esto es, de las personas subalternas por criterios de raza, religión, sexo o clase, generan un enorme enriquecimiento, tanto en el trabajo histórico como en el etnográfico, así como en el de otras ciencias sociales, sirviendo a la vez de impugnación de los modelos autoritarios y unidireccionales de interpretación social"* (2000: 129).

ESTRUCTURA DE LA TESI

Abans de presentar l'estructura de la tesi és necessari mencionar que per poder realitzar la recerca he considerat imprescindible partir de dues aproximacions prèvies. Per una part, la comprensió del context on es produeix i, per l'altra, la revisió i estudi d'algunes de les principals aportacions teòriques i empíriques de les categories d'anàlisi d'aquesta tesi. Aquests dos àmbits de coneixement conformen el punt de partida de la recerca realitzada, que detallo a continuació.

El treball s'estructura en cinc capítols. El capítol 1 correspon al context de la recerca. És important tenir en compte el context i el moment de la recerca perquè les circumstàncies, les característiques i les necessitats que es generen són dinàmiques i canviants, i perquè la influència en la construcció de les identitats és fonamental. Qualsevol teoria reflexiva de les migracions ha d'analitzar el context en la seva globalitat. En aquest capítol descriu les migracions internacionals a Barcelona, les característiques, dades demogràfiques generals i dels col·lectius dels joves amb qui he treballat, i les pautes d'assentament. Examino el tractament polític de la immigració extracomunitària a Europa i el concepte de ciutadania europea, la llei d'estrangeria espanyola i la normativa sobre el reagrupament familiar. Reviso les condicions de vida de la població immigrada a Barcelona fent especial èmfasi en la inserció al mercat

laboral. També em centro en la relació entre immigració i exclusió social, els principals factors exclusògens i la incidència en els fills i filles de famílies immigrades. Finalment, sintetitzo l'articulació entre ser jove i viure procés migratori familiar. En aquest sentit, reviso els contextos i vides dels fills i filles de la migració, amb especial èmfasi a l'escolarització i inclusió al mercat laboral. A continuació faig una breu revisió de les polítiques d'inclusió social en relació a la població immigrada i la importància de l'estat del benestar en les pautes d'inclusió social dels joves.

El capítol 2 engloba el marc teòric de la tesi. En primer lloc trobem la revisió bibliogràfica que sustenta la fonamentació teòrica de la recerca. Es tracta d'un recull d'alguns dels treballs teòrics i empírics elaborats a França amb fills d'immigrants magrebins; a Estats Units amb les minories ètniques i la població afroamericana; a Gran Bretanya amb els fills de les poblacions arribades de les antigues colònies; a Alemanya amb fills d'immigrants del Sud d'Europa; i, per acabar, dels darrers treballs publicats a Espanya sobre fills i filles de persones immigrades extracomunitàries i processos de construcció identitària. També examino el concepte cultura i les teories del nucli dur i dels elements perifèrics; després analitzo l'estudi de la identitat des de diferents disciplines per passar a descriure algunes aportacions teòriques sobre la relació que s'estableix entre identitats i migració. A continuació presento el concepte d'etnogènesi i faig la proposta de la flexibilitat identitària.

En el capítol 3 presento els interrogants de la recerca, les hipòtesis i els objectius que l'han guiat. Realitzo una proposta de delimitació dels conceptes claus i especifico la metodologia de la recerca.

En el capítol 4 presento els resultats de la recerca en tres apartats, tots ells elaborats a partir dels relats dels joves de la meua mostra. Primer faig la presentació de les famílies, les experiències i trajectòries de migracions familiars i els processos d'aculturació, adaptació i acomodació; després realitzo la contrastació de les quatre hipòtesis principals i de les teories que les sustenten; i acabo amb la recapitulació empírica i interpretativa que presenta als joves en relació a la seva identitat i vivències de discriminació.

El capítol 5 correspon a la discussió i interpretació dels resultats. Explico la teoria de la flexibilitat identitària a partir del que els joves entrevistats expressen i presento quatre categories tipus en relació de les tendències recurrents que posen de manifest característiques similars entre alguns nois i noies. Analitzo els factors que incideixen

en les *identitats flexibles* i descriu les seves dimensions. Finalment presento les conclusions de la recerca i les implicacions de futur.

Diferents estudis⁷ assenyalen que la identitat requereix una anàlisi interaccional, que s'ha d'elaborar des d'una perspectiva dinàmica, tenint en compte que és una estructura multidimensional i amb continua dialèctica entre la permanència i el procés evolutiu. Com qualsevol ordre social, l'exclusió es determina de manera multifactorial i multidimensional. És necessari un canvi en el model de la societat del segle XXI. La societat multicultural té com repte fonamental ser inclusiva. La construcció d'aquest nou model social requereix actuacions en tots els àmbits. I en aquest sentit, hi ha dues preguntes claus: ¿quina vida volem per a les persones que formen part de la nostra societat?, ¿quina societat estem construint?. Urgeixen les respostes. La relació que s'estableix entre la construcció de la identitat i els processos d'inclusió o exclusió social que viu la persona d'origen immigrant és un tema d'estudi necessari. En un moment en què els discursos identitaris ressegueixen i les desigualtats socials augmenten, sovint emmascarades per aquests, és precís realitzar programes d'investigació empírica que serveixin per entendre millor les seves dinàmiques i que permetin incidir i contribuir a realitzar propostes de millora.

⁷ Cal destacar les aportacions de Camillieri i altres autors francesos sobre les estratègies identitàries que fan les persones immigrades a França. En l'elaboració d'aquest treball he agafat com una referència bàsica aquests estudis.

CAPÍTOL 1.- APROXIMACIÓ ALS CONTEXTOS SOCIALS DELS JOVES DE FAMÍLIES IMMIGRADES A BARCELONA

“La inmigración es un hecho social que estructura la sociedad”
Izquierdo, 2008: 663

En aquest capítol analitzo el context en què viuen els joves biografiats. Descric l'estat actual de la migració extracomunitària a la ciutat de Barcelona, des del punt de vista demogràfic i d'assentament dels col·lectius més nombrosos. També faig un breu examen de la llei d'estrangeria i del concepte de ciutadania europea, per passar a fer una anàlisi de les condicions de vida de la població immigrada a Catalunya. Estudio la relació entre immigració i exclusió social i de quina manera els joves, fills i filles de famílies immigrades, es troben entre processos d'inclusió i exclusió social. Finalment em centro en les vides i contextos dels joves d'origen immigrat, en relació a les polítiques d'inclusió social.

1.1.- GLOBALITZACIÓ I MIGRACIONS EN EL SEGLE XXI

Els desplaçaments de persones en el món global generen canvis en la configuració de les poblacions i en la realitat demogràfica de la majoria de països. Les migracions actuals són un fenomen estructural⁸ que s'articula amb el procés de globalització, internacionalització i liberalització del mercat. *“Les migracions són el resultat del tipus de globalització asimètrica, contradictòria i injusta que estem construint”* (Abad Márquez, 2002: 243). Els moviments i connexions transnacionals són uns dels elements característics de les migracions de les últimes dècades.

En aquest marc, la diversitat cultural ha deixat de ser un fenomen observable a escala planetària per passar a ser un fet local. Les societats del segle XXI són i es configuren multiculturals. *“Es totalmente inútil estar en contra del multiculturalismo, en este sentido de la palabra, ya que no existe otra cosa, y la lucidez y el realismo son preferibles a las ilusiones”* (Todorov, 2008: 107). En les societats multiculturals les relacions entre els grups culturals no sempre parteixen d'un principi d'igualtat ni es

⁸ Tot i que la decisió finalment la pren la persona, no crec que sigui pertinent en l'anàlisi actual de les migracions *la teoria individualista* que es basa en la situació personal del migrant, sense fer una anàlisi detallada del context i les condicions que generen l'expulsió de les persones.

materialitzen a través de la comunicació intercultural, sinó que freqüentment les desigualtats, la confrontació, la reafirmació davant "l'altre" i la manca de diàleg dificulten la convivència. No es tracta d'un xoc de cultures o civilitzacions sinó d'una situació d'injustícies i desigualtats socials, i d'un enfrontament entre aquells que opten per la diversitat i aquells que s'hi oposen⁹.

En la complexitat de les societats contemporànies, no es pot obviar que darrera dels processos d'aculturació dels grups culturals minoritaris existeixen unes relacions de poder desiguals. La construcció d'una societat d'immigració requereix polítiques d'acomodació per a persones immigrades, autòctones i institucions públiques i obliga a plantejar el multiculturalisme com un procés irreversible i no com un conflicte, per gestionar-lo sense vulnerar els valors democràtics i lliberals. Obliga, també, a entendre la immigració i la societat multicultural com factor vital de transformació social i política de les societats del segle XXI. Les polítiques d'acomodació suposen posar-se d'acord per arribar a un consens i han d'orientar-se, entre altres aspectes rellevants, a la gestió de les identitats culturals. No es tracta de posicionar-se defensivament per protegir una identitat monolítica, sinó acomodar-les per conviure, a través de la negociació (Zapata, 2004: 29). La consecució d'una societat multicultural justa s'enfronta a diversos dilemes. Martiniello (1998: 87-102) proposa que el treball per una societat multicultural harmoniosa passa, necessàriament, per la lluita contra la marginació i les desigualtats econòmiques i socials. La justícia social ha d'anar dirigida ambdós aspectes. En aquest sentit, assenjala com punts fonamentals: (1) Drets i deures iguals per a tothom amb la finalitat d'evitar que la discriminació i reclusió en grups minoritaris es pugui produir. (2) Reconeixement mutu i diàleg entre persones i grups. (3) Reconeixement jurídic i polítiques públiques amb igualtat d'oportunitats. (4) Representació política de les minories¹⁰. (5) Finalment, proposa la noció de ciutadania cultural, que integri les dimensions cívica, política i social de la ciutadania, com tema clau de la societat multicultural.

El mapa de la immigració estrangera a Espanya i Catalunya és variat en diferents aspectes. Les causes més importants de la migració són, de manera significativa,

⁹ La pluralitat d'identitats exigeix un reconeixement de les diferències i un reconeixement jurídic. Focalitzar el discurs en la diferència cultural té el perill d'amagar factors polítics i econòmics, donant per suposat que és real l'oposició entre cultures i inevitable l'enfrontament entre grups culturals.

¹⁰ Quan parlo de grups minoritaris em refereixo a grups que no tenen poder econòmic ni polític. Evidentment hi ha minories d'èlit que no es troben al marge del poder, ben al contrari.

l'entrada al mercat de treball¹¹ i el reagrupament familiar. En referència a les persones, hi ha homes sols, dones soles, famílies nuclears, famílies monoparentals, jubilats i famílies pendents de reagrupament. Per origen, el mapa també és ben divers: estrangers comunitaris i no comunitaris, procedents de països enriquits i de països empobrits. Tenim població recent immigrada i, també, de llarga duració, amb permís permanent de residència i amb nacionalitat, ben arrelada, amb família que sovint passa desapercibuda i queda tapada per la migració recent, o bé queda inclosa en el paquet dels "immigrants estrangers" restant aquesta condició i categoria de manera permanent en les persones. En conjunt es tracta d'una població eminentment jove (un 20%¹² del total no ha complert els vint anys)¹³.

Els grups més nombrosos són els llatinoamericans, africans del nord i europeus de l'est. Durant l'última dècada, Espanya ha viscut un augment de l'arribada de població estrangera "*hemos sido el segundo país de la OCDE en cuanto a volumen absoluto de entradas de inmigrantes y el primero si los cálculos se hacen en términos relativos, es decir, respecto al tamaño de nuestra población*" (Izquierdo, 2008: 604). El model migratori espanyol ha canviat en el segle XXI. Som davant d'un model dual i mix amb una immigració més complexa. Per Izquierdo (2008: 670), algunes de les característiques que expliquen el canvi són les següents: (1) La meitat de la població immigrada ha consolidat un projecte de benestar i s'ha instal·lat, (2) ha reagrupat la família o bé ha tingut fills en destí, (3) ha aconseguit una estabilitat legal i un cert grau d'arrelament, (4) ha desaparegut el projecte inicial de retorn.

Els joves sorgits de la migració es troben en aquest marc social, polític i jurídic, que mostra amenaces i debilitats reals per la seva inclusió plena a la societat. A continuació es descriu, de manera resumida, el context demogràfic, social, polític i econòmic en què viuen els fills i filles de les persones immigrades extracomunitàries a la ciutat de Barcelona¹⁴.

¹¹ L'augment de la immigració extracomunitària a Espanya (i Catalunya) en els últims deu anys s'explica per la gran demanda de treballadors del mercat laboral, concretant-se en el sector serveis (hostaleria, cura d'infants i gent gran, treball domèstic), sector de la construcció i sector agrícola. La presència de treballadors immigrants ha contribuït al creixement del PIB, a la dinamització d'alguns sectors i ha servit per paliar desajustos estructurals del mercat de treball. Cal destacar que l'arribada de població estrangera també ha generat nous llocs de treball, resultat de la seva capacitat emprenedora.

¹² Informe FOESSA, pàgina 619.

¹³ La piràmide de població estrangera empadronada dibuixa un perfil de població marcadament jove amb predomini de les franges d'edat entre 20 i 44 anys, etapa que es correspon amb l'època de major productivitat.

¹⁴ La situació dels joves d'origen immigrants a la ciutat de Barcelona és similar a la que es produeix a la resta de Catalunya i de l'estat espanyol.

1.1.1.- IMMIGRACIÓ ESTRANGERA A BARCELONA

Barcelona és una ciutat d'immigració des de fa dècades¹⁵. Receptora inicial d'immigració interior procedent de la resta de Catalunya i de l'estat espanyol, en els últims anys ha viscut una arribada constant de població estrangera. Aquesta nova població ha generat canvis a nivell social, cultural, demogràfic i econòmic a la ciutat. La gran varietat de grups de diversos orígens i procedències ha atorgat a la ciutat un caire de cosmopolitisme i pluralitat cultural, religiosa i ètnica gairebé impensable fa vint anys (Pernau, 2007). En molts barris, la vida es fa als carrers. L'obertura d'establiments regentats per immigrants i amb productes importats d'altres països dona una animació i caràcter multicolor a la ciutat. Carnisseries halal, locutoris, botigues de queviures, perruqueries i altres establiments han rejuenit i revitalitzat entorns amb un alt percentatge de població autòctona envellida. No obstant, les dificultats són moltes. Les relacions entre veïns no són sempre fàcils. Alguns residents dels barris amb més alta concentració de població estrangera consideren que la convivència no ha empitjorat ni es produeixen conflictes greus però que es dona una mena "d'observància mútua", que potenciada per pors, desconeixement, estereotips i prejudicis, fan que no es pugui parlar de convivència real.

Les característiques actuals de la immigració estrangera a Barcelona són similars a les d'Espanya i Catalunya¹⁶. Algunes d'aquestes característiques són:

- Augment molt important de l'arribada de persones estrangeres en els darrers 10 anys. (Taula nº 1)
- Aproximadament, les persones estrangeres sumen 170 nacionalitats i parlen unes 300 llengües.
- Han augmentat, proporcionalment, el nombre de persones amb situació regular pel que fa als permisos de treball i residència.
- Predomini de la immigració extracomunitària respecte del total de residents estrangers.
- Població jove en edat de produir i procrear.
- La ciutat aglutina un elevat percentatge de la població estrangera a Catalunya.

¹⁵ Segons el Padró publicat per l'Institut Nacional d'Estadística, a 1 de gener de 2009, dels 7.467.423 empadronats a Catalunya, 1.184.192 són estrangers i representen el 15.9% del total d'habitants. Catalunya és la comunitat autònoma on més creix la població immigrada

¹⁶ És una població immigrada de naturalesa exògena i laboral, jove, amb contractació temporal, de caràcter durader i amb expectatives d'arrelament. "Se ven y sienten capaces de ganar más, obtener y asegurar una mejor calidad de vida. Piensan que en España sus expectativas se pueden cumplir y se pueden mantener" (Izquierdo, 2008: 619).

- Gran pes de la immigració familiar. Durant l'any 2007 arribaren més estrangers a través del reagrupament familiar que amb permís de treball.

L'1 de gener de 2007¹⁷ hi havia empadronades 245.999 persones d'origen estranger, de les quals 127.875 eren homes (16.9%) i 118.124 dones (14.1%). Aquesta xifra suposava el 15.4% del total de població. A 1 de gener de 2009 el nombre de població estrangera ha augmentat a 294.918 persones, representant el 18.1% de la població de la ciutat, amb una taxa d'increment interanual del 12.0%. Des dels anys 90 hi ha hagut un fort increment de la població immigrada. En 13 anys s'ha passat del 2% (any 1996) al 18.1%¹⁸. (Taula nº 1 i gràfica nº 1).

Taula nº 1: Evolució del nombre de residents estrangers empadronats a la ciutat de Barcelona

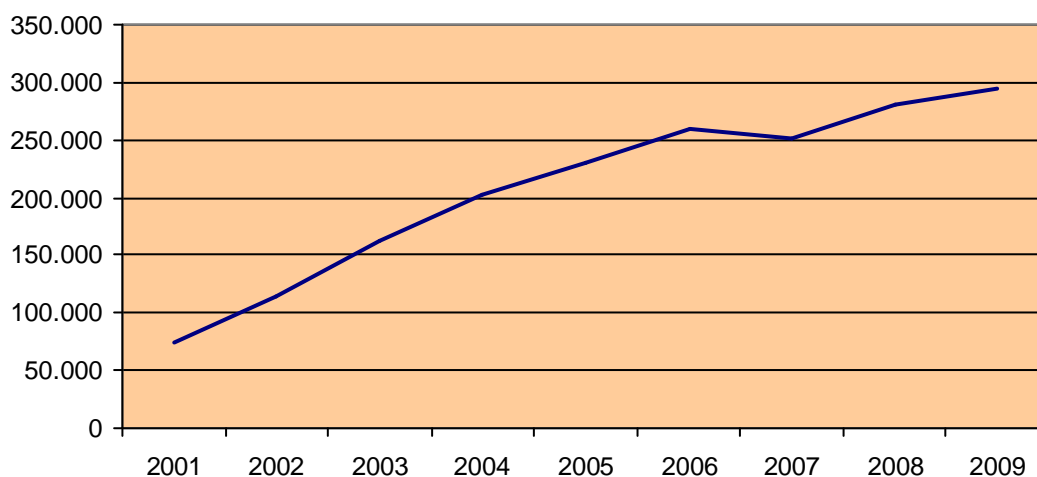
ANY	RESIDENTS ESTRANGERS	INCREMENT RESPECTE ANY ANTERIOR	% SOBRE TOTAL DE POBLACIÓ RESIDENT	TAXA DE CREIXEMENT INTERANUAL
Març 2000	53.428	12.525	3.50%	30.60%
Gener 2001	74.019	20.591	4.90%	38.50%
Gener 2002	113.809	39.790	7.60%	53.80%
Gener 2003	163.046	49.237	10.70%	43.30%
Gener 2004	202.489	39.443	12.80%	24.20%
Gener 2005	230.942	28.453	14.60%	14.10%
Gener 2006	260.058	29.116	15.90%	12.60%
Gener 2007	250.789	- 9.269	15.60%	- 3.60%
Gener 2008	280.817	30.028	17.30%	11.97%
Gener 2009	294.918	14.101	18.10%	12.00%

Font: Departament d'Estadística. Ajuntament de Barcelona. Elaboració pròpia

¹⁷ Segons el Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona, les dades de l'any 2007 indiquen que el major nombre de persones estrangeres arribades a la ciutat tenien entre 15 i 34 anys.

¹⁸ Durant l'any 2007 es va produir un augment del 32.8% en el nombre de persones estrangeres residents a Barcelona i enregistrades en el Servei Català de la Salut. De les 158.315 enregistrades l'any 2006 es va passar a 200.357 al 2007. (El País, 24 de març de 2008).

Gràfica nº 1: Evolució del nombre de residents estrangers empadronats a la ciutat de Barcelona

Font: Departament d'Estadística. Ajuntament de Barcelona. Elaboració pròpia

Pel que fa a la procedència, segons dades de l'Ajuntament, a gener de 2009 el 44% dels estrangers residents a Barcelona són llatinoamericans, un 26% de la Unió Europea, un 17% d'Àsia i un 7% són africans. Les principals nacionalitats són Itàlia (7.7%)¹⁹, Equador (7.5%) i Pakistan (6%), seguides per Bolívia, Perú i Marroc. (Taula nº 2). Les nacionalitats que més han augmentat durant l'any 2008, en xifres absolutes, són Itàlia (1.841), Pakistan (1.769), Xina (1.138) i Índia (1.029). En quant a l'augment en termes relatius, destaquen Mauritània (73.8%), Gàmbia (45.1%), Nepal (35.7%) i Turquia (33.1). Com podem observar, les xifres absolutes corresponen a nacionalitats amb una alta presència de població ja resident, en canvi les xifres relatives són de nacionalitats més minoritàries. Aquestes xifres poden indicar un augment d'aquestes nacionalitats en els propers anys.

¹⁹ Un 55% dels Italians residents a Barcelona han nascut a Itàlia i el 45% a Llatinoamèrica. Dades del Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona.

Taula nº 2: Evolució dels col·lectius més nombrosos a la ciutat de Barcelona.
Anys 2005-2009

Nacionalitat	2005	2006	2007	2008	2009	Taxa creixement 2009-2008
Itàlia	11.678	14.447	17.556	20.843	22.684	8.8
Equador	31.828	31.423	25.351	22.943	22.210	- 3.2
Pakistan	11.997	14.251	13.093	15.966	17.735	11.1
Bolívia	8.314	11.495	16.352	18.759	17.672	- 5.8
Perú	15.037	16.115	14.439	15.240	15.613	2.4
Marroc	14.508	15.522	13.348	13.998	14.402	2.9
Xina	9.524	11.632	11.095	12.938	14.076	8.8
Colòmbia	13.935	14.616	12.436	13.032	13.521	3.8
França	7.706	9.061	10.720	12.557	13.454	7.1
Argentina	12.439	13.265	10.074	9.922	9.763	- 1.6
Brasil	4.688	6.313	6.985	9.006	9.662	7.3
Filipines	6.470	6.660	6.188	7.023	7.631	8.7
Alemanya	4.762	5.355	6.277	7.070	7.383	4.4
R. Dominicana	7.218	7.697	6.556	7.101	7.315	3.0

Font: Departament d'estadística. Ajuntament de Barcelona. Elaboració pròpia.

Del total de població estrangera, el 52% són homes i el 47.3% dones. Hi ha col·lectius amb major presència d'homes com són els d'Àsia Central (75%) i Àfrica Subsahariana (69%) i altres, com és el cas d'Amèrica Central, en què predominen les dones en un 60%. La població és eminentment jove. Segons dades de l'Ajuntament de Barcelona d'octubre de 2008, la meitat de la població tenen entre 25 i 39 anys, solament el 2% sobrepassa els 65 anys i la població en edat escolar creix any rere any. (Taules nº 3 i 4).

Taula nº 3: Evolució del perfil de la població immigrada a Barcelona. Anys 2005-2009

GRUPS EDAT	2005	2006	2007	2008	2009
0-14 anys	26.945 (11.7%)	28.943 (11.1%)	27.261 (10.9%)	30.143 (10.7%)	31.276 (10.6%)
15-24 anys	33.274 (14.4%)	36.757 (14.1%)	35.794 (14.3%)	39.964 (14.2%)	40.371 (13.7%)
25-39 anys	115.969 (50.2%)	132.443 (50.9%)	127.998 (51.0%)	144.465 (51.4%)	152.611 (51.7%)
40-64 anys	49.015 (21.2%)	55.730 (21.4%)	54.359 (21.7%)	60.500 (21.5%)	64.537 (21.9%)
+ 65 anys	5.739 (2.5%)	6.185 (2.4%)	5.377 (2.1%)	5.745 (2.0%)	6.123 (2.1%)
Edat mitjana	31	32	32	32	32
Homes	121.192 (52.5%)	136.911 (52.6%)	130.776 (52.1%)	148.039 (52.7%)	155.886 (52.9%)
Dones	109.750 (47.5%)	123.147 (47.4%)	120.013 (47.9%)	132.778 (47.3%)	139.032 (47.1%)
Total	230.942 (100%)	260.058 (100%)	250.789 (100%)	280.817 (100%)	294.918 (100%)
% sobre total població	14.2%	15.9%	15.6%	17.3%	18.1%

Font: Departament d'Estadística. Ajuntament de Barcelona. Elaboració pròpia

Taula nº 4: Comparació de l'edat de la població estrangera i del total de població de Barcelona. Any 2008

	0-14 anys	15-24 anys	25-39 anys	40-64 anys	65 anys i més
Total població Barcelona	11.8%	9.5%	25.7%	32.2%	20.8%
Població estrangera	10.7%	14.2%	51.4%	21.5%	2.0%

Font: Departament d'Estadística. Ajuntament de Barcelona. Elaboració pròpia

El Pla de Treball Immigració 2008-2011 de l'Ajuntament de Barcelona, assenyala com dada rellevant l'augment de les sol·licituds d'arrelament social. L'any 2005 es van rebre 817 instàncies, de les quals 209 van tenir informes positius. Durant l'any 2007 les instàncies van pujar a 5.195 i les resolucions positives foren 2.598. En el primer quadrimestre de 2008 les sol·licituds ascendiren a 3.510 i se'n van informar positivament 1.357. La petició d'arrelament la poden sol·licitar les persones en situació irregular que demostrin 3 anys de residència continuada a l'estat, tenir mitjans per viure i un cert grau d'arrelament social. L'augment de les sol·licituds confirma la voluntat de permanència de la població que no ha pogut resoldre la situació jurídica.

Els districtes on es concentra major nombre de població estrangera són en números absoluts Eixample, Ciutat Vella, Sants-Montjuïc, Sant Martí i Nou Barris. Si ens referim solament a població estrangera extracomunitària, els districtes amb major pes de població no comunitària són Ciutat Vella, Sants-Montjuïc, Sant Martí i Nou Barris. A l'Eixample viu un nombre important de població procedent d'Itàlia i França. En tots els districtes destaca una edat mitjana entre 30 i 35 anys. Els que darrerament han viscut un augment important de població estrangera són Nou Barris, Sant Andreu, Sant Martí i Horta-Guinardó. (Taules nº 5, 6 i 7).

Taula nº 5: Increment del percentatge d'estrangers per districtes, respecte del total de població. Període 2001-2006.

DISTRICTE	INCREMENT %
Ciutat Vella	112
Eixample	204
Sant-Montjuïc	249
Les Corts	180
Sarrià – Sant Gervasi	148
Gràcia	233
Horta – Guinardó	283
Nou Barris	366
Sant Andreu	277
Sant Martí de Provençals	288
Total Barcelona	224

Font: Immigració i mercat de treball a la ciutat de Barcelona, a partir de dades del Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona

Taula nº 6: Evolució de la població estrangera per districtes a la ciutat de Barcelona. Anys 2006-2009.

DISTRICTES	Gener 2006	Gener 2007	Gener 2008	Gener 2009
1. Ciutat Vella	40.952	37.980	41.572	42.318
2. Eixample	44.366	41.893	45.825	48.205
3. Sants-Montjuic	32.717	31.114	34.546	35.573
4. Les Corts	9.359	8.582	9.165	9.638
5. Sarrià-Sant Gervasi	16.318	15.297	16.244	17.189
6. Gràcia	17.156	16.426	18.108	19.352
7. Horta-Guinardó	18.998	18.756	21.166	22.291
8. Nou Barris	22.812	23.631	26.953	28.210
9. Sant Andreu	16.433	16.350	18.546	19.298
10. Sant Martí	29.745	29.509	33.296	35.009
No consta	11.202	11.242	15.396	17.835
BARCELONA	260.058	250.789	280.817	294.918

Font: Departament d'Estadística. Ajuntament de Barcelona. Elaboració pròpia

Taula nº 7: La població estrangera per districtes i sexe a la ciutat de Barcelona. Gener 2009.

Districte	nombre	%	% homes	% dones	Edat	Principals
					mitjana	nacionalitats
Barcelona (total)	294.918	100.0	52.9	47.1	32	Itàlia, Equador, Pakistan
1. Ciutat Vella	42.318	14.3	58.9	41.1	32	Pakistan, Filipines, Itàlia
2. Eixample	48.205	16.3	48.9	51.1	33	Itàlia, Xina, França
3. Sants - Montjuïc	35.573	12.1	52.8	47.2	31	Equador, Marroc, Pakistan
4. Les Corts	9.638	3.3	47.3	52.7	33	França, Itàlia, Colòmbia
5. Sarrià – Sant Gervasi	17.189	5.8	44.7	55.3	35	Itàlia, França, Alemanya
6. Gràcia	19.352	6.6	48.4	51.6	32	Itàlia, França, Bolívia
7. Horta - Guinardó	22.291	7.6	49.3	50.7	31	Equador, Bolívia, Perú
8. Nou Barris	28.210	9.6	51.3	48.7	30	Equador, Bolívia, Perú
9. Sant Andreu	19.298	6.5	52.0	48.0	31	Equador, Perú, Bolívia
10. Sant Martí	35.009	11.9	53.4	46.6	31	Equador, Itàlia, Pakistan
11. No consta	17.835	6.0	71.5	28.5	32	Pakistan, Bolívia, Índia

Font: Departament d'Estadística. Ajuntament de Barcelona. Elaboració pròpia.

Els patrons d'assentament i les agrupacions territorials de la població estrangera a Barcelona responen a diversitat de factors, però la capacitat adquisitiva en relació als preus dels lloguers dels habitatges i les xarxes de relacions socials amb els coètnics són dos dels més determinants. D'aquesta manera veiem que la població equatoriana es localitza majoritàriament al districte de Nou Barris, els peruans viuen en un 20% a l'Eixample, igualment que els colombians que a més a més de l'Eixample també resideixen a Sants-Montjuïc. Al barri del Raval, popularment anomenat Rawal pel gran nombre de pakistanesos que hi viuen, un 40% de població és d'origen estranger²⁰, xifra que representa el 14.8% sobre el total de població estrangera de la ciutat. La història del barri es repeteix²¹.

L'arribada de persones per reagrupament familiar²² s'ha convertit en la principal font d'entrada d'estrangers amb permís de residència a la ciutat de Barcelona (Sanahuja, Redón, 2008: 108). Quan la persona ha pogut establir la situació econòmica, laboral i d'habitatge és quan decideix portar als fills i/o cònjuge. Durant l'any 2007 es van gestionar a la ciutat 6.938 sol·licituds per reagrupar un total d'11.296 familiars (Sanahuja, Redón, 2008: 06). Alguns dels familiars ja residien de manera irregular a Barcelona, principalment bolivians i equatorians, que van arribar abans de l'exigència de visat per entrar a Espanya. Durant l'any 2007, les nacionalitats que van acumular més de la meitat de les sol·licituds foren equatorians (20% del total), xinesos (13%), peruans (10%) i pakistanesos (9%). (Taula nº 8 i 9).

²⁰ Són dades del Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona, a gener de 2009.

²¹ En l'època de la postguerra espanyola, els immigrants procedents de la resta d'Espanya, s'hi instal·laven inicialment perquè el cost de l'habitatge era més assequible. Quan milloraven la situació econòmica es traslladaven a altres zones de la ciutat. Actualment, i des de fa uns vint anys, es produeix una arribada continua de població estrangera que passa a ser la més necessitada. Trobar feina no és fàcil. Els empresaris no sempre estan disposats a contractar estrangers. Molts es troben sense permís de treball ni residència i això fa que moltes d'aquestes persones estiguin en situació d'alta vulnerabilitat social. Molts pisos són compartits per diverses famílies o joves sols que, degut a l'escassetat d'ingressos i la necessitat d'enviar diners a la família, prioritzen estalviar encara que sigui a canvi d'incomoditats.

²² L'Ajuntament de Barcelona disposa del **Programa d'Acompanyament a Nuclis Familiars Reagrupats a la Ciutat de Barcelona**, que té com finalitat l'acolliment en aquest moment del procés migratori. Es va posar en marxa l'any 2007 i té dues fases. En la primera es fa acompanyament i preparació de les famílies abans del reagrupament i la segona serveix per fer el seguiment del procés de retrobament i inserció social. Disposa d'assessoria i orientació jurídica, d'accés al sistema educatiu i sanitari, a les entitats, associacions i equipaments dels districtes.

Taula nº 8: Principals nacionalitats sol·licitants de reagrupament familiar l'any 2007 a la ciutat de Barcelona

Principals nacionalitats dels reagrupants	Total sol·licitants reagrupament durant l'any 2007	Total empadronats a 1/1/2008	% sol·licitants reagrupament sobre total empadronats
Equatoriana	1.309	22.943	5.7
Xinesa	885	12.938	6.8
Peruana	703	15.240	4.6
Pakistanesa	639	15.966	4.0
Colombiana	573	13.032	4.4
Dominicana	461	7.101	6.5
Marroquina	380	13.998	2.7
Filipina	372	7.023	5.3
Boliviana	313	18.759	1.7
Índia	142	4.329	3.3
Ucraïnesa	99	2.629	3.8
Bangladesh	94	1.976	4.8
Argentina	63	9.922	0.6
Altres	648	134.961	0.5
Total	6.938	280.817	2.5

Font: Documents d'anàlisi. Immigració i reagrupament familiar: característiques demogràfiques i socials dels sol·licitants de reagrupament a la ciutat de Barcelona. Elaboració pròpia.

Taula nº 9: Reagrupament familiar a la ciutat de Barcelona. Evolució de les sol·licituds segons nacionalitat. Anys 2005-08.

Nacionalitat	2005	%	2006	%	2007	%	2008	%
TOTAL	4.459	100	5.764	100	6.943	100	6.234	100
Equador	1.247	28.0	1.449	25.1	1.309	18.9	819	13.1
Pakistan	280	6.3	470	8.2	639	9.2	636	10.2
Perú	506	11.3	633	11.0	703	10.1	631	10.1
Xina	295	6.6	488	8.5	885	12.7	616	9.9
Bolívia	80	1.8	183	3.2	313	4.5	484	7.8
Colòmbia	405	9.1	545	9.5	573	8.3	454	7.3
Espanya	147	3.3	107	1.9	257	3.7	450	7.2
R. Dominicana	306	6.9	357	6.2	461	6.6	420	6.7
Marroc	251	5.6	286	5.0	380	5.5	366	5.9
Filipines	184	4.1	316	5.5	372	5.4	300	4.8
Índia	65	1.5	65	1.1	142	2.0	165	2.6
Bangladesh	60	1.3	92	1.6	94	1.4	114	1.8
Altres	633	14.2	773	13.4	815	11.7	779	12.5

Font: Departament d'Estadística. Ajuntament de Barcelona. Elaboració pròpia.

Alcalde (2008: 127) identifica tres models de reagrupament familiar a Catalunya i Barcelona. Un model de projecte migratori a llarg termini, amb reagrupament ràpid; un model que redefineix el projecte inicial de retorn per passar al reagrupament i un últim model de reagrupament que a llarg termini planteja el retorn i té com objectiu assegurar la formació dels fills i reunir els mitjans econòmics suficients per seguir amb el projecte de vida al país d'origen. El reagrupament familiar indica una actitud positiva vers l'adaptació i acomodació a la ciutat i societat, i unes expectatives d'assentament a llarg termini. Per la societat es tracta d'un factor generador de cohesió social.

El perfil dels sol·licitants de reagrupament familiar correspon a un 52.4% d'homes i un 47.6% de dones. Des de què va entrar en vigor l'any 2005 la normativa vigent, la principal nacionalitat que ha sol·licitat el reagrupament de familiars és Equador. Majoritàriament es tracta de pares o mares que volen reagrupar als fills i filles. Un 34% de les sol·licituds de l'any 2007 han estat per reagrupar, exclusivament, descendents

També destaquen el reagrupament de cònjuge (24%) i cònjuge més fills (22%). El reagrupament d'ascendents fou del 12% (Sanahuja, Redón, 2008: 07-8).

L'estudi longitudinal que actualment estan realitzant Portes i Aparicio (2009) a la ciutat de Barcelona amb població escolar adolescent d'origen immigrant entre 12 i 17 anys (del que ja es compta amb dades preliminars), indica que les característiques demogràfiques de la població estudiada (3.577 casos) mostren que molts dels infants i adolescents són d'arribada recent, la majoria, a través del reagrupament familiar (Portes l'anomena generació 1.5). Els països d'origen que predominen són Equador, Marroc, Colòmbia, Perú, Bolívia, República Dominicana, Xina, Pakistan i Argentina. D'aquests joves, el 90% parla el castellà sense dificultats i 68% el català, malgrat que un 82% el comprèn. El castellà és la llengua preferida per comunicar-se en un 79.5% i és la més utilitzada en l'àmbit familiar en un 65.4%.

Una altra dada que cal tenir en compte per valorar l'impacte demogràfic i social de la immigració és el nombre dels naixements de fills i filles de parelles on pare i mare són estrangers. L'any 2006 el % estava en el 18.2%. Actualment està per sobre del 20% del total de naixements a la ciutat. (Taules nº 10 i 11).

Taula nº 10: Evolució dels naixements de fills/es de pares estrangers a la ciutat de Barcelona. Anys 2003-2007.

ANY	NAIXEMENTS	% SOBRE EL TOTAL DE NAIXEMENTS
2003	2071	14.4
2004	2412	16.5
2005	2622	17.7
2006	2711	18.2
2007	2832	20.2
2008	Sense dades	

Font: Departament d'Estadística. Ajuntament de Barcelona. Elaboració pròpia

**Taula nº 11: Principals nacionalitats dels naixements a la ciutat de Barcelona.
Any 2007**

Nacionalitats	Nombre naixements
Total naixements	13.986
Espanyols	11.154
Estrangers	2.832
Equador	304
Marroc	266
Xina	261
Bolívia	231
Perú	156
Pakistan	150
Colòmbia	124
Itàlia	113
R. Dominicana	108
Filipines	98
Argentina	94
França	94
Resta nacionalitats	833

Font: Departament d'Estadística. Ajuntament de Barcelona. Elaboració pròpia

Un efecte de l'augment de la població estrangera a Barcelona és que ha intensificat la població escolar, resultat del reagrupament familiar i del naixement de fills i filles de les famílies immigrades. Segons dades del Departament d'Estadística de l'Ajuntament, a 30 de juny de 2007 hi havia a la ciutat, sobre el total de població, un 14.9% de població estrangera entre 0 i 14 anys, representant un 11.6% sobre el total de l'alumnat. (Taula nº 12). En set anys s'ha passat d'un 2.9% al 11.6%. Durant el curs acadèmic 2007-2008 hi va haver 24.919 alumnes de nacionalitat estrangera escolaritzats a Barcelona dels quals, un 75% (18.808) en centres públics i 25% (6.111) en privats. La distribució per barris i districtes no és simètrica sinó que es donen importants desigualtats, resultat de la distribució i assentament de la població immigrada. Ciutat Vella és el districte on trobem el major percentatge de població de 0 a 14 anys (40% sobre el total de població) amb un 30.3% d'alumnat estranger sobre el total.

Taula nº 12: Evolució dels alumnes estrangers no universitaris a la ciutat de Barcelona. Anys 2003-2008.

CURS	TOTAL	ESPANYOLS	%	ESTRANGERS	%
2003-04	229.179	210.669	91.9	18.510	8.1
2004-05	229.286	208.691	91.0	20.595	9.0
2005-06	228.514	206.112	90.2	22.402	9.8
2006-07	229.925	205.828	89.5	24.097	10.5
2007-08	233.438	206.960	88.7	26.478	11.3
2008-09	Sense dades				

Font: Departament d'Estadística. Ajuntament de Barcelona. Elaboració pròpia

L'anàlisi dels col·lectius d'origen dels joves biografiats ens mostra diversitat de realitats i de pautes migratòries en quant al temps d'arribada, característiques demogràfiques i lloc de residència.

Equador:

Segons les dades més recents del Departament d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona, després dels italians, els equatorians són el col·lectiu més nombrós a la ciutat. És una migració de caràcter femení, ja que majoritàriament són les dones qui inicia el procés migratori i al cap d'uns anys d'assentament reagrupen als fills i cònjuge. A gener de 2009 tenim a la ciutat 22.210 persones procedents de l'Equador (xifra que suposa el 7.5% del total d'estrangers de la ciutat), de les quals un 53.8% són dones i un 46.2% homes. Els joves de 15 a 24 anys representen el 16.7% i els adults de 25 a 39 anys el 41.6% del total. L'edat mitjana és de 30 anys. El 62% té un màxim de 5 anys d'empadronament, tot i que cal destacar que un 38.1% es situa entre els 6 i 15 anys. Solament trobem tres persones empadronades a la ciutat des de fa més de 15 anys, que representen el 0% del total. L'arribada de població procedent de l'Equador experimentà un increment important a partir de l'any 2000, coincidint amb la crisi econòmica i política del país. Durant els anys 2001 i 2002 els flux migratoris van créixer de manera destacada fruit de l'anunci de la necessitat de visat per viatjar a Espanya. Els districtes amb major nombre de població equatoriana són Nou Barris (5.328), Sants-Montjuïc (3.187), Sant Martí (3.121), Horta-Guinardó (2.599) i Sant Andreu (2.498). A més temps de residència, major nombre de població equatoriana que ha adquirit la nacionalitat espanyola. (Taula nº 13).

Taula nº 13: Evolució població equatoriana a la ciutat de Barcelona.

Anys 2005-2009

	2005	2006	2007	2008	2009
Total Equatorians	31.828	31.423	25.351	22.943	22.210
% sobre el total d'estrangers	13.8%	12.1%	10.1%	8.2%	7.5%

Font: Departament d'estadística. Ajuntament de Barcelona

Marroc:

El col·lectiu d'origen marroquí té una llarga història i tradició migratòria a Barcelona i Catalunya²³. Els primers marroquins daten dels anys 60 del segle passat i va ser cap als 90 quan van augmentar de manera significativa. A gener de 2009, el total de marroquins a la ciutat és de 14.402, representant un 4.9% sobre el total d'estrangers. El 61% són homes i el 39% dones. Del total, el 16.3% tenen entre 15 i 24 anys, i el 44.4% entre 25 i 39 anys. L'edat mitjana és de 29 anys. Des de l'any 2005 les xifres es mantenen estables i el percentatge ha disminuït, fet que es pot associar a l'increment de població d'altres procedències i, també, al major nombre de marroquins que han obtingut la nacionalitat espanyola. És significatiu el fet que, comparativament amb els altres col·lectius, un 1.6% del total de marroquins faci més de 15 anys que està donat l'alta al Padró municipal i un 24.4% de 6 a 15 anys. Un 44.9% fa d'1 a 5 anys que està empadronat i 29.1% menys d'1. Inicialment es tractava d'immigració masculina que al establitzar-se reagrupava a la parella i fills. Actualment hi ha un increment d'immigració femenina, resultat d'una major autonomia i independència de les dones en la presa de decisions. Els districtes on hi ha major percentatge de població marroquina són Ciutat Vella (3.487), Sant-Montjuïc (2.372), Sant Martí (1.922) i Nou Barris (1.586). (Taula nº 14).

²³ En canvi, la immigració procedent d'Amèrica Llatina és més recent que la del Marroc. Algunes nacionalitats van començar a ser presents entre nosaltres durant la dècada dels anys vuitanta, com és el cas d'argentins, xilens i peruans. És, però, des de fa uns deu anys que s'ha evidenciat un gran increment dels immigrants llatinoamericans, moment en què les procedències s'han diversificat. Si primerament teníem una immigració de marcat caràcter polític, com és el cas d'argentins i xilens que marxaven de contextos dictatorials i conflictius, en els darrers anys la causa és eminentment econòmica, fet que posa de manifest l'existència de grans bosses de pobresa en els països d'origen.

Taula nº 14: Evolució població marroquina a la ciutat de Barcelona.

Anys 2005-2009

	2005	2006	2007	2008	2009
Total marroquins	14.508	15.522	13.348	13.998	14.402
% sobre el total d'estrangers	6.3%	6.0%	5.3%	5.0%	4.9%

Font: Departament d'estadística. Ajuntament de Barcelona

Colòmbia:

La crisi econòmic, però sobre tot política junt amb la violència han estat els factors més influents en l'emigració a Colòmbia. A gener de 2009 tenim 13.521 colombians (4.6% sobre el total d'estrangers). D'aquest total un 53.7% són dones i un 46.3 homes. També es tracta, doncs, d'un col·lectiu amb forta migració femenina i posterior reagrupament familiar. L'edat mitjana és una mica superior i es situa en els 32 anys. És una migració més recent ja que el 78.4% fa menys de 5 anys que s'ha donat l'alta al Padró municipal i solament el 21.6% en fa més de 6. Els adults de 25 a 39 anys són, amb diferència, el grup d'edat més nombrós representant el 51.1%. Els districtes on trobem major quantitat de població de nacionalitat colombiana són Eixample (2.377), Sants-Montjuïc (2.012), Sant Martí (1.860) i Horta-Guinardó (1.660). (Taula nº 15).

Taula nº 15: Evolució població colombiana a la ciutat de Barcelona.

Anys 2005-2009

	2005	2006	2007	2008	2009
Total colombians	13.935	14.616	12.436	13.032	13.521
% sobre el total d'estrangers	6.0%	5.6%	5.0%	4.6%	4.6%

Font: Departament d'estadística. Ajuntament de Barcelona

Filipines:

A Barcelona trobem 7.631 persones procedents d'aquest país asiàtic. Es tracta del 2.6% del total d'estrangers. És un col·lectiu amb una llarga presència a la ciutat, ja que un 2% fa més de 15 anys que estan empadronats. Va ser cap a la dècada dels anys 80 del segle passat quan van començar a arribar els primers flux migratoris. Es tractava de dones que s'ocupaven, principalment, en el servei domèstic al districte de Sarrià-Sant Gervasi, on residien. El component femení de la immigració filipina encara es manté ja que, actualment, les dones representen el 53.9% del total i els homes el

46.1%. El 24.7% fa menys d'1 any que s'ha donat d'alta al Padró, el 47.7% d'1 a 5 anys i el 25.6% de 6 a 15 anys. L'edat mitjana és de 32 anys. Amb el reagrupament familiar, es van traslladar a viure a altres zones de la ciutat. Els districtes amb major presència de persones filipines són Ciutat Vella (4.486), Sants-Montjuïc (1.528) i Eixample (843). (Taula nº 16).

Taula nº 16: Evolució població filipina a la ciutat de Barcelona.

Anys 2005-2009

	2005	2006	2007	2008	2009
Total filipins	6.470	6.660	6.188	7.023	7.631
% sobre el total d'estrangers	2.8%	2.6%	2.5%	2.5%	2.6%

Font: Departament d'estadística. Ajuntament de Barcelona

Pakistan:

La comunitat pakistanesa de Catalunya es concentra a Barcelona i l'àrea metropolitana. Pakistan és una de la nacionalitats amb immigració més recent i, de manera significativa, molt masculinitzada. A gener de 2009 tenim 17.735 persones que representen el 6.0% del total d'estrangers. Un 87.6% són homes i un 12.4% dones. L'edat mitjana és de 31 anys. Són els homes qui inicia el procés migratori i fins passats uns anys d'assentament no comencen a reagrupar la família. En molts casos reagrupen primer als fills i posteriorment a les filles i cònjuge. Els adults de 25 a 39 anys són el grup d'edat més nombrós amb el 56.1%, seguit del de 40 a 64 anys amb el 20.9%. Els infants de 0 a 14 anys són el 9.8% i els joves de 15 a 24 anys el 12.9%. Si comparem els grups d'edat, hi ha pocs infants i joves. El 90.9% del total fa menys de 5 anys que s'ha empadronat i solament un 9.1% en fa més de 6. Ciutat Vella és, amb 5.785 persones i un 32.6%, el districte on l'assentament de població pakistanesa és més significatiu. Segueixen Sant Martí amb 2.498 i Sants-Montjuïc amb 2.267. (Taula nº 17).

Taula nº 17: Evolució població pakistanesa a la ciutat de Barcelona.

Anys 2005-2009

	2005	2006	2007	2008	2009
Total pakistanesos	11.997	14.251	13.093	15.966	17.735
% sobre el total d'estrangers	5.2%	5.5%	5.2%	5.7%	6.0%

Font: Departament d'estadística. Ajuntament de Barcelona

Perú:

A Barcelona resideixen 15.613 peruans, xifra que suposa un 5.3%. Com passa amb altres països d'Amèrica Llatina, el 53.4% són dones i el 46.6% homes. L'edat mitjana puja fins als 34 anys. Els adults de 25 a 39 anys són els més nombrosos amb el 44.3% del total, seguit dels adults de 40 a 64 anys amb un 28.2%, un 13.4% de joves i un 10.2% d'infants. Cal destacar un 4.0% de gent més gran de 65 anys i més, que correspon a 624 persones. Aquesta dada indica un alt nombre de reagrupaments d'ascendents. La major part dels peruans, un 50.8%, s'ha empadronat fa entre 1 i 5 anys, un 30.9% fa menys d'1 any i el 18.3% en fa més de 6. És un dels col·lectius més antics. Durant els anys 90 va ser el grup procedent d'Amèrica Llatina més nombrós. Inicialment van ser classe mitja i professionals, sobre tot dones. En l'actualitat hi ha més diversificació i un increment de les migracions masculines. Els districtes amb major nombre de població peruana són Eixample (2.690), Sant Martí (2.220), Sants-Montjuïc (2.211) i Sant Andreu (2.061). (Taula nº 18).

Taula nº 18: Evolució població peruana a la ciutat de Barcelona.

Anys 2005-2009

	2005	2006	2007	2008	2009
Total peruans	15.037	16.115	14.439	15.240	15.613
% sobre el total d'estrangers	6.5%	6.2%	5.8%	5.4%	5.3%

Font: Departament d'estadística. Ajuntament de Barcelona

Els grups de població cubana i xilena residents a Barcelona són menys nombrosos. Ambdós col·lectius han realitzat un assentament progressiu. El caràcter de la migració és econòmica i política. Pel que fa als xilens van començar a establir-se durant l'època de la repressió a Xile. Posteriorment, la causa més comú de la migració ha estat econòmica. La història de la migració cubana a Barcelona sempre ha barrejat causes econòmiques i polítiques. (Taula nº 19).

Taula nº 19: Evolució població xilena i cubana a la ciutat de Barcelona.

Anys 2002-2009

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Cubans	1693	2069	2301	2458	2610	2298	2407	2399
Xilens	2187	3391	4465	5307	5966	5078	5387	5472

Font: Departament d'Estadística. Ajuntament de Barcelona

L'anàlisi de les trajectòries migratòries i de la integració subjectiva de la població estrangera extracomunitària a la ciutat de Barcelona²⁴ permet conèixer l'estat de la qüestió sobre aspectes relacionats amb la integració i les relacions interculturals dels col·lectius més nombrosos residents a la ciutat. El sentiment d'integració a la ciutat de Barcelona està articulat al sentiment de pertinença. Ambdós creixen de manera significativa amb el pas dels anys. S'observa que més del 62% de les persones amb menys de 5 anys de residència a la ciutat no es consideren barcelonins, en canvi en els que tenen més de deu anys de residència aquesta valoració es redueix al 13%, sent un 87% els que sí se'n consideren (Samper i Moreno, 2008: 56). El temps determina tendències positives en relació a sentir-se integrat a la ciutat, juntament amb el nivell educatiu, l'aprenentatge de les llengües i les xarxes relacionals. L'estudi infereix que en algunes comunitats es produeix un desequilibri entre la integració sociocultural i la integració econòmica²⁵. Els col·lectius que mostren major integració sociocultural i econòmica són Colòmbia, Perú i Equador; els col·lectius procedents de Pakistan i Xina tenen un índex relativament alt d'integració econòmica i en canvi tenen una baixa integració sociocultural; mentre que Marroc i Bolívia estarien en índex baixos d'integració econòmica i sociocultural (Samper i Moreno, 2008: 63).

Les relacions socials de les persones immigrades tendeixen a diversificar-se amb el pas dels anys. El domini de les llengües castellà i català, la nacionalitat d'origen, el districte de residència i el nivell d'estudis són variables que intervenen en l'establiment de les xarxes socials. Parlar català i/o castellà augmenta el nombre de relacions socials i de contactes, i en aquest sentit, un major nivell d'instrucció afavoreix l'aprenentatge i les relacions. Pel que fa a la nacionalitat d'origen, els xinesos, pakistanesos i marroquins són els col·lectius que mostren més endogàmia relacional, mentre que els peruans, equatorians i colombians són els més oberts a establir relacions fora del grup. En quant al districte de residència, a Ciutat Vella, Sants-Montjuïc i Nou Barris és on es donen major nombre de relacions endogàmiques de

²⁴ Realitzada per mitjà de tres onades en els anys 2005 (889 persones enquestades), 2006 (200 persones enquestades, 150 de les quals havien estat enquestades l'any anterior) i 2007 (200 enquestats, amb 150 repeticions i 50 reposicions com en l'any anterior). Les enquestes es van fer a persones arribades a la ciutat de Barcelona amb nacionalitat estrangera, amb més de sis mesos de residència, amb situació jurídica diversa i majors de 15 anys. S'analitza, per una part, la *integració objectiva* d'aquesta població, que fa referència a les condicions de vida respecte a ingressos econòmics, habitatge, xarxes relacionals i de suport, domini d'idiomes, participació social i situació jurídica (nivells econòmic, social, cultural i polític). Per l'altra, es té en compte la valoració *subjectiva* que aquesta població fa sobre la seva integració, mesurat amb el grau de satisfacció vers l'entorn, avaluació del procés migratori, desig de retorn, sentiment de pertinença i identificació amb la societat receptora (Samper i Moreno, 2008: 5).

²⁵ La valoració de la integració econòmica es fa tenint en compte: tipus de contracte laboral i ingressos. La integració sociocultural es valora a partir del nivell d'estudis, nivell de parla del castellà i català, nivell de relació amb persones autòctones i relacions amb coètnics.

grup, mentre que a Horta-Guinardó, Gràcia, Sant Martí, Sant Andreu i Eixample trobem més casos de relacions interculturals (Samper i Moreno, 2008: 26-29). Respecte a la participació social, la població immigrada amb més alt nivell d'estudis és la que intervé en major nombre d'esdeveniments ciutadans, i accedeix més a les biblioteques, centres cívics i instal·lacions esportives (Samper i Moreno, 2008: 53-54). Les amistats amb persones d'origen espanyol es donen més freqüentment en joves amb estudis universitaris i procedents d'Argentina, Colòmbia i resta de països d'Amèrica Llatina, principalment en els llocs de treball i espais de lleure (Samper i Moreno, 2008: 40-42). Una part important de la integració sociocultural es basa en l'establiment de xarxes relacionals i la participació ciutadana.

El factor temps juga un paper clau en l'acomodació i en la integració objectiva i subjectiva de les persones immigrades a la ciutat de Barcelona. A mesura que passen els anys, disminueix la irregularitat residencial, l'amuntegament en els habitatges, augmenta la familiarització de les formes de convivència, s'obre el ventall d'ocupacions a què tenen accés les persones immigrades, disminueix el nombre de treballadors de l'economia submergida i milloren les condicions laborals, els salaris i l'estabilitat contractual (Samper i Moreno, 2008). Les persones immigrades amb estudis superiors són les que assoleixen quotes de millora més destacables.

1.1.2.- IMMIGRACIÓ EXTRACOMUNITÀRIA I CIUTADANIA EUROPEA

La construcció de la Unió Europea i de la ciutadania europea ha suposat la fragmentació de la societat en diferents categories de ciutadans: nacionals del país, nacionals d'un altre estat membre de la UE i estrangers no comunitaris, als que també es divideix en regulars i irregulars²⁶. Així, la societat queda dividida entre ciutadans i no ciutadans, les *no persones* (Subirats, 2007). La no obtenció de la ciutadania manté a les persones immigrades i als seus fills i filles en situació de desqualificació, fragilitat i vulnerabilitat. *"Su indefensión jurídico-política en tanto que inmigrantes pobres permite su explotación y su diversidad cultural la justifica"* (Stolcke, 2004: 37). Preval la condició d'immigrant per sobre la condició de persona. S'imposen majors limitacions a

²⁶ Les categories estranger i immigrant tenen diferències semàntiques i interpretatives. A ulls de la societat l'estranger és el no nacional, l'immigrant és qui té unes costums diferents. A molts estrangers no els "veiem" però als immigrants sí. Tots dos són estrangers i immigrants però uns són representats com força "iguals" i altres com excessivament "diferents".

l'admissió de persones i noves exigències administratives per l'obtenció de permisos de residència, de treball, de reagrupament familiar i, evidentment, per l'adquisició de la nacionalitat. Recollint les paraules d'Arango, podem afirmar que *“la relación que la mayor parte de las sociedades europeas mantienen con la inmigración puede calificarse de difícil, incómoda o reticente”* (2006: 94). Europa²⁷ els vol com treballadors, no com ciutadans. *“El problema de la ciudadanía siempre ha presentado, entre otros, el problema de generarse desde la dialéctica de la inclusión y exclusión”* (Cortina, 2006: 17).

La creixent quantitat d'immigració estrangera ha canviat la visió inicial, més positiva i comprensiva per la nostra pròpia història d'emigració, a una visió negativa basada en l'amplificació de les diferències i el discurs del “no respecte a les normes” (Izquierdo, 2008: 604). *“Lo cierto es que tan bruscamente como ha llegado la inmigración, la vacuna antixenòfoba ha caducado y los españoles han despertado de golpe al rechazo sociocultural”* (Izquierdo, 2008: 604)²⁸. Les dades sobre els beneficis que ha reportat el treball de les persones immigrades xoca amb una actitud de la població que veu en aquests, a competidors pels recursos i a “excessivament” diferents pel que fa a costums i maneres de viure (Izquierdo, 2008: 609). És en la convivència diària amb els veïns i veïnes nous on es generen els problemes de desconfiança per desconeixement, prejudicis i actituds xenòfobes. L'immigrant és vist com competidor pel lloc de treball i pels recursos sanitaris, educatius i socials, principalment en moments de crisi. *“Los prejuicios culturales están más repartidos que los beneficios que generan los trabajadores extranjeros”* (Izquierdo, 2008: 610)²⁹.

Dos elements cabdals en el plantejament de base de les polítiques d'immigració i estrangeria són la concepció de la ciutadania (de qui és o no ciutadà) i dels models d'estat-nació³⁰ com identitats nacionals homogènies. Ambdós temes requereixen

²⁷ Democràticament no sembla acceptable aquesta diferenciació i discriminació per origen i classe social. La proposta sobre la ciutadania europea es planteja en estat de crisi i origina molts interrogants legals i ètics. Tenim una democràcia limitada amb una filosofia de base discriminatòria.

²⁸ Segons indica Izquierdo, cal estar vigilants del futur. *“Un poco más adelante serán las minorías exitosas y asentadas las que rechazarán a los inmigrantes recientes de su mismo origen”* (Izquierdo, 2008: 605).

²⁹ No es té en compte que *“Si una persona tiene la firme intención de quedarse a vivir en un lugar, estará dispuesta a invertir tiempo y esfuerzo en observar, aprender, relacionarse y participar en la vida común de la sociedad de destino”* (Izquierdo, 2008: 606).

³⁰ El model de societat en què es sustenta la construcció dels estats moderns i, com a conseqüència la persona com ciutadà, està àmpliament superat a través d'una llarga història de lluites i reivindicacions socials. Les migracions transnacionals trenquen el caràcter homogeni dels estats-nació. Són diversos els factors desestabilitzadors de la identitat nacional: La universalització dels Drets Humans, la tendència al reconeixement de la doble nacionalitat, l'augment de la societat civil transnacional i la ideologia neoliberal són, tots ells, elements que contribueixen a la crisi de l'estat-nació. Per Todorov (2008: 106-108), la

revisió, replantejament i reinterpretació per adequar-los als temps actuals. La ciutadania, a la societat multicultural i pluriètnica, ha de ser un element de cohesió i estabilitat social i no de fragmentació i confrontació, *“la nacionalidad determina el acceso a los derechos y separa, en estos casos, a las personas que conviven juntas creando dos bloques: quienes tienen todos los derechos establecidos por el Estado de derecho y quienes no los tienen. Ello, a su vez, genera conciencia de pertenencia o no pertenencia a la sociedad, provoca diferenciaciones y segregaciones entre grupos de población y produce, incluso, sentimientos de superioridad o inferioridad”* (Pajares, 2005: 14). Com assenyalen Gomà i Subirats (2002: 9) les persones immigrades i els seus fills són un de los grups d'alta vulnerabilitat estructural amb perill d'exclusió social, a falta de polítiques potents de ciutadania multicultural. El veïnatge com criteri fonamental per ser considerat jurídicament ciutadà és una necessitat i una assignatura pendent dels estats del segle XXI.

1.1.3.- LLEI D'ESTRANGERIA I REAGRUPAMENT FAMILIAR

El model migratori espanyol ve determinat per la dinàmica econòmica de gran i ràpid creixement de la última dècada i per les polítiques d'immigració dels governs espanyols del moment (Izquierdo, 2008: 602). Amb aquest escenari es pot afirmar que les causes i conseqüències directes de la immigració estrangera a Espanya i Catalunya són, principalment, econòmiques i laborals. Sempre hem vist a la persona immigrada com potencial “mà d'obra barata” i poc s'ha tingut en compte la seva dimensió personal i familiar (Izquierdo, 2008: 602), ni la seva condició de subjecte amb drets. *“El estatus jurídico constituye la llave de los derechos y el mercado es la clave de la posición administrativa”* (Izquierdo, 2008: 607).

Les polítiques que regeixen la immigració estrangera a Espanya segueixen els paràmetres de les directives de la Unió Europea. No estan orientades a l'acomodació ni integració dels col·lectius nouvinguts, sinó que són restrictives i dificulten la inclusió en la societat³¹. Cal assenyalat que, en general, les polítiques migratòries han jugat

desestabilització de l'estat nacional respon a diverses raons. La primera és que l'època del patriotisme ha passat, i l'estat és més llunyà, fred i distant del ciutadà. La segona raó és que les comunitats constituents es reforcen, s'obren i canvien. Origen ètnic, opcions culturals i sexuals tenen més pes i configuren major diversitat a la societat. Per últim, les xarxes transnacionals, característiques del segle XXI, debiliten més la fortalesa de l'estat nacional. Les persones canvien de país, de pertinença i de solidaritats.

³¹ Castles (2004), relaciona el fracàs de les polítiques migratòries perquè:

un paper important en la discriminació per origen ètnic (Alegre Canosa, 2000: 380). Des de l'aprovació de la Ley de Extranjería de 1985 les polítiques d'immigració a Espanya s'han guiat pels imperatius de la convergència europea i s'han orientat al control de flux i fronteres i a la limitació del dret de circulació dels extracomunitaris, tractant-se com un problema de seguretat.

La llei d'estrangeria³² actual és de les més restrictives i reaccionàries d'Europa. Encara utilitza la paraula raça i viola la protecció de dades; suposa un plus de discriminació i estigmatització per a les persones immigrades pobres; fa un tracte policial, economicista i utilitari de la immigració extracomunitària, vulnerant drets humans fonamentals, i s'inscriu en un marc institucional que fomenta el racisme quotidià, l'estratificació i l'exclusió social. Com a llei respon a les tesis restrictives i defensives de la Unió Europea. Construeix una visió de la immigració com amenaça per la identitat cultural i nacional, pels recursos socials, la convivència veïnal i la seguretat ciutadana. Aquesta llei ignora alguns articles dels Drets Humans i el principi de no-devolució que es va establir l'any 1951 en la Convenció sobre l'Estatut de Refugiats.

Les polítiques tenen efectes a nivell social i també afecten la vida de les persones. Les conseqüències són múltiples. Segons Alegre Canosa (2000), en el mercat laboral, la informalització, segmentació i fragmentació han portat a la precarització dels treballadors d'origen immigrant. En l'àmbit familiar, les dificultats per realitzar el reagrupament familiar han propiciat l'augment de famílies desestructurades, sense trajectòries i poc estables amb els efectes emocionals i psicosocials que això representa per als seus membres. En l'esfera estatal, no ser considerats ciutadans de ple dret és un factor de discriminació que està institucionalitzat. En l'àmbit de les relacions socials, la divisió entre ciutadans nacionals i immigrants extracomunitaris ha dificultat la creació d'espais de relació i intercanvi. L'origen ètnic és en aquest context,

-
- Excloure treballadors sense regularitzar significa obrir portes a una major explotació.
 - La discriminació per origen i condició social genera desigualtat entre persones i dona a entendre que no tots els ciutadans són iguals.
 - El control de les migracions internacionals amaga una regulació de les relacions Nord-Sud basada en les desigualtats i inequitat.

Solament quan es controlin les desigualtats a nivell mundial es podran controlar les migracions que originen (Castles, 2004: 179).

³² *El Foro para la integración social de los inmigrantes* en el seu informe de l'any 2007 reconeix la disparitat entre els objectius que es volen assolir en matèria d'estrangeria i els mitjans disponibles. Malgrat reconèixer els efectes beneficiosos de la regulació dels flux migratoris i les mesures proposades per afavorir la integració de la població estrangera, els resultats no són els esperats. L'informe destaca les dificultats relacionades amb els aspectes jurídics de la integració social: reagrupament familiar, autoritzacions de treball i residència i renovació d'autoritzacions entre altres. També assenyala com especialment greu la descoordinació entre administracions, els obstacles i la lentitud dels tràmits burocràtics.

un dels principals eixos de desigualtat social (Alegre Canosa, 2000: 397). A l'origen ètnic cal sumar-hi les desigualtats de gènere en el cas de les dones, les més discriminades en l'estructura del mercat de treball, i les desigualtats per raó d'arrelament que es concreten en la diferenciació per origen i temps de residència (no és el mateix ser equatorià que marroquí)³³.

Durant molts anys els països europeus s'han mostrat reticents a reconèixer el reagrupament de la família com un dret, malgrat consta en la majoria de les declaracions sobre els drets de les persones. Per corregir la manca d'una normativa comú, l'1 de desembre de 1999 la Comissió Europea va fer una proposta de Directiva sobre el reagrupament familiar, conforme a l'obligació de la protecció de la família i el respecte a la vida familiar tal com ho recullen la Convenció Europea per la Protecció dels Drets Humans i de les Llibertats Democràtiques. En aquesta proposta s'afirma que: *"La reagrupación familiar es necesaria para la vida en familia, contribuye a la creación de una estabilidad sociocultural que facilita la integración de los nacionales de terceros países en el Estado miembro, lo que permite, por otra parte promover la cohesión económica y social, objetivo fundamental de la Comunidad..."* (Sagarra, 2002: 187). Malgrat la claredat d'aquests principis, el caràcter restrictiu de les polítiques immigratòries fa que es dificulti l'assentament i l'estabilització de les famílies en la societat receptora (Alegre Canosa, 2000: 390). La proposta de reforma de la Llei d'estrangeria que el govern està estudiant actualment té com punt destacat la limitació del dret al reagrupament familiar dels ascendents dels estrangers, que hauran d'acreditar un mínim de cinc anys de residència de llarga duració per sol·licitar-ho.

Actualment el dret al reagrupament familiar està recollit en l'ordenament jurídic de la Unió Europea i en la Constitució Espanyola. S'empara en la directiva 2003/86/CE del Consell de la Unió Europea del 22 de setembre de 2003 i en els articles 18 i 32 de la Constitució Espanyola i, també, en l'article 16³⁴ de la Llei sobre drets i llibertats dels

³³ Per obtenir la nacionalitat espanyola és precís acreditar la residència en Espanya durant un determinat període de temps, que variarà segons la nacionalitat i altres circumstàncies personals. Asilats polítics: 5 anys de residència a Espanya. Naturals de països iberoamericans, Andorra, Filipines, Guinea Equatorial, Portugal i sefardís: 2 anys de residència a Espanya. Per altres orígens nacionals es pot trigar fins a 10 per aconseguir-la.

³⁴ Artículo 16. Derecho a la intimidad familiar:

1. Los extranjeros residentes tienen derecho a la vida en familia y a la intimidad familiar en la forma prevista en esta Ley Orgánica y de acuerdo con lo dispuesto en los Tratados internacionales suscritos por España.

estrangers a Espanya i la seva integració social, 14/2003. És un dret reconegut per la Carta dels Drets Humans i per la Convenció de Roma. La legislació espanyola té, en aquest aspecte, un caràcter garantista i es mou en els marges més amplis de la Directiva europea (Serrano et al, 2008: 80). L'article 42 del reglament de l'actual Llei recull el procediment que s'ha de seguir per poder sol·licitar el reagrupament de familiars.

Reagrupar a la família és una de les aspiracions més grans de les persones immigrades. Com comentaré en el tercer apartat d'aquest capítol, la reunió de la família és fonamental pel benestar físic i psíquic de la persona immigrada i facilita l'adaptació i incorporació a la societat. El reagrupament familiar té una gran importància des del punt de vista dels flux migratoris, ja que, estadísticament, és una de les vies legals més emprades per la immigració extracomunitària a Espanya i Europa³⁵.

Els permisos de residència per reagrupament familiar han augmentat de manera exponencial des de l'any 2000. Aquest fet indica l'alt grau d'assentament que té la població estrangera a la societat catalana i espanyola. No obstant, *l'Informe sobre la situació de la integració social de los inmigrantes y refugiados en 2007* (pàgina 31) destaca la manca d'agilitat, eficàcia i obstrucció, en alguns casos, en els tràmits per aconseguir el reagrupament familiar. L'absència de criteris homogenis i la duplicitat de documents no ho facilita. Sovint el retard en aconseguir-ho és gran amb els consegüents danys afectius i psicològics per a la família però sobre tot per als infants.

2. Los extranjeros residentes en España tienen derecho a reagrupar con ellos a los familiares que se determinan en el artículo 17. (Apartado redactado conforme a la *Ley Orgánica 8/2000, de 22 de diciembre*)

3. El cónyuge que hubiera adquirido la residencia en España por causa familiar y sus familiares con él agrupados, conservarán la residencia aunque se rompa el vínculo matrimonial que dio lugar a la adquisición.

Reglamentariamente se podrá determinar el tiempo previo de convivencia en España que se tenga que acreditar en estos supuestos. (Apartado redactado conforme a la *Ley Orgánica 8/2000, de 22 de diciembre*)

³⁵ Segons la Llei en vigor, els estrangers que hagin residit legalment a Espanya durant un any i hagin obtingut permís per residir per un altre any, mínim, tenen dret a reagrupar al cònjuge, fills menors de 18 anys i als ascendents seus i de la parella. Per fer-ho han de disposar de mitjans de subsistència suficients. Tenir treball, medis econòmics, assistència sanitària si no està coberta per la Seguretat Social i habitatge són els mínims imprescindibles. Els articles 18.3 i 42.7 de la Llei d'Estrangeria, especifiquen que l'autorització de residència temporal concedida al familiar reagrupat té la mateixa vigència que la del reagrupant.

Segons l'Informe FOESSA, 2008, els permisos per reagrupament familiar³⁶ s'han multiplicat per quatre entre els anys 2003 i 2007. De 33.000 s'ha passat a 128.000. Aquest augment ha coincidit amb un llarg període de bonança econòmica. Primer han vingut homes o dones sols i a mesura que s'han assentat, han portat la família. El reagrupament familiar s'ha d'interpretar com "*el tránsito desde la necesidad del individuo al bienestar del grupo primario*" (Izquierdo, 2008: 621), l'arrelament i el desig i voluntat d'inclusió a la societat de destí. El reagrupament familiar està en la gènesi de dos fets importants en la demografia espanyola. Per una part, l'augment de la natalitat ja que un percentatge alt de naixements són fills de parelles immigrades (uns 80.000 naixements anuals), i, per l'altra, l'augment de la població escolar, amb unes xifres que es situen en uns 700.000 menors estrangers a les escoles.

Pel que fa a Catalunya, Alcalde (2008: 130) assenyala que fins l'any 2005 els reagrupaments es produïen en la franja d'edat entre divuit i quaranta-cinc anys, amb un fort predomini del reagrupament dels cònjuges. Des de l'any 2006 el grup que predomina és el dels menors de divuit anys, fet que posa de manifest el reagrupament de fills i filles menors d'edat. Proporcionalment, són els ciutadans pakistanesos i equatorians els que fan un major reagrupament de menors.

Una de les paradoxes de la llei respecte al reagrupament familiar fa referència a l'estatus legal dels joves reagrupats. Amb el reagrupament obtenen el permís de residència però no el permís de treball, fet que, necessàriament, no els permet treballar ni emancipar-se, restant com dependents dels pares. La situació legislativa és molt determinant en les trajectòries vitals dels joves. Segons la llei actual, per poder accedir al mercat laboral han de reunir alguna de les següents característiques:

1. Els majors de 18 anys hauran de disposar d'una oferta laboral de més de 12 mesos que hauran de fer efectiva.
2. Ser major de 18 anys i acreditar una permanència regular de 5 anys al territori.

³⁶ En quant a les xifres disponibles sobre reagrupació familiar, *l'Informe sobre la situació de la integració social de los inmigrantes y refugiados en 2008*, assenyala que entre gener de 2005 i maig de 2008 s'havien sol·licitat 328.268 visats en els Consolats d'Espanya a l'estranger. D'aquests s'han denegat 34.951 i s'han expedit 307.984. L'augment en aquests anys s'explica per la quantitat d'estrangers arribats en els darrers deu anys i pel procés de regularització de l'any 2005. Per països, les persones procedents de Marroc són les més nombroses, seguides de Colòmbia i Equador. Si ho comparem amb les xifres dels anys 2000 al 2004 veiem que Xina i Senegal retrocedeixen, mentre que augmenten els familiars reagrupats procedents de la República Dominicana, Ucraïna i Pakistan. Destaca el pes que té el nombre de fills respecte del total dels familiars reagrupats. Gairebé dos terços del total de reagrupats. Aquest fet reafirma el caràcter jove de la reagrupació familiar (Serrano et al, 2008: 88).

3. Els joves d'edats compreses entre 16 i 18 anys han de disposar d'una autorització especial que els donarà dret a treballar amb condicions especials en el salari³⁷.

Cal esperar com es concreta la nova reforma de la llei d'estrangeria pel que fa al reagrupament familiar. *"El reagrupament familiar comporta un projecte de permanència al territori de llarg termini que tindrà un enorme impacte en les vides dels fills i filles de persones immigrades que siguin reagrupats i en l'estructura social de la societat receptora en el seu conjunt"* (Domínguez i Daza, 2008: 13). Dificultar el reagrupament familiar pot ser una manera encoberta de forçar el retorn de molts treballadors per retrobar la família, atorgar major provisionalitat i temporalitat a la condició d'immigrat, emfasitzar per una migració conjuntural segons la situació econòmica i laboral, generar major rebuig social per la visió de competència pels recursos disponibles i oblidar que la migració familiar és sinònim d'arrelament i integració social (Serrano et al, 2008: 90). Un dels aspectes de millora que pot incorporar la nova reglamentació és la concessió del permís de treball per als majors de 16 anys. Molts d'aquests joves amb estudis obligatoris cursats en origen, arriben a Barcelona amb expectatives de treballar. Aquest fet suposaria un salt qualitatiu en la lluita contra l'exclusió i l'explotació laboral dels joves i també s'afavoriria la seva inclusió social³⁸.

1.1.4.- APROXIMACIÓ A LES CONDICIONS DE VIDA DE LA POBLACIÓ IMMIGRADA A CATALUNYA

I com ho viu la població immigrada extracomunitària?. A partir de les dades de *l'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya* de l'any 2006, una anàlisi més focalitzada permet afirmar que malgrat viure en condicions més dures i precàries que la resta de la població, les persones immigrades estan realitzant un procés d'integració social força normalitzat i satisfactori. Si ens referim a les d'expectatives de futur, mantenir l'estatus assolit és l'objectiu prioritari.

³⁷ No pot ser un salari superior al mínim interprofessional. L'autorització només serà vàlida per l'empresa que el contracta (Domínguez i Daza, 2008: 57).

³⁸ Pendent veure com queda definitivament la llei.

En relació a les **formes familiars i de convivència**, destaquen l'heterogeneïtat dels col·lectius. Ajenjo i Blanes (2008), indiquen que la parella amb fills és la més comú, igual que en la població autòctona. Representa un 70% del total de les llars procedents de l'Àfrica i el 51.6% de les famílies procedents d'Amèrica Central i del Sud. Una dada significativa entre els col·lectius d'immigrats, que supera el % de llars catalanes, és l'existència de llars de dos o més nuclis i, també, la convivència de famílies amb altres persones. La situació legal de residència junt amb la capacitat adquisitiva expliquen en gran mesura aquestes formes de convivència. Els estrangers amb nacionalitat espanyola presenten una tipologia de llars molt similar a la dels catalans, mentre que com més insegura és la situació administrativa més es diversifica el tipus de llar (Ajenjo i Blanes, 2008: 25). Respecte a la *grandària mitjana de convivència*³⁹, és més alta que en les llars de població autòctona. Els grups d'edats de joves entre 16 i 24 anys presenten major heterogeneïtat en la coresidència. Habitualment viuen amb els pares i germans però també es donen casos de convivència amb la parella i fills, mentre que els joves de 25 a 34 anys conviuen preferentment amb persones de la seva generació, és dir, que s'han emancipat dels pares en un nombre considerable. S'observa una tendència a l'homogàmia de país en les llars compartides per persones sense vincle familiar, sent l'amuntegament un fet més comú que en les llars autòctones i el col·lectiu de persones d'origen marroquí qui presenta les xifres més altes. En molts casos la migració trenca el vincle de parella, en una xifra aproximada del 20%, que es resolt posteriorment amb el reagrupament familiar. En quan a les taxes de fecunditat, les cohorts més antigues han tingut més fills, mentre que les de migració recent tenen un nombre de fills similar al de les famílies catalanes, concretament les famílies llatinoamericanes. Les famílies marroquines també disminueixen el nombre de fills però es preveu que la mantindran més elevada (Ajenjo i Blanes, 2008: 46).

La població estrangera a Catalunya manté una **identificació lingüística** molt lligada al país d'origen i amb atenció especial a la transmissió intergeneracional (Sintes, 2008: 50). Respecte a l'ús del castellà i català, el castellà és identificat com llengua pròpia pel 45.9% dels estrangers, sent els procedents dels països d'Amèrica Llatina els col·lectius que condicionen el percentatge. El català solament és identificat per un 1.6% del total. De les dades analitzades es desprèn que existeix una forta correlació entre identificació lingüística i origen geogràfic, per sobre del sexe, edat, estatus social

³⁹ M. Ajenjo i A. Blanes interpreten la *grandària mitjana de convivència* com el nombre d'individus que, de mitjana, conviuen conjuntament (2008: 27).

o nivell d'estudis. També el castellà és la llengua més utilitzada a les llars, tornant a destacar el pes específic que representen els col·lectius procedents d'Amèrica Llatina. Cal mencionar que un 79.9% de les famílies d'origen magrebí utilitzen àrab i/o el bereber de manera habitual. En quan al nivell de coneixements, el català apareix com llengua residual. Molts residents de llarga duració manifesten no entendre'l. És el cas dels immigrants llatinoamericans que no el necessiten de manera imprescindible, ja que poden viure utilitzant exclusivament el castellà.

El **nivell d'estudis** és un dels indicadors més orientatius alhora de mesurar l'estatus social. *"El perfil educativo, es decir, los estudios terminados que tienen los inmigrantes, influye más en el itinerario de inserción sociocultural que laboral"* (Izquierdo, 2008: 641). De les dades recollides per l'Enquesta es desprèn que la població immigrada té un nivell relativament elevat d'estudis (Sintes, 2008: 62), superant les dones el nivell dels homes. Les variacions més significatives es relacionen amb l'origen. Les persones immigrades procedents del Magreb presenten els nivells de formació més baixos. Pel que fa als col·lectius provinents d'Amèrica Llatina, els percentatges indiquen un major nombre amb estudis secundaris i universitaris. L'edat actua com element definitori. Les persones de més edat tenen els nivells de formació més baixos i els joves presenten millor nivell d'instrucció. El nivell d'estudis dels pares influeix en el nivell d'estudis dels fills i filles. D'aquesta manera s'observa que els màxims percentatges de fills/es amb estudis universitaris corresponen a pare i/o mare amb formació universitària, mentre que a l'altre extrem trobem que els percentatges més alts de joves sense estudis es donen en famílies amb pares que tampoc n'han cursat. En conjunt, cal destacar una millora de la formació acadèmica dels fills respecte dels pares⁴⁰. (Taula nº 20).

⁴⁰ El grau d'instrucció i formació de la població immigrada ha viscut canvis paral·lels a les nacionalitats dels flux migratoris. Els africans tenen menys formació acadèmica i els europeus de l'est han fet estudis superiors. La majoria de la població immigrada té estudis mitjos. Poques vegades aquells que han fet estudis universitaris poden ocupar-se en activitats corresponents a la formació realitzada, desaprofitant-se la seva preparació i potenciant la mobilitat descendent. *"Cuando los recursos educativos de las gentes se desperdician, se produce su desclasamiento"* (Izquierdo, 2008: 642).

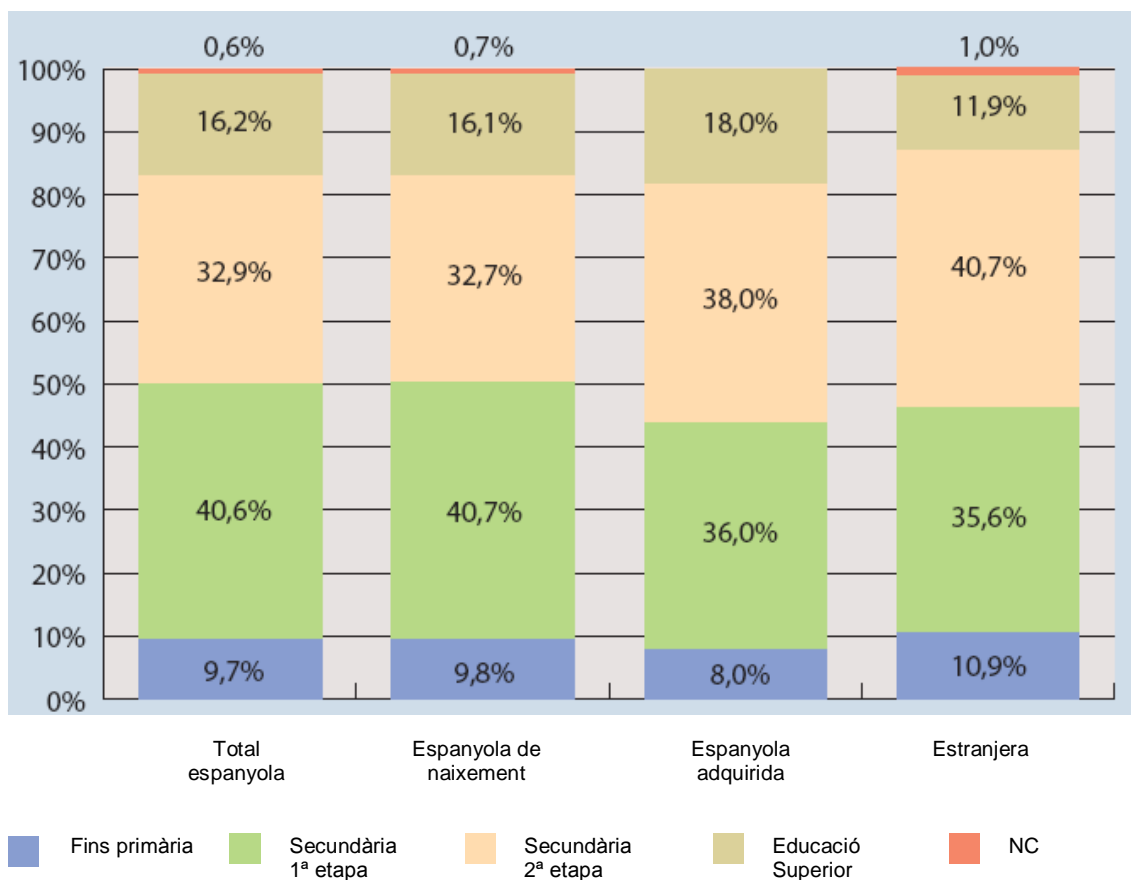
Taula nº 20: Nivell d'estudis acabats de la població immigrada segons el nivell d'estudis del pare i de la mare

	Nivell màxim d'estudis del pare				Nivell màxim d'estudis de la mare			
	Sense estudis	Estudis primaris	Estudis secundaris	Estudis universitaris	Sense estudis	Estudis primaris	Estudis secundaris	Estudis universitaris
Sense estudis	27.6%	1.8%	1.1%	0.0%	25.8%	0.5%	0.6%	0.0%
Estudis primaris	41.8%	30.2%	10.5%	7.9%	43.6%	26.7%	5.8%	4.4%
Estudis secundaris	28.5%	51.7%	58.0%	35.7%	26.8%	53.9%	55.5%	42.2%
Estudis universitaris	2.1%	16.4%	30.4%	56.3%	3.9%	18.9%	38.1%	53.3%
Total	337 100%	391 100%	180 100%	126 100%	388 100%	412 100%	154 100%	90 100%

Font: Les condicions de vida de la població immigrada a Catalunya. A partir de les dades de l'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2006. Elaborada amb dades d'Idescat i IERMB. (pàgina 65). (Dades obtingudes sobre un total de 2078 persones).

En relació al nivell d'estudis dels joves d'origen immigrat s'observa (gràfica nº 2) que aquells que han adquirit la nacionalitat espanyola presenten, comparat amb espanyols de naixement i estrangers, unes taxes més baixes de finalització dels estudis a l'ensenyament primari i unes taxes més altes d'educació superior, per sota i per sobre de la mitja total espanyola, respectivament.

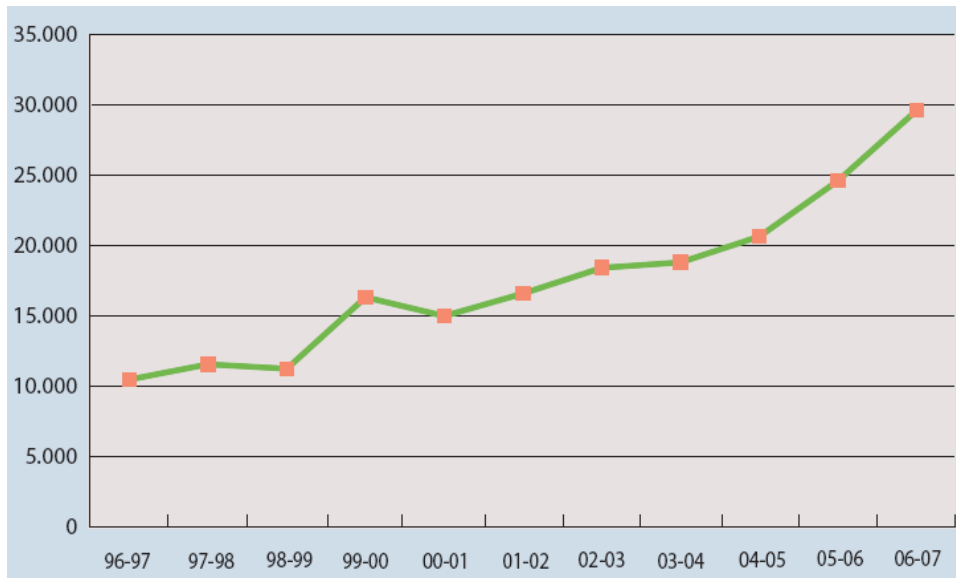
Gràfica nº 2: Nivell educatiu dels i les joves per nacionalitat

Font: Informe Juventud en España 2008. Jóvenes inmigrantes. (pàgina 113)

Malgrat la manca de desagregació de dades que ens permetés conèixer quins estudiants estrangers resideixen habitualment a l'estat espanyol (i, per tant, són fills i filles de famílies immigrades) i quins han fet migració per estudis, s'observa una evolució a l'alça del nombre d'estudiants estrangers matriculats a les universitats espanyoles en els darrers anys. (Gràfica nº 3).

Gràfica nº 3: Evolució del nombre d'estudiants estrangers a Espanya, matriculats en ensenyança universitària, per curs acadèmic. 1996-2007

Font: Informe Juventud en España 2008. Jóvenes inmigrantes (pàgina 108).

Respecte a l'**habitatge**, un alt percentatge de persones immigrades es veuen afectats pels alts preus i condicions econòmiques dels habitatges. L'opció majoritària són els pisos de lloguer, que en nombre considerable són més antics i estan en pitjor situació d'habitabilitat i equipament. Això és causa de què les persones immigrades, principalment d'origen extracomunitari, visquin en pitjors condicions que la població autòctona, generant-se segregació i concentració en les zones i barris més degradats de les ciutats. També cal fer esment de la discriminació per origen i classe que pateixen alhora de llogar els pisos. Tal com he comentat, es produeixen situacions d'amuntegament per pal·liar els costos. El procés migratori acostuma a associar-se amb una alta mobilitat residencial, produint-se canvis de residència freqüents mentre dura la inestabilitat laboral i econòmica. La millora del règim de tinença dels habitatges es produeix cap als vint anys de residència (Bosch, 2008: 131). L'estabilitat econòmica i un major temps de residència contribueixen a la compra d'habitatge. Cal esmentar que l'esforç econòmic per fer front a les despeses de la llar supera el 30% dels ingressos familiars (Bosch, 2008: 134). L'estudi d'Aramburu i Soto (2009) en el barri de Roquetes, al districte de Nou Barris, confirma que un dels principals factors d'atracció en les pautes d'assentament dels nous immigrants és el preu dels pisos, juntament amb l'acció efectiva de les xarxes socials. La història d'immigració interior dels anys 60, present en la memòria col·lectiva del barri, junt amb una activa xarxa associativa i un fort capital social expliquen la no fugida de la població autòctona i un

encaix força reeixit de la població nouvinguda. Evidentment, com en els altres barris de la ciutat, “*existeixen sectors poblacionals que dibuixen una visió problemàtica de la immigració, entenent-la de forma negativa i creant discursos amb un fort contingut excloent*” que queden contrarrestats pels discursos i pràctiques veïnals inclusives (Aramburu i Soto, 2009: 178).

Les **pràctiques culturals i de lleure** també són indicadors del grau d'adaptació i integració a la societat. Sintés (2008: 139) indica que, “*el temps de lleure ens informa també sobre el nivell de benestar d'una societat o d'un grup social i de les seves condicions de vida*”. La població immigrada enquestada manifesta disposar de poc temps lliure, malgrat haver diferents percepcions depenent del nivell educatiu, la situació laboral i l'edat. L'ocupació del temps de lleure està poc diversificada. El consum dels mitjans de comunicació a la llar és l'activitat més generalitzada. La gent gran i principalment les dones llegeixen més que els homes, sent els joves qui fa un major ús d'Internet i dels jocs de videoconsola. De les activitats realitzades fora de casa destaquen sortir a passejar, anar de compres, practicar esport i anar al cinema. És força freqüent la lectura de premsa escrita, sobre tot la gratuïta. El nivell d'estudis i el coneixement de la llengua influeixen en la realització d'activitats de tipus cultural, que en general és força minsa. La renda i la proximitat al país d'origen determinen el retorn durant les vacances. En aquest sentit, les persones d'origen marroquí són qui més visita el seu país durant l'estiu, gairebé en un 90%.

De les dades de *l'Enquesta sobre les condicions de vida i hàbits de la població a Catalunya* l'any 2006 es constata que la població immigrada fa ús habitual de les **xarxes informals** de suport o ajut. La família és el pilar bàsic de les xarxes i relacions socials en moments de malaltia, de cerca de treball i d'informació. Els pares en els joves i la parella en els adults són el suport més important. La majoria de persones d'origen immigrant mantenen relacions periòdiques amb els seus familiars i també amb el grup d'amics, molts dels quals resideixen a prop. Respecte al teixit associatiu, o xarxes formals, un 30% de persones immigrades pertanyen a algun tipus d'associació, amb un petit predomini masculí⁴¹. En general, la població enquestada es mostra satisfeta de la seva situació personal, sent la valoració vers la situació social i política de Catalunya la que rep una major inconcreció, malgrat ser els grups de joves qui la fa més positiva. De les expectatives de futur destaquen el reagrupament familiar com

⁴¹ Les persones procedents del Marroc presenten taxes d'associacionisme més baixes. El temps de residència i la situació jurídica normalitzada augmenten l'associacionisme que, segons l'anàlisi, contribueix a la integració cultural.

objectiu prioritari, dels que encara no l'han pogut realitzar, i conservar l'estatus obtingut. La idea de retorn disminueix amb l'augment dels anys de residència. En quan al posicionament en l'eix dreta-esquerra, s'aprecia una major tendència a ubicar-se en el centre-esquerra. A més anys de residència, les persones es situen més a l'esquerra. A manera de conclusió es pot afirmar que els col·lectius de persones immigrades tenen un capital social força equiparable a la població autòctona.

La inserció en el **mercat laboral** és l'objectiu fonamental de la gran majoria de població immigrada estrangera i també és un factor determinant per aconseguir la inclusió social⁴². Les dades de l'Enquesta de Població Activa (INE) expliquen el caràcter laboral de la immigració estrangera. En el primer semestre del 2007, la població estrangera era el 13.8% de la població activa, corresponent el 9.9% a la no comunitària. D'aquest total, el 56.64% eren homes i el 43.36% dones, xifres molt similars a la població activa espanyola. Segons l'Enquesta de Població Activa (INE) del 2º semestre del 2008⁴³, la taxa d'activitat de la població estrangera es situava en un 76.71%, 19 punts per sobre de la població espanyola, amb un 57.44%. Del total de 22.806.700 treballadors ocupats, el 14.41% era de nacionalitat estrangera. La major taxa d'activitat s'explica perquè l'estructura d'edats dels estrangers és més jove i estan en edat de treballar⁴⁴.

Un aspecte remarcable és que el treball de les persones immigrades, i les cotitzacions corresponents, permeten pagar unes 900.000 pensions i suposen un benefici net per l'estat d'uns 5.000 milions⁴⁵. Amb el seu treball s'ha incrementat la renda anual en 623 euros per habitant. En concret, les persones immigrades van aportar a la Seguretat Social durant l'any 2007 un total de 9.000 milions d'euros, que descomptades les despeses generades donaven un superàvit de 5.000 milions. Segons dades oficials,

⁴² L'1 de juliol de 2003 entrà en vigor la Convenció Internacional sobre la protecció dels drets dels treballadors migrats i les seves famílies, de l'any 1990, després de 20 ratificacions. Es tracta d'una convenció signada per pocs països, la majoria dels quals són emissors de migrants. La signatura d'Espanya, encara pendent, obligaria a una revisió del marc jurídic en matèria d'estrangeria i millorar els drets i llibertats de les persones estrangeres residents a l'estat espanyol, ja que la Convenció suposa una millora significativa en la salvaguarda dels drets humans fonamentals i de tots els aspectes vinculats a la dignitat humana, fins i tot per als que es troben de manera irregular (Camos i Rojo, 2004).

⁴³ Encara no s'havia iniciat la crisi econòmica del 2008

⁴⁴ El procés de normalització de l'any 2005 va permetre la regularització legal de milers de treballadors estrangers que es trobaven en situació de vulnerabilitat jurídica i laboral, generant un increment significatiu del nombre d'afiliacions i altes a la Seguretat Social. Segons *l'Informe sobre la situació de la integració social de los inmigrantes y refugiados* en 2007, el servei domèstic va aportar 138.855 altes (el 33.42% del total) i la construcció 116.573 (el 21.19%), (2007: 58).

⁴⁵ La incorporació de la població estrangera al mercat laboral ha reportat beneficis en molts àmbits. Un dels fet més destacats és que ha permès una major incorporació de dones al mercat laboral, ja que la cura dels fills i les persones grans l'han passat a fer les dones immigrades.

durant els cinc primers anys d'aquest mil·lenni, el treball de la immigració va aconseguir un 59% del creixement del PIB. Són guanys nets perquè les persones que arriben en edat adulta no han generat despeses prèvies (educació, salut...). Els experts indiquen que el creixement econòmic espanyol dels últims 10 anys es deu, en gran part, als treballadors estrangers. En sectors com la construcció hi treballaven, abans de la crisi econòmica, uns 600.000 estrangers⁴⁶. És evident que el sector no hagués assolit el desenvolupament dels últims temps sense el treball d'aquestes persones. D'igual manera succeeix en l'hostaleria i treball domèstic.

L'Informe de la Inclusió social a Espanya 2008 analitza l'**exclusió laboral** de les persones nascudes fora d'Espanya, comparant-ho amb la població autòctona⁴⁷. Es basa en dos indicadors: tipus de contracte i salari mitjà. Les diferències són notables, tant entre autòctons i estrangers com entre homes i dones. L'origen i el gènere supediten les condicions laborals. De les dades revisades es constata una etnificació i estratificació del mercat laboral⁴⁸. Un alt percentatge de treballadors regularitzats està realitzant treballs per sota de la seva preparació acadèmica, amb contractes temporals continus i amb poques oportunitats d'ascens laboral i social. També persisteix un volum important d'economia submergida que es sustenta en treballadors estrangers.

La concentració de treballadors immigrants en poques activitats és signe de vulnerabilitat i d'insuficient integració, alhora que també mostra la desigualtat del mercat (Izquierdo, 2008: 647). "*Integración laboral equivale a convergencia de condiciones y de posiciones en la piràmide de ocupaciones*" (Izquierdo, 2008: 648). En aquest sentit, la incidència de treballadors estrangers en treballs no qualificats és tres vegades superior a la dels espanyols, mentre que el 60% tenen contracte temporal, davant el 33% del autòctons (Izquierdo, 2008: 648). (Taula nº 21). La taxa d'atur no ha parat de créixer durant l'any 2008 al mateix ritme que ha empitjorat la crisi

⁴⁶ La crisi ha suposat un gran sotrac pel sector de la construcció i ha provocat una davallada dels contractes, afectant-se en gran manera els treballadors estrangers que s'ocupaven en aquest sector.

⁴⁷ La seva entrada en el mercat laboral es correspon amb el tractament que les polítiques d'immigració i l'estructura econòmica fan de la immigració extracomunitària. Vulneració de drets laborals, alt percentatge de treballadors en l'economia submergida, condicions laborals pitjors que les dels treballadors autòctons, ocupació en les tasques de menys prestigi social i ocupació en feines per sota del nivell de formació dels treballadors són algunes de les característiques que defineixen la inserció de la població estrangera en el mercat laboral (*Consens social sobre migracions, 2006*).

⁴⁸ En el mercat de treball es reproduïxen les situacions de desigualtat social i discriminació per origen ètnic, racial o nacional que el model de societat vigent té implantat en relació a les persones immigrades extracomunitàries.

econòmica⁴⁹, mostrant la desprotecció i feblesa en què es troben dins del mercat de treball. Izquierdo (2008: 649) identifica alguns dels factors de desprotecció que afecten als treballadors estrangers: Inserció en sectors cíclics i laborals especials o inestables, menor qualificació i experiència en l'ocupació, dèbil sindicació i integració en els canals oficials de cerca de treball, i discriminació jurídica, política i ètnica són alguns dels principals factors de risc.

Taula nº 21: Principals ocupacions per nacionalitats a Catalunya. Any 2006

	MARROC	EQUADOR	ROMANIA	XINA
Construcció	25.8	9.8	21.4	2.2
Neteja i treball domèstic	10.8	20.8	16.9	0.0
Comerç al detall	5.7	15.5	1.6	31.1
Hostaleria	6.5	12.3	12.7	23.4
Professió lliberal	8.6	8.3	7.7	4.0
Comercial	3.7	0.9	0.6	10.8
Mecànic-lampista	3.6	1.2	6.2	1.6
Treballs d'oficina	1.8	3.3	0.0	2.2
Conductor	0.6	3.8	3	0.9
Manufactura	2.7	2	1,4	3.1
Tèxtil	2.9	1.5	0.0	0.0
Agricultura, ramaderia	1.9	0.2	3.1	0
Altres	1.8	1.1	0.7	2.9
NC	23.6	19.4	24.9	17.6

Font: Immigració i mercat de treball a la ciutat de Barcelona, segons dades del Centre d'Estudis d'Opinió (2006). www.idescat.net/cat/idescat/estudisopinio

Pel que fa a Catalunya⁵⁰, la situació laboral de la població immigrada és el tema cabdal en l'anàlisi de la seva integració social, així com les condicions de treball i la relació entre immigració i mercat de treball. Parella i Recio (2008: 71) indiquen que la motivació laboral té un paper central en el fet migratori. Les altes taxes de participació en el mercat laboral no amaguen la reproducció de les desigualtats per gènere (similar

⁴⁹ Segons dades publicades pel diari El País amb data 29 de juny de 2009, la crisi desplaça a l'economia submergida a uns 800.000 treballadors immigrants. Les activitats més importants de l'economia submergida es troben en empreses vinculades a la construcció, l'hoteleria i el treball domèstic.

⁵⁰ A Catalunya, els col·lectius amb major nombre de treballadors afiliats a la Seguretat Social són els procedents del Marroc, Equador, Romania i Colòmbia. Precisament els dos primers van disminuir durant l'any 2007, mentre que es va produir un fort increment de la població procedent de Romania i Bolívia.

a la població autòctona). Les dades de *l'Enquesta sobre les condicions de vida de la població immigrada a Catalunya* indiquen que, en el moment de l'estudi, el 82.6% dels homes estava ocupat, mentre que en les dones el percentatge baixava al 59.7%, sent les que ocupen les posicions més baixes de l'estructura ocupacional (Parella i Recio, 2008: 76). (Taula nº 22). El nivell d'estudis incideix en la situació laboral però cal destacar l'ocupació majoritària en treballs subordinats, no qualificats i d'inferior categoria respecte al nivell d'estudis. La majoria són assalariats, tot i haver un nombre significatiu de treballadors autònoms i empresaris. Cal destacar la forta segregació ocupacional, amb una sobrerrepresentació dels homes en la construcció i l'agricultura i de les dones en el sector serveis. Per nacionalitats, els marroquins s'ocupen en un major nombre en l'agricultura i la construcció i els llatinoamericans en els serveis. Els homes llatinoamericans treballen en els sectors de la construcció i serveis, dedicant-se a la cura i acompanyament de persones grans i l'hostaleria, principalment; mentre que les dones s'ocupen en el sector serveis: treball domèstic, empreses de neteja, i cura i acompanyament de persones grans. De les condicions laborals destaca l'elevat índex de precarietat, amb contractes temporals o sense contracte i uns ingressos baixos o molt baixos, inferiors als de la població autòctona, i amb jornades laborals més llargues. En general, els col·lectius de persones immigrades ocupen majoritàriament els estrats més baixos del mercat laboral. La principal via d'accés al mercat laboral són les xarxes familiars o relacionals. En quan a la inactivitat, és eminentment femenina. Per moltes dones immigrades resulta incompatible tenir cura dels fills i la llar amb el treball fora de casa. El baix nivell dels salaris no permet pagar llars d'infants o altres despeses relaciones.

Taula nº 22: Categoria socioprofessional de la població immigrada segons sexe

Categoria socioprofessional	home	dona	total
Empresaris/es i treballadors/es per compte propi amb assalariats	5.3%	3.2%	42 4.4%
Empresaris/es i treballadors/es per compte propi sense assalariats	7.1%	10.9%	85 8.9%
Directors/es, gerents i tècnics	5.8%	8.4%	67 7.0%
Personal administratiu i encarregats	5.5%	11.0%	77 8.1%
Treballadors/es qualificats/des	27.5%	5.6%	167 17.4%
Treballadors/es no qualificats	47.5%	60.9%	514 53.5%
Altres	1.2%	0.0%	6 0.6%
Total	515 100%	442 100%	957 100%

Font: Les condicions de vida de la població immigrada a Catalunya. Sobre dades de l'Enquesta de condicions de vida i hàbits de la població de Catalunya, 2006. Dades obtingudes sobre un total de 957 persones immigrades entrevistades, 515 homes i 442 dones.

Un aspecte rellevant de les repercussions de la població immigrada al mercat de treball és l'increment de les empreses regentades per persones estrangeres a la ciutat de Barcelona. Es tracta d'un fenomen en expansió associat a l'augment de població immigrada. La cara més visible són els establiments comercials, també anomenats establiments o negocis ètnics, però també hi ha altres tipus d'empreses i empresaris més desconeguts. Comerços de queviures i xarxes de supermercats, locutoris, bars i restaurants, basars, perruqueries i botigues de roba ètnica són regentats per ciutadans estrangers. Molts són negocis familiars on participen diferents membres d'una mateixa família extensa que també tendeixen a tenir treballadors compatriotes. Un dels col·lectius promotors d'iniciatives empresarials és el pakistanès. La majoria es caracteritzen per tenir dimensions reduïdes i jornades laborals llargues. En alguns casos es tracta d'empreses de "necessitat" que es creen davant situacions d'atur o dificultats per entrar al mercat laboral. Es constata que els negocis amb orientació ètnica i local són els menys rendibles. L'informe sobre *Immigració i mercat de treball a la ciutat de Barcelona* (Berbel et al, 2006) refereix que els immigrants es concentren

preferentment en mercats situats en nínxols marginals basats en productes exòtics per satisfer necessitats dels diferents col·lectius. Un exemple evident el trobem al districte de Ciutat Vella, on l'any 2004 hi havia censats 584 negocis, dels quals el 70% eren regentats per ciutadans asiàtics.

L'empresariat d'origen immigrant mostra una important iniciativa, capital social i empoderament per fer front a les dificultats de finançament, a actituds de racisme i discriminació que dificulten l'accés a la població autòctona, al rebuig del comerç autòcton i a l'equiparació amb delinqüència i il·legalitat. Solé i Parella (2005, a l'informe sobre *Immigració i mercat de treball a la ciutat de Barcelona*, 2006) destaquen la voluntat d'inversió i millora dels establiments com estratègia a curt i mitjà termini, fet que demostra la capacitat per consolidar-se i adaptar-se als canvis. En general, els empresaris han fet una mobilitat ascendent i es mostren satisfets de les seves trajectòries.

Si comparem pares i fills, en conjunt podem parlar d'una moderada promoció social dels fills en un 23% del conjunt, que correspon majoritàriament a treballadors qualificats, fills de pares que eren treballadors no qualificats. En canvi, trobem un 35% amb mobilitat intergeneracional descendent, que indica una proletarització dels fills respecte dels pares (Parella i Recio, 2008: 79). Les estadístiques indiquen, doncs, que molts fills passen a categories professionals (i socials) inferiors que les dels seus pares.

Totes aquestes dades sobre les condicions de vida han estat obtingudes abans de l'inici de la crisi econòmica dels anys 2008 i 2009. L'impacte que aquesta crisi està tenint en les economies més precàries, i per tant, en gran part del col·lectiu de persones immigrades de classe treballadora, modifica substancialment la realitat. Les fonts dels Ministeris de Treball i Immigració, d'Interior i Educació assenyalen una disminució de l'arribada de nous immigrants i un augment dels retorns. L'atur, l'esgotament de les prestacions per atur i la impossibilitat de fer front a les hipoteques ha obligat a moltes famílies a enviar els fills als països d'origen, a perdre els pisos recent comprats i a fer retorns temporals, sense acollir-se al pla de retorn del govern per no perdre la tarja de residència. Per a moltes persones la pèrdua del treball ha provocat la pèrdua del permís de residència i han quedat en situació irregular.

És evident que la població immigrada és molt activa i busca treballar. A diferència d'altres països amb tradició d'immigració més antiga, durant l'última dècada, la

població immigrada a Espanya ha presentat unes taxes d'activitat i ocupació altes, i baixes les d'atur⁵¹. Això no evita que en moments de crisi, com l'actual, presentin una major vulnerabilitat laboral. Contractes precaris i temporals, menor coneixements dels seus drets, menor sindicació i ocupació en sectors més sensibles a la crisi econòmica fan que siguin les primeres víctimes. Les dades de l'Informe FOESSA 2008 indiquen que l'atur afecta més a dones i joves de 16 a 24 anys que són els grups més vulnerables a la situació de crisi. Comparativament, tenen més dificultats per ocupar-se els joves estrangers amb estudis universitaris que els sense estudis. Actualment també ens trobem davant una creixent feminització de la irregularitat laboral. En els darrers anys ha augmentat el nombre de dones que realitzen procés migratori i s'incorporen al mercat laboral sense tenir resolta la situació administrativa. Majoritàriament s'ocupen en el treball domèstic i, sobre tot les que provenen d'Amèrica llatina, tenen una millor formació acadèmica. Això no evita que tinguin sous baixos i una taxa d'atur alta. Les condicions laborals són dures i es troben, en molts casos, en situació d'indefensió i explotació laboral (Izquierdo, 2008: 654). Les dones immigrades són un grup molt heterogeni i divers, però es pot afirmar que les dones llatinoamericanes són les que tenen taxes més altes d'ocupació i les africanes les que les tenen més baixes. En el ventall de població immigrada, les dones africanes són les que presenten més risc de pobresa i exclusió social.

Els discursos i accions polítiques⁵² incentivant el retorn dels treballadors estrangers en els darrers mesos posen de manifest el caràcter utilitarista emprat en la gestió dels flux migratoris. *“La educación democrática no acepta el menosprecio al inmigrante ni la inferioridad racial”* (Izquierdo, 2008: 666), però és cert que la majoria d'enquestes d'opinió indiquen que la població autòctona situa la immigració com una de les principals preocupacions o problemes del moment en què es realitzen. Totes les mirades, percepcions i discursos es construeixen i fluctuen segons el context. En èpoques de crisi, l'immigrat apareix com l'usurpador dels llocs de treball, de les prestacions socials i de qualsevol element que suposi entrar en competència. *“La exclusión y la xenofobia se combaten con medios contantes y sonantes y con derechos”* (Izquierdo, 2008: 666).

⁵¹ Amb la crisi econòmica, l'ocupació ha disminuït i l'atur ha augmentat.

⁵² Les polítiques i els discursos sempre tenen un marcat caràcter electoralista.

1.2.- JOVES D'ORIGEN IMMIGRAT I DISCRIMINACIÓ. CATEGORIES ENCREUADES

Moltes aportacions teòriques i recerques empíriques demostren que existeix una relació problemàtica entre immigració, identitat i pertinença. En moltes ocasions, aquest fet es dona en persones que viuen situacions de dificultat per acomodar-se i adaptar-se a la societat de destí. No es tracta de dèficits inherents a la pròpia persona, o col·lectiu al que pertany, sinó de contextos de vulnerabilitat, de manca d'oportunitats i de discriminació que situen a la persona immigrada i la seva família en una posició de fragilitat que fa difícil la seva inclusió social. Construir la identitat i establir pertinences en una nova societat té les seves dificultats, fer-ho en condicions de desavantatge pot ser una complicació afegida que impliqui major conflicte personal. En aquest apartat analitzo la relació entre immigració i exclusió social i de quina manera afecta en especial als fills i filles de les famílies immigrades. En el capítol 2, corresponent al marc teòric, revisaré el concepte identitat i els processos d'identificació.

1.2.1.- IMMIGRACIÓ I EXCLUSIÓ SOCIAL⁵³

Malgrat haver de destacar que un nombre important de famílies i persones d'origen estranger han fet un procés migratori amb èxit i que aquest fet reforça la idea d'heterogeneïtat dels diferents col·lectius, el cert és que tot i no poder establir una relació lineal entre pobresa i immigració extracomunitària, les dades de l'Informe FOESSA 2008 corroboren que un nombre alt de llars de famílies immigrades es troben per sota el llindar de la pobresa. Les rendes d'aquestes famílies són inferiors a les de la població espanyola i algunes de les diferències són significatives (Informe FOESSA, 2008: 121). Les taxes de pobresa severa afecten majoritàriament als estrangers no procedents de la Unió Europea, concretament a un 20% de les llars. Són els nous pobres i es situen en els estrats més desfavorits de la societat.

La integració/inclusió de les persones a la societat inclou les dimensions econòmica, social, cultural i jurídica o política. La integració/inclusió és un procés bidireccional que

⁵³ Arribar a la situació d'exclusió social és un procés multidimensional i dinàmic, amb distribució dels riscos socials de manera complexa i generalitzada, que pot afectar a qualsevol persona encara que estigui en situació d'estabilitat i inclusió durant anys. No és inamovible ni definitiu, però costa molt sortir-ne. S'entra en unes dinàmiques de marginalització que afavoreixen la pèrdua de les capacitats de comunicació, relació, convivència, treball i participació.

engloba a la persona i al context. Els dèficits de les polítiques públiques inclusives i la manca de previsió de futur ha afavorit, de manera estructural, que part de la població immigrada es trobi en risc d'exclusió social⁵⁴. Els dos factors de risc d'exclusió social més importants, la irregularitat jurídica i la precarietat laboral i l'atur (Izquierdo, 2008: 673), afecten a un nombre considerable de població immigrada. La variable origen ètnic actua com factor de discriminació, que com he comentat, empitjora en temps de crisi econòmica.

Segons l'Informe FOESSA (2008: 204), la relació entre immigració i exclusió social es reflecteix en les següents dades:

- La meitat de les persones sense llar són estrangeres, encara que per moltes es tracta d'una situació conjuntural.
- Un de cada tres reclusos és estranger. Nombre sobredimensionat per la penetració de les màfies internacionals.
- Augment de les llars monoparentals i de les dones víctimes de la violència de gènere.
- Part important dels joves en risc d'exclusió a causa de les dificultats per incorporar-se al mercat laboral.
- Augment dels trastorns mentals associats a les difícils condicions de vida i la precarietat.
- Alt percentatge d'estrangers i estrangeres en el món de la prostitució.

La població immigrada extracomunitària pobre⁵⁵ es troba en situació de precarietat i pateix alguns dels principals factors exclusògens: discriminació en l'accés a l'habitatge, treball marginal i precari amb sous més baixos⁵⁶ i alta temporalitat, dificultat per accedir als sistemes de protecció social, segregació territorial, limitació de la

⁵⁴ El pas d'una situació d'inclusió social a l'exclusió, en qualsevol persona, és possible per diferents vies. Podem identificar processos d'exclusió en els àmbits econòmic, laboral, formatiu, socio sanitari, territorial, relacional i de ciutadania, tenint en compte que algunes circumstàncies poden actuar com mecanismes que intensifiquen el dèficit d'inclusivitat, principalment, precarietat laboral, analfabetisme digital, discapacitat física o psíquica, desestructuració familiar o protecció social deficitària (Gomà i Subirats, 2005).

⁵⁵ La migració suposa per a moltes persones un procés de doble exclusió social. La condició d'emigrant es produeix perquè es consideren (i són) exclosos del sistema econòmic i social del país d'origen. Això força la marxa. En destí, la condició d'immigrant també està travessada per ser diferent i pobre⁵⁵ i per la negació de drets cívics, socials, culturals i jurídics (Molero, Navas, Morales, 2001: 15). Ser immigrant procedent de països extracomunitaris és un factor de risc social i un factor de desavantatge que afecta a drets fonamentals, identitat, cultura i religió, limitant-se les possibilitats de superar la desigualtat social i econòmica que pateixen. L'exemple dels fills i filles de persones immigrades és una evidència. La discriminació és per ser diferents. L'origen i classe social es troba en l'arrel del problema.

⁵⁶ Segons el sindicat Comissions Obreres, l'any 2007 els treballadors estrangers cobraven entre un 7.2% i un 16.3% menys que els espanyols per la mateixa feina i categoria.

participació social i no reconeixement com ciutadà⁵⁷. (Taula nº 23). La cultura té, cada vegada més, un sentit estructural i pot determinar la pertinença social (Zapata-Barrero: 2004). Cachón (2004: 117) diferencia tres nivells de discriminació. La *institucional*, en referència a les normes i directrius aplicades; la del *mercat*, per la segregació i etnificació del treball i, finalment, la que es produeix en l'àmbit de les *empreses*, amb sous i condicions diferents entre autòctons i immigrants. També distingeix tres grans grups, els *assentats*, són els que estan integrats, han reagrupat la família y tenen oportunitats en el mercat de treball. Els *precaris* són els que viuen en situació de legalitat administrativa però no han assolit una inserció estable en el mercat de treball. Tercer i últim, els *indocumentats*, en situació irregular, que estan sense feina o treballant en l'economia submergida (2004: 127-128). “*El inmigrante extranjero con un permiso de residencia en vigor dentro del régimen general (no comunitario) y con un permiso inicial o renovado por primera vez constituye la población legalmente más vulnerable*” (Izquierdo, 2008: 629). Són els que pateixen més barreres i tenen més difícil la integració i inclusió social. Sumen un 59% del total de residents regulars a Espanya, és dir, unes 2.360.000 persones (Izquierdo, 2008: 630).

Taula nº 23: Proporció de llars afectades per processos d'exclusió segons estatus d'estrangeria i de ciutadania.

	ESPANYOLS I UE	EXTRACOMUNITARIS
Exclusió treball	12.5	27.2
Exclusió política	4.3	89.1
Exclusió habitatge	17.8	37.0
Exclusió consum	8.0	17.6
Exclusió salut	10.8	16.6
Exclusió educació	6.0	3.5
Conflicte social	12.3	16.4
Aïllament social	7.5	9.2

Font: Informe FOESSA 2008. El modelo de inmigración y los riesgos de exclusión

L'*Informe de la Inclusió social a Espanya 2008* confirma que la immigració apareix com una nova fractura social i la població immigrada com especialment vulnerable. Els diversos estudis consultats corroboren que les persones immigrades de classe social

⁵⁷ Cal tenir en compte el sentiment de solitud que pateix la persona que es troba en aquestes circumstàncies i l'afectació psicossomàtica i emocional que es produeix.

treballadora constitueixen un dels grups amb major risc d'exclusió social a l'estat espanyol. Les formes d'exclusió no es limiten als àmbits econòmic i laboral, sinó que cal afegir el caràcter jurídic i polític de l'exclusió. Les dades ho expliquen amb claredat. Durant l'any 2006 el percentatge de pobresa entre les persones immigrades a Espanya, procedents de països extra UE dels 25, va ser superior al de les persones nascudes a l'estat espanyol. Pel que fa a la privació, nou indicador de les condicions de vida de la població, un 53% dels estrangers declaren no poder afrontar despeses imprevisibles, davant el 29% dels autòctons. El 29% de persones no immigrades declara tenir problemes per arribar a final de mes, augmentant a un 43% en el cas de les persones immigrades.

La connexió entre immigració i vulnerabilitat cada vegada es fa més evident. Els treballadors immigrants es situen en l'esglaó més baix del mercat laboral i són un dels col·lectius a qui més afecta la crisi econòmica actual. Tenen major probabilitat de perdre el treball i entrar en situació de pobresa si els efectes de la crisi no es pal·lien amb una certa rapidesa. La destrucció d'ocupació afecta als sectors que majoritàriament ocupen a treballadors immigrants: construcció i serveis d'hostaleria i restauració són dels més afectats. Durant l'any 2008 la pèrdua d'ocupació de la població estrangera ja va ser palesa. Va afectar més als homes que les dones i els col·lectius que van viure un major creixement de l'atur foren marroquins, equatorians, senegalesos i romanesos, molts d'ells ocupats en la construcció. La taxa d'atur de la població immigrada es va situar en el 20.2% a finals del 2008 (Pajares, 2009: 26)⁵⁸. Més recentment⁵⁹, les dades que recull l'Observatori de Treball del Departament de Treball de la Generalitat de Catalunya, basades en l'Enquesta de Població Activa (EPA) del segon trimestre de l'any, indiquen que el 28% dels estrangers en situació activa està sense treball, amb una taxa d'atur que supera en 12 punts la dels nacionals, situada en el 15.9%. A Catalunya, 1 de cada 3 treballadors en atur és estranger, en concret el 34%. Aquesta situació d'atur i precarietat ha fet augmentar les demandes d'ajut social.

El *Consens social sobre migracions* (2006: 35) assenyala la legislació d'estrangeria com un factor fonamental d'exclusió i segregació. És una regulació d'exclusió que es concreta en les dificultats per obtenir els permisos de residència i treball i la ciutadania, derivades de la lentitud dels tràmits i la resolució dels expedients. La impossibilitat

⁵⁸ La taxa d'atur de la població no immigrada va arribar al 9.8% a finals del 2008. En el primer trimestre del 2009 era del 12.7%

⁵⁹ Informació publicada pel diari El País amb data 6 d'agost de 2009.

d'exercir els drets polítics limita l'accés a la integració i, per tant, la consecució d'unes condicions de vida dignes i d'una societat inclusiva i cohesionada. Les dificultats inicials per obtenir el permís de residència i treball continuen amb els entrebancs per poder renovar els permisos i, posteriorment, per assolir la residència permanent. Aquest és l'arrel principal del problema, la connexió entre la condició de no ciutadà i l'exclusió del sistema⁶⁰.

Pel que fa a les dones immigrades, moltes ocupen els llocs més baixos de l'estatus⁶¹ social i en elles s'articulen els principals eixos de desigualtat: origen, classe social i gènere. Les possibilitats d'inserció en el mercat laboral són més reduïdes que en els homes i quan accedeixen, les condicions són amb manifestes desavantatges. Pateixen segregació ocupacional i s'ubiquen en els sectors de producció i activitats de caràcter "femení" més desvaloritzats i mal pagats. S'ocupen en el treball domèstic, sigui tenint cura d'infants i gent gran o bé fent les tasques de neteja i manteniment de la llar. Habitualment aquest treball es realitza de forma irregular, amb llargues jornades laborals i sense contractació ni alta a la Seguretat social⁶².

A més a més, moltes persones immigrades o d'origen immigrant pateixen situacions de racisme i discriminació institucional⁶³, social, econòmic i cultural que els fa especialment vulnerables a processos d'exclusió. Com m'he referit anteriorment en l'anàlisi sobre les polítiques d'immigració, aquestes i els discursos de caire xenòfob i racista al voltant de la identitat nacional tenen molta corresponsabilitat en els

⁶⁰ Com hem vist a l'analitzar les polítiques d'immigració, l'exclusió institucional deriva en exclusió social. Les persones immigrades són vulnerables per la seva condició de diferents i pobres. La construcció de noves alteritats posa en evidència noves paradoxes. L'universalisme dels drets humans, proclamat pels països enriquits, que es consideren el prototip d'estats basats en la democràcia, la defensa dels drets dels ciutadans i el principi de la solidaritat, queda reduït a una realitat de vulneració i exclusió de gran part dels seus membres.

⁶¹ *"El estatus constituye la unidad de construcción de todos los sistemas de estratificación. En cualquier sistema social, los niveles de estatus se entrelazan con los comportamientos y las expectativas del rol. Aunque hagan previsible la vida, el estatus y los comportamientos de rol también estructuran las desigualdades en las interacciones sociales"*. (Suárez-Orozco, 2003: 163).

⁶² La invisibilitat (social, institucional i estadística) d'aquest treball, reduït a l'àmbit domèstic (privat), facilita unes relacions asimètriques i de dominació amb comportaments discriminatoris i inclús agressius (Informe sobre la situació de la integració social de los inmigrantes y refugiados en 2007: 118-119). Aquesta situació de precarietat laboral dibuixa la seva precària inserció social.

⁶³ El creixement econòmic al que han contribuït de manera activa els treballadors immigrants no s'ha vist compensat amb un tracte integrador. La negació de la participació política i d'un tracte equitatiu són les llavors de la discriminació, que és vista com "natural" pel conjunt de la societat pel fet de tractar-se d'estrangers i diferents. L'estigma, el prejudici i la discriminació estan interrelacionats. La situació extrema de la discriminació i exclusió social és culpabilitzar a la víctima de la seva situació, fet que també es dona de manera reiterada. Se'ls culpabilitza de no integrar-se a la societat, de no adaptar-se a les normes i cultura, de no esforçar-se ni tenir interès en conèixer. D'aquesta manera població i institucions queden al marge de la seva responsabilitat i implicació en la inclusió social de totes les persones.

processos d'inclusió o exclusió social. Els prejudicis i estereotips de què són objecte per part de la societat receptora contribueixen al procés d'exclusió que s'aguditzava en moments de crisi econòmica com l'actual. La població immigrada pobre és percebuda com una amenaça i identificada com diferent i incapaç d'adaptar-se a la nostra societat. S'estigmatitza al "diferent" cultural. *"La exclusión de los otros produce su deshumanización normativa. Una actividad extremadamente violenta que, en principio, consiste en despojar a los otros de su condición humana"* (Bello Reguera, 2006: 22). Els discursos negatius, les polítiques restrictives i els estereotips i prejudicis es retroalimenten, potenciant la segregació i una situació injusta i asimètrica de la població immigrada respecte de l'autòctona. Per Bauman, la identificació és un poderós factor de classificació, jerarquització i estratificació social. *"En un extrem de la jerarquia global emergent hi ha els qui poden compondre i descompondre la seva identitat més o menys a voluntat, amb recurs a l'enorme fons en oferta, a escala de tot el planeta. A l'altre extrem s'agombolen aquells a qui els ha estat barrat l'accés a la tria d'identitat, gent que no tenen veu a l'hora de decidir les seves preferències i que, en darrer terme, han de carregar tant si volen com si no amb identitats obligatòries i imposades per altres"* (2005: 58). Les identitats poden ser atribuïdes i forçades. *"La concepción de la inmigración exclusivamente como fuerza de trabajo ha retrasado las acciones de integración. Este desfase temporal unido a la envergadura y velocidad de los flujos durante los últimos ocho años aboca a la conformación de minorías que arraigan y se protegen creando identidades defensivas"* (Izquierdo, 2008: 657).

És obligat insistir en què el lloc que les persones ocupen (immigrades o no) en l'estructura social supera la transcendència de la identitat social i cultural. *"La identidad cultural sólo se puede entender cuando se la contextualiza en un sistema electoral determinado"* (Kuper, A. 2001: 271).

1.2.2.- IMMIGRACIÓ, EXCLUSIÓ SOCIAL I JOVENTUD

L'*Informe anual sobre la Vulnerabilitat Social* de l'any 2006 puntualitza que un 7% de joves estrangers es trobaven en aquell moment sense llar ni recursos (davant d'un 2% del total d'espanyols sense llar), un 42% de joves estrangeres qualificades no tenien ingressos i un 35.5% de joves estrangeres qualificades tenien problemes familiars. Tots ells són joves en situació de vulnerabilitat que es troben en una zona mitja entre la inclusió i l'exclusió social.

En l'anàlisi dels processos d'exclusió social s'ha de tenir en compte que la majoria d'estudis demostren que la condició social es transmet entre generacions. Els fills hereten situacions de vulnerabilitat de pares i avis, i es constata que la mobilitat ascendent és difícil quan es prové d'entorns socials desfavorits. La rigidesa de les estructures socials i econòmiques no facilita compensar les situacions de desavantatge inicial. Tanmateix, i en la mateixa línia de culpabilitzar a la víctima, les institucions, a través dels seus programes d'actuació⁶⁴, categoritzen als joves d'origen immigrant com subjectes en situació de risc o vulnerabilitat degut al seu apropament a fenòmens anòmics, concretament l'exclusió social i el desarrelament cultural i social. No s'entenen i expliquen com condicions que la societat imposa de manera estructural, sinó que s'emfasitza en les seves carències individuals i s'atorga a les seves actituds la causa del risc d'exclusió social. D'aquesta manera la responsabilitat recau bàsicament en nois i noies, no en les administracions de l'estat ni en les seves polítiques socials.

Quan les dades sobre pobresa i exclusió es situen en etapes concretes del cicle vital es produeix una distribució bimodal. Veiem que els pics més forts de pobresa moderada es situen en l'interval d'edat de 16 a 24 anys (coincidint amb l'inici dels processos d'emancipació)⁶⁵ i en l'edat avançada. Espanya té la taxa més alta de pobresa severa infantil (menors de 16 anys) amb un 24%. Els menors es troben en major situació de vulnerabilitat. El risc de pobresa alta és del 8.4% entre els infants autòctons, sent del 32% per als d'origen estranger. Si comparem les dades estimades de pobresa severa, la diferència encara és més gran, 4% davant un 28%. La conclusió és que hi ha més nens i nenes estrangers pobres i la seva pobresa és més intensa (*Informe de la Inclusió social a Espanya 2008: 55-56*), fet que condiona el seu futur.

El *Plan de Juventud 2005-2008* indica que els joves d'origen immigrant tenen un comportament típic de classe treballadora. Comencen a treballar en edats més joves⁶⁶, presenten taxes d'ocupació superiors a les de la població jove espanyola, s'ocupen en

⁶⁴ Veure el plan GRECO, Programa Global de Regulación y Coordinación de la Extranjería y la Inmigración en España, 2001-2004.

⁶⁵ Pel que fa referència a la població jove (en global), segons dades de *l'Enquesta de Condicions de Vida de 2006*, de l'Institut Nacional d'Estadística, els indicadors de pobresa del *Plan Nacional de Acción para la Inclusión Social* situen la taxa de risc de pobresa per als joves d'ambdós sexes de 16 a 24 anys en el 19.4%. També les dades de l'Informe FOESSA (2005) alerten sobre l'augment continuat de la població infantil i jove en situació de pobresa. El 44.1% del total de pobres a Espanya són menors de 25 anys. Les altes taxes d'atur, temporalitat i la dependència del règim de lloguer de l'habitatge expliquen part del deteriorament de la situació dels joves. Si es comparen joves autòctons amb joves d'origen estranger, les taxes de pobresa tenen una major magnitud en aquests últims.

⁶⁶ Mentre estan treballant, segueixen estudiant en un % més alt que els joves autòctons.

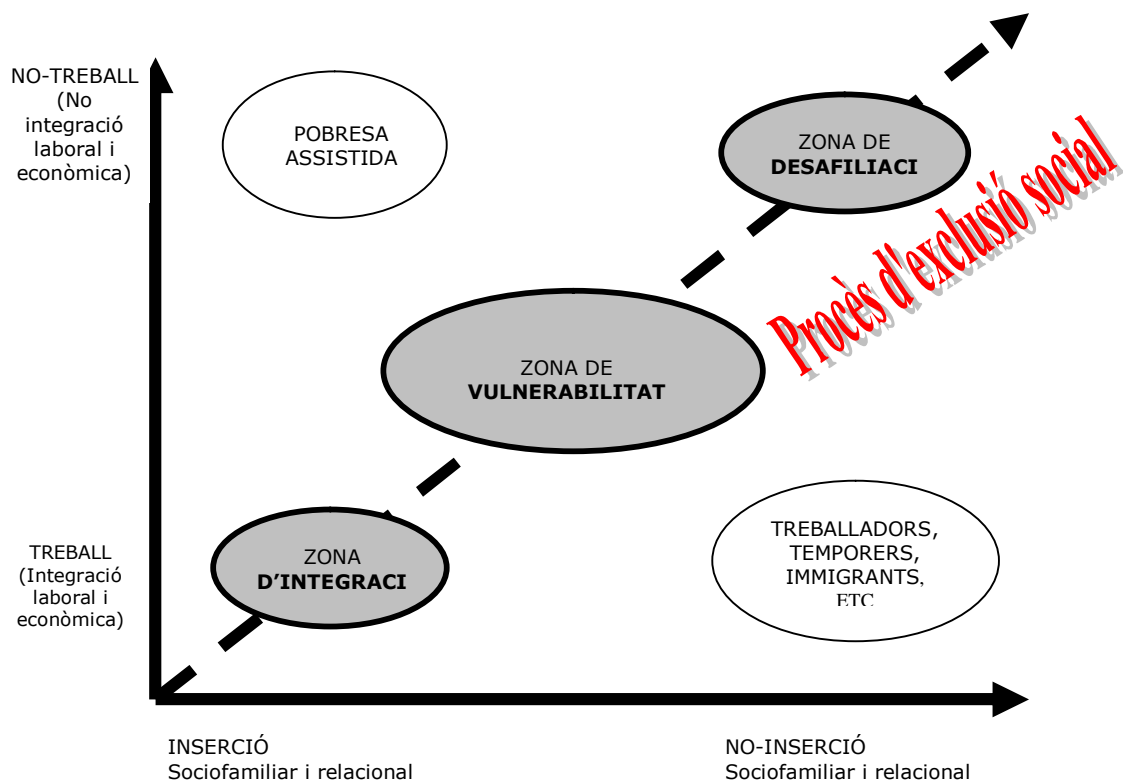
major nombre de treballs no qualificats, sovint sense contracte, i amb majors taxes de temporalitat, sent els ingressos mitjos nets que perceben un 12% inferior que els dels joves autòctons. També cal destacar que els treballs estan menys relacionats amb els estudis realitzats, si ho comparem amb els seus homòlegs espanyols. Els joves estrangers procedents de països extracomunitaris són els que aglutinen els pitjors indicadors en relació al mercat de treball, i concretament les noies, són les que es troben en situacions de major desigualtat d'oportunitats. Com assenyalen Adelantado i Gomà (2000: 82), en els darrers anys s'ha produït una reestructuració en el règim d'ocupació caracteritzada per una major flexibilitat que ha generat majors taxes de temporalitat juvenil.

Com he comentat anteriorment, en molts casos, els fills i filles de persones immigrades hereten la situació de desigualtat viscuda pels pares. Portes i col·laboradors (2006: 23), en els seus estudis amb joves d'origen llatí a Estats Units, estableixen una relació directa entre la posició social i el grau de mobilitat ascendent o descendent de les successives generacions. Assenyalen que els fills de pares de classe obrera, en comunitats coètniques dèbils, fan una aculturació dissonant amb un escàs rendiment acadèmic, una assimilació descendent i queden en comunitats marginals amb etnicitat reactiva. Les identitats negatives, observables en alguns casos, venen determinades per l'actitud que mostra la societat envers aquests joves. El context social, econòmic, polític, però sobre tot la discriminació i la posició de desigualtat, configuren elements articulats que poden influir en la identitat dels fills i filles de las persones immigrades. *“En algunos casos, los descendientes de los inmigrantes siguen sin tener derecho a la ciudadanía aunque hayan nacido en el país de residencia. Incluso aquellos que son ciudadanos sufren a veces la discriminación por motivos de raza, etnia o religión”* (Castles, 1997).

La igualtat d'oportunitats i la lluita contra els factors generadors de discriminació, marginació i exclusió social són els reptes més importants per assegurar la inclusió social de fills i filles de famílies immigrades extracomunitàries a la societat espanyola. Es tracta d'eliminar les barreres estructurals que ho dificulten. El *Plan de Acción global en materia de juventud 2000/2003* plantejava com aspectes bàsics: treballar la multiculturalitat, la convivència, el respecte a la diferència i la igualtat d'oportunitats. Més recentment, el *Plan Interministerial de Juventud 2005-2008* assenjala com objectiu específic, *“promover los derechos y valores del concepto de ciudadanía, como base para la igualdad de oportunidades, con independencia del lugar de origen, orientación sexual y género”* (2005: 73). La inclusió social és determinant per al futur

dels joves i de la societat. Formar part de la societat depèn de la capacitat d'adaptació de les persones, però sobre tot depèn de les lleis i condicions que la societat imposa. En general, la socialització, enculturació i aculturació d'aquests joves està molt determinada per les possibilitats d'adaptació i inclusió que la societat receptora ofereix i no tant per la seva "disponibilitat", que existeix. Les desigualtats de tot tipus actuen com determinants de les condicions de vida i de la majoria de problemes que han d'afrontar. Per molts joves, l'origen ètnic, visualitzat a través del nom o l'aspecte físic, pot ser un passaport a la discriminació i l'exclusió social.

Figura nº 2: Procés d'exclusió social

Font: Fundació Arrels⁶⁷.

⁶⁷ La Fundació Arrels és una entitat que treballa amb persones sense llar i en situació d'exclusió social.

1.3.- JOVES, PROCÉS MIGRATORI I CONTEXT FAMILIAR

Després d'haver explorat la realitat de la immigració estrangera a Barcelona, alguns aspectes del tractament de la immigració extracomunitària a Europa, la llei d'estrangeria i els termes legals del reagrupament familiar, fer una aproximació a les condicions de vida de la població immigrada a Catalunya i analitzar la relació entre immigració, discriminació i exclusió social; en aquest apartat em centro en els fills i filles de famílies immigrades, les seves vides i contextos. Tinc en compte els diferents indicadors que dibuixen la realitat d'aquests joves i faig especial èmfasi en els dos àmbits que considero fonamentals en els processos d'inclusió i/o exclusió social: l'escolarització i la inserció laboral. Finalment, i en relació als processos d'inclusió i/o exclusió social, realitzo una breu anàlisi sobre les polítiques d'inclusió social i l'estat del benestar.

1.3.1.- FILLS I FILLES DE FAMÍLIES IMMIGRADES

Quan parlem dels joves d'origen immigrant cal destacar que la diferenciació de les categories "joves autòctons" / "joves d'origen immigrant"⁶⁸ poden resultar difícils d'establir. Molts fills de famílies immigrades són autòctons de naixement i molts nois i noies considerats autòctons han nascut fora de Catalunya.

De la mateixa manera que quan parlem de la joventut no podem parlar d'un tot homogeni, tampoc ho podem fer quan analitzem les vides i contextos dels fills i filles de famílies immigrades extracomunitàries. Som davant d'un grup important de població amb perfils força diferenciats segons procedències nacionals, culturals i lingüístiques; antiguitats d'arribada; estructures familiars; ocupació i nivells adquisitius; trajectòries escolars; itineraris i rols de gènere i amb diversitat de vinculacions, adaptacions i acomodacions a la societat. Ens trobem davant de múltiples realitats que fan difícil la categorització i conceptualització. Cal tenir en compte, també, que la manera d'entendre i produir-se la infància i la joventut són diferents segons l'origen ètnic, cultural i social de les persones.

⁶⁸ Per una millor comprensió de les categories d'anàlisi, aquestes estan definides i conceptualitzades en el capítol 3. En la introducció també he especificat que entenc per cadascuna d'elles.

Amb l'objectiu de fer operativa la categorització, em referiré a fills i filles de persones o famílies immigrades extracomunitàries. Es tracta, per tant, de nois i noies que poden haver nascut en origen o en destí⁶⁹ i que tenen com fet comú, l'origen extracomunitari de les seves famílies.

Segons *l'Informe Juventud en España 2008*, els joves d'origen immigrant presenten característiques específiques i diferenciades de la resta de joves en relació a la "transició professional" (*Informe Juventud en España 2008*: 83). Encara són joves amb escassa visibilitat i no formen part de l'imaginari social. Presenten una important heterogeneïtat, tot i el denominador comú que és la migració familiar. Molts no han fet procés migratori perquè són nascuts a Espanya però tots comparteixen l'etiquetatge social d'immigrants. Si agrupem els joves per perfils segons projectes, expectatives i situacions jurídiques tenim les següents tipologies (López Sala, 2007 a *Informe Juventud en España 2008*: 85-86):

- Joves independents amb projecte migratori propi: migració econòmica, amb permís per estudis, descendents d'emigrants, menors estrangers no acompanyats.
- Joves, fills de famílies immigrades, nascuts en destí.
- Joves arribats en edats infantils (per alguns autors és la generació 1.5).

En el context de les cultures juvenils i dels grups de joves, és on trobem als nois i noies d'origen immigrant. Destaca el fet que en els últims anys, la franja d'edat entre 18 i 30 anys s'ha vist incrementada per l'arribada de població immigrada jove, bé sigui per migració personal o per reagrupament familiar. Molts són joves en trànsit entre origen i destí, amb una socialització més complexa i amb diversitat de referències (*Informe Juventud en España 2008*: 84). Mantenen un lligam estret amb origen, fruit del llegat familiar i per atribució social.

La distribució per grups d'edat indica que entre els 25 i 29 anys es produeix un augment significatiu de nois i noies, ja evident entre els 20 i els 24 anys. Tant en el total com en cada grup d'edat es fa palès un lleuger predomini masculí, que es manté en totes les franges d'edat. (Taules nº 24 i 25).

⁶⁹ En referència als fills i filles de famílies immigrades que tenen la nacionalitat espanyola, *l'Informe Juventud en España 2008* indica que "*Las condiciones de vida de estos jóvenes son de gran interés; por cuanto, en principio, su condición de nacionales les excluye del sometimiento a las leyes de extranjería y a la vulnerabilidad jurídica que se deriva de ello. Resulta pues pertinente constatar si describen transiciones laborales similares a las del resto de jóvenes españoles o, por el contrario, éstas se caracterizan por presentar análogas o similares barreras y obstáculos a los que afectan a las y los inmigrantes con el estatus jurídico de extranjeros*" (2008: 89).

Taula nº 24: Total de població jove estrangera a l'Estat Espanyol per grups de població, estimació a 1 de gener de 2008

Grups d'edat	total	homes	dones
15 – 19 anys	278.308	144.844	133.464
20 – 24 anys	500.826	252.894	247.932
25 – 29 anys	770.068	408.536	361.532
Total	1.549.202	806.274	742.928

Font: Institut Nacional d'Estadística. Elaboració pròpia.

Taula nº 25: Total de població jove estrangera a la Comunitat Autònoma de Catalunya per grups de població, estimació a 1 de gener de 2008

Grups d'edat	total	homes	dones
15 – 19 anys	51.766	27.075	24.691
20 – 24 anys	96.119	48.219	47.900
25 – 29 anys	160.541	87.522	73.019
Total	308.426	162.816	145.610

Font: Institut Nacional d'Estadística. Elaboració pròpia.

La infantesa d'aquests joves està marcada per la migració dels pares i la col·lectiva (veïns, amics, familiars...). L'enyorança acompanya el seu esdevenir. Primer pel pare, mare o ambdós (quan els pares han marxat), després l'enyorança pels familiars que queden, en migrar ells. També és cert, però, que aquests joves tenen en la migració dels pares una gran oportunitat per augmentar les seves expectatives de vida futura. L'accés a l'educació, al treball i a la condició de ciutadà són els objectius prioritaris. Cal emfasitzar, però, les greus limitacions que pateixen aquests joves en el seu intent de formar part de la societat. La incorporació normalitzada dels joves fills de la migració és avui dia un dels temes no resolts. L'escassa visió de societat multicultural junt amb la manca d'una ètica de la diversitat cultural per part de polítics i mitjans de comunicació, i un gran desconeixement i intolerància de bona part de la societat, fan que aquests joves siguin identificats com estrangers, immigrants i no ciutadans, malgrat haver nascut o arribat a Catalunya de ben petits. L'estatut de provisionalitat que atorga la societat receptora als immigrants és extensiva als seus fills i nets.

Molts dels joves biografiats han realitzat la migració a través del reagrupament familiar. Des de pocs mesos de vida fins a joves que han arribat just abans de la majoria d'edat, la varietat és àmplia i reflecteix la diversitat de moments en què les famílies aconsegueixen agrupar-se de nou. La majoria provenen de famílies extenses en origen que, una vegada reagrupats, configuren llars nuclears de tipus tradicional⁷⁰. El reagrupament familiar durant la infància o adolescència suposa reelaboració dels rols familiars i negociacions per donar continuïtat a la relació pares – fills després d'anys de separació. La separació i absència d'algun dels progenitors trenca lligams afectius i relacionals. Ha estat un període de mancances i desvinculació (Terrén i Carrasco 2007: 16). Tots els lligams s'han de reconstruir i reorganitzar perquè cadascú desenvolupi la seva pròpia identitat i trobi el seu espai. L'enculturació dels fills en la nova cultura no segueix les mateixes pautes que l'aculturació que fan els pares. Els fills poden esdevenir “estrany” pels pares i al revés. El model d'autoritat de pares i mares pot entrar en contradicció amb el model social i cultural de destí (Suárez-Orozco, 2003). Els fills no sempre han entès ni viscut les dificultats dels pares. No entenen el rebuig dels autòctons perquè la majoria tenen el sentiment de “ser d'aquí”. Per Juliano, les realitats de les “segones generacions” impliquen problemàtiques específiques i molt més complexes que les dels pares (1998: 133). En els seus estudis amb fills d'immigrats extracomunitaris a França, Camillieri (1985) també assenyala que *“Las dificultades son mayores, mientras mayor es la diferencia entre la cultura de la sociedad de origen y la del país donde se instalan”. “Las tensiones nacen de las relaciones que los jóvenes de la segunda generación mantienen con su familia, su comunidad de origen y la sociedad que los recibe. A lo largo de los estudios aparecen algunos rasgos dominantes que, en mayor o menor grado, son ampliamente comunes a otros grupos de extranjeros en situación similar”* (1985: 77).

L'experiència migratòria familiar està influïda per múltiples variables que s'interrelacionen⁷¹. La necessitat d'adaptar-se a un model social i cultural diferent i

⁷⁰ Si tenim en compte els ràpids canvis que s'han produït en els models de família, entenem per família nuclear tradicional la que està composta per pare, mare i fill o fills.

⁷¹ Ja he comentat que la migració és una de les vivències més fortes que ha d'afrontar qualsevol persona. Les contradiccions són moltes *“ces contradictions que l'émigré porte en lui, transporte avec lui i projette sur toutes choses”* (Sayad, 1992: 252) Es considera un intent de trobar el lloc de la persona. Un lloc no trobat en origen i que, amb moltes dificultats, poden trobar en la societat receptora. Patiment físic, psicològic i moral poden confondre's en la persona migrant. Diversos estudis fan èmfasi en què la migració pot ser un factor de risc psicopatològic i de descompensació (però no la causa de trastorns mentals) ja que augmenta la probabilitat de patir trastorn mental i sotmet a la persona a una forta tensió emocional. A Espanya cal destacar els estudis de Tizón, Atxotegui, Salamero i altres realitzats en les dècades dels setanta i vuitanta amb immigrants interiors a Catalunya i, també, els estudis d'Atxotegui amb immigrants procedents de països pobres a la ciutat de Barcelona des de l'any 1994. Dades més recents demostren que el trauma que produeix la migració junt amb les condicions de vida deplorables que suporten molts d'ells condueix a pertorbacions de l'estat emocional. El síndrome d'Ulises (descriu

desconegut, reiniciar les relacions materno o paterno-filials i satisfer les necessitats més fonamentals com són regularitzar la situació jurídica, aconseguir un habitatge digne⁷² i estabilitat en el pla laboral, són algunes d'aquestes variables. Molts d'aquests infants i joves no són conscients de les raons de la migració dels pares fins que passen anys. Les contradiccions, oposicions i conflictes són presents i influeixen en la construcció de la identitat dels joves. En molts casos les incerteses, incomprendiments, desafiaments i silencis marquen l'adolescència i joventut. En altres, el conflicte intergeneracional que viuen pares i fills en situació de canvi cultural cal entendre'l com una situació de normalitat, de creixement per ambdues parts i d'aproximació a la cultura majoritària.

Malgrat les dificultats esmentades, les generacions joves tenen pressa per adaptar-se a la societat majoritària. A mida que la integració social es va produint, es realitza una adquisició del model de vida autòcton. La sociabilitat intercultural i interètnica és una constant en els joves, que des de l'escola i el grup d'amics la viuen quotidianament. Les xarxes socials juguen un paper rellevant en aquest entramat de relacions, intercanvis, aprenentatges i comunicació cultural. No obstant, el procés no és fàcil i molts adolescents i joves viuen fortes contradiccions entre la cultura familiar i les formes culturals de la joventut actual. En aquest escenari, les relacions interculturals són un element bàsic d'integració i incorporació a la societat majoritària. Els nois i noies d'origen estranger comparteixen espais i temps amb els adolescents i joves de la seva edat, amb qui estableixen relacions que *“configuren les identitats generacionals, especialment en un període de profundes transformacions socials que afecta les vides i trajectòries de tots”* (Carrasco, Ballestín, Borison, 2005: 53). Malgrat aquesta realitat, que certament es dona, assolir competències interculturals per poder establir relacions positives no és fàcil en una societat que té un llarg recorregut històric en estigmatitzar i discriminar als diferents. Fàcilment trobem que els joves llatinoamericans són associats amb pertinença a bandes juvenils i, per tant, a violència i conflicte. Per altra part, la paraula diversitat s'ha associat excessivament amb dèficit, sobre tot en el context educatiu, fet que contribueix a l'augment de trajectòries escolars sense èxit. Carrasco, Ballestín, Borison, (2005: 59) també destaquen els riscos de patir discriminació i situacions de racisme, que inevitablement afecta a la inclusió social de nois i noies nous.

Atxotegui, 2003) engloba un estat depressiu i un estrès crònic caracteritzats per situacions d'ansietat, tristesa, por, irritabilitat, trastorns dissociatius i psicossomàtics, que poden derivar en malaltia mental.

⁷² Ja he fet referència al gran nombre de famílies reagrupades que comparteixen habitatges per poder economitza els recursos, amb la consegüent disminució de la qualitat de vida i la dificultat de desenvolupar unes relacions familiars amb plena intimitat.

Nascuts en destí o arribats durant la infància o adolescència, la migració familiar suposa un element d'identitat que sempre els acompanyarà. La construcció identitària té, així, un element afegit que pot actuar com factor de vulnerabilitat. Les condicions de vida i els contextos relacionals seran els altres factors vinculats amb la definició de la identitat i les pertinences. Les experiències i les vivències que tenen ajuden en l'anàlisi i comprensió de les seves realitats.

1.3.2.- VIDES I CONTEXTOS DELS JOVES D'ORIGEN IMMIGRAT

Els *Informes Juventud en España 2004 i 2008* ens permeten una primera aproximació a la realitat dels joves d'origen immigrant⁷³. Sintetitzant les dades de l'estudi de l'any 2004 trobem que s'emancipen abans i viuen en parella en major proporció que la joventut espanyola, un 45% davant un 18%, i tenen fills/es en edats més joves i en major nombre. El seu nivell d'estudis és lleugerament inferior als dels joves espanyols. Més joves d'origen estranger es queden amb els estudis primaris i menys passen a estudis superiors. Els perfils educatius són diversos. Així els que procedeixen de països comunitaris tenen estudis comparables als autòctons, els joves de l'Europa de l'est tenen major percentatge d'estudis superiors i els joves d'Amèrica Llatina presenten percentatges alts d'estudis secundaris. Un 38% viuen exclusivament dels seus ingressos, davant el 23% dels espanyols, sent el treball la principal font d'ingressos, que són un 12% inferiors als dels joves espanyols, fet que no els impedeix tenir una major autonomia de despesa ni major capacitat per administrar-se. Comencen a treballar un any abans i fan un ús significatiu de les xarxes socials per trobar feina. En quan a les taxes d'atur, superen en tres dècimes als joves autòctons, però amb una duració mitja més curta. Busquen treball amb més insistència i estan disposats a treballar en qualsevol cosa. Un 61% dels joves entre 15 i 29 anys mantenen les famílies i, a més a més, tenen taxes d'activitat molt superiors als joves autòctons de la mateixa franja d'edat.

L'Informe de l'any 2008 constata que difereixen de la resta de joves en l'estructura familiar, la convivència i les transicions familiars. Es casen o conviuen en parella en major percentatge i ho fan abans que els joves de famílies no immigrades. També

⁷³ De la mateixa manera que ho fan els informes em refereixo al conjunt de la població jove d'origen immigrant. Hagi fet reagrupament familiar o procés migratori autònom.

s'emancipen abans i comparteixen pis amb altres joves (Informe Juventud en España 2008: 103).

En quant a les experiències de vida i valors, els fills/es consideren els seus pares força estrictes i menys permissius, imposant el seu criteri. Pel que fa als rols de gènere, són més tradicionals i afecten al paper de les dones, tant a nivell familiar com social. Es manté la idea de l'home com sustentador principal de la família i l'aportació econòmica de la dona com complementària, ja que segueix amb la responsabilitat de tenir cura dels fills i de la llar. El 33% dels joves entrevistats considera que les decisions familiars més importants són competència dels homes.

Respecte a les identifications, tant els nacionalitzats com els no nacionalitzats s'identifiquen més amb el país d'origen i menys amb Espanya, malgrat que mostren una clara identificació amb tots els àmbits geogràfics. La identificació amb diversitat de territoris és possible i la identitat individual pot convertir-se en situacional i opcional segons la circumstància i context en què es trobin. Per Díez Medrano i Gutiérrez (2001, a l'Informe Juventud en España 2008: 144), es tracta d'identitats concèntriques, no conflictives, estructurades per la coexistència de cercles concèntrics

Pel que fa als usos del temps lliure, s'observa una clara i gradual homogeneïtzació de preferències i pràctiques juvenils, tot i que encara s'evidencien diferències respecte als altres joves. Per analitzar-ho és important tenir en compte el paper que juguen les desigualtats estructurals (classe, gènere i origen) i la jerarquia social. Activitats que requereixen més poder adquisitiu poden quedar excloses del lleure dels joves d'origen immigrant, com pot ser l'oci tecnològic, en canvi les activitats associatives i de voluntariat estan més presents en aquests joves. Els agrada llegir llibres i practiquen activitats de tipus intel·lectual. Van menys de copes, a discoteques o a concerts. El que més els agrada és escoltar música, veure televisió, sortir amb els amics, escoltar la ràdio, llegir el diari, anar al cinema, descansar i llegir. Les relacions sexuals les practiquen més i abans i els embarassos no desitjats doblen en nombre als de les joves espanyoles. Són molt familiars⁷⁴ i valoren com a molt importants la parella i la salut. Expressen més preocupacions que els joves espanyols. S'identifiquen amb el seu poble o ciutat i també és destacable la identificació que fan com ciutadans del món. Ideològicament es situen en el centre-esquerra i també valoren la democràcia

⁷⁴ Els joves d'origen immigrant han experimentat ruptures familiars en major nombre que els nois i noies espanyols. Al voltant del 15% són fills de pares separats (8% els espanyols). Són dades de l'Informe Juventud en España 2004.

com sistema polític desitjable. En general estan menys interessats en els temes polítics però una minoria es mostra molt activa i disposta a participar en organitzacions polítiques. Són més religiosos que els joves espanyols i una mica menys tolerants amb alguns dels temes que impliquen a la joventut, com són el consum de drogues o l'avortament lliure. (Inmigrantes Jóvenes en España. Informe Juventud en España 2004). Cal assenyalar que aquestes característiques generals varien segons cada grup d'origen, el nivell d'estudis familiar, el lloc de residència i el grau d'inclusió social.

Podríem dir que excepte l'origen familiar, les condicions entre uns joves i altres no són tan diferents. No obstant, mentre que els autòctons estan distribuïts en tots els nivells de l'estructura social, als joves d'origen immigrant els trobem sobrerrepresentats en les classes socials menys afavorides. Uns i altres comparteixen problemàtiques comunes pel fet de ser joves, però a alguns joves de famílies immigrades els hem de vincular amb situacions de privació i dinàmiques exclusores per origen i classe, que els poden portar a situacions de desarrelament social. L'origen ètnic es relaciona amb estereotips i prejudicis que afavoreixen pràctiques discriminatòries vers aquests grups de població. Tots els tòpics i estereotips relacionats amb els joves es potencien quan són ètnicament diferents.

Malgrat les propostes en matèria d'integració dels governs central i autonòmic (també des de la Unió Europea) focalitzades en formació, treball, habitatge, salut, lleure, participació i associacionisme, molts fills i filles sorgits de la migració familiar es troben en situació de greu desavantatge respecte als joves autòctons. Els problemes que afronten en els diferents àmbits no actuen aïlladament sinó que es potencien i s'articulen generant un cercle viciós que porta a processos d'exclusió social. Desigualtats escolars, discriminació laboral, segregació urbana i dificultats d'emancipació dibuixen la frontera entre la inclusió i l'exclusió social. La desconexió entre els discursos sobre integració i la realitat és ben evident. *“La segunda generación ha de afrontar procesos de discriminación directa e indirecta en el mercado de trabajo y en otros aspectos de la vida social”* (Cachón, 2003: 348-9). Aquestes situacions són viscudes com una contradicció entre els missatges d'igualtat i la realitat que troben.

Ja he comentat anteriorment que en l'anàlisi de les desigualtats socials sempre cal tenir en compte que l'origen és un dels eixos de desigualtat més rellevants de l'actualitat. En el cas dels joves d'origen immigrant caldrà afegir la variable edat i en les noies el gènere. Tots aquests factors s'articulen de manera transversal amb la classe

social. El *Plan Estratégico de Ciudadanía e Integración 2007-2010* assenyala que les formes socials de produir-se la infància i la joventut estan marcades per l'origen social de les persones.

Els factors d'inclusió social que intervenen de manera directa en el seu futur com persones adultes són l'escolarització i la inserció laboral. Es tracta de les eines que poden permetre sortir del cercle viciós de precarietat i desigualtats. A continuació faig un breu anàlisi d'ambdues variables, en relació als nois i noies de famílies d'origen immigrant. Majoritàriament són trajectòries educatives i d'inserció laboral característiques de la classe treballadora. El context econòmic, social i cultural actua com important determinant de les trajectòries i l'estructura d'oportunitats delimita l'èxit o el fracàs.

1.3.3.- ESCOLARITZACIÓ

Segons l'Informe 2008 de la Juventud en Espanya, l'escolarització de nens i nenes de famílies immigrades no ha deixat d'augmentar en els darrers anys. Les trajectòries acadèmiques i els resultats de l'escolarització són uns bons predictors del seu futur. El sistema educatiu juga un paper clau en la formació, socialització i integració social.

L'Informe indica que el nivell d'estudis dels joves de famílies immigrades no presenta moltes diferències en relació als joves espanyols. On trobem més diferència és entre joves no escolaritzats en el sistema educatiu espanyol i joves d'origen immigrant formats en el sistema, molts dels quals segueixen estudiant quan acaben l'ensenyança obligatòria. En general tenen un nivell de formació superior al dels pares, malgrat que molts pares i mares estrangers tenen estudis superiors, i presenten altes expectatives acadèmiques. Els patrons d'abandonament dels estudis no presenten diferències significatives entre joves nacionalitzats i no nacionalitzats, tot i que són superiors als dels joves espanyols. Els motius econòmics, haver arribat a la màxima capacitat en els estudis o la necessitat de cuidar familiars (principalment en les noies) expliquen la majoria d'abandonaments. Tot i això, alguns d'aquests joves pensen continuar els estudis en un futur no molt llunyà.

Les xifres oficials dels Ministeri indiquen que durant el curs acadèmic 2008-09 s'ha produït un creixement del 14% d'alumnes estrangers respecte del curs passat, amb un

total de 85.579 alumnes nous, que incrementen a 700.000 els alumnes d'origen estranger a les escoles de l'estat espanyol. No s'especifica quants han nascut a Espanya, quants han arribat de petits, quants s'han incorporat a principis de curs ni quants ho han fet posteriorment. Es tracta d'interrogants claus per entendre la complexitat de la incorporació i l'impacte de l'alumnat estranger en el sistema educatiu espanyol (Carrasco i Pàmies, 2008: 20). Sovint les xifres (distorsionades) disparen alarmes que no es correlacionen amb la realitat. Per aquests autors, més que les xifres, és important conèixer la realitat de les famílies, sobre tot pel que fa al nivell d'ingressos i d'instrucció, per poder afrontar les desigualtats socials de l'alumnat segons origen i també tenir en compte les diferències d'origen social i nacional de la població estrangera de les diferents comunitats autònomes. A Catalunya la majoria d'alumnat estranger procedeix de països pobres amb sectors molt localitzats d'alumnat de països rics (Carrasco i Pàmies, 2008: 21). A partir de l'Informe realitzat per la Fundació Jaume Bofill sobre *Les desigualtats educatives a Catalunya, 2008* (basat en les dades de l'informe PISA 2006), s'evidencia que existeixen grans diferències entre alumnat estranger i autòcton en els ítems estudiats⁷⁵, fet que posa en evidència les mancances del sistema educatiu per compensar les desigualtats d'origen de l'alumnat. També és important destacar l'abandonament i no acreditació escolar malgrat no es recullin dades.

Un dels efectes perversos del sistema educatiu és que, malgrat els programes i propostes d'integració dels infants d'origen immigrat i la voluntat manifesta de molts centres i professionals, els processos interns de minorització acadèmica reforcen i reproduïen posicions socials i culturals jerarquitzades i desiguals. Lluny de generar espais igualitaris i oportunitats educatives, els efectes del sistema serveixen per incomplir la igualtat de drets i estructurar majors desigualtats socials. Els prejudicis del dèficit acadèmic, la sedimentació d'atribucions peioratives, l'associació de la diversitat ètnico-nacional amb el dèficit intel·lectual, l'imaginari essencialitzador del professorat i la desigualtat d'expectatives en funció de la pertinença social, l'origen nacional, lingüístic-cultural i ètnic són variables que es repeteixen en alguns centres i que condicionen les trajectòries escolars dels infants, l'adquisició de capital social i cultural, les futures relacions interculturals i la construcció de la identitat (Carrasco et al, 2009).

L'entrada i inclusió dels infants i adolescents a la societat es realitza a través de la institució escolar. L'escola, a més a més d'educar i formar als infants, també és l'espai de socialització i enculturació més transcendent d'aquesta etapa del cicle vital. "La

⁷⁵ L'Informe PISA 2006 recull, entre altres, resultats sobre ciències, matemàtiques i comprensió lectora.

escuela es el único espacio de contacto obligatorio entre personas de distintos orígenes y colectivos y se reitera continuamente su capacidad integradora ante el debilitamiento de otros espacios relacionales y de socialización, y lo es de forma especial para la población inmigrante” (Carrasco, 2005: 64). Durant els anys d'escolarització es desenvolupa la personalitat, les capacitats cognitives i relacionals, i es va estructurant la identitat⁷⁶.

L'arribada d'aquests joves als centres educatius té un impacte important a les aules de primària i secundària. Malgrat que alguns esperen a completar els estudis en el país d'origen, el cert és que molts arriben durant l'etapa escolar, concentrant-se majoritàriament en l'escola pública. En els darrers cursos acadèmics, el percentatge d'alumnat llatinoamericà és el més nombrós en el sistema educatiu espanyol i català.

L'Informe sobre la situación de la integración social de los inmigrantes y refugiados en 2007 prioritza la integració educativa com element fonamental per aconseguir la inclusió de la població immigrada. Es destaca la necessitat d'una transformació de l'escola que assegurí els principis de justícia i equitat. *“Una transformación enmarcada dentro de un modelo educativo democrático, inclusivo y emancipador, es la única capaz de llevar a cabo una educación basada en principios de interculturalidad, inclusión y formador de nuevos ciudadanos y ciudadanas”* (pàgina 45). Com assenyalen Suárez-Orozco (2003), l'èxit escolar actua com a factor i predictor de la futura inclusió social. Es tracta de respondre a les situacions de desigualtat i discriminació i, també, de prevenir-les. Recomanen, entre altres actuacions, augmentar les expectatives i la valoració dels fills i filles de persones immigrades en reconeixement de l'esforç que estan fent per millorar l'autoestima i el rendiment escolar, dissenyant eines específiques per combatre els processos de discriminació que es reproduïxen a l'escola i treballant des d'una perspectiva intercultural (2003: 157-158). Com ha observat Carter (2006) en l'estudi realitzat a EEUU amb escolars afroamericans i hispans, els estudiants que obtenen millor resultat acadèmic i social són els “navegadors culturals” (*cultural straddlers*), és dir, els que tenen una

⁷⁶ Les relacions amb tots els membres de la comunitat educativa, mestres i companys principalment, prenen una importància cabdal en l'infant i adolescent. El grup d'iguals actua com “introducció” dels infants en la nova societat, facilitant l'adaptació i aculturació, malgrat que sovint és la causa d'una certa confrontació amb els pares ja que aquests volen controlar amb qui s'estableixen les relacions, sobre tot en l'edat adolescent. L'etapa escolar apareix com una etapa de trànsit, facilitadora de l'adaptació i inclusió social. Són diverses les variables que poden determinar el rendiment acadèmic, prenent un protagonisme rellevant les relacions familiars (intergeneracionals) i la xarxa de relacions que estableixen els pares amb l'escola (altres pares, mestres, companys dels fills), i dels propis infants amb els companys d'estudi i professorat. El seguiment dels estudis per part dels pares i les expectatives posades també actuen com factors en les trajectòries escolars.

perspectiva bicultural perquè naveguen estratègicament en l'espai intercultural i entenen les funcions del capital cultural dels diferents grups.

Un augment continuat de la població d'origen estranger a l'escola, pública bàsicament, ha posat a prova les debilitats i carències del sistema educatiu. Com assenyalen García Castaño et al⁷⁷ (2008: 46), *“algunos de los llamados problemas en la escolarización de la población inmigrante extranjera son realmente problemas de la escolarización en general, sin apellidos”*. En la mateixa línia Izquierdo jutja que la concentració de població immigrada a les escoles no és indicatiu de segregació ni guettització, *“lo que aísla y hunde al niño es la degradación de su entorno urbano, el pesimismo familiar y la descapitalización de la escuela”* (2008: 621). Potser el més important és que s'ha focalitzat en els aspectes problemàtics lligats als nois i noies d'origen immigrat, conceptualitzant-se la teoria del dèficit, i s'ha avançat poc en l'adequació del currículum per treballar les competències en la diversitat i la interculturalitat. *“No se puede olvidar la influencia negativa de un currículo implícito y oculto en el que se manifiestan estereotipos, desvalorizaciones y prácticas educativas que no favorecen la permanencia de muchos de estos jóvenes en los centros educativos y que les empuja a la salida hacia un mercado laboral que les ofrece escasas posibilidades”* (Informe Juventud en España 2008: 117). L'accent s'ha posat en les mesures compensatòries i en el manteniment d'un model de selecció competitiu i elitista (Informe sobre la situación de la integración social de los inmigrantes y refugiados en 2007: 48). Per altra part, l'escolarització de fills i filles de persones immigrades provoca l'aparició de mecanismes d'evitació per part d'algunes famílies autòctones, representant-se algunes escoles i instituts com de pertinença per a joves autòctons i d'origen estranger de baix estatus social i trajectòries escolars amb poc èxit (Pàmies, 2008: 45).

És evident que el sistema educatiu jugar un paper important en l'èxit o fracàs de les trajectòries acadèmiques. *“La forma en la que se plantea la acogida a sus hijos e hijas dice mucho de cómo se entiende la diversidad y la desigualdad y de qué se espera de la escuela al respecto”* (Carrasco, 2005: 64). El model educatiu que es plantegi té molt a veure amb el model de societat. El model d'escola inclusiva en context multicultural entén que l'escola ha de proporcionar els recursos necessaris perquè l'alumne/a nouvingut s'integri a la societat des de la inclusió a l'escola i els principis de la

⁷⁷ Aquests mateixos autors, en l'anàlisi de la recerca realitzada a Espanya referent a immigració i escola, posen de manifest la necessitat de tenir una visió holística que tingui en compte el context i al global de la institució educativa per evitar essencialitzar i construir diferències segons origen.

interculturalitat, per evitar reproduir les desigualtats preexistents en termes socials, culturals i educatius (Carrasco, 2005)⁷⁸. El context de desvaloritzacions, prejudicis i pràctiques educatives poc facilitadores fan que molts joves, en edat amb poca tolerància al fracàs i la frustració, abandonin poc temps després d'incorporar-se.

En aquest sentit és necessari assenyalar que el col·lectiu de fills i filles de persones procedents del Marroc és un dels que més ha sofert la manca de prestigi escolar i l'estigmatització. Aglutinen alguns dels trets rebutjats per la majoria: pobresa, diferències fenotípiques, bagadges culturals infravalorats i estigmes culturals creats a partir de realitats objectivables i altres constructes culturals presentats de manera essencialista i immutable (Carrasco, 2000-2003 a Pàmies, 2008: 29). En molts d'aquests joves es reproduceix la segregació i discriminació per origen ètnic i classe social i la reproducció de les desigualtats socials de les que ja en són víctimes prèviament. Aquesta valoració i mirada negativa cap als nois i noies d'origen marroquí ha condicionat moltes trajectòries escolars i de vida. Pàmies constata que *“els fills i filles de famílies marroquines que dominen els codis escolars i reconeixen les formes i comportaments socials que l'escola privilegia, encara que no els compleixin, transiten amb més èxit per la institució escolar”* (2008: 46). El mateix autor assenyala, en la seva recerca sobre alumnat d'origen marroquí a les aules catalanes, que els nois i noies que apareixen com invisibles tenen un millor reconeixement escolar i un major rendiment en l'aprenentatge, al contrari dels nois i noies no invisibles que no responen als comportaments esperats. Sovint el capital social i cultural familiar compensa les dificultats de l'entrada tardana en el sistema escolar. Per l'autor, les expectatives familiars són paral·leles a les trajectòries escolars i a l'espai social que les famílies ocupen en la comunitat. La segregació i el manteniment d'un estatus social baix es correlaciona amb trajectòries de fracàs escolar. Segregació o integració familiar poden significar fracàs o èxit escolar per a nois i noies. La presència mantinguda d'alumnat de procedència marroquina a les aules de reforç i el no reconeixement d'habilitats i bagadges culturals diferenciats amb el consegüent desprestigi i desmotivació provoca desafeccions escolars i posicionaments contraescolars en nois i noies; menor implicació personal i afectiva del professorat i reforçament d'estereotips i prejudicis negatius en la societat (Pàmies, 2008: 48-49).

⁷⁸ No obstant, tot i les mancances del model educatiu vigent, l'alta concentració d'alumnat estranger en escoles públiques i el degoteig constant d'alumnes nouvinguts al llarg del curs escolar, cal un reconeixement explícit de les escoles amb una història llarga d'alumnat estranger que realitzen una acollida i formació de qualitat.

És evident que en aquest escenari no tots els infants i joves d'origen immigrant assolixen trajectòries d'èxit. Sovint, les expectatives posades pels pares en l'educació dels fills impacta amb resultats no satisfactoris. Com assenyalen Carrasco et al (2009), la implicació de les famílies en l'escolarització dels fills i la relació amb l'escola també expliquen una part dels resultats acadèmics. Moltes vegades s'interpreta com desinterès o resistència cultural l'escassa presència d'algunes famílies en la institució escolar, desplaçant-se cap als pares tota la responsabilitat de les trajectòries, d'èxit o fracàs escolar, dels fills i filles. La visió que en té el professorat de desinterès i incapacitat de les famílies es contraposa a les perspectives d'aquestes de valoració del sistema educatiu i alhora sentiment d'infravaloració cultural i social. El resultat d'aquesta manca de comunicació i enteniment són pràctiques de desempoderament d'algunes famílies que no troben en la institució escolar l'espai per iniciar la seva participació social en destí.

En algunes ocasions, les dificultats per establir el vincle amb el sistema educatiu per part dels pares (manca de temps, dificultat d'idioma i no conèixer els circuits) i fills (desmotivació, manca d'expectatives...) acaba amb la sortida de l'escola abans de completar els estudis obligatoris. Suárez-Orozco (2003) atorguen als desajustos i desestructuracions de la separació familiar i del posterior reagrupament, algunes de les causes del fracàs escolar. Tanmateix són diversos els estudis que es fan ressò de les positives relacions entre famílies i institució escolar. Molts pares mostren confiança en el sistema i s'impliquen en l'estudi dels fills. *“La moral de trabajo imperante en las familias inmigrantes constituye un importante factor de motivación para el desempeño de sus hijos en la escuela”* (Terrén i Carrasco, 2007: 44). Gil Gómez (2007) es refereix al paper que juga l'equilibri familiar, junt amb aspectes econòmics, socials i culturals, en l'èxit escolar dels fills. L'adaptació que facin els pares pot actuar a manera d'iman en els joves. *“Uno de los muchos conflictos generacionales, que actualmente parece haberse reducido entre los jóvenes autóctonos, es el de la adquisición de las señas de identidad de los jóvenes inmigrantes: constantemente han de reivindicar sus puntos de vista frente a padres que tienen un concepto distinto de la disciplina, del trabajo, la pareja, la ropa, el sexo, etc”* (Gil Gómez, 2007: 119-120).

Carrasco, Ballestín i Borison (2005: 79-80) distingeixen dos perfils de pares. Els que mostren preocupació pel desinterès educatiu dels fills (que volen accedir ràpidament al mercat de treball) i que responen a un perfil social i d'instrucció mitjà-alt, però que estan ocupats en treballs de menor qualificació. Això fa que els fills no tinguin un model positiu que vincula la formació acadèmica i la millora laboral. L'altre perfil

correspon als pares que mostren més preocupació per l'aculturació dels fills, i que coincideix amb un perfil social i d'instrucció més baix. En certa mesura, desconfien de l'educació obligatòria i vigilen pel manteniment més conservador de les relacions familiars.

Estudis recents evidencien que alguns infants procedents de països de l'Amèrica Llatina són escolaritzats en cursos de nivell inferior al que els correspondria per edat degut al desnivell existent (Terrén i Carrasco, 2007: 29). Per aquests autors, el tipus de família i la seva situació defineix les expectatives posades en la formació dels fills (Terrén i Carrasco, 2007: 43). També per Gil Gómez (2007: 118) són les expectatives i l'actitud de les famílies, més que els factors socials, econòmics i culturals allò que condicionaran l'èxit escolar.

Per altra part, Labrador y Blanco (2007) fan notar que l'edat i el gènere són dues variables que incideixen en les trajectòries educatives dels joves. Les noies tenen experiències més satisfactòries i allarguen el seus estudis més enllà de l'ensenyança obligatòria, presentant una més gran capacitat per a superar dificultats. També l'edat d'incorporació al sistema educatiu pot ser un factor que faciliti o dificulti el rendiment. Els infants que comencen l'escolarització en les edats més joves fan una millor integració i adaptació. L'entrada en l'adolescència pot ser causa de dificultat afegida a les que ja de per sí produeix el reagrupament i adaptació a la nova societat.

En aquest sentit és important analitzar el paper que tenen les aules d'acollida i les noves propostes dels Espais de Benvinguda Educativa (EBE)⁷⁹ iniciats en el curs 2008-09 a les ciutats de Reus i Vic per la Generalitat de Catalunya, per atendre als alumnes d'origen estranger nous. Les aules d'acollida són dispositius pedagògics que atenen als alumnes en el seu primer contacte amb el sistema escolar. Tenen l'objectiu d'introduir a l'alumne en la llengua vehicular de l'ensenyament i intentar equiparar el seu nivell amb el del grup classe. Un aspecte primordial d'aquests espais és evitar que puguin actuar com aules segregadores, contradient els seus principis rector: la inclusió a l'escola de tots els nois i noies que entren en el sistema escolar.

No es pot oblidar que l'escola reproduïx els prejudicis, estereotips i imatges construïdes sobre les persones immigrades amb recursos econòmics escassos i pot

⁷⁹ És el primer any de l'experiència i s'està fent un seguiment oficial i un estudi encarregat al grup EMIGRA.

actuar com espai de diferenciació i segregació ètnica; ja sigui per les dificultats de convivència amb la resta de companys o bé per actituds poc positives i motivadores del professorat. Quan esdevenen aquestes situacions, els fills i filles de pares immigrants viuen en primera persona situacions de diferenciació, inferiorització i estigmatització. Malgrat alguns esforços, s'està treballant de manera molt voluntariosa i discrecional, i poc planificada institucionalment, la preparació d'infants i joves per una societat cada vegada més plural i diversa. L'escola no queda al marge de les actituds racistes i xenòfobes. Alguns incidents i la segregació de grups de nois i noies recent arribats a l'escola ho demostren. Els infants i joves s'impregnen dels discursos i visions negatives al voltant de la població immigrada i ho reproduïxen en les seves relacions escolars amb el grup d'iguals, dificultant-se d'aquesta manera les relacions interculturals.

1.3.4.- INSERCIÓ LABORAL

En referència a les transicions al mercat de treball, l'experiència que tenim encara és escassa ja que és recent la incorporació d'aquests joves al mercat laboral. Els informes i estudis oficials sobre la població jove d'origen immigrant no diferencien entre joves reagrupats i joves amb processos migratoris individuals. Tampoc es fa referència a fills i filles nascudes en destí.

Malgrat que no hi ha diferències notables entre les característiques de la inserció en el mercat laboral dels joves autòctons i d'origen immigrant, cal assenyalar que ja són observables algunes dinàmiques en quan a les oportunitats que s'ofereixen per aquest grup de població. En altres països⁸⁰, i també a Espanya i Catalunya, s'evidencien situacions de desigualtat entre joves autòctons i d'origen estranger (amb recursos escassos). L'accés al treball per a molts joves d'origen immigrant és més llarg i difícil, i està marcat per la precarietat i la temporalitat. L'*Informe Juventud en España 2004*, ja constata que els joves d'origen no comunitari s'ocupen en treballs menys qualificats, en molts casos sense contracte laboral, tenen majors dificultats per trobar un treball relacionat amb els estudis, fan jornades amb dedicació parcial i treballen mentre segueixen estudiant. *"Tienden a ser asignados a puestos menos especializados o menos deseables, lo cual facilita el ascenso sociolaboral de la fuerza de trabajo"*

⁸⁰ Les revoltes dels joves a les banlieus de les ciutats franceses ha posat sobre la taula les polítiques d'inclusió laboral que es realitzen amb els fills de les persones d'origen immigrant.

autòctona” (Cachón, 2003: 348). En els fills es comença a reproduir la segregació i etnificació del mercat laboral que afecta als pares.

L'Informe de l'any 2008 ofereix unes xifres que confirmen la tendència a la precarietat laboral d'aquets joves. Dels 2 milions d'estrangers afiliats a la Seguretat Social, a 31 de desembre de 2007, el 30.7% eren joves de 16 a 29 anys (607.582). Des de l'any 2003, el nombre s'ha duplicat⁸¹. Un 33.1% dels joves d'origen estranger viuen dels seus ingressos, xifra molt superior al 19.3% dels joves espanyols, malgrat que el 50% cobra menys de 1000 euros mensuals. Els percentatges de població activa entre 15 i 19 anys és superior en 10 punts entre els joves d'origen estranger i de 17 punts entre 20 i 24 anys. Entre els 25 i 29 anys, el percentatge és més similar ja que els joves espanyols s'incorporen més tard al mercat laboral. La incorporació dels joves d'origen immigrant al mercat laboral s'incrementa a mesura que tenen més edat⁸². La taxa d'activitat laboral femenina és inferior a la masculina, encara que la distància va disminuint, sobre tot pel que fa a les noies procedents d'Amèrica Llatina, que en molts casos són les sustentadores principals de les llars. Per la resta d'orígens, les taxes d'ocupació femenina encara són força baixes. L'Informe destaca que els rols de gènere encara juguen un paper crucial en la incorporació al mercat laboral. A mesura que les dones tenen un nivell formatiu més elevat, augmenta la taxa d'activitat.

Les diferències més significatives les trobem en les pautes d'incorporació al mercat de treball, concretament pel que fa referència a les oportunitats laborals. S'identifica una tendència a l'etnofragmentació que evidència un perill de greus desigualtats i discriminació per origen ètnic i que pot produir processos de segmentació, segregació i exclusió social (Informe Juventud en España 2008: 126). Aquesta segregació laboral es visibilitza majoritàriament amb els joves no europeus (Amèrica Llatina, Àfrica i Àsia). Es tracta de nínxols laborals precaris i inestables que no permeten gaudir dels drets laborals ni socials. Els estrangers s'apleguen en les categories laborals més baixes i en els treballs menys qualificats. El 47.5% es concentra en personal de serveis i comerciants venedors i similars. Hi ha menys tècnics i professionals qualificats. Moltes dones joves treballen en el servei domèstic, ocupació molt desvaloritzada i en alguns casos no considerada com treball. *“Estos procesos responden al objetivo de asegurar la asignación de la fuerza de trabajo de origen*

⁸¹ Les diferències educatives no expliquen les diferents pautes d'incorporació al mercat laboral ni la situació en què es troben.

⁸² Els joves casats tenen taxes més altes d'ocupació.

inmigrante a los empleos socialmente indeseables, con la finalidad no sólo de rellenar vacíos laborales, sino también de poder contar con una mano de obra más barata, más dócil y más frágil" (Cachón, 2003 a Informe Juventud en España 2008: 126). Les pràctiques discriminatòries més emprades pels empresaris són no formalitzar la relació contractual ni donar d'alta a la Seguretat Social, retalls salarials amb sous més baixos del que estableixen els convenis i pitjors condicions laborals amb jornades més llargues. En quatre anys ha augmentat en 5 punts el nombre de joves d'origen estranger que treballen en l'economia submergida. En quant a l'atur, la majoria de joves aturats procedeix d'Amèrica Llatina i més de la meitat són dones. Globalment, les taxes d'atur dels joves es situen en un 15.9% pels joves espanyols i en 18% pels d'origen estranger. Per aquests joves la duració de l'atur és més curta, busquen feina amb més rapidesa i afany, i no tenen problemes per ocupar-se en qualsevol activitat. Malgrat que l'Informe es fa ressò d'una millora en la contractació dels joves d'origen immigrant, encara trobem molta diferència en el percentatge de joves que tenen contracte fix (un 50% entre els joves espanyols i un 32% pels joves immigrants). L'Informe constata un major grau de satisfacció amb els treballs realitzats entre els joves amb la nacionalitat adquirida. Una dada rellevant és l'ús de les xarxes socials per trobar feina. El 41.4% dels joves estrangers ha aconseguit treball gràcies a amigats o coneguts (mentre que aquesta situació solament es dona en el 21% dels espanyols).

A partir dels resultats i les conclusions de diversos estudis⁸³ Labrador i Blanco (2007: 86-87) assenyalen com variables determinants de les diferències entre joves autòctons i d'origen immigrant, en la incorporació al món laboral: *la comunitat ètnica*, pel que fa a formes d'identitat col·lectiva i xarxes de suport; *l'estructura d'oportunitats*, centrades en el sistema educatiu i la trajectòria escolar; *el reflex de la societat majoritària*, concretament la percepció pública i la imatge construïda de la immigració; *factors familiars*, en quant a la implicació dels pares en l'aprofitament de les oportunitats dels fills i, finalment, *el factors individuals*, com són l'autoestima, capacitat de superació i resistència dels propis joves. En el mateix estudi, Labrador i Blanco (2007) constaten que molts joves d'origen immigrant compaginen estudis i treball. En la seva recerca amb joves d'origen xinès, magrebí i dominicà identifiquen quatre trajectòries d'incorporació a la vida laboral. Les trajectòries *d'èxit autònom* són dels joves que han finalitzat estudis, que tenen el suport familiar, que treballen en el comerç familiar i mostren un tarannà emprenedor. Els joves d'origen xinès són els que s'inscriuen en aquesta

⁸³ Portes, A. i Rumbaut, R.G., 2001; Portes, A. i Hao, L., 2005, Suárez-Orozco i Suárez-Orozco, 2003, entre altres.

tipologia. En quan a les *trajectòries* anomenades “*logros sucesivos*”⁸⁴, els joves han de vèncer molts obstacles per aconseguir superar l'estatus familiar. L'escolarització no ha estat conflictiva i molts realitzen estudis postobligatoris i especialitzats, fent entrades i sortides del mercat laboral. Estan motivats per millorar la posició laboral i són conscients de l'esforç familiar. Aquesta tipologia s'identifica més en les noies, sobre tot marroquines. En tercer lloc, les trajectòries *tradicionals obreres*, són les més habituals en aquest grup de població. Factors familiars, personals i estructurals intervenen de manera decisiva en l'escolarització i posterior entrada al mercat de treball. La formació professional es va adquirint amb el desenvolupament del treball i la majoria es troben en condicions precàries. Finalment, alguns joves entren en trajectòries de *marginació*. No s'incorporen al mercat laboral i poden iniciar una dependència dels serveis socials. Es produeix un posicionament de rebuig i resistència en front una societat que no es mostra capaç d'integrar-los. Alguns d'aquests joves es desvinculen de la societat i les seves normes.

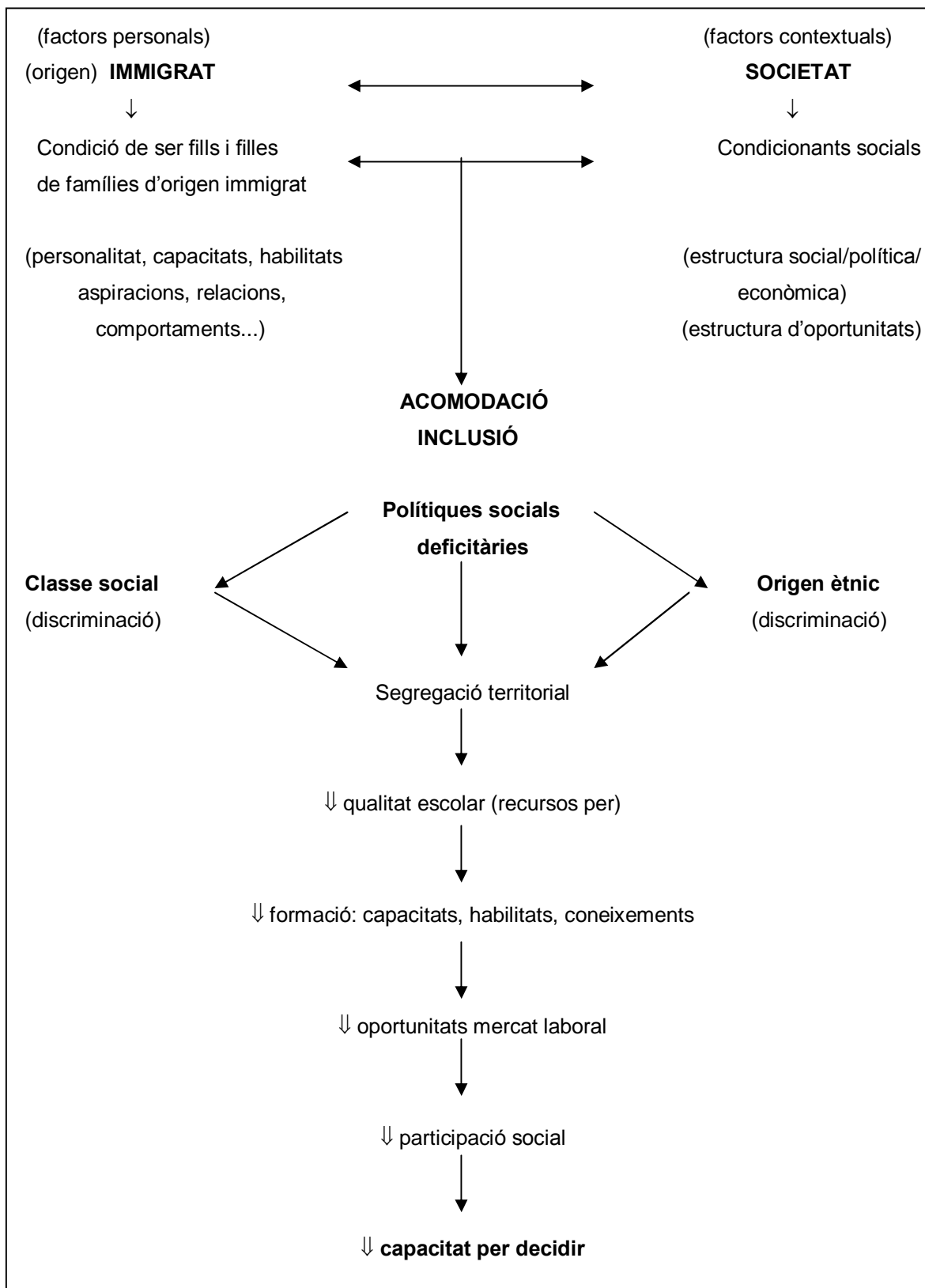
Com veiem, són diversos els factors que intervenen en les trajectòries d'èxit o fracàs social dels joves. El rendiment acadèmic, l'obtenció d'un treball adequat a la formació i amb condicions contractuals i de salari dignes, l'estructura i relació familiar, les relacions amb els iguals i el model d'inclusió i acomodació de la societat poden garantir, o no, un *capital humà* amb una certa assegurança de futur. En general, els fills i filles volen millorar la posició social dels pares⁸⁵. Tenen por al fracàs perquè valoren l'esforç fet pels pares. No obstant, són freqüents els casos d'inclusió precària que Portes (2007) anomena assimilació segmentada.

Les polítiques socials deficitàries poden actuar com condicionants negatius en les persones immigrades que parteixen amb desavantatges de classe social i d'origen ètnic. La segregació territorial, els dèficits escolars, la manca d'oportunitats laborals i la poca participació social disminueixen la capacitat de decisió personal i posen en perill l'acomodació i inclusió social (Figura nº 3).

⁸⁴ Ho podríem traduir per “assoliment o abast successiu”, però prefereixo deixar el nom original.

⁸⁵ La majoria de persones immigrades de classe treballadora rebaixen el seu estatus en la societat receptora. Les dificultats per ocupar-se en feines adequades a la seva formació professional és la causa més important. El capital humà que aporten no és aprofitat per la societat receptora que segmenta el mercat laboral entre autòctons i immigrants i etnifica alguns sectors laborals.

Figura nº 3: Acomodació interètnica / inclusió social

Font: Elaboració pròpia

Malgrat avenços evidents en diversitat d'aspectes, segueixen existint disfuncions en el procés d'inclusió social, tal com queda palès en aquesta revisió dels contextos i vides de les famílies immigrades i els seus fills i filles. Temes com el suport a les famílies, el reconeixement dels estudis cursats, la prevenció del racisme i la xenofòbia, la resolució jurídica de les persones en situació administrativa "irregular", els permisos de treball per als joves reagrupats, la discriminació laboral, la lluita contra la pobresa i precarietat i altres elements presents en el dia a dia, segueixen pendents en l'agenda política. Què diuen les polítiques orientades cap a la inclusió social de la població immigrada?. Quins són els objectius estratègics que persegueixen?. Quines accions posen en marxa?. A continuació faig un breu repàs de les propostes en vigor, a Espanya i Catalunya, per fer front a les situacions de vulnerabilitat social que afecten a un nombre important de persones d'origen immigrat.

1.3.5.- LES POLÍTIQUES D'INCLUSIÓ SOCIAL I LA POBLACIÓ IMMIGRADA

Quan s'analitzen les polítiques socials s'ha de respondre a una qüestió clau: ¿De quina manera viuen les persones immigrades a Europa?. La resposta està en les polítiques d'estrangeria i en les polítiques socials que cada país fa. L'estat espanyol (com altres estats europeus) està mancat de polítiques migratòries inclusives. Es fan polítiques assistencials de caràcter puntual, no existint un consens sobre immigració ni polítiques inclusives específiques ni de caràcter transversal. Conseqüentment s'han modificat els eixos tradicionals de desigualtat i d'exclusió social, sent les dones immigrades les més perjudicades ja que sumen discriminació de gènere, d'origen i de classe social, i les persones indocumentades les més vulnerables. En general, les persones immigrades pobres pateixen major precarietat en els àmbits jurídic, laboral, residencial i territorial. *"A la inmigración se le atribuye una función social instrumental, residual, pues los inmigrantes son considerados trabajadores temporales y vulnerables –si no herramientas de trabajo-, aunque las políticas universalistas del Estado del bienestar se sostienen en no poca medida gracias a las aportaciones de los inmigrantes"* (De Lucas, 2003: 93).

Per fer front a situacions de discriminació i afavorir la inclusió de nois i noies, el *Plan Estratégico de Ciudadanía e Integración 2007-2010* planteja els següents objectius referits a la infància i joventut:

1. Reforçar la incorporació de nens i nenes i adolescents d'origen immigrat a programes d'infància i joventut. Es destaca la importància d'incloure la perspectiva de la immigració i la interculturalitat als programes d'infància i joventut, i de fomentar la participació de nens i nenes i joves en el Programa Joventut en Acció.
2. Promoure l'atenció i intervenció social en nens i nenes i joves immigrants en situació d'especial vulnerabilitat. Es fa referència concreta als que es troben en risc, abandonament, maltractament o explotació, fent-se especial èmfasi en els menors no acompanyats. També s'inclou un programa de prevenció de la creació de bandes juvenils amb ideologies violentes, xenòfobes, racistes, homòfobes i sexistes.
3. Donar suport a la participació social de nens i nenes i joves immigrants. S'especifiquen programes de suport al teixit associatiu, d'impuls d'espais integrats i a mecanismes de participació

També el *Pla de Ciutadania i Immigració 2005-2008 de Catalunya*⁸⁶ inclou la lluita contra l'exclusió social en els seus objectius estratègics. El Pla rebutja les visions que relacionen immigració, exclusió i serveis socials, i preveu l'adaptació de les polítiques de joventut a la nova realitat. Es té en compte els àmbits, grups i sectors més vulnerables i amb risc de fragmentació o discriminació. Els joves i les dones tenen atenció preferencial. Les polítiques d'igualtat orientades als joves es basen en programes d'informació i orientació sobre formació, ocupació, temps de lleure, participació a la xarxa associativa, marc jurídic i legal. També es proposa la promoció de programes de dinamització al carrer, la prevenció de la violència juvenil i la formació de professionals en diversitat cultural.

És evident que amb propostes no n'hi ha prou per canviar realitats complexes. Cal una reflexió molt profunda sobre tots els factors relacionats amb la immigració i són necessàries actuacions concretes i mitjans econòmics i humans. Com han de ser les polítiques relacionades amb la immigració?. Han de vetllar per la consecució d'una societat cohesionada i per millorar les condicions de vida de les persones migrades. En la societat multicultural i diversa, les polítiques d'inclusió s'han d'orientar cap a

⁸⁶ El Pla de Ciutadania i Immigració 2005-08 considera que la integració social requereix mesures d'igualtat que travessen totes les esferes i àmbits. L'econòmic – laboral és bàsic però també ho són la participació individual i col·lectiva en totes les dimensions: social, política, cultural i jurídica. El dret a vot és una de les exigències que actualment es plantegen i que pot ajudar a visibilitzar a les persones immigrades i a assolir la integració plena a la societat espanyola. L'*Informe sobre la situació de la integració social de los inmigrantes y refugiados en 2007*, també considerava que es fan necessaris programes de sensibilització pro-drets i pro-estima social de les persones immigrades (2007: 129).

models interculturals que fomentin la ciutadania oberta, basada en la igualtat de drets i deures per tothom i en el *“reconeixement de la multiplicitat d'identificacions que componen les identitats individuals”* (Samper i Moreno, 2008: 8). Sense igualtat de drets i deures és difícil la integració social, cultural, econòmica i jurídica. Segons les Plataformes d'ONG's d'Acció social⁸⁷ les polítiques relacionades amb la immigració han de tenir tres apartats bàsics: gestió dels flux migratoris, acollida i integració i les polítiques per a la inclusió social⁸⁸, que han d'estar orientades a construir un model d'estat social per lluitar contra la pobresa i l'exclusió.

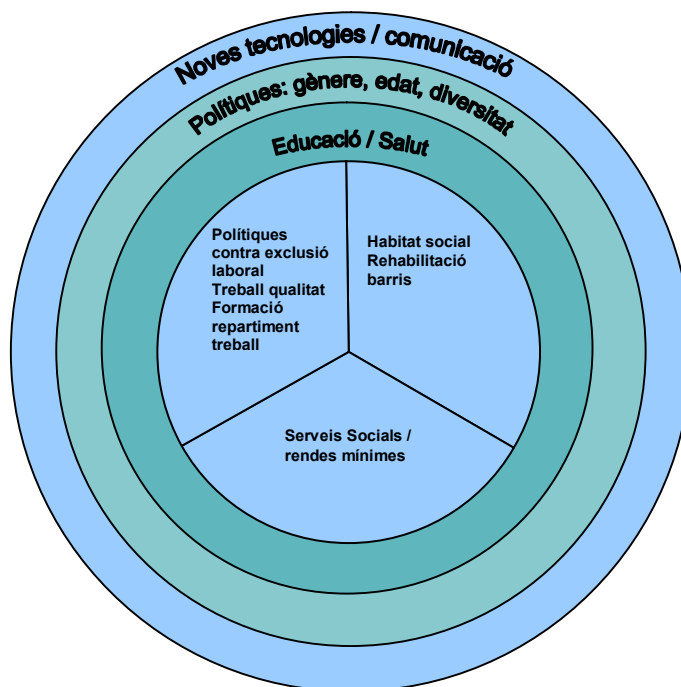
Un element central de les polítiques d'inclusió / integració és l'acollida. L'objectiu ha de ser *“posar a l'abast de tots els estrangers, independentment de les seves característiques socioculturals de partida i des del moment de la seva arribada, els recursos d'autonomia i promoció personal que ofereix Barcelona, per tal d'igualar les seves oportunitats al llarg de la seva trajectòria immigratòria”* (Samper i Moreno, 2008: 55). També han de garantir els drets cívics i generar oportunitats per a tothom, evitant la discriminació, el racisme institucional i social, i practicant la pedagogia social per a la convivència i la cohesió. Les polítiques d'inclusió social han de ser transversals i afectar a totes les polítiques i han d'orientar-se a tota la població, especialment als grups més vulnerables. Cal ser conscients que si es fan polítiques específiques per a les persones immigrades estem segregant i diferenciant. Han de ser compensatòries en aquells àmbits o grups més vulnerables i específiques en moments concrets i àmbits concrets, de forma temporal. Els aspectes fonamentals són educació, sanitat, universalització de serveis socials i rendes bàsiques, treballar contra l'exclusió laboral i per la qualitat del treball, habitatges socials i regeneració de barris, mesures per evitar la fractura digital, ciutadania i interculturalitat, plena igualtat de gènere i integrals del cicle de la vida. És important fomentar les interaccions entre tots els actors socials a través de vincles socials, culturals i econòmics. S'ha de gestionar la igualtat d'accés als drets, no pas la diferència. (Figura n° 4).

⁸⁷ La Plataforma d'ONG d'acció social agrupa a entitats que treballen amb l'objectiu de promocionar la inclusió social a Espanya.

⁸⁸ Gomà i Subirats (2003: 37-38) fan una proposta d'agenda de polítiques per combatre l'exclusió social, que ha de tenir un enfocament multidisciplinar i multifactorial. Concreten les polítiques per a la inclusió en cinc criteris:

- Pràctiques estratègiques, per superar els factors actuals generadors de precarietat i marginació.
- Pràctiques de prevenció i inserció, per garantir la promoció, prevenció i inserció, enfortint i restablint xarxes socials, familiars i laborals.
- Pràctiques en xarxa, que parteixin d'una visió integral, amb coordinació entre administracions i una major proximitat territorial.
- Pràctiques participatives, d'implicació ciutadana, incorporant processos i instruments de participació, enfortint el capital humà i social, i regeneració i construcció de ciutadania.
- Pràctiques innovadores, per fer front al dinamisme dels processos d'exclusió social.

Figura nº 4: Polítiques per a la inclusió social

Font: Un paso más hacia la inclusión social. Generación de conocimiento, políticas y prácticas para la inclusión social. Institut de Govern i Polítiques Públiques. Elaboració pròpia.

Les persones immigrades i els seus fills formen part del teixit social i els seus problemes són similars als de la població autòctona, amb el plus afegit de la categoria jurídica que se'ls hi atorga i la discriminació ètnica que, molts d'ells, viuen. Aspectes a tenir en compte quan es fan polítiques públiques⁸⁹ són:

1. Quin lloc ocupen els immigrants en la societat?: Vulnerabilitat i precarietat malgrat fer tasques fonamentals per a l'economia (construcció) i la societat (tenir cura de la gent gran).

⁸⁹ Per Cachón (2008) les polítiques han de ser de dos tipus: polítiques Redistributives i polítiques del Reconeixement:

Polítiques Redistributives perquè:

- Parlar de discriminació i desigualtats és parlar d'injustícia social.
- La democràcia ha de garantir la llibertat dels ciutadans de manera que la puguin gaudir. Les democràcies han de ser inclusives, redistributives i justes.
- Les desigualtats deslegitimen la democràcia, les lleis i la política.
- La inclusió és un factor de justícia i de creixement econòmic i eficiència.

Polítiques de reconeixement perquè:

- Reconeixem que vivim en una realitat multicultural que cal gestionar.
- La cultura importa però no és l'únic determinant fort de les identitats. També ho són la classe social, el gènere, l'edat.
- Les identitats són processos dialèctics i discursius.
- Cal fer una política de gestió de la diversitat cultural amb la participació de la societat civil.
- El dret de vot és el tema fonamental de les polítiques del reconeixement.

2. Condió de “ser immigrant”: Situació jurídica. Parteixen d'una situació de desigualtat i discriminació, sobre tot les persones en situació irregular.
3. Trencar amb la visió miserabilista i destacar la capacitat d'agència i resistència de les persones immigrades.

La integració social de les persones immigrades ha de ser multidimensional i ha d'incloure de manera interrelacionada els àmbits cívic, cultural i polític. La lluita contra l'exclusió social ha de ser l'objectiu fonamental i també la lluita contra el racisme. Totes aquestes mesures requereixen diners i un estat del benestar fort que aposti per la millora de la qualitat de vida de tota la població.

1.3.6.- L'ESTAT DEL BENESTAR I LA INCLUSIÓ DELS JOVES

Espanya pateix un retràs històric en matèria de benestar social⁹⁰, heretat d'èpoques anteriors i aguditzat per l'economia neoliberal que ha suposat un deteriorament important de l'estat del benestar⁹¹ i, per consegüent, de la qualitat de vida de les classes treballadores. La despesa pública en protecció social i serveis bàsics ha estat i segueix sent molt inferior, respecte al PIB, a d'altres països. Evidentment, les polítiques d'inclusió social es basen en la despesa pública. Adelantado i Gomà (2000) indiquen que la reestructuració en els règims de protecció social ha suposat una disminució de la despesa. El resultat és que l'estat espanyol és poc reductor de les desigualtats i el model d'estat social es mostra insuficient per assegurar el benestar de tots els seus membres.

És evident que l'augment de la població immigrada repercuteix sobre l'estat del benestar i el posa a prova. Les necessitats de la població immigrada exerceixen una pressió que implica directament a les classes socials més desfavorides, entrant en competència pels recursos. Sembla obvi que aquests recursos (escassos) haurien d'adaptar-se a les noves necessitats per poder donar respostes econòmiques i socials a totes les persones que ho necessiten. *“El Estado del bienestar es un poderoso factor de cohesión social. Ha hecho ciudadanos libres con unos mismos derechos y ha*

⁹⁰ El benestar insuficient dels ciutadans és indicatiu de democràcia incompleta (Navarro, 2002).

⁹¹ Cal adaptar l'Estat del benestar als canvis socials que la immigració internacional imposa. *“Rediseñar el Estado del bienestar sin hacer el juego al multiculturalismo extremo ni al nacionalismo, para reconstruirlo en sociedades mezcladas para las que no estaba pensado”* (Judt, 2006: 7)

creado lazos de solidaridad entre ellos. Hoy, reforzar y potenciar nuestro Estado del bienestar es la mejor manera de hacer frente a la inmigración" (Castells, 2003: 6). En canvi, l'extraordinària generació de riquesa dels darrers 10 anys no s'ha revertit en mesures redistributives per a la millora de les condicions de vida de la població més vulnerable.

En aquest escenari, la inclusió o integració social dels fills⁹² de les persones immigrades extracomunitàries a la nostra societat és un dels aspectes fonamentals de la seva vida i un tema clau de les societats multiculturals. La inclusió social d'aquests joves depèn sobre tot de la seva situació sociojurídica. En la mesura que aquesta inclusió és difícil o impossible es produeix una socialització i enculturació més complexa. La inserció en els diferents àmbits de la vida social, econòmica i política il·lustra l'adequació de la societat contemporània a la realitat multicultural. Al contrari, com més traves s'oposen a la inclusió d'aquestes persones, major risc de fragmentació social.

Existeixen perspectives teòriques diverses respecte a la inclusió social dels immigrants i dels seus fills. Estudis realitzats a països europeus i d'Amèrica del Nord posen en evidència que les possibilitats d'integració que ofereix la societat receptora són molt limitades. El naixement en destí no evita la categorització com immigrant⁹³ quan volen accedir a un lloc de treball o a moltes altres activitats de la vida quotidiana (lleure, relacions socials...), demostrant-se que la desconfiança i el recel estan presents en el dia a dia. En oposició a aquestes teories, Aggoun assenyala que és necessari abandonar la visió reduccionista que considera que en situació de dominació cultural i de desvalorització de la cultura dominada es creen situacions que condueixen a la marginació social (2001: 8).

És evident que l'objectiu fonamental dels pares és que els fills tinguin més *oportunitats* i millors *condicions de vida* que les seves. Això passa per una bona escolarització, per l'entrada normalitzada al mercat de treball i el reconeixement de la seva igualtat social

⁹² Cal destacar que moltes persones immigrades consideren que són els seus fills un dels mecanismes més importants que han tingut per integrar-se a la societat. Els fills permeten als pares augmentar el seu entramat de relacions socials i conèixer millor elements fonamentals de la cultura com la llengua, teixit social, tradicions, etc.

⁹³ En el seu anàlisi de l'etnicitat i biculturalisme en relació a les immigracions interiors a Catalunya, Esteva-Fabregat aporta una nova dimensió i hi afegeix el conflicte de la *classe social*. Manté la tesi que "*la segunda generación reduce el conflicto interètnico e intensifica, en cambio, el conflicto de clase*" (1984: 170). "*La estructura social puede estar grandemente etnificada en sus diferentes segmentos y estratos, por lo menos en la primera y segunda generaciones de los inmigrados; esto es, durante el proceso de asimilación cultural y étnica a los modos de ser del grupo étnico anfitrión*" (Esteva-Fabregat, 1984: 79).

i jurídica. Són els tres eixos sobre els que s'ha d'establir la condició d'igualtat de tracte i de ciutadà.

La *inclusió* d'aquests joves s'ha de produir des del moment de la seva arribada, en tots els àmbits de la vida quotidiana⁹⁴. Primerament en la *família*, on és primordial que la relació sigui estable i que els pares ajudin al nen o nena a entrar en la nova societat a través de l'escola i dels amics. Sovint es donen casos de famílies separades amb el pare i els fills grans en destí i la mare i els petits en origen. Altres vegades la separació entre fills i pares ha estat llarga i no s'ha pogut consolidar una estabilitat relacional i emocional dintre de la família. Ambdós casos poden complicar la socialització secundària dels infants. En segon terme, *l'escola*. Durant l'edat infanto-juvenil la incorporació a la societat s'inicia entrant en el sistema educatiu. Les polítiques educatives per assolir la integració d'aquests infants i el treball sobre les actituds de la població envers els immigrants poden ser determinants en el grau d'inclusió que assoleixin quan arribin a l'edat adulta. Un ensenyament basat en el respecte als drets humans, la igualtat i els valors de la diversitat és el primer espai de construcció d'una societat multicultural oberta i l'escenari de socialització comunitària de tots els nens i nenes, siguin autòctons o fills d'immigrants. Quan el noi o noia ha acabat el seus estudis necessita, com qualsevol altre jove, entrar en el *mercat laboral* per poder-se desenvolupar autònomament com persona adulta i participar en tots els altres àmbits de la vida en situació d'igualtat: treball, habitatge, relacions socials, participació ciutadana, formació d'adults... L'entrada en el mercat laboral està relacionada amb la formació i escolarització que hagi assolit el o la jove i l'actitud dels empresaris en el moment de contractar-los.

Finalment, molts d'aquests joves estan *discriminats institucionalment*. L'obstacle principal per la integració d'aquests nois i noies és la inseguretat jurídica i la manca de polítiques públiques que facin front a l'exclusió social: polítiques contra l'exclusió del mercat de treball, contra la pobresa, polítiques per la igualtat, polítiques educatives, polítiques d'habitatge, per la reordenació de l'espai (Gomà i Subirats, 2002); àmbits tots ells en els que els immigrants i els seus fills es troben en situació de desigualtat⁹⁵.

⁹⁴ Solé et al (2002: 36) parlen de la interpenetració en l'estructura social. Consideren dos aspectes: la interacció entre autòctons i immigrants en els espais de la vida quotidiana i les desigualtats socials que s'articulen amb la diferència cultural.

⁹⁵ La societat catalana (i espanyola) permet i vol l'assimilació cultural (de fet la imposa), però dificulta la inclusió social. Volem que les persones immigrades adoptin la nostra cultura (ens fa por allò que és diferent) però no deixem que formin part de la ciutadania. Moltes de les dificultats i conflictes que poden tenir aquests joves en el desenvolupament de la seva personalitat i identitat no necessàriament tenen la

La vivència de la desigualtat i discriminació per raons d'origen pot provocar una lluita interna entre la seva identitat personal i social. L'estatus social que els manté en la divisòria entre la inclusió i l'exclusió pot incidir negativament en les identifications i pertinences i provocar l'efecte de tancament en el grup i de reivindicació dels orígens. La construcció d'una societat multicultural justa passa per crear les condicions necessàries perquè totes les persones i grups que hi viuen puguin gaudir d'uns drets comuns.

Fins aquí hem vist que ens trobem en un context històric, polític, econòmic i social on les famílies immigrades i els seus fills i filles no sempre tenen les oportunitats ni igualtat de drets per viure i desenvolupar-se amb dignitat entre la societat espanyola. A manera de recapitulació trobem que:

- A nivell d'integració social encara es donen situacions de segregació urbana relacionades amb les greus mancances de les polítiques d'habitatge social i les dificultats per pagar lloguers excessivament cars.
- En quan a l'escolarització dels infants i adolescents, l'alta concentració en les escoles públiques dels barris amb major nombre de població immigrada, el nombre encara excessiu d'abandonaments precoços dels estudis obligatoris i postobligatoris, la infravaloració dels bagadges culturals i la discriminació que pateixen molts d'aquests nois i noies els hi dificulta l'assoliment d'uns millors nivells de formació i preparació per la transició al mercat de treball i a la vida adulta.
- La inserció laboral és un element clau en les trajectòries personals. Hem vist que l'entrada al mercat laboral no és fàcil per factors com l'edat, l'origen i el gènere en les dones. Temps llarg de precarietat i temporalitat, sinó atur, és el que trobem en molts d'aquests joves. La població immigrada segueix concentrant-se en les categories laborals més baixes i és qui més pateix la situació de crisi, ja que majoritàriament s'ocupa en els sectors més afectats.

seva etiologia en aspectes culturals i del procés migratori que hagin viscut ells i la seva família, sinó que són les desigualtats econòmiques, la inseguretat jurídica i la manca d'oportunitats els factors que més negativament els poden afectar. Algunes d'aquestes situacions discriminatòries les podem associar a la categorització de "segona generació".

Aquests i altres elements, tots ells articulats, són els que dibuixen el paisatge de la realitat de nois i noies d'origen immigrat. Tenint en compte aquest context de desigualtats, discriminació i vulnerabilitat social, en un moment històric de crisi econòmica que ho agreuja, ¿podem afirmar que els fills i filles de persones immigrades extracomunitàries pertanyents a les classes socials més desafavorides poden viure situacions d'alt risc d'exclusió social que incidiran en les seves identifications, vinculacions i pertinences?. A explorar, analitzar i mostrar les identifications, vinculacions i pertinences dels fills i filles de les persones en contextos de precarietat i vulnerabilitat dedico el treball empíric.

CAPÍTOL 2. JOVES, MIGRACIÓ I IDENTITAT

2.1.- SOBRE JOVES “FILLS DE LA MIGRACIÓ” EN LA LITERATURA INTERNACIONAL

“Perquè sovint és la nostra mirada la que tanca els altres en les seves pertinences més estretes, i també és la nostra mirada allò que pot alliberar-nos”

Maalouf (1999: 32)

L'objectiu d'aquest apartat és conèixer el context de producció bibliogràfica, els plantejaments teòrics i antecedents de la recerca a través d'alguns dels principals autors i aportacions teòriques i empíriques elaborades a països amb llarga tradició d'immigració estrangera. L'objectiu de la cerca bibliogràfica és conèixer quins treballs s'han fet, tipus de recerca, de quina manera s'aborden els actors socials, des de quines disciplines són analitzats, quins elements prioritzen els investigadors, i analitzar les principals teories sobre la construcció de la identitat en diferents contextos.

L'interès pels fills i filles de famílies immigrades a l'estat espanyol és recent, donat que es tracta d'una situació relativament nova. Això no obsta per recordar que en algunes zones de la geografia espanyola, amb més tradició d'immigració estrangera, hi ha persones immigrades que ja tenen dues generacions de descendents nascudes en destí. La majoria de referències sobre els fills i filles de famílies immigrades estan recollides en els treballs generals sobre immigració (aspectes demogràfics, d'ensenyament, d'integració..). Solament en els darrers anys apareixen treballs que tenen als nois i noies com objecte d'estudi. Aparicio (2001: 172) indica que les primeres recerques centrades en els fills d'immigrats a l'estat espanyol estan datades a partir de l'any 1991, any d'un procés de regularització que va permetre la reagrupació de moltes famílies i va significar un augment demogràfic destacat de la població immigrada a Espanya. Algunes investigacions han estat finançades pel Ministeri d'Educació i Cultura a través del Centre per la Investigació i la Documentació en l'Educació i la majoria s'han realitzat a Madrid i Barcelona, ciutats on el percentatge de famílies immigrades és més alt. Les recerques es situen en barris o centres educatius i en els infants de fins a 12-14 anys. El col·lectiu que més vegades és objecte d'estudi és el magrebí.

Els interrogants que sorgeixen al estudiar la construcció de la identitat dels joves sorgits de les migracions exteriors a Barcelona són resultat del poc coneixement⁹⁶ que tenim a Catalunya i Espanya d'aquest fenomen. ¿De quines maneres s'ha estudiat la identitat en altres països?, ¿com s'ha identificat l'objecte d'estudi?. En marcs socials i polítics on l'exclusió, l'estigmatització i els estereotips sobre "el altres" són presents, ¿com construeixen la identitat aquests joves d'entre dues cultures?. ¿Quines diferències trobem entre països amb històries migratòries diverses?. ¿Quines actituds mostren els joves per assolir la seva integració social i cultural?. ¿Quins efectes tenen les polítiques envers la població immigrada quan s'articulen amb discriminació social i cultural?. ¿Quines estratègies reinventen per "sobreviure" a la desvalorització?. Junt amb la revisió dels darrers estudis realitzats a l'estat espanyol, he fet un breu recorregut de la producció literària de França, Anglaterra, Estats Units i Alemanya. El cert és que fora d'aquí hi ha molta més tradició en aquest tipus de recerca. La informació és extensa i els grups investigats són força variats.

2.1.1.- ESTUDIS REALITZATS A FRANÇA

2.1.1.1.- Context de producció bibliogràfica

Com la resta de països de l'Europa occidental, França⁹⁷ és un país multicultural des de fa dècades, malgrat que no s'hi reconeix. Tot i ser un país d'immigració des del segle XIX, fins l'any 1945 el poder polític no legisla sobre la població immigrada. Històricament, França ha mantingut una política d'immigració de tipus republicà,

⁹⁶ Els estudis etnogràfics sobre la joventut no són excessius. Per Bachmann (a Lepoutre: 2001: 20) es tracta d'un veritable dèficit científic.

⁹⁷ França ha estat un país d'immigració durant el segle XX. La immigració estrangera ha contribuït de manera decisiva en la seva configuració demogràfica. El final de la Segona Guerra Mundial marca un canvi en els flux migratoris que rep el país veí. El replegament dels repatriats d'Algèria, l'arribada de població procedent de les antigues colònies franceses i la mà d'obra originària dels països europeus de la Mediterrània constitueixen els gruixos més importants d'immigració durant la segona meitat del segle. El període en què es produeix una major arribada d'immigrants és entre els anys 1955 i 1973. D'un saldo migratori anual d'unes 40.000 persones de mitja entre 1946 i 1954 es va passar a 180.000 entre els anys 1955 i 1973. En aquest any la crisi del petroli marca un canvi en el tipus de flux migratoris. Es produeix una disminució dels immigrants laborals i augmenta la reagrupació familiar. En els darrers trenta anys el saldo es situa entre 50.000 i 100.000 persones anuals (Bardet i Dupâquier, 2001: 415).

Durant la segona meitat del segle XX els rostres de la immigració a França han anat canviant. L'origen dels col·lectius de persones immigrades ha passat de ser netament europeu (espanyols, italians, grecs...) a ser africà i asiàtic. El reagrupament familiar i els matrimonis mixtes han afegit diversitat i mestissatge cultural a la societat francesa. A través de les polítiques assimilacionistes que han practicat els governs s'ha afavorit que els fills dels immigrants siguin considerats francesos. L'accés a la nacionalitat francesa es fa a través del *jus solis*.

entenent la nació com una comunitat política que té com referent la constitució i unes normes jurídiques. Aquest model d'estat-nació permet que els estrangers siguin considerats ciutadans afavorint la seva naturalització, “a canvi de què s'assimilin a les formes culturals franceses i abandonin la seva herència cultural” (Cebrián, Bodega, López-Sala, 2000: 148). En la política assimilacionista és l'immigrat qui s'ha d'integrar⁹⁸ a la societat receptora.

La dècada del 1980 al 1990 és important a França quant a la immigració. Fa 20 anys de les últimes descolonitzacions i els fills dels immigrants de les excolònies arriben a la majoria d'edat. A principis dels anys 80 sorgeixen a França les primeres manifestacions de violència urbana a les perifèries (banlieues) de les grans ciutats, fruit de l'augment i concentració de molta població immigrada en els barris perifèrics de les ciutats, però sobre tot de la seva marginació social. Fets tan rellevants com la transformació ètnica i social de les grans ciutats, la degradació arquitectònica i social dels barris, les dificultats per posar en marxa una acció social i mesures preventives⁹⁹, i juntament amb la violència policial contra els joves sortits de la migració, marcaren aquesta època¹⁰⁰.

Tot i la percepció de què estudiar a la població immigrada l'estigmatitzava encara més, sorgeix un interès especial des de la psicologia social per investigar aspectes relacionats amb la migració. Introdueixen una ruptura amb la tradició epistemològica (la cultura era considerada una variable més, igual que la classe social o el gènere) i la cultura passa a ser considerada com la base o matriu del subjecte. Molts d'aquests treballs es situen en el marc dels estudis dels moviments socials i les contra-cultures i tenen als joves com a principals objectes d'estudi. L'atur, el fracàs escolar, la marginació i la delinqüència són alguns dels temes centrals i recurrents en els treballs fets per sociòlegs i antropòlegs en els barris perifèrics (banlieus) de les grans ciutats. Paral·lelament apareixen un gran nombre d'estudis fets des de la sociologia i la psicologia intercultural sobre les migracions exteriors, les relacions interètniques, la situació social i cultural que viuen els fills de persones immigrades i les formes d'integració a la societat francesa.

⁹⁸ Cal entendre integrar en el sentit d'assimilar-se.

⁹⁹ Polítiques contra l'absentisme escolar, la violència juvenil, per la inserció laboral de les “segones generacions” i altres mesures contra l'exclusió i discriminació per origen ètnic i cultural.

¹⁰⁰ França és un país amb una idea d'estat molt centralitzada i unitària respecte a les cultures minoritàries franceses i la immigració exterior. Fan política d'assimilació a través de l'escola, en un intent d'esborrar les diferències culturals internes i vingudes de l'exterior.

Els estudis de la psicologia intercultural tenen l'objectiu de conèixer els processos que es posen en marxa en la situació d'immigració, partint del supòsit bàsic de què la cultura és un sistema de significacions, interioritzat per la persona i que, en context d'interculturalitat, la persona es troba en situació paradoxal de tancament i obertura. Tancament davant la por de perdre la identitat i obertura per poder-se relacionar, amb situació d'ambivalència davant la interculturalitat. Junt amb l'anàlisi individual es fa anàlisi de grup: les influències i relacions entre grups; els contactes, conflictes i pressions que es produeixen; processos d'ajustament, adaptacions i gestió del conflicte. L'elaboració psicològica de l'encontre intercultural també és un dels elements fonamental d'aquestes anàlisis. La Universitat de Toulouse és un dels centres on s'ha elaborat més recerca sobre interculturalitat, partint de la teoria de la interculturació¹⁰¹ de Clanet (1993), que és entesa com aquella situació d'equilibri/acomodació entre enculturació i aculturació.

2.1.1.2.- Autors i aportacions teòriques i empíriques

Inicialment és obligat fer esment d'una de les obres de referència. És la que van realitzar, a finals dels anys 80, Camillieri i altres autors sobre les *estratègies identitàries*. És un treball fet des de l'antropologia, la sociologia i la psicologia cultural, abordat des de perspectives diferents i que conté una àmplia anàlisi de les estratègies identitàries que ideen els fills de persones immigrades per incorporar-se a la societat i sentir-se membres participants. En aquest treball Camillieri (1990) destaca que la coexistència de grups culturals diversos obliga a l'elaboració d'*estratègies identitàries*. Formula aquesta teoria a partir de l'observació dels immigrants estrangers a França: "*Des procédures mises en oeuvre (de façon consciente ou inconsciente) par un acteur (individuel ou collectif) pour atteindre une, ou des, finalités (définies explicitement ou se situant au niveau de l'inconscient), procédures élaborées en fonction des différentes déterminations (socio-historiques, culturelles, psychologiques) de cette situation*" (Camillieri, 1990: 24). A partir dels seus estudis proposa una tipologia de diferents estratègies en els processos identitàris que elaboren les persones que es mouen entre dues cultures, tenint en compte que el context està inserit en una dinàmica social canviant.

¹⁰¹ La interculturació va ser definida per Clanet com "*l'ensemble des processus –psychiques, relationnels, groupaux, institutionnels...- générés par les interactions de cultures, dans un rapport d'échanges réciproques et dans une perspective de sauvegarde d'une relative identité culturelle des partenaires en relation*". "*Sans doute les termes interculturel, interculturalité... deviennent-ils les vecteurs d'un certain modèle des relations entre cultures*" (1993: 21).

Camilleri entén que la reflexió sobre la identitat cal fer-la (1) des d'una *perspectiva dinàmica*, com un procés que integra les experiències que anem vivint i que anirà modelant i modificant la identitat personal. (2) Una *situació d'interacció*, amb l'entorn: família, amics, grups, societat, cultura, esdeveniments vitals. (3) Una *visió multidimensional i estructural* de la identitat. No hi ha una sola identitat, la identitat de cada persona neix de moltes identificacions. (4) Una *unitat diacrònica* d'un procés evolutiu. Aquest autor diferencia entre la *funció ontològica i la funció pragmàtica* o instrumental de la identitat (1990: 93). Les cultures tenen una coherència interna entre ambdues funcions, que es perd en el procés migratori, quan la funció instrumental s'ha d'adaptar a la cultura i societat dominant i la funció ontològica perdura lligada a la cultura d'origen. En aquesta situació de possible conflicte, Camilleri distingeix entre *coherència simple* i *coherència complexa* com formes diferents d'evitar el conflicte. La *coherència simple* pot tenir dues vies. Per una part pot esdevenir per la *sobrevaloració de la funció ontològica* tot fent una sacralització dels valors identitaris propis i un rebuig total de "l'altre". Camilleri situa en aquesta posició als fonamentalistes. "*Ils éliminent ainsi le conflit intérieur par l'évitement complet de la contradiction objective entre les systèmes*" (Camilleri, 1990: 96). Evitar el conflicte també pot donar-se a través d'una *sobrevalorització de la preocupació pragmàtica* amb l'objectiu prioritari d'adaptació al context. Més que el sistema cultural, té importància l'entorn social. En aquest sentit, l'estratègia *d'alternance conjoncturelle des codes ou des registres* respondria a la necessitat de passar d'una cultura a una altra (de la cultura dels pares a la cultura majoritària) circumstancialment. Per la *coherència complexa*, la *via de les barreges indiferents a la lògica racional* porta a la formació d'una identitat sincrètica que agafa trets de les dues cultures, en canvi *els esforços de barreja segons la lògica racional* poden evitar el conflicte per la *réappropriation* dels trets tradicionals i dels moderns traspassats al patrimoni cultural d'origen. Altres vies són la *dissociació* entre la tradició i la modernitat que els permet separar les conductes de la seva persona; *l'articulació orgànica de les oposicions*, que facilita la utilització de representacions o trets culturals d'origen i de la nova cultura; *la valorisation de l'esprit aux dépens de la lettre* que està definida per una mobilització i subjectivització dels valors i, finalment, *la suspensió de l'aplicació del valor*.

En quant a les estratègies de moderació dels conflictes dels codis poden variar des de la *ponderació diferencial dels valors en oposició*, on les representacions i valors poden ser contradictoris però es tendeix a moderar el conflicte interior no donant la mateixa importància a uns i altres; *les limitacions de l'item percebut com punible*, en aquest cas s'adopta un subsistema basat en els valors de la societat moderna tot disminuint la

distància que hi ha amb el sistema tradicional, i l'*alternança sistematitzada dels codis*, on la identificació pot variar des d'una acceptació i seguiment dels codis moderns en l'àmbit públic com en el món laboral fins a un seguiment de la tradició en l'àmbit privat. Camilleri també investiga la identitat negativa que la societat o cultura majoritària construeix dels joves fills d'immigrats. Les respostes dels joves en front aquesta imatge distorsionada i despectiva són de diferents tipus: *identitat negativa desplaçada* cap als altres membres del grup ètnic; *identitat per distinció*, no interioritzant la desvalorització; *identitat defensa* com mecanisme de protecció davant els altres, *identitats reaccionals* en front de l'entorn, *identitat polèmica* amb sobreafirmació i protecció de l'altre. En definitiva, per Camilleri aquestes estratègies tenen com finalitat evitar o moderar el conflicte intern de la persona que viu entre dues cultures

En el mateix estudi, Malewska-Peyre (1990) refereix la necessitat d'elaborar estratègies per evitar el patiment derivat d'amenaques a la identitat. Com més amenaçada està la persona en la seva identitat cultural, més es replega sobre si mateixa i més enforteix el nucli dur de la seva identitat. Parteix de la definició d'identitat més utilitzada a França, "*l'identité personnelle est comprise par nous comme l'ensemble organisé (structuré) des sentiments, des représentations, des expériences et des projets d'avenir se rapportant à soi. L'identité psychosociale nous apparaît comme les résultat des messages envoyés par nous et les autres, comme le produit des rapports entre l'individu, le group i la société*" (Malewska-Peyre, 1990: 112). Entén la identitat com un procés dinàmic on el canvi, l'adaptació i la continuïtat són elements bàsics, i distingeix dos tipus d'identitat. La *identitat positiva*, en què la persona té sentiment de tenir qualitats, de poder influir en els altres i en les coses i de tenir unes representacions favorables. Considera que la identitat positiva és signe de salut mental i de capacitat d'adaptació. Per contra, la *identitat negativa* està marcada per un sentiment de ser mal considerat pels altres, de tenir una mala representació de si mateix. La *identitat negativa* produeix patiment i està condicionada per interaccions desfavorables i per l'estigmatització. Es produeix un sentiment de desvalorització individual i col·lectiu. Els estereotips racistes i xenòfobs juguen un paper destacat en la producció d'identitats negatives. L'autora observa que els immigrants i els seus fills configuren estratègies identitàries per afrontar aquesta desvalorització i evitar el sofriment. Distingeix entre *estratègies interiors*, de tipus psicològic, com suprimir l'angoixa, interioritzar els estereotips racistes i mostrar agressivitat i *estratègies exteriors*, (individuals o col·lectives) que passen per l'estratègia individual d'assimilació (o "passing" a USA) i l'estratègia de revalorització de la pròpia singularitat, vista com un desig de ser actor social actiu. També considera que hi ha unes *estratègies*

intermitges basades en l'apropament a la societat majoritària, sense perdre la pròpia identitat¹⁰².

J. Kastersztein (1990: 28) defineix la identitat com *“une structure polymorphe, dynamique, dont les éléments constitutifs sont les aspects psychologiques et sociaux en rapport à la situation relationnelle à un moment donné, d'un agent social (individu ou groupe) comme acteur social”*. Tenint en compte que la persona està en constant interacció amb els altres membres de la societat i que les relacions i situacions són canviants, ha d'inventar diferents estratègies identitàries per fer front als processos interactius. Per J. Kastersztein, les respostes personals no són conjunturals, sinó que responen a objectius concrets. Considera que una de les finalitats prioritàries en les diferents estratègies identitàries és el reconeixement de l'actor social en el sistema social. Les finalitats últimes i més importants dels individus en la societat serien la pertinença i l'especificitat en relació al grup. La conformitat, l'anonimat i l'assimilació els entén com objectius intermitjos, en la consecució dels objectius prioritaris. Kastersztein manté la hipòtesi que molts joves immigrants combinen *una doble estratègia de diferenciació*. Per una part la cerca de la visibilitat en la societat, la necessitat de ser tinguts en compte, de ser acceptats; però simultàniament, mantenir la singularitat, *“la singularisation, nécessité psychologique, aboutit parfois à un refus de la valorisation positive, mobile considéré par de nombreux auteurs comme fondamentale et universel”* (1990: 40). L'ambivalència entre la conformitat i la diferenciació produeix tensió psicològica que generarà una crisi endògena d'identitat, influïda directament per una crisi exògena fruit de la pressió social (1990: 41). La diferenciació l'analitza com la reivindicació d'un jo específic. Assenyala que els elements que defineixen les estratègies identitàries són els *actors* individuals o col·lectius¹⁰³, les *situacions* que viuen els actors i les *finalitats* perseguides pels mateixos. Per aquest autor les finalitats de les estratègies identitàries són: la *visibilitat* (reconeixement per part dels altres membres del grup), *l'assimilació* al grup amb el que t'identifiques, la *diferenciació*, la *valorització*, la *temporalitat*, *l'interès social* i els *beneficis psicològics*. Moltes d'aquestes finalitats són complementàries i operen articuladament.

¹⁰² Altres estudis fets a França sobre la identitat també fan èmfasi en les estratègies identitàries que elaboren els fills de persones immigrades per *sentir-se iguals i a la vegada diferents*. L'actor social es mou en la dicotomia entre el reconeixement de la seva integració en una cultura, i òbviament la similitud amb els membres del seu grup, i la diferenciació individual i de grup.

¹⁰³ ¿Quines estratègies identitàries segueixen els membres dels grups minoritaris?. Tenint en compte que la situació de grup minoritari neix d'una relació de desigualtat, les estratègies identitàries que adoptaran aquests grups estaran determinades per una escassa capacitat d'acció. En aquest sentit l'actitud dels autòctons juga un paper important en la producció d'identitats ètniques. Les societats receptors (grup dominant) determinen part de la identitat dels immigrants.

Des d'una perspectiva sociològica, Taboada-Leonetti (1990) analitza la identitat a partir de la teoria del conflicte, que sorgeix de la dicotomia nascuda de la identitat des de la perspectiva de la pròpia persona (jo) i la que li atorguen els altres. Taboada-Leonetti parteix de la següent definició d'identitat: "*L'identité est essentiellement un sentiment d'être par lequel un individu éprouve qu'il est un moi, différent des autres. Cette formule simple exprime la double appartenance théorique de l'identité: il s'agit d'un fait de conscience, subjectif, donc individuel, et relevant du champ de la psychologie, mais il se situe aussi dans le rapport à l'autre dans l'interactif, et donc dans le champ de la sociologie*" (1990: 43), per analitzar les estratègies identitàries en funció de les relacions que estableix la societat majoritària amb els grups minoritaris. La recerca, realitzada en els barris amb alta concentració d'immigrants a finals dels anys vuitanta, indica que les estratègies identitàries són diverses i variades. Proposa una tipologia de les respostes identitàries elaborades a partir dels exemples empírics en les societats amb minories ètniques. Algunes d'aquestes estratègies són la *interiorització* d'una identitat ètnica que, com en el cas dels fills d'immigrants, no és totalment la seva però la fan seva des del moment en què és estigmatitzada i atacada. Un aspecte greu és la *interiorització* de trets desvaloritzats i negativitzats per la societat dominant. Taboada-Leonetti qualifica com *retorn semàntic* el reforçament ètnic que fan els joves¹⁰⁴. La *instrumentalització de la identitat assignada* és una clara estratègia d'aprofitament de l'assignació que fa la societat majoritària, i la *recomposició identitària*, una identitat col·lectiva nova, com és el cas dels beurs. *L'assimilació a la majoria*, la *negació* d'una identitat desvaloritzada i *l'acció col·lectiva* com model d'identificació i producte de l'acció de la col·lectivitat, són altres estratègies adoptades en el procés de construcció de la identitat (Taboada-Leonetti, 1990: 64-76). Els límits entre la identitat personal i la identitat social són mal·leables i poc definits. Entén la identitat com un conjunt estructurat d'elements identitàris que permeten a l'actor social definir-se en una situació d'interacció amb la societat. Uns elements identitàris (professió, nacionalitat, religió, edat, sexe...) que configuren l'estructura de la identitat, una estructura no rígida sinó flexible on els elements dominants poden intercanviar-se. Aquesta flexibilitat es produeix en funció de les interaccions amb els altres membres de la societat¹⁰⁵. Per construir la pròpia identitat "*les acteurs sont capables d'agir sur leur propre définition de*

¹⁰⁴ Un dels exemples més clars ha estat el dels fills dels immigrants magrebins que s'han designat a ells mateixos com beurs i que comento més endavant, en aquest capítol.

¹⁰⁵ Tots tenim una part de la identitat diferent dels altres. És la identitat personal (interna), única, que ens diferencia. També tenim la identitat social (externa) que ens fa membres del grup, amb els que ens sentim semblants, i amb els que ens identifiquem. Evidentment, la persona, com ésser social és el resultat de l'aliatge de totes dues. Per Mead (1972) i Lev Semiónovich Vygotski (1993) (citats a Labrador Fernández, J. 2001: 62) l'autoconsciència i la identitat sorgeixen de la interacció social.

soi" (1990: 49). Les estratègies identitàries serien el resultat de l'elaboració individual i col·lectiva dels actors, realitzant ajustaments en funció de les situacions, finalitats i recursos (1990: 49). Taboada-Leoneti recull l'interès de la psicologia per la identitat individual i el de la sociologia per la identitat col·lectiva. Considera que ambdues són indissociables, que estableixen una relació dialèctica a través dels processos d'identificació. Contradiccions intrapersonals articulades amb contradiccions interpersonals.

Per desenvolupar la seva tesi, Ana Vasquez (1990) fa una anàlisi sobre els mecanismes de les estratègies identitàries, des d'una visió diacrònica, abordant les opcions identitàries a partir de la perspectiva de "l'altre". Per Vasquez és important tenir en compte la condició dinàmica del context i la capacitat de modificació de la persona. Vasquez analitza *l'assignació identitària* i l'apropiació de les identitats assignades (1990: 144). Considera que cal estudiar-ho des *del temps de la persona* (1990: 146) fent estudis longitudinals per entendre les estratègies identitàries que les persones utilitzen. Proposa un abordatge de les identitats de manera articulada amb la història personal i la relació entre l'individu i els seus contextos. *La cultura d'origen, el projecte individual, les contradiccions entre la ideologia i el modelatge cultural, l'experiència de les identitats falsejades o el narcisisme posat a prova* són alguns dels aspectes que té en compte Vasquez (1990) per entendre les estratègies identitàries que configuren les persones amb *identitats trucades*. Vasquez emfasitza en les trajectòries de les persones per poder conèixer i entendre les identitats que construeixen i les estratègies que posen en marxa. L'estudi diacrònic permet analitzar a la persona en la seva trajectòria de vida.

Seguint amb les estratègies que es posen en marxa per definir la identitat, Lipiansky¹⁰⁶ (1990) centra els seus estudis en la *identitat subjectiva* i la *interacció*. Fa una aproximació psicològica dels fenòmens identitaris i les estratègies adoptades per les persones en la immediatesa de les interaccions interpersonals. Distingeix entre la significació objectiva de la identitat, entesa com *identitat social* i la percepció subjectiva que la persona té d'ella mateixa, entesa com *identitat personal*. "*L'identité personnelle constitue l'appropriation subjective de l'identité sociale*" (Lipiansky, 1990: 173-174). Per

¹⁰⁶ A partir de l'experiència en dinàmica de grups (espai d'observació privilegiat), Lipiansky intenta comprendre la dinàmica subjectiva de la identitat i les estratègies que implica. Considera que les estratègies tenen una significació individual i una dimensió col·lectiva. Els mecanismes es repeteixen i són transindividuais. La cerca de reconeixement és una de les motivacions bàsiques de la interacció social i de la comunicació.

aquest autor, la identitat és el resultat de les relacions complexes que s'articulen entre la percepció exterior (objectiva) i la interior (subjectiva), entre el jo (persona) i els altres (societat) (1990: 174). La hipòtesi de treball és que la consciència de si mateix depèn de la interacció amb els altres. Lipiansky veu la identitat com l'eix central de la comunicació interpersonal i social. La necessitat de construir *estratègies identitàries* està molt present en les persones en situació minoritària. *L'afirmació de si mateix i els mecanismes de defensa* es posen en marxa a través de l'assimilació i la diferenciació (dialèctica entre l'igual i l'altre, la similitud i la diferència), l'afirmació i el replegament, la categorització i la projecció, l'atac i l'oposició, la identificació i la connexió.

Un dels treballs que ha esdevingut emblemàtic en la recerca social francesa és el que realitzà François Dubet, en els anys vuitanta, a joves de les perifèries de vuit ciutats franceses. Aborda el context social on es mouen molts fills de la migració. Joves autòctons i immigrants són "mirats" a través de la intervenció sociològica i la sociologia de l'acció. L'estudi s'articula en tres eixos: *la desorganització, l'exclusió i la ràbia*. Dubet investiga els processos de transformació a través de conductes diferenciades: la marginalitat i la violència social. Les conductes marginals de joves marginats per la societat convertits en delinqüents i víctimes alhora. La "galère" és descrita com un univers gris, on no hi ha solidaritat ni cohesió. *"La galère apparaît comme un système ouvert et instable dans lequel les acteurs circulent jusqu'à leur épuisement, leur destruction ou leur sortie sous l'effet d'interventions institutionnelles extérieures"* (Dubet, 1987: 166). La manca de conviccions, de models educatius i utopies pedagògiques així com el desig de construir relacions que no poden ser ben definides configuren l'univers educatiu en què es forma la *galère* (Dubet, 1987: 272). Per fer l'estudi parteix de la doble lògica dels moviments socials. Moviments crítics amb alguns dels valors fonamentals de la societat industrial en front moviments en lluita contra les noves formes de dominació. Una societat on les manifestacions racistes es multipliquen i on la desorganització social és més complexa del que a priori sembla. Dubet entén la "galère" com *"cette expérience de zonage, d'exclusion et de violence, comme le produit de la destruction d'anciens modes d'action et de régulation, et comme une des conséquences de l'échec des mouvements capables de donner un sens à la domination subie"* (1987: 22). Observa que els joves immigrants i autòctons no es troben segregats entre ells mateixos sinó que *"les jeunes sont mélangés depuis l'école et restent ensemble"*. *"Les jeunes immigrants sont aussi dans le monde de la galère, ils sont aussi et plus que les autres, exclus et chômeurs"* (1987: 15). L'acció dels joves fills d'immigrants no ve de la imposició de la lògica ètnica sinó que prové del món de la *galère*. Aquests joves es troben apartats de la família, malgrat la imatge

d'unió que les famílies immigrades puguin oferir. Són joves travessats pel patiment del "*laisser-aller*" i pel trobar-se "*dans la merde*" (1987: 71). L'exclusió forma part de les seves vides. Exclusió per la marginació en la que viuen i per l'origen ètnic. L'exclusió és viscuda com un fracàs personal. La frustració és l'altra cara de l'exclusió. A diferència de les bandes estudiades pels sociòlegs de l'Escola de Chicago, els joves submergits en la *galère* no es mouen per un principi ètnic, "*ils partagent, à des degrés divers bien sûr, la même rage et la même exclusion*" (1987: 131). La *galère* és la plasmació de la no-regulació, de la violència fruit de la desorganització social, de la ràbia i de la frustració.

Altres treballs realitzats a França tenen com objecte d'estudi la figura dels *Beurs*. El moviment dels *beurs* està constituït per joves franco-algerians residents en els barris marginals de les grans ciutats franceses. Aquest moviment neix de la necessitat de formar un moviment social que reafirmés la identitat cultural, ètnica i religiosa, en un context de creixent rebuig cap a les minories immigrades a França, sobre tot els col·lectius procedents de les antigues colònies del Nord d'Àfrica. Sobre aquests joves s'han escrit gran quantitat d'estudis sociològics. El que més ha interessat analitzar ha estat la seva integració o exclusió de la societat francesa. Jazouli (1995), constata que la pobresa formativa i educacional (fracàs escolar), les dificultats lingüístiques, la pobresa cultural i la pobresa material connecten fàcilment amb la violència. Paral·lelament una de les situacions que més reflecteix l'aculturació al model francès és l'acceptació de la llengua francesa com llengua materna (això és entès com una forta ruptura cultural amb els pares). Segons els mateixos joves, l'escola és el lloc central d'integració a la societat, les associacions apareixen com llocs de relació i trampolins per a la promoció individual i de grup, la pràctica de l'esport en grup també ho afavoreix, així com les relacions amoroses amb nois/es franceses.

Estudis centrats en les ciutats dormitoris amb gran concentració de persones immigrades, analitzen la seguretat, la cohabitació interètnica, l'educació i l'atur junt amb el tractament mediàtic que es dona a aquesta realitat. Rinaudo et al (1995) refereixen que la concentració de població immigrada en espais restringits i la concentració escolar, junt amb la manca de sortides laborals per als joves i l'augment de la delinqüència¹⁰⁷ han afavorit l'estigmatització dels barris i, paral·lelament, el qüestionament de les relacions interètniques i dels problemes interculturals subjacents.

¹⁰⁷ Les situacions de violència sorgides d'aquest context tan complex, socialment i cultural, s'han repetit en les últimes dècades i això ha portat a identificar els joves fills de la immigració com a bandes ètniques (segons el model americà dels anys 60). Relacionar immigració amb delinqüència i problemes de seguretat és un fet reiterat en el tractament que els mitjans de comunicació hi donen des de fa temps.

Per Baillet (1999), sociòloga que estudia la integració dels joves fills d'immigrants maghrebins a França, una de les dificultats més grans es manifesta en el moment d'entrar en el món laboral. Les dificultats d'inserció poden ser fortes i sovint poden anar precedides d'un fracàs escolar més o menys evidenciat. La no integració en el món laboral pot portar a aquests joves a la radicalització de la seva identitat cultural, sobre tot a través de l'Islam. *“Leur adhésion à cette religion, plutôt émotionnelle, repose sur des croyances simples: ils adhèrent à l'islam non par tradition familiale, mais par choix personnel, et tentent de reconstruire des communautés émotionnelles qui leur permettent de compenser les injustices sociales de la société. Ils ont conservé les éléments principaux du <noyau dur culturel>, mais les ont réinterprétés et y adhèrent d'une manière choisie en réaction à la société française. Leur rapport à la tradition est donc plutôt volontaire qu'hérité”* (1999: 113). Baillet assenyala tres tipus d'actituds davant la política d'integració. Una de tipus *integracionista*, favorable als valors republicans, una altra més crítica amb aquesta *integració assimilacionista* i finalment una actitud *comunitarista* en contra de la integració-assimilació individual i propera a la integració americana, més de tipus col·lectiva (1999: 100).

A diferència dels treballs revisats anteriorment, a *Coeur de banlieu*, Lepoutre fa una etnografia sobre les formes de relacions que estableixen els adolescents a la ciutat de Quatre-Mille a La Courneuve, durant els anys 1992-96. És una etnografia sobre la cultura del carrer dels joves a les grans ciutats. Analitza les relacions de veïnatge en el procés de socialització, l'arrelament territorial, el llenguatge dels adolescents, els codis i rituals, però sobre tot les conductes i comportaments en el sistema cultural dels adolescents. L'autor considera que a França molts joves sorgits de la migració són vistos com ètnicament¹⁰⁸ diferents per la majoria, mentre que ells es consideren totalment francesos: *“les jeunes issus de l'immigration se trouvent souvent en rupture plus o moins complète avec les modèles culturels de leurs parents, dont ils moquent volontiers les attitudes et les conduites importées du pays d'origine”* (Lepoutre, D., 2001: 86). En la seva etnografia, Lepoutre assenyala que la *identitat ètnica i cultural* es reinventa i reconstrueix a partir dels elements del model occidental, que difuminen i dilueixen els elements identitaris de la cultura dels pares. Però la ruptura identitària entre pares i fills no té un origen estrictament cultural, sinó generacional. El desconeixement de la llengua dels pares simbolitza el canvi d'ètnicitat. Són nous grups de joves que no mantenen la identitat cultural dels pares perquè el passat més

¹⁰⁸ Per raó dels seus trets físics, llengua, origen cultural i religió, principalment.

immediat ja no és comú (al dels pares) i el present és una amalgama de realitats socials i culturals. Noves identitats fortament condicionades per l'estereotip, l'estigma, la marginació... Una dada important de l'estudi és que els joves es relacionen per afinitat d'edat, activitats, veïnatge, afeccions... i no pas per afinitat ètnica.

Més recentment, i després de les revoltes a les banlieus de l'any 2005, Castel realitza una anàlisi dels factors que intervenen en la construcció de la categoria social "joves de banlieue" i de quina manera reaccionen aquests joves discriminats per la societat. Estigmatitzats com diferents i potencialment conflictius, en els últims anys han esdevingut el paradigma de la problemàtica de la immigració extracomunitària a França. Construïts com "l'alteritat total" són vistos com individus aliens al sistema i als seus valors i normes. S'instrumenta l'alteritat a base de discriminació negativa per excloure'ls (Castel, 2007: 12). L'actitud d'alguns joves de banlieue que es mouen en la conflictivitat i la delinqüència ha servit per estereotipar i estigmatitzar al conjunt de la població de les perifèries de les grans ciutats franceses. Els joves de banlieue posen en evidència les contradiccions d'un estat que pretén eliminar l'element ètnic com diferenciador entre els ciutadans però que a l'hora no és capaç d'establir els mecanismes per evitar la discriminació per origen.

Ciutadans o indígenes?. Aquesta és la qüestió. La tesi de l'autor és que els joves dels banlieues són tractats com indígenes de la República (que no pot escapar al seu passat colonial) a través de mecanismes d'ocultació, denegació i discriminació que (re)produeixen la seva exclusió social. L'estat actua en contra dels principis de l'universalisme republicà. Per Castel, la condició d'indígena de la República ve donada per les situacions de discriminació que pateixen les persones d'origen immigrat. La discriminació es suma a una concepció rígida i autoritària de la pertinença nacional basada en l'assimilació. L'etiqueta "origen immigrat" per identificar de manera recurrent als joves dels banlieues d'origen musulmà, principalment, però nascuts francesos, es perpetua d'una generació a la següent. Aquest fet no es reproduïx en el joves de famílies procedents de països europeus com Espanya o Itàlia. Una primera conclusió és que la pertinença ètnica, entesa com especificitat cultural racialitzada, actua com marca discriminatòria, sobre tot en les persones de classe baixa. Un segon aspecte fonamental és que "l'indígena" ha de mostrar total conformitat amb els principis de la República. S'exigeix la renúncia dels particularismes. Els principis republicans exerceixen violència contra els grups considerats minories ètniques (Castel, 2007: 96). No es reconeix la dignitat de les cultures diferents. És en aquest context de

discriminació, racisme i exclusió quan la pertinença a l'Islam pot esdevenir com factor de radicalització de molts joves.

La qüestió que Castel planteja és si és possible una República multicultural. El pluralisme harmònic cal construir-lo. No sembla que construir una imatge negativa dels joves sorgits de la migració familiar, presentant-los com violents, asocials, revolucionaris, masclistes, al·lèrgics al treball i a les normes bàsiques de convivència sigui la millor manera d'aconseguir-ho. *“Le paradigme de l'indigène, porteur d'un patrimoine culturel que le rend réfractaire aux normes de la civilité civilisée”* (Castel, 2007: 102). Per l'autor és evident que cal treballar en dues línies: combatre el caràcter injustificat de les discriminacions i promoure un tracte equitatiu. Assenyala un tema fonamental en aquest camí: el ple reconeixement de la ciutadania política i social, i reclama recursos i drets socials per a tota la població, prioritzant els més desfavorits de la societat.

2.1.1.3.- Per sintetitzar

Els estudis revisats indiquen que a França hi ha un marcat interès per estudiar als joves fills de famílies immigrades, principalment procedents del Maghreb. La literatura és àmplia i els camps d'interès variats. Els processos d'aculturació que viuen els immigrants maghrebins (molt majoritaris a França respecte a altres col·lectius)¹⁰⁹ i els seus fills és un dels temes que més s'ha estudiat en els últims 25 anys. Canvis culturals, trajectòries de migració, estratègies identitàries i d'integració són alguns dels elements que més interessen als estudiosos francesos. També destaquen els estudis sobre l'impacte de les polítiques assimilacionistes.

Les temàtiques de les recerques empíriques són diverses i abracen des de l'interès per conèixer com es construeix la identitat quan es sent amenaçada per un context de desvalorització, estereotips i racisme; les estratègies identitàries que segueixen els membres dels grups minoritaris; l'assignació d'identitats de la societat francesa als fills de les persones immigrades fins a com es produeixen els canvis identitàris durant la joventut, en context multicultural. Els darrers estudis s'han orientat més directament a analitzar les situacions de conflicte viscudes a les perifèries de les grans ciutats

¹⁰⁹ A principis de l'any 2000, hi havia un 30% d'immigrants magrebins a França, en comparació al 9.5% procedents de l'Àfrica Subsahariana, un 9% d'Àsia i un 4% de turcs (Font: Institut National de la Statistique et des Études Économiques, citat a Institut Català de la Mediterrània, 2001).

franceses. El conflicte social, fruit de les posicions de discriminació i de la manca de polítiques socials, junt amb els factors que intervenen en la integració dels joves, els models de societat multicultural i les polítiques en matèria d'integració són alguns dels temes més investigats.

2.1.2.- ESTUDIS REALITZATS A ESTATS UNITS

2.1.2.1.- Context de producció bibliogràfica

Estats Units és uns dels exemples clars de la construcció d'un estat-nació a partir de la immigració¹¹⁰ estrangera. Si l'arribada inicial dels anglesos i francesos a les terres més orientals dels actuals Canadà i Estats Units marca el naixement del que posteriorment serà la nació moderna, la segona onada migratòria dels anys 1880-1930 destaca per l'arribada de flux procedents del sud i est europeus. Després de la Segona Guerra Mundial es produeix una forta davallada de l'emigració europea¹¹¹ cap a Estats Units, malgrat l'arribada d'uns 12 milions de refugiats alemanys. Les restriccions d'anys anteriors disminueixen i l'acceptació de nous flux migratoris s'ha d'emmarcar en un context de postguerra caracteritzat per un principi de cooperació entre estats, enfortit per un creixement econòmic favorable. Fins els anys 70 no es pot parlar de flux migratoris demogràficament remarcables. L'origen d'aquests últims flux migratoris canvia i es situen a l'Amèrica central, Àsia i Àfrica. A finals del segle XX una gran quantitat de població prové de l'Amèrica Llatina: Mèxic, Cuba, Haití, El Salvador, Puerto Rico i altres països d'Amèrica del Sud. Fugen de la pobresa, la fam i les guerres.

¹¹⁰ Aquesta població immigrada, que constitueix gairebé el total de la població, generarà durant dècades una gran riquesa i contribuirà a la construcció del país. Malgrat aquest fet, la creixent diversificació dels flux migratoris ocasionarà una segregació ètnica evident, que s'afegirà a la que ja pateixen els descendents dels antics esclaus africans. Els immigrants procedents de l'Europa occidental adquireixen el mateix estatus d'igualtat que els europeus arribats anteriorment, mentre que els altres col·lectius d'immigrants procedents de l'Europa meridional i dels altres continents són discriminats pel seu origen, trets físics i posició social. Es genera una major segregació en tots els àmbits de la vida. La concentració ètnica és palesa als barris de les grans ciutats i també en els sectors industrials. La immigració comença a ser problematitzada i neix un discurs "nativista" que s'organitza com força política i elabora un discurs antiimmigració. A l'any 1920 es comencen les polítiques de quotes i les restriccions a l'entrada de nous flux migratoris.

¹¹¹ La majoria dels corrents migratoris es produeixen dintre d'Europa, dels països del Sud cap al Centre i oest.

Amb aquesta història d'immigració, la construcció de l'alteritat a EEUU ha estat àmplia i diversa. Indis americans (única població autòctona), mexicans, portorriquenys, africans, asiàtics i europeus mediterranis han estat categoritzats com “altres” per la població blanca angloaxona (no autòctona i immigrada en diferents etapes). Aquesta població angloaxona autodefinida com “raça” blanca i americana (l'altre qualificatiu que la defineix és protestant) ha adjudicat diferents categories racials a cadascun dels altres grups d'immigrats. Alteritat¹¹² i racialitat han jugat un paper determinant en la discriminació negativa de persones i col·lectius. A mesura que els flux migratoris variaven i les cultures, llengües i religions també, els descendents dels primers immigrants (d'origen anglosaxó) es consideraven els autèntics pobladors i els altres grups eren qualificats com estrangers, i racialment diferents i inferiors.

La competència pels recursos i l'espai social, la lluita contra la discriminació i per la igualtat d'oportunitats i els moviments pels drets civils han estat conseqüències de les tensions i conflictes, amb fortes connotacions racials, presents durant la història d'Estats Units. La pluralitat cultural i ètnica existeix des de fa molts anys però les relacions entre els col·lectius no han anat acompanyades d'una proximitat real ni de cohesió socio-cultural. El racisme ha estat (es viu una gran revifada després de l'11 de setembre de noves formes de discriminació i racisme) un dels elements constitutius de la història d'aquest país. La segregació racial i ètnica imposada al col·lectiu negre es va traslladar també als immigrants asiàtics i hispans¹¹³. La societat multicultural nordamericana dels últims anys és un model de societat que s'oposa a l'assimilacionisme. Cada grup cultural vol mantenir el seu origen i referent cultural en un país que veu engrandir, en els últims vint-i-cinc anys, les seves desigualtats socials i econòmiques.

¹¹² L'alteritat s'inicia amb la població indígena que és aniquilada de manera gradual pels colons anglesos. Posteriorment, és la població africana qui pateix les formes més degradants d'esclavitud no mereixent la consideració de persones ni molt menys de ciutadans durant dècades, fins que als anys seixanta del segle XX el moviment que lluita pels drets civils aconsegueix la igualtat de drets de la població negra. Desapareguda l'esclavitud i instaurada la igualtat de drets, són els afroamericans, els asiàtics i els hispans els col·lectius considerats ètnics per la població blanca. L'asimetria entre els grups considerats ètnics (tots els grups menys els anglosaxons) i el no-ètnics, els anglosaxons, defineix les relacions socials.

¹¹³ En dos segles poc ha canviat aquesta categorització i ara ens trobem més que amb una escala racial, amb una escala ètnica en molts països receptors d'immigració estrangera. La consciència racial encara és molt forta a USA i es manté una gran tendència a racialitzar qualsevol conflicte o qualsevol anàlisi que es faci. Molts analistes consideren imprescindible articular la situació actual amb l'arrel dels grups. D'aquesta manera quan es parla dels nadius, no es pot defugir parlar del genocidi que van patir durant la colonització, ni quan es parla dels afroamericans, no es pot oblidar parlar de l'esclavitud.

2.1.2.2.- Autors i aportacions teòriques i empíriques

Els estudis sobre immigració i segones generacions es centren principalment en el *melting pot* i en els col·lectius hispans i asiàtic. Cal retrocedir fins a Franz Boas, finals segle XIX inicis del XX, per situar l'arrel dels estudis basats en la idea de la diversitat cultural i l'inici dels estudis culturalistes. És així com l'antropologia cultural americana proposa una aproximació a "l'objecte intercultural".

Gran part dels treballs elaborats a USA, en relació a la immigració, han tingut a les primeres generacions com principals actors. Durant les dècades del 1920 i 1930, Park (citada a Eriksen, 1993:19) i col·laboradors, de l'escola de Chicago, van estudiar la continuïtat i els canvis en les relacions ètniques dels grups immigrants a les ciutats americanes, principalment els processos d'aculturació que es produïen i l'adaptació a la nova cultura. Una de les aportacions més valuoses és la que emfasitza la capacitat de fluïdesa i negociació de les relacions ètniques. En els seus estudis consideren que entre grups ètnics diferents hi ha una tendència "natural" a l'assimilació, entesa com la tendència a la uniformitat entre majories i minories culturals. Paral·lelament, s'inicien estudis sobre les relacions interculturals. D'aquests autors i estudis neix la teoria del *melting pot*¹¹⁴. Els estudis són pluridisciplinars, basats en la sociologia urbana, i analitzen el fenomen de la immigració a USA des de diferents vessants: espacial, cartogràfica, territorial i, sobre tot, des d'una perspectiva d'ecologia humana.

Des dels seus inicis, l'Escola de Chicago té en compte la vessant psicològica en l'estudi de les dinàmiques socials. L'escola de Chicago ha estudiat els diferents processos de socialització dels joves, segons la seva pertinença social, i les subcultures juvenils. Molts d'aquests treballs són clàssics en la matèria. Malgrat que l'any 1943 Child es refereix a la "Segona generació" en els seus estudis amb italians emigrats a USA, on analitza els conflictes intergeneracionals i la seva identitat (a Michaud, 1998: 8), la major part de la recerca sobre els processos de construcció de la identitat dels fills i filles de famílies immigrades es centra en les minories ètniques més recents. Aquests estudis han estat abordats des de la psicologia, la psicologia social i

¹¹⁴ El *meting pot* és el model teòric de societat multicultural que es desenvolupa a Estats Units a partir de l'obra *The Melting Pot. Drama in four acts* de l'escriptor Israel Zangwill (1908). L'any 1964 Gordon el proposa com model d'integració social de tots els grups culturals que viuen en el país americà. La idea del *melting pot* era de crisol o fusió de la diversitat cultural existent. A partir de la contribució de tots els grups es generava una nova cultura, una nova fórmula amb entitat pròpia. Amb el pas del temps es va evidenciar el fracàs en tots els seus àmbits, com ideologia, com gestió de la immigració i com filosofia social.

la sociologia. Alguns autors i aportacions al coneixement de la societat nordamericana són els que assenyalo a continuació.

Portes i Zhou (1993) i Portes i Rumbaut (2001), en els seus estudis amb fills d'immigrats, proposen el concepte *assimilació segmentada*. Consideren que la societat americana és molt heterogènia i això produeix una incorporació social i unes trajectòries diferenciades entre els joves. La teoria de l'assimilació segmentada ofereix un marc per entendre el procés d'incorporació de les "noves segones generacions" a la societat receptora. Portes i Zhou són els principals teòrics. Ambdós autors han observat 3 formes possibles d'adaptació/incorporació de les persones immigrades i els seus fills als Estats Units des de la dècada dels anys 90 del segle passat. Argumenten que un grup s'acultura i integra en la classe mitja majoritària, l'altre es troba en situació de permanent pobresa i s'assimila en les classes més desfavorides i l'últim realitza una integració econòmica ràpida, preservant els valors i la solidaritat amb l'origen. Aquesta teoria omple alguns dels buits que deixen les perspectives *assimilacionista clàssica, multiculturalista i estructuralista* (Zhou, 1997: 983).

La teoria de *l'assimilació segmentada* explica les diferents vies d'adaptació dels immigrants contemporanis en termes d'aculturació i adaptació econòmica, en contextos de segregació i desigualtats, i quines són les causes que determinen cadascuna de les tres vies. Divergeix de la teoria clàssica de l'assimilació¹¹⁵ perquè analitza els efectes dels determinants i focalitza les interaccions entre causa i efecte (Zhou, 1997: 984). El context actual de la societat americana ha viscut canvis importants des de l'arribada dels immigrants europeus de la primera meitat del segle XX. Per una part, l'augment de les desigualtats entre rics i pobres ha produït un empitjorament de les condicions de vida de gran part de la població immigrada; també una alta concentració de pobresa en zones amb població immigrada amb baixos ingressos, que ha afavorit segregació territorial i ha perjudicat fonamentalment a infants i joves i, en tercer lloc, les escasses possibilitats de mobilitat ascendent han generat frustracions i pessimisme en la població jove americana, amb un fort rebuig contra l'escola i la intel·lectualitat a les que identifiquen com opressores (Zhou, 1997: 986-7). Molts fills i filles de famílies immigrades (*segona generació* per l'autor) viuen en barriades urbanes pobres amb escoles amb condicions precàries, on fan una escolarització amb resultats insuficients. Aquest context és determinant en el tipus d'assimilació que facin.

¹¹⁵ Park (1928) va definir el concepte d'assimilació, entesa com un procés d'adopció dels patrons culturals hegemònics i que porta a una homogeneïtat cultural.

Zhou argumenta que l'estatus econòmic i social familiar és el principal condicionant per l'adaptació perquè determina el tipus de veïnatge on creixen els infants, la qualitat de les escoles a les que assisteixen i el grup d'iguals amb els que es relacionen (Zhou, 1997: 987). També el color de la pell és una barrera addicional que frena la mobilitat ascendent. Estudis de Portes i altres autors evidencien que predominen situacions socio-econòmiques precàries en gran part de les "segones generacions" de color i també en "terceres generacions". Existeix una clara associació entre color de la pell i desigualtat social, a la que cal afegir la segregació residencial. Tots aquests elements contribueixen a desenvolupar "subcultures adverses" que atrapen i guetitzen a les persones. Altres elements d'anàlisi, i que expliquen la situació dels joves d'origen immigrant, són el capital social¹¹⁶ familiar i de la comunitat ètnica. Els joves amb fortes xarxes socials mostren millors condicions psicològiques, més alts nivells d'èxit escolar i aspiracions més altes. *"In the segmented assimilation framework, ethnic networks are conceptualized as a form of social capital which influences children's adaptation through support as well as control. The central argument is that individual and structural factors are intertwined with immigrant culture and predisposed group characteristics to shape the fates of immigrants and their offspring"* (Zhou, 1997: 993). La cultura d'origen pot dificultar o promoure l'adaptació a la societat majoritària¹¹⁷. Les xarxes socials inclouen obligacions, suport i control social, alhora que la comunitat genera un context on es construeix el capital social.

Zhou (1997: 999) assenyala que créixer a Estats Units suposa un procés d'acceptació o de confrontació traumàtica. Els joves es mostren impacients per abraçar la cultura americana i adquirir una identitat similar als joves de la seva edat, però la societat americana ofereix desiguals oportunitats a cada col·lectiu. La teoria de *l'assimilació segmentada* argumenta que la població immigrada està sent assimilada pels diferents segments de la societat, des de les classes mitges fins a les més empobrides. L'autor assenyala la necessitat d'analitzar i conèixer les condicions que es donen. Existeixen diversitat de factors. Els externs fan referència a l'estratificació racial, les oportunitats econòmiques i la segregació espacial, mentre que els intrínsecs al grup es concreten al capital humà i financer a l'arribada, l'estructura familiar, l'organització de la comunitat i les formes culturals de relació (Zhou, 1997: 999).

¹¹⁶ Coleman (1988) defineix el capital social *"as the existence of a system of relationships that promotes advantageous outcomes for participants in the system"* (citat a Zhou, 1997: 996).

¹¹⁷ L'autor es refereix a cultura avantatjosa i cultura deficient.

Per altra part, Portes i Rumbaut (2001) proposen tres models d'assimilació segmentada. L'*aculturació dissonant* la farien joves i famílies amb un cert grau de desestructuració familiar, sense trajectòries d'èxit i amb un capital humà pobre, fruit d'escassa formació educativa i pocs recursos econòmics. L'*aculturació consonant* es manifesta amb mobilitat ascendent en l'esfera social i econòmica, resultat d'un fort capital humà. L'*aculturació selectiva* és similar a l'anterior però la persona dona més força a la pertinença ètnica i a les xarxes ètniques. Pels autors, aquest tipus d'aculturació és la més profitosa ja que permet una bona incorporació social sense trencar amb els lligams ètnics. Més recentment, Portes i Fernández- Kelly (2007) observen en els seus estudis que la majoria de joves, fills i filles d'immigrants, no fan trajectòries ascendents. Ho anomenen *assimilació descendent*, causada per fracàs escolar i una mala incorporació a la societat, determinada entre altres factors per qüestions de tipus racial, manca de xarxes ètniques i mala acollida.

Des d'un altre escenari i orientació metodològica, Michaud (1998) analitza, a través de la literatura, la rebel·lió de les joves filles d'immigrants italians a USA a principis de segle XX, com a estratègia d'integració a la nova societat. Considera que el conflicte intergeneracional i interètnic va lligat a l'existència de diferents generacions en un marc de coexistència de comunitats ètniques diferents. El conflicte entre la tradició de la societat italiana, molt conservadora sobre la condició de les dones, i les noves vies de modernitat que proposa la societat americana es fa més evident en les dones que es veuen obligades a lluitar per la seva emancipació. Les respostes de les noies enfront l'alineació i submissió a la tradició familiar italiana van des d'una reacció *apàtica* envers els símbols ètnics del seu grup, a una reacció *in-group* per garantir una identitat comunitària establint barreres socials i culturals amb els altres grups, passant per una reacció de *rebel·lió*.

Merenstein (2001), de la Universitat de Connecticut, fa revisió i reflexió de com s'ha teoritzat la *construcció de la identitat en les minories* d'EEUU, i quines han estat les seves conseqüències teòriques. De la definició dels conceptes que l'autora considera més rellevants cal destacar el d'identitat, "*entesa com la ubicació d'una persona en la vida social. Els dos aspectes de la identitat inclouen la identificació amb <lligams emocionals i psicològics respecte als grups> i la identificació de <determinar qui és un i qui són els altres>*" (Merenstein, 2001: 97). Treballa amb el concepte de *socialització ètnica* com sinònim d'enculturació. Entén que la identitat ètnica pot donar-se pel sentiment de pertinença i també per l'assignació o imposició dels altres, tenint en compte que la societat estadounidense s'estructura en base a la jerarquia racial.

Afirma que la jerarquia racial i els estereotips i racisme existent en la societat estadoundidense fan que moltes persones de grups minoritaris¹¹⁸ construeixin identitats negatives i conflictives i que, a més a més, les interioritzin. En el seu treball, Merenstein fa una revisió de diversos autors¹¹⁹, estudis i teories sobre identitat. La seva crítica més important a les teories psicologistes, que parteixen d'Erikson, és l'èmfasi que fan en la infància i adolescència com èpoques vitals per la construcció de la identitat; obviant, en part, les interaccions i influències socials. A diferència de la perspectiva psicologista, la psicologia social entén la identitat com una construcció social, com una manera de categoritzar als grups i persones. Les identitats són circumstancials i relacionals, i es basen en la relació entre el "jo" i els "altres" (Merenstein, 2001: 102). Les identitats socials de les persones són més que el propi grup. La crítica de Merenstein als psicòlegs socials és l'absència d'anàlisi de les estructures històriques i dels moviments que poden afectar la identitat de les minories. Merenstein també revisa els estudis fets des de la sociologia. Considera que emfasitzen l'adaptació i conformitat de la persona en la societat i es basen en la noció de *melting pot* sorgida cap a la primera meitat del segle XX a partir de la teoria assimilacionista formulada per Park¹²⁰, de l'escola de Chicago. Cap als anys setanta sorgeix la teoria del "model del mosaic cultural"¹²¹. Molts d'aquests teòrics es basaven en la cultura dels grups minoritaris per explicar els seus èxits o fracassos socioeconòmics. Critica el fet de no tenir en compte l'estructura social ni la discriminació ni el racisme existent a EEUU, sinó que la víctima era "culpable" de la seva situació, degut a l'origen cultural. La recerca de la sociologia americana, en quan a la identitat ètnica, s'ha centrat molt en la població blanca i negra. S'ha parlat abastament d'*identitat racial*. Tant la població autòctona (blancs i negres) com els nousvinguts més recents, europeus, asiàtics, llatins, són estudiats des del punt de vista

¹¹⁸ Assenyala que els estudis de Clark, entre els anys 1930 i 40 (anterior a E. Erikson) ja analitzaven la identitat dels infants dels grups minoritaris, principalment els negres. En consonància amb l'època, indicaven que els infants negres s'autoidentificaven amb èxit però preferien una pell blanca i feien una negació de la negritud (tesi de "l'auto-odi negre") (Merenstein, 2001: 99). Aquestes tesis es van aplicar a la població adulta, a la que se li adjudicava una identitat cultural original molt pobre, reforçada pels estereotips racials existents a EEUU.

¹¹⁹ Cita treballs com els de Cross i Jackson que analitzen l'acceptació de la identitat racial (experiència de convertir-se en negre). Jackson identifica cinc fases en "*la teoría del desarrollo de la identidad negra. Las fases son: ingenua, aceptación, resistencia, redefinición e interiorización*" (a Merenstein, 2001: 101) mentre que Helms assenyala sis fases en el desenvolupament de la identitat racial blanca: contacte, desintegració, reintegració, pseudoindependència, immersió/sortida a la superfície, i autonomia (a Merenstein, 2001: 101).

¹²⁰ Park (1950) assenyala el procés d'assimilació com un cicle configurat per quatre fases: contacte, adaptació, assimilació i fusió (a Merenstein, 2001: 103).

¹²¹ Alguns autors com Glazer i Moynihan van explorar els pluralismes ètnics i "*no creían que la etnicidad fuera fija ni que pasara de generación en generación, sino que surgía del proceso de adaptación a la sociedad americana*" (a Merenstein, 2001: 105). Thomas i Znaniecki descriuen una nova identitat: la polaco-americana. Ni polacs ni americans. Aquesta nova identitat seria fruit de la fusió de les dues formes de vida. Altres autors com Gans (1979 a Merenstein, 2001: 105) parlen d'etnicitat simbòlica o identitat buida en les segones generacions que han sofert l'assimilació i americanització.

dels trets “racials” o físics¹²². Per concloure Merenstein indica que *“la formación de la identidad en las minorías no es un proceso lineal, estable ni consistente para todos los grupos o individuos que constituyen las minorías. Es complejo, está lleno de contradicciones, logros y decepciones; y se encuentra en constante cambio”* (2001: 108).

En les seves investigacions, Pyke (2001) sociòloga de la Universitat de Califòrnia, examina la construcció de nous grups ètnics d'origen coreà i vietnamita, en edat jove. Parteix de la teoria de J. Nagel: *“la identidad étnica es vista como un proyecto en desarrollo, modelado y remodelado como consecuencia de límites cambiantes, de significaciones raciales, y de factores tanto internos como externos al grupo étnico”* (a Pyke, 2001: 114). Pyke entén la identitat com quelcom dinàmic i multidimensional, relacionat al context social i/o situacional. L'autora analitza com pensen i parlen els fills d'immigrants sobre els seus co-ètnics, ubicats en diferents moments d'aculturació i identitat. Parteix de dues categories classificatòries, *FOB* (les sigles en anglès signifiquen “recent baixat del vaixell) els més recentment arribats, i *“blanquejats”* descendents vietnamites i coreans més antics. Pyke vol conèixer de quina manera els estereotips s'utilitzen per construir límits intraètnics i com la internalització de l'opressió (blanca) es revela en l'aplicació d'aquestes identificacions (2001: 115). Entén que els fills d'immigrants asiàtics a EEUU s'enfronten a una dicotomia clara. Per una part, l'estereotip de “minoría model” a partir de l'exageració de l'èxit escolar d'alguns d'aquests infants, i per altra part, la qualificació “d'estrangers perpetus” conseqüència de la seva racialitat¹²³ oriental, carregada d'estereotips negatius i discriminatoris (Pyke, 2001: 115). En l'estudi de Pyke es corrobora *“el aplastante peso que el racismo de la sociedad más amplia ejerce sobre los nuevos grupos étnicos-raciales”* (2001: 120). Els propis joves d'origen coreà i vietnamita estableixen diferents identitats sub-ètniques amb els membres del propi grup *–parells co-ètnics–*. Els més recent arribats, menys

¹²² En aquest sentit, cal destacar que quan es realitza el cens de població una de les preguntes fa referència a la raça en la que es classifica la pròpia persona. Les persones han de triar entre algunes de les següents “races”: blanca, negra, xinesa, indoassiatàtica, filipina, japonesa, coreana, natiu de Hawaii, etc. *“La racialización se define como el proceso de construcción de una identidad y un significado raciales, e implica extender este significado a un individuo o a un grupo que previamente no había sido racialmente clasificado”* (Winant, 1994, a Merenstein, 2001: 107).

¹²³ La internalització del racisme (de tipus racial o cultural) converteix els infants en éssers més vulnerables davant una societat que oprimeix a les seves minories, de forma col·lectiva i individual. Per Pyke, la internalització del racisme presenta diferents manifestacions. Des de l'autoinculpació de la situació d'exclusió, passant per discriminar a membres del propi grup (sobre tot aquells que mantenen més trets culturals o socials d'origen) fins a forts graus de resistència, incrementant la consciència racial i política (2001: 118) *“La opresión externa tiene su paralelo en nuestra internalización de esta opresión... Ellos hacen que hagamos a aquellos dentro de nuestras filas lo que ellos nos han hecho y continúan haciéndonos: otrear a la gente”* (Anzaldúa, 1997 a Pyke, 2001: 118).

aculturats en la societat estadounidense, són els més despreciats. Els més antics són considerats “blanquejats” per la seva forta aculturació¹²⁴.

Lee (2001), de la Universitat de Columbia, estudia la construcció de la identitat ètnica entre immigrants coreans de Nova York, de “segona generació” de classes treballadora i mitja. Molt crítica amb els estudis sobre la identitat de les “segones generacions”, considera que s’han fet en l’edat adolescent sense prendre en consideració problemes de l’adolescència, cultures juvenils, obligacions filials i centrant-se, sobre tot, en immigrants negres i llatins més proclius a mobilitat social descendent. També critica que la majoria d’aquests estudis hagin obviat la intersecció entre “raça” (les cometes són meves), classe i etnicitat. Per l’autora és evident que *“la clase influye en la manera como se identifican étnicamente los coreanos-americanos de clase obrera y de clase media de segunda generación”* (Lee, 2001: 130). Afirma que la classe social¹²⁵ crea condicions estructurals de diferenciació ètnica i, per tant, influeix en els significats de la identitat ètnica. Els membres d’un grup ètnic no necessàriament comparteixen els mateixos valors, interessos, aspiracions i poder. L’estudi ressaltava que el nivell educatiu i d’instrucció defineix el grau d’etnicitat. Com més alta és la formació acadèmica major és el sentiment de coreanitat, i al revés. Els coreans de classe obrera (darrera pot haver sentiments de fracàs) tendeixen a avergonyir-se de la seva etnicitat.

També cal citar el treball de Vila i Márquez (Universitat de Texas) sobre etnicitat en el col·lectiu -col·lectiu ampli i heterogeni- dels anomenats *hispanos*, i que sobrepassa l’àmbit de les “segones generacions”. Consideren que *“la construcción de una identidad panétnica tiende a confundir el hecho de compartir una cultura con el de compartir una identidad”* (2001: 173). Els autors critiquen la relació que s’estableix entre identitat i cultura. Compartir cultura no és sinònim de compartir identitat ètnica. Els límits no són els mateixos.

Per altra part, els estudis de Suárez-Orozco amb nens i nenes que han fet procés migratori es fixen, entre altres categories d’anàlisi, amb les identitats i els estils d’adaptació (2003: 178). Entenen que les identitats i els estils d’adaptació estan relacionats amb el context i la imatge social reflectida. Reconeixen tres estils

¹²⁴ Crida l’atenció que la majoria d’enquestats (joves universitaris) s’identifiquen a si mateixos com *biculturals*, ubicant-se en una posició intermitja, llunyana de possibles assimilacions però, també, reclamant-se antiètnics i antiimmigrants.

¹²⁵ Les diferències de classe social determinen molts aspectes de la vida d’aquestes persones. Les desigualtats i diferències intragrup són grans a nivell econòmic, social i cultural. La mobilitat social, ascendent o descendent, atorgarà prestigi o desprestigi a la identitat ètnica. El tractament que reben de la societat dominant, en aquest cas la blanca, també delimita la identitat ètnica que construeixen els joves.

d'identitat. En primer lloc, la *fugida ètnica*, o “desaparició” entre la cultura dominant. Es tracta de fills i filles que opten per una assimilació i identificació completa a la societat i cultura nordamericana. Els autors pensen que aquesta via pot suposar un cost social i emocional important, una interpretació de traïció ètnica per part dels coètnics i que es pot perdre el sentiment de pertinença de la família. En segon terme defineixen les *identitats d'oposició activa*. Els fills i filles adopten un posicionament basat en l'oposició activa contra la generalitat de la societat i desenvolupen un estil opositor d'adaptació, “*estas personas construyen sus identidades en torno al rechazo de las instituciones de la cultura dominante, tras haber sido rechazadas por ellas*” (Suárez-Orozco, 2003: 184). Aquesta situació es produeix quan els joves veuen que no poden ascendir socialment perquè les estructures socials els ho impedeixen. Consideren que aquesta situació de manca d'oportunitats amb resultat d'oposició pot afavorir la formació de bandes¹²⁶ com a manera de fer aflorar tot el rebuig que porten dins. Per últim, les *identitats transculturals* són desenvolupades per la majoria de joves que adopten un model basat en la combinació de competències biculturals i bilingüistes. Preserven la cultura dels pares i es desenvolupen satisfactòriament en la cultura dominant. Aquests nois i noies valoren el sacrifici fet pels pares i es senten amb l'obligació moral de retornar el favor fent bones trajectòries escolars. No solament busquen americanitzar-se sinó actuar de pont entre les dues cultures. Demostren ser competents en l'adquisició de competències culturals i valors socials. Pels autors, aquest model d'identitat transcultural és el més adaptatiu en context de globalització i diversitat cultural. Entenen que l'estructura d'oportunitats i els camps de perill als que s'enfronten els nens i nenes són fonamentals per entendre futures trajectòries (Suárez-Orozco, 2003: 200). En definitiva, els factors que influeixen en l'elecció de l'estil d'identitat ètnica són la pròpia comunitat ètnica (identitat, cohesió, grup), l'estructura d'oportunitats (econòmiques, educatives, laborals), el reflex social (percepcions públiques, interaccions socials, identitat adscrita), factors familiars (reflex de les imatges positives, desviament de les negatives, manteniment de l'autoritat i cohesió) i, finalment, factors personals (autopercpcions, nivell evolutiu, capacitats de resposta).

Més recentment, Alba (2005) realitza un estudi comparatiu de la “segona generació” de mexicans a Estats Units, de nordafricans a França i de turcs a Alemanya i elabora una nova conceptualització sobre els *límits* (boundaries), distingint entre límits clars i borrosos. Quan els límits entre la societat i cultura majoritària i la població immigrada

¹²⁶ Alguns dels factors que poden intervenir en la formació de bandes són la pobresa, manca d'oportunitats econòmiques, estatus social i discriminació de les minories ètniques, fracàs escolar i el trencament dels llaços familiars. En les bandes, els joves en situació de molta vulnerabilitat social i emocional troben el suport que la societat no els dóna.

són clars, els infants resten fora, quan són borrosos, les vies d'integració social són més grans. Els límits estan determinats per la religió, la llengua i la "raça", i, segons l'autor, és necessari analitzar-los per entendre com operen. Els límits ben definits es relacionen amb exclusió i els límits poc definits amb assimilació. Alba refereix diferències significatives entre Europa i Estats Units. Pel que fa a la religió, argumenta que a França i Alemanya actua com una barrera i defineix límits clars entre la societat majoritària i la població musulmana; mentre que la "raça" actua com potencial barrera o límit clar per la població mexicana a Estats Units, malgrat no ser-ho definitivament. Pels mexicans de pell clara, els límits són poc definits. Formula la hipòtesi que a Estats Units els límits clars no eliminen la possibilitat d'assimilació, malgrat produir-se de diferent manera que quan els límits són borrosos. En quan a Europa, la hipòtesi és que travessar els límits clars és possible de manera individual per als musulmans. L'autor entén que els límits no tenen el mateix caràcter arreu. *"The construction of immigrant-native boundaries is, in each society, a path-dependent process that hinges on the materials available in the social-structural, cultural, legal, and other institutional domains of the receiving society, as well as on characteristics and histories that the immigrants themselves present"* (Alba, 2005: 41). L'assimilació no té un procés uniforme i pot estar condicionada per estereotips. Això fa necessari realitzar estudis comparatius per esbrinar quins elements intervenen. Considera que el model d'assimilació descendent (de Portes i Zhou) pot ser reformulat en termes de límits clars.

2.1.2.3.- Per sintetitzar

A manera de conclusió podem afirmar que, a Estats Units, l'estudi de la identitat de les famílies immigrades sorgeix dels teòrics dels estudis racials. El model del *melting point*, basat en la idea de la mescla i homogeneïtat sense perdre l'origen etnocultural, ha marcat les línies d'investigació. Es fa èmfasi en les dinàmiques d'assignació racial que la societat majoritària atorga a les minories i es té una certa tendència a passar per alt l'anàlisi de la construcció de la identitat dels grups minoritaris. S'ha prioritzat l'anàlisi de la identitat ètnica i racial, tenint en compte el paper que juguen els estereotips racials, el racisme i, en menor mesura, la classe social. Estudis més recents s'orienten a conèixer *l'adaptació i incorporació* a la nova societat i la posició social que ocupen els membres de les minories. En aquest sentit, l'anàlisi dels límits a la inclusió de les persones i grups és una de les aportacions més importants.

Alguns estudis, que pressuposen que els afroamericans no tenen opcions ètniques degut a la seva discriminació racial i al seu estatus com “negres”, demostren una conceptualització molt feble i superficial de l'ètnicitat. En aquest sentit cal dir que des de l'acadèmia sovint s'ha estigmatitzat a la minoria afroamericana (població no immigrada) que sempre ha estat vista com hereva del esclaus, i per tant, en els estrats més baixos de la societat.

2.1.3.- ESTUDIS FETS A ANGLATERRA

2.1.3.1.- Context de producció bibliogràfica

Tant per la seva condició d'Imperi com per la presència de població de les excolònies la Gran Bretanya¹²⁷ és un estat multicultural des de fa dècades. Com va passar en la majoria de països del centre de Europa i de les seves ciutats més grans, Gran Bretanya va esdevenir durant la segona meitat del segle XX una societat amb molts grups culturals diferenciats. L'arribada de nous col·lectius contribuï a l'emergència de les “minories ètniques”. A l'arribada dels africans durant el segle XIX, s'hi afegiren els que procedien de les antigues colònies antillanes i asiàtiques, i també milers d'uropeus¹²⁸ dels països de la Mediterrània. Malgrat evitar el tracte discriminatori en salut, educació i seguretat social i els esforços per donar espai als diferents grups culturals, el cert és que les relacions entre la majoria i les “minories ètniques” de la Gran Bretanya han estat determinades per la discriminació racial. El racisme, l'ètnicitat, les desigualtats, el classisme i la discriminació de les “minories ètniques” són aspectes importants de la societat multicultural britànica. El pluralisme cultural s'ha desenvolupat entre la interacció i l'aïllament dels grups etnoculturals (Sen, 2007: 209). Aquest mateix autor defineix el model britànic de “monoculturalisme plural” basant-se en la coexistència sense apropament dels diferents estils o tradicions culturals (Sen, 2007: 210). L'etnificació de les relacions entre la comunitat majoritària i les minoritàries

¹²⁷ El Regne Unit és un país amb una important història d'emigració i immigració. Entre 1950 i 1970, el procés de descolonització s'accelera i les antigues colònies de l'Imperi Britànic es converteixen en font d'emigració cap a la Metròpolis. Persones procedents de l'Índia, Pakistan i Antilles inicien uns flux migratoris que han seguit fins l'actualitat. Cap als anys 1950-60, Anglaterra es converteix en terra d'immigració amb unes 300.000 entrades anuals (Faron i George a Bardet i Dupâquie, 1999: 307). Coincidint amb polítiques immigratòries de caràcter més restrictiu es produeix un descens en els flux migratoris a partir dels anys 80, que es veurà compensat per un augment molt significatiu de les demandes d'asil i refugi.

¹²⁸ Molt important l'arribada de milers de jueus fugint de les persecucions nazis dels països del centre d'Europa.

marca els diversos àmbits de vida. Els negres i asiàtics segueixen tenint pitjors resultats en la majoria d'indicadors sobre treball, habitatge, salut, atur, èxit escolar i sous. També cal ressaltar la discriminació i racisme que pateixen per part de la policia.

La inserció de les persones immigrades procedents de les antigues colònies no s'ha gestionat com un assumpte legal, ja que han estat considerats ciutadans britànics. La immigració va començar a ser tractada pels polítics a finals dels anys quaranta degut a l'augment considerable dels flux migratoris. La *Nationality Act* (Llei de Nacionalitat Britànica) de 1948 permetia una total llibertat dels ciutadans britànics per circular entre Anglaterra i els països de la Commonwealth. Va ser un període de portes obertes¹²⁹ que acabà l'any 1962 amb l'aprovació de la Llei sobre Immigrants de la Commonwealth, reforçada en els anys 1968 i 1969. Per compensar les restriccions i rigidesa d'aquestes lleis, respecte als controls d'entrada d'immigrants, i lluitar contra una creixent discriminació de les minories ètniques, en els anys 1965 i 1976 es van promulgar noves lleis sobre les relacions racials amb l'intent d'evitar situacions de marginació i exclusió per raons ètniques (Penn, Perret i Lambert, 2000: 245). Entre aquestes lleis destaca la Llei d'Immigració de 1971 que intenta limitar la immigració procedent de la Nova Commonwealth, alhora que vol mantenir una actitud justa però ferma amb la població immigrada. S'estableix que el dret de residència al Regne Unit solament el podrien obtenir les persones amb algun familiar resident (Penn, Perret, Lambert, 2000: 245). Al 1976, la Llei de Relacions Racionals prohibeix qualsevol tipus de discriminació per motius racials (Giddens, 1998: 301). Per altra part la Llei de Nacionalitat Britànica¹³⁰ de 1981 va suposar una reforma del concepte de ciutadania britànica per poder controlar millor la immigració (Penn, Perret, Lambert, 2000: 245). L'any 1983 s'estableix una ciutadania amb tres nivells diferenciats en el moment de l'entrada de nous immigrants anuals (Faron i George a Bardet i Dupâquie, 1999: 307). Amb la fase de capitalisme neoconservador i ultralliberal de Thatcher, la classe treballadora es va convertir en l'enemic del sistema i les persones immigrades en els caps de turc. Els atemptats de l'11 de setembre van propiciar un increment de la islamofòbia (anteriorment ja era notori), enfortida per les teories neocons¹³¹ del xoc de civilitzacions.

¹²⁹ Després d'aquest període d'obertura, les restriccions es van anar imposant. Des de la necessitat de presentar un certificat de contractació i la de justificar un vincle de parentesc amb un resident "legal", fins a unes polítiques clarament restrictives que provocaren una disminució important del nombre de persones immigrades.

¹³⁰ Aquesta llei impedia als ciutadans britànics de la Commonwealth instal·lar-se lliurement en el Regne Unit (Mahnig i Wimmer, 2000: 67-68).

¹³¹ En aquests darrers anys assistim a un augment de les retòriques d'exclusió, basades en una reificació de les diferències culturals. Alguns autors teoritzen sobre el xoc de civilitzacions, el conflicte entre cultures i la impossibilitat de convivència entre grups culturals diferents. Es sustenten en l'existència de "enemics

Rex destaca que la majoria d'institucions treballen per la igualtat racial però no per les relacions entre persones de diferents cultures (Rex, 1995: 199). Actualment, la immigració a Gran Bretanya ja no és un tema de color perquè han arribat moltes persones dels països de l'Est, que poden entrar-hi lliurement, i això s'ha convertit en una de les principals preocupacions polítiques (Rex, 2006: 250). Cal dir, però, que Gran Bretanya és un dels països que més ha lluitat contra l'exclusió i la manca de representativitat de les "minories ètniques".

Les persones immigrades a la Gran Bretanya constitueixen un col·lectiu molt heterogeni des del punt de vista demogràfic, de l'estructura social i de les formes d'assentament. Els grups anomenats "minories ètniques"¹³² han conviscut a Gran Bretanya sota el model de pluralisme cultural¹³³. En la majoria de ciutats grans conviuen persones immigrades procedents d'un gran nombre de països. Pakistanesos, indis, bangladeshís, caribenys i musulmans viuen segregats dels centres urbans. Els drets a la igualtat i a la diversitat cultural junt amb la lluita contra la marginació i discriminació són alguns dels temes més debatuts en les administracions locals, de les quals participen aquests grups. En algunes ciutats angleses s'han formulat polítiques basades en la igualtat d'oportunitats i el multiculturalisme, amb la participació de tots els grups ètnics. De totes maneres cal dir que el tractament de la diversitat cultural i la legislació britànica en matèria d'estrangeria han estat i estan molt racialitzats. En un intent d'evitar situacions de discriminació, s'ha atorgat a la societat britànica un principi d'etnicitat, que pot haver ajudat a crear un model de societat plural però no intercultural.

En general, els successius governs britànics han tingut com objectiu aconseguir la integració a la societat de les persones immigrades. La idea que els britànics tenen de la integració és diferent de la francesa que, ja hem vist anteriorment, tendeix a l'assimilació. La "integració a la britànica" es basa en "*la igualtat d'oportunitats,*

culturals" i la idea de què el multiculturalisme persegueix una desintegració multiètnica. S. Huntington va ser un dels principals teòrics.

¹³² Cal destacar que el fet d'anomenar minoria ètnica ja suposa una discriminació *per se* del grup i persones que l'integren. Wieviorka assenyala que "*entre nosotros, el propio término etnicidad sólo se aplica a quien es considerado inferior. Nosotros somos gente normal, ellos son etnias*" (citada a Rex, 1995: 204)

¹³³ No obstant els greus problemes de racisme i discriminació de les "minories ètniques", ja comentats, cal dir que, a diferència d'altres països, no s'ha considerat problemàtica l'existència d'una pluralitat cultural, principalment en l'àmbit privat. En aquest sentit cal destacar la tolerància davant la pluralitat religiosa. L'estat pren com model el sistema de Locke que emfasitza el respecte als drets fonamentals de la persona en relació a l'Estat. L'àmbit privat de les persones i famílies no incumbeix a les institucions, sempre que no afecti els drets i llibertats.

acompanyada per la diversitat cultural, en una atmòsfera de tolerància mútua”, segons les paraules d'un ministre laborista de l'interior¹³⁴. Malgrat aquesta declaració de bones intencions, no és ni ha estat fàcil forjar una societat multicultural igualitària. Els índex d'atur són molt més alts en les minories ètniques que en els autòctons. Els treballs manuals i poc qualificats són realitzats majoritàriament per negres i sudasiàtics, enfront els blancs. Les dones no blanques viuen una doble discriminació, com dones i com immigrades. En quan a la residència, les persones immigrades viuen lluny de les zones residencials cèntriques, trobant-se desigualtats segons el grup ètnic de pertinença, al marge de la classe social i dels ingressos econòmics. Molts d'aquests grups són vulnerables a actituds racistes o xenòfobes, inclosa la policia que mostra una gran hostilitat. Es tracta d'una societat eminentment multicultural, on les persones immigrades junt amb els seus fills no tenen les mateixes oportunitats que la població blanca per poder construir un futur estable. Les desigualtats en l'ocupació, salaris, accés i condicions dels habitatges i en l'exercici dels drets fonamentals així ho demostren.

2.1.3.2.- Autors i aportacions teòriques i empíriques

A Gran Bretanya destaquen els estudis realitzats a immigrants procedents de les antigues colònies de l'Imperi Britànic. Des de la minoria afrocaribenya fins la minoria majoritària procedent de l'Índia, protagonistes tots ells molt diferenciats d'inclusió social.

Per exemple, Chamberlain (1994, a Benmayor i Skotnes, 2004), professora d'Història social moderna i investigadora, s'ha dedicat a l'estudi de la història i la migració del Carib a través de l'observació de famílies Caribenyes. De les seves investigacions destaca l'anàlisi de les *relacions entre família i identitat* (1994) dels immigrants procedents de les Barbados, a través de les històries de vida de cinquanta famílies. En aquest col·lectiu, la família és el nucli central en el procés de socialització, en la creació d'actituds i cultura i en la concreció del comportament i les relacions. Per realitzar l'estudi té en compte tres generacions de membres de les famílies analitzades. Moltes d'aquestes famílies han viscut el procés migratori com una etapa de la seva vida plena de pèrdues (en el sentit de robatori –robbed-) i absències. La pèrdua, principalment, de la seva herència educacional i familiar. Altres famílies consideren que la immigració implica mobilitat i distància amb la seva cultura i classe

¹³⁴ Roy Jenkins, als anys seixanta (Giddens, 1998: 301).

social, però, paradòmicament, també ho viuen com una oportunitat. També està present el sentiment d'estar construint una identitat pseudo anglesa. Moltes d'aquestes persones emigrades a Gran Bretanya mantenen la identitat d'origen. En canvi la generació nascuda a G. Bretanya o vinguda de petita, l'ha de construir. L'estudi suggereix una connexió entre identitat, família, èxit professional i propòsits.

Col·lega de Chamberlain, Thompson, professor de la Universitat d'Essex, ha estat pioner en el desenvolupament de les històries de vida i de la història oral en sociologia i història social. Recentment ha investigat famílies jamaicanes en situació transnacional. També treballa amb investigadors d'històries de vida a Rússia i Brasil. A través d'una entrevista en profunditat feta a un acadèmic i crític cultural originari de l'Índia i resident a Londres, Thompson (1994) analitza el viure "entre identitats" de la comunitat dels Parsees, perses emigrats a l'Índia en el segle setè. Es tracta d'un grup minoritari, culturalment situat entre els britànics i els hindús, amb tendències endogàmiques, però amb sentiments cosmopolites, que tenen una institució familiar particular i un sentit de l'humor auto-irònic. La migració és una part de la seva cultura. Mantenen una modernitat colonial i postcolonial i una tolerància cultural –*ethic of cultural tolerance*- fruit dels rics encreuaments amb diferents cultures. Per l'autor, la intersecció amb altres cultures –*in between*- pot produir un tercer producte cultural (1994: 190). El diàleg entre Homi Bhabha i Thompson permet explorar la *identitat múltiple* concebuda com una *realitat circular* en canvi ràpid. El concepte multi-identitat és vist com inexacte, perquè es presta a una il·lusió d'elecció entre diferents identitats, que és falsa. Per Homi Bhabha, el psicoanàlisi ofereix una representació més clara de la identitat. El psicoanàlisi veu a la persona com ambivalent, en negociació contínua amb diferents models, prioritats i normes.

És precís destacar també el treball de Song (2003), professora de la Universitat de Kent, Anglaterra. Song fa una anàlisi comparativa dels estudis sobre identitat cultural i ètnica realitzats a Estats Units i Gran Bretanya. Explora les vies d'elecció de la identitat ètnica en les dues societats, en un context de desigualtats i de complexitat social i política. Examina les relacions que estableixen les minories amb la societat majoritària, les seves opcions ètniques i les relacions entre els grups. Analitza com els grups minoritaris i els individus afirmen i negocien la identitat que escullen i les limitacions estructurals de la seva elecció. Considera que és un tema important, principalment en les societats multiètniques com USA i Gran Bretanya, i sobre tot pels col·lectius minoritaris, que ella anomena "no blancs" (2003: 141).

En el seu treball, Song revisa elements primordials de la identitat ètnica. Primerament compara les opcions ètniques dels grups minoritaris. Afirmar que la societat majoritària identifica de manera discriminatòria, estigmatitzada i estereotipada als grups minoritaris, per raons religioses, racials o ètniques. La identificació que fa la societat majoritària és important perquè moltes persones i grups internalitzen les imatges i categories atorgades per la societat majoritària (Song, 2003: 20). Aquestes imatges i categories determinen moltes de les expectatives futures (acadèmiques, professionals i socials) fet que obliga a la cerca d'estratègies per resistir i afrontar les situacions adverses. En la mesura que la societat majoritària construeix una imatge negativa de persones i grups, aquests enforteixen la seva identitat ètnica mostrant i reformant les imatges associades a la seva etnicitat (Song, 2003: 21).

En països amb llarga tradició multicultural i/o multiètnica (USA, G. Bretanya...) moltes persones i institucions segueixen parlant en termes de "raça" i diferències racials per referir-se als grups minoritaris (Song, 2003: 143)¹³⁵. Els grups minoritaris volen reafirmar la seva identitat ètnica en societats de majoria blanca a la vegada que reivindiquen el seu lloc en ella. Aquesta reafirmació és una manera de resistència, de legitimitat i de dignitat en front de discursos i pràctiques discriminatòries. Song assenyala que el dret a exercir la pròpia identitat està excessivament polititzat i els grups minoritaris es veuen obligats a negociar les seves imatges, significats i pràctiques culturals. També afirma que l'etnicitat, malgrat ser un aspecte rellevant de les persones i grups socials, no és l'únic ni el més important. Molts altres elements històrics, familiars i socials també serveixen per definir els grups (2003: 143). L'autora considera que cal entendre l'etnicitat com un concepte ampli, que té en compte l'origen, l'herència i les pràctiques culturals, que està en contínua creació i recreació. La gran crítica de Song als estudis sobre etnicitat a USA és que es fonamenten en la racialització dels grups i en la consideració de l'etnicitat com subcultura (2003: 34). La criminalització, estigmatització i categorització com "underclass" han determinat molt clarament els estudis ètnics sobre la població afroamericana i caribenya. La simplificació més gran ha estat dividir els grups com "bons" i "dolents" (Song, 2003: 36). Song repassa estudis fets a USA amb immigrants asiàtics i altres col·lectius minoritaris. Alguns dels autors i treballs examinats refereixen que els grups d'asiàtics americans tenen més opcions ètniques que els afroamericans¹³⁶. L'augment dels grups

¹³⁵ Molts americans blancs no es refereixen a la seva etnicitat d'origen europeu. Senzillament diuen ser americans, adscripció que no atorguen als afroamericans, per exemple, que sí són consideren ètnics.

¹³⁶ Dos tipus d'arguments ho suggereixen. Primerament, argumenten que els asiàtics americans no han vist esborrades les seves arrels ètniques, com ha passat amb els afroamericans. També els asiàtics,

ètnics minoritaris en alguns estats ha suposat una diversificació de les identitats ètniques i, paral·lelament, un canvi en la composició de la diversitat. Song analitza la diversificació dels grups i les implicacions de les negociacions per la identitat ètnica, en relació a les disparitats per raó de classe i gènere en els afroamericans, les tensions emergents entre els immigrants asiàtics recents i antics i les respostes sobre el nombre de membres i significats associats a la categoria panètnica¹³⁷ dels negres a Gran Bretanya (Song, 2003: 85). Cita com exemple els “Asiàtics Americans” que constitueixen un grup configurat per subgrups de diferents nacionalitats, etnicitats i cultures. Malgrat la gran diversitat de llengües, religions, cultures i orígens, els asiàtics americans constitueixen un grup panètnic emergent. Com ha estat possible?. L'origen es situa en els anys 60, quan s'inicien les reivindicacions pels drets civils i els asiàtics¹³⁸ comencen a organitzar-se i mobilitzar-se. Malgrat aquesta identificació amb el grup ampli, molts col·lectius asiàtics mantenen el reconeixement de la seva diferència entre si.

malgrat voler ser americans, mantenen el desig de ser considerats ètnics. En contrast, alguns estudis expressen com irrellevant l'opció ètnica dels afroamericans (Tuan 1998, a Song 2003: 25). Les altres argumentacions es basen en el fet real que els grups asiàtics americans mantenen un status social i econòmic superior al del grup afroamericà. Els fills dels immigrants asiàtics acostumen a tenir millors èxits en l'educació superior i la vida professional que no pas els afroamericans (Song 2003: 25). Evidentment, la història de discriminació i segregació racial, i d'opressió social i política està en l'arrel de la situació actual dels afroamericans i això no es pot obviar quan es fa qualsevol anàlisi comparativa.

¹³⁷ Segons l'anàlisi de diversos autors, aquest fenomen és conseqüència de les polítiques basades en aspectes racials i ètnics, que han continuat afavorint l'hegemonia blanca a USA i G. Bretanya. Una de les estratègies que se'n deriven d'aquesta lluita pels recursos és la solidaritat i aliances panètniques (Hechter 1987, Roosens 1989 a Song, 2003: 85). D'aquesta manera, els grups panètnics cal situar-los en un context de lluita per la millora.

¹³⁸ Song es refereix a l'estudi de Tuan (1998) on demostra que terceres i quartes generacions de xinesos i japonesos americans malgrat ser nascuts i criats a USA, i mantenir un estil de vida americà, són considerats estrangers per la majoria blanca. Això es relaciona amb el fet que els immigrants que segueixen arribant són el pretext per mantenir i fomentar els estereotips envers la població asiàtica. La tensió entre els asiàtics antics i els nou arribats és evident i fa créixer una gran hostilitat (Song, 2003: 95). Els americans d'origen asiàtic viuen molt negativament els estereotips i el racisme, mentre que els immigrants asiàtics recents prioritzen aspectes de la vida quotidiana davant d'actituds racistes. Uns intenten mantenir el seu estatus d'immigrant, com els de l'oest de l'Índia, i altres volen dissociar-se dels nou arribats per no ser inclosos en la mateixa categoria, com seria el cas de les terceres i quartes generacions d'americans d'origen asiàtic (Song, 2003: 98). (Els estudis indiquen que els americans d'origen asiàtic són relativament privilegiats davant altres grups com els afroamericans, però estan subrepresentats en els estaments públics i ocupen pocs càrrecs, a diferència d'aquests).

Un altre aspecte que analitza Song és el de la jerarquia racial¹³⁹ i els debats entorn aquest tema. Per entendre com els grups ètnics minoritaris configuren i negocien la seva identitat, proposa revisar les experiències racistes i les adversitats racials, així com les barreres i oportunitats que troben. A diferència de la realitat americana, a Gran Bretanya els estudis mostren una història compartida de discriminació dels grups ètnics minoritaris en front la majoria blanca. Possiblement és degut a què la majoria de grups provenen d'antigues colònies de l'Imperi britànic. De la mateixa manera que a la resta de països europeus, des de l'11 de setembre s'observa un major rebuig cap a la població àrab i musulmana. Trobem, doncs, una doble discriminació, racial i religiosa cap aquest grup (Song, 2003: 127). La discriminació ètnica i racial contribueix a generar conflicte i tensió interètnica. La competència pel treball, per una revalorització del grup i pel reconeixement social s'articulen amb el conflicte inherent a la jerarquització dels grups. A manera de conclusions, Song suggereix que en les complexes societats occidentals no es pot afirmar que uns grups tinguin més opcions ètniques que els altres, sinó que tenen diferents tipus d'opcions ètniques (Song, 2003: 39). Fa èmfasi en la necessitat de problematitzar i analitzar de quina manera el capital cultural i la cultura popular dels grups minoritaris poden ser utilitzats per incloure o excloure de la societat. En definitiva Song argumenta que els grups ètnics minoritaris han de treballar per reafirmar les seves identitats ètniques, tenint en compte que estan limitades pels discursos, representacions i imatges atribuïts pel grup majoritari (Song, 2003; 41). Entén que la identitat individual, malgrat els estereotips i representacions dominants, es constitueix a través de les interaccions amb els coètnics i amb la resta de grups ètnics i culturals, i que són diverses les formes en què les relacions amb els coètnics contribueixen a configurar la identitat. Una de les més importants és prenent consciència individual dels valors normatius i del comportament que el grup espera de la persona. Cada grup cultural és complex, divers i constitueix una àmplia varietat de pràctiques i tradicions en les quals poden conviure diferents valors i posicions (Song, 2003: 42). Cada membre d'un grup ètnic pot entendre de diferent manera la seva identitat ètnica i manifestar-la de diverses formes (Song, 2003: 43).

¹³⁹ Tan important com saber de quina forma negocien la seva identitat, és conèixer el mapa de la jerarquia racial. *"The notion of racial hierarchy is central to discussions about how different groups fare vis-à-vis one another in multiethnic societies. To refer to racial hierarchy is to acknowledge that we live in societies which are comprised of groups who are not on equal terms with each other"* (Song, 2003: 120). L'objectiu de Song és explorar si el concepte de jerarquia racial ajuda a entendre les diverses experiències de racisme i discriminació racial que pateixen els grups ètnics (2003: 121). Diverses estadístiques confirmen les desigualtats en la qualitat de vida de la població blanca i negra a USA. La pregunta que planteja Song és quina posició ocupen les altres minories ètniques respecte de la població Afroamericana. Fins l'atemptat de l'11 de setembre, la població negra era la més discriminada en els diferents àmbits de la vida social, laboral, etc. Posteriorment a aquesta data, la població d'origen àrab o musulmà ha pres el relleu. Malgrat tot, aquest col·lectiu és molt petit a USA i si revisem l'escala, la població blanca ocupa l'esglaió més alt i la població negra el més baix (Song, 2003: 125).

2.1.3.3.- Per sintetitzar

Molts estudis fets a Gran Bretanya (també Estats Units) han estat determinats per la criminalització i estigmatització dels grups minoritaris (underclass) i s'han fonamentat en la diferència racial.

La majoria dels estudis de les “segones generacions” s’han fet sobre els fills de famílies immigrades originàries de les antigues colònies de l’antic Imperi Britànic. S’ha explorat l’elecció de la identitat ètnica en context de desigualtats i la connexió entre identitat, àmbit familiar, èxit professional i expectatives de vida. Un tema de recerca rellevant és el de les relacions entre les minories ètniques i amb la societat majoritària, quina identitat atorga la societat majoritària als membres de les minories i com afecta a les expectatives de futur dels joves.

2.1.4.- ESTUDIS REALITZATS A ALEMANYA

2.1.4.1.- Context de producció bibliogràfica

El final de la Segona Guerra Mundial determinà un canvi radical en la història demogràfica d’Alemanya¹⁴⁰. La pèrdua de la guerra, la modificació de fronteres, l’afluència de refugiats, l’augment de la mortalitat infantil i general i altres factors influïren negativament en la població. Igual que en els altres països de Centre Europa, la postguerra està marcada per un augment de la immigració¹⁴¹ procedent dels països

¹⁴⁰ La història més recent d’Alemanya està clarament influida per les dues guerres mundials i el nacionalsocialisme de Hitler. El totalitarisme alemany neix de la crisi de creixement del sistema capitalista i de la necessitat d’impedir l’augment del socialisme per part de la burgesia. La instauració del totalitarisme, militarisme i nazisme imposà un règim expansionista que incorporà elements nacionalistes, xenòfobs, antisemites i antimarxistes. El règim nazi reclamà la unió de tota la població de parla alemanya i l’exclusivitat de la ciutadania i dels drets civils a les persones de sang alemanya. La persecució, deportació i mort de milions de jueus, gitanos i “diferents” per aconseguir una “raça ària pura” és un dels exponents més clars del racisme que hagi practicat qualsevol país, en la història de la humanitat.

¹⁴¹ Les necessitats de reconstrucció junt amb el creixement de la indústria alemanya van fer possible que un nombre cada vegada més gran d’estrangers anessin a treballar a la República Federal entre els anys 1945 i 1975. Si l’any 1950 hi havia uns 568.000 estrangers, l’any 1970 ja eren 2.977.000 i en el 1995 6.990.500. De l’1.1% es va passar al 8.6% (Font: Eurostat Brochmann, 1996 citat per Faron i Georg a Bardet i Dupâquier, 1999: 304). Durant anys els immigrants van ser considerats “treballadors convidats”, fruit d’acords de reclutament signats amb Grècia, Espanya, Turquia, Portugal i Iugoslàvia. A mesura que els flux migratoris van creixent i la saturació del mercat laboral s’intensifica augmenten les desigualtats socials i els treballadors van perdent els seus drets. El final del reclutament de mà d’obra estrangera coincideix amb la crisi econòmica dels anys setanta. Es demostra que els flux migratoris no són conjunturals i la majoria d’immigrants es queden en el país. Tal com he assenyalat anteriorment, la immigració segueix augmentant malgrat les restriccions imposades.

meridionals. La incorporació dels països de l'Est, després de la caiguda del mur de Berlín i del final de la Guerra Freda, ha provocat un canvi de signe en els flux migratoris recents. La situació geopolítica d'Alemanya ha convertit aquesta República en un dels principals llocs de destinació de les poblacions procedents dels països del bloc soviètic. També en els últims anys Alemanya s'ha convertit en un dels països que rep més sol·licituds d'asil i refugi de persones procedents de països on s'han produït guerres i conflictes polítics, com l'antiga Iugoslàvia, Pròxim orient i altres zones més llunyanes.

Durant molts anys les polítiques d'immigració i estrangeria a Alemanya no han estat gaire rellevants i s'han portat a terme de manera descoordinada entre les diferents administracions, encara que en els últims temps s'ha produït un canvi important en els aspectes legals relacionats amb la immigració. L'arribada de refugiats procedents dels Balcans, la necessitat de mà d'obra qualificada (tècnics informàtics, principalment) i els canvis en les polítiques sobre immigració de la Unió Europea són alguns dels factors que han forçat al govern alemany a donar un altre accent a les polítiques sobre asil, refugiats i immigració.

Inicialment els problemes relacionats amb la població immigrada es van produir com a conseqüència de les condicions de vida en les que es trobaven la gran majoria dels "treballadors convidats". Les condicions dels habitatges era una de les situacions de discriminació més clara respecte a la població autòctona. No va ser fins als anys setanta que la immigració va tenir un espai en l'agenda política. Quan va acabar el reclutament de treballadors estrangers, al 1973, es va optar per fer una política més restrictiva amb el reagrupament familiar. Per evitar la formació de guettos, sobre tot en els barris més pobres, es va prohibir l'accés d'estrangers a les zones amb una població estrangera superior al 12%. Aquesta mesura va desaparèixer de la República Federal al 1977 però es va mantenir fins el 1990 a Berlín. Paral·lelament a les restriccions es va consolidar el debat sobre la necessitat d'integració, tant en l'àmbit polític com en el de les ciències socials. Els polítics centraren la seva mirada en els immigrants laborals i l'objectiu era aconseguir la seva adaptació al model de vida alemany. Des d'altres àmbits no governamentals la integració era entesa com una qüestió d'igualtat de drets i oportunitats (Mahnig i Wimmer, 2000: 75).

La integració de les primeres generacions va ser difícil degut a què la societat i les institucions no acceptaven la immigració com un fet social real. Les oportunitats econòmiques, laborals i socials sempre van ser molt reduïdes en comparació a la població autòctona. El contacte amb la població autòctona, pràcticament no va existir. La transformació progressiva d'aquesta situació va ser paral·lela al canvi generacional. En la mesura que els fills van educar-se en escoles alemanyes, junt amb l'adquisició d'un millor domini de la llengua, les seves condicions de vida van millorar.

Cap als anys vuitanta es produeix un canvi de signe en els discursos polítics entorn la immigració. Predomina la idea de què Alemanya s'està convertint en un estat multicultural i l'esquerra política acusa al govern de fer una política d'assimilació quan en deien d'integració. La confusió dels conceptes integració, assimilació i societat multicultural és evident i els discursos xenòfobs i racistes dels partits d'extrema dreta ajuden a fer créixer les llavors del conflicte social. L'any 1983 el govern cristià-demòcrata i lliberal fa un salt qualitatiu en les polítiques d'immigració. Es tracta de limitar el nombre d'immigrats a qualsevol preu. S'acorda oferir incentius perquè els immigrants retornin als països d'origen, a l'hora que es restringeix la reagrupació familiar. Aquestes mesures no aconsegueixen els resultats esperats i el temps passa sense que es facin polítiques d'integració eficaces. L'any 1990 es promulga una nova Llei d'estrangeria que es fonamenta en el principi d'igualtat de drets i l'accés a l'Estat de Benestar, modificant la normativa d'assentament i de reagrupament familiar i facilitant la nacionalitat. Paral·lelament augmenten els actes racistes contra immigrants turcs, principalment, i es decideix restringir les concessions d'asil.

En l'actualitat, Alemanya es troba en un procés de reforma de les polítiques d'estrangeria¹⁴². Els dos eixos fonamentals són l'acceptació de l'entrada d'immigrants no solament a través del reagrupament familiar, refugi i asil, sinó també per la via laboral, donada la necessitat que tenen de treballadors altament qualificats. L'altre eix és una conseqüència del primer, la necessitat de polítiques d'integració de la població immigrada. La llei de gener de 2000 introduí el *ius soli*¹⁴³ que contempla l'obtenció de la nacionalitat per naixement, amb condicions.

¹⁴² A la societat alemanya, que va atorgar el qualificatiu de "treballadors convidats" amb la idea de donar una temporalitat a la presència de mà d'obra estrangera, li ha costat acceptar que aquests es convertissin en conciutadans i es quedessin amb la família de manera permanent. La no consciència d'aquesta possibilitat futura i la mentalitat poc oberta i acollidora de la societat alemanya van fer que es mantingués la separació entre grup majoritari i minoritari.

¹⁴³ Des de l'any 1913 la nacionalitat alemanya es basava en el principi del *ius sanguinis* que atorgava la nacionalitat per lligams de sang i no d'origen. Els joves immigrants entre setze i vint-i-tres anys podien optar a la nacionalitat alemanya amb la condició d'haver viscut un mínim de vuit anys a Alemanya i haver

Actualment les primeres generacions i els seus descendents¹⁴⁴ (també hi ha un nombre important de terceres generacions) encara són tractats com immigrants, tot i tenir, en un alt percentatge, la nacionalitat alemanya. La nacionalització no és una garantia d'integració, encara que ho facilita. La possibilitat d'obtenir la nacionalitat alemanya a més a més de la dels pares és una avantatge important, però el fet d'haver-se de decidir per una sola, en arribar a la majoria d'edat, fa que el conflicte personal i familiar creixi.

Malgrat que la convivència de persones amb identitats culturals diferents s'ha anat transformant en una realitat "normalitzada", la societat alemanya encara té pendent aconseguir una millor integració dels estrangers. Actualment no hi ha un consens clar sobre com ha de ser la societat multicultural alemanya. Alguns apunten per la via de l'assimilació i altres per la via de la integració respectant la identitat cultural. Aquest debat entre l'assimilació i el pluralisme cultural no pot deixar al marge la igualtat d'oportunitats ni els drets cívics i socials. Les veus populistes que sorgeixen des de l'extrema dreta atribueixen a la immigració tots els problemes de la societat alemanya, mentre que el racisme i la xenofòbia han augmentat de manera preocupant en els últims anys, sobre tot contra el col·lectiu turc. Aquest context ha afavorit un cert tancament i re-etnització de les comunitats d'estrangers que pot acabar generant greus problemes de concentració territorial i segregació entre uns grups i altres.

completat sis anys en el sistema educatiu. Els principis de *l'ius sanguinis* i de la nacionalitat exclusiva condicionen en gran manera la situació jurídica, però també social, cultural i econòmica, dels descendents dels immigrants.

¹⁴⁴ Unes condicions de vida satisfactòries fan que pares i fills es sentin més integrats i s'interessin més per la societat alemanya. Pel contrari, les condicions precàries i els sentiments de marginació o no acceptació fan que es potenciï la segregació (voluntària, però també forçada). No obstant la millora de l'escolaritat i de la qualificació professional, la situació d'aquests joves en el mercat laboral segueix sent poc satisfactòria, en comparació a la població autòctona. Existeixen profundes desigualtats per raó d'origen i també de gènere. Les generacions joves tenen conflictes intergeneracionals i interculturals amb els pares. El desconeixement de la llengua materna és un dels problemes habituals i condiona una comunicació no sempre fluida. Molt sovint manifesten sentiments identitaris dobles i contradictoris, en relació a l'origen dels pares però també al propi origen alemany. Si s'han de definir, el fet d'haver nascut i socialitzat a Alemanya actua com un determinant fort. (La taxa d'atur com de fracàs escolar dels joves i infants d'origen turc duplica a la dels alemanys. Milers de joves d'origen turc tenen poques o nul·les expectatives de futur. En aquest context, els joves es debaten entre el rebuig d'una societat que accepta amb moltes dificultats que els treballadors immigrants no pensen marxar d'Alemanya i els valors dels pares, sovint conservadors i religiosos).

2.1.4.2.- Autors i aportacions teòriques i empíriques

En temes d'identitat i personalitat destaca l'estudi fet per Portera (2000), professor del Centro Studi Interculturali de la Università degli Studi di Verona, amb fills d'immigrants italians. Identifica factors negatius i positius que juguen un paper decisiu en la construcció de la personalitat en contextos multiculturals (Portera, 2000: 7). Aquest estudi manté la hipòtesi que la multiculturalitat pot provocar trastorn psíquic i social, però que també és font d'enriquiment personal i col·lectiu. Diferencia entre factors negatius i positius. Els factors que considera de risc (o negatius) són els anomenats *riscs evolutius supraculturals*, independents de la cultura i del fet migratori (malalties cròniques, condicions econòmiques precàries, problemes familiars, experiències crítiques...); *les experiències de separació* sobre tot amb la mare; *el caràcter pendular de la migració* quan hi ha un desplaçament continuat entre el país d'origen i el receptor i al revés que pot portar al jove a crear un "món imaginari"; *els comportament ambivalents* fruit de situacions contradictòries entre la família i l'escola principalment; *els problemes materials i d'exclusió social, l'estigmatització i la discriminació* molt més forta amb col·lectius amb religió i trets físics diferents; *l'aïllament i la solitud* a vegades fruit del sentiment de ser considerat un "altre" (l'aïllament dels pares també el pateixen els fills) i *els problemes lingüístics* que poden reforçar l'aïllament i la manca d'integració. Alguns d'aquests factors poden generar conflictes personals en els joves que comportaran, en alguns casos, una crisi d'identitat. Per altra part, la migració també està carregada de factors positius que poden servir de protecció psicològica en el desenvolupament de la identitat i de la personalitat. Identifica *les característiques supraculturals* amb tenir una personalitat oberta, una gran capacitat de resistència física i psíquica i facilitat d'aprenentatge, que afavoriran necessàriament la integració en la nova societat; *les bones relacions des de la infància amb les persones de referència* sobre tot els pares i l'entorn familiar; *l'adaptació dels pares a la nova societat; comprensió i confiança dels pares; la preparació per la separació* que han fet el pares amb els fills i el contacte que han mantingut durant aquesta separació; *l'experiència de ser acceptat i respectat en el país receptor; la comprensió dels ensenyants i educadors en el nou context social i cultural i el rol dels amics* com mediadors entre les dues cultures. Tots són factors que necessàriament donen suport en la construcció de la personalitat i identitat.

Altrament, Nauck (2001) fa una anàlisi empírica sobre el rol del procés de transmissió intergeneracional i la incorporació a la societat dels adolescents de la segona generació. Considera que la transmissió intergeneracional és el mecanisme

determinant per la formació dels contactes socials intra i interètnics dels adolescents i per l'estructuració de la seva identificació social. Per fer la seva recerca, Nauck revisa primerament tres autors que expliquen el procés de transmissió intergeneracional. Comença amb Esser¹⁴⁵ (1980, a Nauck, 2001) i el seu model sobre els *mecanismes individuals i contextuals que afecten el procés d'assimilació*. Berry (1990), també analitzat per Nauck, ha ofert una àmplia tipologia de "resultats" (*exits*) del *contacte cultural*¹⁴⁶. Creu que cada contacte cultural ofereix un ventall d'accions alternatives, que gradualment porten a una forma relativament estable de comportament. Una altra teoria analitzada és la de Coleman (1990). Coleman creu que el resultat del contacte cultural està condicionat pel *capital cultural i social*¹⁴⁷. En el seu estudi, realitzat entre 1990 i 1999, Nauck observa a cinc grups de famílies immigrades: gregues, italianes i turques, com immigrants laborals a Alemanya. També a alemanys repatriats de Rússia i jueus russos migrats a Israel. Són grups de diferents nacionalitats, distàncies culturals i també amb diferents situacions jurídiques, cohorts i èpoques de migracions i amb característiques sociodemogràfiques variades. Aparella pares amb fills i mares amb filles. Els pares/mares i els fills/es són entrevistats per separat. Les variables estudiades són: educació dels pares, llengua familiar, estudis professionals dels fills/es, llengua dels fills, discriminació dels pares i dels fills, xarxes endogàmiques dels pares i xarxes endogàmiques dels fills, identificació ètnica dels pares i identificació ètnica dels fills. Aquestes últimes variables, referides a la identitat ètnica mesuren aspectes com: preferència en l'elecció dels gendres i les nores per part dels pares i del marit o dona per part dels fills; i també l'elecció del primer nom pels néts o fills.

Posa de relleu que la transmissió de tendències segregadores és més gran en famílies amb un alt capital social i més baix a les famílies amb capital social baix. Els resultats de l'estudi donen tres implicacions rellevants per la discussió teòrica. Primerament, es demostra l'efecte estratègic del manteniment de la llengua familiar en el procés d'aculturació ja que es considera una identificació ètnica amb els pares. Segon, la

¹⁴⁵ Segons Esser, la discriminació és la principal barrera per la integració social de les minories. (Quan parla d'integració es refereix al procés d'assimilació, que divideix en diferents etapes: assimilació cognitiva, assimilació estructural, assimilació identificativa). Nauck veu limitacions en les teories d'Esser, perquè no queda explícit el context.

¹⁴⁶ Qualifica aquest procés com *d'estratègies d'aculturació* amb quatre possibles resultats: integració, assimilació, segregació i marginació (Berry & Kim, 1998 citats per Nauck, 2001: 161). La crítica de Nauck és que aquestes estratègies d'aculturació no són decisions individuals sinó condicionades pel context.

¹⁴⁷ El capital social és fruit de les relacions socials. Els pares amb major capital social són més capaços de transmetre un millor capital social als fills. Considera que el capital social disponible determina si el procés acaba en assimilació o en una integració bicultural, com possible resultat dels contactes culturals. Aquest model teòric té en compte els recursos culturals de la persona i també les xarxes socials de la família migrada.

transmissió intergeneracional té un efecte massiu en el procés d'aculturació de les famílies migrants, principalment entre pares i fills del mateix gènere. Tercer, no obstant les anteriors afirmacions, l'autor considera que no hi ha una transmissió directa de capital cultural entre generacions. També afirma que hi ha una dèbil però positiva relació entre el nivell educacional i la identificació ètnica dels pares i un fort efecte positiu entre el nivell educatiu dels pares i el manteniment de la llengua. Això contradiu les teories clàssiques de l'assimilació, que indiquen que els immigrants amb moltes oportunitats individuals són assimilats més ràpidament. Troba diferències entre immigrants italians (aquest col·lectiu es considera amb una distància cultural petita, respecte a la cultura alemanya) que estan ben establerts en el país receptor i presenten uns mecanismes de transmissió intergeneracional forts en l'aculturació de la segona generació¹⁴⁸ i immigrants turcs, que tenen altres característiques. Entre ells estableixen unes xarxes socials completament intraètniques. L'extensió de la transmissió intergeneracional és decreixent en aquest grup. La causa pot ser les diferències intergeneracionals en el nivell d'assimilació, respecte als italians i grecs (2001: 169). Les conclusions més importants que Nauck extreu del seu estudi són dues. Primer, que hi ha variacions sistemàtiques entre els diferents grups d'immigrants i les generacions. El capital cultural disponible invertit en el procés d'aculturació i les oportunitats de la societat receptora, poden ser condicionants importants. Segon, hi ha variacions sistemàtiques entre els membres de la generació dels pares i entre els membres de la generació dels fills. Això pot donar resultats diferents, segons la cultura familiar i les estratègies d'aculturació. En general, l'anàlisi empírica mostra que el procés d'aculturació i el procés d'ubicació social intergeneracional operen conjuntament, i que el capital cultural juga un paper clau en aquest procés. El nivell educatiu dels pares també pot resultar determinant en l'aculturació dels fills. Té una influència directa en el manteniment de la llengua familiar, en els estudis dels fills i en l'adquisició del llenguatge; i influeix indirectament en l'assimilació social i la identificació¹⁴⁹ (Nauck, 2001: 171). Els estudis amb les famílies italianes i gregues mostren que la intensitat dels contactes socials amb membres de la societat receptora no necessàriament comporta una assimilació en el sentit de perdre la cultura d'origen i reemplaçar-la per l'alemanya.

També tenim l'estudi de l'any 2003 que arriba de l'Institut d'Investigació Multidisciplinar dels Conflictes i la Violència de la Universitat alemanya de Bielefeld (Bruess, 2003). El

¹⁴⁸ El col·lectiu grec presenta uns resultats similars als dels italians.

¹⁴⁹ *Intraethnic network composition and ethnic identification.*

treball versa sobre la interacció entre joves autòctons i turcs, i s'analitzen les actituds antisocials i agressives entre ells. És un estudi longitudinal que es fixa en l'augment de la violència d'extrema dreta cap a la població turca, després de la reunificació alemanya. Investiga els prejudicis interètnics i les actituds agressives entre un grup d'adolescents alemanys, un grup d'assentats i un grup de recent immigrants. Els resultats demostren que les accions antisocials agressives són més l'excepció que la regla. Les taxes d'incidència són baixes en els adolescents turcs i reasentats. Els membres del grup dominant, els alemanys, són atacats amb més freqüència des del propi grup, que no pas des dels assentats o immigrants. En general, les persones enquestades accepten la negociació amb tots els grups.

2.1.4.3.- Per sintetitzar

A Alemanya els fills dels treballadors immigrants s'analitzen per grans grups d'origen (turcs, italians...) i per onades migratòries. S'estudien les relacions entre les minories ètniques i amb la societat alemanya, així com les diferències que s'observen entre uns grups i altres en context multicultural. Interessa comprendre els mecanismes individuals i contextuals que intervenen en el procés d'assimilació i/o inclusió. També s'estudia el context familiar i la transmissió intergeneracional de la cultura d'origen i les tendències integradores o segregadores de les famílies segons l'estatus social.

En general es dona molta importància al context social i a les situacions de discriminació, inclusió i exclusió social, observant cada grup ètnic per separat i establint comparacions entre ells.

2.1.5.- ESTUDIS REALITZATS A ESPANYA

Feta la descripció del context, m'interessa revisar les propostes teòriques i empíriques realitzades a Espanya en funció del mateix context i de la pregunta plantejada al final del capítol anterior. Aquesta revisió l'acompleixo en relació als eixos temàtics de la meua recerca, tenint en compte que ja he citat alguns autors i les seves aportacions en el primer capítol.

2.1.5.1.- Autors i aportacions teòriques i empíriques

Són recents els treballs realitzats a l'estat espanyol que fan referència als joves adults fills de famílies immigrades. Hi ha una manca de perspectiva de les trajectòries vitals d'aquests nois i noies, i de com s'articula la construcció de la identitat amb els processos d'inclusió a la societat.

Una de les primeres investigacions relacionades amb la temàtica d'aquesta tesi la van realitzar J. Pascual i C. Riera a la comarca d'Osona a finals dels anys 80 i principis dels 90. Es tracta d'un estudi sobre *La identitat cultural y la socialització dels fills d'immigrants magrebins*. Posteriorment, Tort Chavarría, l'any 1995 va defensar la tesi doctoral sobre *La formació de la identitat social: el cas dels fills dels immigrants marroquins de Ciutat Vella (Barcelona) i Sta. Eulàlia (Hospitalet)*. Ambdós casos són treballs inèdits no publicats. Més recentment destaca el treball del grup ELIMA (Grup de recerca sobre infància, educació i immigració) que entre els anys 1997 i 2001 va elaborar la *Recerca empírica sobre Immigració i Diversitat cultural a les Escoles Públiques de Barcelona* (totes les de titularitat municipal i les de Ciutat Vella). En aquest treball empíric, de tipus quantitatiu, s'analitzen les condicions d'integració, les relacions interculturals i les estratègies de concentració i dispersió dels infants de 0 a 16 anys i les seves famílies. També des de l'any 2002 fins l'actualitat (ara amb el nom EMIGRA) aquest grup està treballant material etnogràfic sobre les condicions d'integració dels infants, des de tres dimensions: aprenentatge, sociabilitat i participació a l'escola i al barri. Per altra part, l'Institut d'Infància i Món Urbà junt amb l'Observatori de la Infància i la Família de Barcelona (CIIMU) van presentar a juny de 2002 el primer *Informe: La Infància i les famílies als inicis del segle XXI*. Un treball recopilat en cinc volums que recull tots els aspectes que fan referència als infants i les seves famílies a la ciutat de Barcelona. L'estudi inclou l'anàlisi de la població infantil d'origen estranger, és dir, condicions de vida, característiques familiars, educació i relacions interculturals. També s'analitzen els estils de vida i les identitats culturals.

A més a més d'aquests treballs, en els darrers deu anys emergeix una literatura que comença a focalitzar l'atenció en els immigrants joves i més concretament en els fills i filles de les famílies immigrades extracomunitàries. És amb l'augment de l'arribada d'infants i adolescents, a través del reagrupament familiar, que es veu la necessitat d'obrir noves línies de recerca. Els estudis abasten des de la infància fins la joventut. Cadascun dels estudis o recopilacions posa l'accent en temes i aspectes importants en les vides d'infants i joves. El context escolar és un dels més repetits, segurament per

tot el que representa per a infants, famílies i societat, i per ser un dels espais socials on l'impacte és més fort i on es manifesta més clarament la necessitat d'anàlisi. També destaquen com temes d'interès la inserció laboral, les relacions familiars i les relacions socials. Un altre element d'anàlisi emergent és la identitat. Com es pot apreciar, la identitat dels fills i filles de les famílies immigrades extracomunitàries és un camp d'anàlisi molt recent en el global de les recerques sobre la immigració estrangera a Espanya.

Per començar a revisar els estudis més recents, és obligat fer menció del treball de Torradella i Tejero (2005) amb joves d'origen immigrant extracomunitari, a partir dels seus relats biogràfics. Aquestes autores realitzen una aproximació a les trajectòries de vida de deu nois i noies. Aquest és l'objectiu del treball, fer visibles les trajectòries i comprendre-les en la seva normalitat, diversitat i complexitat. Es tracta de projectes migratoris heretats dels pares que condicionen les pràctiques i imaginaris dels fills i filles. Són joves nascuts en origen o destí, de famílies procedents d'Amèrica Llatina, Marroc, Àfrica Subsahariana i Xina. L'anàlisi es realitza des de quatre àmbits temàtics, com són la pròpia migració, les relacions amb la família d'origen, les relacions de gènere i la identitat. Són els àmbits que els propis biògrafs han escollit per fer els seus relats. El llegat migratori és un recurs important per als biògrafs per afrontar el dia a dia, mentre que les biografies permeten als investigadors passar de categories analítiques a situacions viscudes per persones reals.

Aquestes autores posen en entredit el concepte segones generacions, per les seves connotacions etnicistes (2005: 18). En aquesta línia de revisar les **propostes conceptuais** tenim altres treballs. Aparicio i Tornos (2006), que realitzen l'estudi amb joves, en el marc del projecte Efnatis¹⁵⁰, l'objectiu del qual és establir el nivell d'integració dels joves d'origen immigrant de 14 fins a 25 anys, nascuts en destí i/o arribats abans dels 9 anys, també incideixen en aquest sentit¹⁵¹. Proposen el concepte de *generació transicional*, en contraposició a "segones generacions". També Massot (2003) entén que la denominació "segona generació" és errònia i conté connotacions discriminatòries. Massot realitza una anàlisi de la construcció de la identitat dels fills i filles de persones immigrades d'origen argentí i uruguaià a Catalunya, on han viscut

¹⁵⁰ El projecte europeu Efnatis fa un estudi comparatiu sobre les polítiques europees d'integració dels joves fills de persones immigrades a diferents països.

¹⁵¹ La mostra es concreta en fills i filles de famílies marroquines, dominicanes i peruanes, de Madrid i Barcelona.

gran part de la seva vida. L'objectiu de la recerca és comprendre i reconèixer les maneres en què els joves viuen la seva identificació i pertinença per poder establir models de pertinença i competència culturals. Aquests es concreten en model de *dobla pertinença* (o bietnicitat), de *múltiple pertinença*, de *confusió*, de *mimetització* (o assimilatiu) i d'*evasió imaginària* (o de conflicte). En la mateixa línia d'anàlisi crítica, Casas (2003) recull les reflexions del seminari realitzat a la Fundació Jaume Bofill, dins del programa Entrecultures, durant els anys 2001 i 2002. Les aportacions del seminari permeten fer una anàlisi de la realitat en què viuen els fills i filles de persones immigrades, i de les variables que incideixen en els seus processos d'inserció social. El punt de partida és considerar el concepte segones generacions poc eficaç i estigmatitzador, proposant la categoria fills i filles de persones immigrades. Es dona per suposat que al anomenar-los segones generacions es fa prevaldre la seva ascendència per sobre de qualsevol altra característica, es nega la seva complexitat i s'amaguen aspectes comuns amb els altres infants i joves.

La majoria de treballs revisats tenen com marc referencial **l'experiència migratòria familiar**. Segons Feixa et al (2006), els adolescents i joves llatinoamericans¹⁵² que han realitzat procés migratori tenen una experiència de la migració marcada per una forta enyorança, una adolescència viscuda en una família transnacional (cuidats per àvies o familiars), sentiment de desarrelament (ells no han decidit marxar), amb un retrobament emocionat i alhora traumàtic pel desconeixement del mitjà i dels pares. *"El relato integra una triple crisis: la propia de la adolescencia, la de una familia transcontinental, y el vacío de la emigración"* (Feixa, 2006: 39). Pel que fa a l'emigració familiar i individual Siguan (2003), en el seu estudi amb joves adolescents de 14 a 18 anys d'origen immigrant residents a les ciutats de Madrid i Barcelona durant l'any 2001, afirma que la migració suposa un trauma personal que és més fort si es realitza durant l'adolescència i les possibilitats de fracàs escolar augmenten a més edat en realitzar-la. La constatació de la diferència també actua com factor d'estrès en aquesta etapa.

En referència a les **identitats** l'estudi d'Aparicio i Tornos (2006) analitza l'autoposicionament identitari, relacionant integració cultural i integració identitària. Consideren que *"toda sociedad implica un sistema de posiciones sociales entre sí interrelacionadas..., esas mismas posiciones constituyen el sistema de identidades sociales más relevante, la clave del quién es quién en un país"* (Aparicio i Tornos, 2006: 122). L'estudi mostra que els joves marroquins i dominicans s'identifiquen

¹⁵² Estudi realitzat l'any 2005 que aborda les biografies i els relats de vida de joves llatins a la ciutat de Barcelona, encarregat per l'Ajuntament de Barcelona al Consorci Institut d'Infància i Món Urbà (CIIMU).

preferentment amb el país dels pares, sense construir identitats excloents i relacionant-se normalment amb la societat espanyola. Els peruans també s'identifiquen amb el país dels pares però estableixen relacions més estretes amb la societat de destí. L'estudi conclou que no s'observa una inserció degradant ni conflictiva dels joves d'origen immigrant. També Besalú i Climent (2004), analitzen la *construcció de les identitats dels joves d'origen immigrant*, a través dels espais i processos de socialització. La publicació és un recull de les aportacions realitzades en el marc del seminari de treball *Escola, família i entorn en els processos de socialització dels joves d'origen immigrant*, organitzat per la Fundació Jaume Bofill l'any 2002. Les aportacions provenen de vàries recerques sobre la socialització dels joves a l'escola i en altres espais de relació. Les idees suggerides per les recerques i debat posterior es centren en la construcció de la identitat, els contextos i el moment. La construcció de la identitat de joves que han fet procés migratori "és una qüestió simple que posa en relació tensions i fidelitats, conflictes culturals i formes de pertinença" (Besalú i Climent, 2004: 35). Les realitats viscudes no poden ser unificades perquè les complexitats de les adolescències i les contradiccions familiars afecten de diferent manera a cada noi i noia. L'adolescència és una qüestió d'interaccions i més que parlar d'identitats de joves d'origen immigrant cal parlar de les formes de ser adolescent i de construir i deconstruir identitats. L'expressió "origen immigrant" engloba tantes diversitats com adolescències viscudes actualment (2004: 36). Les diferents aportacions empíriques assenyalen punts fonamentals de les relacions entre els joves i de les pràctiques socials. Es constata que les retòriques d'exclusió i les pràctiques violentes posen en entredit l'educació intercultural que molts centres educatius intenten practicar. Les relacions interètniques estan deteriorades com a resultat d'uns discursos sobre l'alteritat condicionats pel nou racisme culturalista. Per altra part, l'estudi de Massot (2003) constata que la situació de bi o pluriculturalitat suposa riquesa i avantatges en l'aprenentatge de les llengües i les cultures, i de valors com la solidaritat, el respecte i la tolerància. Les identifications fan encreuaments i les identitats són múltiples, innovadores, dialogants i imaginatives. "La identificación con una cultura no disminuye la capacidad de las personas para identificarse con otras. La integración a una cultura comporta un proceso simultáneo de conservación, pérdida, transformación o creación de una nueva identidad" (Massot, 2003: 193). L'ascendència ètnica confereix capital cultural per assolir la integració social, econòmica i política. Massot (2003) percep diferències generacionals sobre la identitat. Els joves s'adhereixen a moltes identifications segons els seus objectius, desenvolupant una important adaptabilitat al context. Es fan propostes per optimitzar el procés educatiu que acabi amb l'etnocentrisme i faciliti la integració, i es reclama la fi dels discursos

xenòfobs i una millor formació del professorat per evitar marginar i guetitzar als estudiants d'origen immigrat, desenvolupant els models pluriculturals. Siguan (2003) observa que molts joves que estan integrats satisfactòriament, es senten diferents per ser marroquins i musulmans, pertinença que es vol mantenir. En alguns casos es constata que l'actitud crítica i la identitat amb el país d'origen coexisteixen. En el seu treball, Torrabadella i Tejero (2005: 91) qualifiquen als nois i noies biografiats de *resistents*, *intèrprets*, *malabaristes* i *mestissos*. Són *resistents* (ètica de la resistència) perquè les seves actituds i estratègies de reflexió els permeten afrontar un context que es mostra hostil i discriminador. Són els joves d'origen marroquí els que la practiquen més freqüentment. Com *malabaristes*, les vivències i reflexions sobre la feminitat i masculinitat obren portes a la transformació social. Sobre tot les noies practiquen el malabarisme per conciliar projectes i rols diferents al model hegemònic vigent, patriarcal i masclista, per tal d'assolir l'emancipació femenina. Són *intèrprets* de les relacions intergeneracionals i familiars, que es mouen entre models tradicionals i desitjos d'emancipació i expectatives de canvi en el futur. Els joves reinterpreten i utilitzen el llegat familiar per construir una estratègia biogràfica autònoma per esdevenir adults. Finalment, són *mestissos* en la superació de la lògica dicotòmica del doble referent cultural i en la configuració d'una identitat positiva i oberta, capaços de negociar amb elements diferents. “*La identitat es pot presentar i reivindicar com una realitat híbrida i elàstica que va més enllà de la seva experiència biogràfica de migració (pròpia o heretada)*” (Torrabadella i Tejero, 2005: 141). La recerca conclou que no es poden fer discursos homogeneïtzadors ni estàtics sobre els processos d'integració i de construcció de la identitat i que cal qüestionar la problematització i els discursos alarmistes sobre la integració dels fills i filles de famílies immigrades.

Per Feixa (2006), que observa als nois i noies d'origen llatí, tant si el joves pensen retornar o quedar-se, configuren identitats noves que es fonamenten en elements preexistents (com són el color de la pell, la llengua, l'estètica...) i per l'apropiació simbòlica de nous espais de sociabilitat, resultat de noves interaccions. El resultat pot ser un tancament amb el grup d'origen o la dissolució en la societat (Feixa, 2006: 59). L'estudi, que tracta de les relacions intergeneracionals entre adults i joves i les pràctiques socials, posa de manifest que els joves s'autodefineixen com llatins per diferenciar-se dels autòctons i identificar-se amb el grup d'iguals. Aquesta autoidentificació crea noves fronteres identitàries que els serveixen per presentar-se i autorepresentar-se. L'origen, la llengua, el color de la pell i els estils de vida (sobre tot la música llatina) configuren el nucli fort de la identitat. Delpino (2007), en el seu estudi amb adolescents llatinoamericans, assenyala que aquests joves es perceben com

adolescents, llatinoamericans i immigrants. Tenen la necessitat de sentir-se diferents als joves de la societat receptora i viuen una època de crisi d'identitat. El reflex que molts d'aquests joves perceben d'ells mateixos no sempre és positiu i això els genera vulnerabilitat personal i una lluita contra la manera com són percebuts i per allunyar-se dels estereotips, fet que els suposa un gran desgast d'energia emocional en la construcció de la seva identitat (Delpino, 2007: 59). Aquests adolescents desenvolupen una conducta d'assimilació, enmig d'una *pugna ètnica*, assumint com propis els valors, costums i usos de la societat receptora i distanciant-se dels orígens. Es tracta d'una resposta positiva al rebuig viscut que defineix com una identitat de caràcter *bicultural* (Delpino, 2007: 75). Altres joves reforcen la identitat llatina per atorgar valor a l'origen, construint identitats de resistència o d'oposició.

Més recentment Pàmies (2008), que ha realitzat etnografia escolar i ha focalitzat el seu estudi amb joves marroquins en l'àmbit de l'ensenyament secundari en un institut de l'Hospitalet, fa referència a les dificultats de construcció identitària de nois i noies d'origen marroquí. Els que presenten fracàs escolar i tenen majors dificultats d'inserció al mercat laboral es troben més allunyats de la comunitat d'origen i també de la religió. S'identifiquen com marroquins perquè així són "vistos i tractats" però tenen més contactes interculturals amb els grups d'iguals autòctons de la mateixa posició social. En canvi, els nois i noies amb èxit escolar tenen menys contactes interculturals i es reconeixen com musulmans (Pàmies, 2008: 51). *"Des de la perspectiva de les reconstruccions identitàries, la recerca mostra com molt poques famílies elaboren estratègies de negació de l'adscripció ètnica, la pràctica totalitat la reivindiquen i potencien la pertinença dels seus fills i filles a la comunitat marroquina. En aquesta reivindicació, l'Islam imprimeix un sentiment de pertinença que dona sentit al grup i l'observança religiosa es converteix en un referent essencial per a aquestes famílies"* (Pàmies, 2008: 50). Per altra part, les dades preliminars de l'estudi longitudinal que actualment realitzen Portes i Aparicio¹⁵³ (2009) a la ciutat de Barcelona amb població escolar adolescent d'origen immigrant indiquen que més del 80% dels adolescents de la mostra declaren important la identitat nacional. Per un 59% és molt important, important per un 31.2% i poc important pel 9.9%. El 33% es declara de nacionalitat espanyola i la resta de la nacionalitat d'origen. Segons l'informe, la proporció dels que

¹⁵³ És un estudi sobre "Segones generacions" que s'està realitzant a col·legis de les àrees metropolitanes de les ciutats de Madrid i Barcelona. S'han realitzat les entrevistes inicials i està previst entrevistar als mateixos adolescents en uns 3 o 4 anys. Es tracta d'un estudi longitudinal sobre l'adaptació social i econòmica dels fills de famílies immigrades a Espanya. Està realitzat per acord institucional entre la Universitat Pontifícia de Comillas i la de Princeton, a Estats Units.

es declaren de nacionalitat espanyola creix a mesura que augmenten els anys de residència. També per als fills i filles de persones immigrades la religió és important tot i que pocs són practicants.

En quant a les **relacions familiars i de gènere**, l'estudi de Siguan (2003) amb joves marroquins, considera que es tracta de famílies amb autoritat paterna forta, divisió de funcions molt marcada i parentiu extens. Es manté la llengua d'origen entre pares i fills i es va perdent entre els germans. Són bilingües de parla i pensament. Pel que fa a les relacions de gènere, persisteix la divisió sexual del treball i els patrons propis de les cultures i societats tradicionals. Majoritàriament es declaren creients i practicants de l'Islam. La imatge del país d'origen, generalment idealitzada, està sempre present, tant si són nascuts al Marroc o a Espanya.

En una altra línia de recerca, Ponferrada (2007) explora la interrelació entre l'escolarització y els processos de construcció identitària dels joves de classe treballadora i de les minories. En la seva investigació, realitzada a instituts de la perifèria de Barcelona, comprova que les joves (en general) interioritzen els valors dominants que prioritzen un treball remunerat i qualificat i desprestigien el treball reproductiu i domèstic. Els grups d'iguals que sorgeixen en els instituts estan configurats pel gènere i per l'origen ètnic. *“Los grupos interétnicos surgen cuando las chicas de diferentes orígenes se relacionan ante las dificultades sociales y académicas que encuentran en su vida escolar, un fenómeno que contribuiría a una cierta etnogénesis en la que estas chicas y chicos se definen permanentemente como ‘extranjeros’ en un único grupo unido por las vivencias negativas del racismo”* (Ponferrada, 2007: 491).

Cal assenyalar, també, que les dades preliminars de l'estudi de Portes i Aparicio (2009) indiquen que, excepte en un 15%, els joves entrevistats es mostren orgullosos dels pares, fet que suggereix una relativa absència d'aculturació dissonant, sense enfrontament cultural entre les generacions.

Les **relacions interètniques i socials** es tenen menys en compte en la globalitat dels estudis. En referència a les relacions socials, cultura i identitat, l'informe d'Aparicio i Tornos (2006) indica que un % significatiu dels joves entrevistats opinen que existeixen pràctiques discriminatòries tot i que no els han afectat directament. Contràriament els peruans, que són els que aconsegueixen pitjors treballs, són els que menys discriminació refereixen. Els autors assenyalen que el factor temps juga a favor

d'una millor integració familiar en la societat espanyola. Per la seva part, l'informe preliminar de Portes i Aparicio (2009) apunta a una relativa absència de resistència a la integració a la societat receptora, amb un notable nivell d'obertura dels joves a l'exterior. Les xarxes d'amistat tendeixen a reforçar identitats ètniques, ja que molts amics provenen del mateix país d'origen. Per Massot (2003), les relacions interètniques es fonamenten en l'aprenentatge de competències i estan vinculades a les relacions polítiques i de poder. Les categories que s'adjudiquen als grups (ètnics) són categories socials construïdes, entenent que pels joves entrevistats preval la categoria social per sobre de la categoria ètnica. Delpino (2007) destaca la voluntat de diferenciació dels joves llatinoamericans respecte dels autòctons. Les diferències s'expressen en els àmbits de les relacions, interessos, gustos i estils. Una de les troballes de l'estudi es refereix a la percepció que els joves tenen de les bandes llatines. *"Para un sector de chicas y chicos latinos a los que accedió el estudio, estos grupos callejeros juveniles latinoamericanos parecen convertirse en el referente simbólico que satisface sus necesidades de identificación, socialización y protección en un medio que, para algunos, ofrece enormes dificultades para ser comprendido y se halla alejado de sus posibilidades de sentirlo como propio"* (Delpino, 2007: 80). Els joves més atrets per les bandes serien el que presenten més dificultats d'inserció i majors conflictes d'identitat. També els problemes d'adaptació, els sentiments de desarrelament i les frustracions són elements que influeixen en l'interès i les raons per participar d'aquests grups. L'estudi de Portes i Aparicio (2009) constata que molts joves tendeixen a reforçar identitats ètniques, ja que moltes amistats són joves del mateix país de procedència.

Algunes de les aportacions més rellevants, fins l'actualitat, fan referència a **l'escolarització** i al nivell de formació, així com a la institució escolar. Vull assenyalar que la majoria de treballs assumeixen una perspectiva crítica i qüestionen la institució escolar a la que veuen com reproductora de les desigualtats socials, de la construcció d'alteritats a través de discursos i de pràctiques discriminatòries. Algunes de les conclusions de l'estudi d'Aparicio i Tornos (2006) trenquen amb afirmacions i visions equívokes. Així, constaten que els fills de persones immigrades segueixen estudis postobligatoris en un % superior al dels adolescents autòctons, malgrat fer-ho en formació professional de grau mitjà i no en batxillerat. Els joves d'origen marroquí pugen en relació al nivell de formació dels seus pares, fet que no indica necessàriament que assoleixin nivells universitaris, i baixen en comparació als seus coetanis espanyols. En quan als joves d'origen dominicà, tenen menor taxa de fracàs escolar que els adolescents marroquins, però no superen el nivell de formació dels

pares, i dels joves peruans es destaca que són el grup que millor supera la secundària però baixen el nivell d'instrucció si es comparen als seus progenitors. Els autors constaten que els infants i adolescents de famílies amb pare i mare i sòlidament estructurades assoleixen millors trajectòries escolars. Siguan (2003) remarca l'interès i preocupació familiar com el principal factor *d'èxit escolar*, mentre que els fracassos escolars es relacionen amb incompatibilitat amb el professorat i amb el grup d'amics que allunyen de l'escola¹⁵⁴. Constata que creixen els casos d'èxit escolar amb finalització d'estudis universitaris. Pel que fa al futur, Siguan observa que les aspiracions estan relacionades amb la realització d'estudis i les expectatives d'independència econòmica ràpida. Fa palès que als 14 anys molts d'aquests infants ja tenen (en gran mesura) determinat el seu futur en funció del rendiment acadèmic (Siguan, 2003: 178). Els adolescents entrevistats provenen majoritàriament de Marroc¹⁵⁵. Ponferrada (2007) considera que l'estructura jeràrquica de l'escola reflexa i projecta la divisió social i les desigualtats socials. Entén que s'està iniciant un reconeixement dels bagadges ètnic-culturals de les minories d'origen immigrant (no dels gitanos) als instituts, malgrat que encara persisteix poca consciència dels professionals i de la institució educativa dels diferents bagadges ètnics com riquesa i de la percepció d'allò estranger com una deficiència. Malgrat que l'escola es constitueix com un espai de relacions socials entre joves i adults de diferents orígens, manquen mesures per afavorir les relacions interètniques. La condició d'estrangers és recordada permanentment pel grup d'iguals. Tots aquests factors limiten les aspiracions educatives i professionals dels joves d'origen immigrant.

En l'estudi sobre la inserció dels adolescents llatinoamericans a Espanya, Delpino (2007) posa de manifest que aquests joves es distingeixen per l'ús de formes de relació escolar "educades" que en comptes d'ajudar a integrar-los els exhibeix com estranys a la majoria de companys (2007: 40). Per alguns professors/es es tracta d'adolescents submisos, lents i passius, i altres professors els consideren alumnes problemàtics. L'entrada a l'escola una vegada començat el curs és una dificultat afegida per a molts adolescents que també han de fer front als estereotips i prejudicis de companys i professorat. L'estudi també destaca, com altres recerques, els factors que incideixen en les trajectòries escolars, emfasitzant l'actitud dels joves, el nivell social i educatiu dels pares, i el temps que els adolescents passen sols sense la companyia dels adults. Postula que les diferències de gènere i d'origen també guarden

¹⁵⁴ Fins i tot, els que han quedat marginats del sistema educatiu es mostren més reticents a ser entrevistats.

¹⁵⁵ Aquest estudi és una continuació del ja realitzat amb escolars de 6 a 14 anys.

relació amb les actituds i comportaments dels estudiants llatinoamericans. Les noies són millors estudiants, tal com destaquen altres estudis. També en l'àmbit de l'escolarització Pàmies (2008) posa de manifest que *“el treball de camp ha permès evidenciar diferències en les trajectòries escolars de l'alumnat dependent de la manera com el professorat construïa les expectatives, i observar com les representacions i expectatives negatives funcionaven com profecies d'obligat compliment”* (Pàmies, 2008: 36). L'estudi demostra que la valoració positiva i la incentivació dels joves, junt amb la preocupació pel seu aprenentatge i el bon tracte, es correlacionen amb major èxit escolar, mentre que l'estigmatització i valoració negativa amb fracàs. I en aquest sentit, tornem a la culpabilització de les víctimes. Els discursos atribueixen a l'alumnat inadequació escolar i la responsabilitat dels mals resultats escolars a les famílies. Si fem referència a l'etapa educativa, per sexe, la presència de nois és superior a educació infantil, primària, ESO i cicles formatius de grau mitjà, mentre que les noies són major nombre a Batxillerat, igualant-se als cicles formatius de grau superior. *“Aquestes xifres contradiuen el prejudici força estès que apunta que les noies marroquines abandonen de forma majoritària els estudis per causes culturals i religioses als setze anys i més enllà de l'etapa d'escolarització obligatòria”* (Pàmies, 2008: 9). Malgrat es constata que el significat de l'escola per les famílies marroquines és important per la consecució de l'èxit migratori i que demostren un marcat interès en l'escolarització dels fills i filles, l'imaginari col·lectiu no és el mateix. *“La situació educativa dels nois i noies d'origen marroquí té una relació directa amb les maneres com han estat representats, com a alumnes i com a joves, i també amb les polítiques, els programes i les pràctiques escolars diàries que s'han implementat a partir de les necessitats que s'han considerats cabdals en l'escolarització”* (Pàmies, 2008: 11). Les polítiques i programes escolars s'han orientat cap a les representacions escolars construïdes, bàsicament problemàtiques i fomentades per prejudicis i estereotips, sobre aquest grup de joves i que es concreten, com assenyala Carrasco (2003), en compensació per suplir el dèficit i aculturació per reduir la distància cultural. La seva experiència té molt a veure a com es construeixen i representen a l'escola i a la societat, generalment, sota el prisma del baix prestigi acadèmic i el paradigma del dèficit. Sovint s'oblida la capacitat dels joves d'inventar estratègies d'adaptació i de negociar els significats i codis culturals. Per Pàmies, l'experiència escolar exerceix un fort impacte en les trajectòries de vida posteriors, principalment en la inserció al mercat de treball. Per a molts joves reagrupats d'origen marroquí el principal obstacle a vèncer és la manca de permís de treball. D'aquesta manera els nois i noies que al setze anys deixen els estudis per iniciar la vida laboral; o bé no poden treballar o s'incorporen a treball precari, externalitzant-se el fracàs escolar i potenciant

l'estigmatització. La trajectòria de fracàs escolar es vincula amb una trajectòria laboral marcada per la manca de prestigi i la impossibilitat de mobilitat ascendent.

Domínguez i Daza (2008) analitzen les trajectòries laborals del jovent marroquí i equatorià reagrupat. Per fer-ho tenen en compte el projecte migratori familiar i el context familiar d'origen i, sobre tot, les trajectòries escolars. *“L'itinerari educatiu seguit pel jovent en relació a l'èxit o fracàs, és a dir, a la continuïtat de l'educació postobligatòria, -segons aquesta es tradueixi en itineraris més o menys llargs-, serà un factor definidor de les oportunitats laborals i de posicionament en l'estructura social, i per tant, de les possibilitats de mobilitat social que tindran respecte dels progenitors”* (Domínguez i Daza, 2008: 58). Entenen que els itineraris educatius en origen, dels joves arribats en l'adolescència, i les experiències educatives en la incorporació a l'escola a Catalunya, d'infants i adolescents, són factors determinants en les trajectòries d'èxit o fracàs escolar. En aquest sentit, les autores assenyalen com element decisiu l'edat d'arribada. Identifiquen els següents itineraris educatius:

- Itineraris d'escolarització llarga amb accés a la universitat. Corresponen a famílies de classe social mitjana baixa, implicades en l'aprenentatge dels fills i filles i a jovent incorporat al sistema educatiu català entre els 7 i 15 anys.
- Itineraris curts o de CFGM¹⁵⁶. Els joves acaben l'ensenyament obligatori i en alguns casos cursen cicles formatius de grau mitjà. Les famílies són de classe baixa i l'edat d'incorporació al sistema català és divers. En alguns casos la desmotivació pels estudis i el desig de treballar per tenir ingressos propis han estat decisius. En algunes noies de famílies marroquines, les responsabilitats familiars també han forçat a no seguir estudiant.
- Itineraris de fracàs escolar. Alguns dels joves que abandonen l'ensenyament obligatori ho fan perquè les seves expectatives migratòries no passen per estudiar sinó per treballar. No hi ha implicació de les famílies.
- Itineraris sense incorporació al sistema educatiu català. Són joves que no han tingut l'oportunitat per entrar a l'escola catalana, per raó d'edat. Aquests joves tenen més dificultats per fer una socialització normalitzada, ja que molts tampoc podran tenir oportunitats per entrar al mercat laboral degut a la situació jurídica. Alguns fan cursos formatius de tipus professional que no sempre els permet adquirir les competències necessàries per fer una transició normalitzada al mercat laboral.

¹⁵⁶ Cicles Formatius de Grau Mitjà.

En tots els casos, les expectatives d'escolarització tenen un paper fonamental en les trajectòries de nois i noies.

Si desagreguem l'estudi de Portes i Aparicio (2009), a la ciutat de Madrid ressalten les modestes aspiracions educacionals dels joves, ja que pocs tenen els estudis universitaris en el seu horitzó vital. També és rellevant la diferència que es dona entre les aspiracions i les expectatives ja que molts dels joves que aspiren a fer estudis universitaris tenen poca confiança en realitzar-los. Pel que fa a la ciutat de Barcelona, respecte a les aspiracions i expectatives manifestades pels joves, també s'observa que no són coincidents. Malgrat tenir aspiracions educacionals altes ja que gairebé un 56% espera accedir a la Universitat, solament confia en arribar-hi el 38%. Si es compara l'alumnat d'escoles públiques i concertades, les aspiracions dels adolescents de les escoles públiques són més baixes. Els joves preguntats, en major nombre, opinen que el professorat té interès en el seu aprenentatge, que la disciplina dins l'escola és correcta i que l'ensenyança és bona. En menor mesura, consideren que hi ha bandes a les escoles i que sovint es produeixen baralles entre estudiants de diferents nacionalitats o "races"¹⁵⁷.

Pel que fa a la **inserció al mercat laboral** encara són pocs els estudis que es centren en la seva anàlisi. Destaquen les aportacions d'Aparicio i Tornos¹⁵⁸. Examinen el tipus de treball amb que els joves s'inicien en el mercat laboral comparant les seves perspectives amb les dels pares i amb els joves autòctons, amb qui comparteixen moltes de les condicions de precarietat que afecten a la població jove. Una primera conclusió indica que els fills de persones immigrades aspiren a incorporar-se en el mercat laboral abans que els joves autòctons, fet que no expressa, necessàriament, un abandonament precoç dels estudis. La hipòtesis dels autors és que els joves estudiants no s'estanquen ni "integren a la baixa". Es constata que treballen un 53% de les noies d'origen marroquí, el 64% de les dominicanes i el 39% de les peruanes, del qual es dedueix que adopten estils de vida diferenciats als del seu país i famílies. En quan als tipus de treball, menys del 23% de noies realitzen treballs no qualificats, xifres que en el cas de les noies marroquines baixa al 10.8. En treballs qualificats trobem un 42% de nois i un 29.2 de noies. Els joves d'origen marroquí tenen millors condicions laborals que els seus coetanis dominicans i peruans. A més edat, el % de joves en treballs qualificats augmenta. Aquestes xifres indiquen una millora en positiu

¹⁵⁷ S'ha mantingut la paraula "raça" tal com està en l'informe preliminar.

¹⁵⁸ Aquest treball corrobora les conclusions dels diversos estudis ja existents sobre la població jove en edat de treballar, d'origen immigrat.

(molt discreta) de les trajectòries laborals respecte els seus pares. Comparativament l'atur és menor que entre els joves autòctons. En contrast amb aquestes dades positives, dues de negatives. Els sous són inferiors als dels joves autòctons i el nombre de joves que treballen en l'economia submergida i en situació de precarietat és superior. La recerca de Domínguez i Daza (2008) analitza com es configuren les trajectòries laborals dels joves reagrupats i els factors que hi intervenen. Per Domínguez i Daza (2008) els dos elements que identifiquen com definitoris dels processos d'inserció laboral són l'estatus legal i, com ja he comentat, l'experiència en el sistema educatiu català. *“La possessió o no del permís de treball és l'element que determinarà les possibilitats d'inserció laboral del jovent reagrupat en el mercat de treball formal”* (Domínguez i Daza, 2008: 80). L'estudi permet observar diferències en l'accés al mercat laboral en funció del itinerari educatiu, del suport o no de les xarxes socials, del sexe, de les actituds i valors respecte del treball i de les expectatives de mobilitat social. Pel que fa referència a l'accés al mercat laboral i la disponibilitat per a les noies marroquines i equatorianes és similar als nois, sense diferències per origen ètnic. *“S'observa una lleugera millor posició de les dones joves marroquines en el mercat de treball, en llocs de treball qualificats i de cert reconeixement social, respecte dels homes o de les homòlegues equatorianes com a conseqüència del seu major nivell formatiu”* (Domínguez i Daza, 2008: 88). El permís de treball és, també en el cas de les noies, el factor més important. Les que no en tenen i entren en l'economia submergida s'enfronten a condicions laborals molt dures. En aquest sentit, les noies marroquines que porten mocador es veuen sotmeses a una doble discriminació, de gènere i identitària. En general, les noies estan disposades a acceptar treballs més precaris i amb pitjors condicions laborals. Domínguez i Daza identifiquen les següents categories en les trajectòries laborals del jovent reagrupat (2008: 94):

- Inserció en treballs qualificats i de cert reconeixement social, dels joves que estan cursant o han cursat estudis universitaris.
- Inserció en activitats laborals poc qualificades i amb risc d'atur i competència descendent. Fa referència a joves ocupats en els sectors serveis, restauració, indústria i construcció, que han acabat estudis obligatoris o CFGM. Aquí es situa una part important de jovent marroquí reagrupat i alguns joves equatorians.
- Inserció en activitats marginals. Es tracta d'activitats situades al marge del mercat de treball formal, per manca de contractes, principalment treball domèstic, restauració i construcció. En aquesta categoria trobem a gran part dels joves equatorians i una part important de marroquís.

- Exclosos del treball. Abasta a tots aquells nois i noies que no tenen permís de treball. Molts joves que han fet reagrupament familiar es situen en aquesta categoria. Les autores els anomenen “joves sense experiències d'inserció”. Trobem més joves marroquins que equatorians, ja que aquests utilitzen més les xarxes informals, sobre tot per treballar en el servei domèstic.

Per fer front a la situació d'exclusió del mercat laboral, els joves desenvolupen estratègies d'equilibri personal. Les estratègies passen per: entrar a l'exèrcit, fer formació no reglada (cursos de garantia social, formació ocupacional...), esperar o comprar un contracte laboral. En general, la majoria de trajectòries laborals dels joves entrevistats estan entre la precarietat i la desestructuració. *“El context social en el que es situa la gran majoria del jovent reagrupat marroquí i equatorià és d'extrema vulnerabilitat. Les expectatives de majors oportunitats educatives i laborals que han de permetre viure millor que al país d'origen no sempre es veuen complides”* (Domínguez i Daza, 2008: 101).

Sobre les situacions de **discriminació i la integració social** d'infants i joves, la majoria d'estudis ho contextualitzen de manera transversal en l'anàlisi de l'escolarització i de la inserció al mercat laboral i alguns estudis tenen en compte l'estatus legal com factor discriminatori principal. Casas (2003: 23) destaca que si les transicions de la infància a l'edat adulta es fan des de posicions de desavantatge, augmenten les possibilitats d'exclusió social. L'autora puntualitza que molts joves, malgrat no conèixer abastament la cultura d'origen, poden tenir el recurs de construir una *identitat refugi*, quan viuen rebuig social. Entén que el grup d'iguals, les qüestions socio-econòmiques, el rol de gènere i la família actuen com elements influents en la construcció identitària. Molts joves fan itineraris d'inserció en situació de vulnerabilitat, amb xarxes socials febles i escassos recursos al seu voltant. El marc jurídic és una de les barreres més dificultoses que han d'afrontar. Per altra part, l'estudi de Feixa (2006) posa de manifest que la presència, més visible, de joves llatins s'ha acompanyat d'una informació continuada, i en alguns moments exagerada, de les bandes llatines¹⁵⁹. Els mitjans de comunicació han generat opinió en la població i això ha suposat que s'associï als joves llatins amb pertinença a banda violenta davant qualsevol infracció, delictes o activitat irregular. És evident que la majoria de joves llatins ni pertanyen a bandes o grups violents ni realitzen activitats delictives. Molts nois i noies denuncien aquesta vinculació i lluiten per evitar que se'ls identifiqui com violents i siguin estigmatitzats. Aproximadament uns dos terços dels joves llatinoamericans entrevistats

¹⁵⁹ Cal destacar tot el procés de reconversió dels Latins Kings de Barcelona en associació juvenil legal dedicada a la defensa dels joves llatins i a la promoció d'activitats culturals.

consideren que existeix racisme a la societat espanyola (Delpino, 2007: 70). Molts es senten “mal mirats”, expressen haver viscut experiències de discriminació i manca d'empatia. També es destaquen experiències positives d'inclusió, facilitades per actituds de respecte i convivència, d'obertura i sensibilitat per part dels adolescents espanyols. En aquest sentit, Portes i Aparicio (2009) verifiquen que més de la meitat dels joves preguntats¹⁶⁰ mai s'ha sentit discriminat a Espanya i solament un 5% diu haver-ho estat repetidament. Pels autors, *“las barreras para el ascenso educacional, ocupacional y económico de la segunda generación tienen menos que ver con dificultades psicológicas y discriminación externa que con problemas objetivos ligados a la pobreza de las familias y a las modestas aspiraciones y voluntad de trabajo académico que de esta situación se derivan”* (Aparicio i Tornos, 2009: 11). En general els joves entrevistats no perceben un gran rebuig per part de la població autòctona i tenen expectatives de tenir oportunitats de mobilitat ascendent, més de la meitat mai s'ha sentit discriminat ni percep rebuig. A Barcelona, el 75.6% considera que “les persones de color tenen tantes oportunitats d'avançar a Espanya com els blancs”. Crida l'atenció, del conjunt de l'estudi, que la majoria de nois i noies entrevistats no consideren Espanya el millor país per viure i les preferències que manifesten per viure a Estats Units i altres països europeus.

Finalment, dir que Domínguez i Daza (2008) consideren que la situació administrativa és determinant en el procés d'acomodació a la societat receptora.

2.1.5.2.- Per sintetitzar

Feta la revisió bibliogràfica, i malgrat que els treballs sobre joves adults d'origen immigrant són recents i encara insuficients en nombre, podem observar que les aportacions són força àmplies i riques en elements d'anàlisi, tot i quedar pendants de recerca moltes altres qüestions. A continuació faig una síntesi de les principals contribucions d'aquestes recerques i apunto algunes de les mancances que considero més rellevants en l'estudi dels fills i filles de famílies immigrades. Aquesta anàlisi la realitzo tenint en compte quins han estat els plantejaments teòrics, els abordatges metodològics i les propostes empíriques.

¹⁶⁰ Aquestes dades corresponen a la mostra de Madrid, de 3.375 casos.

Aportacions:

Sobre perspectives teòriques:

- **Reformular conceptes i categories.** Principalment el concepte “segona generació d’immigrants”¹⁶¹. Els treballs revisats coincideixen en què aquesta categoria discrimina i redueix als joves a la cultura i origen ètnic dels pares, accentuant la distància amb la cultura i societat receptora i atribuint-els-hi una condició de migrants que molts no tenen. Els autors també adverteixen del risc de continuar conceptualitzant amb aquests qualificatius ja què pot suposar una desavantatge per a la inclusió social d’aquests joves, donat que la societat sempre els veurà com immigrants i diferents. Entenc que en recerca quantitativa tingui raó de ser el seu ús, en canvi en recerca qualitativa es preferible referir-se a “fills i filles de famílies immigrades” per evitar el perill d’homogeneitzar, tal com he assenyalat al principi.
- Presentar el **context de multiculturalitat** com sinònim de riquesa i capital cultural, en front de propostes negatives i contràries al concepte multiculturalitat, que no l’entenen com una realitat sinó com la negació del pluralisme cultural i la desintegració multiètnica.

Sobre abordatges metodològics:

- **Donar veu als actors socials.** Malgrat que l’investigador és qui dóna la forma final al relat i a la recerca en la discussió i conclusions, tant l’una com l’altra es construeixen a partir dels relats dels subjectes.
- **Incloure en estudis de joves als d’origen immigrant, de manera transversal.** No diferenciar als nois i noies de famílies immigrades permet veure’ls com uns més, sense oposicions ni distincions. És cert que es necessiten estudis delimitats i concrets relacionats amb les migracions i els seus actors per conèixer més profundament realitats i problemàtiques noves que requereixen abordatges i solucions específiques. No obstant, és precís que des de l’acadèmia no emfasitzem la diferència

Sobre antecedents empírics:

- **Fer públiques les diferències existents entre l’imaginari col·lectiu i la realitat d’èxit o fracàs escolar de molts infants i adolescents.** Aquestes constatacions empíriques permeten trencar amb alguns prejudicis, estereotips i imatges construïdes, generalment negatives, sobre aquest infants i adolescents.

¹⁶¹ Especialment clarificadora és la reflexió d’Albert Moncusí “Segundas generaciones”. ¿La inmigración como condición hereditaria?.

- **Reconèixer la capacitat d'agència dels joves en context migratori i, també, de resistència i superació.** Tenim tendència, com acabo d'assenyalar, a generar visions poc positives de les famílies immigrades i dels seus fills. Allò positiu és poc noticable. Les troballes més impactants són les de caire negatiu i conflictiu i, sovint, dediquem excessius esforços en aquest sentit. Per aquesta raó és important destacar els elements positius dels joves, sobre tot pel que fa a capacitats i habilitats socials i culturals.
- **Identificar les mancances de l'escola i dels professionals per desenvolupar un model pluricultural.** En aquest sentit cal fer esment de la necessitat d'analitzar el model de societat per ser conscients de les dificultats, insuficiències i dèficits del sistema com fet imprescindible per proposar millores i solucions. Les recerques que analitzen la institució escolar fan èmfasi en el paper fonamental que juga en la vida dels infants i adolescents, per aquesta raó és obligat replantejar-se el model d'escola en relació a la diversitat cultural.
- **Contextualitzar als infants i joves en entorns de discriminació i vulnerabilitat.** És impossible estudiar les vivències i trajectòries dels infants, adolescents i joves sense tenir en compte el context. Totes les aportacions empíriques revisades tenen en compte, en major o menor mesura, els factors que hi influeixen.
- **Prioritzar l'anàlisi de la inserció laboral dels joves reagrupats.** Tenint en compte que el reagrupament de fills i filles és un fet d'importància numèrica recent, ens hem de felicitar per l'aportació de Domínguez i Daza. Com he ressaltat en pàgines anteriors, la inserció laboral és un indicador i predictor d'inclusió social. Conèixer quina és la realitat, siguin dificultats, fracassos o èxits, les seves causes i conseqüències, ens permet fer un apropament qualitatiu a les trajectòries dels joves.
- **Començar a estudiar la identitat dels joves de famílies immigrades en context multicultural.** Alguns autors inclouen la identitat com objecte d'estudi. En la seva anàlisi es té en compte la realitat multicultural que tenim i de quina manera aquesta multiculturalitat influeix en les identitats i pertinences dels nois i noies.

Mancances:

- La perspectiva d'edat no sempre té en compte l'heterogeneïtat dels processos interns de la infància, adolescència i joventut. Hi ha infàncies, adolescències i joventuts diferenciades segons context, origen, gènere i edat.

- No s'han abordat prou les etapes de transició importants en aquestes edats. El pas de l'ensenyança obligatòria al batxillerat, a la formació professional o directament al mercat laboral no són objecte d'estudi empíric.
- No s'analitza l'èxit ni quins poden ser els seus indicadors. La tendència sempre és estudiar el fracàs, fet que dona una perspectiva excessivament negativa i pessimista de la realitat, esbiaixant-la i reduint-la.
- Sovint es dediquen molts esforços en redefinir conceptes que ja ens arriben de la literatura internacional. Seria el cas de multiculturalitat, multiculturalisme i interculturalitat.
- No sempre s'analitzen les relacions de gènere en context de canvi social i cultural. Moltes filles de famílies immigrades es troben davant una doble realitat confrontada. Model familiar i model social es contraposen i generen conflicte personal i familiar de tipus cultural i intergeneracional. Les relacions i els rols de gènere canvien en procés migratori. Falta realitzar estudis empírics que examinin aquestes situacions, com ho viuen els actors socials implicats i quines adequacions o inadequacions es produeixen.
- No sempre es té en compte els factors de risc d'exclusió social quan es fan recerques amb nois i noies sorgits de la migració. Considero que incloure-ho és fonamental perquè el risc hi és i cal aprofundir el seu estudi, per donar respostes.
- Si exceptuem a Torradella i Tejero, pocs treballs construeixen les aportacions des del relat biogràfic. Ja queda indicada la importància de donar veu als actors socials. Cada vegada es fa més recerca qualitativa i, cal esperar, que els relats biogràfics i les històries de vida estaran més presents en les investigacions socials.
- Hi ha un buit d'investigació en aspectes fonamentals relacionats amb les migracions. (1) És el cas de la relació entre projectes migratoris intergeneracionals i relacions pares – fills. (2) Tampoc s'ha estudiat l'impacte de la situació plurilegal dins de les famílies. (3) També manquen estudis longitudinals. Poques cohorts hem estudiat i no sabem tendències. (4) Un tema de debat important que no està estudiat és el de la llengua. La seva importància com indicador d'integració o no, els usos multilingües, les condicions que ho afavoreixen o dificulten. La preocupació per la llengua no es correspon amb recerques per conèixer quin és l'estat de la qüestió.
- També falten estudis sobre el reconeixement de la formació acadèmica de la població immigrada, l'impacte que el no reconeixement té en el procés migratori, en les expectatives de vida i les realitats quotidianes.

En relació als objectius d'aquesta recerca un dels buits més sorprenents en l'enfocament teòric i empíric de la integració i inclusió social dels joves d'origen immigrant, és no trobar en una mateixa anàlisi l'articulació entre identitat i situacions d'inclusió o exclusió social. Dedicaré el proper apartat a centrar-me específicament en les teories de la construcció de la identitat en contextos multiculturals per, a partir de la recerca empírica, avançar una contribució a aquesta perspectiva teòrica.

2.2.- LA PROBLEMÀTICA DE LA CONSTRUCCIÓ DE LA IDENTITAT EN CONTEXTOS MULTICULTURALS

“La identitat no es pot compartimentar, no es divideix ni en meitats ni en terços, ni per zones separades. No tinc diferents identitats, només en tinc una, feta de tots els elements que li han dat forma, en una mescla especial que no és mai la mateixa per a una altra”
Maalouf (1999: 10)

Les persones som éssers culturals i ens desenvolupem en relació als altres membres del grup. És a través de les relacions interpersonals i en contextos canviants que construïm la identitat personal i col·lectiva¹⁶². La identitat es fa de la consciència del “nosaltres” i dels “altres”. La construcció de la identitat comença en el naixement i té el seu origen en la cultura del grup, on la persona s’encultura i socialitza¹⁶³. Durant el procés d’enculturació el grup transmet a l’infant i jove tota la informació sobre normes, comportaments i pautes culturals i socials per desenvolupar-se i créixer. Alguns elements i valors essencials, que constitueixen el nucli dur de la cultura, persistiran i molts altres aniran modificant-se al llarg de la vida. L’adolescència és una de les etapes evolutives fonamentals en la construcció de la identitat. Aquesta construcció es torna molt més complexa quan es produeix en procés migratori i en context multicultural. És el cas dels fills de persones immigrades a països amb bagatge cultural diferent del propi. *“El ser humano nace siempre en el seno de una cultura, pero eso no significa que esté destinado a quedarse encerrado en ella”* (Todorov, 2008: 97).

¹⁶² Les identitats col·lectives i personals estan influïdes per la història i els moviments migratoris. Les persones ens identifiquem a través de la relació amb els altres.

¹⁶³ *“L’enculturació és el procés pel qual una comunitat transmet als seus nous membres la pròpia cultura, fent-los participants d’una identitat grupal única. El procés de socialització i d’enculturació es produeixen simultàniament, mentre el primer fa referència principalment als processos psicosocials, el segon tanca el procés amb l’adquisició per part de l’individu de la cultura i d’una identitat ètnica”* (Rodríguez a Aguirre, 1997: 91). Així, mentre que la socialització incorpora a la persona al grup social i a les pràctiques socials, l’enculturació permet que la persona integri mentalment un referent cultural o identitari. És l’adquisició de la identitat cultural. Tenint en compte que no pot haver cultura sense grup humà ni grup humà sense cultura, lo social i lo cultural estan fortament articulats. *“La socialización, como fenómeno cultural, comporta un contenido que, además de referirse a situaciones y relaciones, trata de la integración de imágenes o contenidos culturalmente significativos y específicos en una visión del mundo y de la sociedad”* (Crawford, 1983: 54).

2.2.1.- CULTURA I VINCULACIÓ SOCIAL. UN CONCEPTE DINÀMIC DE CULTURA

“Les cultures són processos i productes, readaptacions, intercanvis i difusions constants al llarg de la història dels pobles. Cada cultura és una proposta global d'organització, d'ordre sobre el caos de la indeterminació genètica de l'espècie. Les cultures són respostes organitzades dels grups humans als seus entorns, entenent que els propis éssers humans són parts integrants d'aquests entorns” (Carrasco, 1997: 15)

La cultura¹⁶⁴ és una estratègia ideada pels humans per poder sobreviure a les limitacions biològiques. Un procés d'adaptació i canvi que es transmet de generació en generació. La cultura la recreem els éssers humans com instrument per a la vida social (García Castaño i Barragan, 2000). Tot el que traspasa allò purament biològic és cultural. *“La cultura nos proporciona modelos para comprender la experiencia y para ordenar los significados. Los sistemas culturales de creencias también nos facilitan lo que nosotros llamamos un campo de seguridad”* (Suárez-Orozco, 2003: 157). Totes les cultures són multiculturals, diu Lévi-Strauss, i la seva diversitat neix de les relacions que estableixen. El concepte cultura porta implícit el de diversitat cultural perquè *“el pluralismo es un ingrediente del proceso de constitución de lo que llamamos cultura”* (De Lucas, 1998: 232).

Kuper veu tal nivell de complexitat en les cultures que proposa deconstruir-les per entendre-les,

“se deberían separar las creencias religiosas, los rituales, el conocimiento, los valores morales, las artes, los géneros retóricos y demás, en vez de atarlos juntos en un solo ható etiquetado como cultura, conciencia colectiva, supraestructura o discurso. Al separar estos elementos, se obliga a explorar las

¹⁶⁴ Des de les primeres definicions del concepte cultura fetes per Tylor i altres antropòlegs, l'anàlisi de què entenem per cultura ha estat múltiple i prolífic. Pel psico-sociòleg francès Camilleri (1985), la cultura pot ser definida com *“l'ensemble plus ou moins lié des significations acquises, les plus persistantes et les plus partagées que les membres d'un groupe, de par leur affiliation à ce groupe, sont amenés à distribuer de façon prévalente sur les stimuli provenant de leur environnement et d'eux-mêmes, induisant vis-à-vis de ces stimuli des attitudes, des représentations et des comportements communs valorisés dont ils tendent à assurer la reproduction par des voies non génétiques”*. (1985: 13, citat a Qribi, 1998: 22). Una humanitat comú per a tots els éssers humans, el caràcter relatiu de la cultura en quan a construcció variable segons les societats i un procés de transmissió de la cultura a través de la socialització (o enculturació) que té per base les interaccions humanes, la llengua, els símbols i els elements no genètics són els aspectes més rellevants que Qribi extreu d'aquesta definició.

També des de la psico-antropologia la cultura es pot entendre com *“un ensemble de formes symboliques qui médiatisent les relations d'un sujet aux autres et à lui-même, et plus largement au groupe et au contexte; de même que, réciproquement, les formes symboliques qui médiatisent les relations du contexte, du groupe, des autres au sujet singulier”* (Clanet 1998: 236, a Aggoun, 2001: 7)

configuraciones cambiantes de las relaciones mutuas entre lenguaje, conocimiento, técnicas, ideologías políticas, rituales, mercaderías y demás” (2001: 281).

La cultura¹⁶⁵ és pensament simbòlic, que té en el llenguatge una de les seves expressions més riques. Tant la cultura com el llenguatge són compartits¹⁶⁶ pels individus del grup, per mitjà de la transmissió i l'aprenentatge. *“No es el contenido lo que determina el carácter cultural, sino la difusión. La cultura es necesariamente colectiva. Presupone pues la comunicación, de la que es uno de sus resultados”* (Todorov, 2008: 46). Però no podem pensar en la cultura com allò objectivable i estàtic. Les cultures viuen processos de transformació i canvi, són heterogènies en si mateixes i s'han d'observar contextualitzant-les i des d'una perspectiva holística, entenent que *“solo en la noción del conjunto de las relaciones sociales y del contexto en el que se producen puede entenderse la cultura, nunca en una de sus partes”* (García Castaño i Barragan, 2000: 214).

Molts científics socials identifiquen en cada cultura un *nucli dur* constituït d'elements molt forts, poc modificable per les influències externes en els processos d'aculturació i uns *elements perifèrics* més proclius al canvi cultural. Khellil¹⁶⁷ (1997) considera que les persones ens adherim a un sistema de valors i que alguns d'aquests valors són essencials, constituint el nucli dur del sistema cultural i social. Els termes nucli dur i perifèria cultural són analitzats per D. Schnapper (1988) en el seu treball sobre l'aculturació dels treballadors immigrants a França, en l'actual context de modernitat:

“La distinción entre la periferia del sistema cultural y su núcleo duro es lo que explica las dos actitudes que podemos observar dentro de la generación emigrante. El emigrante ha elaborado lo que podemos llamar una <cultura de emigrante>, es decir, un conjunto coherente de modelos, de comportamientos y

¹⁶⁵ De forma genèrica podríem dir que *“cultura es el conjunto de formas de hacer, pensar o sentir de cada grupo humano”* (Lamo de Espinosa, 1995: 15). La cultura fa referència a la conducta, regulada per normes i valors, hàbits que es legitimen i reforcen per referència a creences compartides.

¹⁶⁶ Es comparteixen uns sistemes integrats formats per costums, institucions, valors, creences, visió del món... en definitiva un conjunt de pràctiques legitimades i institucionalitzades que necessàriament s'adapten als canvis, que es modifiquen per relació amb altres grups culturals, que mantenen allò particular que les identifica, però que comparteixen trets universals presents en cadascun dels grups socio-culturals. *“Cada cultura proporciona al individuo unos modelos de acción y unos valores de vida. El marco de realización homogénea de estos modelos y valores es la sociedad de referencia a través del grupo social propio”* (Esteve Fabregat, 1993: 64).

¹⁶⁷ Alguns valors són considerats com mínimament exigibles a qualsevol grup social, des del punt de vista de la societat occidental que té com a principis universals la declaració dels Drets Humans. La no coincidència amb els valors afavoreix la subordinació ideològica dels grups ètnics minoritaris (1997: 34-35).

de valores cuya actualización es compatible con los comportamientos profesionales y familiares que exige la sociedad receptora. La participación en la actividad económica va acompañada de una vida privada cuyos elementos periféricos conocen una aculturación a las normas de la sociedad global, dejando intacto el núcleo duro central” (Schnapper, 1988: 194-195).

Esteve Fabregat (1993) manté la tesi de la no integració total a cap cultura i del dinamisme de la integració sociocultural. “*La integración sociocultural se basa en la interacción armoniosa de todos los grupos sociales y en su funcionamiento eficiente... Una cultura integrada no es necesariamente una forma estática. Por el contrario, es un proceso de adaptación continuo a los cambios que toda sociedad creadora va produciendo en el curso de su existencia*” (Esteve Fabregat, 1993: 87). Entén que la integració es localitza en els aspectes normatius de la conducta (1993: 89). Identifica dues classes d'integració, la *formal*, referida als conceptes estàtics i la *dinàmica*, relacionada amb els processos i continguts de la solidaritat social. Entén per integració l'associació estable entre la persona i els grups primaris i secundaris d'enculturació i socialització: família i entorn proper. La integració socio-cultural té a veure amb una acció comú. Identificació, participació, responsabilitat, interdependència, interessos, solidaritat, cooperació i sentiments comuns es configurarien com referència cultural bàsica.

En paraules de Sayad (1998: 26), la persona migrada és *la persona d'entre-dues*, entre dos llocs, entre dos temps, entre dues societats i, sobre tot, entre dues cultures. L'emigració i la immigració porten en elles l'amenaça d'atemptar contra la integritat cultural (Sayad 1998: 26). Per Sayad (1992), la migració conté paradoxes com *l'absència* en el lloc on està (societat receptora) i la *presència* allà on no hi està físicament (societat d'origen). Assenyala Sen (2007: 156-157) que quan s'analitza la influència de la cultura en la vida de les persones cal tenir en compte les següents especificitats: La cultura no és l'aspecte més important ni significatiu de les nostres vides; no és un atribut homogeni, sinó que està definit per la diversitat i variacions fins i tot en un mateix univers cultural; cap cultura està immòbil, sinó en constant transformació; tota cultura interactua amb els altres elements determinants de l'acció social i, finalment, l'autor diferencia entre *llibertat cultural*, entesa com la llibertat de les persones per preservar o modificar prioritats i la de *valorar la conservació cultural*.

2.2.2.- L'ESTUDI DE LA IDENTITAT DES DE DIFERENTS DISCIPLINES

L'estudi de la identitat¹⁶⁸ és important per la Sociologia, la Psicologia social, el Psicoanàlisi i evidentment per l'Antropologia, sobre tot quan ens referim a la identitat cultural o ètnica. La majoria de treballs fets des de les ciències socials indiquen que la persona construeix la seva identitat amb finalitats concretes, encaminades totes elles a la consecució de la inclusió i acceptació en el grup. En les societats multiculturals les identitats esdevenen múltiples i variables, i els processos identitaris són molt més complexes. Les persones fem trajectòries canviants, influenciades pels altres membres de la societat, per la posició en l'estructura social i cultural i per les ràpides transformacions que afecten la societat del s. XXI.

La identitat està estretament vinculada al sentiment de pertinença. Ambdós tenen dues cares i lectures. Una d'inclusió al grup i l'altra d'exclusió. La dicotomia entre “nosaltres” i els “altres” es manifesta clarament en aquest context. En aquest sentit, els fills i filles de famílies immigrades són excessivament adscrits a l'origen ètnic, a la religió i cultura familiar, i s'obvia que els processos d'enculturació, socialització i aculturació en destí transformen identitats i pertinences. Diu Bauman que en un món individualitzat, les identitats es mouen en una doble vessant, *“oscil·len entre el somni i el malson, i no hi ha manera de saber quan deixaran de ser una cosa i esdevindran l'altra. La majoria de vegades, aquestes dues modernes modalitats líquides d'identitat coexisteixen, bé que situades en diferents nivells de consciència. En un context vital de modernitat líquida, les identitats són potser les encarnacions més esteses, més agudes, més profundament sentides i torbadores de l'ambivalència”* (Bauman, 2005: 50).

Les identitats individuals i col·lectives són plurals i diverses, ambivalents i canviants. Classificar singularment a les persones segons la religió, origen ètnic o cultura és erroni i perillós. Erroni perquè amaga les moltes filiacions que cada ésser humà té i perillós perquè com diu Sen (2007: 16) una classificació singular pot convertir el món en potencialment inflamable. *“Una visió singularment disgregadora no sólo se opone a la antigua creencia de que todos los seres humanos son bastante parecidos, sino también al concepto menos discutido, pero mucho más posible, de que somos*

¹⁶⁸ *“Identification is constructed on the back of a recognition of some common origin or shared characteristics with another person or group, or with an ideal, and with the natural closure of solidarity and allegiance established on this foundation. In contrast with the ‘naturalism’ of this construction, a process never completed –always ‘in process’-. It is not determined in the sense that it can always be ‘won’ or ‘lost’, sustained or abandoned”* (Hall, 1996: 2). *“Identification is, then, a process of articulation, a suturing, an over-determination not a subsumption”* (Hall, 1996: 3).

diversamente diferentes" (Sen, 2007: 16). Les persones i grups som més que religió i cultura.

Els estudis culturals, concretament les investigacions sobre polítiques de la identitat, han fet èmfasi en dos models de producció de la identitat. El primer model assumeix que hi ha quelcom intrínsec i essencial contingut en la identitat, principalment un origen i una experiència comuns. El segon model emfasitza la impossibilitat d'identitats completament constituïdes, separades i diferents. Nega l'existència d'una autèntica i original identitat basada en l'origen universal o en l'experiència. "*Identities are always relational and incomplete, in process*" (Grossberg, a Hall i Du Gay, 1996: 88). Paral·lelament els estudis realitzats des de la Psicologia social analitzen la construcció de la identitat en estreta relació amb els *processos socials* (Mead, 1934, a Camilleri, 1990: 14), les *relacions interpersonals* (Heider, 1958 a Camilleri, 1990: 14), les *categoritzacions socials* (Tajfel, 1978 a Camilleri, 1990: 14) i la teoria del "rol" (Goffman, 1963 a Camilleri, 1990: 15), entre altres autors i temes. Erikson (1972, a Camilleri, 1990) ho analitza a partir de diferents teories i disciplines. Proposa el concepte *crisi d'identitat* en un context articulat de migracions, minories ètniques i adolescència. Molts dels seus treballs es centren en la qüestió de la crisi de la identitat cultural, sorgida dels conflictes i contradiccions pel doble referent cultural. Erikson adverteix que quan la persona té una crisi d'identitat es produeix una tensió entre un pol positiu i un negatiu que configuren una jerarquia d'aspectes també positius i negatius. "*L'identité psychosocial renferme une hiérarchie d'éléments positifs et négatifs, ces derniers résultant du fait que, durant son enfance, l'être humain a été mis en présence de prototypes idéaux*" (Erikson, 1972 a Camilleri, 1990: 11).

També Denoux¹⁶⁹ ha estudiat el concepte d'identitat des de la Psicologia. Manté la tesi que la cultura ja influeix abans del naixement, en la mesura en què els pares i l'entorn estan immersos en ella. Considera que la influència de la cultura és bàsica en la configuració de la personalitat. Té en compte les diferències culturals i parteix de les formes de comprensió de la diferència i la constitució de la identitat en els dispositius de formació, d'integració, d'experimentació i d'acció social, tot fent una lectura crítica del concepte d'estratègia identitària. (Denoux: 264). En contraposició a Camilleri (1990) que identifica com a components identitàris, identitat de valor, identitat de fet i identitats prescrites, i entén la identitat com una formació percebuda com a no

¹⁶⁹ No figura l'any d'edició en l'article consultat i que detallo en la bibliografia.

contradictòria; Denoux considera la personalitat intercultural¹⁷⁰ plena de contradiccions eventuais degut a la tensió, circulació o disjunció entre molts trets identitaris. Defensa la teoria dels subjecte com a cruïlla (carrefour) cultural (Denoux: 267)¹⁷¹. La persona que emigra es troba, generalment, en una situació de canvi personal fort i això li pot generar una crisi d'identitat. Evidentment qualsevol canvi o conflicte pot anar acompanyat de crisi, però també la crisi ajuda a construir la identitat de les persones. Segons Erikson (1972 a Khellil, 1997: 28), la identitat es va construir i modelant, gràcies entre altres elements, a les crisis¹⁷².

Des d'una altra perspectiva teòrica, quan Castells analitza la societat de la informació assenyala que la *societat xarxa* fa replantejar els processos de construcció de la identitat. *“Els subjectes, quan es construeixen, no ho fan d'acord amb les societats civils, en procés de desintegració, sinó com una prolongació de la resistència comuna”* (Castells, 1998: 34). Diferencia tres tipus d'identitat. *Identitat legitimadora*, introduïda per les institucions; *identitat de resistència*, defensada pels actors socials; i *identitat de projecte*, quan els actors socials construeixen una altra identitat amb els mitjans materials culturals disponibles (Castells, 1998: 30). Entén que la *identitat de resistència* la desenvolupen actors socials estigmatitzats, devaluats i dominats i la *identitat de projecte* actors a la recerca d'una identitat que defineix la societat. La *identitat legitimadora* entra en crisi, per emergir la *identitat de resistència*, malgrat que es decantin cap a les *identitats de projecte*.

¹⁷⁰ Denoux completa la definició de Clanet i treballa el tema de la interculturació. Destaca 3 aspectes rellevants. Primer, que la pertinença al grup cultural diferent del (grup) protagonista no és pas definitiu ni suficient. No sempre es dona interculturació entre persones de diferents orígens culturals. Segon, és necessari quelcom de nou perquè hi hagi interculturació (procés de síntesi). Tercer, perquè hi hagi processos d'interculturació es necessita compromís i negociació des de les dues parts. El procés d'interculturació es posa en marxa quan dos persones de cultures diferents tenen punts en comú.

¹⁷¹ La irrupció d'altres cultures (minoritàries) i la seva coexistència (amb la cultura majoritària) fa que el subjecte monocultural esdevingui pluricultural: *“L'évolution de nos cultures déplace le mouvement de signification d'un sujet par lui-même et celui de son rapport au monde, d'une intériorité psychologique monocentrée à unes extériorité psychologique polycentrée”* (Denoux: 268). *“L'identité elle-même en devient ce prisme qui à la manière du système nerveux diffractant sur une surface corticale avivée, restaure renforce et crée des liaisons sélectives et finalisées entre des traits de personnalité. La nouvelle définition de l'identité concilie contingence et nécessité, en alliant la nécessité conjoncturelle de rendre visible une forme identitaire plutôt qu'une autre et une contingence constitutive entretenant une identité fragmentée. Alternance, parallélisme, juxtaposition, synthèse... l'identité interculturelle est le lieu d'ou procède et s'énonce à travers une fiction la rationalisation d'une trajectoire entre des cultures”* (Denoux: 269).

¹⁷² Per Friedman (1994: 29, 33) *“The conditions for the establishment and maintenance of cultural identity or ethnicity are closely tied to the way in which personal identity is constituted”*. *“The way in which cultural identities are constituted is dependent upon the way in which individual selfhood is constructed”*.

El procés migratori que visqui cada persona definirà unes estratègies o altres segons el seu bagatge personal (social i cultural), les seves perspectives de futur en la nova societat així com les dificultats i oportunitats que vagin sorgint. Si les dificultats són moltes (llengua diferent, distància cultural, context d'incomprensió, estigmatització...) poden donar-se les circumstàncies que provoquin un replegament o tancament de la persona en la seva pròpia cultura i grup, i l'aïllin de la societat receptora¹⁷³. En aquesta situació, els fills patiran el conflicte i aïllament que viuen els pares i tindran un procés d'enculturació i/o aculturació molt més complex i ardu. També pot veure's afectat per la idea de retorn. Aquesta situació de tancament comunitari (en el propi grup), també anomenada de contra-aculturació, que pot ser entesa com de conflicte social i cultural per la persona arribada recent, és considerada per alguns autors com d'equilibri psicològic.

2.2.3.- CONSTRUINT LES IDENTITATS

Identitat és sinònim d'identificació. La consciència de ser i de pertànyer. Quan parlem d'identitat ens referim a allò que identifica quelcom, sigui una persona o un grup de persones. La filiació ens informa sobre nosaltres i sobre el nostre grup. Des de la Psicologia social, es considera que la filiació grupal és una part essencial de cadascú, ens connecta amb els altres i permet la nostra participació en la vida social. Necessitem tenir una identitat i un sentiment de pertinença. Cada persona té la seva *identitat*, feta de tots els elements que li han donat forma, una identitat feta de la "barreja" especial que l'ha configurat i que no és mai la mateixa per a un altre. *"El yo se construye a lo largo de una historia de encuentros y de desencuentros, y esto significa que no nace ya configurado, sino que se va definiendo a lo largo del periplo vital"* (Torralba, 2003: 114)¹⁷⁴. La identitat de cadascú és complexa, única, insubstituïble. Es va configurant al llarg de tota la vida. Es construeix i transforma contínuament. És un procés dinàmic i canviant¹⁷⁵, perquè les identitats no estan determinades ni prefixades, són multidimensionals i plurals. Es configuren a partir de

¹⁷³ ¿Què reforça o què dilueix la identitat ètnica?. La situació de desigualtat social pot potenciar la identitat ètnica d'origen o pot fomentar el seu rebuig?.

¹⁷⁴ L'autor fa referència a la identitat narrativa de Paul Ricoeur per realitzar aquesta afirmació.

¹⁷⁵ Segons Côté (citada a Labrador Fernández, 2001: 54-56) cal distingir tres nivells en els processos de definició i redefinició de la identitat. El nivell *intrasubjectiu*, en què el subjecte és actor de la construcció del seu concepte; el nivell *intersubjectiu*, seria la presa de consciència del que és la pròpia persona; i finalment, el nivell *sociocultural*, com membre d'una societat que ha fet la seva construcció simbòlica i de significats.

la socialització primària i a través de les interaccions quotidianes que generen la internalització dels sistemes, actituds i comportaments i de les experiències viscudes. Hi ha una constant elaboració pràctica que defineix la posició de la persona en i front la societat. Hi ha un permanent feed-back. *“Es cierto que los individuos buscan la pertenencia y la confirmación de la identidad que ya poseen, pero al mismo tiempo les mueve la curiosidad, la capacidad de sorprenderse y admirarse, el deseo de incorporarse a nuevos ámbitos y transformar así su cultura original”* (Todorov, 2008: 98).

Diferents autors mostren que en l'anàlisi de la identitat cal referir-nos a la *dimensió individual* (personalitat i individualitat), la *dimensió social* (identitat col·lectiva i sentiment de pertinença) i la *dimensió pública*. La *identitat individual* es refereix als trets personals; la *identitat social* és la que correspon a la ubicació de les persones en la societat i les relacions que se'n deriven (Garreta, 2003: 14-15). Benhabib (2000: 62) assenyala que *“les identitats individuals es constitueixen en un medi marcat per usos culturals i polítics, pràctiques socials i mètodes d'educació. Alhora, la identitat d'un grup està formada per definicions col·lectives que s'han imposat algun dia a unes altres definicions rivals. Fent servir una idea hegeliana, els postmodernistes afirmen que no hi ha cap <nosaltres> sense un <ells>, que tota autodefinició col·lectiva comporta un procés de delimitació respecte als <altres>”*. Els principals elements que configuren la identitat de les persones són: el nom, els trets físics, la personalitat, el caràcter, la nació, cultura, grup ètnic, ideologia política, edat, gènere, professió i classe social.

La identitat de les persones té components socials, culturals i ètnics interrelacionats. La *identitat social* es construeix en relació a la filiació d'un grup donat. Es tracta d'una fusió entre identitat social i col·lectiva i fa referència a l'autodefinició grupal. La identitat social és flexible, posant de manifest la capacitat d'adaptació a diferents situacions i conjuntures. Ajuda a regular l'autoimatge de la persona i la conducta dins del grup i cap als altres grups (Morales et al, 2007: 788-9). El grup i l'individu cerquen una identitat positiva, que reafirma i reforça l'autoestima. De la mateixa manera que tenim la necessitat de ser considerats positivament pels altres, també tenim la necessitat de què la nostra identitat social sigui ben valorada. La identitat social ens connecta amb els altres membres del grup i converteix a la resta de grups identificables en els “altres”. Hi ha una tendència a veure als altres grups com homogenis (tots iguals), com inferiors i com una possible amenaça. La identitat social del grup es reinterpreta i revaloritza a través del reconeixement dels signes d'identitat (Tajfel, 1981, citat a

Morales et al, 2007: 651). La filiació social a un grup determinat contribueix a la identitat individual. Per tant, pertànyer a un grup estigmatitzat o vist negativament, fa que les persones siguin automàticament estigmatitzades o negativitzades. Per evitar aquesta situació, les persones poden recórrer a solucions o estratègies diverses, de tipus individual o tendències sectorials. Quan la persona perd parts de la seva identitat social, o la sent amenaçada per discriminacions, xenofòbia, o altres circumstàncies, es pot sentir atacada i en perill, i replegar-se en el propi grup.

La *identitat cultural* fa referència a la identificació de les persones amb un bagatge cultural i amb un sistema cultural determinat. Identificar és classificar, ubicar en un lloc concret. Així, la identitat cultural és la ubicació pròpia i de "l'altre" en referència a una cultura¹⁷⁶. Cada generació rep i transmet els models i patrons culturals que identifiquen al propi grup i a la persona, amb la finalitat de mantenir els trets diferenciadors. *"La primera característica de la identidad cultural inicial es que no se elige, sino que se impone en la infancia. Cuando el niño nace, queda inmerso en la cultura de su grupo, que estaba ahí antes de que él naciera"* (Todorov, 2008: 84). La identificació amb persones de la mateixa cultura porta a la consolidació d'una consciència de la identitat cultural¹⁷⁷ i de grup. La identitat cultural planteja la dualitat d'identificació (inclusió) amb el propi grup i diferenciació (exclusió) dels altres grups. *"Mediante este juego de la pertenencia y de la exclusión se construye la identidad cultural"* (Rodrigo Alsina, 1999: 52).

Juntament amb la identitat social i cultural, la *identitat ètnica* és un element de filiació social i d'identitat històrica (Esteve Fabregat, 1984: 87). Per Eriksen es configura en les relacions *"ethnicity is essentially an aspect of a relationship, not a property of a group"* (1993: 12). La consciència ètnica¹⁷⁸ ve donada per una primera identificació

¹⁷⁶ "Allò que caracteritza un poble és el nom que ell mateix es dona; una certa unitat de llengua, un medi geogràfic força uniforme, un mateix tipus d'institucions, uns trets culturals comuns, uns mites d'origen i sobre tot la consciència i el sentiment dels seus membres de pertànyer a un mateix conjunt, que els duen a mantenir entre ells relacions més íntimes que no amb els de fora" (Sepa Bonaba, 1993: 79-80)

¹⁷⁷ Diu Lévi-Strauss que: "Tot membre d'una cultura és solidari amb ella, ja que des del naixement, el mitjà ambient fa penetrar en cadascú de moltes formes conscients i inconscients, un complex sistema de referència que consisteix en judicis de valor, motivacions i punts d'interès. Ens movem en un sistema de referències i les realitats culturals de l'exterior no són observables més que a través de les deformacions que el sistema li imposa" (Lévi-Strauss, 1996: 69).

¹⁷⁸ La identitat ve donada per allò que creiem propi i proper i, també, per allò que ens és estrany i llunyà. En la construcció de la identitat es defineix l'alteritat. La identitat, el jo o el nosaltres, respecte a l'alteritat, l'altre o els altres. La construcció de la identitat es produeix en el reconeixement del jo i de l'altre. En l'adhesió i la diferenciació, i en la trobada d'allò que és comú: *"Mi identidad étnica sólo puede ser reconocida en la medida en que se refleje en la mirada del <otro>. Pero, por primera vez, estamos empezando a atisbar que la construcción de identidades no es un proceso excluyente. Es, cada vez más,*

d'identitat que és cultural (Esteva Fabregat, 1984: 91). Aquest autor entén que la identitat ètnica i la cultural operen de manera articulada en la identificació de les persones i grups¹⁷⁹. No estableix una diferenciació clara entre identitat cultural i identitat ètnica. *“En cada contexto social la consciencia étnica se ocupa de asegurar al individuo la identidad que les hace considerarse miembro de una comunidad cultural, y ésta la comparte con otros individuos con independencia de su clase social”* (Esteva-Fabregat, 1984: 92). Per Suárez-Orozco (2003: 201) *“la identidad étnica designa un sentimiento compartido por los individuos de un determinado grupo que se basa en la idea de un origen común, unas creencias y valores comunes, unos objetivos comunes y un destino compartido por todos”*. L'adscripció de la pertinença ètnica està determinada per la que realitzen els membres del grup i la que fa el grup majoritari. En aquest sentit, la identitat ètnica de les persones està fortament configurada per la identificació ètnica socialment construïda (Suárez-Orozco, 2003: 203).

L'ús inicial de la paraula *ètnic*¹⁸⁰ s'atribueix a D. Riesman, l'any 1953¹⁸¹. El concepte *etnicitat*¹⁸² va ser introduït a les ciències socials cap als anys 60 i pren rellevància amb el treball de Barth (1969)¹⁸³ *Ethnic Groups and its boundaries*. Cap als anys 90 es converteix en un tema central dels treballs de l'Antropologia social¹⁸⁴, principalment en relació als estudis referits a grups culturals minoritaris. *“In everyday language the word ethnicity still has a ring of <minority issues> and <race relations>, but in social anthropology it refers to aspects of relationships between groups which consider themselves, and are regarded by others, as being culturally distinctive”* (Eriksen, 1993: 4).

un proceso incluyente porque afirmar las diferencias es hoy un modo de incluirlas en un marco global de referentes, dentro de cuyos márgenes resultan tolerables” (Abad Márquez, 2002: 234).

¹⁷⁹ Weber va definir els grups ètnics com *“ces groupes humains qui nourrissent une croyance subjective à une communauté d'origine fondée sur des similitudes de l'habitus extérieur ou des moeurs, ou des deus, ou sur des souvenirs de la colonisation ou de la migration, de sorte que cette croyance devient importante pour la propagation de la communalisation, peu importante qu'une communauté de sang existe ou non objectivement”* (citat a Baillet, 2000: 45).

¹⁸⁰ L'emergència dels conceptes relacionats amb la paraula ètnic (grup ètnic, etnicitat, identitat ètnica...) està relacionat amb els canvis socials i nacionals posteriors a la II Guerra Mundial. Els postcolonialisme i l'augment de les migracions internacionals són els fenòmens que més han influït en els canvis de la majoria de societats, i evidentment, en la seva composició ètnica. L'estudi de l'etnicitat i dels grups ètnics es fa paral·lel al de cultura i grups culturals, malgrat que siguin categories diferents per l'anàlisi antropològica.

¹⁸¹ Segons Eriksen, apareix en l'Oxford English Dictionary de 1972 (1993: 3).

¹⁸² Íntimament lligat al d'identitat cultural i ètnica.

¹⁸³ Llegida edició en castellà de l'any 1976.

¹⁸⁴ *“Anthropological approaches also enable us to explore the ways in which ethnic relations are being defined and perceived by people; how they talk and think about their own group as well as other groups, and how particular world views are being maintained or contested”* (Eriksen, 1993: 2)

Els conceptes “raça” i etnicitat s’han interrelacionat en gran nombre de treballs. Per Banton (1967 a Eriksen, 1993: 5) és necessari distingir entre “raça”, com a categorització de la gent i etnicitat, com identificació de grup. Segons Eriksen, l’etnicitat és un aspecte de les relacions, no una propietat cultural del grup (1993: 34). *“It would be misleading to state simply that ethnic groups are identical with cultural groups and that shared culture is the basis of ethnic identity”* (1993: 36). En aquest sentit el treball de Barth és clarificador. Barth no parteix dels elements culturals per definir al grup ètnic sinó de l’organització social. La cultura i l’organització social poden modificar-se, mentre que els límits ètnics es mantenen. Els límits no s’han d’entendre com territorials sinó com socials. Evidentment, aquests límits socials poden ser traspassats per moltes persones de cada grup. Entén Barth que l’estudi antropològic dels grups ètnics s’ha fet a partir de la idea que la variació cultural és discontinua. És dir, que existeix un grup de persones que, per una part, comparteix uns trets culturals comuns, i per l’altra, diferències connectades entre sí que distingeixen aquesta cultura de les altres (Barth, 1976: 9). Considera que els treballs antropològics defineixen com grup ètnic a la comunitat d’individus que s’autoperpetua biològicament, comparteix valors culturals fonamentals, viu en interacció i comunicació i els seus membres s’identifiquen a si mateixos i pels altres com membres del grup (Barth, 1976: 11). *“Los grupos étnicos son categorías de adscripción e identificación que son utilizadas por los actores mismos y tienen, por tanto, la característica de organizar interacción entre los individuos”* (Barth, 1976: 11). Barth adverteix que la identitat ètnica pot ser imperativa i condicionar a la persona en totes les seves activitats. *“Considerada como estatus, la identidad étnica está sobrepuesta a la mayoría de los demás estatus i define las constelaciones permisibles de estatus, es decir, de personalidades sociales que puede asumir un individuo con tal identidad”* (Barth, 1976: 20).

Les diferents visions de l’antropologia en l’estudi de l’etnicitat queden reflectides en algunes de les teories més importants. La *teoria primordialista* considera l’etnicitat com totalment arrelada als éssers humans, a través de l’experiència de la història, com un fet natural i fix, basada en llaços afectius. Les relacions basades en una cultura comú, el parentiu, les costums i normes generen un sentiment de solidaritat intragrupal. Per Geertz (1973, citat a Llobera, 1999: 294) es tractaria d’una identitat primordial natural, inefable i coercitiva que té a veure amb sentiments o afectes¹⁸⁵. En canvi, la *teoria instrumentalista (o circumstancial)* es basa en la idea del canvi, en el sentit de què els

¹⁸⁵ En aquest sentit es refereix Rex, que avisa de l’ús excessivament flexible del concepte identitat, principalment quan es fa referència a la identitat ètnica i nacional (Rex, 2002: 265).

éssers humans canviarien de grup ètnic¹⁸⁶ si hi ha interessos econòmics o de seguretat en joc. Barth (1969, a Llobera, 1999: 296) concep l'etnicitat com una forma d'organització social que fa referència sobre tot a la cultura, on la frontera (en sentit simbòlic i social) defineix el grup, que es caracteritza per adscripció i autoadscripció. Barth observa quatre nivells d'etnicitat, el nivell *micro* que fa referència a la persona, el nivell *mitjà* centrat en el grup, el nivell *macro* seria l'estat i la seva relació amb els grups ètnics i finalment el nivell *global* que es refereix a la situació dels grups ètnics a nivell mundial.

Eriksen (1993) explica que el concepte etnicitat fa referència a la identificació de les persones com a membres d'un grup determinat, tot diferenciant-se d'altres grups. Els grups ètnics funcionen amb solidaritat interna i transmeten el sentiment de grup a les següents generacions. Eriksen es refereix a la jerarquització¹⁸⁷ entre els diversos grups ètnics que configuren una societat (1993: 6). En aquest marc, Handelman (1977, a Eriksen, 1993: 41) va elaborar una *tipologia de graus d'incorporació ètnica*. Diferència entre la *categoria ètnica*, que permet distingir clarament els membres del grup i els foranis; la *xarxa ètnica*, persones que habitualment interactuen amb altres del propi grup; *l'associació ètnica*, quan s'agrupen en funció d'interessos comuns i, finalment, la *comunitat ètnica*, quan ens referim a un territori amb límits físics. En relació als grups ètnics i la seva composició, Rex (2002) fa una relació detallada dels criteris d'inclusió i pertinença a un grup ètnic¹⁸⁸. En aquest sentit, García Castaño i Barragan (2000) alerten sobre l'error d'equiparar cultura, llengua i grup ètnic perquè aquesta reducció amaga el perill d'estereotipar a les persones segons identitats ètniques, nacionalitats, religions o llengües. Les cultures són xarxes complexes d'elements que es transformen de manera processual.

Per Song són varies les vies (no exclusives entre elles) per les quals les persones podem negociar les nostres opcions ètniques. *L'adheriment a un guió dominant sobre*

¹⁸⁶ Roosens (1989, a Eriksen, 1993: 46) afirma que moltes persones canvien la seva identitat ètnica, quan en poden treure benefici.

¹⁸⁷ Els grups ètnics no són homogenis des del punt de vista econòmic i social. Les desigualtats inter i intragrup existeixen i poden ser la causa de tensió i conflicte intraètnic. Malgrat que la solidaritat intraètnica existeix i pot llimar aquestes tensions, les desigualtats són significatives en col·lectius com els afroamericans, a Estats Units, on les situacions d'extrema pobresa i guetització persisteixen. Alguns estudis indiquen que molts afroamericans de classe mitja adopten alguns estàndards de la població blanca, com la llengua, per mostrar la seva competència i el seu status social.

¹⁸⁸ Rex fa referència al problema de la concreció del concepte identitat i per delimitar-ho més clarament assenyalava quins aspectes fan diferenciar als membres d'un grup ètnic respecte als no-membres. En aquest sentit, la consciència de si mateixos com membres del grup, la cultura compartida, els papers assignats en la comunitat i la família i les creences religioses, poden ser elements d'agrupació i definició (Rex, 2002: 266).

el comportament, pot ser una d'elles. Escollir les normes i comportaments establerts pot fer-se degut a la vivència d'experiències racistes alineadores o pel manteniment d'una cultura i etnicitats pures. També *optar per no formar part del grup ètnic*, o no-identificació amb el grup d'origen, per considerar algunes normes opressives o voler distanciar-se i apropar-se al grup majoritari. O bé per una *manipulació de la identitat individual dintre del grup*, i situar-se entre dues cultures, fent una identificació parcial amb cadascuna d'elles. Sovint es tracta d'una pertinença condicional però útil, *"because it illustrates how partial, fragmented, and multifaceted the experience of <belonging> can be"* (Song, 2003: 54-60). Wilson (1987, a Song, 2003: 59) distingeix entre *primer* i *segon* nivell d'identificació racial en els infants britànics mestissos. Un primer nivell correspon a les atribucions racials que fan els altres i el segon nivell tindria una forma més privada, i correspondria a la consciència racial d'ambdós pares. Song critica aquesta teoria per la divisió racial que fa de la persona. Per Ogbu (1990, a Song 2003: 2) l'afirmació de la identitat té una doble funció, expressiva i instrumental. No és solament important per l'autodeterminació, sinó també per l'autoestima i el benestar. Per molts grups ètnics minoritaris, l'afirmació de la identitat ètnica és una part central de la vida quotidiana (Song, 2003: 2).

El concepte d'identitat¹⁸⁹ és especialment rellevant en qualsevol estudi que es faci sobre la migració. Ambdós estan profundament interconnectats. La identitat de la persona migrada es torna fràgil en un context cultural diferent. Les noves generacions, sobre tot els fills dels immigrants nascuts en origen, es troben amb l'obligació "imposada" per la societat de definir la seva identitat¹⁹⁰. La identitat social, cultural i ètnica també és atorgada pels membres de la societat. El grup dominant acostuma a imposar la categoria ètnic als grups dominats, classificant-los com a inferiors socialment. Els discursos i les ideologies sobre l'etnicitat amaguen situacions de discriminació ètnica i desigualtats socials, de la mateixa manera que ho fan les teories racistes¹⁹¹. La correlació entre identitat ètnica i pertinença a una classe social

¹⁸⁹ *"The issue of identity has re-emerged on the global scene and as an object of study at a time of major crisis for a wide spectrum of oppositional and counter-hegemonic movements. Indeed, why this is occurring should be an object of our investigations"* (Benmayor and Skotnes, 1994: 17).

¹⁹⁰ Qualsevol jove que creix entre dues cultures pot tenir un desenvolupament traumàtic quan la reafirmació, momentània, en una d'elles és valorada com una traïció a l'altra (Maalouf, 1999: 12). *"Si aquestes persones mateixes no poden assumir les seves pertinences múltiples, si es veuen obligades constantment a escollir el seu bàndol i se'ls ordena de tornar a les files de la seva tribu, això vol dir que tenim dret d'estar preocupats per com funciona el món"* (Maalouf, 1999: 14).

¹⁹¹ El perill d'exclusió i/o assimilació dels grups minoritaris determina la defensa de l'etnicitat i identitat cultural de cadascun d'ells. Un aspecte clau és el paper que juguen les dones en la transmissió cultural i ètnica. Són les principals figures de la socialització primària i de la configuració de la identitat ètnica i cultural dels fills. Moltes persones fan pràctiques considerades en els límits ètnics, o fora d'ells, en contra

determinada es constata actualment en la majoria de països. La construcció de la identitat té la finalitat última del reconeixement social. El context és fonamental en la construcció de la identitat ètnica i cultural, sent l'estatus socioeconòmic i les desigualtats preexistents (racisme i discriminació) dos elements claus per entendre la construcció de la identitat que fan les generacions de fills i filles de la migració. Per Rex (2002: 266) és indiscutible que tothom viu identitats múltiples i que *“viure entre dues cultures és perfectament possible perquè no és una experiència nova”*.

2.2.4.- IDENTITATS I MIGRACIONS

A partir dels estudis sobre comunicació intercultural realitzats als anys setanta, Kim (1988, 1991, 1995 a Rodrigo Alsina, 1999) elabora la teoria de *l'adaptació transcultural –Cross-cultural adaptation theory-*. Kim defineix l'adaptació transcultural com *“el proceso de cambio a lo largo del tiempo que se produce en individuos que han completado su proceso de socialización primaria en una cultura y luego tienen un contacto de primera mano continuo y prolongado con una cultura nueva y desconocida”* (Kim 1988 a Rodrigo Alsina 1999: 182). Per elaborar aquesta teoria, l'autora parteix de la tesi que l'ésser humà és un sistema obert, capaç d'adaptar-se i desenvolupar-se, gràcies sobre tot a la comunicació. Aquesta adaptació es produeix a través d'un procés dinàmic i complex d'interrelació entre la persona i l'entorn. Per Kim (1995, a Rodrigo Alsina, 1999: 184-185) en l'adaptació transcultural es produeix aprenentatge de nous elements culturals (aculturació) i desaprenentatge d'elements antics (deculturació). És en aquesta situació que hi ha un construir i deconstruir per aconseguir un cert equilibri reorganitzatiu. La persona enculturada en una cultura i aculturada en una altra fa aquest procés d'adaptació amb uns objectius concrets, primerament millorar la seva acomodació funcional; segon, per salut mental i tercer, perquè inevitablement la societat multicultural (entesa com la societat on hi ha grups culturals diversos) porta implícit la *identitat intercultural*.

Quan es produeix un canvi social i cultural fort, els conflictes entre adults i joves són més intensos. El procés d'enculturació i socialització, en origen, impacta amb la cultura i la societat receptora. Els adolescents i joves fan un procés de readaptació i

d'actituds exclusivistes i puritanes. Poden ser acusats de no formar part (plenament) del grup. Per exemple els negres americans amb èxit escolar i laborals no són considerats totalment negres pels afroamericans, sinó semi-blancs (Song, 2003: 47-49).

acomodació intens i ràpid per avenir-se a les dues cultures¹⁹². La gestió dels dos sistemes culturals pot conduir, en molts casos, a la gènesi d'una nova realitat cultural determinada per la situació que la persona té en la societat. Com més arrelats estiguin els pares a la cultura d'origen i més dificultats tinguin per acomodar-se o adaptar-se a la nova societat, més divergències poden sorgir en les relacions familiars. L'oposició entre valors, normes, principis, conductes... viscudes a casa i viscudes en l'entorn social (amics, escola, societat en general) poden conduir a situacions confrontades. Des de la situació d'anòmia (entesa com aquella situació de no identificació amb normes, i per tan, d'una certa desviació social) fins a una situació de gran capacitat de maduresa en què la persona desenvolupa unes estratègies de creixement personal des del punt de vista de la identitat cultural. En aquesta última situació, el jove "bicultural", construeix una identitat fortament adaptable al canvi, amb capacitat per reajustos i readaptacions. Segons Aggoun (2001: 16), la personalitat dels fills de persones immigrades disposaria de dues funcions, una funció *defensiva*, per escapar de l'angoixa que genera el conflicte entre la preservació (tradicció) i el canvi (modernitat); i una funció *constructiva* de la identificació. Anteriorment, Schnapper (1986) ja identificava dos tipus d'estratègies o comportaments en els immigrants a França procedents dels països del Maghreb. La *dichotomie stabilisée*, en el sentit de l'equilibri entre l'esfera privada (cultura d'origen) i la pública (cultura dominant) i el *blocage culturel* o *contra-aculturació* d'aquells que mantenen un tradicionalisme exagerat i descontextualitzat (1986, a Qribi, 1998: 30).

El conflicte familiar creix quan el rebuig o allunyament dels fills a la identitat d'origen¹⁹³ es viu com una traïció a la família, comunitat i país. Tenen por de ferir a una família que, tot i el conflicte, segueix sent el vincle afectiu i social més important que tenen (Camilleri, 1985: 79). *"Cualquiera que sea la cantidad de valores que ellos adopten de la sociedad que los acoge e incluso, si adoptan la totalidad de su sistema cultural, muchos continúan reivindicando la identidad de origen. Ésta se convierte en una <identidad de principio>, que reposa sobre una disociación: tendencia a practicar los valores de un grupo al cual no quiere considerarse como afiliado (la sociedad que los recibió) y a reivindicar, por el contrario, la afiliación del que se rechazan los modelos*

¹⁹² A Catalunya cal destacar l'estudi realitzat per Badia (1969, a C. Esteva-Fabregat, 1984: 162...) amb immigració interior a Barcelona durant els anys seixanta. Badia assenyala que els fills parlen la llengua dels pares i aquesta influència és més forta com més alt és l'estatus social. Els fills d'immigrants de classes socials més baixes tendeixen a identificar-se més amb l'etnicitat catalana. També es destaca que els pares mantenen una forta identificació regional d'origen, mentre que els fills tenen tendència a identificar-se amb la cultura catalana.

¹⁹³ Quan algunes famílies "deserten" de parlar amb els seus fills amb la llengua d'origen són mal vistes per altres membres del mateix grup, que ho qualifiquen com "d'autodespreci de la pròpia cultura".

(*la sociedad de origen*)” (Camilleri, 1985: 80). El jove fill d'immigrats s'afilia a una col·lectivitat de la que té por de ser exclòs.

És evident que el conflicte que l'edat ocasiona en els joves i adolescents, s'agreuja per l'imperatiu de madurar com persones “entre dues cultures”. La necessitat de reafirmar la identitat és més forta en situació de dificultat. Aquests joves reivindiquen la seva pertinença a la societat en la que viuen, malgrat que la societat no sempre ho permet. En aquest sentit Camilleri (1985) afirma que *“Los jóvenes extranjeros tratan de integrarse en el plano objetivo. Ellos abandonan la lengua materna, leen los documentos del nuevo país, escuchan música, se integran progresivamente en sus estructuras de tiempo libre, en los sindicatos...”*. *“Las interpenetraciones inmigrantes-nacionales son numerosas, más aún en lo que concierne a las mujeres. Pero si las relaciones objetivas con las sociedades huéspedes se intensifican, las relaciones subjetivas no mejoran. Si algo aumenta aquí es más bien su complicación, su ambigüedad, su carácter conflictual”* (Camilleri, 1985: 79). Reiteradament el jove o la jove són obligats per la societat a seguir sent estrangers i nacionals d'un país on sovint no han nascut, ni (moltes vegades) han conegut. Es tracta d'una identitat prescrita i determinada pels “altres” i que es converteix en una identitat presonera (Camilleri, 1985: 80). *“El joven inmigrante de esta categoría, del que el maghrebino constituye un prototipo, aprende así la poca eficacia de sus esfuerzos individuales, frente a la imagen colectiva del grupo donde se le encierra”* (Camilleri, 1985: 80).

Hi ha situacions que Eriksen considera “anòmales” en referència a les anàlisis de la identitat de les “segones i terceres generacions” d'immigrats a Europa:

“They may consider themselves, and may be considered by others, as members of the same ethnic group as their parents; yet they may also consider themselves as having <adapted> to the majority culture. They are often bilingual in their mother-tongue and the national citizenship, and many experience conflicting loyalties. In some situations, they are expected to be individualistic and independent-minded; in others, they are expected to be obedient and loyal” (Eriksen, 1993: 62).

Eriksen planteja (1993: 63) que la sortida a aquesta situació pot ser l'assimilació al grup majoritari, sempre que el grup ho permeti; o bé la incorporació ètnica, entesa de dues maneres, lleialtat al grup dels pares o constitució d'un nou grup ètnic amb el grup d'iguals. En aquest sentit estaríem davant una nova categoria ètnica. Per Eriksen, aquesta nova categoria ètnica pressuposa la formació de noves identitats i, per tant,

un procés d'etnogènesi. Davant la dificultat que tenen per definir-se, i que Camilleri (1985: 80) descriu com una lluita entre l'espasa i la paret, alguns d'aquests joves enfilen el projecte d'una tercera cultura o d'una <transcultura>, que considero analògiques amb el concepte de l'etnogènesi que contextualitzo en les societats urbanes complexes.

2.2.5.- L'ETNOGÈNESI

Pujadas (1993: 86) defineix l'etnogènesi com *“la revitalització o persistència de los rasgos culturales caracterizadores de un grupo social sometido a un proceso de cambio radical y rápido”*. També s'aplicaria a un sistema ètnic nou que sorgeix de l'amalgama amb altres grups.

El concepte d'etnogènesi recull la proposta de canvi o alternativa a la cultura hegemònica-dominant i l'afirmació com grup diferenciat en un context que els margina econòmicament, social i cultural. Podria ser el cas dels fills i filles dels immigrants extracomunitaris especialment vulnerables i en risc d'exclusió per raons d'origen ètnic i classe social. Diversos estudis sobre identitat refereixen la capacitat que tenen aquests joves per “crear” noves cultures. Aquesta creació s'ha d'enquadrar en el concepte d'etnogènesi. Entenc l'etnogènesi com el procés de construcció de noves identitats ètniques en el marc d'un context cultural múltiple i canviant. En les societats urbanes i complexes l'etnogènesi seria el resultat de l'amalgama de diferents universos simbòlics, constituïts a través de xarxes relacionals i en un context social, econòmic i polític donat. És un procés de construcció de la identitat de grup i revitalització o persistència dels trets culturals característics d'un grup social sotmès a un procés de canvi ràpid i radical. D'un sistema nou que neix de la mixtura de grups diferents. En l'anàlisi del concepte d'etnogènesi penso que és clau conèixer si es produeix una “mutació ètnica”¹⁹⁴ en els fills de famílies immigrades, un traspàs de la cultura d'origen a la cultura d'adopció, o bé es produeix una etnogènesi pròpia, diferenciada, identificable, amb un nucli dur que no permet un traspàs o mutació plena. Per Eriksen (1993: 85) la qüestió clau de l'etnogènesi és com es construeixen les identifications ètniques i quin objectiu persegueixen.

¹⁹⁴ Concepte proposat per Esteva-Fabregat (1984: 158).

La identitat que desenvolupen els fills de les persones migrades està determinada per la complexitat social¹⁹⁵, i per les dificultats de construir una identitat en un context social i cultural on el seu grup d'origen es troba en minoria. Phinney (1993, a Labrador Fernández, 2001: 78) ha desenvolupat el tema de les identitats múltiples en relació als grups ètnics. *“El término identidad múltiple hace referencia a la estructura de identidad que es resultado de una sociedad moderna donde la complejidad, el anonimato y la movilidad se refleja en los individuos determinando esa estructura compleja de identidad”* (Labrador Fernández, 2001: 79). Phinney destaca aquesta identitat múltiple en els joves, com un dels fets més rellevants de l'època actual. La construcció identitària que han de realitzar els joves sorgits de la migració necessita d'una negociació constant per poder, finalment, assolir una identitat integrada globalment, en tots els seus elements. Eriksen indica que *“it is only when cultural differences make a social difference that they contribute to the creation of ethnicity”* (1993: 138) i assenyala que en la majoria d'estudis sobre processos d'identitat de “segones i terceres generacions” són comuns els següents aspectes: una clara *aculturació en valors, mobilitat situacional de la identitat, tensió entre joves i pares, i límits preventius d'una plena assimilació* (construcció interna i externa dels límits) (1993: 138).

La capacitat d'idear “estratègies identitàries de supervivència” (maximització d'avantages, segons Camillieri) sembla innata, però no podem obviar que diversos estudis evidencien que com més estigmatitzats i exclosos són per la societat, més probabilitats tenen que la seva identitat entri en crisi, i es tanquin entre ells mateixos i en la seva identitat ètnica i cultural d'origen. Si com dèiem al definir el concepte d'identitat, aquesta fa referència a com ens identifiquem cadascú de nosaltres i a com els altres ens identifiquen, Naïr (1998) destaca com a punt fonamental de la identitat *la dialèctica del reconeixement*. En referència als fills dels immigrants magrebins a França, Naïr posa de relleu que no solament és rellevant la relació que poden establir amb la societat francesa, sinó que juga un paper decisiu el lloc que la societat està disposada a donar a aquests joves¹⁹⁶. També Pujadas (1993) destaca el paper rellevant de les relacions socials en la definició de la identitat. *“En la construcción de la identidad*

¹⁹⁵ Les dificultats d'adaptació i d'integració social que hagin patit els pares així com les relacions de convivència amb els autòctons que pares i fills puguin establir, poden ser decisòries en el conflicte interètnic que visquin els fills. L'aculturació, adaptació i integració que hagi fet la família, també tindrà un paper important.

¹⁹⁶ Per S. Naïr (1998), els fills dels immigrants econòmics a França, tant si han nascut en destí o bé han arribat abans de l'adolescència, en cap cas poden ser categoritzats com immigrants. Per deixar clara aquesta afirmació considera que és fonamental conceptualitzar de manera correcta què entenem per identitat. Naïr entén la identitat com *“la formación psíquica individual que se va constituyendo, se va elaborando a través de una serie compleja de mecanismos conscientes e inconscientes, afectivos y sociales, difícilmente formalizables”* (Naïr, 1998: 260).

individual el factor más dinámico y activo surge de la interacciones cotidianas, que generan la internalización de los sistemas de actitudes y comportamientos. Esta dimensión experiencial directa, conjugada con los valores y las representaciones explícitas inculcadas a través de la socialización primaria, generan un proceso constante de elaboración categorizadora práctica que, en definitiva, definen tanto la posición del individuo en/frente a la sociedad como contribuyen a la construcción de la propia identidad. La identidad, definida así, constituye un concepto operativo y dinámico, en situación de permanente feed-back, que es la síntesis del procesamiento constante de los inputs de la experiencia diaria, sometidos a la criba selectiva de los propios valores “centrales” que hacen del individuo un ser integrado en unas coordenadas societarias específicas” (Pujadas, 1993: 55).

Evidentment, les condicions discriminatòries i de minoria amb les que aquests joves s'enfronten (i que els poden portar al negativisme social, segons Devereux) s'afegeixen als problemes que com a joves, pròpiament, ja viuen. Hi ha una necessitat indefugible d'integració d'aquests joves en la societat en la que s'han enculturat i socialitzat, tant per part d'ells com per part de la mateixa societat que no els pot deixar exclosos. Eriksen (1993: 85) considera fonamental estudiar les circumstàncies econòmiques i polítiques per entendre el procés d'etnogènesi, i també les reaccions a les experiències viscudes.

Considero que cal revisar si aquests joves tenen una crisi d'identitat o no, i si la tenen, trobar les causes que ho generen. Si, com diu Nair (1998: 264), la crisi d'identitat és fruit de les dificultats que tenen d'integració i adaptació durant el procés de socialització i enculturació, és necessari analitzar en quina etapa d'aquest procés sorgeixen els conflictes i per què. Si aquests problemes tenen lloc durant la socialització primària dels primers anys de vida, amb la família i les persones més properes a la llar; en la socialització secundària, a l'escola i amb els amics infantils-juvenils; o més tardanament durant la socialització terciària quan el jove entra en l'adulteresa i fa la transició cap a l'autonomia i independència. Resumint podem concloure que, en general, la construcció de la identitat no és lineal, sinó que segueix un procés molt complex on adquireix un paper primordial la identitat que els altres (en aquest cas, hem de considerar tant als membres del propi col·lectiu com als membres de la cultura majoritària) atribueixen, i la identitat social que la mateixa persona vol tenir¹⁹⁷.

¹⁹⁷ En el sentit de la imatge que d'ella mateixa té o vol tenir la persona

2.2.6.- PROPOSTA TEÒRICA: LA FLEXIBILITAT IDENTITÀRIA

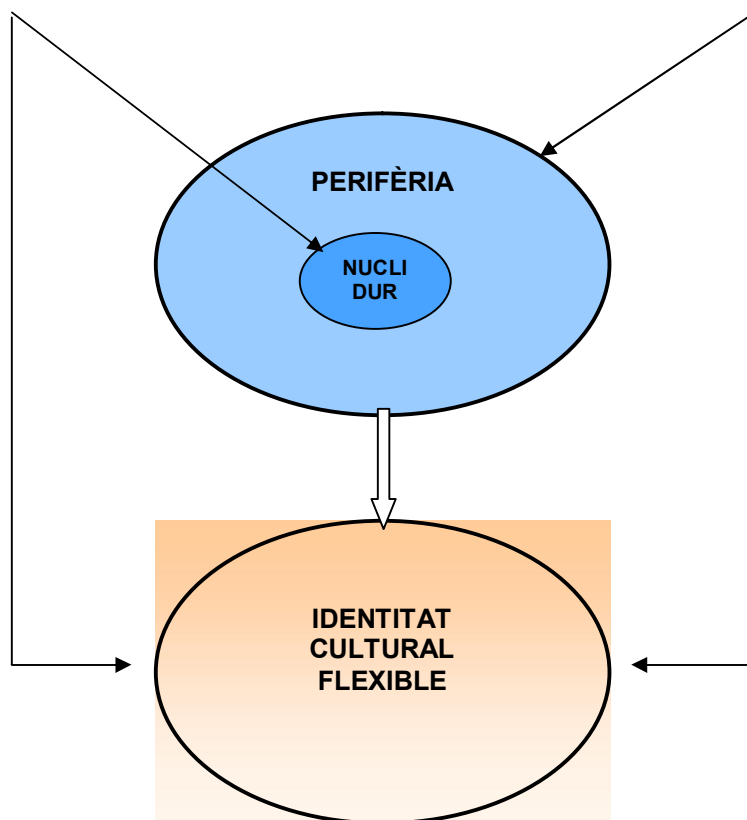
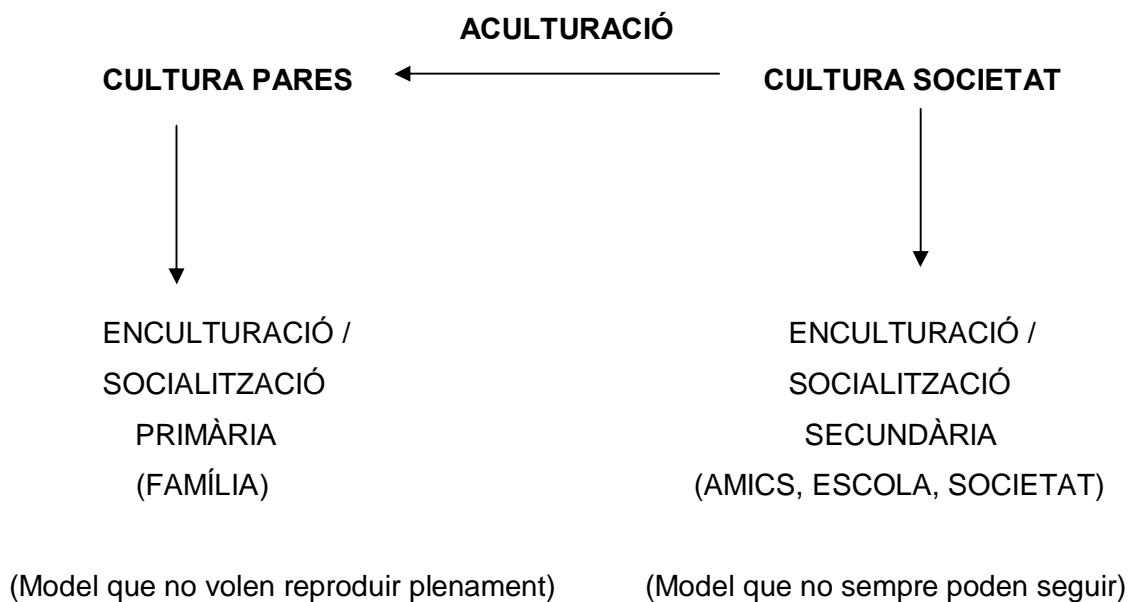
Immersion en una societat i cultura de la que reben influències i missatges constantment, els fills i filles de persones immigrades s'enculturen, també, dels elements més forts de la cultura dominant, i a través d'aquest procés es va construir la seva identitat cultural que tindrà un nucli dur (poc flexible, constret i molt perdurable) identificable amb la cultura familiar i una perifèria o anell (flexible i canviant) identificable amb la cultura dominant. El context multicultural és sinònim de cohabitació de moltes cultures però no podem obviar que la majoria d'aquestes es troben en situació minoritària respecte a una que domina i que per tant, té molt més pes en la construcció de la identitat d'aquests joves, que es mouen entre la lleialtat a una cultura i un origen al que no volen renunciar i la necessitat d'adaptar-se a un model que volen integrar, però que sovint els fa entrar en contradiccions molt fortes. Com he citat anteriorment, Schnapper (1994) és una de les autores que més ha desenvolupat el concepte de *nucli dur* en els seus estudis sobre els fills d'immigrants maghrebins a França: *“Nous entendons par noyau dur d'une culture d'origine une conception spécifique de la morale entretenue depuis la première enfance par la relation entre les parents –surtout la mère- et l'enfant, un système de normes et de valeurs en fonction duquel se définit l'honneur de chacun. S'ils ne sont guère pratiquants, ils conservent certaines pratiques sociales rituelles pour des raisons plutôt identitaires et symboliques que religieuses. Ces pratiques sont également à interpréter comme la marque d'une fidélité aux origines et d'un arrachement cultures plutôt que le respect rigoureux des préceptes coraniques”* (1994: 228, a Baillet, 1999: 107). És tracta d'un respecte als orígens dels pares, d'un manteniment simbòlic de les tradicions més arrelades i d'un reconeixement d'elements culturals no sempre prou respectats des de la societat majoritària.

Veiem, doncs, que la identitat, en context de multiculturalitat, es va reelaborant per aconseguir la inclusió en la nova societat. Aquest procés comporta crisis importants, d'on se'n deriven estratègies per fer front a cada nova situació i dificultat. Des d'estratègies per evitar el conflicte, fins estratègies per aconseguir el reconeixement social. En aquesta línia i com que una necessitat de supervivència és afrontar les crisis que patim al llarg del cicle vital, molts fills i filles de famílies amb procés migratori són capaços d'elaborar una **identitat flexible** (nodrida d'elements culturals mixtes –origen i autòcton-) que els permet créixer com persones i afrontar de manera més eficaç les situacions de conflicte ètnic, cultural i social.

És evident que el procés de globalització porta implícit una certa homogeneització cultural, amb una amalgama d'idees, valors, coneixements i institucions (varis autors a Song, 2003: 113) que també afecta a aquests joves. Les teories que parteixen de les dinàmiques de globalització parlen de *mixtura identitària*. Els qualificatius de “*tercer espai*”, “*inter-culturalisme*” i “*complexitat cultural*” connecten directament amb aquestes teories. “*Hybridized identities can be important for many second-generation minorities, because hybridity is said to constitute a form of resistance to the imposition of the dominant culture on minority cultures*” (Bhabha, 1994 a Song, 2003: 117). El mateix autor considera que en contextos de relacions socials i culturals asimètriques, la *hibridació* o *mixtura* pot ser una forma de resistència davant la imposició de la cultura dominant. En el treball sobre els grups ètnics i les seves fronteres, Barth (1976) constata la disponibilitat de *canvi identitàri* per aconseguir seguretat i interessos econòmics. “*En la mayoría de situaciones resulta ventajoso para los actores cambiar su etiqueta étnica con el fin de evitar el precio del fracaso; así pues, donde existe una identidad alternativa al alcance, el resultado consistirá en un tránsito de personal de una identidad a otra, aunque no se efectúe ninguna alteración en las características tradicionales del status*” (Barth, 1976: 175). De manera semblant Camilleri (1985) es refereix a les *estratègies de maximització d'avantatges*. “*Tendencias a aprovechar las ventajas de los dos sistemas, tradicional y moderno, pero sin someterse a las obligaciones correlativas; mantenimiento obstinado de conformismos sobre ciertos puntos, a título puramente simbólico, y abandono simultáneo de otros valores importantes*” (1985: 78).

Malgrat que l'heterogeneïtat social i cultural de les societats complexes és un element afegit en el nou procés de construcció de l'ego cultural i ètnic que viuen els fills de persones immigrades, la construcció no lineal sinó complexa i dialèctica, alimentada pel conflicte interètnic, amb un procés d'aculturació cap a la cultura majoritària que domina tots els àmbits de la vida, pot ajudar a configurar un estructura de personalitat amb fortes contradiccions i ambigüitats. Pot tenir, també, unes qualitats de plasticitat importants que li permeten una més gran capacitat per les relacions interètniques, tal com assenyala Esteva Fabregat (1984: 48). És en aquest element de plasticitat que proposo la teoria de la identitat flexible que elaboren aquests joves. Es tracta d'una orientació i proposta teòrica hipotètica que vull corroborar o refutar amb la recerca empírica. (Figura 5).

Figura nº 5: Esquema sobre la teoria de la flexibilitat identitària i les seves relacions i components en els fills i filles de famílies d'origen immigrant.

Font: Elaboració pròpia

És evident que la migració suposa una resocialització i aculturació pels pares, però amb un manteniment fort del sistema cultural d'origen¹⁹⁸. Aquest sistema cultural defineix l'enculturació i socialització primària dels fills, que fan, també, una enculturació i socialització secundària en els àmbits de la cultura majoritària. Els elements més forts de la cultura dels pares configuren el nucli dur de la identitat dels fills (aquells aspectes més arrelats i difícils de modificar). Els elements de la perifèria estan determinats per la cultura majoritària. No obstant no ho podem prendre com una situació fixa i in mòbil. Pot haver elements del nucli dur que canviïn i elements de la perifèria que segueixin les pautes culturals d'origen. Juliano (1998: 133) defineix la capacitat de traspàs d'una cultura a una altra, i al revés, com *identitats fluïdes*. Song indica que, a diferència dels seus pares, les "segones i terceres generacions" mostren una major capacitat de reinventar la seva etnicitat, d'adoptar complexes identitats diaspòriques i panètniques¹⁹⁹(2003: 118).

Considero que a manera de resistència i de legitimar la seva pertinença a la societat receptora, aquests joves desenvolupen una flexibilitat identitària que els permet adaptar-se al context i condicions de cada moment. És en aquest doble marc referencial, aquesta transculturalitat, que els fills de persones immigrades construeixen la seva identitat cultural. Són identitats noves i flexibles. Ni catalans ni magrebins o senegalesos o equatorians purs. Es construeix una flexibilitat identitària que capacita a la persona a adaptar-se i ser inclosa amb més facilitat a contextos multiculturals. En aquest sentit els fills/es de pares immigrants parteixen d'una avantatge respecte als autòctons: desenvolupen una gran capacitat creativa en situació d'interculturalitat. *"La gestion psychologique des paradoxes engendrés par la situation des individus nés <entre deux cultures> peut donner lieu à une création. L'intégration pourrait ainsi faire apparaître une nouvelle culture que est fruit de cette double appartenance culturelle; plus qu'une synthèse des deux cultures en présence; elle est constituée d'éléments nouveaux créés par le processus d'interculturalité"* (Aggoun, 2001: 9).

¹⁹⁸ Esteva-Fabregat (1984) fa referència a les dificultats de les primeres generacions per fer el canvi cultural *"Los inmigrados de primera generación asumen el obstáculo de su identidad étnica regional de origen no como una actitud consciente refractaria a ser catalan, sino más bien como una estructura de carácter que carece de la oportunidad de modificar un proceso que ya ha sido dado: el proceso de cultura que en el tiempo infantil y juvenil ha constituido su ego, su estructura de personalidad, en definitiva, una forma de orientación social que se remata en los sentidos o semántica subyacentes en el lenguaje. El inmigrado tiene consciencia de sus particularidades lingüísticas y asume, por lo mismo, que éstas son parte de su personalidad, y en el transcurso de su comportamiento es reconocido generalmente en su identidad étnica por sus interlocutores, sobre todo si éstos mantienen con él cierta relación social"* (Esteva Fabregat, 1984: 208).

¹⁹⁹ Quan hi ha una forta consciència de discriminació i marginació racial, la identitat ètnica apareix com una opció política i adopta una identitat panètnica. El posicionament i militància dels fills/es d'immigrants, en contra del racisme, és molt més forta que la dels pares.

Com assenyala Lepoutre (2001), revisat a l'apartat anterior, en les seves anàlisis sobre les relacions interètniques: *“Les relations interethniques ne peuvent pas être comprises selon l’alternative simple de la violence raciste, d’un côté, et du respect mutuel des cultures, de l’autre. Cette alternative-là relève essentiellement de l’idéologie politique – sous-jacent dans la plupart des analyses journalistiques, mais aussi scientifiques, concernant la question, au détriment, bien souvent, de l’objectivité nécessaire pour appréhender de façon correcte ce type de rapports sociaux. Ce qu’il importe de comprendre ici, c’est combien cette cohabitation serrée et parfois intime de populations jeunes d’origines multiples et diverses peut être complexe, délicate, jamais totalement dépourvue de tensions, difficile à vivre parfois, voire dangereuse à l’occasion; mais aussi combien elle induit des relations sociales originales, souvent pleines de surprises pour les individus, sollicitant de leur part des formes spécifiques d’intelligence, d’humour et même de courage”* (2001: 106).

Les persones amb una identitat flexible poden ser el pont que facilita el diàleg i la comprensió entre cultures. Coneixedores d'ambdues cultures, de les dificultats de relació, però també de la riquesa de l'encreuament cultural, poden esdevenir el referent fonamental de la societat multicultural futura. *“Las formas culturales que surgen en los espacios intermedios a veces no solamente son originales, porque ni pertenecen totalmente al centro ni totalmente a la periferia, sino que al estar a medio camino, en cierta forma resultan más accesibles desde los dos extremos”* (Hannerz, 1996: 275).

CAPÍTOL 3.- PLANTEJAMENT TEÒRIC I METODOLÒGIC DE LA RECERCA

***“Un aspecte clau del mètode biogràfic
interpretatiu és el que fa referència al procés social
en el qual es comunica i es construeix una biografia”
Torrabadella i Tejero (2005: 22)***

Tradicionalment l'objecte/subjecte d'estudi antropològic ha estat "l'altre". En l'època de la globalització, "l'altre" el trobem entre "nosaltres". És un subjecte real i present. Comparteix els nostres espais, temps, relacions... "L'altre" es confon amb "nosaltres", forma part de l'entramat social i estructura realitat social. Podem observar i construir coneixement científic des de la proximitat. ¿Què aportar?. ¿Què proposar?. Cada vegada són més necessàries les implicacions pràctiques des de l'acadèmia. En el món global de canvi ràpid és necessari etnografiar la pertinença de les persones, les seves cosmovisions, pràctiques i realitats per conèixer, comprendre i reconstruir la realitat de forma conceptual i epistemològica amb l'objectiu de fer propostes de millora social.

Els interrogants i dubtes que la tasca antropològica ha d'encarar són diversos. ¿Quina rellevància té l'observació de "l'altre" en la proximitat, gairebé confós amb el "nosaltres"? ¿Puc estudiar a "l'altre" com un subjecte al marge del context?. ¿Quin paper juga l'antropòleg/a que, també, forma part del context?. ¿Quina ha de ser la seva implicació?. ¿Com investigar les relacions interculturals sense caure en el parany i limitacions de l'etnicitat?. Avui dia no es poden investigar les relacions interculturals sense analitzar el poder dels mitjans de comunicació i de l'arena política que tenen un paper preponderant en l'estructuració dels discursos i mirades dominants sobre tot allò relacionat amb les migracions i les persones d'origen immigrat. Com veurem posteriorment, moltes de les pràctiques narrades pels joves biografiats desmenteixen els discursos dels mitjans i les mirades i visions errònies imposades.

És evident que el coneixement sempre és provisional perquè la realitat és canviant. Els nous escenaris de la societat complexa ens obliguen a una aproximació científica continuada per comprendre els esdeveniments des de la perspectiva del subjecte. *“El sujeto es un agente social porque la realidad se encuentra en él, y por lo tanto, posee una representación global de la sociedad; la sociedad se autorefleja, dispone de un modelo propio de la sociedad de la que forma parte, es sujeto y a la vez el objeto que*

se reproduce en su conciencia" (Mejía Navarrete, 2004: 279). Ens interessa el món des de la mirada i vivència de les persones a través de les seves experiències.

La immigració és un fenomen complex i dinàmic que actua com factor d'enriquiment però que, alhora, planteja dificultats. Requereix propostes de millora de la pràctica quotidiana, de la governança compartida i de l'efecte xarxa. La recerca sobre la població immigrada ha de ser multidisciplinària, aplicada i implicada i ha de servir per modificar les polítiques públiques, les accions de les administracions i de la societat civil. Com més recerca es faci per analitzar l'impacte de la immigració a la nostra societat més augmentarem el coneixement dels professionals per generar riquesa social. *"La investigación en inmigración ha de ser interdisciplinar y comparada o corre el serio riesgo de descarrilar y resultar inservible por miope y empobrecida"* (Izquierdo, 2008: 610).

La relació que s'estableix entre la construcció de la identitat i el procés d'inclusió o exclusió social que viuen aquests joves no és abordat en la majoria d'estudis generals sobre immigració. En un moment en què els discursos identitaris ressurgeixen i les desigualtats socials augmenten, és necessari realitzar programes d'investigació empírica que serveixin per construir teoria en aquest sentit. Des del punt de vista epistemològic és necessari interpretar i explicar la identitat des de l'essència de la persona com individu amb identitat múltiple, però també fer-ho des de l'existència de la persona en un context històric i social que li confereix una identitat essencialment diferent, que no sempre esdevenen coincidents. El canvi social requereix coneixement científic. El compromís crític de l'antropologia ha d'estar en la línia del canvi social. Penso que l'orientació epistemològica de l'antropologia ha d'anar per aquest camí.

3.1.- INTERROGANTS, HIPÒTESIS I OBJECTIUS DE LA RECERCA:

3.1.1.- INTERROGANTS

Són molts els interrogants teòrics i empírics que es plantegen, tots ells relacionats amb aquests nous actors i els escenaris socio-culturals que es redefeixen amb la creixent diversitat cultural. Així, els interrogants inicials que plantejo tenen relació directa amb aquesta nova realitat multicultural (global i local). Quina identificació fan els joves sorgits de la migració i amb qui?. On s'ubiquen i on ubiquen als altres?. ¿Quina

identitat els hi confereix la societat?. ¿Quin és el seu *referent cultural*²⁰⁰?. El model cultural familiar és el model de referència en el seu procés d'enculturació, però la societat majoritària, i el seu model cultural, actua com un fort grup d'influència. Hem de parlar d'adaptació o de xoc cultural?. Sembla que viure una realitat multicultural pot permetre a la persona desenvolupar unes capacitats i habilitats especials per assolir una adaptació més consistent en la societat. ¿Quines diferències i/o similituds es donen en l'adaptació a la situació multicultural, entre nois i noies?. Sovint les noies pateixen més les distàncies culturals degut a la situació de discriminació i desigualtat per raó de gènere. ¿S'estableix relació de causa-efecte entre la identitat i la discriminació de gènere?.

¿Com es produeix la inclusió a la societat una vegada acaben l'escolarització que és l'espai obligatori de socialització secundària?. Després d'estar durant anys escolaritzats en el sistema educatiu, ¿com es produeix el traspàs al món dels adults, al mercat laboral?. ¿Tenen les mateixes oportunitats que els autòctons, els fills de les persones immigrades?. Tenint en compte que la societat ha d'assegurar la inclusió dels seus membres i les persones hem de fer l'esforç d'incorporar-nos a la societat, ¿quines vies d'inclusió i integració ofereix la societat majoritària a aquests joves?. Quin tracte com a iguals atorga la societat?. De quina manera influeix en la construcció de la identitat, la situació d'inclusió o exclusió en què aquests joves viuen?. ¿De quina manera la identitat que els hi atorguem determina la seva posició social?

Els fills de les persones immigrades es veuen "obligats a escollir" entre una doble filiació, la de la seva societat d'origen i de la societat d'adopció. ¿És necessari tenir una única identitat?. En un món divers s'han d'imposar identitats úniques?. ¿Quines negociacions i reinencions han d'elaborar per reafirmar-se com persones en una societat que no ha desenvolupat el principi d'igualtat ni la inclusió de la pluralitat?. Aquestes i altres qüestions són elements destacats en la recerca sobre processos identitaris dels joves sorgits de la migració i plantegen alguns dels temes que considero essencials investigar per poder donar respostes a les noves dinàmiques socio-culturals.

²⁰⁰ Diferents autors assenyalen en els seus estudis la importància dels referents cultural, ètnic i grupal. Per Lévi-Strauss: "*Todo miembro de una cultura es tan estrechamente solidario con ella como este viajero inicial lo es con su tren, puesto que desde el nacimiento, el medio ambiente hace penetrar en nosotros de muchos modos conscientes e inconscientes, un complejo sistema de referencia consistente en juicios de valor, motivaciones y puntos de interés. Nos movemos literalmente con este sistema de referencia y las realidades culturales del exterior no son observables más que a través de las deformaciones que el sistema le impone*" (Lévi-Strauss, 96: 69).

Conèixer les biografies de fills i filles de persones immigrades és necessari i positiu però hi ha perills i riscos. Ser considerats objecte d'estudi els pot estigmatitzar i discriminar més, alhora que des de l'acadèmia podem contribuir a perpetuar la seva condició (equivocada) de segones generacions. Des d'un principi he optat per la categoria **fills i filles de persones immigrades** extracomunitàries perquè el qualificatiu "segones generacions" pot resultar homogeneïtzador en recerca qualitativa. A mesura que he incorporat més revisió bibliogràfica, aquesta decisió l'he sentit compartida per teòrics i investigadors que també opten per no utilitzar-la²⁰¹.

3.1.2.- HIPÒTESIS

Les aportacions teòriques revisades juntament amb els conceptes d'etnogènesi i de flexibilitat identitària, que proposo, m'han permès formular les hipòtesis que han guiat la recerca empírica.

Principals:

- 1.- És possible reconèixer processos identitàris diferenciats a partir de les experiències i trajectòries migratòries familiars dels individus.
- 2.- Els fills de persones immigrades procedents d'altres contextos culturals tenen tendència a construir una identitat cultural flexible (complexa, múltiple...) en la que s'articulen elements de la cultura d'origen i d'acollida, que el poden portar a una no identificació plena amb cap d'elles o bé a tenir unes habilitats i capacitats específiques per adaptar-se i acomodar-se a la cultura dels pares i a la cultura majoritària, segons les necessitats i context.
- 3.- El procés d'aculturació dels fills de persones immigrades procedents d'altres contextos culturals genera una construcció conflictiva de la identitat, que en alguns casos condueix a una etnogènesi.
- 4.- La identificació cultural i social que fan els fills de persones immigrades està en relació directa al grau d'inclusió o exclusió que assoleixen en la societat receptora i a la identitat que aquesta atorga.

Complementàries:

- 5.- Els nois i les noies fan processos identitàris diferenciats en relació a la perspectiva de gènere com resposta a la identitat assignada per la societat majoritària i la d'origen.

²⁰¹ És en aquest sentit que també es manifesta Moncusí (2007).

6.- No podem parlar de tipologies identitàries en relació a l'origen ètnic.

7.- L'aculturació dels pares en la societat majoritària i la manera com hagin elaborat el dol migratori influeixen directament en el procés de construcció de la identitat dels fills i filles.

La finalitat d'establir hipòtesis no és buscar verificacions o refutacions sinó tenir una guia inicial que em permetés ajustar i concretar el guió de la informació que volia obtenir dels joves biografiats.

3.1.3.- OBJECTIUS

Generals:

El problema a investigar en aquesta tesi té dos objectius principals que estan relacionats amb els dos conceptes fonamentals del treball. Per una part, la identitat dels nois i noies biografiats, per l'altra, la relació que s'estableix entre aquesta i les situacions del contínuum inclusió-exclusió presents en contextos amb forta discriminació. Els objectius queden formulats de la següent manera:

1. Reconstruir els processos identitàris que construeixen els fills i filles de persones immigrades procedents de contextos socio-culturals diversos, a la ciutat de Barcelona.
2. Analitzar l'articulació que es dona entre les experiències d'inclusió-exclusió social i els processos identitàris de fills i filles de persones immigrades extracomunitàries.

Específics:

Els objectius generals es concreten amb els específics, que han permès orientar de manera més detallada la recerca i que emmarquen la majoria dels interrogants de partida:

1. Identificar els contextos familiars en què es produeix la construcció de la identitat.
2. Explorar la incidència del rol de gènere en els processos de construcció identitària en noies i nois.
3. Conèixer les especificitats dels processos identitàris en relació a l'origen ètnic.
4. Identificar les especificitats dels processos identitàris en relació amb les experiències d'inclusió-exclusió social.

5. Analitzar si s'estan produint fenòmens d'etnogènesi en alguns grups de joves, en relació al conflicte intergeneracional i interètnic.
6. Descriure de quina manera els joves responen a les situacions de desigualtat i discriminació des de la perspectiva identitària.

3.2.- PROPOSTA DE CONCEPTUALITZACIÓ:

Malgrat que els conceptes claus ja s'han anat analitzant i treballant amb anterioritat, aquí es presenten de forma sintètica i operacionalitzada.

Identitat:

La identitat és un element rellevant de la persona. Suposa la seva concreció i diferenciació respecte als altres. La identitat de cada persona és resultat de múltiples aspectes personals. Confereixen identitat els trets físics, el nom, la posició social, les creences religioses, els referents culturals, els valors, la professió, els grups relacionals, el gènere, l'edat. També configura la identitat, i de forma molt important, la consciència que la persona té d'ella mateixa. En aquest mateix sentit, és bàsic per la persona i la seva trajectòria de vida, la identitat atorgada per la societat. Una i altra poden ser divergents. Això és especialment rellevant en el cas dels fills i filles de persones d'origen immigrant extracomunitari. Els joves van reelaborant, redefinint i, a vegades, resistint en front representacions essencialistes. Les moltes dimensions de la persona fan que les identitats siguin múltiples i canviants perquè les circumstàncies i els contextos també es transformen. L'autopercepció i autoestima, les relacions familiars, les relacions i integració social, les experiències viscudes i les expectatives de vida intervenen en la construcció de la identitat dels fills i filles de les famílies immigrades.

Fills i filles de persones d'origen immigrant :

Utilitzo aquesta categoria social substituint "segones generacions d'immigrants" per evitar atorgar, des de l'acadèmia, categoritzacions socials homogeneïtzadores i reductores. Aquesta recerca qualitativa permet observar la diversitat interna del grup de joves entrevistats. *"La expresión 'segundas generaciones' se utiliza mucho en el sentido común y los mass media para hacer referencia precisamente a personas descendientes de inmigrantes, pese a que socialmente resulta equívoca porque*

parece indicar que el viaje migratorio se hereda transgeneracionalmente" (Moncusí, 2007: 464).

Els fills i filles de persones d'origen immigrant és un grup de població emergent a l'estat espanyol, a Catalunya i a Barcelona. És un col·lectiu heterogeni com es correspon a una societat diversa i canviant. Sota aquest qualificatiu s'aglutina un grup de nois i noies molt variat. Nascuts en origen i en destí; arribats durant la primera infància, adolescència o majoria d'edat; orígens culturals i ètnics, trajectòries migratòries familiars i pertinença a classes socials diverses fan que sigui un col·lectiu complex d'analitzar.

Etnogènesi:

Etnogènesis és un concepte antropològic que fa referència a la manera en què un grup ètnic es constitueix. Inicialment el terme etnogènesis ha estat utilitzat, casi exclusivament, per explicar la gènesi, formació i revitalització de la identitat de grups ètnics, dels "altres" anteriorment considerats "primitius".

Des de l'àmbit de la construcció teòrica antropològica es tracta d'un tema poc desenvolupat i poc investigat empíricament. És un concepte que ha estat excessivament restringit a l'estudi dels grups ètnics, i que segurament necessita una millor definició epistemològica a partir d'una més àmplia utilització en la investigació de les societats complexes, de les noves relacions interètniques i dels nous fenòmens d'etnogènesi que en elles s'estan produint. Són pocs els estudis sobre les migracions internacionals que es refereixin a aquest concepte, de la mateixa manera que cap dels treballs que he revisat l'inclouen com un aspecte de la recerca.

Flexibilitat identitària:

Per poder orientar la recerca proposo el concepte de flexibilitat identitària. Es tracta d'una flexibilitat o variabilitat cultural que permet al jove o a la jove una acomodació cultural que, entre altres coses, facilita la seva inclusió social. Els permet utilitzar (o identificar-se amb) elements d'una cultura o d'una altra segons la situació i el context de cada moment. Un procés, però, carregat de contradiccions internes i dificultats externes. Esteva-Fabregat (1993: 19), refereix que moltes persones demostren una *capacitat plàstica o adaptativa a diferents condicions ambientals* que pot estar lligada a la pròpia personalitat i al context d'origen i d'arribada (sobre tot faig referència al

context cultural). La *flexibilitat adaptativa* (Esteve Fabregat, 1993: 230) dels pares, necessària, finalment, per “sobreviure” en un entorn social i cultural difícil i a vegades hostil, guarda una relació directa i estreta amb la flexibilitat identitària dels fills.

Inclusió – exclusió social:

El procés inclusió/exclusió social té relació directa amb la justícia social i, per consegüent, amb els drets cívics, socials, culturals i polítics, i amb l'estructura d'oportunitats. La manca de drets redueix la llibertat de les persones i el seu desenvolupament (Sen, 2000).

Segons el *Consens social sobre migracions* (2006: 35), “*l'exclusió social es pot definir com una situació d'acumulació i combinació de factors de desavantatge diversos, vinculats a diferents aspectes de la vida personal, social, cultural i política dels individus*”. La Carta dels Drets Fonamentals de la Unió Europea defineix la inclusió social com “*un procés que garanteix que les persones en situació de risc de pobresa i exclusió social tinguin les oportunitats i recursos necessaris pera participar plenament en la vida econòmica, social i cultural, i gaudeixin d'un nivell de vida i un benestar considerats normals en la societat on viuen*”.

3.3.- METODOLOGIA I DISSENY DE LA RECERCA:

El problema de recerca que plantejo amb els i les joves sorgits de la immigració extracomunitària a Catalunya és descriure, conceptualitzar i explicar els processos de construcció identitària que es posen en marxa i les interaccions que es produeixen amb el context familiar, social, polític, econòmic i cultural en què viuen. Per altra part, també busco indagar en les seves expectatives, valors, experiències i vivències per entendre quina relació s'estableix entre la persona i el context. La finalitat última del treball de recerca empíric que proposo és ampliar els coneixements que l'Antropologia pot aportar en la gestió de la creixent complexitat de la societat contemporània. La recerca ha de servir per conèixer la realitat social i per millorar-la. No sempre és fàcil i sovint es generen teories i conceptualitzacions que potencien visions errònies o parcials del fenomen migratori. Així la visió victimista i negativa (persona pobra, cultura diferent, país subdesenvolupat), el “model masculí” i el paradigma de la marginació: màfies, sobreexplotació laboral, fracàs escolar, “no s'integren”... són algunes de les

imatges parcials i esbiaixades que es repeteixen sobre la immigració extracomunitària. Cal evitar l'èmfasi recurrent en conceptes que poden potenciar les mirades i imatges negatives, afavorint l'exclusió i la fragmentació social (com són la identitat, l'ètnicitat, les diferències culturals, la cultura...), però sí és imperatiu que les ciències socials investiguin per generar coneixement científic sobre aquests temes, precisament per trencar dinàmiques socials negatives.

En la pràctica, les persones ens relacionem per sobre de totes aquestes construccions que potencien els aspectes negatius i les barreres. Les persones tenim més punts de similitud (treballem, volem espais d'oci, gaudir de la família) que de diferenciació. Un error freqüent i important és presentar qualsevol tipus de conflicte sota el prisma de les diferències culturals. Una de les finalitats d'aquesta tesi va en aquest sentit. La cerca d'un apropament potencial a partir de la semblança real.

Qualsevol recerca genera interrogants de tipus metodològic i també epistemològic sobre la conveniència, vigència i utilitat de l'objecte d'estudi. La construcció teòrica en ciències socials està, en part, influïda pel context històric, polític, social i econòmic, de la mateixa manera que ho està el subjecte d'anàlisi. Per què serveix la recerca?. A qui serveix?. Com reverteix la recerca?. Com tornem el favor d'haver estat objecte d'estudi?. Hi ha un joc a quatre bandes: món polític, mitjans de comunicació, societat civil i món acadèmic. Més que tenir la veritat absoluta cal deconstruir falses certeses. És necessari produir marcs teòrics (des de l'acadèmia) per generar escenaris pràctics (pel món polític i la societat civil). Per aconseguir-ho cal fer descripció etnogràfica sobre el què fan les persones. Es necessita un naturalisme de la realitat. Què hem vist?, què diuen els actors?, què fan?. Donar veu i conèixer els actors socials ens permet analitzar i reflexionar sobre categories que tenen importància en les pròpies configuracions personals i col·lectives; perquè el relat personal sintetitza els elements socials, estructurals i les seves articulacions (Mallimaci, F. i Giménez Béliveau, V, 2006).

Situo aquest treball de recerca empírica dins de l'entramat urbà. És justament a les metròpolis (metàfora de la complexitat de les societats actuals –amalgama de relacions culturals, socials, econòmiques, polítiques-), i en les últimes dècades, on les persones de diferents cultures fan evident les transformacions de les poblacions urbanes i on aquestes persones apareixen com a primers actors de la vida pública. La pluralitat cultural és un element més del teixit social, important però no l'únic ni el primer. L'anàlisi de les relacions socials i culturals que s'estableixen entre tots els

actors de la societat contemporània ha de ser un dels objectes d'estudi de la nostra disciplina, sempre que ho situem en el context històric (economia, política, estratificació social) en què es produeixen. La diversitat cultural és un element vital de la construcció teòrica antropològica. Considero imprescindible fer èmfasi en la necessitat d'analitzar els fenòmens socials des de la multiplicitat de factors que intervenen en el seu esdevenir i la interacció constant que es produeix entre ells.

Aquesta recerca és de tipus **qualitatiu** i la metodologia es fonamenta en els **relats biogràfics** (relats de vida) de fills i filles de famílies d'origen immigrat extracomunitari. L'enfocament és humanista i té en compte la visió holística de la persona, entenent que el context influeix de manera decisiva en les configuracions personals.

Per poder conèixer la construcció de la identitat dels joves que configuren la població d'estudi m'he basat en els seus relats de vida. Els relats dels joves entrevistats sintetitzen allò personal amb allò social i permeten analitzar i reflexionar sobre els elements constitutius de la societat. Són fragments de les seves biografies personals i permeten conèixer la realitat social, entenent que les experiències vitals són peces del puzle social.

El relat biogràfic dóna veu als subjectes d'estudi i, per tant, els revaloritza com actors socials. El seu capital i valor radica precisament en què s'explica la vivència en primera persona. El relat del passat i del present, des d'un prisma subjectiu i objectiu, ens obre la intimitat de cadascun dels joves i permet conèixer les trajectòries de vida a través de les inquietuds, valors, problemàtiques, interessos i preocupacions. Representacions i subjectivitats, però sobre tot, elements de la seva condició de persona amb tota la complexitat i riquesa que això suposa. Del relat biogràfic en podem extreure la informació per reconstruir i interpretar el seu univers. Com assenyala Pujadas, *“se trata de una ruptura epistemológica que conduce a los científicos sociales hacia aproximaciones a unas fuentes de conocimiento social que llevan aparejada la voluntad de profundizar en lo que las personas y los grupos hacen, piensan y dicen con la finalidad de ensayar interpretaciones de la realidad a partir de la subjetividad individual y grupal, más que a través de sofisticadas y deshumanizadoras reglas metodológicas que, a menudo, instrumentalizan la realidad social para dar salida a una realidad autoconstruida i cientifista”* (2000: 127). Donar veu als fills de famílies immigrades permet a les ciències socials revalorar persones que sistemàticament són reduïdes al silenci social. També ens permet als antropòlegs i antropòlogues fer un apropament qualitatiu a “l'altre” (construït), dialogant, coneixent i

interpretant de manera més exhaustiva, a través de les seves històries personals, la realitat i problemàtica del context social, així com les dinàmiques de canvi que van transformant la societat.

Els relats, elaborats des de la subjectivitat i objectivitat, contenen els records i vivències del passat, la realitat del present i les expectatives de futur. Els joves amb qui he treballat expliquen el seu univers vivencial en relació al context familiar i social de manera longitudinal i diacrònica, a través del temps. Interpreten els esdeveniments viscuts i els tradueixen. Es tracta de relats de vida paral·lels i complementaris. Tot i que les biografies són personals i individuals, la informació que en podem extreure és col·lectiva, tenint en compte que els processos de construcció identitària i els contextos de desigualtat interactuen en un mateix marc. Cada noi i noia és una síntesi i una representació del context social.

Evidentment, com qualsevol altra recerca, aquesta tesi presenta limitacions i mancances que poden ser línies d'investigació posterior. Les limitacions van apareixent a mesura que es desenvolupa el treball i, tot i que també ajuden a introduir millores metodològiques, deixen en evidència qüestions que han estat difícils de resoldre. Un exemple important és que no es poden recollir totes les experiències vitals de cadascun dels nois i noies. Es tracta de relats que focalitzen allò que recorden amb més claretat o que ha estat més important en les seves vides, sense ser un detall exhaustiu de les seves vides. Una altra limitació, pel propi plantejament de la recerca, ha estat no tenir la vivència familiar del procés migratori explicada per tots els membres de la família. Finalment, fer la recerca en un moment concret de les vides dels nois i noies, sense realitzar seguiment longitudinal, no permet conèixer els canvis que operen en aquest jovent en el transcurs del temps.

I per acabar, vull deixar constància d'un fet important i que pot afectar aquesta i altres investigacions que es realitzen en l'actualitat. La interpretació de l'etnògrafa-antropòloga pot estar esbiaixada pels propis estereotips i prejudicis, tot i fer la descripció i interpretació a partir dels relats biogràfics explicats pels propis actors.

3.3.1.- UNITATS D'ANÀLISI

La unitat d'anàlisi de la recerca és el *procés de construcció de la identitat* dels fills i filles de persones immigrades extracomunitàries a la ciutat de Barcelona.

3.3.2.- POBLACIÓ D'ESTUDI

L'univers d'estudi són els joves, *fills i filles de persones immigrades extracomunitàries a la ciutat de Barcelona*. La població ha estat seleccionada en funció dels objectius de la recerca i amb criteris de representativitat segons gènere, classe social i nivell d'instrucció principalment. Es tracta d'una mostra estratègica, no probabilística. Els criteris d'inclusió que s'han utilitzat són:

- Residir a la ciutat de Barcelona.
- Origen extracomunitari de pare i mare.
- Mínim temps de residència a Barcelona i/o Catalunya de 5 anys.
- Edat entre 15 i 25 anys (plantejament inicial)
- Indicadors socioeconòmics diferenciats
- Diversitat ètnica o procedència regional diversa per cada origen nacional.

Per confeccionar la població he delimitat marcs socio-culturals preferents per localitzar joves. He cercat els joves a les Associacions d'immigrats, als Instituts d'ensenyament secundari, Associacions de veïns i veïnes, entre els amics i companys dels meus fills i també entre els meus estudiants de la Universitat. A mida que anava realitzant les entrevistes, els mateixos nois i noies m'anaven indicant altres joves possibles entre el seu cercle de familiars, coneguts i amics, de manera que a través del mètode *bola de neu* vaig poder seleccionar nous casos. Les unitats d'estudi són nois i noies amb un total de 31. Inicialment estava previst un tamany de la mostra al voltant de 50 biografiats. Fent les entrevistes vaig adonar-me que moltes dades es repetien i que, malgrat la riquesa del discurs i de la informació obtinguda, fer més entrevistes ja no afegia ni aportava més dades ni valor a la recerca. Per aquesta raó vaig considerar que el tema estava "saturat" i la mostra es concreta en 31 biografiats.

En el moment de l'entrevista, els joves tenen una edat entre 17 i 30 anys. En aquest sentit, cal destacar que en un primer moment de la realització de les entrevistes alguns

dels nois i noies seleccionats mostraren dificultats per descriure aspectes de la seva vida relacionats amb el tema de la identitat, degut segurament a la variable edat, ja que eren molt joves. Alguns treballs biogràfics²⁰² indiquen que fins a una edat mínima els joves no són capaços de transmetre les experiències viscudes, traduïdes a un discurs coherent i realista. Aquest fet em va portar a replantejar l'edat dels biografiats i a variar aquest criteri d'inclusió. Vaig buscar joves majors de 18 anys, ampliant-ho fins a 30. Cal ressaltar que el concepte joventut, en relació a l'edat, s'ha vist modificat en els últims anys, fruit de la major esperança de vida de la població i dels canvis en els comportaments vivencials d'aquest grup de població. Tots els joves han entrat o estan propers a l'edat adulta i tenen definit, en major o menor mesura, el seu projecte de vida. Tots viuen a la ciutat de Barcelona des de fa 5 anys com a mínim, temps que els ha permès realitzar una enculturació i socialització mínimament perllongada en l'àmbit escolar, comunitari, del grup d'amics i de la societat en general. Entre els nois i noies trobem aquells que han nascut a la ciutat, els que han vingut quan eren molt petits i els que han migrat més recentment. El punt comú en tots ells és el fet de ser fills o filles de pare i mare d'origen immigrant extracomunitari. Per poder acotar les característiques de la mostra i donada la diversitat d'orígens de les persones immigrades extracomunitàries a la ciutat de Barcelona, l'estudi s'ha centrat en els nois i noies d'origen magrebí, i llatinoamericà, principalment, però també tenim algun jove d'origen pakistanès i filipí. La sobrerepresentació de joves marroquins i sudamericans és un clar reflex de la població immigrada actual a la ciutat de Barcelona.

Aquests joves tenen molts elements en comú amb el grup de població d'igual edat, malgrat que els hi hem d'afegir la variable procés migratori. Entitat de prou rellevància per acabar modificant la trajectòria de vida de la persona. En tot cas, sí que es tracta de nois i noies amb trajectòries d'èxit escolar, acadèmic, professional i social uns; amb majors o menors dificultats els altres.

Durant el treball de camp no sempre fou fàcil establir el contacte ni realitzar l'entrevista. La dificultat més gran va ser trobar el moment adequat a entrevistat i entrevistador. Alguns contactes, després de diversos intents, acabaren per no voler fer l'entrevista. En altres casos, la disponibilitat fou total i no va suposar cap problema trobar-nos. Obtenir la informació va ser difícil en més d'una ocasió. Els temes són d'una certa complexitat i el diàleg amb alguns nois i noies (els més joves, sobre tot) no va ser prou fèrtil. Alguns expressaren no haver-se plantejat mai aquestes temàtiques, malgrat que al sortir en la conversa els feu pensar, qüestionar i replantejar-se aspectes

²⁰² Veure els treballs de Torrabadella i Tejero.

rellevants de les seves vides, relacions i projectes. No obstant les dificultats i dubtes, la contrastació entre uns joves i altres m'ha permès comparar informació i extreure un ventall més ampli de conclusions.

He intentat que la població aportés una diversitat significativa. Tenim nois i noies; catalanoparlants i castellanoparlants; edats diferenciades; nascuts en origen i en destí; diferents moments d'arribada a la societat receptora; diversos nivells d'instrucció: estudis universitaris en procés o acabats, formació professional o estudis secundaris; bona inserció al món laboral i dificultats d'inserció. Majoritàriament viuen amb els pares, encara que els de més edat ja s'han independitzat. Al tractar-se d'un ampli ventall d'edat, n'hi amb parella i fills. La gran majoria pertanyen a famílies de classe treballadora que han fet una trajectòria de migració marcada per les dificultats i expectatives de millora. Experiències biogràfiques diverses amb un element comú, la migració familiar i amb un objectiu final, l'afirmació i l'emancipació personal.

Al ser una recerca basada en el relat biogràfic, el nombre de subjectes és reduït, fet que evidentment no permet extrapolar resultats sinó que aquests es ceneixen a la població estudiada.

3.3.3.- TÈCNiques I INSTRUMENTS DE RECOLLIDA DE DADES

El treball de camp el vaig realitzar amb els joves seleccionats durant un any i mig. Els espais de trobada foren molt variats, en funció de la disponibilitat de l'entrevistat. Vaig anar al barri, centre o lloc on l'entrevistat feia part de la seva vida social. Parcs públics, locals d'associacions d'immigrants, espais de treball (restaurant, comerç), centres d'estudis (institut, escola universitària) i entitats de barri, entre altres, han configurat un entramat d'espais públics on les vides d'aquests joves es van definint i dibuixant. Contextos específics on es construeix la realitat de les persones biografiades.

La recollida d'informació l'he realitzat a través d'entrevistes en profunditat, semiestructurades i obertes, que han permès als joves descriure les seves experiències vitals. (Taula nº 26). Les preguntes són obertes amb la finalitat d'ampliar al màxim el discurs narratiu. Les categories d'anàlisi s'han agrupat per blocs temàtics de manera que es podés sistematitzar la informació i facilitar la seva anàlisi. Com es

pot comprovar, tots els temes estan articulats i es pot encreuar preguntes i eixos temàtics.

He realitzat una o dues entrevistes amb cada noi i noia que han estat gravades i, posteriorment, transcrites informàticament. En cap moment el discurs de la persona entrevistada s'ha limitat al guió preestablert. He deixat que fossin el centre del relat sense imposicions de tipus cronològic o temàtic. Hi ha joves que han focalitzat més en els aspectes familiars, altres en els personals, socials o relacionals.

Taula nº 26: Esquema de l'organització de les entrevistes

EIXOS TEMÀTICS	DADES RECOLLIDES o DADES D'INTERÈS
DADES GENERALS	Origen, edat, anys de residència a Barcelona, lloc de naixement, situació jurídica...
DADES PROCÉS MIGRATORI FAMILIAR	Causes migració familiar Presa de decisió Preparació emigració Xarxes migratòries Arribada societat receptora Vivència de la separació i pèrdues. Sentiments Reagrupament familiar, conflictes, emocions, mite del retorn Canvis relacions familiars, rols
DADES SOCIOLÒGIQUES	Formació acadèmica membres família Barri de residència. Habitatge Escolarització fills/filles Relacions familiars, amics pares, germans Espais de diversió, lleure Ús serveis salut, socials Trobades amb persones mateix origen
DADES ECONÒMIQUES	Treball dels pares, tipus de contractes Ingressos econòmics Expectatives laborals dels membres de la família
DADES CULTURALS FAMÍLIA	Pautes, valors, costums incorporats Sentiments vers país origen i país receptor Manteniment elements culturals origen Vincles amb origen Llengua que es parla a l'àmbit familiar
JOVE BIOGRAFIAT/DA	Barris on ha viscut Centres d'estudis, estudis realitzats, estudis actuals, expectatives de futur Amics i relacions socials, grups d'iguals Models de consum Espais de lleure i diversió Treball actual, condicions, contracte Experiències prèvies, expectatives de futur
DADES CULTURALS JOVE BIOGRAFIAT/DA	Llengua que parla amb els amics Pràctiques religioses, festes, rituals que manté i que ha incorporat Definició de la identitat Identificació respecte a nació, cultura, grup ètnic, ideologia política, classe social Elements cultura catalana i espanyola amb que s'identifica Identificació amb persones del mateix origen Canvis sentiment identitari

DADES CULTURA POLÍTICA	Intenció de vot, importància de votar Autoubicació eix dreta-esquerra
DADES SOBRE POSICIÓ I RELACIONS SOCIALS	Autopercepció en l'estructura social Autopercepció de com és tractat per la societat Àmbits i/o situacions de discriminació viscudes Barri o ciutat on li agradaria viure
HIPÒTESIS	DADES RECOLLIDES
Nº 1	Influència de la migració familiar Diferències més significatives amb els pares Percepció que té la societat catalana Sentiment de provisionalitat Visió dels coètnics
Nº 2	Circumstàncies que fan variar el sentiment de pertinença Canvis en la identificació i pertinença, i en els sentiments identitaris Elements de la identitat més lligades a origen i parts més lligades a societat/cultura receptora Situacions que suposen contradicció en sentiments identitaris i de pertinença Respostes davant sentiment d'amenaça de la identitat d'origen Influències de la imatge que la societat receptora té de les persones immigrades Sentiments d'estar a la defensiva Sentiments d'estar en equilibri entre ambdues cultures
Nº 3	Percepció de ser diferent de la cultura d'origen i receptora Identificació i referent cultural Sentiments d'identitat referent a origen i societat receptora Necessitat de sentir-se o no diferent Sentiment d'estar entre dues cultures
Nº 4	Oportunitats d'estudi, treball, social La identitat que atorga la societat ha determinat la posició social Identificació com immigrant La societat receptora és inclusiva o exclou La imatge negativa sobre la immigració influeix en l'àmbit familiar i personal Sentiment d'inferioritat atorgat per la societat
Nº 5	Diferenciació rols familiars Relacions amb amics i amigues
Nº 6	Discriminació i jerarquització de la societat receptora vers els diferents col·lectius d'immigrants / estrangers
Nº 7	En relació als pares, a la família i als joves mateixos, hem de parlar d'adaptació, acomodació o xoc cultural

Font: Elaboració pròpia

També he fet explotació d'estadístiques demogràfiques de la ciutat de Barcelona, de dades obtingudes en altres recerques relacionades amb la temàtica i he revisat documentació necessària per tenir una panoràmica global del context: Llei d'estrangeria, documentació i informes elaborats per Ajuntament de Barcelona, Generalitat de Catalunya, Ministeris i Comissió Europea.

3.3.4.- ANÀLISI I INTERPRETACIÓ DE LES DADES

Per poder analitzar sistemàticament les dades obtingudes a partir dels relats biogràfics he seguit el següent procés:

- 1.- Lectura i anàlisi de les entrevistes amb subratllat de les frases més significatives de cada relat.
- 2.- Definició de les generalitzacions empíriques més rellevants de cada apartat de dades.
- 3.- Creuament de les teories i autors amb les generalitzacions empíriques corresponents a cadascuna de les hipòtesis principals, que actuen com categories d'anàlisi.
- 4.- Selecció de les frases que convergeixen i divergeixen amb les teories i generalitzacions empíriques i que refuten o corroboren les hipòtesis proposades.

3.3.5.- EXPLOTACIÓ DELS RESULTATS

La transcripció dels resultats està organitzada en tres grans apartats i constitueix la part etnogràfica de la recerca ja que és de les veus i dels relats que va fluïnt el text.

En el primer apartat es presenta el *context familiar* de la població d'estudi. A través dels relats dels joves biografiats coneixem l'estructura i relacions familiars, el procés migratori, les dades més rellevants del reagrupament familiar, aspectes socio-antropològics, el procés d'aculturació, situació jurídica familiar, i l'adaptació i acomodació a la societat receptora. La *contrastació de les hipòtesis de treball* la presento en quatre apartats que corresponen a cadascuna de les hipòtesis principals. El relat de les percepcions, experiències de vida, vinculacions i sentiments estan organitzats en relació a les teories revisades i permeten contrastar les hipòtesis. Les quatre hipòtesis principals les desenvolupo amb les frases que il·lustren les teories i generalitzacions empíriques. Les frases més significatives donen nom a cada apartat i reflecteixen la realitat quotidiana dels joves biografiats. Finalment es sintetitzen les idees més rellevants, a manera de conclusions parcials. De manera transversal també s'obtenen dades relatives a les hipòtesis complementàries. En l'últim apartat presento la *recapitulació empírica i interpretativa*. Faig un creuament de les dades obtingudes sobre de la identitat que relaten els joves i les situacions de discriminació viscudes.

L'anàlisi dels resultats m'ha permès conèixer els significats i contextos individuals per aproximar-me, després, als significats i contextos socials, i poder-los interpretar.

3.3.6.- DISCUSSIÓ

La discussió està organitzada en quatre apartats. En el primer apartat confirmo que els joves construeixen una identitat flexible i nova perquè sumen identificacions i pertinences, malgrat la vivència de situacions discriminatòries. També presento les quatre categories tipus d'identitat flexible en relació a les vinculacions i situacions de discriminació. S'explica cada tipus amb les característiques que les defineixen i amb una síntesi final de cadascuna. Al final s'especifiquen les influències favorables per a la construcció d'identitats flexibles. En el segon apartat detallo els factors que incideixen i defineixen les identitats flexibles agrupats en (1) les vivències personals, (2) les relacions familiars i amb origen i (3) les experiències socials, contrastant les aportacions amb les teories de la revisió bibliogràfica, de la mateixa manera que ho faig en el tercer apartat, on descriu les dimensions de les identitats flexibles: cultural, social, ètnico/nacional i religiosa. Finalment donc resposta als interrogants plantejats.

3.4.- FASES I ETAPES DEL PROCÉS DE REALITZACIÓ DE LA RECERCA

Primera fase (exploràtoria): Construcció del marc teòric i context inicial

Etafes:

- *Detecció del problema* a partir de l'observació de la realitat social i cultural que ens envolta.
- *Formulació del problema*. Delimitació i pertinença del problema que es vol estudiar. Interrogants inicials
- *Revisió bibliogràfica* per conèixer l'estat actual del problema i definir l'orientació teòrica general: Què se'n sap, quines recerques s'han fet, idees que ajudin a desenvolupar la recerca, com han treballat altres investigadors, mètodes, tècniques.

- *Redacció del marc teòric* que guiarà la recerca empírica posterior i *identificació del context de la recerca*: Situació del fenomen migratori a Espanya, Catalunya i Barcelona.

Aquesta etapa es realitzà durant els anys 2003 i 2004.

Segona fase (metodològica): Elaboració del projecte de recerca

Etaques:

- Concreció del *disseny i de les estratègies de la recerca empírica*:
 - Formulació d'hipòtesis i objectius
 - Definició de la metodologia de recerca
 - Elecció de la població
 - Elaboració dels instruments de recerca. Preparació del model de l'entrevista

Aquesta etapa es realitzà entre els mesos d'octubre i desembre de 2004.

Tercera fase (diagnosi): Recerca empírica

Etaques:

- Realització d'entrevistes i reconstrucció d'històries.
- Obtenció de les dades a partir de les tècniques de recerca, en la població escollida.

Aquesta etapa es realitzà entre els mesos de maig de 2005 i desembre de 2006.

- Elaboració i anàlisi de les dades obtingudes.
- Actualització del context i de la revisió bibliogràfica.

Aquesta etapa es realitzà entre els mesos de gener i agost de 2007.

- Redacció dels resultats, discussió i conclusions.
- Actualització del context i de la revisió bibliogràfica.
- Aquesta etapa l'he realitzat des del mes de setembre de 2007 fins setembre de 2009.

He afegit revisió bibliogràfica al context i al marc teòric durant tota la recerca i una vegada acabat el treball de camp. Les noves aportacions teòriques m'han servit per la discussió i anàlisi definitiu.

CRONOGRAMA:

PRIMERA FASE	CONSTRUCCIÓ MARC TEÒRIC I CONTEXT INICIAL	ANYS
	<ul style="list-style-type: none"> • Detecció del problema • Formulació del problema • Revisió bibliogràfica • Redacció marc teòric i context 	Anys 2003 i 2004
SEGONA FASE	ELABORACIÓ DEL PROJECTE DE RECERCA	
	<ul style="list-style-type: none"> • Formulació d'hipòtesis i objectius • Definició de la metodologia de recerca • Elecció de la població • Elaboració dels instruments de recerca. Preparació del model de l'entrevista 	Mesos d'octubre a desembre de 2004
TERCERA FASE	RECERCA EMPÍRICA	
	<ul style="list-style-type: none"> • Realització d'entrevistes i reconstrucció d'històries • Obtenció de les dades a partir de les tècniques de recerca, en la població escollida. • Elaboració i anàlisi de les dades obtingudes. • Actualització del context i de la revisió bibliogràfica. • Redacció dels resultats, discussió i conclusions. 	Anys 2005 a 2009

CAPÍTOL 4: JOVES, IMMIGRACIÓ I PROCESSOS D'INCLUSIÓ I EXCLUSIÓ SOCIAL

“La identitat no es pot compartimentar, no es divideix ni en meitats ni en terços, ni per zones separades. No tinc diferents identitats, només en tinc una, feta de tots els elements que li han dat forma, en una mescla especial que no és mai la mateixa per a una altre”
Maalouf (1999: 10)

4.1.- TRAJECTÒRIES MIGRATÒRIES FAMILIARS I PROCESSOS D'ACULTURACIÓ

4.1.1.- PROCESSOS FAMILIARS

En les taules dels annexes es presenta un quadre descriptiu dels contextos familiars dels nois i noies entrevistats. Es tracta d'un resum general que ens permeten tenir una panoràmica de les dades familiars, sòcio-demogràfiques i sòcio-culturals.

- Les dades familiars fan referència a la procedència dels pares, a la composició del nucli familiar, moment d'arribada i assentament, i causes i expectatives de la migració familiar.
- Les dades sòcio-demogràfiques expliquen el tipus d'habitatge on viuen, la formació acadèmica dels pares, en què estan ocupats, el barri i districte de Barcelona on resideixen i la situació jurídica familiar.
- Finalment les dades sòcio-culturals glossen el procés d'aculturació que viu la família, la vinculació amb origen i com es concreta, la vivència del dol migratori, els sentiments que tenen vers la societat de destí, les xarxes i relacions socials establertes i la llengua familiar d'ús habitual.

(Veure Annexes **Taula nº 27: Comparatiu de les famílies i els processos migratoris familiars**)

4.1.2.- LES FAMÍLIES VISTES PELS JOVES

A continuació faig una presentació dels nois i noies biografiats. L'ordre es correspon amb el propi de les entrevistes. S'observa que algunes de les edats dels primers entrevistats són molt joves i, tal com he explicat anteriorment, augmenta l'edat en els següents. En la descripció dels perfils biogràfics es fa un apunt de cadascun dels nois i noies, deixant per als posteriors apartats l'anàlisi de la informació obtinguda que serà contrastada amb les hipòtesis proposades i les teories d'altres autors. Aquí es tracta de mostrar als subjectes i els seus contextos d'interacció per conèixer les trajectòries familiars i de vida i, posteriorment, comprendre i interpretar la construcció de la identitat i els significats que li confereixen.

Malgrat que alguns patrons i perfils migratoris es repeteixen, l'impacte de la migració en les famílies és diferenciat. Els factors que intervenen són múltiples i l'anàlisi i comprensió de les situacions de nois i noies és complexa en tota la seva trajectòria vital.

En aquestes narratives encreuades es descriuen les pautes d'incorporació a la societat i cultura receptora així com la resignificació cultural que acompanya els processos migratoris de les famílies immigrades i, principalment, dels nois i noies. Són històries de vides complexes, situades en diferents moments d'un procés migratori, sovint, imposat i involuntari, amb experiències diverses, paral·leles, difícils i també enriquidores per la seva identitat com persones. Les pràctiques, ideologies, relacions, valors i actituds contribueixen a definir aquests subjectes culturals en construcció. Variables com l'edat d'arribada, el temps previ de separació familiar, les circumstàncies del reagrupament familiar, l'acompliment de les expectatives, l'existència o no de xarxes migratòries, el manteniment del vincle amb l'origen, les dificultats d'acomodació i inclusió social i altres, configuren una diversitat evident.

FÀTIMA

Amb Fàtima faig la primera entrevista. Havia de començar el treball de camp d'alguna manera i la més fàcil era parlar amb la meva primera estudiant de la Universitat que portava mocador. Li vaig explicar que començava el treball de camp de la tesi i no em va posar cap objecció per a què li preguntés coses de la seva vida, fins i tot va estar contenta.

Fàtima neix al Marroc. És bereber d'Alhucemas. Té vint anys i va arribar a Barcelona quan en tenia un i mig. Està tramitant la nacionalitat espanyola tot i que té molt clar que no vol perdre la nacionalitat marroquina. Com moltes altres famílies, el pare és qui inicia la migració. Després d'un temps d'estar sol i veure la família durant les vacances decideix fer el reagrupament. Gràcies a familiars que ja estaven instal·lats anteriorment, els primers moments no són recordats com especialment difícils. *“Li he sentit dir a la meva mare que hi havia molt poques dones que portessin el mocador i que s'acceptava més a la gent, que eren molt més amables, més oberts que ara. Més simpàtics. Ara és una mica menys”*. Malgrat tot, l'arribada a la societat receptora va ser d'impacte per a tots. *“La primera setmana ningú volia sortir de casa. Al meus germans no els hi agradava. Volien que els tornessin al Marroc perquè estava ple de carreteres... Semblava que no hi havia vida”*.

Els pares de Fàtima no tenien estudis però en arribar a Barcelona la mare va assistir a classes per aprendre a llegir i escriure. Segurament aquest fet ha estat primordial a l'hora d'insistir en què els fills estudiessin. Tots els germans han assistit a escoles i instituts públics de la zona. Ella és l'única que ha seguit amb estudis universitaris. Tant els pares com els germans han establert relació amb persones procedents del Marroc i autòctones, però sobre tot es relacionen amb membres de la família extensa, que poc a poc ha anat fent-se nombrosa a Barcelona. Explica que la seva família s'ha aculturat una mica, sobre tot, amb el menjar però assenyala que *“tampoc renunciem als nostres plats, el cuscus, el tajin de peix...”*. Participen de celebracions i festes com Sant Jordi, Cap d'Any, fan l'àpat de Nadal però ens diu que *“celebrar el Nadal com vosaltres, no”*. Celebren totes les festes de l'Islam amb la família i veuen sovint la televisió marroquina. Continuen la relació amb la família del Marroc, on queda l'àvia. *“Quan anem al Marroc anem a casa nostra. Primer anàvem a casa d'una tieta però després ens vàrem construir la nostra pròpia casa”*. El mite del retorn està present en els pares *“des que el meu pare va venir sempre ha dit que vol tornar i que tornarà, encara que nosaltres ens quedem aquí. Serà anar i venir”*. A Fàtima li encanta el Marroc encara que es mostra molt crítica amb la realitat social, econòmica i política del país.

“Jo crec que al Marroc viuen bé els rics. No hi ha molta classe mitja, hi ha moltes desigualtats... Uns quants que viuen molt bé i els treballadors no estan tan bé com aquí... No, hi ha molta classe mitja. La majoria són classe mitja. Tenen les cases que tenen. Després estan els pobres-pobres que no tenen res i després els rics que ja no els veus. Viuen en zones molt limitades, que són fills de presidents o que estan vivint a Europa”.

MARIA

La Maria és amiga del meu fill. Són companys de l'Institut. El contacte va ser ràpid i senzill. La xerrada va tenir lloc al parc del barri on vivim, un matí entre setmana. Va arribar tard i durant l'espera van començar els meus dubtes sobre si vindria o no. La Maria és un exemple de noia amb arrels transnacionals. De pare angoleny i mare cubana, va nèixer a Barcelona fa vint-i-un anys. Gairebé hauríem de parlar de "tercera generació" perquè la mare va venir amb l'àvia, que és qui inicià la migració materna. El pare va venir sol, però molt jove, als disset anys.

Té quatre germanes, tot noies. Els primers records estan més lligats amb la mare i les germanes. Del pare recorda molt poc perquè va morir quan ella era petita. Les dificultats del procés migratori van ser pels pares, ja que estaven en plena adolescència. Diu que la mare explica aquells temps com una època de dificultats, sobre tot per adaptar-se. El fet que la mare va viure pitjor fou la diferència amb la gent i la seva forma de viure. *"Va veure que la gent era molt diferent, que vestien diferent, que no eren com ella, que no hi havia mestissos, ni mulatos, ni negres ni res. Es va trobar estranya en un país estrany"*. El fet d'estar sola, sense família extensa, li afectà profundament. No va poder convalidar els estudis fets a Cuba i aquí va estudiar a l'Escola Oficial d'idiomes. Han passat molts anys però la mare sempre li diu que tornarà a Cuba, que no es morirà aquí. *"Pensa que aquí la gent es preocupa massa per coses que ella no li dóna importància"*.

La mort del pare és el fet més transcendent en la infància de Maria. Caracteritza la trajectòria de vida de la mare i les filles en aquella etapa. Problemes greus de salut de la mare i les dificultats econòmiques per tirar endavant les filles, una vegada mort el pare, marquen significativament l'esdevenir d'aquells anys. Un fet que recorda amb especial dolor Maria és quan amb pocs anys la mare va estar molt malalta i, a través dels serveis socials, totes les nenes van ser repartides en diferents famílies de Sitges per cuidar-les. La por a la separació definitiva i a la mort de la mare encara ara ho recorda amb precisió. La família sempre han viscut al barri del Guinardó, que no canviaria per res. Viuen en un pis de lloguer. L'escolarització va transcórrer a una escola municipal i a l'Institut, ambdós del barri. Poc temps i molt treball a casa van fer que la mare solament es relacionés amb alguns pares de l'escola i amb les tutores de les nenes. Cap relació amb cubans, ni a través d'associacions ni coneguts. Totes les germanes han estudiat batxillerat i actualment estan cursant estudis universitaris o formació professional de grau superior.

ABEL

Abel ha estat alumne meu els últims tres anys. Quan fem l'entrevista ja ha finalitzat amb èxit els estudis d'Infermeria. Té ganes d'explicar com ha estat la seva vida, en relació al procés migratori iniciat pel pare. Fa un relat extens i detallat de la seva trajectoria vital. Abel arriba als nou anys des de Perú. Ara ja en té vint-i-un. És el pare qui inicia el procés migratori familiar. La mare ve però retorna, i finalment porta el fill i la filla per retrobar-se amb el marit i pare. Abel es sent afortunat. Creu que van tenir sort perquè obtingueren els papers amb rapidesa. Té la doble nacionalitat com la resta de la família. El pare vol que ningú perdi la doble nacionalitat.

Al Perú no passen penúries ni viuen amb moltes dificultats però, potser intuïnt problemes futurs, el pare creu que venir cap a Barcelona és una assegurança de vida per als fills. Abel, tot i els anys a Barcelona, ho té força clar *“Jo per mi m'hagués quedat allí tot el temps, però el meu pare volia el millor pels seus fills. El que sempre volen els pares”*. L'any passat van anar de vacances, tornava a la seva ciutat, Lima.

“La primera vegada que hi vaig tornar (per vacances) ho vaig viure bé però diferent perquè jo ho recordava amb la visió d'un nen petit, tot molt maco... i aquell cop ja no ho vaig trobar tan maco, i vaig veure com estava la situació, tenia 13 anys o 14 i sobretot quan hi vaig tornar l'any passat, vaig veure que havia millorat una mica, però només les parts riques, les zones pobres no. I això dona una mica d'angoixa perquè veus que la situació està malament però que només millora la part on hi ha els calers i l'altre doncs, es queda apartat. I ets sent malament, perquè tu estàs molt bé, i arribes allà i veus la situació de moltes persones...”

El pare de Abel és enginyer, però mai ha treballat en aquesta activitat. La mare té estudis bàsics. Pare i mare treballen cuidant persones dependents. Les expectatives de futur dels pares estan marcades pel mite del retorn. *“Es volen quedar un o dos anys més fins que jo estigui establert, feina, o estudis... ells el que volen és fer viatges i anar a viure a Perú. Allà mantenim la casa i tot. Hi hem anat un parell de vegades de vacances”*. Els pares es relacionen amb amics del Perú, tenen poques relacions amb persones autòctones. En canvi la germana, que és 5 anys més gran, solament té amics d'aquí. Abel i els pares viuen a la part alta de la ciutat. Coneix bé Barcelona perquè ha viscut a tres barris ben diferenciats, Poble Nou, Eixample i ara a Sant Gervasi. El pis és de propietat. Els dos germans han passat per escoles públiques i religioses. Recorda que a l'escola tots els companys eren autòctons i ell l'únic estranger. *“Eren tots d'aquí perquè l'escola on vaig anar era l'únic i al començament*

em sentia una mica estrany. Començar a una escola nova, amb gent nova... però no em va costar gaire fer-me amb tothom". El relat de Abel deixa entreveure que busca una posició en la societat, a la qual es sent ben adaptat. No tanca les portes a un nou procés migratori. Té projectes i objectius. Va buscant estratègies de creixement personal.

FARID

Farid és un noi tímid i molt jove. Li costa fer el relat de la seva biografia. Alguns temes li són difícils i nous, però malgrat tot, aconseguim una bona descripció. Ho explica en el local d'una entitat de joves del barri del Raval de Barcelona. Després d'establir el contacte amb els educadors del casal he aconseguit que aquest noi volgués fer l'entrevista.

"Mi padre decidió venir para vivir mejor" diu Farid. Quinze anys han passat des que el pare va arribar a Catalunya i sis de l'arribada de mare i fills. Farid tenia onze anys. En el moment de l'entrevista en té disset. És dels més joves del grup de biografiats. Es sent bé en la societat receptora malgrat algunes situacions viscudes que no han estat agradables,

"a veces me he sentido valorado negativamente por el hecho de ser marroquí, no me afecta mucho. Pienso que son racistas. Tampoco es en general... a veces. Me siento bien integrado en Barcelona, creo que puedo hacer vida normal. No me siento rechazado. Mi padre también. A mi madre le cuesta más... a mi hermana también, pero sale... va de tiendas..."

Farid neix a Marroc. La família la formen els pares, tres germans (ell inclòs) i una germana. Tots tenen permís de residència. Recorda que el pare va tenir l'ajut del seu germà, quan inicià el procés migratori. No van ser moments molts difícils, però sí marcats per la separació familiar. Refereix que no tenen una pena especial pel fet d'haver marxat del país. Cada estiu poden anar de vacances. Explica que els pares pràcticament no han canviat l'estil de vida. La majoria d'amics dels pares són marroquins. Els germans tenen amics de l'escola i del barri. Segueixen mantenint el vincle amb l'origen *"No hemos cambiado el tipo de vida que hacíamos antes en Marroc. Las fiestas es lo que más ha cambiado. Las cosas cambian... Allí matamos el cordero nosotros, se junta toda la gente, yo qué se... aquí no hacemos fiestas... no se puede... compramos la carne"*. Quan van al Marroc, cada estiu, s'estreny el lligam afectiu amb la família, la terra, els amics. La tornada es fa difícil. *"Mi madre no quiere*

volver aquí. Ella se quedaría a vivir allá. A mi padre le parece bien que se quede, pero con mi hermano pequeño... tiene que volver". L'estratègia migratòria familiar és clara: assegurar el futur dels fills. Els pares, sobre tot la mare, es quedaria a Marroc, malgrat que Farid ens diu que es troben bé aquí i *"no tienen sensación de haberse equivocado en venir"* però *"tienen muy claro que cuando el padre se jubile se van a Marruecos aunque los hijos se queden aquí"*.

MADIHA

Estudiant d'un Institut de Secundària del barri del Raval, amb un alt % d'alumnat d'origen estranger, Madiha és una noia molt simpàtica i disposada a explicar-me la seva història de vida i migració. L'entrevista la fem al mateix Institut, quan acaben les classes.

També arriba del Marroc, concretament de Casablanca. És una trajectòria similar i gairebé paral·lela a la de Farid. Fa cinc anys que és a Barcelona i ara en té divuit. La separació dels pares i la migració posterior de la mare determinen la seva infància. El seu propi procés migratori marcarà l'adolescència. Viu amb la mare, un germà de disset anys i una germana de nou. Mare i germà gran tenen permís de residència i treball. Madiha solament el té de residència. *"La meva mare va decidir marxar perquè no estava bé amb el meu pare. Viure millor, tenir un habitatge millor..., també per la salut"* són les motivacions que van forçar la decisió de la mare, que va venir sola i després de dos anys va reagrupar els fills. Tenia família a Barcelona que l'esperava i això li va fer més fàcil l'arribada. Madiha explica que allò que més preocupava a la mare era arreglar els papers i tenir els fills amb ella. Al patiment per tenir els dos fills lluny, encara molt petits, es sumava la dificultat per obtenir el permís de reagrupament.

El pare és enginyer al Marroc i la mare treballava de secretària. A Barcelona fa de treballadora domèstica. Mare i fills viuen en un petit pis de lloguer al Raval. La mare es relaciona amb altres dones del Marroc, però també amb persones d'aquí i d'altres països. Encara segueix les pautes del Marroc, *"ella al Marroc no va vestida així. No porta mocador però porta gelava. La meva mare no porta mocador. Però quan estava al Marroc no anava vestida a la manera occidental, ara sí. Jo crec que la meva mare algun dia portarà mocador, sí... clar!..."*, però ara ja sent que Barcelona és la seva ciutat. Han passat els anys i opina que la mare està adaptada a la societat catalana, *"a la meva mare li sembla bé viure aquí. Aquí hem trobat coses que no hem trobat al Marroc"*. No han tingut problemes especials relacionats amb el fet de ser immigrants

estrangers. Això no li exclou pensar sempre que en algun moment de la seva vida tornarà al Marroc. Està a gust, malgrat les idees de retorn... Durant el seu procés d'acomodació a la societat han incorporat festes i tradicions catalanes.

Madiha recorda que en arribar es sentia molt aïllada i solament pensava en l'estiu següent per tornar al Marroc. El que més trobava a faltar era el pare. Ara fa tres anys que no el veu. Ho troba a faltar tot: l'ambient, sortir al carrer, la gent. *"Són coses que aquí no trobo"*. Explica que a l'aula d'acollida va conèixer nois i noies de Pakistan, Marroc i altres països. Es va fer amiga de les nenes de l'Institut. Tots tres germans estudien a escola o institut del barri. Ella està estudiant 2º de batxillerat tecnològic. Té clar que ara per ara el seu futur són els estudis. Madiha es mostra crítica amb el seu país, igual que la mare. Sentiments ambivalents que afloren durant la conversa. La pobresa i la corrupció són els temes recurrents del relat. *"La mare sempre ho ha vist i sempre ha sigut crítica"*. Creu que l'adolescència al Marroc i a Catalunya és viscuda de manera diferent. Ho viu amb els amics i amb els germans. Les relacions de gènere reproduïxen les desiguals posicions de nois i noies. El germà col·labora poc i en ella recau la responsabilitat domèstica quan la mare no hi és. Creu que aquí els adolescents i joves tenen més llibertat. Al Marroc no. Veu moltes diferències. El respecte a la gent gran, per exemple, és de les coses que valora com més diferenciades.

SALMA

Salma també és una noi marroquina molt xerraire, té ganes d'explicar coses. Hem quedat al casal del barri una tarda entre setmana. Barreja català i castellà. No té problemes per parlar en les dues llengües. Ha estat fàcil fer l'entrevista, molt predisposada a compartir les seves experiències vitals. Té divuit anys i en fa sis que arribà al Raval des de Rabat. També som davant una migració iniciada pel pare fa deu anys i seguida per la mare i els tres fills. Salma té un germà de quinze anys i una germana de tres. El pare té permís de residència i treball i la mare solament ha obtingut el permís de residència pel reagrupament familiar.

Salma mai havia viscut amb el pare, perquè al Marroc treballava a l'exèrcit, i passava temporades llargues fora de casa. Recorda que al principi va ser molt complicat. Conflictes de convivència perquè no estaven acostumats a viure junts. Diu que han xocat des del principi. *"Viure dia rera dia junts va ser dur"*. Els horaris, les sortides i el espais que Salma volia anar guanyant suposaven un conflicte intergeneracional per a

tota la família. Al fer-se gran el conflicte també s'ha produït amb el germà adolescent. Les diferències de gènere a l'hora de responsabilitzar els fills en les tasques de la llar han confrontat Salma amb la mare i el germà. Creu que amb el temps ha canviat la comunicació entre la família. *“Ara no ens entenem gaire, abans tenia una comunicació genial amb la mare i ara no”*. Manifesta tenir un caràcter fort i no admet que li imposin algunes coses. Xoca amb el pare perquè no està conforme amb les amigues de la filla. *“Diu que les d'aquí no li agraden. Jo sempre li dic que també sóc com elles”*. Creu que al Marroc els pares li donarien més llibertat i que aquí és com si la controlessin més. Referint-se al moment actual creu que els pares s'han acostumat més a viure i pensar a la manera occidental. Admet que *“el pare ja s'ha acostumat a la meua forma de ser i del meu germà... més llibertat”*.

Una de les dificultats més importants al principi d'arribar fou la llengua. No poder-se fer entendre ni entendre res del que es deia al seu voltant va ser complicat. Els fills van aprendre ràpid, a la mare li va costar més. La mare volia treballar i no podia pels papers i aleshores va decidir que si no treballava, es posaria a estudiar el graduat escolar. *“Ara els meus pares també s'hi troben bé”*. No creu que tinguin sentiments d'haver trait la seva terra, al contrari,

“tenim sentiments positius. Diem que si ens haguéssim quedat allà estaríem pitjor. Aquí vivim millor. És més forta la sensació de què vivim millor però la meua mare té més forta la pena per haver marxat. La seva mare és gran...”.

Considera que els seus pares són més lliberals que altres pares marroquins. *“On jo vivia la gent era molt dinàmica, com molt occidental. Allà jo vestia com aquí”* (vesteix la moda occidental). Diu que els hi ha costat una mica adaptar-se però ara ja estan bé. *“Em sento molt adaptada. Me'n vaig un mes de vacances i ja tinc ganes de tornar a Barcelona. M'he acostumat. La meua mare s'ha acostumat, també. Vàrem estar dos mesos fora i ja volia tornar. A vegades sí que té ganes d'anar al Marroc, però quan anem vol tornar aquí”*. Malgrat tot, el mite del retorn està present, quan els fills siguin grans i estiguin ben establerts, els pares tenen pensat tornar al Marroc.

Els amics dels pares són pakistanesos, catalans, però sobre tot marroquins. En canvi els amics del germà són tots autòctons. Acostumen a trobar-se amb altres familiars i ho celebren tot. El Ramadà, la festa del Xai, Nadal. Qualsevol ocasió és bona per reunir-se amb la família.

SAID

El contacte amb Said me l'han facilitat a l'Institut del Raval on ell estudiava. Els professors encara tenen contacte amb en Said perquè van a dinar al restaurant de la seva família. Fem l'entrevista al restaurant, després que han acabat amb els dinars. És un noi molt atent i obert. Li agrada explicar com ha estat la seva vida des que va arribar a Barcelona.

És un noi de Pakistà. Va arribar amb deu anys. D'això en fa onze. Té un germà de divuit, Aziz a qui també he pogut entrevistar i una germana de disset. El pare va venir uns anys abans que la mare i els fills. Tots tenen permís de residència i en poc temps obtindran la nacionalitat espanyola. El fet de tenir oncles a Barcelona va precipitar la migració del pare. No estaven malament però volien canviar i poder fer negocis. Explica que els pares no parlen d'aquells moments, tampoc recorda molt com van preparar la migració. En poc temps el pare es va establir amb els seus germans i van posar en marxa diferents negocis. Explica Said que els seus oncles fa trenta anys que van venir i que són dels primers pakistanesos de Barcelona.

Queda família al país però molts han vingut a Barcelona. Diu que potser el pare va sentir que al marxar perdia una part de la seva identitat pakistanesa, però la mare i els germans no. El que més han trobat a faltar és la manera en què allà viuen les relacions familiars. *"Allà tota la família està molt junta, aquí cadascú viu a casa seva i estem més separats"*. Tota la família valora molt positivament haver vingut a Barcelona però en els pares està viu el record de la terra i la decisió de tornar-hi algun dia. *"Sí, ells diuen que sí (els pares). Jo no tornaré"*. Said pensa que la migració ha estat fàcil per a ells. El pare va estudiar batxillerat i la mare va anar a la Universitat. Viuen dels restaurants que té la família i de l'empresa de neteja. La mare està a casa. No ha treballat mai fora de casa. Pensa que els seus pares s'han adaptat molt bé, que estan contents d'haver vingut i que,

"han agafat coses d'aquí, la cuina, la manera de viure, potser la forma de pensar no... però... sí que han canviat, crec que han canviat. Moltes coses les veuen com es viu aquí. Moltes vegades jo surto, torno a les 7 del matí i no em diuen res. Al Pakistan no em deixarien".

Han fet un procés d'aculturació progressiu. Ens diu que hi ha molts pakistanesos a Anglaterra però que els pares, i ell també, prefereixen viure aquí. Refereix que la família són musulmans però no molt practicants, *"abans sí, però ara no molt els meus pares. Nosaltres tampoc. Solament el Ramadà... No som practicants. Les festes sí."*

Fem la festa del xai amb la família. Solament la família". No envien diners a la família. En queden pocs i no ho necessiten. Said diu que tenen antena parabòlica per veure la televisió pakistanesa però mai la posen. Creu que la seva família és una mica "diferent". Que no fan diferències entre els germans i la germana. Tots fan vida social. Els pares passegen, van de compres i els germans surten amb els amics.

AZIZ

Igual que el seu germà Said, Aziz tenia moltes ganes de fer l'entrevista i explicar-me la seva experiència migratòria. Sense temps per dinar, després d'acabar la feina del migdia al restaurant familiar, ens fa el seu relat. Les dues entrevistes les vàrem fer en el restaurant de la família, en dies diferents.

Aziz ha fet una trajectòria migratòria paral·lela a la del germà. Coincideix amb Said quan explica els aspectes relacionats amb la migració de la família i el posterior procés d'adaptació i aculturació que han viscut. També opina que tenir els oncles a Barcelona des de feia molts anys i el fet que estiguessin casats amb catalanes els hi va obrir moltes portes i va facilitar l'entrada a la societat. Pensa que els pares s'han aculturat durant aquests anys. Diu que han canviat bastant i han incorporat "*coses de la cuina, per exemple fa paella, arròs a la cubana, truita de patates.... De temes polítics no hi ha canvis perquè no ens interessa. Pensen més com aquí, són més lliberals. Més igualtat home-dona, encara que la meva mare està a casa. Tots dos pensen bastant igual, no són molt diferents*". Diu que els pares encara estan lligats emocionalment al Pakistan i a la vegada estan contents d'haver vingut. "*Es troben bé. Es senten acollits. Com que tenim família catalana ens hem sentit ben acollits des de sempre*".

OMAR

Omar és un noi molt actiu socialment i treballa en una associació d'immigrants musulmans del barri del Raval. Coordina diversos projectes i està molt relacionat. A part de poder-lo entrevistar, m'ha facilitat més contactes per noves entrevistes. És una persona que demostra molta maduresa i que fa una anàlisi social ric i ple de matissos.

El pare d'Omar va venir a Barcelona als setze anys per estudiar i es va quedar a viure. Durant més de dotze anys la família va restar al Marroc, a Nador concretament. Són berebers. Quan Omar tenia deu anys van fer el reagrupament familiar. Ara en té vint-i-set. Són quatre germans. Ell és el més gran. Alguns germans són catalans de

naixement. La migració del pare té una causa ben concreta, les necessitats econòmiques. El pare explica aquells anys com una època molt dura que el va marcar molt, tot i que destaca que hi havia més facilitats que ara, malgrat el franquisme. No hi havia tants estereotips. *“Diu que quan creuaven la frontera a França, la guàrdia civil els deia ‘Hassan ves por allí que aquí estan los gendarmes’. Com ha canviat tot. Ho explica així. Era una època diferent”*. Omar creu que tota la generació dels pares pensen que tornaran al Marroc encara que *“ell mai estarà allà definitivament. Es sent també d'aquí...”*. La família, les terres actuen de reclam afectiu, *“jo li dic sempre... quan tornis ja no hi haurà la mare, ni molta part de la família, tampoc és el Marroc de la teva infància... Els hi passa a molta gent, això no és el mateix. Ell va cada any 2 o 3 vegades...”*

Van passar deu anys fins fer el reagrupament familiar,

“ell no tenia la intenció de viure aquí sinó tornar. I el tornar no arribava mai i al final va decidir portar a la família. Tothom ho començava a fer. <Portem la família, com que al final viurem aquí... i la situació al Marroc empitjora, que no millora, jo el que vull és que els meus fills tinguin un futur>. Primer veia que la societat receptora sempre ha posat una barrera. Una societat que et diu tu ets diferent, sempre t'ho està recordant... penses que marxaràs... però al final veus que no. Que allà tampoc pots anar”.

Omar recorda el moment de l'arribada. No volien venir, solament veure el pare. Va ser difícil perquè feia quatre anys que no el veien. El pare havia assumit la responsabilitat de mantenir la mare i germanes, a la mort del pare, i de mantenir la seva pròpia família i no podia permetre's viatjar al Marroc. Actualment els pares encara mantenen una connexió directa amb Marroc i estan molt atents a tot el que succeeix al país, allà tenen la família, les arrels. El temps ha operat canvis,

“clar que han incorporat coses des de què van arribar. Moltes coses han canviat perquè ho trobaven necessari, perquè es senten millor. Hi ha coses que es poden canviar i altres no, a veure... per exemple la meva mare porta mocador i ella ho defineix com una elecció personal i de culte. A part de què és immigrant, ella és musulmana. A Espanya o Catalunya es pot ser musulmà. No hi cap llei que ho prohibeixi. És de tipus religiós, no és cultural. La meva germana no porta mocador”. *“El meu pare és un senyor que parles amb ell i no li pots adjudicar cap etiqueta de les que es posen als immigrants. Cada dia compra el diari, escolta la ràdio. Una de les primeres coses que va fer la meva mare va ser estudiar. Des d'aleshores està estudiant”*.

Sempre han viscut al Raval i tots el germans s'han escolaritzat al barri, en escoles i instituts públics. Els pares sempre han tingut i tenen molta relació amb l'escola, els tutors i els altres pares. *“La meva mare ens portava sempre, ens venia recollir, a portar... estava per nosaltres amb els deures... S'han relacionat amb tothom”*. El pare té, sobre tot, amics catalans i castellans, pocs marroquins. Els germans d'Omar es relacionen amb tothom però sobre tot amb catalans. Explica que la família poques vegades es troba amb persones de Marroc, el més habitual és que vegin alguns familiars que han anat arribant del Marroc. Tenen sentiments positius envers la societat receptora. Mantenen vives les tradicions i preceptes de l'Islam. Ho celebren tot. Encara envien diners a la família i cada any van de vacances. Conserven casa pròpia. Als germans petits els hi agrada anar, als grans cada any els hi costa més. A casa, els pares parlen amazí entre ells i els germans parlen català i castellà. En els últims anys, Omar està utilitzant més el català. *“Últimament m'agrada més parlar en català”, “jo sempre dic a la gent, si aprens català ja tens un 5. Ja has aprovat, és el primer pas. Si parles en català a un català t'ho agrairà. Tu també estaràs content”*.

Omar segueix amb força interès els esdeveniments del seu país. Creu que

“al Marroc s'estan produint molts canvis. Aquí no ho estem notant però hi ha canvis importants però no es noten. Són molt interessants”. “Per exemple, en un discurs recent el rei deia que al 2007 segurament tots els immigrants marroquins que estan a l'estranger podrien votar. Això és molt important. Són tres milions de persones. Hi ha la possibilitat de votar, hi ha la possibilitat de tenir diputats representants de la gent que estem fora”.

En els darrers anys ha canviat força la seva manera d'entendre i mantenir les pràctiques religioses i les celebracions. Participa en les que li agraden i les que no, no. Es considera més progressista. Fa el Ramadà, no resa. Creu que en la religió musulmana, les festivitats religioses tenen dos esperits, el de l'oci i més consumista i el religiós, igual que en les altres religions, ens diu.

KATY

Katy també és alumna meva. És una noia molt discreta i que pot passar desapercebuda. Una companya seva m'ha informat de què era peruana i a partir d'aquí li he demanat de fer l'entrevista.

Prové de Trujillo, ciutat colonial del nord de Perú. Va fer la seva migració involuntària, com la majoria de joves biografiats, als sis anys. Els germans de dotze i deu anys són catalans de naixement. El pare no té la nacionalitat però la resta de la família ja fa temps que l'ha obtingut i han renunciat a la peruana. La migració familiar va ser esglaonada. Primer arribà el pare per provar sort, tenia amics i volia provar si les coses podien anar bé. Als dos anys va venir la mare, deixant Katy amb els avis. Va ser difícil d'assumir per la mare separar-se de la filla, encara molt petita. Les coses van anar força bé i en poc temps va venir la Katy. Recorda que li va costar el canvi i l'adaptació a la nova vida.

“Jo no estava acostumada a viure a un pis, a una habitació que... era normal, però jo estava acostumada a la meva habitació d'allà, als meus amics d'allà i com tenia la vida allà. Va ser complicat una mica, amb la relació amb els meus pares”.

Del relat de Katy es desprèn que el procés migratori va afectar més al pare, anímicament. Han trobat a faltar moltes coses, sobre tot l'afecte en les relacions humanes, *“aquí les coses són una mica més fredes pel meu gust. Allà tot és... no sé, és diferent...”*. Hi ha una necessitat de mantenir ben estrets els lligams amb la família, sobre tot per part del pare. *“El meu pare sí que intenta anar-hi cada dos anys... i jo vaig a veure als meus avis, cada quatre, també, amb el qual no hi ha tanta pèrdua. Ma mare fa... (el meu germà té 10) doncs fa deu anys que no hi va, té els seus pares allà, hi parla però no hi va”*. L'adaptació i acomodació de la mare i fills ha estat diferent a la del pare. La mare prefereix no pensar en com seria la seva vida al Perú si no hagués migrat. *“La dona allà està pels fills, en canvi aquí ha estudiat, ha tingut experiències laborals que ella volia”*. La mare no va poder accedir a la universitat perquè es quedà embarassada de la Katy però ha completat els seus estudis a Barcelona. Els estudis realitzats tenen un lligam amb la seva trajectòria professional. Auxiliar de clínica, auxiliar de geriatria i coordinadora d'una empresa de turisme defineixen la seva carrera professional. El pare va estudiar cicle formatiu que l'ha capacitat per acabar sent empresari.

Creu que en tots els anys de vida a Barcelona s'ha produït un procés d'aculturació que ha afectat més la mare que el pare. Poc a poc han canviat els sentiments envers el país d'origen. La mare no vol tornar, tal com estan allà la situació econòmica, política i social. *“Ella no vol tornar allà, que és molt diferent a com viu aquí, que ho troba molt perillós, per exemple, quan hi vaig tornar l'últim cop ja hi havia moltes coses que no li agradaven”*. Katy sent que l'únic que l'arrela al Perú són els avis perquè ha crescut

amb ells i per ella són com uns segons pares. A vegades els avis poden viatjar a Barcelona i això la fa feliç i a l'hora sentir-se una mica estranya.

RAJAE

Després de varies trucades telefòniques, per fi he pogut quedar amb la Rajae. Ha costat trobar un moment perquè estudia i treballa. És amiga d'Omar i col·labora en el mateixa associació, encara que com a voluntària. També té un discurs molt ben estructurat i amb una bona anàlisi social. Fem l'entrevista a la seu de l'associació. Aquesta jove nascuda al nord del Marroc gairebé neix a Barcelona. Va arribar amb dues setmanes de vida. Té dos germans més grans que ella, nascuts també al Marroc i una germana més petita, catalana de naixement. Tota la família té la nacionalitat espanyola. La parella de Rajae és de Tunísia, *"ni d'aquí ni d'allà"*, tot i que no té preferències de cap tipus.

El pare inicia la migració l'any 1979 i als tres anys ja pot reagrupar la família. Les expectatives posades en la migració *"no anaven més enllà de trobar feina i trobar un piset i poder portar la seva família cap aquí"*. Al principi, el pare es va trobar molt ben acollit. Va estar de lloguer a casa d'una senyora que el va ajudar. Es sentia protegit. El problema més greu pel pare va ser la llengua, *"el català no el parla i el castellà una mica... encara té limitacions de vocabulari"*. A la mare també li va costar, però sobre tot li va costar trobar feina pel fet de portar el mocador. *"Per què a les feines quan veien a la meva mare amb un mocador al cap, li deien, 'ai! Li acabem de donar la feina a una altra dona'. I això fa mal"*. A part d'aquest fet, la situació que més angoixa generava en els pares de Rajae era la por a la mort dels avis i no arribar a temps. Molta família de Rajae s'ha establert a Barcelona en els darrers anys.

Els pares no tenen sentiments d'haver traït la terra arrel de la marxa, tampoc es senten desorientats, *"jo crec que no perquè sempre tenen la fita de dir <bé, tornaré>, jo sé que no ho faran, però és una mica per expulsar la mala consciència, <ara estic aquí però tornaré allà i moriré allà>"*. Tenen un imprecís sentiment d'estar "entre dos móns" encara que *"intenten conservar molt la cultura que van portar d'allà"*. Rajae creu que la família s'ha adaptat bé a la societat catalana i que tenen un sentiment de conformitat. A vegades es fa present el mite del retorn però, *"jo crec que no sabrien viure allà, si la meva mare va venir amb vint-i-tres anys...!"*. *"Potser tornin però nosaltres no"*. Creu que els anys han operat canvis importants en els pares. *"Jo he viscut una evolució dels meus pares, des de que van venir aquí. Vaig viure tota l'escolarització, la meva*

germana gran no podia anar de colònies, perquè era com... <com deixaran a la meua filla dormir fora>, després la petita ha anat on ha volgut". Pensa que l'aculturació dels pares ha estat més cap als fills en el sentit que han anat canviant actituds i idees. Opina que són crítics amb el sistema del Marroc.

"El que és la pobresa i tot això, la informació que tenim des de la parabòlica està manipulada des de allà. Allà no hi ha cap llibertat. I els meus pares quan veuen al rei passejant, inaugurant una font d'or de no sé on... Bueno, el típic comentari que escoltem i que és veritat que quan el rei va a algun lloc van plantant arbres pel camí per on passa, però després veus que és un camió que els va plantant i desplantant".

Per contra, es senten molt bé a Catalunya. *"Estan contents. És tot molt positiu, és que tampoc s'ho plantegen, estan aquí i ja està".* Viuen al Raval, han canviat de pis dues vegades i ara tenen habitatge de compra. Els fills i filles s'han escolaritzat a la xarxa pública: escoles, instituts i universitat. A diferència dels pares que es relacionen, sobre tot, amb amics del Marroc i alguns catalans, els germans i germanes de Rajae, majoritàriament, tenen amics catalans.

HASSAN (1)

En Hassan ha estat company de la Fàtima a l'Institut. Encara que ja no viu al barri de la Ribera hem quedat per fer l'entrevista a l'Hivernacle de la Ciutadella. Diu que s'enyora del barri i que sempre que pot hi torna per passejar i veure els amics.

Hassan és el més jove de nou germans, sis noies i tres nois. Té vint-i-tres anys i en fa onze que la mare el va portar a Catalunya. L'àvia era espanyola i va animar la filla que vingués a treballar per a *"mejorar la vida de los hijos"*. Mentre la mare s'instal·lava i trobava feina, els fills estudiaven al Marroc i restaven amb el pare. Ja a Catalunya, alguns germans van continuar estudiant i altres començaren a treballar. El pare, funcionari de l'estat, va esperar a jubilar-se per fer el reagrupament familiar. Tota la família té la nacionalitat espanyola menys el pare i la germana que resta al Marroc, que sempre viatja amb visat. Actualment, la família està repartida entre Anglaterra, França i Marroc, encara que la majoria de fills estan a Barcelona a prop dels pares. Els principis del procés migratori no van ser difícils i la mare, fora de la separació familiar, no es va trobar amb situacions complicades. Ningú de la família té sentiments d'haver traït el Marroc pel fet d'haver marxat, al contrari,

“no, para nada, simplemente es al revés, el que en teoría nos ha traicionado es el mismo país, no nosotros. A ver, si es el país quién tiene que ofrecer a su gente trabajo digno, una salida”. “Sientes impotencia pero piensas que no puedes hacer nada porque es un régimen dictatorial. Marruecos lo llevamos en el corazón, es nuestro país de origen”.

Pensa que haver migrat ha estat positiu per a la família. Tots els germans i germanes treballen, *“están haciendo su vida, tienen sus hijos...”*. Potser el pare és qui sent més la separació perquè fins jubilar-se als seixanta anys va viure al Marroc i és qui ha notat més el canvi social i cultural. Ho intenta compensar anant a la Mesquita on es troba amb altres marroquins. Opina que hi ha moltes diferències de gènere entre Marroc i Catalunya.

“Aquí las mujeres tienen más libertad. Demasiada. No incluso las mujeres, sino los hombres, tienen mucha más libertad. Más que libertad, libertinaje. Es excesivo, la verdad es que sí, porque se confunde. Una cosa es tener libertad y otra cosa es abusar de ella, llevarla a un extremo que no interesa. Pero la verdad es que sí se nota mucho, hay mucha cosa que puedes hacer aquí que no se puede allá y se nota mucho. Cuando bajas allí es cuando te das más cuenta”.

Hassan valora molt el treball de la mare i les germanes grans per tirar endavant la família. La mare va treballar durant anys en el servei domèstic i ara està de cuinera en un centre de Càrites. No sap amb exactitud la formació acadèmica dels pares. Creu que la mare va fer secundària obligatòria i el pare era professor de llengua àrab i després inspector de guarderies. Els fills han estat escolaritzats i han fet estudis universitaris o han completat el batxillerat i COU. Menys Hassan i dues germanes, tots els altres fills estan independitzats. Tots treballen excepte una germana que està a l'atur. Malgrat que els amics dels pares són catalans, andalusos i marroquins, generalment veïns del barri, els germans i germanes tenen majoritàriament amics i parella del Marroc. Hassan explica que s'ha produït un clar procés d'aculturació en la família, sobre tot per part de la mare.

“Mi madre si que ha absorbido bastante y bien. Mi padre menos. No es que sea cerrado, yo siempre lo he visto abierto incluso allí también. Pero nuestra cultura en sí es bastante cerrada, sobretudo con el tema de las mujeres, en este punto es bastante cerrada. Pero es más bien por cultura. La forma de pensar, se han abierto más”.

Es senten bastant ben acollits a Catalunya encara que el nostre biografiat es mostra crític amb algunes de les situacions que dificulten una plena integració, com la celebració d'algunes festes. A casa parlen el marroquí amb la mare i el pare i el castellà entre els germans, però *“con cosas serias el marroquí, si no parece que es cachondeo”*.

FATIHA

La Fatiha treballa a l'Associació d'immigrants musulmans amb l'Omar. De fet és la primera persona del centre que vaig conèixer, ja que fa la primera acollida, i la que ha estat pendent de mi totes les vegades que he anat. També té els seus orígens al Marroc però és nascuda a Catalunya, fa vint-i-set anys. Té un germà bessó i una germana de trenta anys. Tota la família té la nacionalitat espanyola. El pare va iniciar la migració de jove per completar els estudis i ja es va quedar a treballar. La filla gran va nàixer al Marroc i ràpidament van reagrupar-se a Barcelona. Mentre tant, el pare viatjava regularment per veure esposa i filla. Explica que el pare no va tenir dificultats per adaptar-se i trobar feina. Aviat va fer amics catalans i marroquins. Uns i altres van acollir molt bé a la família. Per la mare fou diferent, no sabia l'idioma i amb el treball del pare, estava sola tot el dia amb la filla petita.

“Tenia molt bona relació amb els seus germans, amb el seu pare, i clar, deixar tot i venir aquí, un altre tipus de vida, no tenir als veïns, a la família, les festes, tot, molt malament. Li va costar molt i encara li costa (després de 30 anys), el que troba més a faltar és la família”.

No tenen sentiments de traïció ni d'estar “entre dos móns”. *“El que passa és que la mare havia nascut a Casablanca, on també hi ha jueus, gent de França... ja estava una mica acostumada, i en quant a la cultura no li ha costat tant”*. El mite del retorn està present des de sempre però Fatiha creu que ara que el pare ja s'ha jubilat, no tornarà. Conserven casa al Marroc per quan hi van de vacances. Pensa que els pares han après a adaptar-se a la societat i cultura catalanes i diu que tenen sentiments positius i negatius alhora, *“pel que escoltes, com la gent et tracta, et tracta bé però sempre amb la paraula de que nosaltres som diferents, sense tenir en compte que portem molts anys”*. No és conscient d'haver tingut problemes importants per ser una família d'origen immigrant però sí han patit situacions concretes,

“problemes pel tema d'immigració no, perquè són problemes més de l'exterior que et repercuteixen a tu, són els demés que creen problemes, per exemple,

que al súper no ens volen atendre o ens miren malament, són coses que no són teves sinó que et fan”.

El pare no va acabar el batxillerat i la mare no té estudis. Des de sempre viuen al Raval, en pis de lloguer. Han treballat de polidor de mobles i en el treball domèstic, respectivament. La família viu dels ingressos econòmics de Fatiha i del seu germà que treballa a presons i de la jubilació del pare. La mare ja no treballa des de fa un temps. Opina que els pares s'han aculturat amb els horaris i el menjar. *“Ja venien amb unes certes pautes occidentals”.* Pensa que amb tots els anys que porten a Catalunya, no han canviat els sentiments envers el Marroc ni la societat receptora. Mantenen les festes, les tradicions i creences religioses amb una voluntat manifesta de què els fills no perdin les arrels.

“Ho fan per nosaltres però per exemple la meva mare no ho vol fer molt perquè no està amb la seva família. Celebrem el Ramadà, la festa de xai. No sacrifica al xai, sinó que el compra i el fa i punt i es reuneix amb la família, la que hi hagi. La meva mare és musulmana practicant i el meu pare no. Jo considero que sí ho sóc i el meu germà no gaire”.

Celebren les festes de Nadal, St. Esteve, St Jordi, la Mercè, no per religió sinó per la festa en sí. A casa parlen castellà i àrab.

BILAL

També és un contacte de l'Omar amb qui col·labora en algunes de les activitats de l'Associació. És militant de les joventuts socialistes. Té un discurs polític i social molt elaborat. En les seves opinions es posa de manifest tot el treball que desenvolupa en aquests àmbits. Bilal neix també a Barcelona fa vint-i-quatre anys. De pares procedents de Tànger, Marroc, instal·lats tots dos a Catalunya, Bilal i la seva germana, de vint-i-vuit anys són catalans de naixement. No ha viscut l'experiència de la migració en pròpia persona ni l'adaptació a una societat diferent però sí té en la memòria familiar el record de la terra d'origen. Malgrat que els pares no parlen molt d'aquella època en Bilal diu que quan pregunta, expliquen les circumstàncies de la migració. Suposa que les expectatives posades responien a la cerca d'un millor benestar. Ara els pares estan separats. Actualment, el pare és petit empresari i té un locutori. La mare després de treballar de perruquera, està en el servei domèstic, sempre amb la mateixa família. Ha pogut comprar un pis de propietat.

Bilal explica que sempre han tingut sentiments de pèrdua, sobre tot la mare, potser perquè els homes no ho expressen tant, i el pare no ho manifesta. No han tingut dol per la identitat ètnica ni cultural perquè, en part, han seguit fent les mateixes coses que al Marroc, cosa que els permet mantenir viu el seu lligam amb el país d'origen i creu que no tenen sensació d'estar entre dos móns. Els pares tenen sentiments positius envers el Marroc, i també d'enyorança. *“Respecte a Catalunya..., Espanya crec que la meva mare ho viu com un lloc de pas, que li ha tocat i el meu pare està com més lligat”*. Malgrat tot, en Bilal pensa que els pares estan ben adaptats, encara que a vegades han viscut situacions difícils derivades del fet de ser persones immigrades, principalment discriminació racista, cosa que no impedeix que es relacionin amb tothom i tinguin amics autòctons i marroquins. Té molt clar que la mare segueix molt arrelada a la terra i a la família que resta al Marroc i que retornarà, del pare no n'està tan segur. Creu que la seva germana ha fet un gir cap als orígens.

“Penso que s'ha accentuat més cap al cantó dels marroquins. Penso que sí. La parella és marroquina, porta menys temps que ella aquí. L'ha conegut aquí... Penso que s'estan relacionant més amb el món àrab. No descarto que tinguin amics d'aquí”. “La meva germana porta mocador. Se l'ha posat. La meva mare no, a vegades quan va al Marroc se'l posa. S'està donant la paradoxa que els que porten molts anys aquí estan adaptats i els més joves s'estan “radicalitzant”, es posen la parabòlica, el mocador...”

YUNUS

En Yunus és un noi vinculat a un centre del barri d'Horta que treballa amb joves amb problemes d'escolarització i inserció laboral. Fem l'entrevista al costat del Centre. És molt amable i té moltes ganes d'explicar. Com que té forces amics sudamericans diu que intentarà posar-me en contacte amb algun d'ells.

Els orígens de Yunus es situen a Tànger on va nèixer fa vint-i-dos anys. En fa tretze que resideix a Barcelona. Són cinc germans, tres nois i dues noies. Ell és el segon. La gran en té vint-i-quatre i el petit quinze. Relata que el pare va marxar fa disset anys *“porque la vida en Marruecos ya se imagina uno como es sin verla, si no tienes un negocio ni nada no consigues nada. Mi padre trabajaba en el barco del rey de cocinero. Llegó a un puerto y bajó y ya no volvió. Conoció a una familia que le acogieron y le ayudó con los papeles”*. El pare volia canviar de vida i enviar diners a la família.

“Luego subió mi madre, nosotros nos quedamos allí con una criada que teníamos allí. Nosotros vivíamos bien allí, un poquito mejor que otros pero no habían perspectivas. Mi madre volvió de las vacaciones, no le gustó. Luego me subió a mi, yo tenía diez años. Estuve un par de años aquí solo con mi padre. Había mi tía. Un par de años más tarde bajó y subió a mi hermana, y luego a otro hermano. Mi madre costó más que viniera aquí”.

La decisió del pare va ser ràpida. No coneixia cap marroquí de Barcelona però aviat es va relacionar amb un imam de la mesquita, on pregava, i el va ajudar. El dol per la migració es va agreujar amb la mort de l'àvia. Al no tenir papers... *“no pudo bajar”*. *“Lo pasó muy mal. Dormía bajo los camiones... todo por los hijos. Estuvo ingresado, y por culpa de esto, tiene diabetes ahora, le duelen las piernas. Porque ya es un poco mayor ahora”*.

Yunus va viure bé l'arribada a Barcelona, *“es un sitio que te tratan mejor, que tienes futuro. A mi la profesora me daba las llaves de una habitación cuando quería rezar. Lo malo es que echaba de menos a mi madre y hermanos pero bueno... lo llevas...”* Creu que els pares retornaran quan es jubilin, *“nostalgia siempre tienen”*. Les arrels són allà però no expressen sentiments de traició envers Marroc, tot el contrari, *“vinieron a buscarse la vida”*. Opina que ara estan molt bé, *“todo el mundo trabajando, estudios, que es lo más importante, estudiar. En casa es como si estuvieramos en Marruecos. Hablamos árabes con los padres”*. Tenen més família a Barcelona, que és amb qui es relacionen.

La formació acadèmica dels pares és *“nada, poquito. A las mujeres rápido las ponen en casa. No llegaron al cuarto de ESO”*. Els germans d'en Yunus no han passat dels estudis de secundària. En Yunus i la seva família han passat de l'Hospitalet a diferents barris del districte d'Horta. Ara tota la família viu junta a St. Andreu, inclòs la filla ja casada perquè el marit és a Itàlia treballant. Sempre han viscut en pisos de lloguer. El pare s'ha ocupat cuidant una família i també de venedor al mercat de Glòries. Ara, a través de Càrites, està de monitor en un centre de menors. La mare fa treball domèstic i durant temporades han estat tots dos a l'atur. Els pares estan adaptats encara que la migració els ha suposat un xoc. Es mostren molt agraïts amb la societat receptora i el pare veu a tothom com a la família que el va ajudar en arribar. Estan aculturats en alguns aspectes, però poc. Són practicants i mantenen els elements de la cultura d'origen. Ens explica que,

*“ven la tele de Marruecos y dicen, como puede ser esto? Pero viviendo allí no lo dices porque no has visto nada distinto. Mi madre cocina más de allí. Con el tema hombre y mujer, siguen pensando como en Marruecos. Si hay dinero, que la mujer se quede en casa (la mentalidad) pero pudiendo trabajar, trabaja y mi padre no dice nada. Mi madre lleva pañuelo pero pocas veces. No siempre”.
“De Marruecos piensan que se está mejorando pero muy poquito, democracia falsa”.*

NADIA

El contacte amb Nadia també ha estat possible gràcies al centre del barri d'Horta, on assisteix el seu germà. La Nadia és una noia vital, simpàtica i molt oberta. Fem l'entrevista al barri de la Ribera on viu amb la seva família. En aquest moment no treballa i té interès en formar-se com a mediadora intercultural. Li ofereixo la possibilitat de fer un curs en el centre on treballa. Accepta emocionada.

Prové de Nador, al nord de Marroc. Són cinc germans d'entre setze i trenta-vuit anys. Ella en té vint-i-sis i va venir a Barcelona amb sis anys. Tota la família té la nacionalitat espanyola menys ella que l'està tramitant. El pare va migrar per millorar la situació econòmica de la família, *“ell venia amb la idea de poder treballar. És lo típic, que la gent en aquella època volia immigrar, fer uns calerons, i tenir una casa, tenir als fills ben vestits, menjats”*. A casa no es parla gaire dels principis del procés migratori. A la mare li costà més venir i adaptar-se. *“La meva mare és la que no ha canviat molt. Té les seves idees i no canvia. Li qüestiono i no... té unes visions molt tradicionals. El meu pare és tradicionalista també però segons com l'agafes, li expliques les coses i ho pot arribar a entendre i de mica en mica a modular-se...”*. Han trobat a faltar coses, com totes les persones que han migrat, Nadia diu que quan els sent parlar,

“sempre parlen del passat: de l'educació de la gent, de l'educació dels nens abans... del menjar també. Sobretot l'educació. Els meus pares sempre tenen present l'educació d'abans. Ara per exemple el meu germà de 16 anys ja vol sortir, vol tenir els calerons a la butxaca, vol més llibertat i hi ha coses que el meu pare no les entén. Jo li dic que els anys han passat, les coses han canviat, l'educació ha canviat i em diu que “no! Perquè nosaltres al Marroc... i al Marroc...” jo li dic, és que al Marroc també han canviat les coses”.

Explica que els pares “senten estar entre dos móns, són com dos pensaments confrontats”. Nadia creu que a la mare li ha costat més acomodar-se i que el pare “sap

estar als dos llocs”. Del retorn en parlen, *“pensen que aniran, però jo penso, tal com veig al meu pare, que anirà però no per viure per sempre, no. No, perquè s’ha comprat una casa aquí i no té idea de marxar al cent per cent. I els meus germans estan aquí, la meva germana té una nena i... no, que va!”*. Els pares no van fer estudis al Marroc. Han viscut sempre al barri de la Ribera de Barcelona. Darrerament s’han comprat una casa a Tortosa per anar els caps de setmana y de vacances. El germà gran va estar escolaritzat al Marroc i, en arribar, es va posar a treballar. La resta de germans van fer primària a una escola pública del barri. Cap d’ells ha completat el batxillerat. El germà petit està en un centre juvenil. Els amics dels germans són majoritàriament catalans.

Valora positivament la migració familiar *“hem tingut molta sort”*. Pensa que amb els anys a Barcelona, la família, sobre tot els pares, han canviat en algunes coses, *“a la força han de canviar. Les persones canvien, vulguin o no vulguin canviar. El que més han canviat: gastronomia, vestit també, i... temes polítics... la meva mare no es manifesta. El meu pare sí. No parlem a casa meva molt d’això”*. Mantenen totes les celebracions i preceptes de l’Islam. Els pares són molt religiosos, en canvi els fills es mostren una mica allunyats, *“estem així, així, no al cent per cent... (riu) mig i mig i fins i tot més a baix del ‘mig i mig’. És que no tenim la religió tan present nosaltres. Els nostres pares sí que ens ho han imposat, suposo que nosaltres hem arribat a dir <bé, ja arribarà algun dia que siguem com vosaltres>, però de moment no tenim aquest sentiment que és tan fort”*. Solament celebren allò que està més lligat a la família, *“sinó seria massa”*. A casa parlen bereber, la llengua materna, amb els pares i el castellà entre els germans.

NAJAT

La Najat és una alumna meva del curs de mediació intercultural de l’àmbit sanitari. Una mica tímida i introvertida, no té cap problema per fer l’entrevista, tot el contrari, li agrada explicar.

Els pares de Najat van migrar a Barcelona abans de tenir cap dels cinc fills. *“Primer va venir el meu pare i després la meva mare. El meu pare va venir amb un contracte de treball, aleshores les expectatives eren bones. Van venir amb un any de diferència”*. El pare tenia molt clar que marxava del país, *“el teu país és la foscor i Europa és el sol”*. Expressen trobar-se entre dos móns i amb els fills ho veuen més, *“i això els agrada, perquè a casa som musulmans i a fora no, i com que el meu pare no és gens masclista i diu que al Marroc nosaltres (les seves filles) no tindrien les mateixes*

possibilitats que aquí teniu. I això li satisfà molt". El pare sempre deia que tornarien al Marroc, però ara que ja s'ha jubilat i té problemes de salut, sembla que no serà així. "Allà no té res". Els pares es mostren molt crítics amb la situació al seu país,

"hi ha molta pobresa perquè els que estan al poder són uns lladres i diuen que cada vegada pitjor, veuen que la situació no millora, que van marxar d'allà fa 30 anys amb condicions molt dolentes que no milloren i en canvi aquí, a Barcelona ho veuen tot molt bé. Tenen sentiments molt positius. Voldrien que el Marroc fos com Catalunya, allà tot està restringit, el ser humà no té res..."

Creu que han fet una bona adaptació, sense problemes. Han canviat la manera de pensar. "El meu pare de petits no trobava bé parelles inter culturals fins que el seu fill va tenir la seva núvia, la seva dona d'aquí i ell mut, i no va opinar més ni amb mi". Del relat de Najat es desprèn que són practicants lliberals. Alguns germans són practicants i altres no. "El que els interessa als meus pares és que siguem bones persones, que no siguem integristes, fanatistes ni res d'això". A casa fan un poti-poti de llengües: àrab, castellà i català. "En una frase barregem les tres llengües". Cap de les dones de la família ha portat ni porta mocador, "ni tenen la intenció de portar-lo". Els pares han estudiat graduat escolar a Barcelona i la mare, que ha restat a casa tenint cura dels fills, ha estudiat auxiliar de clínica quan s'han fet grans, i ara treballa en un centre geriàtric. Van viure les pèrdues per la migració amb molta nostàlgia. La mare plorava molt perquè enyorava la seva mare i, al principi,

"es va quedar a casa tancada. Tot i que el meu pare fos una persona molt lliberal, doncs la meua mare, com que no coneixia ningú, ni família, ni hi havia gaires marroquins... però els quatre primers anys a casa. Fins que no van arribar els fills, a l'escola va fer els primers contactes"

LAYLA (1)

La Layla també és alumna del curs de mediació. Al contrari que a Najat, els seus orígens marroquins no s'identifiquen en els trets físics. Els seus cabells rossos i ulls clars li donen un caire més nòrdic que africà. Molt crítica amb el seu país, el seu discurs està impregnat d'un caire molt cosmopolita.

El pare de Layla "era empresari. Tenia negoci de roba, dos botigues. Al principi tenia forn de pa i després dos botigues de roba occidental. Com que hi ha molta pobresa, el negoci no tenia molta sortida i com que la botiga era de roba 'fashion' moderna i una mica cara... Treia la roba de França i amb pagar les despeses... no se'n sortia. El meu

tiet (el germà del meu pare) estava aquí. El meu pare va venir aquí de turista per veure com estava tot”, i es va quedar a treballar. Aquesta frase d’Layla confirma un dels trets característics de les últimes migracions. Cada vegada migra més classe mitja per manca d’expectatives en els països d’origen. La família d’Layla prové del Marroc, de Tànger. El pare va provar sort fa divuit anys i vuit anys després aconseguí reagrupar l’esposa i fills.

“El meu pare volia més llibertat... allà no hi ha el dret d’expressió i els deures com tot... hi ha classes socials, de dalt a baix. A més a més per nosaltres... el meu pare, l’educació és important. Volia que nosaltres estudiéssim fora del Marroc. Estudiàvem a l’escola francesa al Marroc. Havia de pensar per quan érem grans”.

Després d’un temps difícil marcat per la separació familiar i les dificultats del pare per treballar i sortir endavant, Layla recorda la seva arribada, amb mare i germans, com un moment de solitud. La família del Marroc i els amics van ser les pèrdues més importants. Del relat d’Layla es desprèn que els pares tenen sensació d’estar entre dos móns, *“perquè no estem ni aquí ni allà, encara que jo no tinc aquesta sensació”*, però per altra part té la certesa que *“la meva família està molt, molt, molt adaptada i conforme”* a la societat receptora. Respecte a Catalunya els sentiments són positius, *“tenim drets, bé... més o menys, hi ha democràcia, la gent no passa pobresa, o sigui que estem bé...”*. Envers el Marroc els sentiments es mouen en una certa ambivalència. Per una part estan els sentiments positius cap a la família, els amics, la terra però, a l’hora es barreja la crítica per la pobresa, la manca de drets de les persones... Veu difícil que els pares retornin. Cada vegada es senten més arrelats a Catalunya i, sobre tot, els fills tenen un record més diluït del Marroc. En els deu anys de residència a Catalunya, han canviat moltes coses, altres persisteixen.

“La religió és igual. El meu pare és practicant, la meva mare no gaire. Porta mocador però no resa ni res. Es va posar el mocador quan va venir aquí. Al Marroc anava molt moderna, amb minifaldilla... era molt moderna. Ara va més normal per la seva edat. Com que té fills petits... pantaló i camisa. Sempre els meus pares tenien molta llibertat. Lliberals, amb això segueixen igual”.

La família de Layla ha fet un procés continuat d’aculturació en moltes de les pautes i patrons culturals de la societat receptora. El pare de Layla té estudis universitaris i la mare va acabar batxillerat. No va seguir estudiant pel casament i naixement de les filles. El pare treballa en una empresa internacional de maquinària i la mare sempre ha treballat a casa. Els fills no li han deixat temps per treballar fora. Tenen pis de compra.

Els amics dels pares són marroquins i catalans, en canvi els amics dels germans tots són catalans, diu que no tenen amics marroquins perquè no entenen l'àrab i a més a més a l'escola on van no hi ha altres nens i nenes d'origen marroquí. Els pares sempre han volgut que els fills estudiessin. Han fet un seguiment molt estricte de l'escolarització dels fills i filles, en total són dues noies de vint-i-quatre i vint-i-dos (Layla) i dos germans de dotze i nou anys. Tots han estudiat i estudien a escoles i instituts públics. La germana gran estudia integració social i té previst començar dret.

MERCEDES

Mercedes és amiga de Nadia. Es coneixen del barri de la Ribera. És molt comunicativa, vital i enèrgica. També fem l'entrevista al barri, en un passeig a l'aire lliure. Parla català amb molta fluïdesa encara que algunes frases les ressalta en castellà. Mercedes em posarà en contacte amb dues cosines seves. Durant tot el relat, Mercedes s'expressa amb molt d'entusiasme i posa molt èmfasi en alguns temes que per a ella són molt importants. Amb dos anys de vida va arribar des de Perú. Té vint-i-un anys. Tota la família tenen la nacionalitat espanyola. Els pares es van separar ja fa temps i Mercedes té una germana petita de sis anys, per part de pare. La germana gran té trenta anys, està casada, té una filla i també viu a Catalunya. La migració familiar la inicia l'avi patern, que es casa en segones núpcies amb una catalana. Al poc temps fa venir al pare de Mercedes,

“era un dels homes de la seva família (són 8 germans) i el meu avi va decidir que aquí veia futur i el va portar cap aquí. Va estar un temps treballant amb l'avi, va tornar, va parlar amb la mare i van decidir que pel nostre futur era millor venir cap aquí”.

El suport de l'avi va fer més fàcil els primers moments del procés migratori. La mare ho va viure malament. Es trobava molt sola. *“La veritat és que va ser una època molt dura, amb una nena de dos anys, tot el dia sola, el meu pare treballant... era com una mica d'impotència. Potser si hagués hagut algú que l'hagués cuidat, sa mare o algú seu. Ma mare sempre diu que va treure totes les forces per mi”.* Deixar la terra, tota la seva vida, els records... va ser molt dur. Els pares sempre porten el sentiment peruà a sobre. Viu amb la mare i Mercedes pensa que ambdues viuen una barreja de móns diferents.

“Som com dos móns apart. És que a sobre tenim la meva àvia vivint amb nosaltres i és com una mica complicat. La meva àvia li recorda les seves arrels en el sentit dels pensaments i jo sóc tot el contrari. Es troba al mig i és una

situació una mica complicada. Quan surto, quan sento música... tot és una mica de conflicte”.

Mercedes hi veu un conflicte generacional però també cultural amb mare i àvia. *“Sí també cultural. Si et fixes tots els països que són una mica més ‘tercermundistes’ que tenen una mentalitat, que no és que no puguin tenir la informació que tenim nosaltres, és que no la volen...”.* Del mite del retorn, Mercedes està segura que el pare no retornarà perquè té tota la seva família i vida a Barcelona, en canvi la família de la mare resta al Perú. *“L’enyora, però tampoc crec que estigui fins que es mori, també enyora Barcelona... és com un sentiment contradictori”.* La mare s’ha fet molt de “pedra” per afrontar les dificultats i les enyorances. *“S’ha tornat molt desconfiada, com li dic jo, però en part és com una manera de protegir-se davant el que t’envolta”.* Amb els anys, és més realista. L’última vegada que la mare va anar al Perú tornà molt decebuda de les condicions de vida. Tot i això, hi volia estar. *“Saps què vull dir-te?. Dos móns”.* Els sentiments envers Catalunya són positius:

“Està contenta d’haver vingut”. *“És el que et dic... amb una nena, amb una mare, que després va venir... treballar, cuidar-me... és una esclavitud, dintre del que cap, si no tens una persona... perquè ma mare ha tirat tot això tota sola”.*

Tots els amics de la mare són del Perú. Del relat de Mercedes se’n desprèn una certa reticència a relacionar-se amb persones autòctones. Treballa de perruquera. Amb molts esforços ha aconseguit comprar el pis on viuen, després de passar per diferents barris de la ciutat. L’aculturació ha estat lenta i gradual. En aquest sentit, Mercedes pensa que el temps produeix canvis en la manera de pensar i actuar.

Mercedes és molt crítica amb alguns aspectes de la manera de viure al Perú, per exemple, les relacions de gènere i el rol de la dona. *“Això és un altre món tan paral·lel... tan paral·lel... molta gent... ma mare dic que no es pot imaginar lo afortunada que... em dono compte de lo afortunada que sóc per estar aquí. Tinc una cosina que amb 18 anys ja té un nen. Tota una vida per davant i ja té un fill, que normalment se’n fan càrrec les àvies. I aquesta vida és una vida... són molt... allà els “tius” tu li dius esto és un condon ¿me estás ofendiendo?... Es que és per dir “subnormal”... és el que et deia. Tu pots donar informació però ells no la volen rebre. Fer l’acte sexual sense preservatiu és de “machos”... “A ver quien és el más macho aquí...”.*

LILIAN

És cosina de Mercedes. És "llatina" d'esperit i de físic. Fem l'entrevista a Montjuic ja que viu aprop. Té les idees molt clares. El relat biogràfic de Lilian mostra una enculturació forta en la societat receptora i una persistència dels sentiments lligats a l'origen encara que es van diluint amb el pas del temps,

"he anat una vegada en 15 anys, fa dos anys. La veritat és que vaig anar un mes i em va semblar poc quan m'ho van dir, però a la setmana volia tornar. Pel meu aspecte passava per peruana... però parlava i em deien que no era d'allà. Perquè són diferents vocabularis... no tinc ni l'accent d'aquí ni el d'allà. Ho sigui que no sóc de cap lloc. Les costums no m'agraden, hi ha molt masclisme, no m'agrada dependre de ningú... i estar tot el dia dins de casa no va amb mi, la veritat".

La nostra biografiada té vint-i-tres anys i va iniciar el seu procés migratori als vuit. Viu amb els pares i un germà de divuit anys. Tota la família té la doble nacionalitat. Els pares mai han explicat a Lilian la causa de la migració, però a mesura que s'ha fet gran ha sabut que els negocis del pare van anar malament i l'opció final va ser provar sort en un altre país. La mare és qui inicia la migració familiar. L'idioma va jugar un paper determinant en l'elecció d'Espanya. Durant tres anys treballa durament per afrontar els problemes econòmics del Perú, per legalitzar la seva situació i poder portar tota la família. Ho passa malament, però ho amaga. És ella qui dóna ànims al marit i als fills. El dol migratori es centra totalment en la separació familiar. La identitat ètnica i cultural no són tan fortes.

"En plan cultura i tradicions no. Una vegada va recollir el que venia a recollir, va decidir quedar-nos aquí perquè és totalment diferent. No li agradava l'educació que hi havia allà. Allà es depèn molt de fills a pares i no li agradava. Volia que ens espaviléssim i no estar tan cohibits... tan respaldats. Li agrada més el tipus d'ensenyança que hi ha aquí".

Ja tota la família junta, va ser el pare qui va tenir més problemes per adaptar-se, lligat a les dificultats per trobar feina. No li van reconèixer els estudis i el desànim augmentava. Al Perú era professor de física i química a la Universitat i la mare treballadora social. Cap dels dos ha pogut desenvolupar la seva carrera professional i treballen de cuidador en una residència de la tercera edat i en el servei domèstic, respectivament. Després d'uns quinze anys de residència, la valoració del procés migratori és positiva. *"Estan a gust, no els desagrada. La meva mare no aparenta ser peruana físicament i no s'ha sentit dir que és de fora. En canvi el meu pare és més*

morenet i una mica sí. Es senten bé". Els pares cada any viatgen a Perú, "volen anar i a la vegada que diuen anem, ja estan posant `peros`. És que és molt diferent. Per molt peruà que siguis ja et veuen com de fora". El germà de Lilian no vol anar, no recorda res de quan era petit i no té ganes de tornar. Han viscut sempre al districte de Sants. Després de passar per pisos de lloguer, ara viuen en pis de propietat. Els fills s'han escolaritzat en la xarxa pública. El germà ha deixat el batxillerat a mitges i vol fer formació tècnica. Els amics dels pares són gairebé tots autòctons i no mantenen relació amb persones del Perú. Dels elements més forts de l'aculturació dels pares, Lilian destaca la manera de relacionar-se amb els fills, "són més oberts. Han canviat... de tractar-nos millor a nosaltres. Ja no ens veuen com crios. Al Perú és diferent. A part també la situació et fa madurar". Els sentiments envers el país d'origen, "s'ha anat refredant, pràcticament. Abans ho veien molt lluny. Ara com que saben que poden anar en qualsevol moment, que no passa res...". Considera que el posicionament cap el país receptor ha millorat:

"Sí han canviat per millor. Al principi et sents estrany, però t'has anat adaptant. Sempre la mentalitat és jo sóc d'allà, però... no. La veritat és que no ets ni d'allà ni d'aquí. És que et quedes una mica al mig".

DOLORES

És cosina de la Mercedes (els pares són germans), però no de la Lilian. Tot i venir de molt petita es sent fortament lligada al Perú. Em diu que malgrat parlar bé en català, acostuma a parlar en castellà. També ens hem trobat al barri de la Ribera, a l'Arc del Triumf. Ve acompanyada de la seva mare, que té arrels familiars al Japó.

Dolores també arriba del Perú, des de Trujillo. Al principi van tenir el suport de l'avi que inicià la migració. Dolores té dinou anys i va arribar abans de fer el primer any de vida. Té un germà de vint anys i una germana bessona. Tota la família té la nacionalitat espanyola. Quan el pare va acabar els estudis al Perú ja es plantejà migrar per assegurar el futur de la família. No va tenir problemes per establir-se a Barcelona. Els contactes inicials i la recerca de treball i habitatge van ser facilitats per l'avi i molta família ja establerta. Per part del pare no va haver sentiment de pèrdua familiar, en canvi la mare, ho va patir més. Però s'habituaen ràpid. Dolores considera que la migració ha canviat força les seves vides.

"Has de tenir en compte que la vida aquí és diferent. Allà la vida és com si fos un poble. És molt del treball a casa, de casa al treball... els nens també, de l'escola a casa. El meu pare sempre deia que si ens hagués criat al Perú

seríem una mica més... valorant les coses, no tan materialistes, perquè aquí tot és material... allà el que tens és el que hi ha... et conformes”.

Creu que els pares tenen un cert sentiment d'estar entre dos móns, sobre tot el pare que és molt *“a l'antiga i molt tancat”*. Darrerament tenen més consciència dels aspectes negatius del seu país i la mare verbalitza que no aniria al Perú perquè hi ha massa corrupció. S'han anat adaptant a la societat catalana, tenen sentiments positius, *“no és ni bo ni dolent. És com dir <es lo que hay>... s'han adaptat”*. El pare era professor de mecànica hidràulica i la mare va estudiar fins a completar secundària. El germà ha estudiat fins a secundària i ara està fent programador informàtic. La germana estudia batxillerat artístic. Actualment el pare és empresari, té un locutori, un bar i un forn i la mare fa treball domèstic i té cura de persones. No fan molta vida social, el pare es relaciona amb xilens, peruans i catalans i la mare amb la família. No coneixen gaires peruans. Ambdós han fet un procés d'aculturació en alguns aspectes, altres es mantenen segons els patrons d'origen.

“El canvi més bruscat que hem tingut va ser quan la meva germana va dir que era lesbiana. Va ser un moment bastant delicat. Tenia 17 anys i va ser bastant bruscat perquè el meu pare és molt tancat... la meva mare era més... <doncs que hi vols fer, no la canviaré>... i això és el que em va sorprendre de la meva mare, la manera de pensar més d'aquí... si estàs aquí t'has d'adaptar... la meva mare s'ha adaptat més”.

PAULINA

He sabut de la Paulina a través d'una associació d'immigrants procedents d'Equador. Malgrat viure a Collblanc, li faig l'entrevista al barri del 22@, a la botiga de queviures que té la seva mare. Ha estat una entrevista una mica complicada perquè l'espai no era molt gran i en alguns moments hem parat perquè havia d'ajudar a la seva mare.

Durant els primers mesos va patir un estat depressiu degut a la separació dels seus germans, que quedaren a l'Equador. L'apropament de les festes de Nadal ho agreujà. En principi no tenia decidit quedar-se. *“Yo dije si me gusta bién y si no pues me regreso porque no estaba tan mal como para tener que quedarme pero mira... me gustó!. Estuve en Madrid unos meses y luego ya me vine para Barcelona”*. Va venir amb bitllet de turista i amb un contracte de treball va poder arreglar el permís de residència en menys d'un mes. Després d'un any i mig sense veure'ls van aconseguir

portar els germans, un noi que ara té vint-i-quatre anys, una de vint-i-un i un de disset. Tots estan amb permís de residència permanent i de treball, menys el germà petit.

La mare, encara molt jove, va quedar-se vídua i aquest fet precipità la decisió de migrar. Ho van decidir ràpid. Va costar molt deixar els fills. *“Hemos tenido la sensación de estar entre dos mundos diferentes. El estilo de vida de allá es muy diferente al de aquí. Aquí... llevas un estrés con el trabajo y todo... allí trabajas igual pero... no es tan estresante como aquí”*, ens diu Paulina. Senten trobar-se entre dos móns. L'enyorança de la terra és quelcom que sempre es porta dins. *“Poco a poco te vas acostumbrando a lo que hay aquí, pero echas en falta la comida, la gente, las fiestas o lo que sea... es diferente. Aquí todo el mundo va a su rollo”*. Considera que la mare s'ha aculturat poc perquè segueix igual que abans. El canvi més important és que ara és més flexible amb l'horari dels fills. A la mare li sorprèn la llibertat que aquí tenen els joves. Paulina pensa que allà tenen patrons més conservadors.

“Se vive diferente. Aquí quieren ser muy independientes muy jóvenes. Allá tienes un respeto hacia los mayores, tus padres tus hermanos, cualquier mayor que sea. Aquí tu ves a alguien de 12 años pegándole gritos a la madre en la calle y eso nos choca mucho a nosotros”.

La família viu a Collblanc en un pis de lloguer. Els germans han fet estudis secundaris i formació professional. Tenen amics de tot arreu, Amèrica Llatina, Marroc... De tant en quant, la mare i els germans fan trobades amb amics procedents de l'Equador.

JUAN PABLO

El contacte amb en Juan Pablo l'he fet a través d'en Yunus. Mostra sentiments ambivalents cap a Catalunya i Equador. Es relaciona molt amb amics colombians. S'hi troba bé amb ells. Diu que em podria posar en contacte amb amics seus per realitzar més entrevistes però creu que no estarien disposats a fer-les. No parla català, (no ho necessita), encara que l'està aprenent amb la seva neboda de set anys. Fem l'entrevista a la plaça d'Elx, al barri de la Sagrera, una zona que en els últims anys ha viscut un augment important d'immigració llatina.

La mare de Juan Pablo va prendre la decisió, inesperada, d'iniciar el procés migratori fa sis anys. Va ser aventurada perquè no coneixia ningú excepte una amiga que li va donar suport. Per Juan Pablo, la primera persona que migra és qui ho passa pitjor. Estava sola i va tenir depressió. Mai s'havia separat de la família, que és el més

important. *“Con el tiempo se amortigua y sobre todo, cuando ya tienes la familia te sientes mejor”*. Ara pateix una malaltia del budell que va començar aleshores. Moltes preocupacions... retornar diners amb interessos alts, deixar el marit i els fills. Va ser molt estressant i el cos ho paga, segons explica. Encara que no li va costar trobar treball, algunes persones s'aprofitaven d'ella. La família, a Equador, també vivia la separació amb dolor. Juan Pablo recorda que al principi s'enyorava molt. Va arribar amb divuit anys, en fa cinc.

“Una vida hecha, unos anhelos, de repente empezar de nuevo... lo pasé mal. Al principio me gustó mucho vivir aquí, pero después te sientes como que te falta algo. Yo tenía allá mi novia, ya hacia dos años que salíamos... y lo pasé mal por ella. Después los amigos que te conversan de lo que pasa allá, que te echan en falta... También mi padre y mi hermano que vinieron después. Todo se echa en falta”.

Ara li agrada més viure aquí. Troba més facilitats per sortir, divertir-se, per tenir diners... Pensa que si ara tornés no s'adaptaria. Tota la família han viscut la migració com una oportunitat que calia aprofitar. L'oportunitat que no tens al país d'origen, la pots trobar en altres llocs i no es pot rebutjar.

Els pares tenen sentiments d'estar entre dos móns i viure en un ambient molt diferent al d'origen. S'han adaptat bé, hi ha moltes coses que els agrada, com la tranquil·litat, però n'estranyen d'altres. Volen anar cada any de vacances. Durant les diverses estades, han constatat que estar allà ja no és el mateix. Juan Pablo diu que sovint no entén els pares, *“cuando estan aquí añoran Ecuador y cuando estan allá echan en falta estar aquí”*. La barreja de sentiments és perceptible, malgrat que el pas del temps va diluint els records.

“Han cambiado. Ahora hablan menos. A mi padre le gusta mucho vivir en Barcelona, por la tranquilidad, por la vida que llevas. Allá hay más corrupción, mucho machismo, aquí también pero no tanto”.

Viuen al barri de la Sagrera en un pis de lloguer amb els fills, tres en total, les parelles corresponents i la filla de la germana gran, de set anys. Busquen pis de compra als afores de Barcelona per tenir més espai. Les relacions socials es concentren al barri i tenen amics equatorians, principalment. La mare treballa en una empresa de neteja i el pare en una de cartró. Han anat canviant de feina i tenen contractes temporals. No ha estat fàcil, sobre tot pel pare que va trigar quasi un any en tenir el permís de treball. La germana té estudis de formació professional i el germà petit arribà a Barcelona als setze anys i com que el català no li agradava molt, deixà d'estudiar.

YOUSSEF

Youssef ha estat un contacte fàcil. És amic del meu fill. Es coneixen de la Universitat. L'entrevista la fem a casa meva. Feia mesos que la teníem pendent, ja que ha estat un temps vivint al Brasil. Es declara enamorat d'aquest país. Neix fa trenta anys a Larache, Marroc. Arriba amb quatre anys amb la mare i una germana més gran. L'altra germana i dos germans més petits han nascut a Barcelona.

“El pare va marxar per la situació econòmica i política i social i per la repressió que hi havia en el moment i pel tema de la pobresa, sobretot la pobresa”. Les expectatives estaven definides, “treballar, poder donar educació, tenir una casa, no? i més per ajudar també a la família que es queda en el Marroc i algun dia construir una casa al Marroc i tornar”.

Pensa que els pares han viscut molt temps amb l'enyorança de la terra però que ara se'n adonen que no podrien viure allà. *“Jo he contribuït molt a obrir la mirada. De dir, a veure, vosaltres aneu a viure allà, podreu viure-hi?”.* Tampoc troben, encara, que aquí sigui el seu lloc. És un sentiment ambivalent. Per una part estan bé, però per l'altra no es troben dins la dinàmica. Darrerament es produeix una certa protecció de la identitat d'origen, molt lligat a la situació de conflicte que viuen alguns països àrabs i al sentiment de negativització que occident atorga. *“Abans estaven més oberts, ara veuen més prejudicis”.* A aquesta situació, Youssef atribueix el fet que la mare ha incorporat fa poc temps el mocador. *“Hi ha una sensació que s'està atacant molt la cultura àrab..., no sé, després també la meva mare ha viscut el tema de la xenofòbia, el rebuig...”.* Youssef pensa que els pares cada vegada són més practicants, la mare parla de l'Islam. Això no treu que dirigeixin una mirada crítica als esdeveniments del Marroc. Hi ha un cert desencís i frustració. No hi veuen gaire futur. Malgrat aquesta resistència davant la desvalorització i el consegüent reforç de la identitat ètnica que s'ha operat en els pares, Youssef considera que la manera de fer i pensar en el dia a dia ha canviat. *“En aspectes de pensament polític, de relació amb els fills... són oberts”.*

Com apareix en les altres famílies de manera reiterada, els inicis del pare van ser molt, molt difícil. Un any sense poder enviar diners a la família que restava al Marroc. Després tampoc ha estat senzill, van tenir problemes amb els papers, que calia renovar cada any.

“Hem estat 20 anys sense nacionalitat. Perquè van tenir un fallo de un mes i això ens va afectar molt a nosaltres, als fills; perquè clar no podíem treballar perquè no teníem els papers... ens sentíem d'aquí però després ens deien que

no podíem treballar i això... ens tornava molt bojós, no? A mi i els meus germans, bueno el tema del treball... és una mica com començar de zero, no?”.

Al Marroc, els pares van completar formació bàsica sense obtenció del graduat escolar. Han tingut treballs variats, de restauració, en magatzems i fàbriques el pare i de treballadora domèstica la mare. Actualment viuen en un habitatge de propietat a Badalona i els pares es relacionen majoritàriament amb persones d'origen marroquí. Sempre han mantingut els vincles amb la família que resta al Marroc, han enviat diners encara que tinguessin dificultats econòmiques.

LAYLA (2)

És una altra amiga de l'Omar. Fem l'entrevista una tarda, quan plega del treball, a la seu de l'associació on també col·labora. Layla té un físic que no fa pensar en les seves arrels marroquines. No es mostra gaire xerraire. Ha estat una entrevista curta, comparada amb les anteriors.

Els pares són berebers. Gairebé podem considerar a Layla com la tercera generació ja que els pares van venir de molt joves i per part materna van ser els avis qui iniciaren la migració, des de Melilla. Tota la família té la nacionalitat espanyola. Layla té una germana de vint-i-sis anys i un germà de vint-i-dos. El pare va venir a Barcelona per treballar i estudiar. Després va passar a ser funcionari del Consulat. Del relat d'Layla es desprèn que els pares van fer una adaptació força ràpida, malgrat la nostàlgia i les diferències culturals. Tenen un sentiment positiu cap a la societat receptora i també de conformitat. *“El meu pare diu que és molt difícil conviure entre dues cultures, que cal molta tolerància, la meva mare (encara que ha nascut a Melilla) també ho sent”*, però això no els ha comportat cap mena de problema. Manifesta que els seus pares, potser per haver estudiat aquí, s'han obert més.

“Els meus pares no és que siguin ni molt lliberals ni molt tradicionals però respecten tot. Et deixen sortir... bé, els meus pares no són ni molt practicants ni molt passar de tot”. “Són molt diferents del que serien si estiguessin al Marroc. Tinc el meu germà que ha nascut aquí i noto la diferència quan anem al Marroc, canvia. De la nit al matí canvia: ‘No surtis sola, a veure com vas vestida...’, també els pares quan anem al Marroc canvien una mica... Així que com que han viscut aquí, la mentalitat s’ha obert. Nosaltres també els hem ajudat perquè vegin millor les coses. Són tradicionals amb l’aspecte de Ramadà, religió, però són normals. La mare no es posa el mocador, resen, però...”.

Un exemple d'això és que els fills han estudiat en escoles religioses, de monges. Layla està convençuda que els pares són més tolerants i que s'han adaptat molt a la manera de pensar d'aquí. *"Però molt... en tot"*. Amb els anys s'han sentit més d'aquí. El pare va completar estudis universitaris, de filologia àrab i la mare formació professional. Viuen en un pis de compra a l'Eixample, després d'estar molts anys de lloguer a l'Hospitalet. El pare treballa al Consulat del Marroc i la mare imparteix classes de francès a una escola de persones amb ceguesa. Tenen amics de tot arreu, catalans, algerians, marroquins, francesos, anglesos igual que els germans, *"la meva casa és multicultural"*. Tots tenen una vida social activa. Es relacionen amb molts amics catalans per donar a conèixer les seves costums, per exemple el Ramadà. En aquest sentit, cal remarcar que tota la família manté, més o menys, les tradicions musulmanes. Viatgen amb regularitat al Marroc i a casa parlen àrab i berber, *"perquè el català i el castellà ja el parles a l'escola i amb els amics. Si no ho parles a casa... es perd"*. Els pares sempre han tingut molt interès en que els fills estudiessin. La germana d' Layla ha cursat àrab i administració i el germà prepara oposicions per a mosso d'esquadra. La nostra biografiada va acabar secundària i està cursant formació professional, grau mitjà de turisme. També ha estudiat llengua àrab. Fa anys que col·labora amb una associació d'immigrants d'origen musulmà.

"Els meus pares ens van portar a l'associació a col·laborar i a aprendre el teu idioma que és l'àrab i el bereber, que no el perdís, que quan vagis a la terra dels teus pares el puguis parlar".

HASSAN (2)

Un altre contacte de l'Omar. Hassan fa un relat llarg i extens. Li agrada explicar la seva trajectòria de vida. Es mostra molt adaptat a la vida de Barcelona, encara que insisteix en què no oblidar els seus orígens. Treballa com comercial per tot Catalunya. La manca de perspectives en el futur defineix la migració familiar del nostre biografiat.

"Algún día alguien debe marchar de casa, debe desaparecer, la vida es así... aunque pronto lo superas, sobre todo si marchas para estar mejor, para bién, estás contento".

Hassan arriba a Barcelona acabant l'adolescència, als dinou anys. Prové de Nador, Marroc. Ja en fa deu que va migrar i ara vol tramitar la nacionalitat espanyola. És el gran de set germans, dos nois de vint i divuit anys i quatre germanes, la més petita nascuda en destí. Com ha estat habitual en moltes famílies marroquines, el pare inicià la migració cinc anys abans de reagrupar la resta de membres. Va decidir venir perquè

“en Marruecos trabajaba pero no había futuro, para nada...”. Tenia com a objectiu treure'ls d'allà. La família prové d'una zona rural molt pobre on no es podia estudiar, *“no teníamos futuro”*. Va aprofitar una oferta de passaports per venir a treballar a Espanya. No tenia cap familiar, solament un amic que el va ajudar en arribar. Després d'un petit periple per Olot, Girona, Manlleu i Vic arribà a Barcelona. Un dels primers problemes va ser aclimatar-se al fred, després el sentiment de solitud el va acompanyar fins portar-lo de nou al poble. Finalment va tornar, es va establir i començà tots els tràmits per portar-se la dona i els fills. El desconeixement de la llengua va ser una de les dificultats més grans. *“Intentó aprender en una escuela pero me imagino que le costó mucho, no había estudiado nunca”*.

Explica que els pares han tingut sentiments de traïció i desarrelament pel fet d'haver marxat. De les paraules de Hassan es desprèn un marcat dol per la terra,

“salir del pueblo donde has vivido, árboles, tierra, ahora está todo abandonado. Duelo por salir del lugar, pero poco a poco se olvida, cuando te incorporas al sitio nuevo. Cuesta muchísimo. Los árboles... mis abuelos los plantaron, todo lo que vivieron para criarnos..., hasta que llega a nuestras manos y al final dejarlo...”.

Al principi van tenir una forta sensació de viure entre dos móns i a la mare li costà molt el canvi. No sortia de casa, per la llengua, sobre tot, i fins que no va conèixer altres mares marroquines al parc on portava la filla petita, no es va animar a fer relacions socials amb altres dones del barri. Finalment, l'adaptació i el contacte diari amb la societat ha disold aquest sentiment i es troben molt bé a Catalunya, segons explica Hassan. Malgrat això, sempre pensen que retornaran, *“la mente está allá, la tierra es tu tierra, está la familia, las hermanas de la madre, del padre. Casi la mayoría tenemos contratado un seguro para que cuando muramos nos lleven a Marruecos”*. Són molt tradicionals i mantenen vives les costums *“porque somos de pueblo”*, però la manera de pensar ha canviat. Són practicants i la mare i dues germanes porten mocador. Amb els pares parlen bereber i entre els germans cada vegada usen més el castellà. Quan passa alguna cosa negativa al Marroc ho viuen malament, tant si algú de la família està malalt com si es tracta del país.

Els pares no havien estudiat al Marroc i aquí assistiren a l'escola d'adults per aprendre a llegir i escriure. El pare de Hassan és paleta i després de passar per diverses empreses, ara treballa pel seu compte. Han viscut durant aquests anys al barri del Raval però fa dos que han comprat un pis al barri del Besòs, a la zona Fórum i han

deixat al pis de lloguer del Raval per a Hassan. Els germans han estudiat al Marroc i a Barcelona. Alguns han completat estudis universitaris i altres formació professional. Els més petits estudien batxillerat. Tots ho han fet en escoles públiques. Les relacions dels pares són bàsicament per part de la mare, amb altres mares marroquines de les escoles dels fills i per part del pare amb companys de treball, pakistanesos, catalans... Els germans es relacionen amb marroquins i catalans. No fan trobades amb altres persones d'origen marroquí

VANESSA

La Vanessa és alumna meva, estudiant d'infermeria. Fem l'entrevista a l'Escola Universitària, on ha passat bona part dels últims tres anys de vida. Té bona relació amb els companys i companyes. És una noia molt discreta i tímida, però que ha estat molt disposta a fer l'entrevista. Neix a Barcelona fa vint anys. El pares procedeixen de Filipines, van venir de joves, amb vint i vint-i-dos anys i es van conèixer a Catalunya, on han tingut els dos fills, la Vanessa i el seu germà tres anys més gran. El pares van venir per treballar i ajudar a la família.

“Allà és molt..., és difícil viure amb pau, perquè hi ha pobresa... com per exemple em va dir la meva mare aquí hi ha tres classes, que és la baixa, la mitja i l'alta, i allà només hi ha la baixa i l'alta...”

En arribar, no coneixien ningú però aviat van fer contacte amb altres immigrants procedents de Filipines. Entre ells s'ajudaven a trobar treball i a resoldre els problemes que sorgien. Posteriorment han anat arribant germans dels pares. La mare, més extrovertida, explica històries de la seva vida a Filipines, de quan era estudiant, de les diferències que hi ha entre la societat receptora i la d'origen, de l'enyorança de la família com aspecte més rellevant del dol migratori. Sempre han enviat diners als avis, en aquest sentit la migració ha assolit un dels objectius més rellevants. Es troben ben situats i adaptats, no tenen sensació d'haver tingut problemes importants lligats a la condició de persones immigrades extracomunitàries, malgrat que *“sempre hi ha les típiques mirades, o preguntes per ser d'un altre lloc. Com de veure't de fora!, és normal en part”*. No tenen pensaments de retorn i cada tres o quatre anys van de vacances per veure la família.

A casa parlen el dialecte d'origen i castellà. Mantenen algunes tradicions com celebrar el Nadal a la manera filipina amb amics i familiars. La mort dels avis materns fa que la mare segueixi els rituals del dia dels difunts en honor als seus pares. *“Com que la*

meva mare és molt religiosa i com que els seus pares van morir, pos li fa com menjar i li posa... veles i tot". La manera de pensar s'ha acomodada a la cultura occidental encara que alguns elements importants persisteixen a través del temps,

"allà a Filipines tenen molt... molt fixat lo de la virginitat, i bueno... Això ho mantenen, pues jo li dic, la virginitat allà és com... buf! sagrat, però aquí com... com nosaltres, el meu germà i jo hem nascut aquí, pues nosaltres ho... no ho discutim, però ho parlem".

La mare va fer estudis universitaris i el pare l'ensenyament obligatori. Actualment la mare és treballadora domèstica i el pare és cap de cuina d'un restaurant japonès. Viuen a l'Eixample en un pis de lloguer. Els amics són filipins, principalment. Els dos germans han estudiat en escoles religioses encara que el germà va abandonar els estudis en acabar secundària i treballa en un restaurant. Té pensat estudiar informàtica però no està decidit.

CARLOS

Ens trobem a la plaça Orfila, en ple centre del barri de Sant Andreu, on Carlos hi viu des de sempre. És un noi d'origen xilé que no té relació amb persones llatines. És estudiant universitari i té un discurs molt elaborat. Ha estat vinculat a entitats del barri, com els castellers.

L'àvia i els oncles ja havien iniciat la migració a Barcelona quan els pares de Carlos decideixen venir per tractar un tema de salut del fill. Carlos tenia dos anys. Per la mare va ser un trauma *"perquè eren unes costums diferents a les que ella estava acostumada unes tradicions... i a més a més una forma de tractar-se de la gent molt diferent de la forma que té la gent a Sud Amèrica. Poquet a poquet ho ha anat elaborant i ara ja té amigues"*. Als dos anys de residència el dol migratori va empitjorar per la marxa, sense retorn, del pare. Mai més han tingut notícies d'ell. Com totes les persones que migren, l'objectiu inicial va ser buscar treball, *"va començar de lo típic que comencen tots els immigrants, cuidant persones. Quan vam arribar vivíem amb l'àvia i els dos tiets i el pare fins que va marxar. I quan va marxar el pare vam continuar vivint tots junts"*.

La mare sempre ha conviscut amb el sentiment d'enyorança i de fidelitat a les arrels. *"La meva mare si que ha tingut el sentiment d'estar entre dos móns diferents, el que passa es que clar quan va venir cap aquí, quan van arribar era com... vale, avui estic*

aquí i demà estic allà, però després aquest xoc, el xoc davant d'una situació nova i un país nou, va perllongar-se, va ser, diguem-ne progressiu". Mai ha fet una adaptació plena a la societat receptora i el sentiment no es situa entre la conformitat i la no conformitat, més aviat hauríem de parlar

"d'una neutralitat que llanda amb un cert... no et diré la paraula despreci perquè es una paraula molt lletja, diré mes aviat que es una persona que intenta aïllar-se una mica de... es com si no hagués establert uns vincles emotius. Se sent de fora. Ha fet una adaptació mínima, amb una certa conformitat".

El de la mare és un dol per la migració de llarg recorregut. Carlos considera que la mare té una visió de la seva terra diferent i que, potser, té un vincle afectiu més profund. Amb la societat receptora el vincle és més una qüestió d'interessos, que d'afectivitat. A Carlos li costa veure quin procés d'aculturació ha seguit la seva mare,

"perquè no vaig conèixer a la meva mare quan estava a Xile. Pantes lingüístiques i el fet de... i pantes de relació social. Pel que jo sé les dones d'allà acostumen a ser una mica més submises, la cultura xilena es bastant masclista. Ho veig com una diferència entre la meva mare i les dones d'allà però no sabia dir-te si és una adaptació".

Els elements culturals d'origen que perduren amb més força són la manera d'entendre les relacions familiars i la cuina.

La mare va estudiar infermeria però no ha pogut exercir per problemes d'homologació del títol. Sempre ha treballat d'auxiliar geriàtrica. Des de l'arribada han viscut al barri de Sant Andreu, excepte un breu període de quatre mesos a Badalona. La manca d'adaptació de l'àvia va provocar la tornada al barri de la infància. Sempre han viscut en pisos de lloguer. Els amics de la mare són companys de treball, generalment autòctons. *"No li agrada relacionar-se massa amb la nova onada d'immigració".* Bàsicament es relaciona amb la família i sempre posen música xilena.

GABRIEL

Conec en Gabriel gràcies a una entitat de Nou Barris que treballa temes d'immigració. És un noi que ni per l'accent ni per l'aspecte físic sembla colombià. Ha fet un relat llarg i detallat de l'experiència migratòria seva i de la familiar. El recorregut biogràfic de Gabriel s'inicia fa vint-i-cinc anys a Colòmbia i en fa onze de la migració. Les causes del procés migratori familiar són diferents de la resta de nois i noies entrevistats. El pare era sindicalista i des de sempre estava involucrat en temes socials. Algunes amenaces i la por a represàlies van precipitar la marxa per demandar asil polític,

“... bueno yo con 14 años la verdad es que yo empezaba a ver un poco lo que se movía, lo que la gente sabe. Allí no puedes hablar mucho porque allí el que habla y tiene una buena idea pues no es bién recibido por la gente que esta allá arriba”.

Inicialment va marxar el pare sol perquè els fills no trenquessin el ritme d'estudis. En aquell moment Gabriel cursava segon de Batxillerat i li quedaven uns quatre anys d'estudis, *“pero a los seis meses vieron que mi padre estaba muy solo aquí. Había conocido gente... tenía contactos de amigos suyos que tenían amigos aquí en España y le echaban una mano y muy bien, pero claro siempre la familia tira mucho. Además siempre hemos estado muy unidos”* i molt aviat van decidir fer el reagrupament familiar. Quan Gabriel va arribar amb la mare i el germà de quatre anys visqueren uns mesos a un hostel per a persones refugiades i asilats polítics a Malgrat de Mar i després van venir a Nou Barris d'on no s'han mogut. A la mare li costà molt el canvi i l'adaptació, pensant tot el temps en la família, però aviat es van sentir molt acollits pels referents veïnals de la zona i per amics que el pare anava fent. La migració de la família de Gabriel ha obert les portes a la migració d'altres membres de la família extensa.

Els pares no han tingut sentiments de traïció ni desarrelament, el pare ha pogut seguir amb el seu treball sindical formant part del comitè de solidaritat amb Colòmbia, on havia iniciat estudis de dret que ha acabat a Barcelona. La mare no va seguir amb els estudis d'administració d'empresa. En part, la mare ha renunciat als estudis perquè ja ho feia el pare i necessitaven hores per dedicar als fills. Actualment treballen d'advocat en un gabinet i com autònoma, regentant un bar. Es relacionen amb amics catalans,

“lo que yo digo, cuando llegamos no había mucha inmigración y no conocíamos a mucha gente que hubiera venido de fuera. Ahora sí. Lo que pasa siempre la gente que viene de fuera... depende con que intención venga a tí te apetece conocer a la gente o no”.

Gabriel és conscient del gran sacrifici que van fer els pares. Deixar-ho tot (no vivien malament) per començar de zero!. Viuen en un doble pis de compra. Sempre han tingut un gran interès pels estudis dels fills. El germà és un brillant estudiant de quart de secundària i els seus amics de l'institut són de molts països.

Els sentiments envers el país receptor són positius i bons, en paraules de Gabriel, se'ls hi han obert moltes portes, *“hemos tenido mucha suerte”*. La família no ha tingut problemes específics pel fet de ser immigrants,

“comentarios, lo típico en el colegio que te dicen: <ah colombiano, eh la coca y el no se que!>. Pero siempre lo hemos sabido llevar y lo hemos tratado un poco con psicología. A mi madre siempre los comentarios le sienta mucho peor. Cuando hacen un comentario de este tipo ella les contesta: <sí, sí nosotros la tenemos pero vosotros os la metéis toda>. Un poco intentando un contraataque. Yo no se porque les contesta yo le digo que los deje que es igual. Yo le digo que les diga que también tenemos un buen café, unas flores, buena gente y lo que quieras. Solo está el tema de la droga!”

El lligam amb els orígens persisteix. Gabriel veu possible que els pares retornin però gairebé impossible que ho faci ell, *“yo les digo yo llevo la mitad de mi vida viviendo aquí y la mitad vivida allí, pero con la edad que tengo yo ahora ya he echado demasiadas raíces aquí, y yo creo que me quedaré a vivir aquí. No me quito la idea que vuelva a mi país cada año o cada dos años a ver a mi gente, a mi familia, a mis tíos, a mis primos. Yo lo que le digo a mi madre, imagínate que me caso aquí que tengo hijos, <¿tu te vas a ir a Colombia teniendo a tus nietos aquí?> porque si mi hermano también se casa y todo eso... entonces la pongo en duda... La idea en principio es ésa. Ella dice que sí se quiere ir a vivir allí y... ya se verá con el tiempo”*.

VIRGINIA

He pogut contactar amb Virgínia gràcies a un alumne meu del curs de mediació intercultural. Es coneixen del barri del Raval. L'entrevista la fem al claustre de la Universitat, a l'edifici central. M'ha intentat buscar més joves per fer entrevistes, però al final no ha pogut ser. Ens hem trucat diverses vegades.

Ara ja es mostra adaptada però recorda que al principi d'arribar, va ser un temps difícil.

“Lo viví muy mal, porque cuando llegué aquí no conocía a nadie, solamente estaba encerrada en el piso, no salía ni a jugar, porque claro aquí es distinto que allá, yo nada más allá salía me iba a la casa de la vecina, iba correteando pero aquí no porque, aquí hay que tener cuidado con que no te pierdas porque aquí, comparado con lo de allá es muy grande. Somos de Machala, como un pueblo”. Amb aquestes frases, Virgínia descriu l'impacte que li produeix l'arribada a Barcelona, malgrat que es troba amb la mare a qui fa dos anys que no veu i amb el pare que en fa un.

La migració li arribà als disset anys, en plena adolescència. Va ser un canvi previsible perquè els pares havien vingut a provar sort i reagrupar als vuit fills era un objectiu a curt termini; això sí, sempre que les expectatives s'acomplissin. La causa directa de la migració va ser el tancament de l'empresa on treballava el pare, encara que la iniciativa de marxar la prengué la mare. Una amiga va aplanar el camí, oferint-li sostre i ajut en la recerca de treball. Va costar un temps trobar feina i arreglar papers i quan ho aconseguí, ràpidament va venir el pare i després sis dels fills, dos nois i quatre noies, entre trenta i divuit anys. Tota la família ha viscut un sentiment de pèrdua profund, *“todos hemos tenido este sentimiento de pérdida, siempre que estamos reunidos. Siempre nos acordamos de la gente de allá, los añoramos, y siempre que vamos allá de vacaciones no queremos volver, por lo menos yo no quiero volver... Echamos de menos a la familia y los amigos pero más a la tierra”*, que no s'acompanya de sentiment de traïció o desarrelament. En canvi, la sensació de trobar-se entre dos móns diferents es corrobora en les paraules de Virgínia:

“Si que tienen sentimiento de estar entre dos mundos muy diferentes, porque a ver... una cosa es que aquí es demasiado desarrollado comparado con el país de uno y... es que vemos la diferencia en todos los aspectos. Desarrollado por ejemplo que... aquí hay trabajo, aquí se está bien, aquí las cosas son baratas... comparado con allá que no hay trabajo ni hay un sueldo mínimo, todo es caro. La vida es más fácil aquí. Yo también tengo la sensación de estar entre dos mundos muy diferentes, demasiado”.

Malgrat aquests sentiments d'enyorança i viure entre dos mons es troben a gust, ben tractats i no han viscuts problemes específics per la seva condició de persones immigrades. L'adaptació *“lenta y buena”* de tota la família va acompanyada d'una opció de futur ben definida, *“ellos en lo que piensan es en terminar de trabajar, reunir el dinero que más o menos podamos y volverse a nuestro país, porque ellos no piensan quedarse aquí para toda la vida”*.

CÉSAR

En César també l'he contactat a través de l'entitat de Nou Barris. Està molt vinculat a una associació d'immigrants equatorians de Catalunya, ja que la seva mare és una de les persones que més hi ha treballat. Fem l'entrevista a la mateixa associació, situada al barri de Canyelles. Com Virgínia, en César prové d'Equador. Comparteixen trajectòries de migració amb algunes similituds. També arriba amb disset anys i és la

mare qui inicia la migració. En set anys ha fet arrels a Catalunya, on han nascut la seva filla de dos anys i el seu germà petit de sis.

L'adolescència de César transcorre al seu país natal on queda amb la germana gran i els avis. La mare es planteja la migració a Estats Units a causa de la crisi econòmica que complica la seva condició de vídua amb ingressos baixos. L'oportunitat de venir a Barcelona sorgeix gràcies a l'ajut d'una cosina ja establerta. La decisió és ràpida i els fills gairebé no tenen temps d'adonar-se'n de la marxa de la mare. Evidentment la separació dels fills agreuja, com en els altres casos, el dol migratori.

“Ella me cuenta que estaba muy triste, que no era lo mismo, que había gente muy diferente, que había que trabajar, bueno pero que se ganaba muy bien, pero claro, ella no se adaptaba, sin nosotros no se adaptaba, y no tenía amigos, estaba prácticamente sola...”.

Les expectatives de millora s'acompliren amb una certa rapidesa i la mare va poder viatjar per veure els fills. Primer va tramitar els papers de César i després de la filla. El temps, les relacions i les vivències quotidianes han facilitat el trànsit i l'adaptació de la mare. Es sent agraïda, *“de maravilla está ella aquí”*. És treballadora social i encara que no ha exercit, s'ha ocupat en feines de participació social, com coordinadora de beques i a una Associació d'immigrants equatorians de Nou Barris. César diu que la mare manté molts patrons culturals d'origen i que viu amb l'esperança que algun dia les coses canviïn per a millor. És una persona molt oberta i amb molts amics, la majoria equatorians. Es troben a l'Associació i ho celebren tot, Nadal, el dia de la Independència...

4.1.3.- PER SINTETITZAR

Les famílies han decidit el projecte migratori amb l'objectiu de millorar les condicions de vida i assegurar el futur dels fills i filles. La migració és un moment transcendental en la vida de les persones. Les famílies viuen un procés gradual d'entrada a la societat receptora llarg, dur i a vegades complicat. Passen per diferents etapes en les que es posa a prova la capacitat física i emocional per superar dificultats i obstacles en els diversos àmbits de vida: laboral, habitatge, relacions socials, coneixement de l'entorn, i comprensió i aprenentatge de la llengua principalment. En alguns casos, les difícils condicions de vida, el sentiment d'inseguretat legal i el sentiment d'eventualitat

condicionen l'adaptació i incorporació a la nova societat i la retarden. En les primeres etapes d'assentament, les xarxes familiars i socials minimitzen les pèrdues, mantenen els vincles amb origen, aporten informació i suport i donen assistència i ajut per a l'adaptació.

En la majoria de pares i mares els sentiments són de viure entre dos móns diferents. Es produeix una mena de "xoc" cultural lligat a la idealització del país d'origen i el mite del retorn. Es tracta de famílies nuclears amb fills que anteriorment han estat part activa d'una família extensa molt vinculada a la comunitat d'origen. En ella, el rol de la dona s'assòcia a les responsabilitats de l'àmbit familiar i domèstic, reproductor, tancat i tradicional; mentre que l'home està obert a l'àmbit productiu i social. Tots els joves entrevistats valoren la migració realitzada pels pares com el fet més rellevant i decisiu de les seves vides. Alguns ho qualifiquen com de transcendental i entenen que els hi ha canviat la vida per millor. Són conscients de l'esforç que la migració ha suposat pels pares i gairebé la majoria entenen que els pares van decidir migrar per millorar les condicions de vida i assegurar el futur dels fills, tant des del punt de vista econòmic com social. Consideren que sense la migració el seu present i futur seria molt diferent. Els costa imaginar quina seria la seva situació actual sense haver emigrat. Totes i tots asseguren que la seva vida hauria estat completament diferent en origen.

4.2.- “SÓC MÉS OBERTA. DIC EL QUE PENSO I PENSO DIFERENT”

4.2.1.- HIPÒTESI I PLANTEJAMENTS DE PARTIDA

En aquest capítol analitzo la diferenciació identitària de pares i fills, entenent que els processos d'aculturació d'uns i altres segueixen pautes diferents. La hipòtesi de treball és la següent: **És possible reconèixer processos identitàris diferenciats a partir de les experiències i trajectòries migratòries familiars dels individus.**

Aquesta hipòtesi es nodreix de las aportacions teòriques d'Eriksen i altres autors citats en el marc teòric. Com ja he ressenyat anteriorment, Eriksen (1993: 138) indica que en la majoria d'estudis sobre processos d'identitat de “segones i terceres generacions” són comuns els següents aspectes: una clara *aculturació en valors, mobilitat situacional de la identitat, tensió entre joves i pares, i límits preventius d'una plena assimilació* (construcció interna i externa dels límits).

Per confirmar o refutar la hipòtesi plantejada, he organitzat els relats biogràfics en relació a les propostes teòriques que la sustenten, agrupant tendències segons els testimonis que convergeixen o divergeixen. Tracto de donar resposta als supòsits que plantegen les teories d'Eriksen.

4.2.2.- RESULTATS

Són molts els factors que intervenen en els processos identitàris en context migratori. Pares i fills segueixen pautes diferenciades; per raó d'edat de manera fonamental, però també en funció del bagatge cultural previ, la immersió en les xarxes socials de destí i relacions amb els grups d'iguals, la pròpia personalitat i les experiències viscudes. A través d'algunes de les frases més significatives es constata que en pares i mares perdura una forta identitat d'origen, amb perceptibles canvis en quan a valors i principis, fruit del coneixement, acceptació i adaptació a la societat receptora. En canvi, en els fills i filles el procés de socialització i enculturació en destí, durant la infància, adolescència i joventut, esdevé determinant en la identitat que van construir.

1.- Aculturació en valors, pensaments i vivències (Eriksen, 1993):

Es una realitat que el contacte cultural genera canvis i simbiosis en les persones i grups. La diversitat de pràctiques, llenguatges i codis culturals, i referents i miralls socials ocasiona un creixement personal que contribueix a enfortir la identitat de cada persona. Aculturar-se no és sinònim d'assimilació. No implica renúncies ni traïcions. És enriquiment, però també poden ser dificultats. Es tracta de sumar noves pertinences al capital cultural de la persona. Així és com els joves biografiats han expressat la seva vivència en context multicultural. Com es veuen a ells mateixos i en relació als pares.

A mesura que els fills/es creixen, les diferències amb els pares es fan més evidents, principalment pels hàbits, comportaments i valors que imposa el factor generacional. El procés d'aculturació dels pares i d'enculturació dels fills i filles pren models diferenciats per factors culturals, ètnics i socials. Els joves es senten diferents als seus progenitors en la majoria d'elements que configuren l'àmbit públic, establint un lligam més anàleg en l'àmbit familiar i privat. Es constata que els joves estan immersos en una xarxa de relacions socials que determinen una part important de la seva identitat, tant pel que fa al constructe social i cultural, com al constructe individual. Les categories socials afecten directament les dimensions de la persona. Podem afirmar que el procés de construcció identitària de pares i fills presenta diferències significatives, malgrat que la religió i els valors lligats a la família perduren, tot i trobar-nos en un context de canvi ràpid i enculturació / aculturació transformadores.

Diferències en la manera de pensar i actuar:

La majoria d'aquests joves situen l'eix de les diferències culturals amb els pares en el contrast generacional. **Juan Pablo**, que és dels joves que ha fet una migració tardana i recent, es considera diferent als pares però poc. S'intueix una certa contradicció alhora d'explorar-se a ell mateix. A molts joves com ell els costa definir sentiments, vivències i vinculacions:

“De pensar no me diferencio mucho... bueno sí... En la manera de pensar muy diferente y de actuar también. Muchas veces lo que pienso lo hago y mis padres son más nobles y se lo guardan todo. Yo si pasa alguna cosa respondo, ellos no”.

Les diferències pel factor edat hi són presents. En alguns casos la migració ho ha canviat “tot”. Ha estat un canvi molt ràpid i radical. Alguns nois i noies es veuen diferents als pares, pel factor edat. Algunes noies manifesten més diferències amb els pares que amb les mares, de manera que les desigualtats de gènere i rols masculins i

femenins es fan visibles en aquests posicionaments. Aziz ens diu que els pares no són molt tancats, però *“són més permissius amb el germà i amb mi que amb la meva germana. Més lliberals cap als nois”*. De la mateixa manera, **Salma** es considera molt diferent dels pares i creu que les diferències més grans es donen en la manera d'entendre les relacions homes-dones.

“Penso diferent dels meus pares en algunes coses. En això de què les noies s'han de casar... Potser en el tema dels homes i dones. Segur que amb el meu pare en moltes coses no ens entenem”.

Altres es declaren diferents en la manera d'actuar i pensar. Són fills i filles que es defineixen com més occidentals. Per **Bilal**, els fills són més lliberals i els pares més conservadors. **Layla (1)** ens diu que *“En l'expressió gestual em veuen com més espanyola. També sóc més jove i penso diferent per l'edat”*. De la mateixa manera s'expressa **Lilian**, *“sóc més oberta. Dic el que penso i penso diferent. No és que perquè ho diguin els meus pares ja haig de fer el que ells vulguin o diguin”*. Els pares pensen i entenen la vida amb la mentalitat d'origen, malgrat que la migració els converteix en més lliberals. Hi ha un canvi encara que sigui escàs. Per exemple, tornar a casa molt tard, al principi posen més problemes, amb el temps no diuen res.

Cal destacar que la migració dels pares ha influït de tal manera en la vida dels nois /es que ho podem considerar com un aspecte fonamental per a ells, tant en el seu present com pel futur. Gairebé tots els joves entrevistats consideren que la migració dels pares és el fet més transcendent de la seva vida. **Abel** considera que la migració familiar li ha suposat una nova vida, amb un futur més esperançador. Està segur de tenir més expectatives aquí que al Perú, d'on prové. Considera que ell s'ha allunyat una mica dels principis de respecte que regeixen al seu país. Les cultures dels països d'origen es basen en el respecte. El pare és el pare i la mare és la mare. La diferència més gran és aquesta. Aquí els fills responen als pares, no fan cas. Allà és diferent. Hi ha més autoritat. Per la seva part, **Katy** creu que de seguir al Perú, *“potser les meves idees serien diferents... els meus costums serien diferents... tot, la meva vida seria diferent”*. No es troba, però, gaire diferent de la mare, que és jove i ha fet una gran adaptació durant els anys de residència a Catalunya. Sí que es veu diferent al pare en la manera de pensar, el troba més arrelat al Perú.

“Amb ma mare crec que no tinc gaire diferència, suposo que perquè vivim juntes, ma mare és jove... i més o menys la manera de pensar són similars, som amigues, com si diguéssim. Amb el meu pare sí, ell té una mica més arrelat el sentiment d'allà, és més gran. Jo sí que trobo a faltar als meus avis i

m'agrada anar a veure'ls, per exemple ara, aniré aquest any i m'està costant molt pensar que ara hi haig d'anar perquè clar, no hi vas per una setmana només, perquè amb el que costa el viatge, el meu pare si veiés que anés a fer una setmana em diria que no, i clar, he de marxar un mes com a mínim, i em fa mandra, em fa molta mandra”.

Els joves com **Najat**, nascuda a Catalunya, es mostren molt agraïts als pares pel projecte migratori decidit ja fa molts anys. El temps ha passat. La família ha viscut moltes transformació i un llarg procés d'aculturació però les diferències amb la filla hi són. Amb la manera de pensar. Els fills i filles tenen la ment més oberta. Tot i que els pares siguin moderats i no mantinguin un arrelament tancat amb origen. Com **Hassan (2)**, que va migrar d'adult, acabant l'adolescència i per tant, amb una llarga estada en origen. També valora com important el procés d'aculturació dels pares però sobre tot dels germans. Durant deu anys s'han anat modificant valors, pràctiques i actituds. Tots han modificat alguns valors i pensaments, viure bé i estar bé... *“Los padres ya han vivido, nosotros (es refereix als seus germans) aún tenemos que vivir”.*

Carlos és dels joves que estan segurs que de seguir a Xile la seva vida seria *“totalment diferent”*. Pensa que la migració dels pares l'ha convertit en una altra persona, diferent a la que seria en origen. Aquesta transformació la situa en les idees i pensaments:

“Manera de pensar, en la d'actuar no tant perquè tots tenim un codi d'actuació bastant semblant, no?, però la manera de pensar jo sóc molt més lliberal que ella (la mare) i això també és... són rasgos de potser... d'identitat nacional, no, perquè la gent de sud Amèrica també acostuma a ser una mica més tancada de ment no, una mica més tradicional, una mica menys progressistes en qüestions de sexualitat, de maneres de viure. Jo per exemple tinc molts amics que són homosexuals i la meva mare això no ho entén i per cert els amics homosexuals que tinc no li agraden”.

Diferències per la formació, oportunitats, expectatives:

Alguns joves refereixen les diferències amb els pares en els nivells d'instrucció que uns i altres tenen, en les oportunitats que aquesta formació els hi depara i en les expectatives de vida que han tingut o tenen pares i fills. Així s'expressa **Omar**, segur que la migració familiar li ha condicionat la vida, la història personal i la de tota la família. Fa una àmplia reflexió de les diferències de pensar i forma de viure respecte als seus pares i les relaciona amb el major nombre d'oportunitats que ell ha tingut:

“Em veig diferent dels meus pares perquè tinc més temps i possibilitats de fer altres coses que els meus pares no han fet. Per exemple, tot això que estem parlant ara, els meus pares no s’ho plantegen. La identitat, posicionar-te ¿qui sóc?. Els meus pares no ho han pensat tot això. Ara sóc una persona que m’estic preocupant pels meus drets. Tinc obligacions com tothom, però hi ha drets que no tinc com els altres. Pels meus pares això no era una prioritat a la vida. La seva prioritat era la feina, els papers, tirar endavant els fills, el nucli familiar...”

Els germans i Omar són més progressistes que els pares, això no vol dir que els pares no ho siguin, però els fills sempre ho són més. Com totes les famílies d’immigrants. Les generacions joves modifiquen la visió del món i el van transformant.

En aquest mateix sentit ho viu **Rajae**, convençuda que si els pares no haguessin migrat, ara ho faria ella pel seu compte. Pensa que en les diferències evidents que té amb els seus pares intervenen varis factors, però considera l’educació i formació que ha rebut com els més rellevants:

“Sóc molt diferent... Les relacions socials, expectatives de futur... Els meus pares pressionaven a la meva germana als 21 anys perquè es casés. De manera que sembla que jo tinc una pròrroga perquè estic estudiant, el que no saben és que aquí es pot allargar fins a... tota la vida. Al meu pare li va costar acceptar que em canviava de carrera perquè era com alentir una mica més el que ja era imminent. I es pensa que quan acabi la carrera em casaré i potser no és així. No tinc cap pressa. No vull casar-me ara, potser quan tingui 30-35 anys. Som diferents però també crec que per tema dels estudis”

Com Rajae, **Youssef** veu en la formació i educació rebuda el tret diferencial amb els pares:

“En la formació, ells tenen una formació bàsica i jo tinc una titulació universitària, el nivell de coneixements, de l’entorn... Perquè he viatjat molt més, he conegut molt més gent de molts altres llocs del món. Ha estat molt enriquidor, no? I això... tinc una ment molt, molt oberta amb això. Tema de promoció laboral, i cobro un salari i els meus pares un altre, i això fa que hi hagi un desnivell també. No sé, moltes coses... faig coses que ells no fan... Ni els hi passarien pel cap (riu)”

César relaciona les diferències amb la mare, principalment, en les expectatives de progrés que té cadascú. Es sent diferent, té més idees de progrés que la mare, que

sempre es queda estancada, diu. Les generacions més grans estan més conformes amb el que tenen, els fills, com César, tenen altres aspiracions. La majoria dels nois i noies han fet una presa de consciència clara respecte a la seva pertinença a la societat receptora, a la d'origen i també del seu rol en el si de la família i de l'entorn relacional. **Said** focalitza les diferències en el sentiment de pertinença, *“potser ells encara es sentin més pakistanesos i jo no”*. Igualment per **Dolores** el que la diferencia més dels pares i que alhora defineix la seva enculturació i aculturació és aquest sentiment de pertinença. La diferència cultural, és òbvia. Els joves s'han criat aquí, saben la història d'aquí. L'educació que reben a l'escola és diferent, sobre tot la llengua. Els pares sempre han tingut molt clar les prioritats, els valors que han de tenir els fills, el respecte cap als altres, tenir educació, ser considerat amb els altres. En això els fills i filles són com els pares. La diferència està en els sentiments, en sentir-se d'aquí o no, tal com ho viuen alguns pares. En aquest sentit s'expressa **Virgínia**. Pensa que viu a un altre ritme que els pares i que la diferència més gran és que els pares pensen en tornar a Equador i ella no. El mite del retorn es repeteix més en les generacions grans. Els joves ho veuen molt lluny i difícil:

“Yo a ver, me diferencio de mis padres en la manera de pensar y de vivir, porque ellos viven a su ritmo y yo al mío. Es ahí solo porque en lo demás somos igual. En pensar... sí que somos diferentes porque ellos piensan en volver y yo en quedarme aquí”. (riu)

Nadia és més radical en el relat. Ho expressa clarament: *“Sóc diferent en tot. Exemples?, molts! doncs una abraçada, per mi és molt maco i demostra molts sentiments i per la meva mare això és impensable (riu), la manera de plantejar-se la vida. Tot és molt diferent”*.

Farid que encara és molt jovenet, té 17 anys i en fa sis que ha arribat de Marroc, també situa les diferències més grans en tot allò que fa referència a l'àmbit públic, sobre tot les relacions socials, en canvi la vivència de la religió musulmana, més en àmbit personal i familiar, segueix sense modificacions: *“En relación a los amigos, a salir con los amigos... pienso más como aquí. De la religión y lo que es musulmán sigo pensando como mis padres...”*. En canvi, alguns dels nois i noies no identifiquen tantes diferències ni diversitats amb els pares. Com **Fàtima** que reconeix algunes diferències significatives amb els pares, fins i tot, inicialment diu que *“amb gairebé tot”*, però quan ho analitza amb més profunditat pensa que *“ideològicament i políticament no pensem tan diferents”*. Tampoc **Fatiha**, que es considera més religiosa que la mare (el pare no ho és) i que havent nascut a Catalunya s'identifica com *“primer marroquina i després*

catalana” no troba gaires diferències entre ella i els pares. Amb el temps ha viscut i sentit un apropament més estret amb el Marroc. Identifica la migració dels pares com el més important i definitori de la seva vida. Manifesta que:

“M’assemblo molt als meus pares, sóc més moderada que ells, més comprensiva. Jo sóc més religiosa que ells. Però no em diferencio gaire”.

Yunus que fa 13 anys que viu a Barcelona i es considera hispano-marroquí es veu una mica diferent als pares però, contràriament al manifestat pels altres joves, voldria ser com ells i assegurar la continuïtat dels comportaments familiars. Sortir menys, gastar menys... però per sobre de tot, mantenir el valor del respecte a la família, a la gent gran, tan arrelat en les famílies extenses d'on provenen aquests joves. Significativament, **Gabriel** no observa diferències importants amb els pares, en el sentit que tota la família és molt oberta ideològicament i han fet un procés migratori, que malgrat les dificultats inicials, ha cobert en escriu les expectatives posades. Porten bé el canvi de societat. La seva família està impregnada de valors com la democràcia, la llibertat, la igualtat d'homes i dones. La igualtat l'entén en valorar que tots som persones i éssers humans. Tampoc **Paulina**, que ha fet una migració més tardana en edat, no es considera diferent de la mare, amb qui viu i treballa i té una bona i estreta relació. Manté vius els principis que li van inculcar de petita.

2.- Mobilitat situacional de la identitat (Eriksen, 1993):

No podem parlar de mobilitat situacional de la identitat de manera rígida, encara que és evident que alguns joves opten per intentar adequar-se als referents d'origen o de la societat receptora segons amb qui estan o estableixen relació. A través dels diferents relats podem observar com es mouen en un anar i venir constant, amb una identificació dual i flexible amb origen i destí. En aquest sentit, **Madiha** veu com una necessitat fer un canvi de mentalitat segons amb qui es relaciona per poder entendre, acceptar i ser acceptada. Intenta canviar la mentalitat quan està amb marroquins i amb catalans. Quan està amb catalans els entén molt. Vol entendre les altres persones, acceptar-les com són. **Omar** pren partit per una relació intercultural que apropi als col·lectius, atorgant-se el paper de mediador i fa mobilitat situacional vinculadora: *“Quan estic amb catalans defenso als marroquins i quan estic amb marroquins defenso als catalans”.*

Carlos mostra una mobilitat situacional de la identitat activa. Quan està amb la seva família el sentiment identitari sí que canvia, es sent força més integrat, *“però més perquè siguin xilens, és per una qüestió de què és la família, és l'entorn on jo he après a mantenir relacions íntimes, relacions d'amor, afectives”*. Quan està amb els amics és molt diferent. Molta gent se sent més a gust quan està amb els amics, per Carlos al contrari, quan està amb la família es sent millor, més lliure. En canvi, **Bilal**, nascut a Barcelona, diu que a vegades es sent més desplaçat amb els marroquins. No mostra mobilitat situacional de la identitat. Els sentiments d'identitat no canvien quan està amb persones del mateix origen (Marroc), al contrari, ens diu que:

“Em costa sentir-me com ells. Segons amb qui, em costa moltíssim identificar-me”. “És difícil. Amb segons qui potser sí, amb altres no. T'explico. Hi ha marroquins que pel seu comportament i manera de ser no m'identifico, no obstant hi ha gent que treballa altruïstament a associacions o el seu comportament envers la societat civil... amb aquesta gent sí que m'identifico”.

3.- Tensió pares / fills (Eriksen, 1993):

L'adolescència i joventut són etapes de grans canvis personals que afecten a la persona i les seves relacions, principalment amb pare i mare. Les relacions familiars viuen situacions de conflicte però també d'adaptació a la transició cap a l'edat adulta dels fills i filles. El conflicte és bidireccional i dinàmic i té components positius, actuant en moltes famílies com element de (re)adequació de les relacions i rols familiars. En context de migració és previsible que la confrontació tingui un caràcter plural degut a les influències dels patrons i les pautes culturals d'origen i destí.

Es pot observar que els conflictes generacionals entre els nois i noies entrevistats i els seus pares es produeixen majoritàriament a causa dels elements propis de les cultures juvenils: horaris i sortir per les nits, vestimenta... Com hem vist en les descripcions anteriors en alguns casos sí que es fa palesa la confrontació entre cultura d'origen i cultura majoritària: manera de pensar, relacions de gènere, expectatives de futur, posicionament davant la vida... No obstant, cal destacar que aquesta diversitat la viuen i interpreten més en clau de riquesa, sense problematitzar-la, i que les tensions i conflictes són reconduïts.

Mercedes pensa que el fet de veure's i considerar-se totalment diferent a la seva mare és la causa de les tensions que sorgeixen en la vida quotidiana d'ambdues. En canvi

Gabriel, que ideològicament es sent proper als pares (com ja hem vist), discrepa amb ells per motiu d'estudis i les expectatives de futur que s'hi articulen. També en el dia a dia sorgeixen les tensions pròpies de la convivència:

“Con la que más problemas tengo es con mi madre porque tenemos el mismo pronto. Yo estuve trabajando cinco años con ella aquí en el bar y teníamos muchos problemas. Cuando estás trabajando te estresas demasiado y dices cosas que a lo mejor... muchas veces dices cosas que luego te arrepientes. Una mala contestación, un mal gesto, una mala mirada... Son cosas que tanto a mi como a ella nos disgustan”.

“Pero por manera de pensar no, porque yo le doy mi punto de vista y ellos me dan el suyo. A lo mejor el hecho del estudio si. Ellos tienen muy metido en la cabeza que si no estudias no puedes conseguir nada o no es que no puedas conseguir nada sino que tienes muchas menos oportunidades. Vale, yo lo veo justo y cada día que pasa lo ves más. Cualquier trabajo te pide estudios pero hay mucha gente que ha llegado lejos sin estudiar. Pero lo que a mi no me gusta que me digan es que el que no estudia es un vago que esta desaprovechando la vida. En ese sentido si que discrepamos un poco”.

Pel contrari, **Vanessa** es tensiona més sovint amb el pare. Per la manera de pensar, sobre tot de com actua amb la filla. El veu en excés protector i controlador. La mare actua de pont i fa mediació entre pare i filla, com en altres famílies. La mare es mostra més oberta. Li concedeix la llibertat de fer-se gran. El pare està més a sobre.

4.- Límits preventius d'una plena assimilació (Eriksen, 1993):

Malgrat que tots els/les joves, a diferència dels pares, mostren una aculturació / enculturació gairebé total en la societat majoritària, en un nombre significatiu estableixen límits preventius d'una plena assimilació, ja que l'origen cultural dels pares està present en la seva vida domèstica diàriament i es senten i volen que perduri un lligam afectiu i efectiu ferm. No es tracta de tancament a una adaptació i acomodació completes, sinó de servir la identitat d'origen. L'aculturació, l'adaptació i acomodació a la societat de destí no implica per als nostres joves (tampoc ho hauria de ser per a ningú) l'assimilació entesa com la pèrdua dels referents de l'origen familiar. Podrem veure que l'establiment de límits preventius davant l'assimilació guarda una forta relació amb la percepció que d'ells i elles té la societat, fet que opera en el sentiment

d'una certa provisionalitat. Cal observar en els relats biogràfics les evidents diferències connectades amb el fet d'haver nascut a Barcelona i/o l'edat d'arribada.

Hassan (1) fa dotze anys que arribà i no vol oblidar les seves arrels. Quan es compara amb els fills i filles nascudes en destí, els troba excessivament integrats. Ells es declara marroquí cent per cent i també musulmà. No vol oblidar els seus orígens ni arrels. La seva nació és Marroc, la cultura musulmana. Malgrat mostrar aquesta persistència d'arrelament i vincle, no creu que ningú s'hagi de tancar en l'origen perquè es genera una imatge negativa vers la societat receptora. Jutja que això passa amb algunes persones i famílies procedents del seu país.

Nadia, que va deixar el Marroc de molt petita, ara que ja és adulta vol fer un retrobament amb la seva terra i els seus orígens. En els darrers anys ha viatjat diverses vegades al Marroc. Vol conèixer millor la cultura d'origen. Molts aspectes els desconeix i els vol conèixer més a fons. Té interès en el món àrab en general. Hi ha una necessitat viscuda i sentida d'apropament als orígens.

En molts nois i noies procedents d'Amèrica Llatina, la llatinitat és una constant i un referent dominant en les seves identitats. **Lilian**, més que les arrels peruanes, reivindica la seva condició de dona llatina. Per ella ser llatina és un punt entremig. La seva ment, l'educació, la forma de ser és d'aquí, però de fet és d'allà. Aleshores és llatina. Igual que **Juan Pablo**. Segueix sent la mateixa persona. És llatí i ho seguirà sent. Ara està a Catalunya... sap que algun dia tornarà però si es queda aquí, sempre serà llatí. Segons les seves paraules, *“que una persona se vaya adaptando al nivel de vida de aquí... lo debe hacer... uno se tiene que integrar... pero yo soy latino – ecuatoriano y así me siento y sentiré, no?”*. **César**, arribat de més gran, també fa un comparatiu, en aquest cas amb la seva filla, nascuda a Barcelona:

“Yo ecuatoriano, hasta la muerte (riu). Yo me siento ecuatoriano, quiero mucho a España, me gusta mucho España, pero yo ecuatoriano siempre, siempre. Ya mi hija ya decidirá, se que va a ser española pero...” (riu).

L'edat en què arribà **Hassan (2)** és un factor clau per entendre el seu posicionament. Viure dinou anys al Marroc deixen una petjada important. Es considera mig, mig. Mig espanyol i mig musulmà. Ell mateix es compara amb els germans petits, als que veu més enculturats i assimilats: *“Medio, medio. Pero el catalán me gusta mucho. Más musulmán que marroquí, porque como que soy de una zona bereber... Como que vine*

a los 19 años... mis hermanos más pequeños son mucho más de aquí, se relacionan con amigos de aquí, vienen a casa, van a su casa..."

Vanessa es fonamenta en el vincle de sang per vindicar les seves fortes arrels filipines i no ser considerada exclusivament catalana. Quan li pregunten d'on és, sempre diu que va nàixer aquí però que es sent filipina, perquè té sang filipina. *"Catalana en part perquè vaig nàixer aquí, mig catalana i mig filipina, però sobretot filipina. Sí, no sé, com que els meus pares són filipins pues jo dic, jo filipina. Però meitat... meitat. El meu germà es sent més d'aquí que no d'allà"*.

Un aspecte vertebrat amb l'anàlisi de l'establiment de límits a la plena assimilació és la percepció que la societat té dels nois i noies d'origen immigrant i les seves famílies i, sobre tot, la consciència que ells/es en tenen d'aquest fet. Malgrat que tots aquests joves expressen una forta impressió d'adaptació i acomodació; la societat, a través dels discursos, imatges i percepcions construïdes sobre les persones immigrades i el fenomen migratori, en general, fa que el sentiment de ser immigrants estigui present en molts d'aquests joves i fins i tot en aquells que no han fet procés migratori. Com si aquesta categoria o qualificació fos permanent i no temporal del moment en què es realitza. La percepció social de les persones i grups s'articula amb les categoritzacions socials i amb la construcció d'identitats assignades. Si la societat tendeix, en gran manera, a veure als joves sorgits de la immigració dels pares com immigrants permanents, aquesta categoria influeix en la seva vida quotidiana, en major o menor mesura, però ho fa, sobre tot en aquells àmbits públics on els joves desenvolupen la seva vida relacional: escola, treball, grups d'iguals, barri. Si aquests nois i noies són categoritzats com forasters i mai són vistos com catalans o autòctons, serà més difícil que ells/es se'n considerin. Aquesta actitud de diferenciació que atorga la societat receptora, unit al fet que el lligam amb l'origen familiar perdura, ocasiona que alguns joves es "vegin" en una posició que podem entendre d'una certa **provisionalitat**. Els testimonis següents confirmen les construccions identitàries que la societat actual elabora sobre fills i pares i com això és mostra dels límits que la pròpia societat interposa a la plena integració de les persones nouvingudes.

Per **Dolores** la percepció que d'ella té la societat és un factor fonamental en la seva identitat. Pensa que una part seva no és d'aquesta societat perquè hi ha gent que no l'ha veu. Pot sentir-se molt catalana o molt espanyola, però quan l'assenyalen amb el dit, no hi pot fer res. Com la veu la societat és el que més li influeix en el seu ser i estar. Igualment ho viu **Salma** amb migració recent, 6 anys en concret. Creu que la

societat la fa sentir “en provisional”, com si no fos de cap lloc i així ho vivència. Ens diu que es posa a tothom en la mateixa categoria:

“Jo tinc la nacionalitat marroquí, quan parlen d'allà m'inclouen a mi... Joestic aquí... Sí que em fan sentir provisional. A vegades et sents com si no fossis d'enlloc. Quan vaig al Marroc també en veuen com emigrant. I quanestic aquí també sóc immigrada. És molt complicat...”

En **Hassan (1)** creu que falta molt temps perquè la percepció de la societat envers les persones d'origen estranger canviï. Se li barreja un sentiment de ganes de retorn però amb poques expectatives i manca d'oportunitats. Pensa que als fills del futur nascuts en destí se'ls veurà com immigrants, de segona o tercera generació (verbalitza)... fins que no hi hagi un canvi de mentalitat. *“Sí, te sientes un poco provisional, porque no descartas la posibilidad de volver a tu país. Allí no me van a ofrecer los estudios y el trabajo de aquí. Pero ir allí para descansar...”*

Fàtima, que ha viscut tota la vida a Barcelona, considera que és vista com immigrada a tot arreu, a Catalunya i al Marroc, i això la fa sentir-se'n.

“Sí. És que sóc tan immigrant aquí com allà. Sóc immigrant a tot arreu. Allà em veuen com una turista. Em prenen com si ho fos. Hi ha de tot. Hi ha persones que quan els hi dius que portes aquí des de que tens un any, és com si ja fossis d'aquí. Si no et coneixen, et veuen com immigrant. En la majoria de persones, quan et coneixen et veuen diferent. No tots, però...”

Durant la infància i adolescència molts joves no s'ho plantegen, no en són conscients de les categoritzacions ni etiquetatges. Com Fàtima fins als 17 anys. En aquell moment es produeix el canvi. Tot va ser posar-se mocador i començar a sentir-se immigrada, no per voler-ho ser sinó per com es sentia percebuda socialment allà on es relacionava o feia la vida quotidiana. Vivia una duplicitat que encara està present. Com la tracta la gent que la veu com autòctona pel color de la pell, la parla catalana, la petjada dels anys de socialització i enculturació i com la visualitza tothom qui la tracta com forastera. A tu mateixa et consideres immigrada?: *“Fins als 17 anys no. Em sentia d'aquí. Quan em vaig posar el mocador vaig començar a sentir-me com immigrada. Tinc les dues coses. Com et tracten quan es pensen que ets d'aquí (com que tinc la pell blanca) i com et tracten quan et veuen com de fora. Però hi ha molta gent maca”*.

Abel, que té 21 anys i va venir als 12, també creu que la societat mostra recel davant les persones immigrades. Considera que abans s'acceptava molt bé la immigració.

Veien que la gent venia a treballar. Ara hi ha hagut problemes i la gent mira amb recel. No creu que es faci sentir malament als joves però a vegades sí senten que els miren malament, posant a tots al mateix sac, en la mateixa categoria. Pensa que no totes les persones som iguals, ni els catalans, ni els espanyols ni els peruans. **Omar** té per ell mateix la sensació de ser immigrant. Depèn d'on es troba el veuen com immigrant o com català:

“La sensació d’immigrant la tinc, per això he acabat en una associació d’immigrants. Jo sempre dic que perquè la societat em consideri català haig d’anar a Madrid o Andalusia. Allà em diuen tu ets català. Jo participo molt de trobades i la gent m’identifiquen com català. Home... hi ha diferents sectors de la societat, però encara queda molta feina per fer, fins que aconseguim la normalització”. “Crec que la gent demana més coneixement de la gent que arriba. Jo a l’Institut vaig estudiar història i l’Islam ocupa una pàgina dels llibres i són 700 anys d’història”.

Alguns joves com **Fatiha**, nascuda a Barcelona, ho relativitzen. Ella no vol que la percepció de ser persona immigrada li condicioni la vida ni li suposi problemes. Ho viu com un procés d’aprenentatge i de superació personal. **Bilal**, també nascut a Barcelona, ens diu que a vegades la societat el tracta com a recent immigrant. Ha après a conviure amb aquesta mirada, fins i tot sovint hi treu profit, encara que moltes vegades té un sentiment de provisionalitat que no li agrada. **Najat**, catalana de naixement, no vol que la percepció de ser immigrada li marqui la seva vida. Creu que la societat anirà fent un canvi de valoració i d’actitud respecte al fenomen de la migració. Vol pensar que es tracta d’una situació temporal, que la gent necessita fer un procés per acostumar-se al nou model de societat. **Layla** (1) fa 10 anys que viu a Catalunya i veu el seu futur amb interrogants i dificultats. En el dia a dia no, però quan busca treball sí. Quan diu que és marroquina comencen els problemes. La miren diferent, es sent discriminada. Són molts interrogants i dubtes.

En aquest sentit, **Dolores** expressa sentiments contradictoris, alhora que l’actitud i mirada de la societat és el que més afecta la seva persona. Creu que la veuen com immigrada pel color de la pell. Troba gent comprensiva però altres que mostren indiferència o un cert despreu. **Youssef**, amb 26 anys a Catalunya, diu que sempre serà vist com immigrant. No creu que a curt plaç la societat, carregada de recels i actituds no sempre positives, modifiqui la visió actual de la migració extracomunitària. El sentiment de provisionalitat també aflorix. No li sap greu no obtenir el

reconeixement, però li afecta en el sentit de limitar el seu posicionament i vinculació en destí:

“Sí, sí, sí. Jo he fet tot un pensament d'això i... Sí sí... o sigui, sempre... encara que tingui la nacionalitat, parli el català... Serè immigrant. Jo no em sento immigrant, ni aquí ni en ningun lloc, perquè, no sé... O sigui, jo sé que...estic molt aquí... conec molt el sistema d'aquí, la cultura d'aquí la conec molt, molt més que la del Marroc, molt més, i... em sento particip i les persones que em veuen així (com immigrant) doncs no... La sensació de què no saben on estan. O quina és la cultura en la que estan. Amb tot el tema dels valors, no? I tot. Però tinc la sensació de què els marroquins... Jo em sento marroquí quan, quan... hi ha aquesta sensació, em sento marroquí perquè no m'agrada que hi hagi rebuig, no? Llavors em posiciono com marroquí, a defensar la cultura. Sempre m'he sentit provisional aquí, sempre. Encara ara també”.

En canvi a **Hassan (2)** i a **Yunus** que ja fa 13 anys que viu a Barcelona, ni els sap greu ni els supedita ser mirats com immigrants. Ho viuen de forma diferent. Mentre que no els condicioni negativament les seves vides, no els molesta. Més aviat els hi és indiferent. *“Cada uno a su rollo”.*

En els relats següents observem com altres nois i noies no es senten tractats com immigrants i, per tant, divergeixen de les anteriors reflexions. Malgrat alguna excepció com Gabriel i Juan Pablo, la resta de joves han nascut en destí o han fet la migració durant la primera infància. Crec que es tracta d'un fet rellevant que explica la major vinculació i sentiment de pertinença social i cultural.

Said va venir de molt petit i malgrat els trets físics creu que la societat no el veu ni tracta com immigrant: *“No em fan sentir com immigrant. No sé si per la forma de vestir, parlar el català. No em tracten com immigrant. Molta gent m'ha dit si era català”.* El seu germà Aziz ho viu igualment *“Ara em tracten més com català. Em parlen en català, em pregunten si parlo en català”.* **Katy** tampoc sent que la societat la tracti com immigrada. És possible que algunes persones la vegin com immigrant, sobre tot gent gran que en sentir-la parlar en català es sorprenen i canvien la mirada. Ni **Carlos** es sent tractat com immigrant. Creu que parlar en català li dóna avantatge per ser considerat d'aquí. Es mou com un català, porta tota la vida aquí. *“L'únic que no tinc de català es la cara”.* Com fa notar també **Rajae** que creu que no és vista com immigrada perquè no es correspon a l'estereotip de dona marroquina, ni pel físic ni per la vestimenta:

*“No, la meua vida diària no, la meua feina, la facultat, no, perquè ja t’ho fan saber, ja t’ho diuen que tu no pertanys a l’estereotip que tenen dels demés”.
“Em fan veure diferent de la resta dels marroquins, perquè en el moment en què veuen tan diferent i amb una imatge negativa del Marroc, i quan arriben a parlar amb tu, s’identifiquen amb tu perquè es pensen que ets una noia d’aquí i de sobte s’assabenten que ets de l’altra banda. No em tracten com als altres”.*

Tampoc **Nadia** viu aquesta mirada ni percepció en pròpia persona. No creu que la societat la vegi i tracti com immigrada però sí que ho veu en l’acceptació i tracte que reben els seus coètnics. Un tracte basat en una relació asimètrica que veu a “l’altre” com inferior. Viure-ho li afecta com a altres joves, encara que a ells no els hi passi de manera directa. És un sentiment inevitable de solidaritat i lligam amb origen que persisteix i es revifa en aquestes situacions viscudes com injustes. En **Juan Pablo**, malgrat fer una migració més recent i també dels seus trets físic i l’accent, no es sent tractat ni vist com immigrant. Escolta la paraula immigrant i li sorprèn pensar que ell ho és, però no s’hi sent. Es veu com un més de la societat.

Gabriel va viure aquesta situació al principi d’arribar. Les dificultats administratives eren l’element de major hostilitat. Ara amb la nacionalitat les dificultats són menors i ho viu com una avantatge. Per ell existeix un abans i un després d’obtenir la nacionalitat:

“Ahora mismo no creo pero... a lo mejor he pasado todo lo que están pasando ellos a otra escala mucho más baja. Se tenían muchas más facilidades antes. Pero yo todas estas colas que hace esta gente para, por ejemplo, en el gobierno civil para el tema de los papeles también lo hicimos. También hemos pasado una mañana entera pasando frío. Todo esto también lo hemos pasado nosotros. Ahora ya no, porque teniendo la nacionalidad ya no. Todo esto lo he vivido ya. Entonces... en aquella época sí que me sentí inmigrante en el sentido de... de que tenía que ir a ese sitio y ahora con la nacionalidad no”.

Un element d’especial rellevància quan analitzem la construcció de les identitats dels joves a partir dels seus discursos, és conèixer com es posicionen a ells/es mateixos en relació als seus coètnics, com els veuen i què en pensen, tant dels pares com dels fills. La visió que mostren no deixa de ser un mirall de la visió que tenen d’ells mateixos. En alguns nois i noies biografiats es fa patent la necessitat d’autodiferenciar-se, fruit d’un sentiment d’enculturació i aculturació distint i també de la necessitat, expressada, de reivindicar-se a ells/es mateixos com més autòctons, establint límits amb els arribats recents. Ubicar als altres joves els hi serveix per ubicar-se a si mateixos. Veurem com,

en aquest sentit, projecten diferències entre els joves arribats recentment i els d'immigració antiga. També cal destacar que prenen una posició objectiva i crítica respecte als que venen a millorar les seves condicions de vida amb la cerca de treball i aquells que venen a aprofitar-se'n (segons diuen ells mateixos). Si organitzem els posicionaments i visions que els nostres joves tenen dels seus coètnics, tenim tres tipologies:

1. Els joves que veuen als seus coètnics parells com molt diferents i amb qui no s'identifiquen gens.
2. Els que prenen un posicionament més sociològic i són conscients de l'esforç que la migració suposa actualment per a les famílies.
3. Els que es mostren molt crítics amb els recent vinguts.

D'entre els nostres entrevistats que veuen als seus coètnics com molt diferents, **Fàtima** ens diu que veu "perduts" als que arriben ara i "com d'aquí" als de fa vint anys:

"Els que venen ara estan com perduts. Es sorprenen pel que veuen, no sé... Els veig diferents a mi. De fet mai he sigut com ells. Haver viscut sempre en un lloc totalment diferent, social i políticament i tot, i canviar-te a un altre lloc on potser tens unes llibertats, i potser altres no... Al teu país d'origen en tenies unes altres que aquí no tens, o potser no estan ben vistes... Però sí que és diferent. Es veu a simple vista. Els de fa vint anys són com d'aquí. Potser ni es reconeixen com diferents. Altres sí que els reconeixes però veus que ja porten temps. Alguns que a primera vista no els reconeixeria com marroquins, quan els sents parlar o actuar ja ho veus. Tot i parlar perfectament el castellà o català, ho veus..."

També **Najat** i **Nadia** estableixen molta diferència entre els joves nascuts aquí (Najat) i els arribats durant la primera infància (Lati), amb els joves que inicien el seu procés migratori actualment, en edats juvenils o adolescents. **Nadia** veu com iguals als que han nascut en destí o han fet una llarga socialització i enculturació. Es considera d'aquí perquè és on ha fet i fa la seva vida i on pensa fer la seva vida futura. Dels que acaben d'arribar, pensa que hauran d'adaptar-se, canviar moltes idees, moltes maneres de pensar i d'actuar. **Najat** també els veu molt diferents a ella. Pensa que els pares mantenen la cultura del país i els fills també. N'hi ha que volen integrar-se i n'hi ha que no, encara que alguns són més d'aquí que del Marroc. En relació als joves reagrupats recents i als que migren pel seu compte, **Yunus** ho contempla de forma semblant, encara que mostra una opinió confrontada, però també molt crítica. Creu que els que arriben en l'actualitat s'han d'integrar, encara que se'ls ha d'ajudar per

aconseguir-ho. Els veu diferents, més oberts. Alguns s'integren massa i això no li agrada. Viu aquesta contradicció. Vol que s'integrin però fins a cert punt. Darrera d'això hi ha el sentiment de lligam amb origen, no vol que es perdi. A alguns joves recent arribats no els accepta *“porque tienen la mentalidad de crear odio”*. **Youssef** també és dels joves que estableix diferenciació amb altres coètnics:

“Els veig molt, molt diferents. Quan vaig al Marroc també, o sigui, és... Sí, sí, sí, és una altra cultura (riu). És diferent, és diferent, perquè és la cultura marroquí. Jo no tinc la cultura, tinc parts de cultura marroquí, tinc elements, però no és la cultura marroquí. És que tampoc és la dels meus pares també, perquè... és que és diferent. Han canviat els meus pares en tots aquests anys, clar”

Hassan (2) fa una valoració positiva dels nouvinguts, encara que també hi troba diferències. Els veu bé, espavilats... Tots treballen. Veu diferències entre els que tenen un llarg període de residència i els que acaben d'arribar. En la manera de parlar, de vestir. S'hi fixa molt perquè a ell també li va passar. Quan va arribar la manera de vestir era diferent. Ara pensa que ell també era així. Ara no. S'hi mira en tot, en el vestir, que combinin els colors... tot el que es posa. Dels fills dels nouvinguts considera que: *“Bién, muy bién. Están muy adaptados. Yo diría que es fácil adaptarse...”* **Vanessa**, que troba diferències i es mostra crítica amb alguns joves, pensa que tenen la mateixa forma de viure que nosaltres, però clar, *“depèn de la zona on estiguin, és més diferent, per exemple, al Raval”*. Als seus pares no els hi hagués agradat viure allà, i a ella no li agrada anar allà, perquè veuen els filipins del barri molt diferents a ells.

Tots aquests nois i noies mostren resistències a ser categoritzats i col·locats en el mateix rang que els joves arribats actuals, encara molt arrelats a la cultura i societat d'origen, i recent iniciat el procés d'acomodació, adaptació i integració en destí.

Altres joves tenen una visió més associada al context actual de les migracions i del model de la societat receptora. Això es fa evident en **Omar**, a qui el seu treball diari amb persones que han realitzat procés migratori li dóna una perspectiva més oberta, ja que es troba fent de pont amb destí. Veu als joves coètnics en positiu, com gent que arriba buscant oportunitats i que vol millorar les condicions de vida. Tanmateix per **Fatiha**, que ressaltava la necessitat de plantejar-ho en termes de drets i deures i participació ciutadana: *“Els veig com gent que volen millorar les seves vides i tenen tot el dret com tothom. Mentre tinguin drets i respectin els deures, cap problema”*. Segons **Layla (1)**, la situació pels que arriben ara és molt dura, sobre tot per les noies

musulmanes que porten mocador (ella no en porta). Troba molta diferència entre els que fa anys que hi viuen i els que acaben d'arribar. Per aquells que acaben de venir la situació està molt complicada i dura. Pensa que a vegades es veu com que els fills dels immigrants es quedaran amb els llocs de treball. Als joves arribats recentment els tracta com a iguals. Ha canviat la societat i han canviat els que venen. Pensa que les noies que porten el mocador ho tenen complicat.

Dolores es posiciona com a igual i fa una presa de consciència basada en la solidaritat i igualtat: *“Em donen molta llàstima. Hi ha gent molt bona que ve per donar menjar als seus fills, o a la família, per la mare... per voler tenir una vida millor. Allà està molt difícil. Em fan molt pena. Els que fa anys que hi són els veig olé, olé... han decidit canviar pels seus fills... Els fills que estan aquí fa molt temps, em sento com si estigués... com si s'haguessin criat amb mi. Els entenc, és com si fossin jo”*. Igualment

Virgínia fa una bona valoració dels coètnics, pares i fills/es:

“A ver, yo soy ecuatoriana y a veces hablo por mi pero en general... hombre es que todos estamos aquí por un propósito, por mejorar la situación en nuestro país y nada mas. Los hijos hay algunos que se adaptan y otros no pero todo es cuestión de acostumbrarse. Los que no se adaptan no lo hacen por el simple hecho de que no... no se sienten bien, no hay la libertad como quien dice aquí como uno la tiene allá. Porque aquí comparado con allá vos tienes que tener cuidado. Aquí hay demasiada gente y las madres se preocupan demasiado y no te dejan hacer algo por si te fuera a pasar algo cosa que no debería ser así porque si estuviéramos allá podría ser peor”.

Gabriel també fa una valoració positiva, des de la proximitat de l'experiència personal:

“Qué puedo pensar?, no sé pues cosas buenas. Los veo gente alegre. Sabes que Colombia es el segundo país más alegre del mundo?. Les veo gente muy simpática, gente que no tiene mala intención para nada, siempre muchas veces pecamos un poco de inocentes. También un poco siempre vamos como haciendo la venia a todo el mundo pero realmente estamos todo el mundo al mismo nivel. Pero a lo mejor no es por el hecho de hacer la venia sino por el hecho de un respecto hacia la otra persona de que yo no le conozco de nada y hasta que no haga cierta confianza yo voy... no como hace la gente de aquí”

Les properes veus són crítiques amb l'escassa adaptació que algunes persones immigrades recents mostren. Les opinions són variades però totes tenen com punt en

comú l'imperatiu que tothom s'ha d'acomodar a la societat on resideix. Per exemple, a **Katy** li sembla bé que vinguin però ens diu que alguns estan "molt allà",

"bé, em sembla bé que vinguin, de fet els meus pares van venir perquè ho necessitaven, canviar de lloc pel fet de com vivien allà i entenc que molta gent vingui així, però a vegades veig que estan molt "allà", que no canvien la seva forma de vida per no trair al seu país i jo crec que t'has d'acostumar al lloc on vas, adequar-te on vius".

Rajae estableix una gran diferenciació amb els arribats fa anys i els nouvinguts recents. Entén els posicionaments en contra d'alguns col·lectius i persones nouvingudes, ella mateixa també es manifesta en aquest sentit. Té una imatge negativa d'ells. Fa diferenciació. No s'hi ha relacionat mai amb joves recent arribats. Sempre ha establert les barreres per qüestió d'estudis. Aquest és el tema clau i no tant les diferències de tipus cultural, perquè tampoc es relaciona amb joves autòctons que només vulguin sortir de festa. Malgrat aquesta visió, no cau en el reduccionisme i també té una mirada solidària i comprensiva. En general, creu que arriben en un molt mal moment, perquè tot és més difícil. Als que van arribar com els seus pares, els veu com iguals. *"Però normalment faig la diferenciació, és a dir, quan veig a una noia que ha crescut aquí com jo i que no ha aprofitat tot el que hauria pogut aprofitar doncs no ho entenc, no pot estar amb la situació dels seus pares. Però si m'agradaria que aprofitessin una mica més".*

Per **Bilal** també hi ha dos tipus de persones immigrades, les que porten molts anys de residència i els nouvinguts. La gent molt antiga que té, no els costums d'aquí, però s'ha sabut adaptar, i la gent que ve ara, verbalitza. Veu el futur de la societat amb transformació i creu que les noves generacions d'immigrats joves tenen molt a dir. Jutja que ara ha vingut una immigració que no se sap adaptar, que només volen drets, sense deures. Això també complica a tots, als pares, a ell i a tots. *"Dius ostres!. Jo tinc 24 anys i he tingut problemes de racisme... Hi ha gent que confon. Per exemple una conducta d'incivisme... en comptes de reconèixer el que ha fet, quan algú li crida l'atenció diu <és que ets racista>. Així no anirem enlloc... recapacita i pensa que t'han cridat l'atenció pel que has fet... igual que li diran a un altre si fa el mateix. No podem estar sempre dient <és que ets racista>...".* Dels fills de famílies immigrades amb anys de residència pensa que és una generació amb la que s'ha de comptar. Hi ha gent preparada, amb estudis... i que és gent que ha de canviar la realitat. Té molta esperança.

Mercedes és molt crítica i diu que no s'identifica gens amb els nouvinguts i creu que cal temps per canviar algunes de les seves actituds. No s'hi reconeix ni en els comportaments, ni actituds ni valors. **Lilian** també considera que hi ha dos tipus d'immigrants. Uns venen a millorar i altres venen a millorar d'una altra manera i això no ha de ser així. Alguns han venut la xacra (terreny) per venir cap aquí. Per les formes, el que diuen, la manera de vestir, d'expressar-se... hi ha gent que ve amb més educació, amb més cultura. *"No tinc relació amb joves del Perú, solament la meva cosina i la veig com jo"*. **Paulina** i **Layla (2)** tenen una opinió objectiva i crítica, alhora. Paulina expressa una evidència: *"Vemos de todo un poco. Unos que nos hacen quedar mal, otros que nos hacen quedar bien... como en todas partes"*. **Layla (2)** nascuda a Catalunya, considera que el seu grup d'iguals són els joves que com ella han nascut en destí. No s'identifica amb els joves que han arribat recentment del Marroc i manifesta que: *"Hi ha de tot. Alguns que venen per una vida millor, altres que no els agrada treballar, solament fer mal a la gent i això no m'agrada gens, per això que es quedin al Marroc"*.

Juan Pablo, equatorià, té una opinió molt centrada en la seva experiència personal. Veu la gent tal com és, de tot tipus. Detesta als equatorians "pandilleros". Els coneix de vista. Els nyeta de la Pegaso, per exemple. Ha tingut problemes amb algun grup perquè pensen que ell és d'alguna banda i busquen conflicte i confrontació. El veuen, sense coneixe'l, i es pensen que forma part d'alguna banda. *"Los detesto porque una vez casi matan a mi hermano, se pensaban que era de otra banda y lo tuve que defender y tuve problemas con ellos"*.

Carlos fa una valoració des de l'estereotip de la dona llatina. Considera que els que venien fa vint anys ho feien per treballar, sabien a què venien. *"Ara ve molta gent jove... i també és, es que no sabia per on començar, crec que últimament hi ha hagut un increment de veure la dona, sobretot la dona sud-americana com un estereotip de sexualitat des de la societat europea, no, les dones morenes, curvilínies. Aleshores allà ho saben i quan venen aquí, venen a... com diem habitualment a <correrse una juerga>, no, i la gent que ve ara per aquest motiu aquí es desmelena totalment, no són tan seriosos, tan responsables. He conegut situacions així, d'argenines, equatorianes i especialment a través de la meva mare que m'explica les coses"*.

Igual que Paulina i Layla (2), **César** es mostra molt crític amb alguns dels seus coètnics:

“Bueno, hay mucha gente que si, que ha progresado que ha ahorrado muy bien, pero hay mucha gente que trae su mala maña y que... hombre, hace quedar mal, si. Si, yo conozco mucha gente que no cambia, que... que sigue pensando en el robar, en el estafar, en el... yo que se... en el vivir siempre a lo más... y yo digo: pero hombre, tienes la posibilidad de cambiar, puedes conseguir un trabajo y vivir tranquilo, sin miedo. ¿Por qué haces esas cosas? Pero no, aquí la gente ya viene con esa idea, no? Que mira lo fácil, ganar dinero a lo fácil y luego irse. Y digo, <te vas con 6.000 euros, qué haces allí que se te gastan, no tienes trabajo allí>, pero no cambian la gente, no se”. Dels joves latins nouvinguts recents, César té una visió força pessimista “Muy mal. Los veo muy mal, todos han venido, es que se estan portando muy mal, vienen ya... Claro, vienen y los padres aquí los consienten en todo, porque puedan comprar de todo. No se, los veo muy mal. Hay muchos que se hacen pandilleros, otros no quieren trabajar, solo quieren ir siempre de fiesta (pequeño silencio), no se, claro, es que se está comenzando a crear un cambio de vida ahora pero que no es todo... todo lo que no han tenido allá lo tienen aquí. Hay unos que si, otros que no, pero la mayoría siempre que pueden se cambian”.

Per últim, cal destacar les diferències que estableix **Hassan (1)** entre els joves immigrants d'abans i els d'ara. Per una part critica la manca d'integració dels nouvinguts, però alhora critica l'excés d'integració dels més antics, entenent que això els fa perdre les arrels: *“Los que son nacidos aquí estan demasiados integrados. Los pobres no saben de donde son, si son marroquíes, españoles, si son del mundo... los que llegan, no se integran tanto”.*

4.2.3.- PER SINTETITZAR

En general, el relat dels joves corrobora la hipòtesi plantejada. Podem veure la influència que exerceix la diferència d'edat en pares i fills a l'hora de traçar camins paral·lels però diferenciats. Dues generacions amb realitats en contrast i expectatives de futur compartides però discordants. Els nois i noies nascuts en destí presenten una clara identificació amb la societat receptora, tot i no renunciar al lligam afectiu amb el llegat dels pares. Els que han fet reagrupament familiar segueixen la mateixa pauta

d'identificació amb destí, però el lligam amb la terra on han nascut i amb la memòria familiar és més fort. A migracions més recents, s'evidencia una major confrontació amb una realitat nova, no sempre fàcil, i també, major afectivitat i expectatives de futur relacionades amb la possibilitat d'un retorn que encara està en interrogant.

Cal tenir en compte que els processos identitaris de pares i fills són diferenciats en la mesura que cap dels nois i noies entrevistats van prendre la decisió de migrar per si mateix sinó que es van veure "forçats" a fer una trajectòria de migració. Els pares han iniciat la migració en edat adulta i la decisió ha estat pròpia. Els fills i filles s'han "trobat" amb la migració de manera involuntària però a una edat en què la capacitat d'adaptació és molt gran. Evidentment, la diferència generacional juga un paper important en les construccions identitàries, entrant en contradicció allò que els pares transmeten i el que els fills reproduïxen i s'apropien. Per altra part, cal tenir en compte les implicacions que comporta des del punt de vista dels etiquetatges i categoritzacions socials, l'adscripció ètnica assignada als nois i noies que pel nom, color de la pell, origen i classe social son identificats com "segones generacions" d'immigrants. Som davant una generació de joves que creix mirant endavant sense trencar amb el llegat familiar. Són més oberts que els pares, pensen diferent i s'atreveixen a dir el que pensen sense que això suposi trencament amb els vincles familiars.

Evidentment, i com vaig indicant al llarg del treball, cada noi i noia té veu pròpia i discurs personal, això no obsta perquè algunes narratives, afirmacions, idees i paraules es repeteixen, demostrant que diversitat és equiparable a similitud. Des de la situació actual i amb la perspectiva que ofereix la trajectòria familiar des que van iniciar el procés migratori, a través dels seus discursos, els nois i noies biografiats ens ofereixen la seva anàlisi de les vivències i realitats. En relació a les teories que proposa Eriksen, podem afirmar que:

- 1.- Tots els joves entrevistats mostren una clara aculturació en valors, formes de pensar i de viure el dia a dia, de la societat i cultura on creixen malgrat mantenir viu el vincle familiar. La religió en els joves d'origen musulmà, valors com el respecte, el menjar i les relacions familiars configuren un nucli dur que es resisteix a l'assimilació i fagocitació de la cultura dominant.
- 2.- Podem parlar de mobilitat situacional de la identitat, solament en el sentit de què en alguns moments i segons les circumstàncies qualsevol noi o noia realitza un "traspàs" d'identitat. L'origen cultural està present en la vida dels

joves, principalment en l'àmbit domèstic. La mobilitat situacional de la identitat l'hem d'entendre com la capacitat de "estar i ser" en una cultura o altra segons el context i les xarxes relacionals del moment. No trencar arrels però tampoc tancar-se a la societat on viuen i es relacionen.

3.- Es produeixen conflictes generacionals entre pares i fills per raó dels elements propis de les cultures juvenils i relacionats amb les pautes d'oci, relacions i modes, com manera d'afirmació del seu rol davant la família. Les diferències generacionals es troben en mig de la tensió entre la lògica de la continuïtat familiar i la transgressió que imposa el fet de ser jove. Menor entitat tenen els conflictes pel manteniment de costums i tradicions culturals. Els nois i noies tenen molt clar que mantenen el respecte al nucli familiar. Es tracta d'una estratègia de la que fan ús per mantenir un equilibri entre àmbit públic i privat. D'aquesta manera veiem que els conflictes intergeneracionals de tipus cultural hi són però en menor mesura que els conflictes per raó d'edat. La manera de pensar canvia entre una generació i l'altra, i malgrat que la situació de migració pot influir en una major conflictivitat, ja que es barregen edat i codis culturals diferenciats, sembla que la variable "edat" actua de manera preponderant.

4.- La presència d'un vincle estret amb el llegat familiar pel que fa referència a terra, família, cultura i societat d'origen fa pensar en l'establiment de límits preventius d'una plena assimilació en la gran majoria d'aquests joves. No obstant, cal afirmar que no es tracta de no voler formar part de la societat receptora. Tot el contrari. En formen part i volen formar-ne part, això no exclou el manteniment del lligam amb l'origen, per respecte als pares, per sentiments i emocions i per vinculació familiar.

4.3.- “SEMPRE DIC QUE SÓC FILL DEL MARROC, ADOPTAT PER ESPANYA I AMB SENTIMENT CATALÀ. AIXÒ ÉS EL QUE EM DEFINEIX”

4.3.1.- HIPÒTESI I PLANTEJAMENTS DE PARTIDA

En aquest capítol s'analitza més específicament quina identitat cultural elaboren els i les joves biografiats, a partir de la següent hipòtesi de treball: **Els fills de persones immigrades procedents d'altres contextos culturals tenen tendència a construir una identitat cultural flexible (complexa, múltiple...) en la que s'articulen elements de la cultura d'origen i d'acollida, que els poden portar a una no identificació única amb cap d'elles o bé a tenir unes habilitats i capacitats específiques per adaptar-se i acomodar-se a la cultura dels pares i a la cultura majoritària, segons les necessitats i context .**

Els autors i aportacions que sustenten aquesta hipòtesi estan detallats en el marc teòric. No obstant, i amb la finalitat de donar suport a la lectura, anàlisi i comprensió de les evidències empíriques obtingudes, en faré una breu referència a manera de connexió entre teoria i realitat.

Tal com hem vist en el capítol del marc teòric, i en referència a la construcció de la identitat, Song (2003: 113) es refereix als conceptes *hibridació i mixtura identitària*. Camilleri, Taboada-Leonetti, Vásquez i els altres autors (1990), a les *estratègies identitàries*. La *condició mòbil, dinàmica i adaptativa* és analitzada per Eriksen (1993), i la *múltiple* per Phinney (1993, a Labrador Fernández, 2001). Esteva Fabregat (1984), es refereix a les *qualitats de plasticitat* i Barth, (1976: 175) al *canvi identitàri*. Juliano (1998: 113) aporta el concepte *identitats fluïdes*, i Camilleri (1985) la *maximització d'avantatges*. La teoria de *l'adaptació transcultural* de Kim (1991, a Rodrigo Alsina, 1999) i el procés de *feed-back* en les interaccions quotidianes (Pujadas, 1993) són les altres teories que es contrasten en aquesta hipòtesi.

Per poder obtenir respostes explicatives i descriptives d'aquestes identitats en procés de definició, he partit d'uns interrogants inicials que busquen explorar les identificacions, circumstàncies, lligams, contradiccions, sentiments, amenaces, imatges, influències i equilibris que intervenen en cadascuns dels nois i noies i, també, dels seus universos de relacions socials i patrons culturals, durant el procés de construcció de la identitat.

4.3.2.- RESULTATS

Les informacions i percepcions expressades pels nostres joves permeten l'obtenció d'imatges i significats diversos, que sovint convergeixen i mostren perfils similars i paral·lels, i altres vegades, divergeixen en quan a les experiències de vida i a les identifications i pertinences.

1.- La identitat com resultat de la mixtura (Song, 2003):

Créixer entre dues cultures i referents permet aquesta relació dual, un anar i venir constant, que malgrat les possibles contradiccions enriqueix als joves. La identitat s'estructura a partir de les relacions i pràctiques diàries, i a partir dels referents que els joves tenen. Les situacions i esdeveniments que es produeixen en les diverses etapes de la vida, en concret i pel que fa referència a la recerca, m'estic referint a infància, adolescència i joventut, actuen conjunturalment en la definició de la identitat personal, tant social com cultural. D'aquesta manera, família i xarxes socials esdevenen els principals models on identificar-se en un univers simbòlic i real configurat de vivències freqüentment doloroses, amb barreja de sentiments contradictoris i que obliguen als joves a recomposar la identitat. En la frase d'**Omar** es posa de manifest aquesta multiplicitat i mixtura, *"sempre dic que sóc fill del Marroc, adoptat per Espanya i amb sentiment català. Això és el que em defineix"*. No estableix diferenciacions, sempre s'identifica com a igual amb tothom. No té en compte l'origen. Té amics procedents de l'Àfrica negra i no sap ni de quin país són. Quan està amb catalans defensa als marroquins i quan està amb marroquins defensa als catalans.

En el relat d'alguns joves queda explícit que el nucli dur és la família i totes les arrels culturals relacionades. **Fàtima** ho explica diferenciant elements del nucli dur i de la perifèria de la identitat cultural. La religió, el pensar en tenir una família, tenir fills, un marit, està d'acord amb la "seva cultura"... amb el Marroc... però fer-ho treballant, també. Tenir una carrera que t'agrada, treballar i tenir la sort de fer-ho... això està més vinculat al model català. Tot el que és laboral i de relacions ho vertebrava amb la societat receptora. Tot allò laboral, no està relacionat amb Marroc... *"Aquí la persona pot treballar... Hi ha menys trampes. N'hi haurà, però menys. Les relacions amb amics de tot arreu. Més amics són d'aquí. Algunes convertides a l'Islam i m'entenc més amb elles, això no vol dir que no m'entengui amb tots"*. La família, la procreació i la religió les situa en el centre com elements que configuren allò que persisteix en la identitat, en canvi el món extern: relacions, treball, estudis... formen part d'una perifèria més

subjecta a canvis i adaptacions. Això no exclou que elements del nucli dur no puguin modificar-se i transformar-se. **Fàtima** considera que els seus sentiments d'identitat múltiple, com musulmana i catalana, s'han reforçat en els últims anys, a mesura que ha madurat com persona. S'ha produït un canvi. Hi ha una barreja de sentiments i pertinences reforçades, *“sí que he canviat... Ara estic més segura de què sóc d'aquí, encara que sigui estrangera i que practico la religió. S'ha reforçat el sentiment de musulmana i catalana al fer-me gran...”*.

Per **Mercedes**, la família és l'únic lligam amb els orígens. La relació familiar és més peruana i sobre tot el respecte a les persones grans. La vinculació més estreta amb destí ve pels pensaments i la manera de ser. Com **Maria**, que manté viu el lligam a l'origen matern i al propi origen català. La mare i les xarxes socials han influït en l'assignació identitària.

“Jo sempre dic que sóc cubano-catalana perquè clar, jo no m'he criat en la cultura castellana, vull dir, sempre he anat a escoles molt catalanes, els llibres en català... Jo dic que em sento cubano-catalana, és la cultura que m'ha donat la meva mare i amb la gent que m'he rodejat sempre”.

En alguns casos, la dualitat i mixtura defineixen la identitat cultural però els sentiments manifesten algunes contradiccions, com en el cas de **Carlos**, que té molts lligams afectius amb elements culturals de Catalunya com la música o l'art i, especialment, la manera de pensar, encara que no li suposin un vincle identitàri ple perquè els comportaments i actituds segueixen fortament marcats per l'origen matern. En canvi, **Bilal** considera que li queda poc de la cultura dels pares i, que a hores d'ara segueix alguna pràctica religiosa més per tradició que per precepte, limita el nucli dur de la identitat cultural a la religió dels pares i a la figura del pare. Poques coses queden de l'origen familiar. És musulmà per tradició familiar, però musulmà occidental. La separació dels pares ha servit per trencar alguns lligams i arrels. La figura del pare es dilueix i això ha suposat més llibertat. Com **Lilian** que situa els límits en la ideologia i també valora molt la llibertat en la que viu, malgrat les reticències dels pares en algunes pautes de comportament. Tot el que relaciona amb destí és més lliberal, sobre tot valors i comportaments, i amb l'origen allò més conservador. Els principis que li han ensenyat a casa són diferents als que troba en el seu entramat de relacions i a vegades xoquen amb les experiències que vol viure. **Youssef** no vol fer solament introspecció i pensar la seva identitat. Fa una mirada més àmplia a partir de la seva experiència personal i pensa que no solament ell, sinó que totes les cultures són híbrides i múltiples en si mateixes. Percep diversitat al Marroc i molta aculturació a la

manera occidental per la colonització. Allà moltes coses li recorden a Catalunya i Espanya. Tot ho veu encreuat i barrejat. També la cultura catalana i espanyola. No troba cultures específiques en si mateixes. Veu mestissatge allà on va, com a Brasil d'on ha tornat recentment.

Layla (2), que es defineix com una persona amb barreja de dues cultures, col·loca el debat de la identitat en els drets de les persones. Tenir més drets a Catalunya li referma la identitat catalana, que ja té per naixement i socialització. *“Aquí tens més drets, allà no en tens tants. Això em fa sentir més d'aquí... Em sento més d'aquí que d'allà. Aquí he nascut i m'he criat...”*. Com **Layla** (1) que expressa viure contradiccions per la seva múltiple identitat, encara que els seus sentiments de catalanitat s'han reforçat darrerament. El seu relat també fa referència als drets. Sent que és dues coses, marroquina i catalana i també sent la religió. El sentiment de marroquinitat ha disminuït i es va reforçant la catalanitat, encara que no tenir els mateixos drets la discrimina i fa sentir immigrada. Aleshores els sentiments trontollen.

2.- La capacitat adaptativa de la identitat i la seva multiplicitat (Phinney, 1993):

En la majoria de joves entrevistats s'evidencia l'element dinàmic de la identitat així com la capacitat adaptativa i la multiplicitat. **Yunus** defuig la confrontació. Les circumstàncies problemàtiques no el fan sentir més marroquí. Algunes coses el molesten però procura evitar-les. Perdura *“tot el que està relacionat amb la religió. La relació amb els pares, el tracte amb la gent. “Al Marroc és diferent l'escola, la mesquita...”*. La seva forma de ser és més espanyola. Es sent més d'Espanya... També ho viu així **Omar** que ho descriu d'aquesta manera, *“jo sempre dic que he pensat en castellà o català i tot ho faig com si estigués aquí de sempre. Això no vol dir que no estigui allà...”*. Opina que la imatge construïda sobre la immigració juga un paper preponderant en les dinàmiques identitàries. La imatge és importantíssima. La persona que ve immigrada té una predisposició a entrar en la societat i adaptar-se, però si la societat no et “dóna” autorització perquè puguis entrar, és ben difícil... el que pensi la societat repercuteix sempre en les persones. L'apropament s'ha de produir en els dos sentits, perquè la societat ha de disposar els elements que ho facilitin. *“Jo m'identifico tant allà com aquí. La religió... em considero musulmà encara que no sigui practicant. Però bé, el fet religiós tampoc és d'allà o d'aquí”*.

Malgrat la joventut i no fer gaires anys de la seva migració involuntària, **Madiha** ha realitzat un procés d'adaptació gradual. La migració li ha canviat moltes coses. Lamenta haver perdut algunes relacions familiars, però manifesta haver guanyat en llibertat al parlar, al donar l'opinió, per exemple amb la relació amb el professorat de l'institut, en les relacions a la classe. Al Marroc amb els professors era més difícil parlar, aquí hi ha més relacions d'amics. Ho viu com una cosa positiva. *“Per exemple, al teu professor sí li pots explicar coses de la teva família, el que et passa... al Marroc no”*. Li agrada aquesta manera de fer. Es sent millor i pot expressar més bé el que li passa. Amb això ha guanyat. **Said** és un dels joves que ha fet una dinàmica adaptativa més consolidada. Els seus sentiments identitaris han canviat i actualment es sent més català que pakistanès, des de que s'ha fet més gran, especifica. La manera de viure, les amistats i xarxes de relació són d'aquí. *“M'he fet més gran i m'he sentit més d'aquí. Em sento més d'aquí. No crec que variï més”*. **Juan Pablo** refereix un allunyament respecte de la família que queda a Equador, que era un element important en la seva identitat d'origen, i progressivament es percep més proper a les pautes socials i culturals de la societat receptora. S'ha allunyat de la família, parla poc amb ells i mica en mica es perd el contacte. El més equatorià que li queda és la família que resta allà. Diu que el vincle més fort amb Catalunya és el Barça. Però hi ha més coses. Li agrada molt donar l'opinió i la seva opinió ha canviat en alguns temes importants. Per exemple, la manera de pensar les relacions home-dona està en procés de transformació important. La seva visió no és la mateixa d'abans. *“Yo antes era una persona muy machista. Ahora, no es que no lo sea, pero soy más tolerante. Creo que aun tengo que corregirlo. Allá muchas mujeres sufren y no estoy de acuerdo. Tengo una hermana, una sobrina... ¿me entiendes?”*.

Hassan (1) considera que el fet de viure a Barcelona i Catalunya ja és en si mateix el major condicionant de la seva identitat, encara que com hem vist, no oblidava els seus orígens i es segueix considerant marroquí i musulmà. Hi ha una certa contradicció al expressar la seva identitat, *“es que ya estoy aquí, que vivo aquí, y que pasaré el resto de mi vida aquí. Al principio me sentía más marroquí y después ya pasas a la vida de aquí”*.

Tots aquests nois i noies han realitzar un procés d'adaptació després de superar situacions i condicionants hostils. L'adaptació realitzada no els hi ha suposat trencament amb origen, sinó recomposició del seu lloc a la societat, de la seva persona i de la seva identitat.

3.- Les estratègies identitàries per maximitzar avantatges (Camilleri i altres autors, 1990, 1985):

La identificació cultural del joves està influïda pel context familiar, les relacions socials amb els iguals, les pautes i patrons de la cultura d'origen i de destí, per les imatges socials construïdes del grup d'origen, per les oportunitats i per les trajectòries d'èxit o fracàs escolar i/o professional. Aquestes circumstàncies són canviants i de tota mena, i tant les positives com les negatives poden tenir efecte en la persona i la seva identitat. De manera circumstancial i contextual, la identitat es va modificant a mesura que s'elaboren estratègies d'adaptació. Els joves cerquen ser acceptats per la societat i assegurar una identitat positiva, allunyada d'estereotips, prejudicis i estigmes. Busquen refermar la seva singularitat i diferenciació. En aquesta necessitat de reafirmació s'inscriu l'adopció d'estratègies identitàries i de nous patrons de comportament. **Layla** (1), com acabem de veure, expressa haver viscut un canvi identitàri progressiu y sentir-se cada vegada més catalana, diu que no tenir els mateixos drets la fan sentir com immigrada sempre, malgrat fer 10 anys que viu a Barcelona, encara que també expressa sentir-se amb major llibertat. Per ella el tema dels drets és una prioritat i per això verbalitza que quan retorna al Marroc de vacances hi ha coses amb les que està en disconformitat. *“El govern, l'administració... tracten malament a la gent. Si no tens diners no tens res. Si tens diners tens poder. Tothom ha de tenir els mateixos drets...”*. L'estratègia de **Layla** (1) es basa en reforçar la seva imatge d'occidental, malgrat no renunciar mai als orígens, i també en reivindicar els mateixos drets per al seu col·lectiu. **Madiha** ho explicita amb un element rellevant a la societat marroquina i de les persones d'origen musulmà a la nostra societat: el vestuari. Quan viatja al Marroc pren consciència dels canvis operats en la seva manera d'actuar. Ara pensa que allà no hi ha la mateixa llibertat per vestir. Malgrat que molta gent va vestida segons els usos occidentals, li preocupa com la veuran i què en pensaran si vesteix com a Barcelona. La mirada social li condiciona la seva manera d'estar. Fet que no li succeeix en destí. Opta per adaptar-se a cada lloc segons usos i costums, *“perquè la sort que tinc és que ho tinc bastant diferenciat. Per exemple, la manera de vestir. Jo tinc clar què agafo d'allà i què agafo d'aquí. Al principi quan arribes ets molt d'allà. No és que hagi perdut la identitat i ara no em senti d'allà sinó que ara em sento de dos llocs diferents”*.

En l'**Abel**, es produeix una dinàmica d'adaptació de la identitat a dos referents cultural. Sap què agafar d'allà i d'aquí. En això ha canviat. Inicialment conservava tot l'origen. Ara ha recomposat la identitat. No ha perdut els elements d'allà sinó que ha incorporat

els d'aquí i això el fa sentir de dos llocs alhora, com si tingués dues identitats. No té consciència de contradiccions entre una cultura i una altra. El vestuari li serveix d'exemple per explicar algunes de les estratègies que posa en marxa per adaptar-se als diferents contextos. Es vesteix totalment occidental, segons la moda juvenil, i això no li suposa trencar arrels. **Fatiha** maximitza avantatges d'aquells elements socials i culturals que considera els millors de les cosmovisions que configuren el seu univers social i cultural. Els costums, la religió, la forma de ser, l'hospitalitat..., convidar a la gent. Les relacions les estableix i conserva a la manera del Marroc. Són els valors que li han transmès els pares... és el que li agrada. Coses que el ritme de la societat receptora no permet prioritzar. En canvi d'aquí li agrada més el sistema social: la sanitat, l'escola, el sistema polític. Són aspectes que no pot comparar amb el que veu quan retorna per vacances al Marroc. A l'àmbit públic reforça els lligams amb la dimensió socio-política per sentir-se integrada, mentre que a l'àmbit privat manté el llegat cultural de la tradició familiar i musulmana.

Els joves com Bilal, Said i Katy, que es senten més catalans, tenen un posicionament molt decantant cap a la societat catalana. Per **Bilal** no hi ha necessitat d'estratègies. Quan sent la identitat d'origen dels pares amenaçada o desprestigiada ni la reforça ni li dóna més valor. Hi ha un posicionament d'indiferència barrejat amb sentiments crítics, *"potser tenen raó, sobre tot a nivell polític"*. Tampoc per **Said** que no necessita adoptar estratègies per adaptar-se i superar dificultats. Les circumstàncies viscudes no li produeixen canvis en el seu sentiment de pertinença. A vegades considera que ha tingut una trajectòria vital de privilegi. Sempre es sent més d'aquí. Ha començat a no celebrar el Ramadà. Això no ha suposat cap conflicte personal ni familiar. Les raons són estrictament laborals. Si treballa és més difícil complir-lo. Tampoc **Katy** utilitza estratègies d'adaptació. Està arrelada aquí i no necessita cap estratègia per adaptar-se, ho està suficientment. *"Jo sóc igual sempre, tant aquí com allà..., amb la personalitat i tot... sempre sóc la mateixa"*.

4.- La qualitat de plasticitat de les identitats flexibles (Esteve-Fabregat, 1984):

La permanència del lligam afectiu amb origen està demostrada en tots i cadascun dels joves, i les qualitats de plasticitat per adoptar la cultura de destí queden reflectides en les descripcions que fan els joves. **Juan Pablo** mostra una forta plasticitat per adaptar-se a les dues tradicions culturals. No obstant, creu que quan la societat tracta diferent a la persona immigrada es produeix un apropament a l'origen perquè li potencien el

sentiment quan el tracten com diferent o el rebutgen, sobre tot a l'àmbit laboral. *“No es que me hayan tratado mal, porque no deajo que me traten mal, pero te das cuenta en los sueldos, contratos, a decirte un día que te darán papeles y no te los dan... entonces, en este sentido, sientes que no te quieren ayudar”*. La plasticitat en **César** s'evidencia malgrat no fer més de 7 anys de la seva arribada i haver fet el procés migratori amb 17 anys. També està més proper ideològicament a la societat receptora en les idees i mentalitat de la gent. A nivell polític i social és crític. Fa un comparatiu entre Equador i Espanya. Troba diferències molt destacables en com es tracta a la gent, en els recursos i en les condicions de vida. *“Te lo digo, yo lo comparo con Ecuador y esto es una maravilla, vivir así, si todos viviéramos así madre mía, hombre, estaríamos en la gloria, no habría inmigración”*. **Salma** no es considera una musulmana practicant però, a través de la religió, explica l'equilibri que manté entre origen (esfera privada) i destí (esfera pública). Sempre ha pensat que les religions són iguals (es refereix a la catòlica i musulmana) i que ella es troba al mig. És musulmana però podria ser catòlica. La base és la mateixa, solament canvien algunes coses, però els fonaments són similars.

Per **Gabriel** l'adaptació no ha estat difícil sinó sinònim d'enriquiment personal. El sentiment que té és el d'adaptació d'una persona vinguda d'una cultura diferent. Adaptació i acceptació estan articulades en els seus sentiments de pertinença. És important sentir-se acceptat pels amics, pels veïns i veïnes. Una cosa és adaptació i l'altra identitat. Segueix identificat a la cultura i manera de fer de Colòmbia però adaptat als canvis. Pensa que la migració i el canvi han estat totalment positius i enriquidors. Amb la migració familiar ara la seva identitat colombiana és diferent, ha crescut i s'ha enriquit.

5.- La condició mòbil de la identitat (Eriksen, 1993):

Per **Fàtima** es tracta d'una situació d'equilibri, *“intento fer un equilibri. Sóc més d'aquí... però això de ser marroquina... També hi ha grans diferències entre ser marroquina i ser bereber. Els marroquins no consideren tan marroquins als berebers... com Catalunya i Espanya!”*. **Salma** pensa que s'ha adaptat significativament a la manera de pensar de la societat de destí malgrat que del seu relat s'extreuen algunes contradiccions, resultat de la connexió amb les dues cultures. Quan afronta les contradiccions queda clara la condició mòbil de la seva identitat. Des de la distància, el que més l'enganxa al Marroc és la religió, perquè encara que la família no siguin molt

practicants, és més forta la necessitat de celebrar la festa del xai, el Ramadà o altres diades assenyalades. Qualsevol festa o celebració la fa sentir més d'allà. *“En el Ramadà em sento no marroquina, sinó molt marroquina. No reso... no és que no pensi en fer-ho, potser d'aquí uns anys...”*. El més aferrat a la societat receptora és la llibertat, la manera de pensar, de relacionar-se i de comunicar-se. Les contradiccions són per la pertinença, *“a vegades penso que si vas allà o vens aquí no saps d'on ets”*. Al Marroc la tracten com si fos catalana o espanyola, com una immigrant que va a passar un mes i prou. Sent que s'allunya. *“Aquest any quan vaig anar al Marroc ja no em sentia d'allà. Molts amics ja no els veig... Són desconeguts per mi...”*. És no saber ben bé si és *“d'aquí o d'allà”*. Afirmar que el transcurs del temps l'ha canviat. *“La veritat és que sí. He canviat”*.

Sovint la recepció i vivència d'aquestes múltiples visions i pautes pot suscitar contradiccions en el pensament, actes, comportaments i actituds de qualsevol persona. Una barreja de fets i situacions que desperten sentiments oposats a l'hora d'actuar i pensar. La societat crea identitats fixes i obliga a identificar-te. No sempre la imatge i la identitat social construïda té connotacions positives i sovint la inferiorització de col·lectius i persones genera aflicció amb barreja de sentiments d'amenaça i desprestigi i de vivències doloroses. És en aquestes situacions quan la persona té necessitat de defensar-se i reforçar la seva identitat, sobre tot, la part de la identitat que és atacada. La reproducció social de prejudicis i estereotips, i per tant, d'identitats diferenciades és una constant envers els joves d'origen immigrant, perquè és un fet que passa de pares a fills/es. En **Rajae** és explícita la condició mòbil de la identitat. Quan es critica a la població immigrada, a la gent que ve de fora, se li referma la identificació amb la seva família, la valora més. Pel contrari, si es troba amb una família marroquí i la jutgen els diu que és d'aquí. No es tracta d'una evolució sinó de circumstàncies concretes. Mai s'ha volgut identificar plenament, *“crec que és ara que m'estic intentant classificar en algun lloc però per pressió. Però jo mai m'he sentit de cap lloc. Jo crec que la identitat s'imposa des de fora. A mi de petita doncs m'agradava jugar tant amb la Marta com amb la Fàtima”*. Refereix que la societat l'ha obligat a definir-se constantment i que la identitat atorgada depèn de la situació viscuda. *“Jo crec que em veuen catalana pel físic, vestit i pentinat, però si sortís amb mocador, no podria discutir que sóc d'aquí amb la gent perquè no em veurien d'aquí”*. **Rajae** està convençuda que la identitat assignada i imposada externament s'acaba interioritzant.

Katy recorda especialment que és nascuda al Perú quan menja els àpats que cuina l'avi, la resta s'ha anat diluint i desdibuixant. La mobilitat identitària és qüestió de

temps. A mesura que tens més anys de residència, t'adaptes millor “i et vas acostumant a ser d'aquí, vas creixent aquí, la teva vida la fas aquí, les teves primeres experiències les tens aquí, jo he crescut aquí amb lo qual em sento més d'aquí”. **Dolores** ho viu com un viatge d'anada i vinguda. Explicita gràficament aquest “anar i venir” de la identitat. Quan li pregunten d'on és, la resposta és contundent. És del Perú perquè hi ha nascut, però el sentiment d'identitat fluctua. “A vegades em sento una mica més peruana que d'aquí. M'ha passat més d'una vegada en què em deien `però tu t'has criat aquí`... et diuen. Dius sí, i aleshores et diuen, doncs ets catalana. Jo dic, però he nascut al Perú. Diuen ja, però ets catalana. Sí, també sóc catalana”.

La condició mòbil no la trobem tan present en aquells joves que es reconeixen com catalans sempre, malgrat mantenir el vincle afectiu amb l'origen familiar. És el cas de **Najat**, que sempre s'identifica com catalana, no obstant la societat la vegi marroquina; o pel contrari, com **Hassan** (1) que es sent “marroquí cien por cien y musulman también”, tot i fer anys que ha arribat del Marroc.

6.- El canvi identitari en les societats diverses i l'adaptació transcultural (Barth, 1976):

“Si jo m'hagués quedat al Perú no hagués sigut aquesta Mercedes”. La migració dels pares ha estat per Mercedes un fet transcendent. És una altra persona perquè viu en un altre món. Així ho pensa i manifesta. La identitat es modela pel context. Els contextos diferents canvien les identitats. El canvi identitari, entès com un procés, és possible tal com es desprèn de les paraules de **César**. Per una part assegura que és equatorià fins a la mort, per l'altra diu que es sent d'aquí perquè li han canviat els sentiments i les identifications. Amb Barcelona, principalment. Sent la ciutat com una part d'ell mateix i això el fa sentir com un més d'aquí. En el relat de **Virgínia** també es posa de manifest que el canvi identitari i la flexibilitat identitària segueixen un procés gradual,

“Por ejemplo... como te lo explico, yo vivo aquí y yo me siento bien aquí y... estoy adaptada, y hay costumbres que ya las he cogido de aquí también. Y esto me une más aquí. Y allá también pero ya no es lo mismo, tu corazón siempre va estar con tu país pero poco a poco dejas las costumbres de allí”.

La identitat és un tema de sentiments, vinculacions i pertinences. **Omar** creu que amb els anys els seus sentiments identitaris han anat canviant i que tot és resultat d'un procés gradual. “Jo he fet un procés. He nascut al meu país d'origen i després he estat

adoptat per aquesta societat. Tinc un sentiment per aquesta societat també. És on visc i on viuré els propers anys. Me l'he fet meva". Aquest sentiment de pertinença contrasta amb la mirada de què és objecte. Considera que la societat sempre l'obliga a definir-se i posicionar-se sobre els seus orígens i que es vist com un foraster malgrat haver fet la migració quan era un infant. Rebutja aquesta assignació identitària fruit de la ignorància i es reivindica des de la coneixença i proximitat.

"Per la imatge que tinc jo, a primer impacte, físicament no estic marcat pels estereotips marroquins, cabell i pell morena... A partir d'aquí, la gent sí que m'encasella bastant, però després quan ens coneixem és una altra història".

Per **Katy**, l'adaptació a la nova cultura i societat és qüestió de temps i és equivalent a canvi identitàri. La recomposició de la identitat precisa que el temps transcorri. La identitat amb la societat on vius, creix a mesura que passen els anys, *"quan més anys portes aquí més t'adaptes aquí perquè tindràs més coses aquí, si tinc fills... el que sigui, si estic aquí em sentiré arrelada aquí cada cop més"*. **Fatiha**, que unes vegades és identificada com catalana i altres com marroquina o immigrant, s'ha trobat amb circumstàncies que l'han apropat més a la cultura dels pares i l'allunyen (momentàniament) de la societat on ha nascut i crescut. Ara es considera més marroquina i musulmana que abans. Situacions, comentaris i mirades que l'afecten, però que no la fan pensar en marxar (especifica i ho vol deixar clar). *"Quan et diuen 'vete a tu país mora de mierda', i tu veus que la teva família i els teus amics són persones treballadores, que no fan mal a ningú... em reforça els meus sentiments marroquins, perquè m'ho han dit més d'una vegada. Sí, penso que ara sóc més marroquina que fa un temps"*. Quan veu la seva identitat d'origen amenaçada i desprestigiada no es tanca però es sent molt indignada i necessita protestar, reforçar-la i donar-li més valor. Aquesta reproducció social inferioritzadora i negativa pot provocar, en molts casos, una desvinculació entre jove i societat receptora i una vinculació més estreta amb l'origen. Les imatges negatives poden influir de forma decisiva en la vida dels nois i noies i les seves famílies, generant posicionaments a la defensiva per escapar de l'angoixa que produeix el conflicte entre preservació de la tradició i canvi, o bé en una situació de dicotomia estabilitzada, mantenint un equilibri entre l'esfera privada (origen) i pública (destí).

Mercedes també verbalitza haver canviat la seva identitat a mida que ha madurat com persona. *"Sí, jo no sé... tinc unes arrels que sé que les tinc, però que si no les tingués tampoc les enyoraria. És el que et dic, que tinc família que és l'únic que em lliga allà"*. Per **Mercedes** ser membre d'una família de Perú és l'únic lligam amb l'origen. La

relació familiar és més peruana i sobre tot el respecte a les persones grans. El que la lliga més aquí són els pensaments i la manera de ser com és. També **Verònica**, que com hem vist ha fet una migració de més gran, valora que la seva identitat ha experimentat canvis. Conserva de l'Equador la forma de parlar i els principis. Li ha canviat la manera d'enfocar la vida i d'entendre-la. El temps i la convivència fan els costums.

Per **Vanessa** no és rellevant la identificació que li atorga la societat. No és important. De les seves paraules transcendeix l'adaptació transcultural lligat a una condició mòbil de la identitat. *"A mi la veritat em dona igual, perquè jo sóc qui sóc i, si em diuen que sóc catalana, pues molt bé, i si em diuen que sóc filipina, molt bé també, no m'importa"*. Pel contrari, **Najat** es sent identificada sempre amb Catalunya. De fet no ens trobem davant un canvi identitari perquè és la terra on ha nascut. Es sent catalana, d'origen marroquí. En moments en què sent la identitat d'origen desprestigiada o negativitzada, la seva reacció és de defensa, però aquestes situacions no fan que es senti més marroquina. Continua sentint-se catalana. Veiem com les reaccions a situacions problemàtiques similars poden tenir respostes diferents.

Malgrat les constatacions anteriors, no podem afirmar que el canvi identitari es produeixi per un igual en tots els joves, passat un temps del seu procés migratori. Malgrat haver fet una adaptació normalitzada, trobem que **Farid** segueix sentint-se marroquí i poc català, després de sis anys de residència a Barcelona. De la mateixa manera que **Hassan** (1) segueix considerant-se principalment marroquí. Això no obsta perquè els seus processos d'adaptació segueixin un recorregut similar als dels altres joves. Senzillament parlem de sentiments i no de posicionaments aferrissats.

7.- Tota identitat neix del feed-back de la interacció social quotidiana (Pujadas, 1993):

Els relats dels joves són contundents i reiteratius. La identificació amb l'origen familiar és un aspecte fonamental del procés d'enculturació, de manera que les categories que podem incloure en el nucli dur de la cultura d'origen es mantenen i perduren en les diferents etapes de maduració personal. També, i paral·lelament, la societat receptora exerceix un influx constant, per mitjà de les normes, valors i pautes de relació. Un feed-back permanent d'influències i relacions múltiples que van configurant la identitat dels nois i noies. En les influències cal situar les mirades i identitats assignades que

tenen relació amb la condició mòbil de la identitat perquè els joves busquen reconeixement i acceptació

La interacció social és fonamental en les vinculacions i pertinences com s'ha reflectit en la majoria de relats. **Youssef** adverteix que la imatge que la societat receptora té de les persones immigrades influeix en la vida familiar,

“Sí, que influeix. A veure, a mi en la meua vida personal no, perquè tinc un cercle d'amics i tal que ja estan per sobre d'això, no? Però sí que influeix perquè m'afecta emocionalment, per un col·lectiu del que també formo part, no? D'una manera formo part, no estic fora d'aquest col·lectiu. I clar, és com una mica de tenir empatia. I també pensar amb l'altre, i els meus pares també, no? Als meus pares els hi afecta també i... quan els afecta, a mi també m'afecta”. Malgrat tot, Youssef intenta ser objectiu i opta per “explicar i donar a conèixer”. “Explicar i donar més elements perquè es conegui aquesta cultura que no es coneix, que l'estan atacant, i veure que en les societats, en les cultures hi ha bo i dolent, o sigui, en totes parts. No hi ha una que és millor que una altra, no?”.

A **Nadia**, sentir la seva identitat d'origen amenaçada li fa replantejar-se coses i opina que això és bo. No obstant, en alguns moments té contradiccions encara que la seva identitat flexible, adaptativa i dinàmica li atorga elements per superar-les, “a vegades quan comences a prendre decisions per tu mateixa sí que et condiciona molt sobre tot quan durant uns quants anys han estat allà els teus pares `això sí`, `això no` i fins que tu descobreixes que pots dir que sí o que no, que tu vols fer això o allò, doncs fa una mica de conflicte interior”. **Juan Pablo** diu que la imatge que la societat receptora té de la immigració i les persones immigrades no influeix en la seva vida. Quan ho sent, sí que l'altera i l'importa, però no li afecta la seva vida perquè ha optat per passar del que es pugui dir. No considera que es parli d'ell en concret, sinó en general. Creu que hi ha gent de tota mena, tant immigrants com autòctons, gent que coneix que el fan quedar malament com membre d'un col·lectiu determinat. Identificar-lo erròniament com membre de banda llatina li ha suposat canviar en alguns aspectes de la seva vida,

“la verdad es que cuando me han tocado lo he vivido fatal porque a mí por ejemplo me ha gustado siempre llevar pendientes, cadenas largas... pero no porque sea de bandas, sinó porque me gusta porque escucho un tipo de música con la que me identifico... y las bandas también lo tienen en común. Algunas veces ha pasado como si me confundieran o criticasen. He cambiado mucho, no me visto como antes”.

Virgínia també considera que la “mirada” vers la població immigrada influeix en la seva vida. Es produeix un feed-back entre la mirada i la resposta. Per Virgínia no totes les persones que han fet procés migratori són iguals i uns paguen pel que fan els altres quan es valora a tothom de la mateixa manera, *“porque por ejemplo hay personas que son de otros países que hacen cosas malas pero claro el simple hecho de ser inmigrante congenia con todo el grupo de inmigrantes que están aquí”*. Quan es sent discriminada, en aquell moment no li dóna importància però després ho viu malament i *“siempre digo, a mi que me importa lo que me digan, soy ecuatoriana y punto”*.

Hassan (1) que es sent molt lligat a la cultura marroquina pensa que socialment ja està més adaptat aquí. Li diuen que és més català que marroquí pel temps i per la forma de pensar, però creu que el més important és com es sent cadascú, al marge del que vulguin els altres que siguis. La imatge que la societat receptora construeix de la migració d'origen musulmà li afecta com persona i en la seva vida quotidiana. Diferencia entre aquelles persones que el veuen amb bons ulls com un marroquí integrat a la societat catalana, i els que el miren amb mals ulls, com immigrant marroquí de classe baixa. Reflexiona sobre la mala imatge que tenen els marroquins. *“Pues sí, desde que pasó lo de Madrid, la imagen bajó mucho. Lo que pasó en EEUU me dolió, pero lo de Madrid me dolió más. Yo quería que ojalá que no fuera Al Qaeda, que fuera ETA”*.

Per **César**, relacionar-se amb autòctons i conèixer el model de societat li ha canviat l'escala de valors i les coses que prioritza i amb les que té més afinitats. Les vivències experimentades en un model de societat diferent del que coneixia és el que més l'ha enriquit .

“Me gustan más las ideas que tienen aquí, el trato a la gente, no se yo... O pensar que dicen que España es de Europa el país que menos... que menos ayudas a las personas ahí, creo que he escuchado una noticia. Te lo digo, yo lo comparo con Ecuador y esto es una maravilla, vivir así, si todos viviéramos así madre mía, hombre, estaríamos en la gloria, no habría inmigración. Pero... no se, creo que es peor en Ecuador, pero en cambio en Ecuador... (silencio). Hombre yo en Ecuador siempre había creído... bueno, siempre mi generación, creo que la generación que yo (...) siempre ha tenido ese ideal de cambiar el país. Siempre en el colegio nos inculcaban, claro dejaban las clases y el profesor empezaba a charlar de la crisis económica, entonces se aproximaba de que muchos eran emigrados y de todas cosas...”. *“Aquí lo que me gusta es*

la organización, el tema de la salud, el tema del transporte, de que el transporte aquí es una maravilla, aquí, aunque no lo parezca, pero para mi es una maravilla”.

Layla (1), exemplifica el feed-back que rep en els discursos, missatges i imatges del mitjans de comunicacions. Quan surt el país on va nèixer solament es veu pobresa, pobles marginats. Aleshores li fa mal i vol defensar el Marroc, intentar explicar quina és la situació. *“A vegades quan no saben que sóc marroquina i la gent comenta “Esos moros... i dic que sóc marroquina... Això em passa moltes vegades. La gent es queda parada...”.*

8.- Les identitats són fluides (Juliano, 1998):

Fatiha té una identitat fluida i flexible, que li permet superar contradiccions i relativitzar situacions adverses. Hem vist que l'assignació identitària l'obliga a recomposar la seva identitat en diferents circumstàncies, que per moments l'apropen més a la cultura marroquina i altres a la catalana. **Nadia** ha viscut moments de conflicte familiar amb els pares per aspectes relacionats amb la religió. Pensa que la seva identitat, necessàriament, ha anat canviant amb el temps. Els conflictes amb els pares la van allunyar de la religió i de la terra on va nèixer. Tot va venir per la imposició de la religió, del mocador... Es va rebel·lar en contra, com altres noies, ens diu. Però el temps canvia les coses *“perquè veus que no és ni la religió ni la terra, són maneres d'entendre-ho”.* Els moments de convivència en el nucli familiar la fan sentir més arrelada als pares, però *“quan surts al carrer és com si ja no hi fossin, és una altra cosa”.* És aleshores quan la identitat s'obre i amplia a l'exterior.

Juan Pablo creu que els nois i noies que han viscut un procés migratori durant la infància o adolescència tenen una identitat més flexible. Relaciona aquesta flexibilitat amb enriquiment d'allò que és millor de cada lloc i en compartir-ho.

Aziz, arribat de petit, ha anat consolidant una identitat múltiple i fluida. La flexibilitat la posa de manifest en les relacions familiars, que és l'espai on es sent més pakistanès. Amb els amics i les relacions socials es sent català. També en la manera de viure. Encara que segueix tenint una part d'identitat pakistanesa, li costaria adaptar-se a la manera de viure del Pakistan. Veu a la gent més tancada. Després d'anys de residir a Barcelona, **Aziz** va viure amb alegria el viatge al Pakistan. Durant aquells dies es va

sentir més pakistanès. Malgrat aquest sentiment conjuntural, diu que cap als 15 anys va començar a experimentar un canvi important en la seva identitat,

“em vaig començar a sentir més català i una mica menys pakistanès...”. “Sóc més pakistanès en la relació familiar i sóc més català en les relacions, pel fet de viure aquí, els amics, la societat... La manera de viure d'aquí... Em costaria adaptar-me a la manera de viure del Pakistan, són més tancats...”

Rajae es mostra amb una identitat *“oberta totalment”*. Durant la infància no es sent de cap lloc perquè ningú li ha preguntat. A mesura que es fa gran, i troba que tothom vol classificar, es rebel·la, *“dius, no, no m’he classificat mai, no em classificaré ara”*. Com altres joves prefereix ser ciutadana del món. No hi veu cap diferència entre ella, qualsevol persona que visqui al Marroc o a Suècia. **Youssef** està convençut que totes les cultures són (actualment) resultat de realitats interconnectades i que no podem entendre-les com entitats aïllades ni pures en si mateixes. Per Youssef la seva identitat és una barreja que sap modelar. Tot és més d'aquí, tots els referents... Abans havia viscut amb contradiccions, però ara no ho interpreta d'aquesta manera. Allà on abans havia contradiccions ara hi troba interconnexions. El que abans li suposava confrontació identitària, ara és enriquiment. Totes les cultures conviuen entre elles, hi ha molts elements d'afinitat, proximitat i analogia.

4.3.3.- PER SINTETITZAR

Les reflexions dels joves entrevistats, fetes des de la perspectiva que dona cada trajectòria vital, responen a la hipòtesi formulada inicialment. Cada noi i noia es mostra amb la seva individualitat però mantenint unes característiques que hem d'entendre com comunes. Efectivament constatem que es tracta de nois i noies amb identitats flexibles i múltiples, complexes com ha de ser en una societat que ho és creixentment, i que es construeixen des de la hibridació i mixtura present en les societats amb diversitat cultural. Són identitats que es construeixen des de la positivitat. No reneguen ni de l'origen ni de la nova pertinença. Hi ha diferents graus de pertinença a la societat i cultura on van nàixer els pares, o ells mateixos, i a la societat on s'han socialitzat i enculturat, però sempre des d'un lligam afectiu i proper.

La frase que dona títol a aquest apartat, *“Sempre dic que sóc fill del Marroc, adoptat per Espanya i amb sentiment català. Això és el que em defineix”*, és ben significativa

de les competències interculturals d'aquests joves i de la capacitat d'adaptació a contextos canviats.

En aquest sentit, podem afirmar que:

- 1.- La migració dels pares permet als fills i filles construir una identitat cultural múltiple i flexible. Prenen com referents els elements que consideren més positius de la cultura familiar i de la cultura de la societat on creixen, desenvolupant cada noi i noia la seva identitat a base d'elements entrelaçats d'una i altra. No es tracta de renúncies sinó d'incorporacions per sumar i enriquir.
- 2.- Podem parlar d'identitat múltiple en molts casos, que de manera més rellevant s'evidencia en els joves d'origen marroquí, ja que es refereixen a la seva identitat com: musulmans, marroquins i catalans.
- 3.- La identitat és canviant, i per tant, mòbil, dinàmica, fluïda i adaptativa a la nova societat. Podem parlar, realment, d'ús d'estratègies identitàries per adaptar-se a les situacions que van sorgint al llarg de la infància, adolescència i joventut.
- 4.- Es produeix una adaptació transcultural a partir del coneixement i vivència de la nova societat, demostrant-se que la distància cultural és menor de la que a vegades es vol demostrar. Les cultures tenen més interconnexions i similituds que diferències i diversitats. Aquest semblança facilita l'adaptació a cosmovisions varidades.

4.4.- “PREFEREIXO QUE M’ACCEPTIN I EM VEGIN COM VULGUIN, PERÒ QUE M’ACCEPTIN”

4.4.1.- HIPÒTESI I PLANTEJAMENTS DE PARTIDA

En aquest capítol analitzo de quina manera la construcció de la identitat porta a situacions de confusió, dificultats i contrarietats, i també de resistència i creativitat; i com aquestes experiències i sentiments afecten als nois i noies. Per poder-ho conèixer i comprendre, la hipòtesi que plantejo és la següent: **El procés d’aculturació dels fills de persones immigrades procedents d’altres contextos culturals genera una construcció conflictiva de la identitat, que en alguns casos condueix a una etnogènesi.**

Recupero del marc teòric els autors i teories que sostenen la hipòtesi, fent-ne una breu referència de cadascun d’ells i elles. Sayad (1998: 26) es refereix a la crisi identitària dels nois i noies “*d’entre-dues*” cultures. Khellil (1997: 39) estudia la *no conformitat* amb cap de les dues i Naïr (1998) es refereix a les *dificultats d’adaptació*. El *tercer producte cultural*, és una aportació de Thompson (1994: 190), mentre que Aggoun (2001) proposa la *capacitat creativa que ofereix la interculturalitat*. Entenc que aquestes aportacions sustenten la teoria de l’etnogènesi, entesa com la nova identitat ètnica i cultural que elaboren els joves enculturats en diversitat de referents.

Aquest referent cultural múltiple que tenen els fills de les persones immigrades, i que Denoux veu com causa de contradiccions, juntament amb les dificultats d’adaptació que sovint es presenten a l’inici del procés migratori, poden ocasionar que l’encreuament cultural no permeti arribar a una ubicació cultural definida, o bé, pel contrari, que es nodreixin de les diferents cosmovisions, construint una identitat plural, oberta i amb un capital humà, social i cultural més ric. En aquest sentit és necessari analitzar si el procés migratori realitzat durant la infància o adolescència pot provocar que alguns nois i noies es considerin o percebin diferents a la cultura d’origen i a la receptora, atribuint-se una identitat cultural discordant. És important saber quin és el seu referent cultural i diferenciar entre la identificació pròpia i la que li atorga la societat. En aquest viure entre dos referents culturals, cal examinar si, respecte a la societat, necessiten sentir-se diferents i alhora ser acceptats, o bé prefereixen “no sentir-se diferents”; i també quins sentiments mostren en relació a origen i destí. En alguns joves el canvi és evident als pocs anys d’iniciat el procés migratori. Ho podem entendre com una “mutació ètnica”, és dir, un traspàs a la cultura d’adopció o bé una

etnogènesis pròpia, diferenciada, identificable amb altres persones del grup d'origen y que no es correspon estrictament ni amb la cultura d'origen ni de destí, però que alhora es nodreix d'ambdues.

4.4.2.- RESULTATS

Vivim una època de canvis i transformacions socials d'una gran magnitud. Les cultures i identitats es troben en interacció contínua produint-se, com a resultat, múltiples pertinences i vinculacions. Totes les generacions canvien la societat i els models i patrons culturals. Ara, més que mai, es fa evident que societat i cultura són ens dinàmiques. Les generacions de fills i filles de famílies que han realitzat procés migratori són actors actius i crucials en aquests esdeveniments, ja que amb les seves identitats també modifiquen l'escenari social.

1.- Crisi identitària dels nois/es “d'entre-dues” cultures (Sayad, 1998):

Els relats que es detallen a continuació mostren la dualitat i l'encreuament cultural en què creixen nois i noies. S'evidencia una situació de trànsit, d'una cerca activa per trobar un “lloc” i un reconeixement que no sempre és a l'abast. Més que parlar de crisi identitària hauríem de parlar de creixement personal i transformació identitària lenta i gradual. Són una generació enfortida per les múltiples experiències de negociació i conciliació entre l'àmbit públic i el privat. Pel model de fortlesa que han rebut de la migració familiar i per l'aprenentatge de resistència que caracteritza la infància i adolescència en trànsit d'origen a destí. Esdevenir adults/es entre dues cultures és sinònim d'enriquiment i d'obertura pels joves amb els que he treballat, malgrat sigui negociant i sortejant entrebancs i contrarietats. Els discursos mostren realment que la majoria dels joves creixen amb el sentiment d'estar amb o entre dues cultures i entre dos “llocs”, que no sempre entenen ni viuen com totalment diferents. Les fronteres i límits culturals no són delimitats ni estàtics, sinó flexibles i porosos. La relació familiar i l'àmbit domèstic recrea l'origen, mentre que les interconnexions i relacions socials situen als nois i noies en la societat de destí. L'amalgama cultural és viscuda positivament, tot i les sensacions contradictòries que en alguns joves provoca. Alguns joves expressen gràficament viure entre dos móns (cultura i societat) diferents, altres volen estar entre aquests dos móns, mentre que en algun cas es vol viure amb dos

móns. **Salma** expressa gràficament aquest sentiment d'estar entre dues cultures i entre dos móns diferents:

“Mig, mig... Estic al mig. Hi ha moltes persones que diuen tu ets musulmana. Sí ho sóc, però no sóc d'aquelles musulmanes que són... M'identifico com marroquina però també tinc molt d'aquí. Més d'aquí que d'allà. M'identifico com espanyola, no catalana. Espanyola sí”.

Mentre que **Aziz** estableix la diferència cultural concretant-la en l'àmbit familiar i social. A mida que passa el temps, cada vegada veu més diferent el que troba a casa i el que viu al carrer. És més pakistanès a casa amb la família. És més català fora, amb les relacions, els amics, la societat. La manera de viure ja és occidental. Passats els anys d'arribada, diu que li costaria adaptar-se a la manera de viure del Pakistan. Veu la gent i la societat d'allà més tancada. També **Layla (1)** es sent entre dos móns i opina que la seva identitat cultural és una barreja no diferenciada, fruit de viure des de fa deu anys entre dos referents. Sempre es sent entre dos móns. Això li produeix una mica de confusió. Quan va al Marroc li diuen que té un comportament espanyol i occidental. A vegades ha de fer esforços per pensar el que està fent o el que farà perquè diu que al Marroc hi ha coses que són tabús i s'ha de controlar per no fer allò que no toca. De totes formes, quan ho analitza, no veu tanta diferència. Diu que les diferències s'exageren en excés. *“Potser hi ha diferències si vas a pobles, però a Tànger... no. És molt occidental. Hi ha molts espanyols vivint allà”.* De la mateixa manera **Najat** es sent, sense cap mena de dubte, entre dues cultures: *“Moltíssim. Perquè estàs entre dos llocs”.* El sentiment vinculat a l'origen es manté no obstant els pares siguin marroquins amb molts anys de residència a Barcelona (més de trenta), musulmans amb pràctiques religioses “ligh”, crítics i força desvinculats de relacions amb la societat d'origen. **Paulina**, de migració recent i més tardana en l'edat, creu que tant ella com la seva mare, amb qui es sent molt propera i comparteix habitatge i treball, tenen la sensació d'estar entre dos móns ben diferents, sobre tot en l'àmbit laboral, on hi passa moltes hores:

“Hemos tenido la sensación de estar entre dos mundos diferentes. El estilo de vida de allá es muy diferente al de aquí. Aquí... llevas un estrés con el trabajo y todo... allí trabajas igual pero... no es tan estresante como aquí”.

Lilian ens diu que té una amalgama cultural resultat de l'annexió: *“d'una mica d'allà i d'aquí, però sobre tot d'aquí perquè és el que he viscut... i conec. La meva cultura és més d'aquí”.* De les seves paraules podem entreveure que al fer referència a les diferències culturals, emfasitza les desigualtats de gènere en origen:

“Sí a vegades em sento peruana. Quanestic al Perú no em sento ni peruana ni espanyola. Estàs al mig... Jo suposo que si fos un noi diria que no tinc cap problema, que s'exagera. Com que sóc noia crec que s'exagera més per la mentalitat més retrassada. Sobre tot per les relacions homes-dones”.

Dolores relaciona socialització i enculturació amb la seva identitat. *“M'he criat aquí i el meu referent cultural és aquí”.* Malgrat aquesta afirmació sí que sovint es troba entremig, sobre tot en relació a la família. Els records de la seva infantesa, l'estimació a l'àvia és el que la manté connectada al Perú.

També tenim els nois i noies que més que sentir-se, volen estar entre dues cultures o móns, com **Gabriel** que viu positivament l'encreuament cultural i el vol potenciar. Ha fet una gran adaptació a la societat i cultura catalana i ara que ja han passat onze anys des que va arribar a Barcelona, i en té vint-i-cinc, creu que ha arribat el moment de recuperar les seves arrels. Són onze anys a Barcelona i ja té les costums d'aquí. Fins i tot la parla ha canviat. Ha perdut l'accent i la gent s'estranya quan sap que és colombià perquè tampoc ho sembla físicament. Està convençut que les diferències entre països i cultures hi són però menys del que es diu. Comenta que molts coneguts i amics de la família els veuen diferents a les famílies autòctones perquè en les relacions familiar són més càlids i més afectuosos. Creu que això es porta a la sang i no es perd. Per això quan recentment ha tomat a Colòmbia de vacances s'ha sentit genial, molt bé, tot i que els primers dies es sentia estranger i aliè, fet que li generava sentiments estranys. Diu que necessitava anar-hi. Com si hagués perdut una part de la seva essència i ara l'ha recuperat. El temps li havia fet perdre les vinculacions i la pertinença, sense donar-se compte. Necessitava anar per recuperar-ho. Li agrada sentir-se entre dues cultures *“y considero que a partir de ahora me voy a sentir más aún entre dos culturas que hace 11 años porque quiero volver más a Colombia para no perderlas”*, malgrat que *“culturalmente soy más de aquí, la verdad. Me he adaptado mucho a lo que es el ritmo de vida de aquí”.*

Youssef ens apareix com un jove especial. És l'exemple de la capacitat d'adaptació i creació en context multicultural. Ha viscut món i això queda reflectit en el seu relat. Abans es sentia entre dues cultures. Ara es sent i es vol sentir entre moltes cultures, perquè les ha conegut i n'ha adoptat valors i pràctiques amb les que es sent còmode. El viatge al Brasil l'ha obert a un món plural. També opina que s'exageren molt, molt, les diferències. *“Ara he fet tot una... he conegut, he estat 6 mesos al Brasil, no? I he estat pel Marroc i aquí. He vist que hi ha el mateix aquí, al Brasil i al Marroc, o sigui, hi*

ha gent bona i hi ha gent dolenta; hi ha gent que et vol enganyar i hi ha gent que és noble”.

Viure amb referents culturals diferents i múltiples enriqueix les cosmovisions d'aquests joves i les seves vinculacions. Cap dels nois i noies refereix patir una situació de crisi en el sentit de dificultat, conflictivitat personal o moments crítics. És una situació de creixement i desenvolupament personal. La identitat es va perfilant a través de la confluència, el consens i l'articulació dels patrons culturals. No pensen que les diferències culturals entre origen i destí siguin grans, infranquejables, ni inconmensurables, tot el contrari, es viuen com un llegat que els dota de major riquesa i capacitat de tria. **Omar** fa un pas endavant en aquesta apreciació i vol deixar clar que no viu entre dues cultures sinó amb dues cultures. Rebutja entendre les diferències culturals com incommensurables. Té la sensació que viu amb dues cultures, no entre. Convençut de què som més semblants del que sembla, creu que la millor cultura és aquella que agafa el més propici i favorable de cadascuna. Com la interculturalitat. El més positiu de cada cultura. Així ho pensa i practica **Juan Pablo**, que no es considera diferent de la cultura dels pares ni de la cultura catalana. Té coses d'aquí i d'allà, i es queda amb el més bo de cadascuna. També viu les diferències, però creu que s'amplifiquen. No es considera diferent dels pares excepte en temes com les relacions de gènere. *“Mi padre es muy machista, siempre lo ha sido... y mi madre en lugar de ponerlo en su sitio lo defiende... y yo no estoy de acuerdo, les digo. Entonces se lo piensan. Las mujeres también lo tienen integrado. En este aspecto del machismo es en el que más diferente me siento”*, i en aquests temes i en altres que l'han obligat a replantejaments i reflexió es sent més proper al món que està trobant en destí.

També **Fatiha** ens diu que s'exagera la diferència cultural, *“la diferència s'exagera entre les dues cultures. La base cultural és igual”*. Construeix la seva identitat en positiu. Agafa el bo d'aquí i d'allà. Creu que ella i la seva família són gent oberta que han pogut adaptar-se i integrar-se. Entenen als d'aquí i als de fora. *“Tenim molt a veure”*. O **Layla (2)** que d'igual manera es considera amb una identitat que és el resultat de viure amb dues cultures, la catalana i marroquino-musulmana, a les que no valora com especialment diferents. Creu que la seva cultura i identitat és mixta, barreja transcultural i que es pot conviure perfectament amb aquesta dualitat. Viure amb els dos referents culturals no li suposa una situació de crisi, encara que a vegades això li crea una mica de xoc, però diu que es pot conviure amb les dues... respectant i amb tolerància. Posa l'exemple de les religions. *“He estudiat les dues religions i no hi ha tantes diferències”*. **Katy** té una vivència positiva de la seva identitat, que considera

més àmplia i complexa. No dedueix que sigui una identitat diferent i nova sinó múltiple. Té sentiments positius vers destí i origen. Li agrada el que té perquè té una mica d'allà i una mica d'aquí. Considera que és una bona manera de ser, tenir coses bones de cada cultura. *“Però no en faig una de nova. És una barreja”*.

No tots els nois i noies expressen aquest sentiment de viure i estar entre-dues cultures o referents. Les apreciacions són importants alhora d'establir l'anàlisi dels perfils biogràfics. Com és el cas de **Said**, un dels pocs joves que no es sent entre dues cultures. Durant el seu relat expressa clarament sentir-se d'aquí i molt poc del Pakistan. També **Hassan (2)** diu no sentir-se entre dues cultures. Això no exclou que valori com molt positiu *“estar y saber de varias culturas. Cuanto más conoces mejor”*. **Abel** que creu no tenir una identitat diferent, pensa que *“ha adaptat la cultura peruana i catalana a la seva situació”*.

2.- La no conformitat amb cap de les dues cultures (Khellil, 1997):

En contra del que proposa Khellil no he constatat que els joves biografiats es manifestin disconformes amb les cultures de referència i pertinença. La majoria mostren una voluntat de comprensió i respecte per ambdues, malgrat que en casos concrets són crítics amb les realitats socials d'origen. No es tracta de rebuig vers la cultura dels pares, sinó d'aproximació a la cultura receptora i manteniment dels lligams afectius amb el llegat dels pares, però amb capacitat de ser objectius i censors del que observen i coneixen. És una evidència el fet que desenvolupen un esperit molt més crític que els seus progenitors. Aquesta capacitat els permet fer una anàlisi i tenir una comprensió diferent d'unes realitats i contextos complexos en origen i en destí. Malgrat aquestes observacions, és cert que alguns mostren una no conformitat amb el país d'origen. També n'hi ha que ens fan saber la seva conformitat ambdues, com és el cas de **Hassan (2)**, o pel contrari, que són crítics amb les situacions que es donen arreu, com **Youssef**. Per exemple, **Layla (1)** es percep molt aculturada i expressa tenir sentiments positius respecte a Catalunya. També envers Marroc, tot i ser crítica amb el context actual. No li agrada el classicisme, les desigualtats de classe que troba al seu país de naixement. Igual que **Layla (2)**. Per aquesta noia, nascuda a Barcelona, els sentiments vers al Marroc, depenen de la situació social i de la política... *“de tot, el tema dels drets, el tema social”*. Pel que fa a Catalunya, manifesta sentiments positius.

Mercedes té una mirada més radical. Molt crítica amb el país d'origen, on va nèixer fa vint-i-un anys i va marxar en fa dinou. El temps i la distància juguen un paper clau en l'adquisició de la capacitat per reflexionar i interpretar el context. Diu que té sentiments positius envers Catalunya i negatius cap al Perú. Troba més diferències que semblances entre ambdós països. Veu dos móns extrems, amb idees i pràctiques gairebé oposades. Per ella és com anar d'un món futurista a un situat en la prehistòria, diu. Sobre tot a la gent jova la veu completament diferent. Ho explicita amb la situació de la seva família extensa, principalment dels seus cosins. De com plantegen les relacions de gènere, de parella, el matrimoni. Per ella, tot un món que no és el seu. **Lilian**, del mateix origen i amb un procés migratori similar al de Mercedes, comparteix alguna d'aquestes crítiques. *“Bons sentiments sobre Catalunya, respecte al Perú a mitges... molt conservadors. Són diferents”*. Les dues opinions estableixen una línia divisòria entre el que entenen per tradició i modernitat, anàlisi que es repeteix de manera significativa en alguns joves d'origen llatí. **Said** busca el punt just alhora de ser crític amb origen i destí:

“Hi ha coses que no m'agraden de Pakistan i algunes d'aquí a vegades tampoc. Per exemple quan va passar tot el del terratrèmol a Pakistan, fan armes nuclears però no hi ha diners per ajudar a la gent. Això no m'agrada”.

En la mateixa línia, **Yunus** manifesta un sentiments “bons” envers Catalunya i valora que la situació al Marroc va millorant progressivament però *“muy poquito, democracia falsa”*.

3.- Les dificultats d'adaptació (Nair, 1998):

Cap dels joves mostra tenir o haver tingut especials dificultats d'adaptació. Com s'ha verificat en diferents estudis i he pogut comprovar, el temps en què es realitza el procés migratori és un factor rellevant. Així trobem que els nois i noies arribats durant l'adolescència viuen aquest moment de la seva trajectòria vital de manera conflictiva i problemàtica, en relació als canvis, trencaments i pèrdues. No obstant, també és cert que les capacitats d'acomodació i adaptació són destacables i es posen en marxa de forma prou ràpida. Penso que no podem problematitzar en excés l'adaptació al nou entorn, en tot cas les dificultats les hem de contextualitzar en els primers temps, quan inicien la xarxa de relacions socials en el barri i escola i, en alguns casos, experimenten “ser diferents”, fet que agreuja les dificultats d'acomodació, encara que tots els nois i noies biografiats que han fet reagrupament familiar destaquen

precisament per haver posat en marxa estratègies i recursos d'adhesió ràpids. Ja des del principi del procés migratori la cerca de l'acceptació és una prioritat.

Katy refereix que en arribar (tenia sis anys) li va costar adaptar-se degut a la separació forçada amb els seus avis. La pèrdua i separació de la família extensa és un dels factors que dificulten la migració en les primeres etapes. L'arribada a destí quan els infants o adolescents fan el reagrupament familiar implica retrobament amb els pares però pèrdues per la família que resta en origen, sobre tot els avis. **Katy**, com altres joves biografiats han emfasitzat, no ho va portar gaire bé en les etapes inicials. Estava acostumada a viure amb els avis, *“a més, quan nosaltres vivíem allà també vivíem amb els meus avis a una casa, i la part de dalt era nostra i la part de baix dels meus avis i per dinar ens reuníem tots, i clar, amb el canvi va ser diferent”*, després poc a poc es va acostumar. També **Layla (1)**, arribada amb dotze anys, recorda el moment del reagrupament familiar com un moment de trencament, sense relacions ni amistats. No es relacionava amb ningú. Van arribar per Nadal i es van quedar a casa a mig curs... Tenien habitatge i de tot... però es van quedar com reclosos a casa. No coneixien a ningú, no sabien la llengua. Van buscar escola. Amb el temps, el record s'ha curat i ara ho pot explicar entremig de rialles, *“ho recordo malament, com un moment molt difícil”*.

Lilian guarda un record llunyà perquè tenia vuit anys quan va arribar procedent del Perú, però sí refereix haver-ho passat malament:

“Primer ho vaig passar malament. Ja ho vaig passar malament a l'avió, el meu germà no, cap problema. El meu pare també ho va passar malament. Se'm va posar malament el canvi d'horari, de menjar... Vaig trigar una setmana en acostumar-me. Vaig arribar a l'abril, el 22 em sembla. Les classes havien començat... adaptar-me a l'horari, adaptar-me una mica al menjar d'aquí... poc a poc”.

Paulina és la noia del grup de joves que ha fet una migració més tardana, amb dinou anys. Malgrat explicar que no li ha costat adaptar-se, diu que els inicis van estar determinats per la vivència de trencar amb els orígens. Va patir depressió quan feia sis mesos de l'arribada. S'acostaven les festes de Nadal i va ser dur. Ser conscient de la separació i de ser a un lloc estrany va poder amb la seva salut. *“Estás acostumbrada a estar con tu familia, es otro ambiente, es diferente, más cálido... aquí era todo frío, estábamos solas... mi madre y yo, sin la familia”*. **Virgínia**, també amb inici del procés migratori en plena adolescència (als disset anys), té records d'enyorances i tristesa.

L'arribada es va convertir en aïllament. No es relacionava amb ningú, solament amigues de la mare, quan anaven a visitar-la. Al germà petit el visitaven els companys de col·legi i a ella no la visitava ningú perquè no coneixia a ningú. Va ser un temps de plors i enyor. Volia marxar a casa seva, aquí no ho era.

En canvi, ni **Hassan (2)**, que inicià el seu procés migratori amb dinou anys, ni **Juan Pablo**, que va arribar sobre els divuit anys, valoren els primers mesos com un moment especialment traumàtic. A **Juan Pablo**, les relacions inicials amb persones procedents de Colòmbia i altres països de l'Amèrica Llatina li van fer més plàcida l'arribada. En aquest cas, les xarxes socials, tant al principi com posteriorment, han servit per suplir pèrdues i mancances:

“Al principio cuando llegué conocí gente latina. Mi primer amigo fue un negrito, un colombiano, jugando al fútbol. Empezamos a quedar para salir de fiesta con sus amigos, el ya lleva años. Conocí gente en el trabajo... gente ecuatoriana... poco a poco vas conociendo gente. La verdad es que el tiempo te pasa muy rápido”.

El suport de les xarxes migratòries, sobre tot quan estan constituïdes per familiars, permeten alleugerir les dificultats relacionades amb el reagrupament familiars, els sentiments de pèrdua i els moments inicials d'aprenentatge de la nova societat. És el cas de **César**, arribat amb disset anys: *“Al principio, como estaba mi tío, con mi tío, luego con más gente de sur América primero, no? Me relacionava más con gente Sudamericana..., bueno hay más cosas en común, entonces hablábamos, teníamos más fluidez en la conversación. Y luego ya con el trabajo, con más españoles. Sí todo muy bien. No hemos tenido muchos problemas”.*

4.- El tercer producte cultural (Thompson, 1994) i la capacitat creativa que ofereix la interculturalitat (Aggoun, 2001):

Atenent els relats d'aquests nois i noies, hem de parlar d'etnogènesis en el sentit de construcció d'una identitat cultural més complexa, mestissa i àmplia. No en el sentit d'una cultura totalment nova i diferent. El referent cultural doble no suposa, en cap cas crisi personal greu ni insuficiència o pobresa cultural, sinó enriquiment i major comprensió i coneixement d'ambdues cultures. Són pocs els joves que expressen sentir-se diferents de la cultura dels pares i de la cultura de la societat on viuen.

Majoritàriament s'identifiquen ambdues, mostrant lleialtat als dos referents. En tot cas, la identitat nova que tenen és de creixement i de suma de les altres dues.

És el cas de **Madiha** que no creu tenir una identitat cultural diferenciada: *"Tinc de la cultura del Marroc i de la cultura d'aquí. No diferent"*. De manera semblant s'expliquen **Hassan (1)**, *"soy marroquí, la parte musulmana no radical, pero conociendo vuestro mundo. No soy diferente de nadie"*; **Bilal**, *"una cultura diferent no, però una mixta sí"*, o **Yunus**: *"No, puede ser que las mezclas, pero no que saques otra diferente"*. També ho veuen així **Layla (1)**, *"tinc una barreja, no una cultura diferent"* i **Mercedes**, *"diferent no. Oberta. No diferent. Una mica tot el que tu agafis d'informació és tot el que tu pots ser després"*. En un posicionament entremig es troba **Najat**, que creu tenir una cultura amb matissos diferents pel fet d'estar entre dos llocs, *"allà et diuen que ets d'aquí i aquí que ets d'allà. Però crec que no tinc una cultura molt, molt diferent"*.

Contràriament a les afirmacions anteriors alguns nois i noies sí expressen tenir una identitat diferenciada, però no oposada ni contrària. Com **Salma**, que concreta les diferències en la pràctica de l'Islam, de la que ha fet modificacions des de la perspectiva d'obertura que li transmet la cultura de destí. Diu que té la seva pròpia cultura, perquè segueix el que creu que ha de seguir. En quan a la religió continua sent musulmana, però sense practicar-la al cent per cent. Tampoc comparteix que la dona sigui esclava de l'home (segons les seves paraules) ni, com dona musulmana, està d'acord amb portar el mocador. Fa el Ramadà *"perquè em sento plena al fer-lo, igual que quan preparo l'arbre de Nadal, et sents bé, alguna cosa et fa sentir bé"*. O **Omar** que entén tenir una identitat pròpia, formada per la cultura dels pares, marroquins, i la catalana: *"L'he fet a partir de les dues. Jo sempre dic que tinc una identitat pròpia, formada per les dues, però meva pròpia"*. Igualment **Nadia**, que tot i manifestar-se culturalment més marroquina, es sent entre dues cultures i creu que de les dues en surt un combinat nou. Rep el que li donen els pares i el que li dóna la societat on viu. Això li fa una identitat nova, un agregat de les dues cultures. *"És sumatori, en fas una de les dues"*. En canvi **Rajae** no es sent entre dues cultures perquè no hi troba diferències significatives, *"les diferències que he viscut han estat entre casa meva i casa les meves amigues. Entre les cultures no crec que hi hagi tantes diferències. Als meus pares, els ha influït més el fet de no haver estudiat que de ser marroquins"*. No obstant, afirma que també es veu amb una nova cultura, perquè no es sent identificada ni amb la família ni amb la societat, *"i ho notes quan les dues bandes t'estiren cada una cap a ella"*.

Youssef, a qui no li agrada que li posin cap mena d'etiquetes, es sent diferent. Pensa que cadascú té la seva identitat encara que sigui feta d'elements d'aquí o d'allà. Youssef veu a cada persona amb identitats diferenciades, no solament pels aspectes culturals sinó per la personalitat i idiosincràsia pròpia. També **Carlos** es percep amb trets culturals nous: *“La veritat es que sí, per una banda et diria que sóc una barreja entre dues cultures, però clar jo també tinc elements meus, no?”*.

El context de migració i la vivència de les dues cultures afavoreix capacitats per construir identitats més obertes a la diversitat d'opcions, sense imposició de límits ni demarcacions. Tal com s'ha anat constatant al llarg del treball, no podem parlar de canvi identitari en un moment determinat sinó d'un procés de transformació progressiva que es va operant en els joves a través del procés d'enculturació i socialització. Els nostres joves tenen referents culturals diversos i fan identifications diverses, però per sobre de tot volen ser acceptats, ser vistos com unes persones més de la societat i, en alguns casos, passar desapercebuts. D'una societat que es va transformant amb la seva presència i participació als centres d'estudi, de treball, als barris i en tots els àmbits on es relacionen i actuen.

El referent cultural, la identificació que fan i com volen ser vistos són tres elements articulats amb el model de societat intercultural. La ubicació dels nois i noies ens dóna una idea ben clara de la representació que tenen d'ells mateixos (tal com veiem en la hipòtesi 1, quan parlaven dels seus coètnics). La construcció de la identitat va necessàriament unida al referent cultural, a l'autoidentificació i a com esperen que la societat els identifiqui.

Salma manifesta tenir moltes contradiccions quan pensa en algunes pràctiques que voldria fer. Per exemple, es voldria fer un tatuatge però els pares no la deixen. No ho entén perquè diu que al Marroc moltes dones de la seva família en porten encara que no siguin permanents. Segueix sent musulmana però practica menys la religió. Vol ser, en molts aspectes, com les noies d'aquí i sobre tot vol ser tractada sota el principi de la igualtat: *“M'agrada que em tractin com igual, no perquè sigui marroquí... igual com els altres”*, i també vol que la seva família la deixi ser per ella mateixa. Igualment s'expressa **Said** que en el seu dia a dia té més referents catalans que pakistanesos. Vol ser vist i tractat *“com un més d'aquí”*. Igualment ho verbalitza el seu germà **Aziz**, que espera ser *“com un més de la societat”*. **Omar** sempre s'identifica com igual amb tothom i no té en compte l'origen. Considera que cada persona és única i diferent. S'adverteix una cerca de singularitat i diferenciació:

“Crec que, evidentment, no em vull sentir diferent però tampoc ser igual perquè les persones som úniques, crec... L'únic que sé és que em vull sentir bé i si això és ser diferent o igual... vull estar bé, vull viure a la societat d'una manera còmoda. Això és l'únic interès que tinc”.

Katy expressa bé la transformació gradual que ha experimentat. Quan era petita estava més arrelada allà, perquè de petita no tenia relacions d'amics, i en canvi a l'adolescència tot li comença a canviar molt, *“la meva identitat, vas coneixent altres camps de la teva vida i vas creixent i tenint coses d'aquí i d'allà”*. Ara que ha deixat l'adolescència endarrere té molt clar què vol ser. Una persona més amb les seves idees personals, *“potser d'adolescent és típic voler destacar però ara no...”*

Rajae, Layla (2), Virginia i Dolores esperen ser vistes com *“el que són: una persona més de la societat”*; **Hassan (1)** aspira a ser vist i tractat *“como una persona más”* i **Fatiha** expressa amb contundència que *“prefereixo no sentir-me diferent. Igual, una més”*, de la mateixa manera que ho vol **Layla (1)**. **Nadia** vol *“ser una més. Dir, sóc com vosaltres, però sóc d'origen marroquí”*. Una proposta diferent ens ve de **Bilal** que s'identifica com occidental. Quan ha de respondre a com necessita sentir-se i ser acceptat per la societat, opta per la diferència: *“De vegades una barreja de les dues coses. A vegades t'has de deixar veure com una mica diferent perquè t'acceptin i a vegades vols que no... és una arma de doble fil. Has de jugar amb dues coses”*. Tot el contrari de **Hassan (2)**, amb clar referent musulmà, que no vol ser vist com una persona diferent.

Mercedes desitja que la identifiquin amb el que és, una noia. En canvi, per **Lilian** no és important com la veu la societat, sinó com l'accepta: *“prefereixo que m'acceptin i em vegin com vulguin, però que m'acceptin”*. Per **Vanessa** també és important sentir-se acceptada socialment: *“Bueno, diferent som, no? Perquè sempre veuen lo exterior, per això sempre diuen diferent, però acceptada, pues sempre, tots”*. Igual que ho és per **Carlos**: *“Diferent i acceptat, però penso que es això el que esperem tots”*. **Gabriel** dóna especial relleu a la consideració que com persona li té la societat. No li agrada que l'identifiquin, vol que el considerin. Que el considerin persona, bona gent. Independentment del lloc d'on sigui o d'on el vegin. Tant si el veuen com colombià com espanyol o català, que l'acceptin independentment de qualificatius i identificacions. Si la persona és acceptada, no hi ha problema. *“La cuestión es que tu puedes ser de Brasil o de donde sea pero si yo te acepto como persona para mi es perfecto”*. També per **César** és important no etiquetar les persones:

“Que me vean como una persona más, de aquí, no? Que me traten como uno más y ya está. No quiero que me vean tú eres ecuatoriano, o tú eres catalán, no quiero que me digan eso”.

Paulina té un desig: *“que me vean como soy y me acepten como soy”* i **Youssef** no hi dóna cap importància a com el veu la societat: *“si et dic la veritat, em dóna igual”*

4.4.3.- PER SINTETITZAR

Podem concloure que no ens trobem davant d'uns joves amb construcció conflictiva de la identitat, ni crisis identitària, sinó amb les contradiccions, dubtes i interrogants propis de l'edat i de créixer i moure's entre dos referents. Aquests condicionants expliquen la complexitat del procés d'identificació personal, que malgrat tot, dota d'uns grans potencials als nois i noies per esdevenir actors proactius i rellevants de la societat amb model de relacions interculturals. Malgrat que alguns joves afirmen “veure's” amb una cultura diferent, entenc l'etnogènesis com una identitat cultural més complexa, mestissa i àmplia que va més enllà d'universos simbòlics únics per esdevenir més cosmopolita, i no en el sentit d'una cultura totalment nova i diferent, confrontada a les altres. En aquest context, el referent cultural doble no suposa contradicció sinó enriquiment i major comprensió i coneixement d'ambdues cultures. Hem vist, també, que la necessitat d'acceptació és una prioritat de nois i noies. Rebre un tracte igualitari, ser un més de la societat i no ser vist com una persona diferent acompanyen aquesta necessitat.

En relació a les teories que nodreixen la hipòtesi, les generalitzacions empíriques observades són les següents:

- 1.- No podem parlar de canvi identitàri en un moment determinat, sinó d'un procés de canvi i transformació gradual. A mesura que la separació de l'origen es va allargant amb el temps i s'imposa la proximitat, coneixement i adaptació a la societat de destí, el sentiment de pertinença dels nois i noies biografiats va arrelant i això modifica la identitat.
- 2.- El referent dels joves biografiats és múltiple i complementari. No es tracta d'exclusions sinó de vinculacions i lligams que s'afermen i vertebren.
- 3.- El context de migració i la vivència de les dues cultures afavoreix capacitats per construir una identitat més creativa. Més que parlar de crisi identitària cal

parlar de creixement personal i transformació identitària. En aquest sentit no es pot afirmar que tinguin un conflicte d'identitat més fort que el que puguin tenir els seus iguals autòctons.

4.- La situació de crisi i pugna personal que l'adolescència comporta, l'impacte del canvi de societat i cultura, el conflicte intergeneracional, les dificultats d'adaptació i les expectatives que s'ofereixen no són causa de rebuig dels referents culturals familiars, sinó de manteniment efectiu i emocional a la cultura dels pares i d'aproximació a la cultura receptora.

Les dinàmiques identitàries dels joves sorgits de la migració tenen un caràcter pendular i es van desenvolupant en una cruïlla o intersecció cultural on conflueixen múltiples cosmovisions. Les dificultats per identificar-se plenament a la cultura de referència o a la cultura de pertinença poden produir-se en major o menor mesura però en cap cas resulten inabastables. En el cas dels joves arribats en l'adolescència cal tenir en compte la situació de crisi que l'edat comporta, l'impacte del canvi de societat i cultura, el conflicte intergeneracional i les expectatives, moltes vegades limitades i poc clares que s'ofereixen. Tots aquests factors poden suposar que el canvi de societat i cultura generi un conflicte d'identitat que pot ser causa de rebuig dels referents culturals, en alguns casos, però sobre tot, com hem vist en els relats biogràfics, de creixement i enriquiment personal. En aquest sentit, és necessari emfasitzar la capacitat adaptativa que en aquestes edats és ben palesa, sent per molts una gran oportunitat per enfilar trajectòries personals carregades de resistència, equilibri, ajustos i encaixos davant les dificultats que suposa la recerca del seu lloc a la societat. Aquest aprenentatge personal es tradueix més tard en capacitats per afrontar els reptes continus que la vida d'adult planteja en una societat multicultural i diversa.

4.5.- “QUAN ETS INVISIBLE POTS EXERCIR LA NORMALITAT”

4.5.1.- HIPÒTESI I PLANTEJAMENTS DE PARTIDA:

En el present capítol analitzo si les situacions de discriminació i el contínuum inclusió-exclusió social actuen com factors articulats i determinants del procés de construcció de la identitat. La hipòtesi de treball és la següent: **La identificació cultural i social que fan els fills/es de persones immigrades està en relació directa al grau d'inclusió o exclusió que assoleixen en la societat receptora i a la identitat que aquesta atorga.**

Són diversos els autors citats en el marc teòric que estudien la relació entre discriminació, exclusió i identitat. Els que he triat per poder donar cos a la hipòtesi i posterior anàlisi de la informació estan citats a continuació.

Davant situacions en què es dificulta la inclusió social, Lepoutre (2001) analitza els *estereotips, prejudicis i estigmatització*; Pyke (2001) el *racisme* que es manifesta contra les noves minories ètniques; Portera (2000) els problemes derivats de *l'exclusió social* i Merenstein (2001), la *interiorització* de la visió negativa. Per la seva part, Esser (1980, a Song, 2003) estudia la *discriminació* que opera en el context social, econòmic i polític i Kastersztein (1990) les respostes guiades per *objectius* concrets i determinades pel *context*. Lipiansky (1990) entén la identitat com l'epicentre de la *comunicació* i les *interrelacions socials*; Baillet (1999) explica la *radicalització* de la identitat d'origen com fruit de la *no integració plena*; Merenstein (2001) emfasitza en la *imposició dels altres* en la identificació identitària i Song (2003) en la *imatge negativa* que la societat majoritària construeix de les minories ètniques i en la necessitat *d'autoafirmació* i de resistència per fer front a la desvalorització, que pot esdevenir un *reforçament* de la identitat ètnica i cultural d'origen.

Per poder estudiar la relació directa que s'estableix entre la identitat cultural i social que construeixen els joves sorgits de la migració i el tracte social, jurídic, econòmic i cultural que la societat atorga és necessari saber si la igualtat d'oportunitats i de drets s'ha complert en els àmbits social, educatiu, laboral, cultural i jurídic. La identitat es configura a partir de les identificacions i pertinences, però també del reconeixement social. La societat contribueix directament a conformar la consciència del que cada persona és o pensa que és. És una identitat assignada, fruit de mirades i imatges

construïdes, que pot determinar la posició social de les persones. Cal analitzar com les identitats atorgades confereixen posicionament social. Les persones que provenen de països extracomunitaris i pertanyen a les classes socials menys afavorides són qualificades com immigrants. Aquesta categoria perdura en el temps sense limitar-se al moment en què es produeix la migració, amb l'agreujant que els fills i filles també l'hereten, de manera que per molts, és la identitat més forta que els hi atorga la societat. És necessari saber de quina manera els nois/es es senten identificats socialment i com els afecta en les seves vides. La imatge construïda (repetidament negativa) pot influir directament en les vides de les famílies. En la mesura que alguns joves es senten socialment exclosos, poden interioritzar una imatge negativa de si mateixos, amb sentiments d'inferioritat, idealitzant la cultura dels pares i tancar-se en el grup d'origen. La categorització social té funcions legitimadores de discriminació i desigualtat. Les polítiques d'immigració no sempre s'encaminen en la millora de mesures antidiscriminatòries ni de l'equiparació de drets. El resultat són dificultats d'inclusió social i noves vies cap a l'exclusió per a moltes persones que han fet procés migratori. Un element d'anàlisi necessari és conèixer si els joves entrevistats consideren a la societat inclusiva o exclusiva.

Alguns dels interrogants més importants sobre la vida de les persones immigrades estan en relació a les seves condicions de vida. Convivència i participació social, relacions i trajectòries escolars, inclusió en el mercat laboral i accés a l'habitatge són aspectes fonamentals alhora de mesurar el seu grau d'integració/inclusió social i, també, per poder establir un diagnòstic del model de societat que es va configurant. Els processos d'inclusió i exclusió social presenten una gran mobilitat en un context marcat per la precarietat global i la vulnerabilitat i poden ser determinants en els joves i les seves identitats.

4.5.2.- RESULTATS

Partim de la constatació que la societat espanyola i catalana pateix un dèficit de polítiques integradores i que les persones de procedència extracomunitària viuen en una situació d'inferioritat de drets fonamentals que afecten molts aspectes de la seva vida quotidiana. Aquestes desavantatges condicionen la seva adaptació i acomodació, suposant un risc per a la cohesió social. La discriminació negativa que pateixen molts joves, a causa del seu origen, és una pràctica repetida que s'inscriu en una realitat amb comportaments carregats de prejudicis i estereotips classistes, i reproductora de desigualtats amb greus components xenòfobs i racistes. Les veus i els discursos dels

nostres joves es mostren clares i crítiques en les seves opinions. Combinen vivència personal i anàlisi social, mostrant-se com veritables observadors socials privilegiats des d'una òptica d'actors socials implicats en el context.

1.- Estereotips, prejudicis i estigmatització (Lepoutre, 2001). Racisme contra les noves minories ètniques (Pyke, 2001):

Malgrat que les situacions de conflicte i actes violents greus contra població immigrada s'han produït de manera molt localitzada en zones i moments determinats, la societat espanyola (i catalana) està dominada per prejudicis i estereotips connectats amb una visió inferioritzadora de "l'altre". Molts autòctons es mostren resistents i oposats a l'arribada de persones immigrades procedents dels països pobres. Veurem com els joves són conscients d'aquests prejudicis i estereotips, dels que sovint són víctimes. També el racisme segueix present en la societat i afavoreix actituds negatives que estigmatitzen i afecten als joves biografiats, que també viuen en pròpia pell les actituds diferenciades i jeràrquiques envers els diversos col·lectius de persones immigrades. Com **Maria** que ha patit agressions pel seu color de pell, en diferents etapes de la seva vida, però principalment en l'adolescència. El que més l'afecta és haver nascut en destí i ser víctima d'actes racistes de tota mena pel color de la pell. Valora que no tothom és racista o agressor i que molta gent de pell negra mai s'ha trobat en aquestes circumstàncies. **Juan Pablo** parla explícitament de racisme. També ha sofert actes racistes, concretament amb uns skins a Sant Boi. No va passar res, però creu que si hagués estat sol, possiblement sí. No sap si es comporten de la mateixa manera amb tothom o solament li ha passat a ell. Creu que la gent que fa això no es mereix res. També **Vanessa** recorda haver estat víctima del racisme d'una noia a l'escola. No era companya de classe però la tractava despectivament... mirades i rialles que l'angoixaven i la feien sentir-se malament. És dels pocs joves biografiats que confessa haver patit racisme a l'escola. La majoria no ho han experimentat en aquest àmbit, al contrari, creuen que és on han tingut les mateixes oportunitats i on han gaudit de major igualtat, sobre tot per part del professorat.

En aquesta mateixa situació, però en un altre espai es troba **Virgínia** que ha estat víctima de rebuig i actes racistes. Un senyor la va increpar a l'autobús pel seu color de pell "*ahí están otra vez los negros*" i en altres ocasions l'han fet aixecar d'un seient perquè "*són pels blancs*". Reclama el mateix respecte que diu tenir ella amb l'altra gent. Aquest tracte tant pot ser que el rebi pel color fosc de la pell com per la condició

d'immigrant, quan no per les dues coses simultàniament. *“Me han dicho: vete a tu país, cuando estas sentado así, a veces te tiran sus baldes de agua (riu) A veces a uno eso le hace sentir mal y le dan ganas de coger y irse ya”*. Com la majoria de joves biografiats aprecia diferenciació de tracte de la població autòctona vers els col·lectius d'immigrants i, coincidint amb l'opinió d'altres joves biografiats, focalitza en la discriminació dirigida vers les persones d'origen musulmà:

“La mayoría de gente piensa que los musulmanes, pakistaníes, etc, por el simple hecho de que son de países árabes todos ellos son terroristas o lo que sea. Yo no lo veo así, porque yo he conocido a mucha gente de Pakistán y de Marruecos... porque tengo una amiga que es de Marruecos, y yo no lo veo así porque hay gente que son buena y hay gente que son mala como en latino-América. Hay gente que le gusta la delincuencia, como hay aquí y en cualquier parte así que no hay que juzgar a la gente por el simple hecho de lo que la gente dice..., no, hay que juzgarla cuando uno lo ve, cuando uno los trata. A veces creo que la gente prefiere un poco más a los latinos porque la música latina está más relacionada con las discotecas españolas y eso pero... a los marroquíes un poquito como que no. Entre los latinos también hay diferencias: una por el idioma también ellos tiene su cultura y todo pero a la vez es como una sola. Yo creo que la sociedad de aquí quiere un poquito a los ecuatorianos” (riu: ella és equatoriana).

Salma, d'origen marroquí, no ha sofert actes racistes però sí considera que hi ha un tracte de tipus racista vers alguns col·lectius com el marroquí-musulmà. Està convençuda que la societat espanyola tracta millor a les persones immigrades d'origen sudamericà que a altres grups i mostra una clara determinació per formar part de la societat, reivindicant igualtat en els drets jurídics. No entén les desigualtats administratives segons origen: *“Quan porten un any poden tenir la nacionalitat, mentre que nosaltres els marroquins necessitem deu anys. Per què nosaltres no?...”*. També Omar, que durant anys va ser “invisible” al treball i ningú sabia que era marroquí, *“quan ets invisible pots exercir la normalitat. Si no ets invisible no ho pots fer”*, col·loca els estereotips, estigmes i racisme en relació a les lleis. Parla de drets i discriminació selectiva. Afirmar que l'existència de la llei d'estrangeria ja és per si mateixa discriminatòria amb les persones, testimoniant que hi ha exclusió del mercat laboral per qüestió ètnica i d'origen i l'existència de barreres que poden portar a l'aïllament social:

“Crec que una societat que permet que hi hagi una llei d'estrangeria, ja ho diu tot. Si pensem que a dia d'avui estem amb una llei d'estrangeria que nega el

dret de reunió, el dret a afiliar-se als sindicats... tots els drets bàsics... que fins i tot contradiu a la Constitució, que està molt en la línia de les lleis internacionals dels drets humans". "Ho veig pel vincle cultural, que marca molt les preferències. Una persona immigrada del Marroc per tenir la nacionalitat han de passar 10 anys. De Filipinees o Sudamèrica 2 o 5 anys. Això ja és una diferència clara". Des de la seva experiència diària a l'Associació on donen suport a persones nouvingudes d'origen musulmà, ens argumenta el següent: "Sí. Tenim un exemple. Nosaltres tenim un departament de feina (l'associació Ibn Batuta). Tenim convenis amb diferents empreses. Quan ens demanen 40 persones, enviem 20 o 30 marroquins, unes dones amb mocador i altres sense. També uns quants pakistanesos i altres. El resultat és que agafen a tots els que no són marroquins, a les dones sense mocador i a la resta no l'agafen. I això es va repetint".

Hassan (1) és molt crític amb l'actitud de la societat envers les persones immigrades extracomunitàries. Creu que en la base de la discriminació hi ha un component de classe social. Pensa que la societat confon el significat de la paraula integració i que la majoria de prejudicis i estereotips neixen del desconeixement d'unes persones vers les altres, fet que potencia preferències i jerarquitzacions. Molts amics seus i companys d'estudi es "sorprenen" quan saben que ell és marroquí, com si no fos possible que els marroquins fossin com ell, un noi com qualsevol altre. Fa un comparatiu entre marroquins i llatinoamericans. Contra la idea generalitzada que els llatinoamericans són més fàcils d'integrar, creu que això es pot donar a altres zones de l'estat però no a Catalunya, on són els marroquins els que estan més predisposats a parlar el català, com exemple de voluntat d'integració. Sí que observa altres avantatges dels immigrants procedents d'Amèrica Llatina perquè no tenen algunes barreres que imposa l'Islam, com menjar porc o beure alcohol, posa d'exemples. Pensa que culturalment la societat té preferències vers les persones llatinoamericanes, però que també jerarquitza i discrimina segons el país de procedència. *"Prefieren antes argentinos, chilenos. Porque son más europeos mentalmente. Y se prefieren a partir de la clase social".* **Lati** considera que la societat no és receptiva ni inclusiva amb les persones immigrades i, també es considera, com marroquina d'origen que és, més discriminada que els sudamericans: *"No integren a les persones. Quan veuen algú de fora ja ho miren i ho posen en una capsa, com <paquet vingut de fora>. Jo veig a vegades que els llatinoamericans estan abans que els marroquins, els pakistanesos, abans que els negres".* De la mateixa opinió és **Youssef**, també d'origen marroquí:

“A veure, els marroquins... són els que menys prefereixen. Els marroquins, sí, jo pel que veig, menys. Als africans, subsaharians, bé, aquests com que no n'hi ha molts, són així més exòtics. Els paquistanesos, mmm...., no els prefereixen però bueno... estan allà, no? Els xinesos estan invisibles. Els latino americans, segons quin llatino americà..”.

D'opinió semblant és **Carlos**. La seva reflexió també està en la línia de la relació entre jerarquització i discriminació amb desconeixement i ignorància de la realitat. Pensa que la desigualtat més gran és per origen. La societat espanyola i/o catalana prefereix als immigrants comunitaris en comptes dels extracomunitaris. Dels extracomunitaris, creu que els immigrants del primer món sempre són més acceptats, principalment d'Estats Units o Austràlia. *“Segon i tercer món doncs ja seria una mica vist amb menys actitud afectiva. Jo crec que estan millor vistos els sudamericans que no pas els musulmans”.* Pensa que hi ha ignorància en aquest aspecte *“perquè un pensa... un espanyol no sabria diferenciar un xilè d'un colombià... no sabrien distingir-los... La gent que immigra de països com Colòmbia o Perú és bastant diferent de comportament de la gent que immigra de Xile o Argentina o Mèxic”.* Com Carlos, **Gabriel** també situa la discriminació entre països enriquits i països empobrits:

“Si por ejemplo el hecho de cómo ven a una persona del norte o del sud. Yo que estoy en España, cómo veo a una persona que viene de Alemania o que viene de Francia o Italia a una persona que venga de África o de Sud América. Incluso dentro de América si viene de los Estados Unidos. Los de Estados Unidos son los dioses y los de Sud América son los indígenas”.

Najat també fa la seva anàlisi incorporant a l'origen el factor classe social, que veu com a més determinant en la discriminació i desigualtats socials. Està convençuda que la societat prefereix a un musulmà que vingui dels emirats àrabs i que sigui ric que a un marroquí que vingui amb pastera. Pensa que les persones llatinoamericans són molt més acceptats perquè parlen la mateixa llengua que no pas els marroquins, senegalesos o pakistanesos. Ella, però, veu a tothom iguals. *“Tots som iguals i tenim els mateixos drets, deures i oportunitats. Són persones i això és lo important. Jo mai he catalogat a ningú. A mi m'han catalogat, i no m'ha agradat”.* **Fàtima** també veu discriminació i racisme contra les persones procedents de països pobres, sobre tot si, com ella, venen del Marroc. Veiem com en la seva valoració, inclou la variable “etnificació del mercat de treball”. Les categories dels treballadors són, primerament, per origen. Creu que es prefereix abans, en les mateixes condicions de formació, a una persona provinent d'Alemanya que del Marroc. També opina que hi ha bona

imatge dels treballadors xinesos. Analitza sobre l'estratificació i etnificació dels mercat laboral vers la població immigrada.

“En segons quins treballs... és que està vinculat l'origen amb el treball. Tot el que és confecció i sabates, amb els xinesos, els marroquins a l'obra... Els que són treballadors, són molt treballadors, els que tenen títols són molt intel·ligents. Sembla que anéssim als extrems!. Els xinesos, també treballadors, van molt amb ells mateixos... Els senegalesos són molt tranquils... Els sudamericans són bona gent però els hi agrada molt cridar l'atenció. Els russos, romanesos... com que encara estan venint... com que encara estan en les primeres fases, com si ho volessin acaparar tot...”

En el cas de **César**, contextualitza la discriminació prenent com a referència d'anàlisi als col·lectius procedents d'Amèrica Llatina i com la societat receptora jerarquitzava i estableix preferències. Segons la seva experiència, entén que es prefereix a immigrants argentins i brasilers perquè són països que han tingut més relacions històriques amb Espanya y fa més anys que se'n rep immigració. En canvi creu que la migració més recent d'Equador o Perú és més desconeguda, sobre la d'Equador què ha estat la més tardana en incorporar-se als flux migratoris internacionals cap a Espanya. Des de la seva perspectiva de persona procedent d'Equador veu més diferents als argentins. Igualment ha observat **Bilal** que també contextualitza els fets. Depèn de quines notícies surten a la llum pública i com les expliquen els mitjans de comunicació s'emfasitzen o magnifiquen problemàtiques o esdeveniments.

“Segons la situació del moment. Per exemple quan hi ha hagut problemes amb les mesquites, els marroquins, els àrabs, o els moros (com els hi vulguem dir) ha estat pitjor, quan els problemes són amb els sudamericans, són mal vistos ells. Una de les coses per les que intentaré lluitar és perquè quan donin les notícies no diguin el lloc de procedència. Això genera més prejudicis... i genera alarma. Hi ha de tot. M'he relacionat amb tots i hi ha de tot”

Katy pensa que hi pot haver gent que la consideri immigrant, i per tant la discrimini, però no ho sent així. Diu que si en realitat passés no ho entendria. També opina que la societat estableix preferències. Malgrat a tothom se la consideri en la categoria social immigrada, a cada col·lectiu se'l visualitza d'una determinada manera. La seva experiència li permet afirmar que les persones procedents del Marroc i Pakistan estan més discriminades, sobre tot per la imatge pública que se'n ha forjat.

2.- Discriminació social, econòmica i política (Esser, 1980). Problemes derivats de l'exclusió social (Portera, 2000):

Els prejudicis i estereotips negatius, junt amb el racisme, legitimen i reproduïen discriminació de tot tipus. Els joves prenen consciència de la injustícia d'aquestes generalitzacions a mesura que les viuen en l'entorn on es mouen ells i les seves famílies. La majoria, en major o menor grau, han viscut experiències de diferenciació i rebuig, i un menor nombre d'oportunitats per assolir les expectatives familiars i personals. Malgrat aquestes situacions de desavantatge, del relat dels joves biografiats s'infereix que la predisposició per a la inclusió i integració social és determinant en l'evitació dels processos que portarien a segregació i exclusió social a les persones que parteixen de situacions més vulnerables des del punt de vista familiar i de trajectòries escolars més dèbils.

Fàtima que mostra una personalitat madura, analitza les situacions de discriminació que ha viscut i viu. Han estat varies experiències traumàtiques però no sent ni odi ni disgust. Creu que hi ha moltes persones equivocades que, sobre tot pel que fa a l'Islam, tenen una visió distorsionada de la realitat. Els problemes no els ha tingut mai al barri de la Ribera on viu i la coneixen de tota la vida. Els problemes sorgeixen fora, quan es sent observada com estranya, sigui pel carrer, als transports o a espais públics. Ho reconeix per la forma de ser mirada. No sempre ho interpreta com rebuig, a vegades són mirades de menyspreu. Poc a poc intenta superar la susceptibilitat inicial i intenta que cada vegada l'afecti menys. Respecte a les oportunitats que ha tingut creu que no són les mateixes que tenen les persones autòctones. Considera que les diferències culturals poden trobar-se en l'arrel d'algunes discriminacions. L'accés per estudiar grau superior de cicles formatius (Documentació sanitària) no va ser fàcil. No sap perquè però diu que s'ho van pensar. Prefereix no saber-ho. A l'Institut i a la Universitat no n'ha tingut cap de problema. Percep que el problema no és ser estranger (malgrat viure a Barcelona des dels 2 anys), sinó les pràctiques quotidianes i sobre tot, els valors. *“Quan et coneixen els teus valors... malament. Em van despatxar. Al forn on treballava, com que era de l'Opus Dei, quan van saber que era musulmana em van despatxar...”*

Per la seva part, **Maria**, al marge de les agressions que ha patit, recorda que algunes dificultats les va viure a l'àmbit escolar, del que conserva records no sempre positius. No considera que els infants petits siguin racistes, sinó que moltes vegades reproduïen i repeteixen allò que senten dir a casa. Tot canvia a la secundària amb

l'entrada a l'adolescència. En l'època en què va anar a l'Institut hi havia “*molta moda dels pelats i dels grupets*”. Refereix que ella es feia forta, resistint a mirades i comentaris de caire racista. “*Jo passava de tot i no m'afectava gens*”. En canvi **Madiha**, que no ha tingut les mateixes oportunitats que companys seus d'Institut, no ho relaciona amb discriminació. L'espai de discriminació el situa en la cerca de treball i la manca de permís de treball, degut a ser reagrupada, és la causa més important de desigualtat. “*No he tingut oportunitats per no tenir permís de treball*”. En la mateixa situació trobem a **Omar** que va viure un moment de crisi identitària important quan no va poder treballar perquè així ho indicava el seu document d'identitat. Diu que la solució davant la situació de desigualtat a l'hora de buscar treball és trobar un empresari que et faci un contracte de treball. Pensa que el mercat laborat tracta als treballadors immigrants de forma utilitarista i economicista, sense respectar els seus drets, a diferència dels treballadors autòctons:

“Ho tramites però triga 6 mesos en arribar el permís de treball. Jo recordo que volia fer el batxillerat i treballar i tot això em va condicionar molt deixar el batxillerat i posar-me a fer FP. Tenia un projecte amb Barcelona Activa de crear un departament de suport al viver d'empreses virtuals. Nosaltres assessoràvem. Era el coordinador d'un grup de persones. Per exemple, crear pàgina web, línia gràfica... tot assessorament. Aleshores com que era l'administració pública, em van fer un contracte. La societat té a la immigració com una mercaderia”. “D'oportunitats sí i no. Sí perquè no m'he sentit discriminat mai, però sí que he tingut problemes. A l'hora d'accedir al mercat laboral... Jo vaig descobrir que era immigrant als 16 anys quan vaig començar a buscar feina. No podia treballar i això va marcar molt la meva carrera, la meva cerca de la identitat. El tema de les beques, tot això sí que em va marcar. És com dir... tu fins aquí!”

En el cas de **Bilal**, **Fatiha** i **Najat**, catalans de naixement, també han patit discriminació per origen, visualitzat en el nom i aspecte físic. Ens diu **Bilal** que s'ha sentit discriminat moltes vegades:

“Moltes, moltíssimes. Des d'agafar un taxi com et deia abans, a anar a un bar... a una discoteca no tant. Mirar-te malament. Anar a una entrevista de treball, dir el nom i quedar-se en un silenci que et talla... i haver de dir no, no, que jo he nascut aquí... I això passa en l'actualitat”. “A veure, m'he sentit tractat bé, però t'has de fer respectar. Quan vaig fer la mili em vaig trobar gent que em deia <jo no sóc racista però als moros no els puc veure, però tu em caus bé>. És dur escoltar això. A l'escola també és dur perquè els nens i els adolescents són

cruels. Amb els professors mai he tingut cap problema. Però per exemple, al món del futbol... quan t'insulten no et diuen tonto o gilipolles, t'ataquen allà. Amb els veïns mai he tingut problema per ser àrab”.

Igualment s'expressa **Fatiha** que diu haver viscut molta discriminació. A l'escola molta, per part dels nens i al treball, dels companys. A l'àmbit sanitari pel nom. Considera que ha tingut menys oportunitats que els autòctons d'origen no marroquí. I **Najat** s'ha sentit discriminada pel color de la pell, per dir-se Najat... *“No saben si he vingut fa dos dies o he nascut aquí”*, però la consideren d'igual manera. A l'escola molt bé. Bé en general però amb “matitzos”, i és que Najat opina que l'entrada al món laboral és més difícil per als joves d'origen immigrant, malgrat hagin nascut a Catalunya com ella. Les oportunitats no són les mateixes. *“A l'escola i l'institut cap problema, al barri al principi cap problema però al canviar de pis, en el mateix barri, llavors als veïns ja no els agradava viure amb marroquins. Ara hi ha de tot. No som els únics marroquins de l'escala. Hi ha senegalesos, marroquins, llatinoamericans. Quasi no hi ha catalans, abans sí, ara és l'ONU.”* És el mateix que ens diu **Yunus**, nascut al Marroc: *“Sí, muchas veces me he encontrado discriminado. Y aún lo sigo siendo. En la escuela no tanto. Buscando trabajo sí, cuando llamo y digo el nombre, entonces cambia la conversación. Con los amigos no, pero con otra gente sí que lo noto”*. O **Layla** (1) que solament ha viscut discriminació en la recerca de treball. En algunes empreses no l'han agafat per ser marroquina. Pensa que durant l'escolarització tot va anar bé, malgrat no obtenir beques, però que tot es va complicar en el món laboral, on no ha tingut les mateixes oportunitats que altres companys i amics. També **Juan Pablo** afirma haver tingut menys oportunitats i moltes dificultats per treballar. La manca de permisos li va impedir estudiar, cosa que hauria fet des de l'arribada. Ara té intenció de posar-hi. S'ha sentit discriminat i explotat en més d'una ocasió. La causa la relaciona amb els problemes jurídics derivats de la manca de permís de treball. Veu incomprensió i injustícia en els obstacles que moltes persones immigrades han de sortejar quan inicien el procés migratori. També troba moltes desigualtats entre autòctons i població immigrada. *“Cuando estás sin papeles te discriminan y te explotan. Cuando te puedes defender es diferente...”*

Virgínia no considera que la societat margini, tot i que ho ha tingut difícil per treballar ja que al haver fet el reagrupament familiar en el DNI li consta que no té permís de treball. Més que de discriminació parla de traïció i estafa, ja que li van cobrar diners per poder treballar i després es va trobar sense feina. Tampoc **Gabriel** veu discriminació cap a ell, però sí que es mostra crític amb la que és exercida sobre la

globalitat de les persones immigrades i pren com exemple un dels elements més presents en els discursos negatius sobre la immigració, la inseguretat ciutadana. Entén que aquest discurs genera discriminació i patiment a moltes persones que arriben amb la intenció de treballar i guanyar-se la vida. Veu al seu voltant, a Nou Barris, que els diversos col·lectius de nouvinguts ho tenen difícil i complicat perquè es barreja tot de manera que augmenten els recels i la xenofòbia vers la població immigrada. Considera que la inseguretat no és generada exclusivament per persones estrangeres, sinó que pot venir de qualsevol.

En contra d'aquestes experiències i opinions **César** té una visió diferent. No veu marginació i no té la percepció de patir discriminació ni de què es produeixin situacions d'exclusió social. Ha tingut oportunitats que ha sabut aprofitar i no creu que el seu origen hagi estat causa de problemes. Creu que quan es margina a algú, sempre hi pot haver algun motiu, encara que cal donar l'opció de canviar. *“Creo que se margina al... al que se tiene que marginar, a esas personas que no se adaptan, no tienen... no tienen una visión positiva, creo que yo también, creo que en todos los países se hace eso, personas así creo que se les da un poco la espalda; pero claro, pero nunca le quitan la oportunidad de cambiar, eso no es bueno”*. Igualment ho interpreta **Hassan (2)**. Creu que algunes persones busquen que se les margini i ho compara amb les condicions al Marroc, d'on va emigrar als 19 anys, valorant positivament les oportunitats que ha tingut: *“Aquí tienes oportunidades de trabajar y estudiar, no dependes de la familia”*. També **Said** i **Aziz**, des de la seva experiència de vida a Barcelona, opinen com César i Hassan. Diu **Aziz** que: *“De moment he tingut les mateixes oportunitats. Quan treballi no ho sé”*.

La majoria dels nois i noies relacionen la discriminació amb processos d'exclusió social. No pensen que els afecti directament però sí opinen que el perill d'exclusió pot recaure més en les persones d'origen immigrat que en autòctons. Les raons són varies però es centren de manera preferent en les dificultats d'inserció a un mercat laboral en precari, amb forta etnificació i amb tendència a l'expulsió dels més vulnerables (actualment la població immigrada ocupada en les activitats que requereixen menys formació) en moments de crisi. Veiem que els relats tenen diverses orientacions i perspectives. Mentre que alguns nois i noies denuncien un augment de l'exclusió social que afecta sobre tot als més recentment arribats, altres identifiquen la situació com de risc. Veiem que fan una anàlisi força lliure de biaixos, sent capaços de traslladar i comparar la situació en destí amb la que es produeix en origen. Per últim també veurem que alguns joves culpabilitzen a alguns exclosos de la seva situació.

Fàtima, Salma, Said, Najat, Mercedes, Lilian, Juan Pablo són dels nois i noies que adverteixen de la possibilitat de situacions d'exclusió social malgrat no els hagi afectat directament²⁰³. Per la seva part, **Layla (2)** ho concreta en dos col·lectius, com a més exclosos: *"Sí amb els marroquins, colombians... pot haver exclusió"*. Mentre que **Madiha** relaciona exclusió social i desigualtat de drets: *"No tenim els mateixos drets les persones immigrades. Per exemple el dret a vot"*.

Els següents nois i noies tenen una altra visió. Consideren que hi ha moltes situacions d'exclusió social i que va en augment. **Vanessa** opina que *moltes persones estan excloses*, **Rajae** considera que en l'actualitat es donen més situacions d'exclusió que fa uns anys. Igual que **Hassan (1)**, **Fatiha** pensa que *"la societat no és inclusiva. Hi ha situacions d'exclusió molt fortes"*. **Carlos** ho té clar:

"Es donen fenòmens d'inclusió però són difícils, són pocs. Jo crec que hi ha més exclusió. I no ho dic per part de les autoritats sinó que ho dic per part de la societat treballadora, es creen masses mites, massa... no competència sinó el fet d'estereotips".

Bilal té una visió una mica diferent. Ens explica la seva teoria, molt relacionada amb la competència pels serveis i recursos:

"Jo, a veure... hi ha inclusió però per part de la gent catalana. Això és una teoria meva. La gent catalana de tota la vida és més inclusiva que la gent antiga que ha vingut fa anys de Múrcia, Andalusia... aquesta gent és més exclusiva que els catalans. Potser perquè es veuen amenaçats en els serveis socials...".

També diferenciada és l'opinió de **Yunus** que ho relativitza i fa un símil, traslladant l'arribada de persones estrangeres al Marroc: *"De exclusión siempre hay y siempre habrá. Lo entiendo. Si en Marruecos pasara lo mismo, que vinieran muchos españoles, pues acabaría hasta el gorro"*. **Youssef** que fa la valoració des de la visió

²⁰³Fatima: *"La majoria de vegades no, però sí que hi ha situacions d'exclusió"*.

Salma: *"A vegades exclou (la societat)"*.

Said: *"Sí que pot haver situacions de dificultat i problemes però no conec"*

Najat: *"A vegades es donen casos d'exclusió social"*.

Layla (1): *"No sempre però a vegades hi ha exclusió"*.

Mercedes: *"Es donen casos però en qualsevol persona immigrant, no en mi"*.

Lilian: *"En el meu cas no ha passat. Però hi ha gent que sí. No gent propera però sí"*.

Juan Pablo: *"No en general. En un 10% sí"*.

global que li dóna haver viatjat i conegut altres països: *“És una societat inclusiva, però es dóna... hi ha punts que s’ha de treballar perquè hi ha moltes coses, punts d’exclusió, no? Però és una societat inclusiva, molt inclusiva, comparat per exemple amb altres societats que conec”*. **Katy** proposa solucions unilaterals, des de la persona immigrada. Opina que una via per evitar situacions d’exclusió és adaptar-se a la societat de destí i pensa que és una condició necessària per a tota persona que fa procés migratori: *“Si estàs més arrelat allà, i no t’amotlles al que hi ha aquí jo crec que sí, que és una mica exclusiu, però si no, és més fàcil”*.

3.- Respostes guiades per objectius concrets i determinades pel context (Kastersztein, 1990):

Troblem en el discurs dels nois i noies unes expectatives de futur compartides. Tenen un imaginari carregat d’il·lusions i projectes que xoca amb algunes frustracions i decepcions ja experimentades. En els textos s’evidencia una gran predisposició a la integració social vinculada, en quasi tots els casos, a estratègies de mobilitat ascendent. A través d’aquests itineraris, les identitats es van configurant, influïdes pel context però guiades pels seus objectius de vida. Obrir-se a la societat, adaptar-se a les situacions i sentir-se partícip són algunes de les idees que expliquen com tots ells i elles fan front a les dificultats i tensions estructurals que la societat receptora produeix. També fan propostes de canvi per aconseguir una societat més cohesionada i equitativa. La noció d’identitat com ciutadà n’és una.

Gabriel no entén a les persones que fan procés migratori i marxen perquè no s’adapten. Pensa que migració ha de ser sinònim d’obertura i d’assumir que canvies d’espai i de societat. Que deixes coses i que n’agafes de noves. Reflexiona sobre la importància de l’escolta, del diàleg i de la capacitat d’adaptació. Ha estat la seva resposta des de que va arribar, especialment quan s’ha fet adult i ha reflexionat sobre allò que succeeix al seu voltant. **César** fa la crítica en un altre sentit. Pensa que la majoria de gent és honrada i justa, que treballa i progressa però també es refereix a gent que “fa quedar malament”, que ve a aconseguir diner fàcil, que no canvia pràctiques il·legals com robar i estafar. Li preocupen especialment els nois joves perquè els veu molt malament. Diu que tenen un comportament erroni, en part perquè els pares els tenen consentits i tenen tot allò que desitgen. *“Hay muchos que se hacen pandilleros, otros no quieren trabajar, solo quieren ir siempre de fiesta (pequeño silencio), no se, claro, es que se está comenzando a crear un cambio de vida ahora...”*

L'objectiu de **Youssef** en aquest context de dificultat és ser vist com persona amb identitat internacional. Primerament com persona. No li agrada que li posin etiquetes de cap lloc. Vol ser internacional, perquè s'identifica amb tothom i a tot arreu. Quan va al Brasil s'identifica com un brasiler i quan va al Marroc com marroquí. El seu referent cultural més fort és la cultura occidental. Creu que la societat ha de posar les eines i condicions necessàries perquè tothom pugui participar del sistema i del conjunt de valors, com esglaió bàsic per a la integració. Si pel contrari, els missatges que s'emeten fan referència a les diferències i acaben convertint-se en desigualtats, la gent sempre es sentirà de fora, serà difícil que pugui integrar-se, identificar-se i tenir sentiment de pertinença. Mai es sentirà d'aquesta societat. La seva experiència li diu que el tema de la identitat és problemàtic perquè no es construeix una identitat com ciutadà per a totes les persones. *“Amb uns objectius conjunts. Una identitat que ha estat sempre així, i sempre continuarà així, i això, no... no”*.

El que desitja **Fàtima** és que tot plegat no l'afecti: *“Mentre em discriminin i jo no ho veig, no m'afecta. Potser n'hi ha alguns que no els hi agrado, no cal que m'ho diguin ho veig. Si no em coneixen ho puc entendre”*. I **Maria** assenyala que malgrat les dificultats viscudes, no es sent exclosa i sempre ha tingut clar que no l'afectarien les circumstàncies més difícils.

“Exclosa no em sento per res perquè jo ja he intentat no excloure'm. En algun moment de la teva vida, quan ets adolescent i no saps molt bé per on tirar doncs, potser que és el que em va passar a mi, potser et juntes amb gent que tu et sents identificada, que són negres. Però després penses i quan madures una mica dius, a veure si m'empaqueto jo mateixa, si em tanco doncs no arribaré a ningun lloc. I jo tinc papers i he nascut aquí o sigui jo tinc les mateixes possibilitats que té qualsevol persona. Llavors, em sento com una persona normal que està estudiant i treballant”.

4.- Interiorització de la visió negativa i impacte de la imposició dels altres (Merenstein, 2001). Imatge negativa de les minories ètniques, necessitat d'autoafirmació, resistència davant la desvalorització i reforçament de la identitat d'origen (Song, 2003). Radicalització de la identitat d'origen (Baillet, 1990):

Al principi d'aquest capítol he analitzat els discursos dels joves en relació als prejudicis i estereotips com causa de diferenciació, discriminació i, finalment, exclusió. La societat construeix elements de diferenciació i separació, ja sigui física, lingüística, cultural, econòmica o religiosa amb les persones procedents d'altres països i cultures. Les categoritza i això es palpa a través dels discursos i les mirades. Molts informes i recerques indiquen que hi ha un imaginari col·lectiu negatiu sobre les persones immigrades d'origen humil. Tots els nois i noies biografiats procedeixen de contextos i famílies obligades a lluitar per millorar les seves precàries condicions de vida inicials, optant per fer un projecte migratori. L'esforç xoca amb la manca de reconeixement i, a més a més, amb una imatge social negativa. En front d'aquesta realitat dura i adversa, s'imposa una capacitat de reacció i autoafirmació personal perceptible en cadascun dels joves entrevistats. Malgrat les teories citades en aquest treball, els nois i noies que han tingut més dificultats no radicalitzen la seva identitat d'origen ni es repleguen en ella.

Quan ens preguntem com identifica la societat als nois i noies, s'entreveu en les respostes una clara consciència sobre els discursos mediàtics negatius. És rellevant que les frases més significatives siguin de joves d'origen marroquí. Les seves observacions coincideixen amb alguns estudis que assenyalen a les persones d'origen àrab com objectiu privilegiat dels discursos criminalitzadors referits a la població immigrada. **Salma** ens dona la seva opinió sobre la visió global que la societat té del fenomen migratori i, principalment, dels prejudicis vers la comunitat musulmana. Alerta sobre la possibilitat de tancament en l'origen com resposta a situacions adverses:

“Si et reconeixen com marroquí no és el mateix que si et reconeixen pel que fas, pel teu treball... com tu, no com marroquí. Quan es refereixen a immigrant, som milers...” “Els atemptats de Madrid també ens va afectar a nosaltres.... A vegades sí que és negatiu. Amb lo de Al Qaeda... una cosa és ser musulmà o islàmic i una altra és ser terrorista...” “Quan no et sents bé, et refugies en lo d'abans...”

A **Fàtima** el canvi d'imatge per l'ús del mocador quan era adolescent li ha suposat convertir-se en víctima d'estereotips i prejudicis que abans no havia viscut. En aquell moment es produeix un retrocés en la seva integració social i per primera vegada la societat la fa sentir immigrada. Això és nou per ella que sempre s'havia sentit una més d'aquesta societat. Fàtima no vol demostrar res, ni que és musulmana. El mocador no se l'ha posat com senyal d'identitat sinó com precepte religiós i no vol que això sigui cap inconvenient. *“El que no vull tampoc que pel fet de ser musulmana hi hagi persones que tinguin una reacció negativa cap a tu. No ho entenc. Però que sigui una persona racista i no m'accepti perquè sóc immigrada, m'és igual. Però la gent ho enfoca més cap a la religió”*. Pensa que tothom que pren la decisió de migrar té una actitud positiva vers la societat receptora, que és qui té la clau de la porta. *“És que una persona immigrada pel sol fet d'haver vingut aquí ja ni se li passa pel cap de no relacionar-se amb la gent d'aquí. Pel fet d'haver vingut. Nosaltres estem pendents de la reacció de les altres persones. Diguem que la clau sempre la tenen les altres persones, si t'obren la porta o la tanquen. Si l'obren perfecte. Si la tanquen, allà ells”*.

Hassan (1) vol resistir a la imatge negativa construïda i a l'adjudicació de categories socials inferioritzadores. Per aquest jove, un dels principals problemes que tenen els col·lectius d'immigrats és la distància i el desconeixement per part de la societat. Desconeixement que fa créixer uns estereotips i prejudicis que, per l'experiència personal de **Najat**, s'hereten de pares a fills a través del nom i del color de la pell, encara que no deixa que això l'afecti especialment.

Per altra part, la imatge negativa és una amenaça per als joves, creant tensió en moments i contextos determinats, com en la transició al món del treball. Cal tenir en compte que la inferiorització social té importants efectes psicològics i psicosocials en les persones i grups. Una de les conseqüències, en edats adolescents i joves, és la fragilitat o pèrdua de l'autoestima i, paral·lelament, el desenvolupament d'una identitat social negativa i estigmatitzada. Observem com alguns joves, malgrat una evident fortalesa i empenta personal, han patit les visions negatives i han interioritzat un sentiment d'inferioritat que ha condicionat moments de les seves trajectòries vitals. A **Youssef** li ha impactat la mirada dels altres. S'ha sentit inferior socialment quan s'ha comparat amb els seus parells, li ha produït una autoestima molt baixa, problemes amb la família i altres circumstàncies que li han condicionat estudis, treballs i relacions. Ell que és d'origen magrebí, creu que els àrabs són el col·lectiu més perjudicat. **Youssef** es mostra amb coratge i solidesa per afrontar-ho:

“A veure, no sé, a lo millor ha estat una diferència entre altres persones, perquè sí, m’han vist com diferent, no? El de fora. Però també com l’exòtic, perquè tampoc em relacionaven com a marroquí, moltes vegades, em relacionaven com... d’altre país exòtic, com un mestissatge així...”. “Les persones pensen que sóc cubà o brasiler, no? Clar, i veus aquesta diferència, no? Quan dius marroquí... Jo me’n recordo que hi havia un temps que deia, no, jo sóc d’aquí d’allà, no? D’un altre lloc, i tal, no? I veia les reaccions, i hòstia, sí, sí, és molt fort!. I amb el tema marroquí sobretot...”.

També **Rajae** s’expressa de manera semblant: *“I tant que em fa sentir inferior. Jo ho percebo. El simple fet de dir-li a una persona com em dic, ja li estic llegint als ulls el que està pensant”*. O **Hassan (1)** que es resisteix: *“Algunos lo intentan (fer-lo sentir inferior) pero no lo consiguen”* de la mateixa manera que ho fa **Bilal** o **Yunus** que ho associa a desconeixement: *“Sí, mucho más en la calle, en discotecas... cuando me conocían no”*. **Layla (1)** ho ha viscut amb la seva mare: *“A vegades quan vaig amb la meva mare, com que porta el mocador, el tracte és com persona inferior. Vas a una botiga i et miren com si anessis a robar. La gent no té gaire confiança...”*.

Per **Mercedes** és vital el posicionament personal i la seguretat en un mateix. Creu que depèn de com es senti un mateix, de com visqui els etiquetatges socials. Si anímicament està per sobre d’estereotips, prejudicis, etiquetes i discriminacions, pot considerar-se superior a “l’altre”, *“això potser ho aprens a base d’hòsties, no?...”*

Ser vist com immigrant ha influït en la vida d’**Omar**, amb 17 anys de residència a Barcelona. Reflexiona sobre aquestes vivències i pensa que si hagués viscut en una màxima normalitat des d’un principi ara no estaria treballant en una entitat d’immigrants. Es considera una mica privilegiat i per reforçar-ho treballa en aquesta entitat. Opina que el model de fill d’immigrant que hauria de tenir la societat hauria de ser un model de persona que treballa en entitats com la seva. Diàriament treballa amb població immigrada *“i estàs pensant en això i té solució per tot, ho pensa, ho té tot esquematitzat”*... Veu que tothom està molt condicionat per la societat. Denuncia que molta gent que ve del Marroc amb una formació boníssima està treballant amb feines que no corresponen. Per ell és una injustícia. *“Nosaltres tenim un estudi que ens ha passat CCOO que diu que molts dels que arriben, sobre tot els joves venen molt ben formats, però al entrar al món laboral no poden exercir”*. **Omar** pensa que la invisibilitat ajuda a viure en normalitat. La visibilitat que dona la diferència és problemàtica:

“Bé. Vaig estar tres anys a la Seat. L’últim mes quan vaig demanar l’excedència, de la Vanguardia, del suplement del carnet jove, em van fer una entrevista (novembre del 2002) per explicar una mica el Ramadà i la vessant lúdica. Va sortir una foto. Els companys de la feina no sabien que era marroquí, perquè no havia sortit a la conversa. Em va trucar un amic meu que havia estat treballant amb mi tres anys i em va dir: <Oye Omar, que soy el Javi, he leído la Vanguardia y ponen que eres moro>. Allà em vaig estar tres anys com un més. Vaig ser com invisible. Quan ets invisible pots exercir la normalitat. Si no ets invisible no ho pots fer. Amb veïns... tot molt bé. Molta gent que admira molt al meu pare”.

Preguntat per si la imatge que la societat receptora té de les persones immigrades influeix en algun aspecte de la seva vida i dels teus pares ens diu: *“Home!, jo crec que sí. La imatge és importantíssim. La persona que ve immigrada té una predisposició a entrar en la societat, però si la societat no té aquesta autorització perquè puguis entrar!!... Jo crec que l’apropament s’ha de produir en els dos sentits. Crec que sí, que el que pensi la societat té una repercussió en la vida de les persones aquí”.* **Fàtima** ha patit la inferiorització social i també el discurs miserabilista de la societat en relació als països d’origen, com subdesenvolupats, pobres, sense cultura, però ho viu com manca de coneixements per bona part de la població autòctona: *“Sí, jo crec que sí... (li ha influït com la veu la societat). Al preguntar-te si sabies parlar, o si vivia en un arbre. Que si al Marroc hi havia cases com aquí... Però persones innocents... Que no ho fan amb mala baba”.* A **Abel**, aquestes situacions el posen nerviós i li produeixen ràbia però no considera que l’hagi afectat especialment, *“Influir gaire no, però et sents una mica indecís, una mica nerviós. Fa ràbia... però que et pugui afectar... no”.*

Igual que a **Bilal**, que valora el respecte com un punt fonamental en les relacions. La seva valoració global és positiva. S’ha sentit tractat bé però perquè s’ha fet respectar. Si ho analitza de manera més focalitzada, recorda moments poc agradables. S’ha trobat amb gent que es deia no racista que seguidament verbalitzava aversió contra els “moros”, *“als moros no els puc veure, però tu em caus bé”*. Per Bilal és dur escoltar frases com aquestes. A l’escola també va ser dur perquè els nens i els adolescents es mostren cruels, en canvi amb els professors/es mai va tenir cap problema. Però, per exemple, al món del futbol... quan l’insulten no li diuen tonto o gilipolles, l’ataquen directament a l’origen ètnic. En canvi amb els veïns mai ha tingut problema per ser àrab. És una diversitat d’espais i tractament que és bon reflex de la pluralitat d’actituds de la societat.

Davant aquestes conductes i procedir de la societat majoritària vers la població immigrada, cal emfasitzar la capacitat de fermesa i resolució que mostren els joves biografiats. **Fàtima** n'és un exemple. Malgrat la inferiorització que ha patit, com advertíem anteriorment, es mostra conciliadora i comprensiva amb els errors dels altres. No sent odi ni menyspreu. Creu que molta gent s'equivoca i confon moltes coses amb la religió. Alguna vegada ha contestat, sobre tot si té un mal dia, però quan ho analitza en la distància, creu que no ho ha de fer, que el millor és passar. Valora com bona la relació que té amb els veïns i veïnes que la coneixen des de petita. *“A vegades no és rebuig, sinó que se't queden mirant..., per la manera de mirar-te. Al principi era més susceptible. L'any passat em costava anar al metro. Ara no”*. Tampoc **Farid**, un dels més joves del grup i amb menys anys de residència en destí, vol que li afecti. S'ha sentit valorat negativament per ser marroquí però no li afecta a l'autoestima. Directament pensa que la gent és racista, aquest és el problema. Vol que l'acceptin tal com és amb la seva manera de pensar i d'actuar. Es sent ben integrat a Barcelona i pensa que pot fer vida normal perquè, en general, no es sent rebutjat.

Dolores no creu que la identitat que atorga la societat determini la posició social de la persona: *“Crec que cadascú determina el seu camí, el que vol fer, el que li sembla”* i en canvi **Madiha** és de les poques noies que reforça la identitat d'origen quan es veu amenaçada i rebutjada: *“Si noto que em rebutgen em sento més marroquina i menys catalana”*.

5.- La identitat com epicentre de la comunicació i les interaccions socials (Lipiansky, 1990):

Les persones creixem i ens desenvolupem amb els altres membres de la societat. El context social és fonamental en les relacions interpersonals i en el desenvolupament com persona. Les nostres conductes, comportaments, idees i valors tenen molt a veure amb la col·lectivitat i amb l'estructura social de què es forma part. La identitat social de cadascú es construeix a partir de les interaccions i comunicació amb els “altres”. Tenim una identitat situacional que fluctua i que depèn en gran mesura d'aquests “altres” del grup. La motivació per formar-ne part està directament relacionada amb la vinculació o desvinculació que la societat ofereix als seus membres. Malgrat les mancances i limitacions de la societat receptora vers la inclusió de les persones vistes com estranyes, els nois i noies biografiats expressen un sentiment de pertinença i arrelament positiu que no sempre es correspon amb una

resposta social inclusora. No es renega de la identitat lligada a destí, al contrari, sinó que volen fer-la seva. Per altra part, es manté la identificació d'origen que en bastants casos és la que deixa més empremta. Les identitats que refereixen els joves es fan i són segons lloc de naixement, relacions, filiació ètnica, i sentiments i emocions. Per **Abel** la identitat també la determina el context on es creix com persona i on t'eduques.

Així **Maria**, filla de pare nascut a Angola i mare cubana, nascuda a Barcelona s'identifica molt més amb la cultura materna. La seva cultura és cubano-catalana perquè és la cultura que li ha donat la mare i la gent amb qui s'ha relacionat sempre. No ha conviscut amb la cultura paterna i no manté cap vincle afectiu ni familiar. I **Lilian** ho té clar. És llatina. Ho veu com un punt *entremig*. La seva ment, l'educació, la forma de ser és d'aquí, però de fet "és d'allà". Aleshores és llatina. Amb tot (nació, cultura, grup ètnic) s'identifica com espanyola i diu que al principi es sentia estranya, "*però t'has anat adaptant. Sempre la mentalitat és jo sóc d'allà, però... no. La veritat és que no ets ni d'allà ni d'aquí. És que et quedes una mica al mig*".

Madiha, que ens diu que la seva família ja sent que Barcelona és la seva ciutat i que estan a gust, s'identifica com marroquina per sobre de tot. Aquí han trobat coses que no han trobat al Marroc. Viuen millor... tenen pis, estudis. Si encara fossin al Marroc no viurien tan bé, verbalitza. Tot el contrari de **Rajae** que fa 23 anys que viu a Catalunya i considera que no pot dir que és marroquina. La seva cultura és catalana i és àrab pel nom i cognom. I si s'ha d'identificar amb algú s'identifica amb la seva família.

També **Paulina**, que va venir acabant l'adolescència als 19 anys, pensa que ara és una barreja perquè segueix conservant molt d'origen però també es veu adaptada a la societat. Ho viu com una fusió que va creixent perquè la societat l'obliga a integrar-se... "*Un 50% española más que catalana y 50% ecuatoriana*". Aquesta fusió la viu actualment **Youssef**. A Brasil ha conegut un mestissatge que l'ha atrapat. S'ha trobat plenament identificat, més que mai, amb una mixtura de cultures. Europea, marroquí, indígena. Molts elements que podem veure com oposats el mestissatge els converteix en complementaris. Tota aquesta combinació el té fascinat. Fins i tot per l'aspecte físic és un lloc on ser un més. Ha adoptat un posicionament canviant de la identitat, "*quan vaig al Marroc em sento d'allà, quan estic aquí em sento d'aquí*". **Layla (2)**, nascuda a Barcelona de pares d'origen marroquí, també ens diu que la seva identitat és mixta. Manifesta tenir una barreja de dues cultures que són capaces de conviure amb respecte i tolerància, encara que a vegades sigui des del xoc cultural. De nació es sent catalana, de cultura té una barreja i si s'ha d'identificar amb un grup ètnic ho fa amb

els marroquins, però diu que les persones del seu grup són les que han nascut aquí i han viscut aquí sempre, com ella, sinó no, no sent que ho siguin. Amb els coètnics que acaben d'arribar no s'identifica gens. Solament amb els que porten tota la vida perquè tenen la mentalitat més oberta. És la mateixa percepció que fa **Hassan (2)** que arribat als 19 anys diu que és "medio, medio". Es veu diferent dels seus germans petits que són molt més d'aquí. Està content d'estar a Barcelona i agraït de què el pare decidís fer el procés migratori. Es sent marroquí però adoptat per Catalunya. Li agrada molt i es sent a gust. Els professors/es que va tenir l'ajudaren molt i pensa que eren com pares. Per ell aquest fet representa el que ha estat la seva adaptació a Catalunya

Vanessa, nascuda a Barcelona es sent filipina per la sang. També catalana per haver nascut... Costa fer la identificació... mig catalana i mig filipina, però sobre tot filipina perquè la sang tira més. **Gabriel** explica que es sent d'aquí en el sentit d'adaptació d'algú que ve de fora amb una cultura diferent. Pensa que s'ha adaptat força bé i que és acceptat pel seu cercle d'amics i per la gent del barri on viu. Com identitat es veu encara molt colombià perquè està molt compenetrat amb la seva cultura.

4.5.3.- PER SINTETITZAR:

Els discursos dels joves permeten fer unes consideracions globals sobre la seva realitat a la societat catalana. La més important és que el procés d'adaptació i inclusió social és positiu i satisfactori per la majoria de famílies, malgrat les dificultats i entrebancs de tipus laboral, polític, econòmic i social. Enfront els discursos i pràctiques xenòfobes i racistes, els joves no resten passius sinó que mostren una incansable voluntat per ser uns més de la societat, amb les seves particularitats ètniques i culturals. Apunten una gran maduresa i construeixen identitats fermes i coherents que els permeten vèncer els obstacles i hostilitats que en major o menor mesura tots viuen. És cert que en alguns casos, la discriminació negativa és viscuda molt malament, afectant anímicament als joves i les seves famílies, però també es verifica que demostren una gran capacitat de superació i reafirmació personal. Alguns busquen la diferència per posicionar-se de manera singular en la societat, altres volen ser una persona més de l'entramat social i passar desapercebuts perquè "*quan ets invisible pots exercir la normalitat*" evitant així l'estigmatització.

A més a més, podem afirmar que en relació a les teories que sustenten la hipòtesi:

- 1.- Fora de desmotivar-se, els joves entrevistats demostren una forta predisposició a formar part de la societat i sentir-se arrelats. Els nois i noies no mostren rebuig cap a la societat que els discrimina. Alguns ho viuen com fets puntuals, fruit del desconeixement dels autòctons cap a les persones immigrades, i altres s'esforcen per fer-hi front.
- 2.- Les dificultats que viuen els joves en el moment de l'entrada al món laboral no els porta a tancar-se en el grup d'origen, sinó que lluiten per sortir endavant.
- 3.- Les dificultats que van sorgint al llarg de la vida no generen negativització ni idealització de la identitat d'origen.
- 4.- La identitat cultural que construeixen els nois i noies està directament relacionada amb els anys de residència, el fet d'haver nascut o haver arribat en la primera infància i l'adaptació que han fet els pares a la societat d'acollida. La construcció de la identitat està determinada, en part, pel tracte social, econòmic i polític però no són condicionants definitius.

Veiem, doncs, que majoritàriament els nois i noies consideren que la societat catalana, en general, és inclusiva tot i que es donen restriccions i dispositius d'exclusió social. Quan ho comparen amb la societat d'origen, aquesta sempre rep crítiques en el sentit de majors desigualtats socials i pràctiques econòmiques, polítiques i jurídiques injustes. Malgrat aquesta visió global i comparativa, afirmen que es produeix discriminació amb les persones immigrades per raons econòmiques i d'origen. Un fet a destacar sobre immigració i discriminació és que els joves relacionen classe social i origen en la seva anàlisi. Per una part, asseguren que la societat receptora prefereix les persones estrangeres amb alt poder adquisitiu enfront les persones immigrades de classe social treballadora. En quan a l'origen, tots ells mostren una visió força homogènia i coincident. Entenen que es jerarquitzza segons l'origen, establint-se diferències i preferències vers uns col·lectius respecte a altres. En aquest sentit, indiquen que hi ha una major discriminació sobre les persones procedents de països musulmans. Entenen que la societat prefereix a les persones sudamericanes abans que als africans o asiàtics, afirmant que la societat, les polítiques i les lleis afavoreixen a les persones procedents dels països d'Amèrica Llatina. Tot i aquesta crítica negativa de les pràctiques socials i polítiques, estan convençuts que aquí viuen millor que al país d'origen.

4.6.- RECAPITULACIÓ: EXPERIÈNCIES VISCUDES

4.6.1.- JOVES, TRAJECTÒRIES I RELATS

Igual que he fet per presentar les famílies, en la taula nº 28 dels annexes es mostra la panoràmica dels nois i noies biografiats. Es recullen dades personals, socio-demogràfiques i socio-culturals.

- Les dades personals aglutinen l'edat, el lloc de naixement dels noies i noies i els anys de residència a Barcelona (dada important pels que han nascut en origen).
- Pel que fa a les dades socio-demogràfiques es detallen la situació d'emancipació i existència de parella i preferències, la formació acadèmica i perspectives de futur, l'activitat laboral, les xarxes socials i de relacions, la ideologia política, la ubicació en l'eix dreta-esquerra i la situació jurídica personal.
- En última instància es recullen les dades socio-culturals. Els joves han descrit les seves vivències i/o experiències de discriminació, defineixen la seva identitat i pertinences, la llengua emprada amb la família, amics i xarxes socials i, finalment, les identificacions amb elements identitaris i les vinculacions amb els coètics.

(Veure Annexes **Taula nº 28: Comparativa dels nois i noies biografiats**)

4.6.2.- IDENTITAT I DISCRIMINACIÓ

Del relat biogràfic dels joves entrevistats se'n desprèn que els perfils biogràfics abarquen un ventall força significatiu de vivències i situacions variades malgrat que algunes característiques es repeteixen. Els dos conceptes claus de la recerca, la identitat i inclusió/exclusió social, viscuts i presentats pels joves, des de la seva experiència personal ens permeten fer un exercici d'interpretació i entendre de quina manera interaccionen i operen.

FÀTIMA

Fent batxillerat a l'institut, Fàtima viu un moment de crisi personal, com la majoria de joves en aquesta edat. Després d'un temps de donar-hi voltes va decidir posar-se el mocador. Va ser una decisió meditada.

“Un estiu, a primer de batxiller estava com avorrida, fent-me preguntes ¿serà veritat el que diuen els meus pares?, el que diuen les religions... vaig començar a mirar i com que des de petita m'havien explicat la meva religió, em vaig informar de les altres religions i vaig veure que era creïble que no tenia coses contradictòries. Quan vaig anar de vacances al meu país em vaig emportar llibres i vaig aprendre coses i vaig començar a resar, a alabar a Déu i em sentia bé. Que em responia al que jo em preguntava. Sempre havia cregut però vaig començar a practicar”.

El seu posicionament identitari va marcar un abans i un després en la seva definició com persona i com dona i, també, en la percepció que les altres persones van tenir d'ella. Creu que aquesta decisió l'ha ajudat a construir la seva identitat malgrat que podem entreveure un cert conflicte en el sentiment de pertinença,

“Arriba un moment que no em sento de cap lloc i a la vegada de tots. Crec que pel fet de ser persona em sento de tots els llocs del món, que no haig de ser de cap lloc en concret. Quan vaig al Marroc em consideren turista. No sé per què, perquè vaig amb el mocador. Aquí sóc una estrangera. Arriba un moment que t'afartes. Això de ser d'un lloc o d'un altre no... Tots som del món. M'agrada viure a Barcelona però m'agrada molt viatjar”.

Amb el pas dels anys la seva identitat i vincles han anat canviant. Diu que ara es sent catalana-musulmana. Molt musulmana i catalana i poc marroquina.

Fàtima és una noia tímida però sense problemes per les relacions, *“els més amics són de l'Institut. Són amb els que encara em veig. També em relaciono amb noies marroquines de l'Hospitalet (n'hi ha més que al Born, diu) perquè allà viu la meva germana i vaig sovint. La majoria de l'Institut no són marroquins i és amb qui més em relaciono. També he fet un grup d'amigues a la Universitat”*. Li agrada el cinema i passejar per espais oberts, com la platja o qualsevol indret on pugui fruit de la natura. Del seu futur té clar que vol ser matrona, de fet, és el que sempre ha volgut estudiar. Per això ha començat Infermeria. Creu que no tornarà al Marroc, però no ho té del tot clar. En tot cas, la decisió no dependrà d'ella exclusivament. *“Bé tornar al Marroc no. Mai se sap. Si no tinc problema, si m'obren les portes per poder treballar, cap problema em quedo aquí, però si em trobo amb problemes o coses que no tinc perquè aguantar no tindria cap inconvenient en marxar”*. Treballa des dels 16 anys, ha fet feines variades, tot i que li interessa enfocar la seva activitat laboral cap al sistema sanitari.

MARIA

Es defineix com catalana-cubana. La mort del pare quan era molt petita va tallar les arrels amb Àfrica. Ha viscut molt poc la cultura paterna i el poc que ha conegut, diu que no li agrada. Té amics africans però no està d'acord amb la manera que tenen d'educar els fills. Parla català amb els amics de tota la vida però castellà amb els nous perquè,

“quan coneixes a alguna persona et parla en castellà perquè creu que no entendràs el català, llavors els coneixes en castellà tot i que poden ser de pares catalans, i et quedes així”. Es sent mestissa i s'hi sent bé sent-ho, *“sóc mestissa, tinc molta mescla de la meva família per la part de Cuba i em diuen que sóc ‘una cosa rara’. Però jo em sento bé, o sigui quan a mi em diuen alguna cosa pel carrer jo tan panxa, ja ho tinc superat des de molt petita”*.

En alguns moments ha patit situacions de racisme i discriminació pel color de la pell però mira endavant i prefereix no donar-li més importància. Maria compagina el treball com hostessa de fires amb els estudis de turisme. Quan acabi d'estudiar vol treballar amb quelcom relacionat amb turisme i seguir estudiant per a hostessa de vol. Els seus amics són de tot arreu: espanyols, africans, dominicans, cubans *“perquè on he sortit sempre hi havia de tot”*.

ABEL

Abel creu que durant aquests anys a Barcelona, la família no ha canviat gaire malgrat conèixer una altra realitat, *“han intentat seguir amb la vida que portaven allà, sempre la cultura canvia, sempre afegeixes coses d'aquí”*. Ho contrasta amb el seu propi procés d'enculturació, *“la meva cultura és més d'aquí que d'allà, i tampoc tinc un punt de vista per dir-te ha canviat això i això perquè jo tinc un punt de vista de cultura diferent a la seva. A vegades penso que m'agradaria tornar quan acabés aquí, per quedar-me a viure allà. Però aleshores penso en la situació d'allà i penso que viuria malament, i aleshores penso en quedar-me”*. Aquest moure's entre una certa enyorança i la percepció que culturalment és català-espanyol defineix la seva trajectòria de vida i els sentiments identitaris.

“Entremig. No em sento ni català ni peruà. Hauria de dir que sóc més peruà, que sóc d'allà, però la meva cultura és d'aquí. El cos d'allà i la cultura d'aquí. Tampoc ho penso gaire. Sóc com sóc i m'adaptaré al que sóc, al que tinc... La gent em veurà com sóc no d'on he nascut. Em sento més identificat a Espanya que a Perú. Més d'Espanya que de Catalunya. De cultura em sento més d'aquí que del Perú”.

És un noi modern, “normal” diu ell. *“Prefereixo anar amb roba sense marca. M'agrada la música pop, la que s'escolta a les discoteques. No hi ha cap cantant que m'agradi especialment. Llegeixo novel·les. Quan agafo un llibre i veig que m'interessa... perquè a mi em costa agafar un llibre i acabar-lo. He començat molts i no els he acabat...”*. Ha establert relacions amb nois i noies autòctones. Pràcticament no coneix ni té amics d'altres països. Diu, com fet gairebé extraordinari, que últimament ha conegut un noi de Perú. Ha acabat els estudis d'Infermeria i vol seguir amb Medicina. També es mostra interessat per seguir amb l'anglès. *“M'agradaria estudiar a l'estranger i a mi m'agradaria sortir d'aquí, he sortit, però només de vacances... és una experiència nova”*. Els estudis d'Abel han acomplert els somnis dels seus pares. Té un horitzó obert a nous estudis i oportunitats laborals.

FARID

Una frase defineix com sent la seva identitat ara i aquí i com ell l'entén. *“Sí que siento que me tratan siempre como inmigrante, depende de la gente.... Lo soy...”*. Recorda com un moment especialment difícil quan va arribar amb la mare i germans. Deixar els amics i la resta de família va ser dur. Els primers mesos van ser avorrits. Es trobava sol però retrobar-se amb el pare ho compensava. Li va costar aprendre la llengua i a

classe no hi posava ganes. *"Me enseñaban en catalán y el catalán no me interesaba tanto. Quería aprender el castellano"*.

Ha estudiat secundària a una escola pública del Raval i ha seguit amb formació professional, fent un mòdul de fuster però no el va acabar. Ara ha començat un mòdul de grau mig d'electromecànica. Està il·lusionat, *"son dos años. A ver si apruebo. No lo sé. Si me va bién me gustaria hacer grado superior en la Escuela Industrial"*. Els seus models de consum són similars a molts joves arribats del Marroc. *"Ropa moderna, de música me gusta la árabe, el hip hop, no me gusta el rock, no me va a mi..., Andi y Lucas... solamente leo los libros del Instituto..."*. Assisteix regularment a una entitat de joves del barri on es troba amb nois i noies de diferents procedències, encara que hi predominen els marroquins. Es sent marroquí i poc català, una mica però poc. Pocs elements de la cultura catalana s'ha fet seus. És molt jove i li costa definir aspectes relacionats amb la seva identitat. *"Lo que más ha cambiado en mi ha sido la manera de pensar, cosas... no sé..."*.

MADIHA

Vol estudiar una carrera universitària d'enginyeria, *"però és molt difícil, potser un cicle formatiu de grau superior"*. Quan acabi els estudis vol buscar un treball còmode, alguna cosa tècnica. És una noia d'aspecte molt modern. Segueix la moda,

"m'agrada anar moderna vestida. No he portat mai el mocador però potser me'l posaré, ara no. Per la religió. És per la religió. Crec que si no el porto no compleixo... Vaig al Ciber, de compres, vaig a casa de les amigues, anar de passeig, prendre alguna cosa... vaig més amb noies. La música m'agrada tota, l'àrab, espanyola. Vaig al cine i m'agraden les pel·lícules d'acció, de riure, de por... Llegeixo novel·les d'amor".

Després de 5 anys de residència diu que es sent molt marroquina i també una mica espanyola. Un 70% i un 30%. Creu que ser espanyol i català és diferent. *"La llengua... M'agrada el català. Potser sóc marroquina i catalana"*. El català el parla amb els professors i alguns companys. Amb la resta sempre en castellà. Durant l'entrevista s'expressa en català sense problemes. A casa parlen àrab i castellà. Diu que intenta canviar la seva mentalitat quan està amb catalans o marroquins. S'identifica amb els altres marroquins, per la llengua, les idees i la mentalitat, això no exclou que quan està amb catalans els estén molt. *"Entendre les altres persones, acceptar com són..."*. Molt poques vegades s'ha sentit discriminada, *"però igual entre amics escoltes allò de*

mora, no sé... per mi és normal, no ha estat un insult". Es sent ben tractada per la societat. Fa la vida normal dels adolescents del barri. Quan acaba l'institut, algunes tardes va al casal del barri on es troba amb altres nois i noies, molts d'ells nascuts al Marroc i arribats en els últims anys. Al casal participa activament de tot allò que s'organitza. Considera important exercir el dret de vot. Si pogués votaria per nacionalistes d'esquerra, a totes les eleccions, sobre tot les estatals i europees.

SALMA

Recorda que va viure molt malament l'arribada a Barcelona. Ha trobat a faltar tot, la família, els amics, el barri... *"Jo ho vaig viure molt malament. Vaig estar dos mesos tancada a casa. Arribes a un país, a una ciutat... Tot em va xocar. No tenia amics, tots van quedar allà... Volia tornar!! No sabia dir ni hola..."*. Ara que Salma es sent adaptada al ritme i formes de vida, creu que aquí viuen millor. *"M'encanta Barcelona. Aquí hi ha molta gent, pots anar a qualsevol lloc"*. Salma ha completat els estudis de secundària i actualment està cursant un mòdul professional d'administració de grau mig. Ha estat ocupada en diferents activitats i sempre sense contracte per no tenir el permís de treball. És molt crítica amb la llei d'estrangeria, *"hem vingut a fer el reagrupament familiar i no tenim permís de treball. Això afecta molt. Jo tinc 18 anys i vull treballar però al meu DNI posa que no puc treballar. Ara ho estan complicant més..."*. La seva parella és fill de pares marroquins, nascut a Catalunya. Surt amb ell o amb les amigues, que són del Marroc. En té poques d'aquí. Li agrada la moda occidental.

"Mai he portat el mocador, ni la meva mare, ni la meva àvia. De música m'agrada l'Alex Ubago i David Bisbal. El cinema americà d'acció és el que més m'agrada. De llegir, el llibre que més m'ha agradat és Harry Potter. He llegit els cinc llibres".

Considera que els joves d'aquí s'agafen la llibertat que tenen d'una manera que a ella no li agrada. *"Una cosa és la llibertat de passar-t'ho bé i una altra cosa és estar-se drogant, fumant. Això no és passar-ho bé"*. Envers el Marroc manté uns sentiments positius. Pateix per la gent que decideix fer la migració ara. Creu que ho passaran molt malament. Es defineix com musulmana *"però no sóc d'aquelles musulmanes que són..."*. Ens diu que és marroquina però que també té molt d'aquí. *"Mig, mig... Estic al mig. Més d'aquí que d'allà. M'identifico com espanyola, no catalana. Espanyola sí"*. Tot i que el relat el fa moltes estones en un català molt correcte diu que li fa vergonya parlar-lo. No es considera ni de dretes ni esquerres. Es posiciona al centre. Creu que

les eleccions que més l'interessen són les autonòmiques, perquè viu aquí i li afecta el que passa aquí. De l'estructura social es situa en la classe treballadora i declara sentir-se tractada com tothom, tant a l'escola com als treballs. Creu que als treballs ha tingut molta sort. *“Ha sigut genial. Ara hi ha poca gent que discrimini als immigrants”*.

SAID

El procés migratori d'en Said està definit per un trànsit i adaptació ràpid. Amb el pas del temps el seu sentiment de pertinença i d'identitat han sofert una transformació. Fa un posicionament identitari prou definit: *“Sóc musulmà però més català. Més musulmà que pakistanés. Pakistanés molt poc. No espanyol, català. 70% català i 30% musulmà”*. Expressa tenir un estret lligam amb Catalunya i alguns dels seus símbols com el Barça, la senyera i la llengua.

Els tres germans s'han escolaritzat a centres públics. Ell ha estudiat fins quart d'ESO. Ara treballa al restaurant del pare i dels oncles i ha parat d'estudiar encara que més endavant li agradaria fer alguna cosa, potser disseny industrial. En el futur li agradaria tenir el seu propi negoci. En Said és un noi modern. Li agrada la roba moderna, la música rock, el pop... No va gaire al cinema, quan hi va prefereix el cinema d'acció americà. Surt amb els amics, però poca discoteca. Tots els seus amics són catalans, de quan anava a l'Institut i altres que ha conegut després, al restaurant. També els amics dels germans. A casa parlen urdú amb els pares i castellà o català amb els germans. Creu que aquí hi ha més llibertat per als joves que al seu país, encara que el record es va difuminant. No s'identifica gens amb els altres pakistanesos que viuen a Barcelona, als que veu diferents, i el seu sentiment identitari no varia quan està amb pakistanesos o catalans. Mai s'ha sentit discriminat i opina que l'han tractat bé a tot arreu. Es situa en la classe mitja propietària i, per ara, vol seguir vivint al Raval. Diu que els pares volen marxar a l'Eixample o a les afores de Barcelona, perquè el barri ja no és el que era. *“Ara hi ha massa russos”*.

AZIZ

Com Said, Aziz s'ha escolaritzat en centres públics del barri. Ha completat el batxillerat i actualment cursa grau superior d'electrònica a l'Escola Industrial. Va suspendre la selectivitat perquè, reconeix, no va estudiar prou. Vol passar a la Universitat per fer enginyeria electrònica. Treballa a estones al restaurant de la família. Des què estudia formació professional compaginant estudis i treball. Segurament deixarà la feina per fer

pràctiques i dedicar-se plenament als estudis. Té molts amics i amigues. Més d'aquí que d'altres indrets. De l'Institut, de l'Escola Industrial, del restaurant, del barri. Amb el germà també comparteix amics, gustos i aficions. Els seus models de consum es corresponen força amb els dels joves de la seva edat.

“Roba moderna, ampla. Música: rock, hip hop, jazz, blues. No m'agrada el pop. M'agraden grups de rock... El cinema m'agrada tot, sí que hi vaig. No m'agraden les discoteques. Millor sortir. Quan surto amb els amics, passegem, prenem alguna cosa... però no anem de discos. Abans, al Miquel Tarradell llegia molt més que ara. Ara solament llegeixo els llibres de l'escola”.

Sobre tot passeja amb els amics pel centre de Barcelona i prenen alguna cosa. Amb els amics, habitualment fa us del castellà però sovint parla en català. Refereix que té quatre amics pakistanesos amb qui parla el castellà perquè no saben parlar urdú. El seu procés de reformulació identitària va experimentar un canvi important als quinze anys. Fins aleshores era practicant de l'islam. Ara no. No tenia temps per les cinc oracions al dia. A casa no li han dit res. *“Abans, quan vàrem venir del Pakistan, sí que ens ho deien. Ara no diuen res”.* Malgrat aquest canvi s'identifica com musulmà al 100%. Meitat català i meitat pakistanès i diu que *“encara que no sóc practicant, em sento 100% musulmà, però també tinc identitat nacional ...”.* Igual que Said, es sent molt identificat amb elements de la identitat catalana; la llengua, la senyera, el Barça, Catalunya com país són alguns dels que més valora. Tampoc s'identifica amb coètnics.

“Els veig com diferents. En l'únic que m'identifico és que són musulmans i en el país d'origen. Res més”, i afegeix que *“quan estic amb catalans em sento més català, però quan estic amb pakistanesos no canvia gaire...”.*

Creu que ell i la seva família formen part de la classe mitja assalariada i expressa que no s'ha sentit mai discriminat, al contrari, el seu sentiment és d'haver estat molt ben tractat en tots els àmbits en què s'ha mogut. Té clar que votaria pel partit socialista i es situa en el centre-esquerra.

OMAR

Quan li preguntem per la seva identitat ens diu que allò que el defineix és ser fill del Marroc, on va nèixer, adoptat per Espanya i que el seu sentiment és català. *“Això és el que em defineix”.* Així s'expressa i sent Omar. Diu que pensa en castellà perquè l'escolarització la va fer en castellà però té una identificació total amb la llengua

catalana i el que representa per a Catalunya. Es sent més lligat a Catalunya que Espanya, sense menystenir-la. Totes les festes d'àmbit popular com Sant Jordi, la Mercè i altres les viu estretament, sobre tot des de l'associació on treballa. És barcelonista de tot cor. Quan li preguntem per la identificació amb les persones del seu país respon que sempre s'identifica amb tothom per un igual. No discrimina per cap raó. No té en compte l'origen. Vol estar bé amb tothom i entendre a tothom, sigui quina sigui la procedència.

Omar va estudiar FP, sense acabar el batxillerat, primer automoció i després informàtica. Molta part de la seva activitat laboral està relacionada amb la informàtica. Ara estudia *Gestió i administració d'empreses*. Treballa i està de voluntari en una associació d'immigrats d'origen musulmà, on és responsable dels àmbits d'informàtica, comunicació, edicions i difusió. Té una participació social molt activa i això li suposa relacionar-se amb molta gent d'origen immigrant però també autòctona. Anteriorment ha treballat a altres empreses, sempre fix i amb bones condicions. Té projectes, el més important és constituir una empresa virtual amb un amic. Els amics són de tot arreu. Llatinoamericans, europeus, africans, catalans... És un noi modern amb moltes inquietuds socials i li agrada el *"cinema alternatiu. El de tipus social, reportatges, documentals m'agraden molt"*. Té un fort sentiment de pertinença social. Es sent plenament integrat i adaptat a Catalunya però hi ha un aspecte que encara avui li fa mal. És la discriminació que va viure quan va començar a buscar treball.

"Vaig passar una època, com tots els fills d'immigrants, que estàs aquí, amb una situació normalitzada dins l'escola i de sobte et dones compte que ets immigrant. Per qüestió de papers, tens una tarja que et diferencia de l'altre que té DNI. Vaig sortir de l'escola als 15 anys i volia treballar, alhora que estudiava. La meva tarja deia que no podia treballar. Va ser molt fort, molt dur. Un xoc molt difícil. T'havies considerat normal i no ho eres. La gent no sabia ni què era aquella tarja. Jo trobava feina, em deien porta els papers i no ho entenien".

Creu que la societat tracta a les persones immigrades com mercaderia i que això s'ha d'arreglar. És d'esquerres i votaria sense dubtar-ho al PSC. Es situa entre la classe mitja propietària i treballadora. Li agrada ser treballador. *"Tinc persones al meu càrrec en el treball però em considero com ells"*. Es percep ben tractat per la societat. Fa temps que es va independitzar de la llar familiar. La seva parella actual és marroquina però no dóna importància a l'origen, mentre sigui una bona persona, això és el que compta per a Omar.

KATY

“Sóc catalana-peruana. Em sento més d'aquí que d'allà”, ens diu Katy. És el que expressa quan li pregunto per la seva identitat. Després de catorze anys a Barcelona, aquests són els seus sentiments. La família sempre han viscut al barri de Sant Matí de Provençals, on han anat al col·legi. Ha estudiat barxillerat i ara fa Infermeria a la Universitat. La seva primera idea fou medicina però no li arribà la nota. Pensa en seguir estudiant algun màster, potser de pediatria, fisioteràpia... També l'atreu l'educació infantil. Té moltes idees al cap, “he de seleccionar encara”. Ha treballat en diverses activitats per ajudar a pagar els estudis, tot i que la mare prefereix que estudiï. Té molts amics, diu que tots són d'aquí. “Alguns amics els tinc des que vaig fer primària a l'escola”. De pautes de consum, segueix la moda en la roba però amb altres temes Katy mostra una personalitat molt madura.

“De cinema m'agrada per exemple Tarantino, que ha fet Kill Bill, de por, sempre que tinguin sentit, en Hitchcock, Tim Burton... i Stanley Kubrick. A vegades vaig a la discoteca però no sóc gaire de discoteques, sóc més de sortir, anar a passejar a bars amb les amigues... llegeixo Freud, m'agrada la filosofia, Nietzsche, i llibres així enormes per exemple el Código da Vinci no m'agrada gens (riu), els llibres aquests bestseller no m'agraden gens. M'agrada molt la poesia, m'agraden molt autors antics tipus Baudelaire... i Proust m'agrada molt també”.

Sap que molta gent d'origen immigrant ha tingut problemes de discriminació però a ella no li ha passat. “És estrany perquè molta gent m'ha dit que ha tingut problemes i a mi no m'ha passat mai”. Sent un lligam estret amb la cultura i societat catalana. Es defineix com catalana-peruana i cada vegada parla més en català, de fet el parla a tot arreu. Li costa identificar-se amb persones del Perú, “depèn, si per exemple porten molts anys aquí i jo ho sé, sí, “mira! Com jo”., però sinó, potser em costa més. Si acaba d'arribar no, potser no, perquè jo porto més temps aquí i les meves costums són diferents i aquella persona no és el mateix”. Pensa que hi ha diferències significatives en les relacions de gènere i en la vivència de la joventut i adolescència. Prefereix tenir parella d'aquí, per la idea que té del masclisme, però no es tanca a la possibilitat d'enamorar-se d'algun peruà. Es defineix com persona d'esquerres. “No m'agraden les dretes”. Algunes idees nacionalistes li agraden i altres no. No ha pogut votar perquè la nacionalitat és recent però creu que a les estatals votaria PSC i a les autonòmiques ERC. Es sent pertànyer a la classe treballadora i afirma que mai ha tingut cap problema pel fet de ser immigrant. La mare voldria viure fora de Barcelona en una casa, però ens diu que, “estic massa arrelada a Barcelona, em costaria marxar”.

RAJAE

“Porto vint-i-tres anys a Catalunya, suposo que no puc dir que sóc marroquina, la meva cultura és catalana, encara que el meu grup ètnic sigui marroquí”. Rajae estudia Educació Especial a la Universitat i treballa els caps de setmana de caixa i també fa menjadors escolars. Els records d'infància són positius per a Rajae. La seva identitat més important va lligada al gènere i edat: dona i jove és allò que la identifica.

“Arriba un moment que ja no té sentit que et digui que sóc catalana perquè hi ha coses que no ho sóc ni que sóc marroquina perquè seria mentida. A vegades, t'ho pregunten pel nom i no saps que dir, d'on és el meu nom o d'on sóc jo?”.

No és practicant, *“no faig el Ramadà. La festa del Xai... acabes farta del xai”*, no s'identifica com musulmana i té dificultats per sentir-se marroquina, *“jo crec que no perquè jo sempre he tingut moltes dificultats per sentir-me marroquina, en lo que són els grups socials, a casa potser sí però fora no, perquè no m'hi sento”*. Pensa en castellà i amb els amics parla en castellà. (Durant l'entrevista s'expressa en un català perfecte). *“A la facultat amb els catalanoparlants amb català i com que la majoria són castellanoparlants, castellà”*. Li costa identificar-se amb persones del Marroc, diu que poden ser molt diferents. No ha viscut problemes per raó del seu origen ètnic. Solament recorda un fet puntual i recent amb una companya de feina. *“No he tingut problemes, en general. La meva visió és que he tingut les mateixes oportunitats, que quan he portat el currículum m'han trucat, etc”*. A l'escola no s'ha sentit mai diferent, els professors havien posat moltes expectatives en ella, li van donar excés de responsabilitat, cosa que la va angoixar en alguns moments.

Es defineix com persona d'esquerres, vota a ICV i es situa en la classe mitja assalariada. És moderna en el vestir i en els gustos, no porta mocador (tampoc les germanes) i li agrada la música dels anys 80, la música negra. Li ha encantat la pel·lícula “Volver”. No va gaire de discoteques i li agrada molt llegir, tipus assaig, llibres de Carmen Alborch, Lucia Etxebarria també li agrada. Anar a la platja, anar a prendre un cafè amb els amics... Té una participació força activa en una associació d'immigrants d'origen musulmà. És l'espai on es relaciona amb joves com ella, fills i filles de persones immigrades d'origen musulmà. Té projectes de futur, com marxar a l'estranger a treballar, Canadà o Anglaterra. Si no pot, es quedarà a Barcelona.

HASSAN (1)

Després de dos anys a Mataró, la família va viure al barri de la Rivera i fa uns sis anys van comprar un pis a Ciutat Meridiana. Enyora el centre de Barcelona. Hassan ha iniciat estudis universitaris dues vegades però ho ha deixat. Després de començar informàtica, actualment estudia grau superior d'electricitat a l'Escola del Treball. Vol acabar i no descarta en el futur fer enginyeria tècnica. Mentre estudia, treballa d'administratiu, des de fa tres anys amb contracte fix. Té amics de tot arreu: filipins, catalans, marroquins, sudamericans... *“Estos son amigos directos y de conocidos, de todas partes”*. Són els seus amics de sempre. Li agrada vestir modern, sense tenir un estil definit, del cinema li agraden les pel·lícules americanes, d'acció, però també li ha agradat molt “Princesas”. Diu que ara ja no té ganes d'anar de discoteques, ocasionalment i prou. Llegeix bastant, sobre tot best sellers.

Hassan es defineix com marroquí cent per cent. Musulmà també. Diu que *“tampoco hay que cerrarse, están vendiendo una imagen muy negativa de nosotros, hay que abrirse pero no olvidar tus raíces”*. Malgrat que amb els amics parla castellà, però si ha de parlar català, el parla, s'identifica plenament amb la llengua catalana i menys amb la castellana. *“No mata, toda la educación es en catalán y también he conocido gente española, y oprimen y no me identifico tanto”*. S'identifica amb algunes persones del mateix origen ètnic i amb altres no tant.

“Por ejemplo a mi no me gusta que me entren con el tiempo religioso no, porque para ésto ya tengo a mi padre. No me gusta que me diga que tengo que ir a la mezquita alguien que no conozco”.

No li canvia el sentiment identitari quan està amb catalans o marroquins i pensa que no ha estat discriminat, fora d'alguna situació puntual. Amb la mà al cor, prefereix que la seva parella sigui *“paisana mía, por la cercanía de la cultura y así me ahorro de explicar”*, encara que amb les coses de l'amor mai se sap. És d'esquerres i a les eleccions generals vota PSOE i a les autonòmiques ERC. Es situa a la classe treballadora. Ens explica com una curiositat que els companys actuals d'estudi no s'havien relacionat amb nois marroquins i pensaven que ell era sudamericà.

“Entonces se llevaron la impresión porque se pensaron que éramos muy diferentes, muy nuestros, apartados. Y luego, me decían, <me has sorprendido, tenía una idea muy equivocada>”.

FATIHA

Fatiha és un exemple de com la cultura d'origen i les arrels familiars poden tenir una gran incidència en els descendents. Es considera primer marroquina i catalana després, no espanyola. Creu que la seva cultura i grup ètnic és marroquí, un setanta per cent marroquí i un trenta per cent catalana. Podríem dir que és un exemple de resistència davant el sentiment que l'origen està desvaloritzat i desprestigiat. S'identifica plenament amb les persones marroquines. *“Per mi són iguals totalment. L'idioma molt important, la mentalitat i amb la humanitat”*. El seu sentiment identitari no canvia, *“sóc catalana i marroquina”*. La seva parella és marroquina; malgrat que no li importaria si fos catalana, creu que pel tema religiós així és més fàcil.

Fatiha és responsable d'acollida d'una entitat que treballa amb persones immigrades d'origen musulmà, al barri del Raval, on durant molt anys hi va estar de voluntària. És una feina que li agrada molt i per ara no té expectatives de canviar de treball. Ha estudiat secundària i FP de tècnica administrativa en una escola concertada. Vol estudiar àrab i francès però no troba mai temps. Els seus amics són catalans i últimament en té molts del Marroc, en això ha influït les relacions del treball. Fatiha no és una noia especialment moderna en el vestir (no li agrada gaire la moda actual). Prefereix la roba del Marroc, encara que va vestida a la manera occidental.

“M'agrada la música àrab i també la d'aquí. D'aquí m'agrada el Bosé, m'agrada el Khaled. Del cinema m'agraden més aviat les pel·lícules de fets reals, de missatge social i m'agrada molt les romàntiques. L'última... Orgullo i prejuicio i el DVD Senyor i señora Smith. M'agrada anar a discoteca àrabs. M'agrada llegir però no tinc temps”.

Es mou molt pel Raval. Amb els amics parla català o castellà. Li agrada celebrar tot el que té relació amb el Marroc, *“si per mi fos, encara ho celebraria més”*. Es considera d'esquerres i una mica nacionalista. Les eleccions que més l'interessen són les municipals. Es posiciona en la classe treballadora i pensa que en els àmbits on es mou és ben tractada.

BILAL

Mostra un fort sentiment de pertinença social amb un posicionament crític. Li costa molt identificar-se amb persones marroquines i també sentir-se com ells. Diu que moltes vegades es sent més desplaçat amb persones marroquines. A casa parla el castellà amb els pares, i també, però menys, en àrab. *“Normalment parlo en castellà i*

si tinc un amic que parla en català, parlem en català. En àrab molt poc". Pensa que hi ha diferències significatives entre Marroc i Catalunya respecte a com s'entén l'adolescència i la joventut, per la llibertat, sobre tot. Defineix la seva identitat com català-marroquí i respecte a la nació es sent totalment català i a vegades espanyol. La seva cultura és més occidental i diu que el seu grup ètnic és el català. S'ha sentit ben tractat però creu que *"t'has de fer respectar"*.

El nostre biografiat refereix que a vegades sí té la sensació de viure entre dos móns *"He nascut aquí, quan estàs aquí et poden dir 'torna al teu país', o quan t'insulten i tal... però es dóna la paradoxa que quan vas al Marroc et diuen 'mira l'espanyolet'... és el que dic jo, on estic?, estic entre dos móns, en terra de ningú. No tinc una crisi d'identitat però et repenses i moltes vegades dius 'on sóc?'"*. Creu que aquestes situacions de discriminació i/o racisme que sovint es donen en la nostra societat i que ell ha patit en moltes ocasions són fruit de la manca de comunicació:

"Per exemple: Moltes de les associacions d'immigrants del món àrab estan dirigides pels pares o els avis i això fa que aquestes associacions no siguin tan obertes. Fins que no arribin els fills no acabarà d'haver una comunicació amb la societat. N'hi ha lògicament, per nassos, però crec que quan arribin els fills serà més obert".

En aquest sentit, Bilal és un jove molt actiu amb molta implicació en diferents àmbits. *"M'he mogut molt pel món del futbol i he conegut molta gent. He sigut entrenador de futbol... faré de coordinador en un club... i amb això també coneixes a molta gent. Últimament col·laboro amb una associació d'immigrants àrabs i vaig fent. Està a l'Hospitalet i treballa temes d'educació amb joves. També estic a les joventuts socialistes i milito al partit socialista"*.

En Bilal ha passat la seva infància al barri de Sants. S'ha escolaritzat fins a primer de batxillerat i després ha estudiat auxiliar administratiu. Va enganxar l'últim any de servei militar, on diu que va haver de "lidar" amb tot, *"ja és mala sort agafar l'últim any"*. Actualment treballa de vigilant de seguretat, però ha fet de tot. En un futur vol fer la prova per a majors de vint-i-cinc anys perquè li agrada la psicologia i també el dret internacional. Es sent atret per la política. *"Ara tinc una guerra interior de saber què vull fer"*. Té amics de tot arreu, però pocs marroquins. La seva parella no té arrels marroquines, fet de difícil acceptació pels pares. Tot i pensar que és indiferent l'origen opina que, *"si fos marroquina hauria d'estar molt temps aquí. Penso que si anés al Marroc seria incapaç de trobar una parella allà. La podria trobar però que estigués"*

vivint aquí". Vota al PSC i considera que les eleccions sempre són totes importants però els hi atorga un ordre per proximitat, primer les municipals, després les autonòmiques i finalment les estatals. Té consciència de classe treballadora i es posiciona com d'esquerres.

YUNUS

En acabar la ESO ja no va seguir estudiant i ara fa dos anys que treballa en un taller mecànic. Yunus té aspiracions de futur, diu que li encantaria tenir el seu propi taller. Ara mateix, però, està preocupat amb el tema dels papers. Recentment ha perdut el DNI i ens diu que té un *"lío increíble de papeles después de llevar aquí trece años"*.

Yunus mostra sentiments contradictoris envers la religió musulmana. Diu que ell no resa però que ho hauria de fer. Parla àrab amb els pares, amb els amics el castellà i si cal català, perquè l'entén encara que el parla molt a poc a poc. Es defineix com hispano-marroquí. Quasi més hispà que marroquí perquè fa més anys que viu aquí i ha viscut moltes més coses. *"Más espanyol que marroquí i más árabe que occidental"*. Li costa identificar-se amb els marroquins recent arribats. *"Los que han llegado ahora no, porque tienen la mentalidad de crear odio"*. S'ha sentit discriminat moltes vegades, sobre tot quan busca feina. Amb els amics mai, però amb altra gent sí. Diu que els pares volen casar-lo amb una noia marroquina però ell no té preferències. Votaria al PSOE, *"al PP nunca"* i es percep en la classe mitja assalariada. Molt just, però es sent ben tractat per la societat, encara que algunes persones quan el coneixen li diguin que "no sembla marroquí". Els amics de Yunus són gairebé tots espanyols. Els seus models de consum han canviat, de vestir diu que

"antiguamente, siempre la marca, ahora paso de la marca. Árabe, rap español, rap francés, flamenco. No voy al cine. Discoteca sí. Me gusta leer, pero no encuentro tiempo".

NADIA

L'època de l'adolescència va ser una mica complicada i els pares van enviar Nadia i la seva germana al Marroc durant un any per arreglar la situació. Això li va trencar l'escolarització. No explica gaires coses d'aquell temps. Nadia no va acabar el BUP i ara està interessada en estudiar per treballar de Mediodora Intercultural. Actualment no treballa i està a l'atur. Pròximament començarà un curs de Mediación. Tots els seus amics són d'aquí. Li agrada la roba moderna,

“canvio, tinc varis estils. Vaig portar un dia el mocador perquè un dia vam tenir una discussió a casa, el meu pare es va imposar perquè volia que portéssim mocador totes a casa. Només un dia el vaig portar. A casa meva no es porta. La meva mare sí. La meva mare va molt tradicional, amb la seva xilava, i el seu mocador. De música m'agrada de tot. Ara he descobert la música àrab. M'encanta la dansa del ventre. M'agrada el cine de terror i la comèdia... una mica de tot, el cinema americà està bastant deteriorat. Fa molts anys que no surto, que no surto de discotèques, però m'encanta sortir. Ara mateixestic llegint un llibre de Fàtima Magnesi, Los harenes de occidente”.

Lati parla perfectament en català, encara que la gent es dirigeix a ella en castellà, *“És que no sé per què si parlen el català amb una persona, em veuen a mi i em parlen el castellà. Jo suposo per pensar que sóc de fora...”* (riu). Li agrada celebrar Nadal, a la seva manera, el caga tió, Sant Jordi amb els amics... Es sent identificada amb les persones del seu mateix origen i creu que la seva identitat és mig-mig, *“no puc dir que sóc el cent per cent d'allà ni el cent per cent d'aquí. Suposo que hi ha molta gent que dirà el mateix però és que és així. Diria... musulmana – espanyola”*. Per ella, ser musulmana i marroquina és el mateix. No s'ha sentit mai discriminada i sovint ha pensat amb la possibilitat de tenir parella. *“Jo sé que si trobés una parella d'aquí, tindria molts conflictes amb els meus pares. Perquè... no és que siguin racistes, però si que no volen que lo cristià... Els hi costaria molt”*. No ha votat mai i pensa que el més important abans de fer-ho és fixar-se bé amb els programes electorals. Es percep en la classe mitja treballadora.

NAJAT

Durant els més de trenta anys de residència, la família de Najat, han patit situacions de discriminació.

“Problemes per ser immigrants sí. Per trobar un altre pis més gran van tenir problemes. Quan anava el meu pare sol ningú li volia vendre cap casa. Li va explicar al seu patró i quan el seu patró el va acompanyar, cap problema. Penso que si som com tothom no t'expliques perquè passen aquestes coses per racisme”. Malgrat això valoren l'amistat amb famílies autòctones. *“El meu pare sempre ha dit que sempre ha tingut més bons amics de Barcelona que del seu país. Això és el que s'ha trobat a l'hora de la veritat. També tenen amics del Senegal i del Pakistan”*.

Els amics de Najat són de tot arreu, li agrada la música moderna, sobre tot Serrat i Khaled, va poc al cinema i llegeix a vegades. Ha estudiat fins a COU, no va aprovar la selectivitat i aleshores estudià administrativa. Vol estudiar treball social i mediació intercultural. Se'n penedeix d'haver deixat els estudis. Ha treballat d'administrativa durant uns anys i ara està a l'atur. Vol aprofitar el temps per estudiar. Parla castellà i català amb els amics i quan treballa. Igual que els pares, ha patit situacions de discriminació, pel color de la pell, pel nom... *"no saben si he vingut fa dos dies o he nascut aquí"*. No obstant, Najat expressa sentir-se catalana, *"d'origen Marroquí, perquè els meus pares ho són i perquè practico la religió (light) però musulmana. Catalana-musulmana"*. Té una identificació total amb Catalunya i tots els elements més forts de la cultura catalana. Això no exclou que s'identifiqui amb algunes persones marroquines de recent migració, malgrat que en un altre moment de l'entrevista ens diu que es considera molt diferent (Veure hipòtesi 1). *"A alguns els veig com a iguals, encara que acabin d'arribar. Em sento catalana però els veig com iguals. M'identifico amb tot, com conec la cultura, llavors m'identifico. M'identifico amb el català i amb el marroquí"*. En general, s'ha sentit ben tractada per la societat, sobre tot a l'escola, però fent matitzacions *"en el primer treball no et donen l'oportunitat d'entrada i costa, pel currículum"*.

LAYLA (1)

Valora molt la llibertat, encara que creu que algunes persones se'n aprofiten massa (botellón...). Defineix la seva identitat com espanyola i marroquí. *"Estic vivint aquí. Més catalana que espanyola. Tinc els costums catalans"*. Si li preguntem pel sentiment envers la nació és marroquina/catalana, si parlem de cultura és catalana/marroquina. És musulmana no practicant, però celebra les festes típiques i fa el Ramadà. Encara que parla més en castellà, tota l'escolarització ha estat en català i això fa que senti la llengua com molt seva. *"Em falta practicar-lo més. Faig més faltes en castellà que en català. Vaig aprendre el català abans que el castellà"*. No s'identifica amb altres marroquins i pensa que el fet que sovint més la distancia d'ells és el nivell d'estudis. Quan està amb persones marroquines es sent més lligada amb la seva terra.

Layla ha fet el batxillerat i actualment estudia Educació infantil per integració social, un mòdul de formació professional de grau superior i també ha començat un curs de mediació intercultural en l'àmbit sanitari. En el futur li agradaria fer Psicologia infantil. Layla ha treballat d'administrativa però ara solament estudia. Els seus amics són

catalans, molts són d'una associació d'estudiants on Layla feia classes de francès i rebia classes d'anglès.

“Abans tenia amigues del Marroc que eren modernes com jo, però es van casar... ara no m'interessa molt (saps?). El marit, els fills... no és el meu. A més a més tinc una mica de dificultat per relacionar-me amb noies del Marroc de la meva edat i del meu origen. Em costa perquè tenen una visió de mi com si fos massa occidental, una mica pija, mimada i no és així...”

Li agrada la música d'arrels àrabs i també Jaques Brel. Del cinema prefereix que tingui contingut social i polític encara que també disfruta amb pel·lícules americanes, de ciència-ficció. Li encanta llegir. Ara llegeix un llibre sobre el feminisme. La seva parella és del Marroc, on viu, malgrat que viatja molt a Barcelona per exposar les seves pintures i té pensat quedar-se per fer el doctorat en Belles Arts. Amb ell comparteix passeig, museus, platja i cinema. A Layla li agrada molt l'art, sigui poesia, pintura... tot en general. Prefereix que la seva parella sigui marroquina *“Els meus pares també. Potser ens entendrem millor. Si m'hagués sortit una parella d'aquí (és l'amor) no importaria”*. Ha viscut situacions de discriminació, sobre tot en buscar feina. Alguna vegada no l'han agafat per ser marroquina.

“A l'hora de buscar feina. A l'escola, al principi, una mica per part dels companys. Mai dels professors. De gran sí. A l'hora de puntuar. Ara tinc una professora que em té una mica de mania. No ser si perquè sóc estrangera!. A vegades fa comentaris una mica racistes. I està formant professionals per treballar la integració social!”

Malgrat tot, la valoració de tots aquests anys és bona. *“A vegades em diuen que saben que sóc estrangera però no semblo del Marroc (sembla francesa pel físic i per l'accent). Com que es discrimina segons l'origen!”*. Es situa a la classe treballadora. És d'esquerres, socialista ens diu. Li agrada molt Barcelona per la diversitat, però també enyora una mica de tranquil·litat.

MERCEDES

Mercedes és una noia vital. Treballa de dependenta en una botiga de la Rambles, amb contracte indefinit. Pensa en buscar una altra feina.

“Tinc molts objectius a la vida. Sóc un cul inquiet. No sé. També m'agradaria... em relaciono molt bé amb la gent. Molta gent em diu que tinc un do... de la comunicació. També he estat mirant lo de relacions públiques... el que

requereix... Viatjar... tot entra dintre del pack, que estaria bastant bé. No sé, sortides n'hi ha moltes, però jo haig de decidir la que m'agradi a mi. Això ho tinc molt clar i ho vaig deixar molt clar a casa, també...”

Té una vida social molt activa. Està entrenant un grup de nenes marroquines al parc de la Ciutadella, per a un campionat de fútbol. Vesteix modern, li agrada la música, sobre tot la salsa. Va de discoteques amb les amigues i actualment llegeix un llibre sobre el control mental. Té amigues de tot arreu, marroquines, italianes, de les rodalies de Barcelona... Ha estudiat fins a 4art d'ESO i ara fa batxillerat, encara que porta un temps sense anar a classe. Li agradaria fer INEF i treballar amb alguna cosa que “em mogui”. Ara no té parella, però n'ha tingut i li és igual d'on sigui “*mentre m'estimi m'és igual... com si és de la Xina...*” Definir la identitat no és un tema rellevant per Mercedes. “*A mi sempre em pregunten això... la típica gent que acabes de conèixer i et diuen tu què ets? Catalana o espanyola. Jo me les quedo mirant i els dic hispanoamericana. I em quedo amb tothom. No em defineixo de cap manera. No sóc de ningun lloc, només sóc de mi mateixa...*”. No obstant, diu que la seva nació és Catalunya, la seva cultura l'europea i l'origen ètnic peruà. Parla català perfectament però es sent més seva la llengua castellana, “*és el que parlem allà i parlo aquí, però tampoc tot perquè també parlo el català*”. No s'identifica amb els altres peruans de Barcelona,

“ni de conya. Els veig diferents. Portar una roba així, no tenen complexes. Per la manera d'actuar... són molt toscos. Amb res m'identifico”.

S'ha sentit discriminada al col·legi, quan era petita, “*els nens, són molt dolents, però molt, molt... els mestres no tant, no i tampoc li donava tanta importància perquè només estava al lloc per aprendre, però els nens. A la feina no he tingut problemes, tampoc al barri*”. Es situa a la classe treballadora i li agradaria anar a viure fora de Barcelona, “*per estar a un lloc més perduda. Això és un caos*”.

LILIAN

Lilian s'identifica com llatina. Un punt entremig de Perú i Catalunya tot i que amb la ment, l'educació, la forma de ser d'aquí, “*però de fet sóc d'allà*”. El sentiment de pertinença el té ben definit: la nació, la cultura i seu grup ètnic són espanyols o catalans, “*quan estic amb peruans em sento estranya, no m'agrada*”.

Lilian ha viscut el sentiment de trobar-se entre dos móns. De més petita, el pare, amb qui passava més hores ja que la mare treballava tot el dia, intentava mantenir la “manera peruana” d’educar els fills i xocava amb la mare que optava per una educació més occidental, a la catalana. A fi de comptes aquesta era una de les raons per portar els fills. Lilian es va haver d’acostumar als horaris i menjars diferents i, sobre tot, a què la mare treballés fora de casa, cosa que no passava al Perú. L’adaptació a l’escola va ser progressiva. Lilian ha acabat el batxillerat i ha completat estudis de formació professional de grau superior d’auxiliar de farmàcia. Treballa en una farmàcia. Li agradaria treballar en un hospital i estudiar laboratori clínic, però encara no té clar per on seguirà el seu futur professional. Es relaciona amb amics catalans, “*però de pares andalusos*”. Com la majoria de joves entrevistats, és una noia moderna amb usos i costums moderns. De la música es decanta per la salsa i el merengue, “*tot llatí*”. Parla preferentment en castellà, però a la feina també ho fa en català. Té un sentiment més proper a Espanya que a Catalunya i no s’identifica amb els seus coètnics. Es sent allunyada d’ells, “*no em considero ni millor ni pitjor, però sí els veig allunyats de mi*”. Opina que al Perú es viu diferent l’adolescència i la joventut. “*Hi ha molt masclisme. Si ets home pots fer el que vulguis, si ets dona has d’estar a casa sempre. Casa i estudis. No pots sortir*”. S’ha sentit discriminada, per un professor, per ser peruana i per ser dona. No té preferències per l’origen de la seva parella però, “*sempre he dit que no volia peruà*”. A les eleccions vota pel partit socialista, encara que no té un gran interès i pregunta al pare per qui votar. “*Les úniques que tinc interès és per les del Perú que són obligatòries. Si no et multen. Allà no és un dret, és una obligació*”. Es situa a la classe mitja assalariada i es percep ben tractada per la societat, en tots els àmbits, malgrat que amb la seva família han hagut de vèncer algunes resistències i desconfiances de veïns.

DOLORES

Dolores ha acabat auxiliar administratiu, de grau mitjà, després de fer la prova d’accés perquè no va obtenir el graduat escolar. Vol fer quiromassatge. Ara busca feina per guanyar diners i ajudar a la mare a pagar la hipoteca ja que els pares estan separats des de fa tres anys i això ha suposat una dificultat afegida per a la mare i els germans, des del punt de vista econòmic. Li agrada moure’s per llocs d’ambient, va a discoteques, usa roba moderna i la música li agrada tota menys la catalana, diu que no li entra. Sempre parla el castellà menys amb una persona que parla en català. Veu tot el que es refereix al Perú com més “*prehistòric*”. Malgrat aquesta visió es defineix com peruana, la seva nació és Perú i la seva cultura l’espanyola. Es sent més propera a

Espanya que Catalunya i el signe d'identitat català que més valora és el Barça. Respecte als seus coètnics té sentiments contradictoris,

“depèn, perquè hi ha gent peruana que no et mira gaire bé, sense conèixer. Però gent jove... un dia vaig anar a un restaurant i hi havia un noi jove que era peruà. El senyor em pregunta d'on sóc i em diu que el noi també ho és del Perú... vàrem estar xerrant i bé, et sents a gust. Però hi ha gent que no... Em fa il·lusió que siguin del mateix país que jo. Jo no l'he conegut (mai he estat) i ells sí, i em fa il·lusió”.

Explica que quan troba algú del Perú es sent més peruana. La seva parella és d'aquí. Refereix que solament s'ha sentit discriminada una vegada en tota la seva vida, per un company d'institut. No es situa enlloc de l'eix esquerra-dreta i no té interès en la política. No votaria, tan li fa la política. Es posiciona en la classe mitja assalariada i es sent molt ben tractada per la societat.

PAULINA

Paulina va realitzar una migració més tardana que els altres joves biografiats. Potser això fa que tingui ben present el mite del retorn. Arribà amb la seva mare fa vuit anys, quan en tenia vint. Durant aquests anys no ha viatjat a Equador. Manifesta haver-se adaptat amb una certa facilitat, malgrat expressar que costa per les diferències existents entre ambdues societats.

A Equador, Paulina estudiava comerç y administració però ho va deixar a mitges en iniciar el procés migratori. Li agrada molt la comptabilitat però no es planteja seguir estudiant. Treballa amb la mare en una botiga de queviures de propietat, situada al barri del 22@. El seu projecte de futur és tenir un restaurant propi amb la mare. La Verònica té una filla de cinc anys nascuda a Barcelona, encara que *“ella dice que es ecuatoriana”*. Com altres joves d'origen llatí, es percep més propera al concepte Espanya com nació que a Catalunya. La filla és qui li permet estrènyer els llaços amb la societat catalana, principalment a través de la llengua. S'identifica plenament amb els joves d'origen equatorià perquè *“en realidad todos somos iguales”*. No s'ha sentit discriminada ni ha tingut problemes importants lligats al fet de ser immigrants. No té parella i si la tingués preferiria que fos del seu país perquè són diferents per les costums i la manera de pensar *“y si algun dia regresaré a mi país... y si es con alguien de otro sitio dudo que...”*.

JUAN PABLO

També és equatorià. S'identifica com llatí *“y seguiré siéndolo. Sigo siendo la misma persona”*. Ara està a Catalunya però sap que algun dia retornarà, encara que si es queda aquí sempre serà equatorià. *“Que una persona se adapte al nivel de vida de aquí... lo tiene que hacer... uno se tiene que integrar, pero yo soy latino-ecuatoriano y así me siento y sentiré, no?”*.

Juan Pablo es graduà a l'Equador. Va cursar batxillerat elemental amb especialització de tècnic industrial en electrònica. Treballa de polidor de metalls en una empresa d'alumini i diu que *“trabajar en una cosa que no te gusta es difícil. Si encuentro otra mejor!!!. Quiero estudiar para trabajar mejor”*. Juan Pablo es relaciona amb joves llatins des que arribà a Barcelona i mai s'hagués imaginat conèixer tanta gent d'indrets diferents. Els seus amics són, principalment, colombians i pocs equatorians, també algun català. Fa esport amb un grup de joves colombians. Estan federats. *“Estávamos hartos de estar parados en las esquinas, todas las noches y decidimos hacer deporte”*. Es considera modern, prefereix la roba esportiva. La música li agrada molt, hip-hop, música romàntica, balades en anglès... Prefereix el cinema d'acció i suspens, i millor americà. Abans anava molt de discoteques però ara s'ha “calmat”, algunes vegades va a una salsoteca del barri de Sants. La seva parella és colombiana. No té cap preferència perquè sigui d'un lloc o un altre, mentre respongui al tipus de noia que li agrada.

Juan Pablo parla castellà sempre, amb la família i amics. *“Mi sobrina es quien habla catalán y nos enseña”*. La seva identitat nacional és equatoriana però es sent més proper a la cultura d'aquí, *“es como si me hiciera falta lo de aquí”*. S'identifica plenament amb Catalunya i en canvi poc amb Espanya. Diu que no és de banderes y que passa de *“símbolos patrios”*. Veu als seus coètnics allunyats. Pensa que la gent quan migra canvia, es creixen... no tots però sí alguns. Ha viscut situacions de discriminació al treball, *“sobre todo cuando no tienes papeles, entonces te discriminan y te explotan”*. També ha patit una agressió racista per part d'uns skins a Sant Boi. Va acabar en res però eren quatre i ho va viure com una situació perillosa... En quan a com es percep tractat per la societat, en general, s'expressa de la següent manera:

“No te puedo decir que me haya sentido mal pero tampoco te puedo decir que he estado muy bién. El trato ha estado normal y corriente”.

Es situa en la classe treballadora i en el centre polític però prefereix les esquerres no nacionalistes.

YOUSSEF

Youssef, que recentment ha fet una estada al Brasil, creu que anteriorment hi havia més sensació d'estar entre dos móns però que ara es produeix un cert desarrelament a nivell general, com una pèrdua de valors i una barreja de valors i anti-valors a tot arreu. Ha relaxat molt les pràctiques religioses. Fa temps que no segueix el Ramadà, encara que fa l'oració. Diu que ha fet com una barreja de pràctiques, agafant una mica de tot.

Després de passar per l'FP i abandonar, Youssef va fer l'ingrés a la Universitat amb la prova d'accés per a majors de vint-i-cinc anys i ha cursat estudis d'Educació social. Té molts projectes, li interessa la cooperació internacional i la gestió cultural. Potser per això ara es planteja estudiar Antropologia. Li han proposat col·laborar en uns projectes de cooperació amb el Marroc i amb programes d'integració social per a les persones immigrades a Barcelona. Actualment treballa com a tècnic auxiliar en immigració en el programa de nova ciutadania de l'ajuntament d'una ciutat de l'àrea metropolitana de Barcelona. Fa anys que Youssef s'independitzà dels pares. Viu a l'Eixample, barri on va viure la seva infància, després de passar pel Raval. Parla castellà, àrab i català. A vegades fa una barreja de castellà-marroquí.

La definició de la identitat l'afronta amb una gran riulla. Diu que si s'ha d'identificar, ho fa amb la mentalitat i identitat brasilera (o potser bahiana?), de profund mestissatge, encara que quan viatja al Marroc es sent marroquí i quan està a Barcelona es sent d'aquí. Hi ha una barreja en el seu sentiment de pertinença. De grup ètnic s'identifica amb els marroquins, però tampoc gaire, prefereix identificar-se amb gent mestissa. Dels marroquins que viuen a Catalunya diu que s'identifica amb alguns per la manera de pensar, encara que amb pocs. S'ha sentit discriminat, sovint per la imatge. La policia li ha demanat papers en algunes ocasions i el tracte no ha estat el més adequat ni tampoc ha tingut les mateixes oportunitats que la població autòctona i s'ha sentit discriminat per raons vàries:

“Sí m'he sentit discriminat. No he tingut les mateixes oportunitats que la gent d'aquí. Hi ha diverses causes, per exemple, per la imatge, no? A vegades la policia ens ha vingut i per... una mica d'imatge i tal, a demanar papers, no sé, el tracte... A nivell laboral no, no m'he sentit discriminat però... veig que em tracten diferent, perquè sóc el marroquí...” (riu). *“A veure, a l'escola bé, perquè a l'escola on anava hi havia moltes diversitats perquè estava allà al mig del barri Gòtic i tal... A la meua classe hi havia molts immigrants. No sé, perquè a lo millor els concentraven tots allà, perquè tenia amics marroquins, dos*

peruans, de l'Índia... O sigui, hi havia de tot, des de gitanos també, que... encara que no siguin de fora, però... Però després sí que em sentia un bitxo estrany, els problemes em van començar quan vaig anar a FP, que em vaig tenir que desplaçar de barri a un altre barri, que no coneixia i allà sí. Em sentia diferent, no discriminat. En el veïnatge... discriminació però no tan sols pel color, perquè vivia amb dos amics d'aquí, eh?. Per ser joves i per estar com una cabra" (riu).

Al treball és el "marroquí". A vegades s'ha sentit com un bitxo estrany, la mirada de la gent l'ha fet sentir diferent, més que discriminat. És una persona compromesa socialment. Es situa a la classe treballadora i opina que és important votar a totes les eleccions, les generals, autonòmiques i municipals. Es situa a l'esquerra del mapa polític i votaria socialista.

LAYLA (2)

Té els seus orígens marroquins ben presents, encara que va nèixer a Barcelona, on sempre ha viscut, fa vint-i-quatre anys. *"Tots pensem que retornarem, jo també. Estic entre dues terres, jo sóc musulmana i m'agradaria que m'enterressin allà"*.

A Layla li agrada la roba moderna, no porta el mocador, *"però alguna vegada a la teva vida sí que te'l posaràs"*. El amics són de tot arreu, li agrada sortir amb ells a passejar, prendre alguna cosa, anar al cinema, teatre... També treballa al Consulat fent traduccions i tràmits administratius. Li agradaria establir-se pel seu compte i posar una perfumeria amb *"l'estil d'allà i d'aquí"*. Pensa que té una identitat mixta, *"barreja de dues cultures, que pots conviure amb les dues"*. Es considera catalana amb barreja cultural i origen ètnic marroquí. S'identifica amb els fills de marroquins nascuts a Catalunya o que han viscut sempre, des de petits, perquè tenen la mentalitat més oberta. No s'identifica amb els recent vinguts. Ha tingut parella marroquina i en part, ho prefereix per qüestions culturals però no descarta que si algun dia en té, pugui ser d'aquí. Es posiciona a la dreta del panorama polític i votaria nacionalista. Es percep a la classe treballadora, mai ha estat discriminada i sempre s'ha sentit ben tractada per la societat.

HASSAN (2)

A través del relat de Hassan s'entreveu que és un noi positiu que encara el futur amb optimisme. El record més profund de la seva arribada a Barcelona és l'enyorança de les germanes que quedaren amb l'avi. La gran preocupació del pare era que a Hassan no li passés l'edat per poder venir via reagrupament familiar. *“No era tan complicado como ahora, pero por si acaso. Por eso las hermanas se quedaron y los otros vinimos. Al año ya estábamos todos juntos”*.

Hassan fa una valoració positiva de la seva arribada i incorporació a la societat, *“me incorporé muy rápido a la gente”*. Aviat va fer amics, com l'Omar. La migració va interrompre els estudis de secundària i no els va acabar. S'esforçà dur amb l'aprenentatge del castellà i català. També cursà estudis d'informàtica. Va realitzar un curs de soldador i això el permeté trobar feina sense molts problemes. Fa uns anys que treballa de comercial d'una empresa d'enviament de diner per tot Catalunya, sense haver-se format i s'està plantejant estudiar màrketing per millorar la situació laboral. Està content amb la feina, que li permet tenir un horari flexible i combinar-se l'agenda. La majoria d'amics són del treball i de l'associació d'immigrants musulmans on col·labora, majoritàriament marroquins, encara que té amics d'altres llocs. Li agrada vestir modern. Li encanta el cinema i prefereix les històries socials, per viure-les. Cada dia llegeix la premsa. Té parella, marroquina, i el que més li agrada és sortir amb ella a passejar. Hassan es mostra encantat de què el pare decidís venir a Barcelona. Els germans també ho viuen d'aquesta manera. Pensa que aquí hi ha més llibertat,

“económicamente se está mejor, la gente ha estudiado, está más preparada, allá es diferente. Las mujeres también están más controladas, depende de la zona, en nuestra provincia, muy difícil”.

No és molt practicant. Celebra el Nadal i els regals de reis. Es defineix mig-mig. Mig espanyol i mig marroquí, el català li agrada molt. De fet, més musulmà que marroquí perquè és d'una zona bereber. *“Como vine a los diecinueve... mis hermanos más pequeños son más de aquí, tienen más amigos de aquí, vienen a casa, van a sus casas, es diferente”*. S'identifica amb altres marroquins però no amb tots, alguns. *“La manera de vestir, la manera de hablar... yo me fijo mucho en esto”*. El vincle que l'identifica més amb els coètnics és la religió (malgrat practicar-la poc) i la llengua. No li interessa la política però si pogués votar, votaria per nacionalistes, cap a l'esquerra. No es defineix en quan a l'eix dreta-esquerra i es posiciona en la classe treballadora.

No s'ha sentit mai discriminat i sempre ha tingut bones relacions amb tots els veïns (tots autòctons). Està fart del bullici del Raval i li agradaria anar a un barri més tranquil.

VANESSA

La nostra biografiada no s'identifica amb les persones d'origen filipí,

“són molt diferents, no sé, la gent que conec filipina són... distinta, no? Perquè, bueno, jo conec gent jove filipina, però molt poca que diguem, i quan vaig al Raval o així que estan la majoria allà, són com... sempre amb el porro i tal, i jo no... I no se, tenen una forma de veure, estan sempre al carrer així, jo no, jo surto però... tampocestic allà tan... A més a més crec que tenen una forma de pensar diferent, més de carrer que no de família”.

Es sent més propera a Catalunya com nació i grup ètnic però entén que la seva cultura és una barreja d'ambdues. Per vincles de sang es considera filipina. Es percep acceptada per la societat. No pensa que hagi viscut situacions especials de discriminació. Es situa a la classe mitja assalariada i al centre, políticament parlant, i vota per no nacionalistes. Vanessa ha estudiat Infermeria a la Universitat, li agradaria seguir estudiant i especialitzar-se en Infermeria Pediàtrica. Té amics catalans de quan anava a l'Institut i algun filipí, “però pocs”. Li agrada el hip-hop i la música negra, també el cinema d'acció i aventures i llegeix molt poc. Durant els anys d'estudi ha treballat algun estiu i ara busca feina d'Infermera.

CARLOS

“Molta gent se sent més a gust quan està amb els amics, jo és al contrari, quanestic amb la família em sento bastant millor, més lliure. Em sento més integrat, però no perquè siguin xilens, es per una qüestió de què és la família”.

Carlos va estudiar primària a la xarxa pública i secundària a una escola religiosa. S'ha llicenciat en Filosofia i actualment estudia Psicologia. En un futur proper es vol dedicar a la docència i recerca. Els seus amics són tots catalans, companys d'estudis. Diu que no coneix cap xilè i que la relació amb persones procedents d'Amèrica Llatina ha estat curta i escassa. Es defineix com a clàssic en la manera de vestir i en les afeccions musicals. Li agrada el cinema independent i de terror. Quan ha freqüentat discoteques ha estat més “per una raó social, per encaixar però no m'agrada molt”. Actualment és director administratiu d'una entitat que treballa amb persones malaltes de diabetis. Té

una participació social activa en el seu barri. Forma part d'una colla de diables i també va pertànyer a un grup de castellers.

El nostre biografiat es considera un treballador apàtrida, perquè no creu en el provincianisme i opina que qualsevol nacionalitat és un provincianisme, malgrat aquest posicionament, vota nacionalistes, potser influït pels seus amics. Es considera hispà, de cultura llatina i progressista. Es sent totalment diferent de les persones xilenes que viuen a Barcelona amb qui no s'identificaria en res. Moltes vegades s'ha sentit discriminat, *“al col·legi quan era petit, pel fet de ser sud-americà i pel problema que tinc a la cama i no podia participar en els jocs d'esport. També moltes vegades al carrer, quan tens un mal dia, la senyora que tens davant et mira i s'agafa el bolso...”*.

En contraposició a la mare que, segons Carlos, va patir un xoc cultural amb posterior adaptació, ell ha fet una adaptació progressiva, amb un canvi lent i continuat.

“Jo penso que això ha tingut un canvi progressiu, de petit jo em sentia molt maltractat perquè més que res... perquè els nens del col·legi eren molt cruels, no, això va influir en la meua adolescència, quan jo estava a l'institut jo era una persona molt apocada, per lo que va generar nous maltractaments, no! però quan vaig entrar a la universitat i poc a poc fins ara m'he anat posant més fort per dintre i això ha tallat aquest maltractament i aquí he trobat companys bons i bones relacions. En el treball he estat ben tractat”.

GABRIEL

Gabriel compara la seva adaptació i la del germà (més petit). Opina que el germà ni se'n va adonar i en canvi ell ho va patir més. L'edat ja era prou complicada, no obstant explica que va tenir molt bons companys de col·legi i això l'ajudà molt. *“Dentro de lo que cabe yo reconozco que hemos tenido suerte”*. L'estiu passat Gabriel ha viatjat a Colòmbia i pensa que la realitat del país ha canviat en aquests anys,

“yo reconozco que cuando nosotros nos vinimos aquí la situación no estaba tan mal como está ahora. Me refiero... yo por ejemplo he estado este verano en Colombia, de vacaciones. Hacía desde que estaba aquí que no había ido por tema económico, porque no había podido. Y me he dado cuenta que la gente estudia, la gente tiene mucha ilusión, la gente está ahí trabajando cada día pero el dinero no se ve por ningún lado. El trabajo, está todo super elitista, aunque tengas tres carreras si no conoces a no se quién o a no se cuanto, no puedes entrar a trabajar”.

Gabriel es sent colombià però molt adaptat. Opina que la seva identitat colombiana l'ha enriquit amb els anys de residència a Barcelona a través de les relacions i persones que ha conegut. Es considera classe treballadora i apolític però es situa més a l'esquerra. Es percep ben tractat per la societat,

“la gente que viene de fuera y al cabo de poco tiempo se vuelve porque no se adapta no la entiendo. Es un poco cuestión de abrirse. Tu sabes que vienes de un sitio diferente y tienes que asumir que no estás en tu tierra. Un poco escuchar, un poco hablar con la gente... y si puedes tener tu punto de vista, tu manera de pensar y todo esto pero se ha de tener la capacidad un poco para adaptarse a la situación”.

Gabriel pensa que amb els onze anys de viure a Barcelona té moltes coses d'aquí, com per exemple l'accent (ningú l'identifica com colombià perquè físicament no se'l reconeix), però diu que porta a la sang moltes coses de la terra. La manera de ser de la gent és diferent. Al seu país són més carinyosos i càlids. Per això li ha agradat tant el retorn al país després d'anys d'absència i de viure un sentiment de pèrdua que tenia una mica amagat però que allà estava. Malgrat aquest apropament i barreja de sentiments fa un reconeixement crític de la realitat social i política del país. Creu que ha estat molt mal governat i administrat i que la visió que es té des de fora es limita a la droga i al narcotràfic. Gabriel formà part de l'última promoció de BUP, estudià un cicle formatiu de grau superior de construcció i després arquitectura tècnica. Solament li falta acabar el projecte. S'està pensant de seguir amb un postgrau per obtenir el títol d'arquitecte civil. Treballa com delineant en un despatx d'arquitectes. Tots els seus amics són catalans i fills d'immigrants interiors, companys d'estudis sobre tot. Es veu com un noi modern, *“pero normal”*. Li agraden les discoteques, la lectura i el cinema. Del seu coneixement de Colòmbia i Catalunya extreu una conclusió: que entre ambdues cultures hi ha diferències però poc importants.

VIRGÍNIA

L'arribada a Barcelona és recordada amb una certa tristesa per Virgínia, encara que ara ja ho té superat (ens diu). El lligam persistent amb l'origen és paral·lel al procés d'aculturació de pares i fills. La mentalitat canvia i transforma les visions de les pautes relacionals, de la condició de jove, dels rols home-dona. Virgínia ho ha viscut en destí i en origen, quan ha retornat de vacances.

“Mis padres han cambiado la manera de pensar, ya no piensan lo de antes, que uno vive por vivir, no. Aquí hemos aprendido que si quieres estar bién tienes que trabajar, tienes que mantenerte, o sea es como una responsabilidad, a la cuenta, porque si tienes un piso tu tienes que trabajar para mantener tu piso. Esta mentalidad no se tiene en Ecuador. Allá a veces la gente piensa que normal, uno crece, estudia, tienes tu novio, tienes tu marido, tienes un hijo y ya está. Esto lo piensan hombres y mujeres. Yo digo que son burras porque yo tengo a mis amigas, vale, y ahora que yo fui todas mis amigas tienen hijos ya y me han dicho a mí que yo ya estoy como caducada. Y yo les he dicho que cómo voy a tener hijos si soy todavía joven y claro ellas son chicas que tienen 18 o 17 años y que me sorprenden, una con 3 y otra con 4 o sea que...! Las mujeres tienen que estar en casa y los hombres trabajando. Si estuviera en Ecuador seguramente ya estaría casada y tendría hijos”.

Ara que coneix altres realitats es mostra més crítica amb Equador. *“Nuestro país está demasiado mal, cómo puede ser posible que pase ésto, se supone que nosotros somos ricos en materias primas pero... somos pobres las personas”.*

El DNI per reagrupació amb la clausula “sense permís de treball” ha condicionat la vida laboral de Virgínia. Actualment treballa de cangur, cuidant infants. Abans va fer de cambrera però va ser víctima d'uns empresaris que li cobraren molts euros per tramitar-li els permisos, sense fer-ho. El sentiment de traició perdura. Aquest és l'aspecte que ha resultat més complex i difícil del seu procés d'inclusió a la societat. També alguns comentaris despectius pel color de la pell i la condició d'immigrant l'han afectat, *“a veces a uno éso le hace sentir mal y le dan ganas de irse ya”.* Ho explica amb una rialla però li fa mal. Malgrat tot, els seus sentiments envers la societat on viu són positius. Poc a poc han millorat i veu el futur en positiu. Defineix la seva identitat com equatoriana-espanyola i s'identifica amb els seus coètnics encara que *“tampoco significa que voy a estar siempre en lo mismo”*, vol conèixer coses noves, costums d'altres països, *“porque también uno que ya está aquí también tiene que adaptarse a lo que hay. Nosotros nos adaptamos muy bién”.*

CÉSAR

El nostre biografat recorda l'arribada a Barcelona com un moment de dol i pèrdues.

“Lo pasé muy mal en el sentido de... No se, como eres joven, dejas toda tu diversión en un lado, llegas aquí, y no tienes a nadie, y claro, conversas con la

gente es muy distinta, tienen otro sistema de divertirse... muchas drogas, o sea, las drogas es muy, muy normal. El uso de drogas, allá no, allá es muy distinto, allá solo alcohol y las drogas, es como un tabú, pero eso se va descubriendo poco a poco. Y... nada, dejar mi habitación, mi vida prácticamente, mis estudios, porque quería ser ingeniero eléctrico, claro, quería seguir estudiando aquí pero... lastimosamente no pude... todo pasa”.

La migració va trencar el seus estudis i no va completar la enginyeria elèctrica que havia començat, ni va poder seguir amb arquitectura, com ell volia. Ara que treballa en un supermercat veu difícil seguir estudiant. La seva filla li pren el poc temps que li resta. Li agradaria dedicar-se al comerç exterior i tenir la seva pròpia empresa d'exportació per comerciar amb Equador. Es tracta de projectes perquè, ara per ara, els diners són un problema. Per aquest jove, amant de la salsa, el reguetón i el merengue definir la seva identitat és fàcil, *“yo ecuatoriano hasta la muerte... yo me siento ecuatoriano, quiero mucho a España, me gusta mucho España, pero yo ecuatoriano siempre, siempre. Ya mi hija ya decidirá, se que va a ser española pero... sentirme español así por así no puedo”*. Això no treu que li encanti Catalunya com país. *“Me gustan todos los catalanes y me gusta que tienen esa idea... no se, a veces esa idea de república, su identidad propia, me gusta eso”*. No parla català, encara que l'entén i intenta ensenyar-li a la seva filla per quan vagi a l'escola. S'identifica amb alguns equatorians i poc amb els de migració més antiga. Els veu diferents,

“con algunos sí, hay otros que han estado más aquí y parece que se han perdido. Cambia totalmente, se nota, hay otros que sí, que no pierden te sientas y te tomas tu cerveza, hablas... actúas como ecuatoriano. Hay otros que no...”.

La migració ha operat un canvi important en el posicionament de César davant els problemes i la realitat social. *“Antes claro, antes era de la derecha porque estaba influenciado por lo que te decían y todo, pero te das cuenta y te vas para el otro lado. Ahora soy de izquierdas”*. Es situa en la classe treballadora, es percep tractat com una persona més, com un company o veí i considera que les situacions de discriminació més fortes venen d'alguns veïns per malentesos en la convivència. El seu futur immediat està ple de projectes i el més llunyà també, *“los ecuatorianos siempre pensamos en volver, algún día cambiará el país, en el volver y liberar y crear paz... hay tantos sueños que a veces... por eso me identifico con algunos”*.

4.6.3.- PER SINTETITZAR

Els perfils d'aquests joves són diversos en funció de l'origen, temps de residència, nivells educatius, nombre i edat de germans, trajectòries escolars i laborals, nivell de comunicació intrafamiliar, perspectives de futur... Els relats biogràfics dels nois i noies permeten afirmar que la incorporació de pràctiques, referents i símbols a la quotidianitat forma part del procés d'apropiació de la cultura i la consegüent reformulació de la identitat.

Després d'aquesta aproximació als nois i noies biografiats, els elements d'anàlisi extrets de les entrevistes ens ajuden a entendre millor com s'afermen i reajusten els processos de construcció de la identitat i la relació que tenen amb la migració familiar, el marc de socialització i enculturació, els espais de relació i les situacions d'inclusió o exclusió social. La lectura dels relats de vida ens permet afirmar que no ens trobem amb uns joves amb identitats tancades i particulars, sinó "fetes per" i "obertes a" la identitat col·lectiva. Són identitats multidimensionals en les que els referents d'origen tenen un pes important però menys decisiu del que cabria esperar. Tenen múltiples pertinences evidenciades en el seguiment de la cultura dels pares que reproduïxen en l'àmbit familiar, en la cultura de destí que practiquen en les interrelacions socials i de la cultura juvenil, fruit de la relació entre iguals.

CAPÍTOL 5. CONSTRUINT IDENTITATS FLEXIBLES

“La tasca de l'investigador és seguir una lògica anàloga a la dels biografiats: de la mateixa manera que l'exercici biogràfic de la persona entrevistada és interpretatiu i constructiu, el de l'investigador és hermenèutic i reconstructiu”
Torrabadella i Tejero (2005: 24)

En el capítol anterior hem pogut conèixer els relats biogràfics dels joves entrevistats. Aquests relats permeten (1) estudiar el context i procés migratori familiar, (2) fer la contrastació de les hipòtesis plantejades i (3) saber com s'identifiquen els noies i noies en relació a les experiències inclusores o exclusores viscudes.

Així doncs, la recerca ajuda a entendre quina identitat construeixen aquests fills i filles de famílies immigrades extracomunitàries a la ciutat de Barcelona en relació a les experiències d'inclusió i/o discriminació experimentades, que actuen com factors o indicadors d'impacte en la identitat. La pregunta que ha guiat la recerca és si podem afirmar que els fills i filles de persones immigrades extracomunitàries pertanyents a les classes socials treballadores poden viure situacions d'alt risc d'exclusió social que incidiran en les seves identitats, identificacions, vinculacions i pertinences.

Aquests joves representen a les primeres cohorts de fills i filles nascuts en destí o arribats a través del reagrupament familiar, dels col·lectius més antics de la ciutat o, més posteriorment, coincidents amb l'augment dels flux migratoris dels darrers deu – quinze anys. Tots ells i elles tenen en el moment de l'entrevista més de cinc anys de residència a Barcelona i la franja d'edat es situa entre 17 i 30 anys. En aquestes edats ja s'han completat els estudis obligatoris i, o bé s'han pres decisions importants sobre la continuïtat dels estudis i les expectatives laborals, o són joves que han realitzat la seva transició al món laboral i a l'autonomia com adults. El traspàs del sistema educatiu al món laboral és un moment fonamental per a qualsevol jove. És quan, en alguns casos, es visualitzen i produeixen situacions de discriminació que abans no havien estat percebudes o experimentades.

Els espais i contextos on els fills i filles de famílies immigrades desenvolupen les seves vivències i activitats repercuteixen en les identitats personals i col·lectives. Malgrat les

dinàmiques de desigualtat i segregació interna que pateix el sistema educatiu i la institució escolar, en relació a la població escolar immigrada extracomunitària, adjudicant-li dèficits i mancances que incideixen en les trajectòries i èxits educatius, encara es mostra com un espai de socialització i enculturació igualitari on tots els infants i adolescents tenen oportunitats afins. No succeeix el mateix en l'entrada al sistema productiu que, com ja hem vist anteriorment, esdevé de manera progressiva un espai segregador, etnificador, generador de desigualtats socials i, com a conseqüència, element clau en els processos d'inclusió i/o exclusió social que viuen les persones. Les situacions i condicionants hostils i adversos resultat de manca de drets i d'oportunitats laborals, rebuig social per l'origen ètnic i, fins i tot, agressions racistes afecten directament als nois i noies i a la seva identitat. Els hi poden generar sentiments de fracàs i desànim, manca de confiança en si mateixos i baixa autoestima, angoixa per no sentir-se ben preparats ni posicionats per estar integrats socialment i percepció real de què es posen barreres pel aïllar-los socialment.

És important deixar clar que cap dels joves entrevistats es troba en situació d'exclusió social, sinó que alguns han viscut i viuen contextos i circumstàncies de discriminació que poden portar, si no es reconduïxen, a risc d'exclusió. Per tant, més que a exclusió social faig referència a situacions inclusores o no inclusores.

¿Com conèixer què en pensen i com ho viuen aquests nois i noies?. A través dels seus relats biogràfics. Deixant que siguin ells i elles que expliquin aquelles coses que recorden de la seva trajectòria vital, quines recorden més i millor i quines de totes elles han estat positives o negatives. Amb aquests antecedents, i després d'examinar els resultats, s'imposa fer una anàlisi que ens permeti entendre i relacionar les identitats que ells/es mateixos han definit, en funció de vinculacions i pertinences, amb les circumstàncies viscudes, i examinar si aquestes actuen com factor causal dels canvis d'identitat i de les diferents tipologies resultants.

Es plantegen 4 hipòtesis de treball. La primera fa referència a la diferenciació generacional entre pares i fills. Mentre que els pares tenen un bagatge cultural més arrelat en origen i, malgrat fer una aculturació important, deixa empremtes que perduren, els fills i filles fan una enculturació en la societat de destí que actua com determinant en les seves vides, tot i mantenir la fidelitat amb la tradició familiar. La segona hipòtesis planteja la teoria de la flexibilitat identitària. Les identitats flexibles articulen elements de la cultura d'origen i d'acollida, que poden conduir als joves a una no identificació única amb cap d'elles o bé a tenir unes habilitats i capacitats

específiques per adaptar-se i acomodar-se a la cultura dels pares i a la cultura majoritària, segons les necessitats i context. La tercera hipòtesi proposa la possibilitat que nois i noies facin identitats culturals noves, és dir un procés d'etnogènesi, com resultat d'una construcció conflictiva de la identitat. Finalment, la quarta hipòtesi es refereix a la probabilitat que la identificació cultural i social que fan els fills/es de persones immigrades estigui en relació directa al grau d'inclusió o exclusió que assolixen en la societat receptora i a la identitat que aquesta atorga.

5.1.- PROCESSOS IDENTITARIS I EXPERIÈNCIES D'INCLUSIÓ: CAP A UNA PROPOSTA DE CLASSIFICACIÓ

Els resultats de la recerca corroboren que la identitat que construeixen tots els joves entrevistats és flexible gràcies a l'aprenentatge, la resistència i el procés d'adaptació, determinats en gran manera pels factors d'inclusió i/o exclusió que van sorgint al llarg del recorregut vital.

Es tracta d'identitats noves perquè sumen identificacions de la cultura familiar i de la cultura de la societat on estableixen relacions i vivències. En aquest sentit, l'etnogènesi (identitat nova) cal entendre-la no com una transformació cultural ni com una dissociació amb l'herència cultural perquè l'origen no s'oblida, sinó com una identitat que captura elements culturals i socials diversos, que requereix d'equilibris entre els valors i pràctiques tradicionals dels pares i la necessitat d'un pragmatisme per assegurar reconeixement social i drets cívics. Es tracta de la confrontació d'un mínim ontològic entre els dos espais i cultures (Moncusí, 2007), però no hi ha una tercera cultura. Les d'aquests joves són identitats vinculades socialment en positiu. Estem parlant d'aculturació i enculturació incloents, que agreguen i engloben elements culturals diferenciats. Gibson ho qualifica d'acomodació sense assimilació (1988), perquè s'acomoden plenament a la societat sense perdre els referents de l'origen familiar. Per tant, des de la perspectiva cultural ni són com els pares, ni com els joves autòctons parells, sinó la suma d'uns i altres. Tots els joves expressen, en major o menor mesura, compartir el llegat dels pares amb els elements socio-culturals de la societat on viuen.

Tenen una identitat flexible que els hi atorga capital cultural i social, i els posiciona amb avantatge en la societat multicultural actual amb millors habilitats relacionals i de comunicació per interactuar amb altres joves i col·lectius, i per fer front a situacions

d'adversitat que poden dificultar, en moments determinats, una inserció normalitzada a la societat. Són identitats que cerquen legitimitat, a base de resistències i projectes. Els nois i noies amb identitats flexibles són navegadors culturals que poden actuar de pont entre la diversitat de col·lectius, si es disposa dels recursos i eines necessaris. *“Multicultural navigators work to narrow the social divide between the privileged and the disadvantaged by acknowledging and communicating the values of both dominant and nondominant cultural capital”* (Carter, 2005: 152). Els nois i noies que desenvolupen identitats culturals flexibles es nodreixen d'una multiplicitat i diversitat de patrons, valors, creences i pautes culturals que els dona una amplitud de mira i una obertura en totes direccions. Les identitats culturals flexibles capaciten per al diàleg i comprensió dels “altres” culturals. Són identitats dinàmiques que es construeixen de forma diacrònica, en la interacció entre el “nosaltres” i els “altres”, de caràcter estructural i de tipus multidimensional. La flexibilitat identitària permet desenvolupar de manera integrada la cultura dels pares i la cultura de la societat majoritària. Aquests joves construeixen una identitat més rica que els joves autòctons ja que desenvolupen unes capacitats i competències que els permet viure les dues cultures sense conflictes interns ni externs, distorsionants o negatius, o que en qualsevol cas poden esdevenir conflictes de creixement personal. No considero que aquests joves estiguin a la defensiva per escapar de l'angoixa entre modernitat i tradició. Són capaços de viure ambdues de manera harmoniosa, a través d'un procés d'adaptació i acomodació lent, gradual, carregat de dificultats però eficaç.

La majoria dels joves entrevistats relaten experiències que, si bé no poden qualificar-se d'exclusores, els han dificultat moments importants dels seus cicles vitals. Evidentment els seus recorreguts, contextos i experiències de vida no són ni de bons tros equiparables a les dels joves que fan procés migratori personal. Els fills i filles de famílies immigrades parteixen amb avantatges respecte aquests però viuen en hàndicap comparatiu amb els parells autòctons perquè l'estructura d'oportunitats no és la mateixa. L'aixopluc familiar protegeix i evita que les experiències discriminatòries suposin risc social immediat, però sumen i condicionen vinculacions i sentiments de pertinença i amb el pas del temps poden negativitzar les actituds. Sembla, però, que l'arrelament social que es va teixint amb el pas dels anys actua de protecció contra identitats tancades i oposades.

Les identitats flexibles dels nostres joves es modelen establint diferents vinculacions i sentiments de pertinença i cadascun té un recorregut vital que el fa singular. Quines són les identificacions que els joves expliciten?, quina heterogeneïtat d'identificacions

es donen?, quines són les circumstàncies que actuen condicionant als joves per explicitar la identitat de forma diversa?, quins factors delimiten unes vinculacions o altres?. A continuació s'analitzen els tipus resultants dels relats biogràfics, els factors que incideixen en els sentiments d'identitat i de pertinença, com es configuren les identitats flexibles i les dimensions que la componen.

Malgrat que cada història personal i les trajectòries migratòries i de vida són diferents, els relats biogràfics ens permeten observar tendències recurrents que posen de manifest característiques similars entre alguns nois i noies. Aquestes similituds permeten agrupar als joves en quatre categories tipus amb la finalitat d'analitzar-les i entendre-les de forma focalitzada, i alhora comparativa, per poder establir relacions causa – efecte entre les identitats i les situacions de discriminació viscudes. Els *tipus identificats* són les següents:

1.- Joves amb identitat cultural i ètnica flexible amb major vinculació amb context social i cultural majoritari (associat a llarga socialització i enculturació en destí) i escàs sentiment de pertinença a la cultura d'origen relacionat amb trajectòries d'èxit escolar i laboral.

- Els joves entrevistats que podem incloure en aquesta tipologia són 2 nois i 6 noies, 2 noies nascudes en destí i la resta en origen però arribats durant l'etapa infantil, abans d'iniciar l'adolescència. Tots han realitzat una llarga socialització i enculturació en destí i es declaren amb identitat més propera a Catalunya, associat al naixement o als anys de residència. Cap d'ells i elles renuncia al respecte i la lleialtat a la identitat d'origen que queda més residual, excepte en el cas de les noies procedents d'Amèrica del Sud que es diuen llatines d'identitat però que fan una adherència cultural més propera a la nació catalana i es posicionen en contra de la ideologia sexista tradicional dels països d'origen. En el cas d'una jove procedent del Marroc, arribada en els primers dies de vida, la identitat que posa per davant de les altres és la de gènere. Ser dona és allò que la defineix. Podem afirmar que aquests joves presenten una enculturació i aculturació additiva i implicativa.
- Tots aquests joves parlen castellà i el català resta com segona llengua. En el cas dels procedents d'Amèrica del Sud s'explica el seu ús perquè és la llengua familiar. En les famílies d'origen marroquí o pakistanès, la llengua materna es barreja amb

el castellà i poques vegades amb el català. No obstant, l'escolarització en català ajuda a què tots coneguin la llengua, la parlin sense dificultat i, com expressa algun jove, cada vegada li donin més valor i l'usin més freqüentment amb el seu cercle de relacions. La llengua la viuen com un vincle d'apropament a destí, que facilita moltes relacions socials i que configura identitat.

- La majoria d'aquests noies i noies tenen una ideologia d'esquerres i votarien o voten per partits d'esquerres no nacionalista. Més minoritaris són els que es diuen de centre, de dreta o nacionalista. S'observa una certa tendència a seguir la ideologia familiar quan es pot exercir el dret de vot. Hi ha fills i filles que ho consulten als pares.
- Les relacions familiars no presenten conflictes específics excepte per les discrepàncies generacionals. En cap cas es pot parlar de relacions conflictives de tipus cultural, ideològic o relacionades amb el fet migratori. Cap dels fills i filles posa en qüestió la decisió dels pares, al contrari, la valoren com molt important i transcendent per a les seves vides. Les famílies han fet una adaptació i aculturació positiva, tot i algunes dificultats inicials, sense presentar problemàtiques de discriminació al treball, habitatge o en les relacions socials que hagin dificultat la inclusió i integració de la família a la societat.
- En cap d'aquests joves s'observa endogàmia relacional de base ètnica. Les estratègies relacionals les estableixen majoritàriament amb parells autòctons i poca o nul·la relació tenen amb joves coètnics. Es dona la paradoxa que els joves que tenen relació amb fills i filles de famílies immigrades de les mateixes característiques (origen, molts anys de residència a Barcelona, aculturació i adaptació de llarg recorregut, etc) no els consideren d'origen marroquí, o d'altres indrets, sinó catalans. Solament cataloguen com coètnics als arribats recents. En alguns casos emfasitzen la facilitat i la voluntat per fer relacions amb joves de qualsevol procedència, sempre que no siguin del país d'origen, als que rebutgen per excessivament diferents. La no identificació amb els joves coètnics es pot entendre pel fet que les trajectòries escolars d'aquests joves han generat una majoria de relacions amb infants autòctons, que han continuat durant l'adolescència i la joventut. Pocs han establert relacions posteriors amb joves recent immigrants, excepte en aquells casos en què els espais de relació (associacions, casals, etc.) ho faciliten. Podríem dir que estem davant de processos d'apropament als joves autòctons perquè ells també se'n consideren i

d'evitament de base ètnica, no expressament desitjats ni volguts. Són les dinàmiques relacionals les que ho determinen, més que la voluntat per si sola.

- L'elecció de parella corrobora en certa mesura l'anterior constatació. Tres joves tenen parelles autòctones i una de Tunísia, encara que podria ser de qualsevol lloc. Dels que no en tenen, la preferència es decanta pel mateix origen però sense problema si no ho és i una noia no té cap tipus de preferència.
- En quant a la situació jurídica familiar i personal, tots els nois i noies juntament amb el grup familiar tenen la nacionalitat espanyola, excepte 1 família que estan amb permís de residència i pendents d'obtenir la nacionalitat. En alguns casos es té la doble nacionalitat i en altres s'ha fet renúncia a la d'origen.
- Quatre joves han finalitzat els estudis no obligatoris amb èxit i estan realitzant o finalitzant estudis universitaris. Tots han completat els estudis obligatoris i han obtingut el graduat escolar i, excepte un noi que vol retardar la continuïtat dels estudis, la resta cursa formació professional de grau mitjà o superior. Tenen un bon record de l'etapa escolar. No s'han sentit discriminats pel sistema ni la institució i, pel contrari, consideren que han tingut bones oportunitats per estudiar. Solament destaca una noia que s'ha sentit discriminada per un professor per ser dona i ser peruana, i algun jove refereix conflicte amb un company de tipus racista o xenòfob durant l'etapa escolar. Un aspecte a destacar és que tots tenen expectatives de continuar estudiant i formant-se, els que han completat una carrera universitària pensen en cursar-ne una segona o bé estudiar un màster o postgrau i els que fan formació professional volen accedir a estudis superiors.
- Tots els joves que treballen han viscut experiències laborals sense discriminació. L'origen ètnic no ha actuat en cap cas com factor de segregació, discriminació o exclusió del mercat laboral. No són trajectòries llargues i, per tant, no han tingut moltes experiències en diferents empreses, però les que han tingut, no han estat negatives. Es consideren a si mateixos com classe treballadora o mitja assalariada. Solament en el cas d'un jove que treballa en el negoci familiar es situa en la classe mitja propietària.
- Tots són nois i noies moderns en els costums, usos i pautes juvenils. Les seves eleccions no estan determinades ni guiades pel context familiar sinó que es senten lliures en cadascuna de les opcions que fan.

- Un dels factors que més es repeteix i que incideix directament en aquesta tipologia és que cap dels joves s'ha sentit discriminat socialment, excepte en situacions molt puntuals amb persones concretes en l'àmbit escolar, tal com acabem de veure. En cap cas consideren que la societat els discrimina, pel contrari es senten ben tractats arreu i relativitzen les situacions viscudes, sense generalitzar al global de la societat. Això no exclou que siguin crítics amb el sistema i vegin situacions de discriminació social, econòmica i política al seu voltant amb altres persones que han fet procés migratori.

Per tant, podem concretar que es tracta de nois i noies amb: (Taula nº 29).

- ✚ Un llarg procés d'enculturació i socialització en destí, amb enculturació i aculturació additiva i implicativa.
- ✚ Trajectòries escolars d'èxit sense vivències de discriminació i amb expectatives de continuar estudis.
- ✚ Coneixement del català però menor ús que el castellà.
- ✚ Situats ideològicament a l'esquerra. Posicionament en la classe treballadora i classe mitja assalariada.
- ✚ Famílies amb adaptació i aculturació positiva, sense dificultats destacables.
- ✚ Rols de gènere menys rígids i oposats que en origen.
- ✚ No endogàmia relacional de base ètnica.
- ✚ No afinitat per joves coètnics recent arribats ni preferència per parella coètnica.
- ✚ Situació jurídica familiar estable, amb nacionalitat espanyola.
- ✚ Experiències socials i laborals no discriminatòries.
- ✚ Posicionament crític amb el sistema social, polític i econòmic.

2.- Identitat cultural i ètnica flexible amb vinculació amb context social i cultural majoritari però amb major vinculació emocional i de pertinença a la cultura d'origen (associat a socialització i enculturació en origen) sense percepció de discriminació escolar i/o laboral en les seves trajectòries.

- Es tracta de 6 nois i 5 noies, cap nascut en destí, 4 dels quals arribats durant l'etapa adolescent (o finalitzant-la, entre 14 i 20 anys), 4 en edats entre 11 i 13 anys i 3 arribats durant la infància, un dels quals amb pocs mesos. Els joves reagrupats durant l'adolescència presenten un temps de residència de 7 a 10 anys, els 4 preadolescents entre 5 i 11 anys i els 3 arribats en la infància, 10, 19 i 20

anys de residència. Per tant, en tenim 2 que han viscut en destí més de 19 anys. Excepte els tres joves arribats durant la infància, la resta han fet un procés llarg de socialització i enculturació en origen.

- Aquest grup de nois i noies destaquen perquè refereixen una identitat cultural d'origen més forta. Algun es percep tractat com immigrant sempre, malgrat que això no li afecti especialment. Seguim amb les joves llatines que s'identifiquen més com espanyoles que catalanes, mentre que els marroquins tenen més sentiment català que espanyol i una noia refereix que ser musulmana i marroquina és el mateix. *“Marroquí cent per cent”* i *“equatoriano hasta la muerte”* són dues expressions emprades que dibuixen els sentiments d'alguns d'aquests joves. El fort lligam que mantenen amb origen i els sentiments positius són preponderants en els joves arribats en edats més avançades. Això no priva que expressin crítiques per la situació socio-política dels països d'origen. Tots es consideren ben adaptats a la societat de destí. Sentir-se més musulmana que marroquina o al revés es repeteix sense cap factor relacionat en alguns casos i amb l'origen bereber en altres, fins i tot alguns que es consideren més musulmans que marroquins són poc practicants. En aquest ventall d'identificacions i pertinences també tenim els joves que es declaren “mig-mig” però que es decanten lleugerament per origen. En els joves arribats més tardanament es repeteixen dues característiques. Està present el mite del retorn i va costar més l'adaptació en les etapes inicials amb forts sentiments de solitud i enyorança.
- En general les famílies d'aquests joves van tenir el suport de germans o pares que havien fet la migració amb anterioritat. Tot i això, per alguns pares o mares que van arribar sols, els primers temps van resultar difícils, sobre tot per la separació dels fills. En el cas d'una família amb problemes de tipus polític, van ser fonamentals les entitats d'ajut solidari.
- En aquests joves trobem una pluralitat de situacions jurídiques familiars i personals. Des de famílies amb tots els membres amb la nacionalitat espanyola, fins famílies en què cada membre té situació administrativa diferent (permís de residència i treball, permís de residència sense treball i residència permanent). Alguns joves expressen la voluntat de sol·licitar la nacionalitat en poc temps i n'hi ha que ja la tenen tramitada.

- En aquest grup és recurrent el fet que es parla molt poc en català i els arribats en edats més avançades tenen dificultats per parlar-lo. Es dóna el cas que el noi i la noia arribats de més grans tenen fills nascuts en destí i és a través dels fills que l'estan aprenent. També tenim el jove que parla gairebé sempre en castellà però que diu identificar-se més amb el català, llengua que veu discriminada des d'Espanya. Els joves que parlen correctament el català han fet migració en edat escolar i l'han après a l'escola sense dificultats. Cal destacar el cas de Nadia que el parla correctament (porta tota la vida a Barcelona) però la gent sempre se li dirigeix en castellà, fet que li condiciona parlar-lo poques vegades. També és rellevant el cas del noi que inicialment "no posava ganes en els estudis" perquè li costava aprendre la llengua.

- Pel que fa a les trajectòries escolars, el panorama és variat però crida l'atenció que solament 1 noi ha arribat a la universitat després de cursar grau superior de cicles formatius. Majoritàriament aquest grup de joves han acabat la secundària (excepte una noia que no ha obtingut el graduat i ha fet prova d'accés per estudiar grau mitjà) i està fent o té previst cursar formació professional. Els que han completat batxillerat han seguit amb un grau superior. Alguns veuen la necessitat de seguir estudiant. El fet més destacat és que la migració ha trencat els estudis i ha modificat els projectes de vida dels més grans, migrats acabant l'adolescència. Quan arriben a la societat receptora ja no segueixen els estudis i opten per treballar amb o sense permís.

- En quan a les xarxes socials i relacions d'amistat també trobem força heterogeneïtat. Alguns nois i noies freqüenten entitats de joves del barri i mantenen relacions amb coètnics, amb trajectòries migratòries similars. Els que van arribar en edats més joves no s'identifiquen gens amb els coètnics parells i tots els amics són autòctons. També tenim algun jove que té amics de diferents països i algun altre que manifesta sentiments ambivalents vers els coètnics. Igualment destacable és que el jove arribat finalitzant l'adolescència considera que els seus coètnics de llarga residència han fet una transgressió dels límits ètnics perquè els veu "massa d'aquí". Pel que fa a l'elecció de parella alguns tenen preconcepcions poc possibilistes respecte a parelles mixtes i prefereixen que la parella sigui del mateix origen per afinitat cultural. No obstant, no tots opinen igual i algun té parella autòctona.

- En relació al treball i expectatives laborals, també s'observa diversitat de situacions. Des de joves que han treballat sense contracte per no tenir permís de treball, joves amb treball i contracte fix, un noi treballant a l'empresa familiar i fins als que estan a l'atur i cerquen feina. Tots esperen que els estudis els ajudin a trobar una ocupació amb millors condicions. Un dels nois té el projecte de fer comerç amb Equador però el que li frena posar-ho en marxa és no disposar de diners.
- Tots són nois i noies moderns en els costums, usos i pautes juvenils. Les seves eleccions no estan determinades ni guiades pel context familiar sinó que es senten lliures en cadascuna de les opcions que fan.
- En quan al posicionament social, es col·loquen en les classes treballadora i mitja assalariada. Ideològicament es decanten en major nombre per l'esquerra però també en tenim de centre i de centre-esquerra. Alguns joves es declaren apolítics i no es situen enlloc. Un altre es refereix a la importància d'exercir el dret de vot per donar la seva opinió política i algun es mostra crític amb la llei d'estrangeria, entesa com element de discriminació institucional cap a la població immigrada.
- En general es senten ben tractats socialment, com un veí més. La majoria mai s'han sentit discriminats, excepte per algun company d'escola quan eren petits.

En síntesi podem dir que majoritàriament aquests joves: (Taula nº 29).

- ✚ Alta presència de joves amb socialització i enculturació en origen.
- ✚ Presenten més diversitat de temps de residència. Alguns arribats en l'adolescència i joventut.
- ✚ Es perceben tractats com immigrants arreu (alguns dels joves).
- ✚ Estan vinculats a l'origen, sobre tot els arribats amb més edat, i amb el mite del retorn present.
- ✚ Procés migratori familiar difícil però ús de xarxes familiars.
- ✚ Presenten pluralitat de situacions jurídiques familiars i personals.
- ✚ Rols de gènere menys rígids i oposats que en origen.
- ✚ Tenen menor coneixement i ús del català.
- ✚ Han realitzat trajectòries escolars diverses, amb un nombre important de joves que han completat estudis de secundària i han seguit amb formació professional.

- ✚ En algun cas han vist truncades les trajectòries escolars iniciades en origen.
- ✚ Tenen heterogeneïtat de relacions i xarxes socials. Més relació amb coètnics per part dels nois i noies arribats amb més edat.
- ✚ Tenen preconcepcions poc possibilistes sobre les parelles mixtes.
- ✚ Presenten pràctiques laborals diferenciades pel que fa a les condicions de treball i amb expectatives que els estudis els ajudin a millorar.
- ✚ Fan posicionament en la classe treballadora i mitja assalariada i ideologia situada entre el centre i l'esquerra.
- ✚ Tenen sentiments de ser ben tractats per la societat i mai haver estat discriminats.

3.- Joves amb identitat cultural i ètnica flexible amb major vinculació amb context social i cultural majoritari (associat a llarga socialització i enculturació en destí) i escàs sentiment de pertinença a la cultura d'origen relacionat amb vivències de discriminació social i laboral, malgrat bones trajectòries escolars.

- En aquest grup tenim 3 noies i 5 nois. Les noies són de famílies marroquines i cubana i els nois són 4 d'origen marroquí i 1 xilè. Tres han nascut a Barcelona, 3 van arribar entre els 9 i 12 anys (d'això en fa entre 10 i 17 anys) i 2 van viure el procés migratori abans dels 4 anys de vida. Aquests joves han fet una socialització i enculturació de llarg recorregut en destí. Tots tenen un fort sentiment de pertinença a la societat de destí però no han perdut la lleialtat ni referents d'origen. En general s'identifiquen com catalans i es senten plenament units a Catalunya i poc al que representa Espanya. Aquests sentiments no exclouen visions de mestissatge, multiculturalitat i, en algun cas, de viure amb dos móns i cultures. Els joves d'origen marroquí es consideren occidentals amb ascendent musulmà o marroquí. Alguns són no practicants i els que ho són practiquen un Islam molt relaxat, més per tradició familiar. Aquests joves parlen indistintament català i castellà, depenent de les relacions i espais de convivència. El noi xilè reacciona contra qualsevol identitat nacional i es diu apàtrida, però amb identificació cultural catalana.
- En els nois i noies que van fer reagrupament familiar, les vivències són diverses. Alguns parlen d'arribada difícil i dies de solitud, en canvi altres recorden una bona arribada i adaptació i, sobre tot, sentir-se millor tractat (socialment) que en origen.

- Les famílies d'aquests joves presenten una gran diversitat. A grans trets, es repeteixen casos de dificultats inicials, complicacions familiars per la mort o marxa dels pares agreujades per la pèrdua de la família extensa. Presència del mite del retorn, però amb escasses possibilitats de realitzar-lo, segons els fills. Algun jove refereix trauma inicial de la mare amb dol migratori important i sentiment d'enyor i fidelitat a les arrels sense adaptació plena a la societat i sentiment de neutralitat permanent. Algunes famílies han tingut varis fills en destí, fet que estreny els lligams familiars amb Catalunya. La majoria presenten un important procés d'aculturació i les que s'han aculturat poc i mantenen major fidelitat als orígens tenen sentiments positius vers destí, demostrant capacitat crítica amb el país de naixement. En aquest sentit, algunes famílies presenten sentiments ambivalents. Són positius vers la família i la terra però crítics amb el sistema social, polític i econòmic. Moltes famílies musulmanes es declaren practicants lliberals que s'han aculturat en pensament. Alguns pares han pogut formar-se en destí per millorar la mobilitat social, ocupant-se en treballs més ben reconeguts socialment. En quant a les xarxes socials familiars el ventall és divers. Tenim famílies que estableixen relacions molt limitades als coètnics, altres fan relacions mixtes i alguns es relacionen més amb autòctons.

- La situació jurídica familiar és força similar en tots els casos. La majoria de famílies tenen tots la nacionalitat, excepte algun membre que l'està tramitant. Solament trobem el cas d'un jove que després d'anys de residència està tenint dificultats per renovar els permisos.

- Pel que fa a les xarxes socials dels joves, la majoria tenen xarxes socials àmplies amb molts amics de procedències diverses. Els joves vinculats a associacions o entitats de barri són els que presenten relacions socials més variades. La identificació amb els coètnics dibuixa un mapa ben variat. Des dels que no tenen cap relació amb coètnics perquè no s'identifiquen amb ells per raons com els estudis, no en coneixen o es senten desplaçats; fins aquells que, pel contrari, expressen identificar-se amb tothom i "viure", solidàriament, les condicions de precarietat en què es troben els recent arribats. En quant a l'elecció de parella, els sis joves d'origen marroquí mostren preferències ben heterogènies. Un noi té parella marroquina però no li dóna importància a l'origen. Altres tenen parelles no marroquina i diuen que els hi seria difícil si no fos així. Un altre té parella marroquina i ho prefereix perquè (diu) potser s'entenen millor.

- Les trajectòries escolars van des del jove que ha acabat la secundària sense seguir altres estudis fins al noi que està cursant la segona carrera universitària. La resta estan realitzant cicles formatius de grau mitjà o superior o universitat i pensen millorar la formació acadèmica amb nous estudis.
- En general, treballen i compaginen estudis. Algun jove té expectatives laborals altes i vol tenir la seva pròpia empresa. Tenim dues noies a l'atur amb experiències laborals anteriors.
- Alguns joves són tractats com immigrants recents pel color de la pell. Això provoca interrogants i replantejaments ètnics i culturals, perquè havent nascut en destí i sentint-se catalans no són tractats com a tals, i revifa el sentiment de viure entre dos móns. Les vivències de discriminació són moltes i algunes importants. Violència racista amb agressió física, discriminació pel color de la pell i per l'origen, discriminació per la llei d'estrangeria que no li va permetre treballar, percepcions de discriminació per manca de comunicació i coneixement, discriminació al buscar feina per ser marroquina, tot i no tenir trets físics i discriminació per la imatge. Aquestes són les situacions viscudes per aquest grup de nois i noies, fet que no els impedeix identificar-se amb la societat majoritària, i alhora mostrar-se crítics. Malgrat aquestes experiències i percepcions, manifesten sentir-se ben tractats per la societat. Alguns diuen que bé però "justet" i altres que cal fer-se respectar i reconèixer la discriminació i desigualtats socials existents.
- Tots són nois i noies moderns en els costums, usos i pautes juvenils. Les seves eleccions no estan determinades ni guiades pel context familiar sinó que es senten lliures en cadascuna de les opcions que fan.
- Són joves amb moltes inquietuds socials i polítiques, reivindicatius, amb discurs polític ben travat i compromesos socialment. Tenen ideologia política d'esquerres i es situen tots en la classe treballadora i un en la classe mitja assalariada. Agradeix el cinema social i d'autor, i mostren preferència per la lectura.
- Tots aquests nois i noies tenen un tret compartit. El seu pensament d'esquerres els fa més sensibles a les pràctiques discriminatòries de la societat i les denuncien més. Alguns les han patit en pròpia pell però és més forta la reivindicació de pensament col·lectiu que personal. És per aquesta raó que els situo en aquesta

categoria, més que per les experiències viscudes ja que algunes no les podem categoritzar de risc social.

Sintetitzant, la majoria d'aquests joves presenten les següents característiques:
(Taula nº 29).

- ✚ Majoria de joves amb procés de socialització i enculturació en destí durant infància i adolescència.
- ✚ Fort sentiment de pertinença a la societat majoritària sense perdre la lleialtat i filiació ètnica.
- ✚ Són competents per establir dinàmiques interculturals.
- ✚ Predomini de joves d'origen marroquí, amb identitat cultural occidental amb ascendent musulmà.
- ✚ Famílies amb gran diversitat de processos d'acomodació i aculturació. Fidelitat als orígens amb posicionaments socials i polítics crítics i relacions intra o intergrupals.
- ✚ Situació jurídica familiar estable, amb nacionalitat.
- ✚ Rols de gènere menys rígids i oposats que en origen.
- ✚ Joves amb xarxes socials potents. Presència en teixit associatiu.
- ✚ Heterogeneïtat d'identificacions amb coètnics i de preferència per parella.
- ✚ Continuïtat escolar amb trajectòries d'èxit.
- ✚ Treball estable i expectatives de millora laboral.
- ✚ Sentiments de sentir-se ben tractats per la societat.
- ✚ Posicionament ideològic a l'esquerra amb actitud reivindicativa. Ubicació en la classe treballadora.

4.- Identitat cultural i ètnica flexible amb vinculació amb context social i cultural majoritari però amb major sentiment de pertinença a la cultura d'origen, amb percepció de discriminació escolar i/o laboral en les seves trajectòries.

- Són pocs els nois i noies que perfilen aquesta categoria tipus. Tenim dues noies d'origen familiar marroquí, una nascuda en destí i l'altra arribada amb un any i mig, i dos joves procedents d'Amèrica Llatina que tenen la mateixa edat, arribats fa 5 i 6 anys quan en tenien 17. Tenim 2 joves amb socialització i enculturació en origen durant infància i adolescència i 2 joves d'origen marroquí que reinventen el vincle musulmà i fan un apropament a l'origen però amb identitat oberta.

- Les dues noies d'origen marroquí es consideren marroquina o musulmana i catalana. No espanyoles. L'origen bereber produeix aquest sentiment. Estableixen un paral·lelisme entre la zona bereber del Marroc i Catalunya en quan a discriminació de l'administració central. Per aquesta raó, una d'elles es diu més bereber i musulmana que marroquí i és durant l'adolescència que fa un posicionament identitari i es posa mocador, fent acostament a la cultura musulmana i a la pràctica religiosa. Es sent catalana i musulmana per igual, però la pràctica religiosa té un pes molt específic en la seva identitat. Aquesta duplicitat de referents no la deixa sentir-se de cap lloc. És com forastera a tot arreu. El noi equatorià s'identifica com llatí però amb un sentiment creixent vers Barcelona i Catalunya. Diu que el sentiment equatorià perdurà sempre, encara que es quedi (veu la possibilitat del retorn), malgrat estar més proper a la cultura d'aquí. Les noies marroquines parlen català i castellà, mentre que els joves llatins castellà.
- Per les famílies d'aquests nois i noies l'inici del procés migratori va ser difícil. Persisteixen sentiments d'estar entre dos móns i viure en un ambient molt diferent, encara que valoren tenir més oportunitats aquí. El temps ha operat canvis en la manera de pensar i actuar dels pares i s'ha produït una aculturació familiar. Algunes famílies es relacionen, principalment, amb amics que són del mateix país d'origen i altres tenen una visió allunyada dels seus coètnics. La proximitat amb l'origen no evita que també siguin crítics. Les famílies musulmanes són practicants i està present el mite del retorn en una d'elles, malgrat els anys de residència a Barcelona. Han viatjat moltes vegades a Marroc. Els hi agrada celebrar les festes i tradicions de l'Islam.
- Les relacions d'amistat són amb autòctons per part de les noies marroquines. Es consideren iguals als coètnics parells que han fet trajectòries de vida similars i no es veuen igual als nois i noies arribats recentment. Ara comencen a tenir més relació amb joves d'origen marroquí. En canvi els joves llatins tenen més relacions amb coètnics llatins encara que no siguin del mateix país, però també es volen obrir a altres relacions. L'elecció de la parella indica que no tenen preferències concretes, però manifesten que si és del mateix origen es faciliten aspectes culturals i religiosos, sobre tot per part de les joves marroquines. Un jove té parella de Barcelona.

- Les trajectòries acadèmiques també són heterogènies. Una noia ha completat estudis universitaris, dos han cursat secundària i FP (un en origen) i l'altra ha fet batxillerat també en origen. Tots quatre volen seguir estudiant.
- Tots són joves amb usos moderns. Des de la roba, fins la música, especialment els llatinoamericans. Tenim la noia d'origen marroquí que ha optat pel mocador amb roba moderna de tipus marroquí.
- En relació als treballs i ocupacions es constata que excepte una noia, els altres tres han tingut trajectòries laborals precàries, temporals i canviats, i no han pogut gaudir dels mateixos drets laborals que els joves autòctons. La causa dels entrebancs són portar mocador i no tenir "permís de treball" i, fins i tot, una noia ha estat víctima d'estafa laboral per part d'empresaris. Les mirades inferioritzadores i peioratives s'afegeixen al sentiment de discriminació. En general opinen que la societat discrimina i jerarquitzza segons origen. No obstant aquestes vivències, la sensació d'una de les noies és que pels àmbits on es mou és ben tractada i el noi que ha patit agressions racistes i forta discriminació laboral es sent tractat de manera normal, ni bé ni malament.
- Les condicions jurídiques responen al temps de residència. A migració més antiga, tota la família té la nacionalitat i els de migració més recent estan amb permís de residència i nacionalitat sol·licitada.
- Tots aquests joves es situen en la classe treballadora i ideològicament més a l'esquerra.

Aquests joves presenten les següents característiques: (Taula nº 29).

- ✚ Primerament destacar que són pocs els joves biografiats que podem incloure en aquesta categoria.
- ✚ Són joves diferenciats perquè dos han viscut tota la vida en destí i dos han arribat avançada l'adolescència.
- ✚ La pràctica de la religió és el lligam més important amb origen per a les noies musulmanes.
- ✚ Famílies amb fases inicials d'adaptació a la societat difícils. Sentiments d'estar entre dos móns.

- ✚ Rols de gènere menys rígids i oposats que en origen, sobre tot en les famílies amb més anys de residència.
- ✚ Famílies musulmanes practicants.
- ✚ Les relacions d'amistat amb autòctons o coètnics estan determinades pel temps de residència.
- ✚ En l'elecció de parella es prefereix el mateix origen.
- ✚ Trajectòries acadèmiques diverses però persisteix la idea de continuar els estudis.
- ✚ Trajectòries laborals dominades per la precarietat i temporalitat.
- ✚ Condicions jurídiques que corresponen al temps de residència.
- ✚ Posicionaments en la classe treballadora i a l'esquerra ideològica.

Taula nº 29: Comparatiu dels diferents tipus d'identitat en relació a les trajectòries d'inclusió i exclusió social

IDENTITAT	TRAJECTÒRIES D'INCLUSIÓ / EXCLUSIÓ
<p>1.- Joves amb identitat cultural i ètnica flexible amb major vinculació amb context social i cultural majoritari (associat a llarga socialització i enculturació en destí) i escàs sentiment de pertinença a la cultura d'origen relacionat amb trajectòries d'èxit escolar i laboral</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Un llarg procés d'enculturació i socialització en destí, amb enculturació i aculturació additiva i implicativa. ▪ Trajectòries escolars d'èxit sense vivències de discriminació i amb expectatives de continuar estudis. ▪ Coneixement del català però menor ús que el castellà. ▪ Situats ideològicament a l'esquerra i posicionament en la classe treballadora i classe mitja assalariada. ▪ Famílies amb adaptació i aculturació positiva, sense dificultats destacables. ▪ Rols de gènere menys rígids i oposats que en origen. ▪ No endogàmia relacional de base ètnica. ▪ No afinitat per joves coètnics recent arribats ni preferència per parella coètnica. ▪ Situació jurídica familiar estable, amb nacionalitat espanyola. ▪ Experiències socials i laborals no discriminatòries. ▪ Posicionament crític amb el sistema social, polític i econòmic.

Font: Elaboració pròpia.

IDENTITAT	TRAJECTÒRIES D'INCLUSIÓ / EXCLUSIÓ
<p>2.- Identitat cultural i ètnica flexible amb vinculació amb context social i cultural majoritari però amb major vinculació emocional i de pertinença a la cultura d'origen (associat a socialització i enculturació en origen) sense percepció de discriminació escolar i/o laboral en les seves trajectòries.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Alta presència de joves amb socialització i enculturació en origen. ▪ Presenten més diversitat de temps de residència. Alguns arribats en l'adolescència i joventut. ▪ Es perceben tractats com immigrants arreu (alguns dels joves). ▪ Estan vinculats a l'origen, sobre tot els arribats amb més edat, i amb el mite del retorn present. ▪ Procés migratori familiar difícil però ús de xarxes familiars. ▪ Presenten pluralitat de situacions jurídiques familiars i personals. ▪ Rols de gènere menys rígids i oposats que en origen. ▪ Tenen menor coneixement i ús del català. ▪ Han realitzat trajectòries escolars diverses, amb un nombre important de joves que han completat estudis de secundària i han seguit amb formació professional. ▪ En algun cas han vist truncades les trajectòries escolars iniciades en origen. ▪ Tenen heterogeneïtat de relacions i xarxes socials. Més relació amb coètnics per part dels nois i noies arribats amb més edat. ▪ Tenen preconcepcions poc possibilistes sobre les parelles mixtes. ▪ Presenten pràctiques laborals diferenciades pel que fa a les condicions de treball i amb expectatives que els estudis els ajudin a millorar. ▪ Fan posicionament en la classe treballadora i mitja assalariada i ideologia situada entre el centre i l'esquerra. ▪ Tenen sentiments de ser ben tractats per la societat i mai haver estat discriminats.

Font: Elaboració pròpia.

IDENTITAT	TRAJECTÒRIES D'INCLUSIÓ / EXCLUSIÓ
<p>3.- Joves amb identitat cultural i ètnica flexible amb major vinculació amb context social i cultural majoritari (associat a llarga socialització i enculturació en destí) i escàs sentiment de pertinença a la cultura d'origen relacionat amb vivències de discriminació social i laboral, malgrat bones trajectòries escolars.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Majoria de joves amb procés de socialització i enculturació en destí durant infància i adolescència. ▪ Fort sentiment de pertinença a la societat majoritària sense perdre la lleialtat i filiació ètnica. ▪ Són competents per establir dinàmiques interculturals. ▪ Predomini de joves d'origen marroquí, amb identitat cultural occidental amb ascendent musulmà. ▪ Famílies amb gran diversitat de processos d'acomodació i aculturació. Fidelitat als orígens amb posicionaments socials i polítics crítics i relacions intra o intergrupals. ▪ Situació jurídica familiar estable, amb nacionalitat. ▪ Rols de gènere menys rígids i oposats que en origen. ▪ Joves amb xarxes socials potents. Presència en teixit associatiu. ▪ Heterogeneïtat d'identificacions amb coètnics i de preferència per parella. ▪ Continuitat escolar amb trajectòries d'èxit. ▪ Treball estable i expectatives de millora laboral. ▪ Sentiments de sentir-se ben tractats per la societat. ▪ Posicionament ideològic a l'esquerra amb actitud reivindicativa. Ubicació en la classe treballadora.

Font: Elaboració pròpia.

IDENTITAT	TRAJECTÒRIES D'INCLUSIÓ / EXCLUSIÓ
<p>4.- Identitat cultural i ètnica flexible amb vinculació amb context social i cultural majoritari però amb major sentiment de pertinença a la cultura d'origen, amb percepció de discriminació escolar i/o laboral en les seves trajectòries.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Primerament destacar que són pocs els joves que podem incloure en aquest tipus. ▪ Són joves diferenciats perquè dos han viscut tota la vida en destí i dos han arribat avançada l'adolescència. ▪ La pràctica de la religió és el lligam més important amb origen per a les noies musulmanes. ▪ Famílies amb fases inicials d'adaptació a la societat difícils. Sentiments d'estar entre dos móns. ▪ Rols de gènere menys rígids i oposats que en origen, sobre tot en les famílies amb més anys de residència. ▪ Famílies musulmanes practicants. ▪ Les relacions d'amistat amb autòctons o coètnics estan determinades pel temps de residència. ▪ En l'elecció de parella es prefereix el mateix origen. ▪ Trajectòries acadèmiques diverses però persisteix la idea de continuar els estudis. ▪ Trajectòries laborals dominades per la precarietat i temporalitat. ▪ Condicions jurídiques que corresponen al temps de residència. ▪ Posicionaments en la classe treballadora i a l'esquerra ideològica.

Font: Elaboració pròpia

Analitzats aquests quatre tipus d'identitats flexibles, vull deixar clar que són tendències observades en el grup de joves entrevistats i que no tenen per què donar-se en altres nois i noies amb característiques semblants. Aquesta agrupació i anàlisi respon a la necessitat d'entendre i explicar quines diferències significatives trobem entre uns joves i altres, quins elements es repeteixen i quins poden estar incidint en les identitats i pertinences. Evidentment no es tracta d'una classificació rígida perquè no hi ha límits definits entre unes tipologies i altres, és més, algunes característiques es repeteixen. Que tots els joves construeixin identitats flexibles explica la no determinació única i exclusiva de cap dels factors analitzats. Tots ells interactuen i segons els contextos originats influeixen de maneres diverses en cadascun dels nois i noies i les seves biografies i trajectòries personals. Fet aquest aclariment, la pregunta és si hi ha relació mecànica i directa entre la identitat i les situacions analitzades. La resposta és que no del tot però alguna cosa influeix. És precís destacar que es detecten influències i relacions encreuades que s'articulen, delimitant identitats i pertinences. Hi ha uns mínims i uns màxims que condicionen la identitat de cada tipologia. A manera de síntesi, tot i que no hi ha una relació causa – efecte precisa ni determinant entre els esdeveniments i factors relatats i les identitats manifestades, podem inferir que alguns elements actuen de forma més rellevant i condicionen en major o menor mesura cadascuna de les identitats tipus.

Les troballes fonamentals de la recerca indiquen que es detecta una influència favorable a les identitats flexibles quan:

- El **reagrupament familiar** es produeix en edat infantil. Aquest fet afavoreix cursar estudis primaris i secundaris en destí i es faciliten:
 - L'establiment de relacions interculturals i intergrupals positives reals i no solament formals (Carrasco et al, 2009) des de l'etapa infantil que potencien les habilitats socials i culturals.
 - L'aprenentatge de la llengua catalana, entesa com element d'aculturació, adaptació i inclusió, i també del castellà.
 - L'establiment de relacions familiars amb altres membres de la comunitat educativa i social: mestres, pares, infants; evitant-se el tancament intragrup i dinàmiques autosegregadores.
 - Major probabilitat de trajectòries acadèmiques continuades i amb èxit: formació professional, estudis universitaris, especialitzacions, amb possibilitats d'emancipació i d'accedir a mobilitat social ascendent i

posicions de prestigi. L'èxit escolar actua com principal motivació per continuar els estudis i realitzar projectes personals de més vàlua.

- La **relació familiar** no presenta conflictes culturals i les famílies realitzen una adaptació i acomodació sense problemàtiques específiques, amb situació jurídica regularitzada i obtenció de la nacionalitat. En general són models familiars positius i exemples de sobreesforç i de capacitat d'acomodació per als fills i filles. Tenen xarxes socials intergrup, bona relació amb la comunitat educativa, expectatives de millora social amb prioritat per l'escolarització i formació acadèmica per a fills i filles. Contràriament, es pot dificultar la integració social de tots els membres de la família quan la vivència del dol migratori no s'elabora adequadament i té tendència a cronificar-se, amb mite del retorn persistent.

- S'obté el **permís de treball i la nacionalitat**. Per als joves amb qui he treballat, aconseguir el permís de treball obre les portes al desenvolupament, creixement i emancipació personal. Tenir treball és una via de reconeixement de la vàlua personal, de possibilitats de mobilitat ascendent i una assegurança per a la inclusió social. Obtenir la nacionalitat és indicatiu de sentiments d'arrelament i vinculació, i d'expectatives de futur lligades al país receptor. Significa voluntat de "formar part" i ser partíceps de la societat, d'acceptació dels codis socials i culturals però no a qualsevol preu. En aquest sentit, els nois i noies consideren que és important tenir la nacionalitat, però valoren que el reconeixement com ciutadà no és sinònim de reconeixement com persona. Tenir la nacionalitat no és condició segura de tracte just i igualitari, encara que ho facilita.

- Les **relacions i xarxes socials** són obertes i ajuden a l'adquisició d'habilitats culturals que assegurin una enculturació i adaptació amb èxit. Les dinàmiques i relacions intragrup (in-group) i l'endogàmia ètnica redueixen el contacte cultural i l'aprenentatge dels codis de la societat majoritària. Obrir-se a relacions intergrup (out-group) no significa renúncies ni infidelitat o traïció a l'origen, en tot cas suposa l'adquisició de codis culturals nous, d'habilitats interculturals i de noves xarxes relacionals. En la dialèctica amb els "altres" joves autòctons i els "altres" coètnics nousvinguts s'auto-representen com a un membre més de la societat i divergeixen de les representacions que d'ells i elles en té la societat. El rebuig dels coètnics parells i la relació amb joves autòctons s'ha d'entendre com una estratègia (inconscient o premeditada) de

cerca d'una assimilació acomodaticia i un reconeixement com igual en la societat majoritària.

- No es viuen **trajectòries de marginació**, no es té una percepció social auto-negativa i inferioritzadora (resultat de la imatge social de la població d'origen immigrant construïda negativament), ni es pateixen vivències de discriminació, xenofòbia o racisme extremes. No podem afirmar que els joves que han viscut qualsevol d'aquestes circumstàncies mostrin rebuig cap a la societat que els tracta de manera injusta, tampoc que facin un tancament ètnic. Es mostren crítics amb els discursos socials i les pràctiques exclusores però això no és obstacle perquè tinguin expectatives i aspiracions socials i laborals. Són joves amb capacitat d'agència i resistència, en el sentit que adquireixen capacitats i habilitats per superar les dificultats del procés migratori i les que s'originen a partir de la categoria social atorgada (immigrant), no per rebutjar valors i codis de la societat i cultura majoritària. El nivell d'acceptació positiu de la societat receptora (majoritària) per part dels joves biografats supera les experiències negatives de discriminació i manca d'oportunitats viscudes.

Malgrat que és difícil conèixer l'abast de l'impacte real de la discriminació negativa en les identitats i pertinences, perquè es produeix una barreja de sentiments i afectivitats, és una evidència que cap dels joves que ha fet trajectòries d'èxit escolar i laboral, sense discriminació, es sent poc vinculat al context social i cultural majoritari. Contràriament, els que mantenen o han fet un viratge vers la identitat cultural i ètnica d'origen han viscut situacions de discriminació de manera reiterada o bé es senten percebuts com immigrants permanents. La discriminació negativa, les dinàmiques de diferenciació i les pràctiques no inclusores minen les expectatives dels joves i condicionen la seva ubicació en l'estructura social. L'estigmatització social i l'exclusió poden cronificar-se. Trobar-se, de forma reiterada, en condicions de desigualtat afecta negativament la identitat i el sentiment de pertinença social. L'adjudicació de dèficits de vinculació i adaptació a alguns col·lectius (com el marroquí) barra l'accés a una tria lliure de la identitat i a l'elecció de les preferències perquè són imposades a través dels discursos i imaginaris socials. L'estructura d'oportunitats, les connexions socials i l'assegurança de drets socials (educatius i laborals, principalment), polítics i jurídics asseguren capital social als joves i són arguments per a la inclusió social i per a la consecució d'identitats flexibles, obertes i positives.

5.2.- FACTORS QUE INCIDEIXEN EN LES IDENTITATS FLEXIBLES

La primera constatació és que estem parlant d'un grup de joves caracteritzat per la diversitat i heterogeneïtat tal com es produeix entre els joves fills de famílies immigrades extracomunitàries i entre el grup de joves en general. No trobem diferències significatives amb els joves de la seva edat i no podem reduir al factor immigració el conjunt d'elements que configuren les identitats d'aquests joves. Les identitats flexibles tenen una part articulada amb el procés migratori, però tenen molta més relació amb les formes de ser dels joves d'avui dia. Les vivències personals, les relacions familiars i amb l'origen, i les experiències socials defineixen les pràctiques, atribucions i actituds dels joves fills i filles de famílies immigrades. A continuació es revisen els factors que s'interrelacionen en la configuració de les identitats, en cadascun d'aquests àmbits.

5.2.1.- VIVÈNCIES PERSONALS

Els nois i noies entrevistats són joves que, en la majoria, presenten una maduresa "precoç". El procés migratori familiar, i totes les experiències interconnectades, operen a manera d'impuls que els ajuda a créixer com adults més ràpidament que molts joves autòctons. Es senten responsables davant la família i tenen un fort sentiment de deute amb els pares. Són molt conscients de l'esforç que la migració els ha suposat i el valoren molt positivament.

Es pot observar que l'edat és un factor important en la definició de la identitat. El procés d'enculturació secundari i l'aculturació que es produeix en relació a l'àmbit social (escola, amics, mitjans de comunicació, entorn) pren major rellevància en la construcció de la identitat a mesura que entren en l'adolescència i joventut. En canvi, el procés d'enculturació primari, que situo en l'àmbit familiar, és important i exerceix una major influència durant la infància, quan la major part de referents del nen i la nena són a la llar. A mesura que es fan anys, els joves maduren com persones i van definint identitat i pertinença. Cal esmentar que els nois i noies més joves han tingut alguna dificultat per expressar les seves experiències, vinculacions i identificacions, fet que no ha succeït amb els de més edat.

En relació a l'edat, un fet destacable és que en les etapes inicials del procés migratori, una vegada ja en destí, es produeixen diferències en relació a l'edat i en les

transicions de l'adolescència a la joventut i de la joventut a l'adulthood. Des de la perspectiva del procés d'incorporació a la societat de destí, els informants donen arguments que indiquen processos d'adaptació, acomodació i aculturació a qualsevol edat, si bé és cert que l'arribada en l'adolescència i en la transició a la joventut és un moment de major complexitat personal. No obstant, cap element actua per si sol i les interdependències entre tots fan que alguns nois i noies no ho visquin de forma tan traumàtica. També es constata que al tenir diferents edats les dinàmiques adaptatives són diverses i amb el pas dels anys la identitat, les vinculacions, identificacions i pertinences es transformen.

És evident que el lloc de naixement és un factor explicatiu important. Tots el nois i noies nascuts a Catalunya es consideren catalans encara que preservant l'afectivitat i un sentiment positiu envers l'origen familiar. En canvi, els joves de migració tardana, concretament durant l'adolescència, prolonguen el vincle amb la terra i cultura d'origen.

Pels joves que han viscut reagrupament familiar l'arribada a la societat receptora suposa un moment d'aflicció i xoc. La nova societat és viscuda com estranya, infranquejable, incerta i desconeguda. És necessari un temps d'aprenentatge per iniciar el procés d'adaptació al nou context. Ho refereixen com un dels moments més difícils de la seva vida. Moment de trencament, d'inseguretat i d'incerteses que es tradueix en forts sentiments de solitud. Perden part dels vincles que els lligaven a la societat d'origen i tenen dificultats per establir-ne de nous. Recorden aquells moments com temps d'aïllament, de percepció de diferències (ells mateixos es veuen diferents), de desconeixement. En aquesta fase inicial, la pèrdua més important per pares i fills és deixar la resta de la família al país d'origen.

Molts joves arribats en edat adolescent viuen una situació complexa que els fa madurar de forma accelerada. Les experiències traumàtiques relacionades amb el procés migratori fan que el trànsit de la infància a la joventut sigui més ràpid que en els joves autòctons. Quan el procés migratori és més tardà s'han d'assumir molts canvis en poc temps. Alguns joves es troben diferents als seus parells. La concepció de l'adolescència i joventut és diferent en origen i això suposa per a nois i noies adoptar un rol nou que fins ara els hi era desconegut. La migració es converteix en un canvi de vida contundent. Tot l'entorn és diferent i ells també es senten diferents. Però, sobre tot, veuen que els altres joves són diferents. La majoria d'aquests nois i noies provenen de cultures basades en un gran respecte cap a les persones de més edat,

concretament pares i avis. Aquí xoquen amb grups d'iguals amb unes pautes de comportament basades en una major llibertat d'acció, amb major confrontació amb els pares i amb un menor respecte cap als adults. Han de reubicar-se en les relacions familiars i han de fer-se un lloc en la societat i entre el grup d'iguals, amb qui compartir estils de vida i solidaritats. No és fàcil identificar-se i anar modelant la identitat en situació de canvi i context nou. També es constata que els nois i noies amb una ràpida adaptació a la societat generen preocupació i temor als pares que veuen com s'adapten "en excés" i comencen a adoptar pràctiques de consum i de relació "excessivament autòctones" produint-se un xoc amb la mentalitat i les pràctiques més conservadores d'origen.

Això suposa per alguns adolescents i joves una situació de crisi temporal resultat de la reconstrucció identitària i de les reubicacions familiars. És una etapa en què els valors de la solidaritat, amicitat, empatia, generositat i amor són fonamentals. Ser diferents, i la percepció de ser vistos com diferents, pot generar ansietats, pors i afrontament ineficax de la situació. Algunes actituds i pràctiques paternes (sobre tot si es mostren molt conservadores i poc predisposades a la incorporació a la societat) produeixen confusió en els fills i filles. El i la jove es troben entre dos móns diferents, a vegades difícils de confluïr, que pot desencadenar frustracions i baixa autoestima situacional. Els joves fills de famílies que han fet procés migratori viuen situacions de crisi igual que els altres joves, però de major intensitat, resultat d'experiències lligades a dificultats d'integració de la família, inestabilitat laboral dels pares, sentiments contraposats i esforços emocionals per assolir l'adaptació a la societat sense perdre les arrels.

Tot i que, com hem vist, el canvi identitari és una realitat en context multicultural, davant circumstàncies o fets conjunturals que signifiquen moments de dificultat pels joves biografiats o les seves famílies, cap d'ells expressen canvis en el sentiment identitari. Entenen que les adversitats no els decanten cap a un enfortiment dels vincles amb l'origen i consegüent rebuig de la societat receptora, pel contrari, adquireixen capacitat per relativitzar qualsevol situació problemàtica o conflictiva. Malgrat aquesta constatació, sí que és cert que tots expressen haver canviat la seva identitat i els sentiments de pertinença amb el pas del temps. A mesura que el temps de residència és més llarg, la desvinculació amb els referents d'origen és evident, reduïnt-se al nucli familiar i la religió en el cas d'alguns joves musulmans. Per altra part, els referents socials i culturals es troben més lligats a la societat receptora, que consideren seva. Els anys de residència és el factor més determinant per estrènyer els

vincles afectius amb el país receptor i potenciar el sentiment identitari. Observem que a mesura que els nois i noies tenen una major vinculació per temps de residència, es produeix una progressiva apropiació de la cultura i identitat catalana. Per altra part, és necessari destacar que l'obtenció de la nacionalitat actua com factor d'arrelament i pertinença a la societat d'acollida.

La perspectiva de gènere també permet observar diferències entre les trajectòries i projectes de pares i fills, sobre tot quan la reflexió i relat prové de les noies. Les desigualtats de gènere formen part de la vida familiar en contextos on la tradició i el patriarcat determinen les relacions i els rols familiars i socials. Algunes noies ho exemplifiquen en fets concrets com són les diferències en les relacions sexuals entre joves en origen i destí i, també, en les expectatives mostrades pels pares respecte al matrimoni. Tots els joves entrevistats fan referència a les diferències de tracte cap als nois i les noies en l'àmbit familiar. Les noies estan més controlades i els nois tenen més llibertat. Per la seva part, els nois i noies llatins manifesten que la societat d'origen els hi atorga un tracte molt diferent. La valoren com una relació molt masculista basada en el poder de l'home sobre la dona i en dinàmiques històricament patriarcales. En quan als nois i noies d'origen musulmà consideren que a la societat autòctona troben una major llibertat de les dones, en contraposició dels valors i pràctiques en origen. Malgrat aquestes valoracions, tots els nois i noies es mostren amb actituds més obertes i igualitàries i refereixen un canvi progressiu de mentalitat dels pares durant els anys de residència a Catalunya, tant en quant a les relacions entre nois i noies, com en una major obertura de pensament.

En la majoria de joves, l'origen dels pares no influeix per si sol en el vincle afectiu i d'identitat que estableixen amb la societat receptora. No obstant, s'observen diferències en els relats que ofereixen uns joves i altres. Els joves d'origen marroquí refereixen identitats més properes al sentiment de catalanitat mentre que els joves d'origen llatí expressen sentiment d'espanyolitat. L'element definitori és la llengua. Uns i altres adopten el castellà com llengua vehicular, però mentre que entre els joves llatins no existeix la "necessitat" d'aprendre el català, entre els joves marroquins (sobre tot de llarga residència) l'ús del català és indicatiu de lligam "amb" i de reconeixement "de" la societat receptora.

Un aspecte molt rellevant en el procés de socialització, enculturació i construcció de la identitat són les experiències d'interacció amb el grup d'iguals. Els joves entrevistats no tenen dificultats per relacionar-se. L'origen del grup d'amics no és una condició ni

prioritat. Són joves molt oberts a relacionar-se amb persones de diversos orígens i procedències, fet que contribueix a redefinir les fronteres identitàries. Aquí també cal fer una distinció, els nois i noies arribats d'adolescents o joves, mostren major interès en establir relacions intraètniques. Sovint tenen un cercle petit d'amistats i gairebé totes són coètniques. En canvi, els joves nascuts o arribats de més petits es relacionen preferentment amb joves autòctons.

Els usos d'aquests joves es defineixen per la seva pertinença a les cultures juvenils. En quan als models de consum, el vestuari és modern en nois i noies. S'ha adoptat el model occidental, que moltes vegades ja ho era en origen. Les noies musulmanes són molt diverses respecte a l'ús del mocador. La majoria de noies (musulmanes) entrevistades no l'utilitzen, encara que algunes no descarten posar-se'l algun dia. Les que el porten han pres la decisió per si mateixes i ho han fet per reafirmar la seva identitat religiosa musulmana. Respecte a les pautes de consum de cinema, lectura, discoteca, etc. no es diferencien dels joves autòctons. Els hi agrada el cinema d'acció i les comèdies, tot i que alguns, pocs, prefereixen cinema d'autor i cinema social. Llegeixen poc perquè diuen no tenir temps o prioritzar altres activitats. Els més joves tenen gran interès en anar de discoteques i a mesura que es fan grans van perdent-lo. Podem afirmar que aquests joves són un reflex de les cultures juvenils del moment actual.

5.2.2.- RELACIONS FAMILIARS I AMB ORIGEN

Les famílies dels joves amb qui he treballat són unitats socials que transcendeixen fronteres, tenen consciència de formar part de la diàspora, fan reproducció cultural i mantenen la pertinença afectiva i emocional amb l'origen mentre s'aculturen en la societat de destí.

L'estructura familiar és en la majoria de casos de tipus nuclear amb pares i fills. També tenim famílies monoparentals compostes, totes elles, per mare i fills. La causa de la monoparentalitat és la separació o divorci dels progenitors i també tenim vídues amb fills/es. Dels joves que s'han independitzat de la llar familiar i han constituït la seva pròpia cal fer esment de la varietat de situacions: joves que viuen sols, amb parella de fet, amb parella via matrimoni i joves que ja són pares o mares. No tenim casos de famílies extenses, malgrat que ocasionalment acullen familiars recent migrats. En quan al procés migratori familiar, es constata que tant si la migració inicial és masculina o

femenina, el factor causal que més es repeteix és la millora de les condicions de vida familiar i garantir el futur dels fills. D'això es denota que les expectatives posades en la migració són altes i que el reagrupament familiar és l'objectiu prioritari. Les famílies que tenen un bon teixit familiar o social en la societat receptora viuen amb menys dificultats la satisfacció de les necessitats bàsiques en el moment d'arribar. Les xarxes migratòries²⁰⁴ desenvolupen un paper fonamental en tot el procés. Donen suport emocional, informació, ajut i acompanyament. Moltes famílies tenen familiars arribats anteriorment i reben ajut d'ells en tot allò que necessiten per establir-se, habitatge i treball principalment. En les famílies que han pogut regularitzar aviat la situació jurídica i el suport de les xarxes migratòries ha funcionat, la sensació de problemes associats a la migració han estat menors i puntuals.

En relació al reagrupament familiar tots els joves coincideixen en assenyalar que les relacions inicials són difícils, limitades i es mantenen dins d'un cercle molt tancat constituït per família, companys de feina dels pares i poc més. Quan la migració l'ha iniciat un dels progenitors i s'ha trobat sol, el sentiment de dificultat és més gran per a tota la família. Els anys de separació han produït una certa desestructuració familiar que, en alguns casos, desorienta als fills i també als pares. La migració i el reagrupament comporten reestructuració de les relacions familiars, entre la pròpia parella i amb els fills. Els rols familiars, les pautes i patrons de comportament, la incorporació de valors i simbologies modifiquen, canvien i amplien l'univers familiar. L'arribada a la societat de destí suposa un salt qualitatiu, facilitant-se la superació d'alguns patrons tradicionals, sobre tot de gènere, que obren la via a una major emancipació i autonomia de mares i filles, encara que amb resistències per part dels homes. També la migració confereix un caràcter més fort a les persones que han passat dificultats. En alguns casos, la vivència de dificultats actua com mecanisme

²⁰⁴ Durant totes les etapes del procés migratori les *cadena*s i *xarxes migratòries* són bàsiques. Per Gurak i Caces (1998: 79) les funcions que compleixen les xarxes que estableixen les persones immigrades abasten des de minimitzar les pèrdues i mancances que suposa la migració, a mantenir els vincles amb el grup i cultura d'origen; passant per servir com canals d'informació i suport (treball, habitatge...) i donar assistència i ajut a l'adaptació. També juguen un paper decisiu a l'hora d'emigrar (saber on pots tenir suport pot determinar on anar). Gurak i Caces defineixen la xarxa social com "*un conjunto estructurado de relaciones sociales entre individuos*". "*Las redes basadas en lazos de parentesco, amistad y comunidad vinculan a la comunidad emisora con la receptora y proporcionan una estructura coherente a las poblaciones migrantes*". "*Las redes vinculan de manera dinámica las poblaciones de la sociedad emisora y de la receptora. Sirven como mecanismos para interpretar datos, recibir información y otros ítems, en ambas direcciones*" (1998: 75-77).

d'enfortiment i resistència en l'afrontament de contratemps i obstacles posteriors. Del relat dels joves es constata que les famílies que han estat mesos o anys separades per una primera migració de pare o mare, viuen amb més enyorança la separació familiar. Del relat dels joves se'n desprèn que les mares expressen i verbalitzen amb més tristesa i pena el dol per la migració. Els pares no ho manifesten ni exterioritzen tan emotivament.

Les relacions familiars tenen major complexitat en context de migració, generant-se situacions de conflicte i negociació. Els pares que volen preservar més la identitat d'origen tenen por que els fills tinguin una identitat incompleta. Pensen que mai haurien de deixar de fer referència a les bases fonamentals de la identitat i cultura originàries. Consideren que tenen l'obligació de transmetre el bagatge cultural i religió als seus fills i filles. (La voluntat de preservació de la religió es reproduïx més en el cas dels pares d'origen musulmà). Alguns fills poden pensar que la insistència dels pares va contra la seva llibertat i drets individuals. Alguns pares pensen haver educat els fills amb la idea de retornar i aquests creuen que això pot haver limitat la seva integració. La majoria d'aquests nois i noies es veuen diferents als pares en la manera de pensar i d'actuar, en les relacions socials, en les expectatives de futur... Les pràctiques i comportaments dels joves es guien per la lògica interna de la diferenciació respecte als adults. Es manifesten més lliberals i oberts que els pares, tot i observar que a nivell ideològic i de pensament els pares han fet un procés d'apropament i una certa adequació a la societat receptora. En la manera de pensar i actuar, els noies i noies, s'apropen més al patró cultural de la societat de destí. Fan una apropiació gradual de la cultura receptora, malgrat mantenir viu l'origen. Són joves que conviuen amb tradicions diverses però amb un fort sentiment de pertinença a la comunitat on desenvolupen la vida quotidiana. En aquest context, el conflicte intergeneracional no es circumscriu a diferències i confrontació cultural sinó a aspectes propis de cada generació, determinats en gran manera pel factor edat i a causa d'elements significatius de les cultures juvenils. Els principals temes de conflicte es refereixen a pràctiques com sortir de nit, hora de tornada, relacions de parella, elecció de vestuari; a aspectes relacionats amb la responsabilitat en l'ús del diner, consumisme i despeses quotidianes; també amb els estudis i, evidentment, amb les dinàmiques relacionals de la família. Els fills respecten, valoren i mantenen la cultura d'origen a la vegada que es nodreixen i impregnen de la cultura receptora. Els pares no es posicionen a la defensiva respecte als orígens, al contrari, els mantenen vius i els valoren positivament des d'una creixent objectivitat.

L'aculturació de les famílies viu un desenvolupament lent però gradual. Segons els fills, no s'operen canvis substancials en la manera de fer i de pensar dels pares, però entenen que amb els anys viscuts al país receptor han esdevingut més lliberals i amb pensament més obert. Malgrat seguir amb les pautes culturals del país d'origen, els fills i filles creuen que els pares incorporen elements de la cultura catalana (i espanyola). Els més evidents i objectius són alguns plats típics de la cuina mediterrània i espanyola i, per altra part, la celebració de festes com Nadal, Tió, Reis, revetlles, festes majors... En quan a les pautes de pensament i actuació, els pares i mares incorporen idees, valors i patrons occidentals. Es mostren més oberts de pensament respecte a les relacions entre els joves i són més permissius amb els fills, encara que més sobreprotectors amb les filles. Políticament, els fills consideren als pares més propers al sistema democràtic i a les llibertats personals, incorporant pautes de relació social de patró occidental. Progressivament, reproducció de la cultura d'origen i aculturació en la societat receptora formen una mixtura en les llars dels joves. A major temps de residència es produeix una agència de formes de vida i pràctiques diàries guiades per la tradició i submergides en el canvi. Aquesta simbiosi condiciona la vida social i familiar, modificant les relacions de gènere i intergeneracionals. Les dinàmiques familiars viuen canvis en les relacions de gènere i d'edat. La perspectiva intercultural s'afegeix ambdues variables i les pautes de vida familiar s'impregnen de l'amalgama de les dues cultures.

En general, els joves manifesten que pares i fills tenen sentiments positius vers la societat receptora. En totes les famílies es dona per fet un clar procés d'integració i acomodació. Expressen viure millor que al país d'origen i sentir-se a gust. La migració ha suposat un salt qualitatiu important en la vida de les famílies. Les dificultats viscudes no són obstacle perquè valorin com bona l'adaptació dels pares a la societat receptora i ells es consideren uns membres més de la societat. Pares i mares estan contents d'haver vingut. "Poc a poc es van fent d'aquí". Es mostren agraïts. Han incorporat aspectes de la cultura catalana. Podem parlar d'una clara voluntat d'adaptació a la societat receptora per part de les famílies dels nois i noies entrevistats, malgrat mantenir una forta identitat cultural d'origen. Els nois i noies celebren festes típiques d'aquí amb la família com a manera d'adaptar-se a la nostra societat i perquè, poc a poc, s'ho fan seu. Més tard o més d'hora, les famílies que han tingut una etapa d'assentament més difícil acaben adaptant-se a la societat. No podem parlar de xoc cultural, sinó de procés d'aculturació (resistent) amb manteniment dels elements de la cultura d'origen. S'observa que a més temps de residència, tots els membres de la unitat familiar adquireixen la nacionalitat espanyola o l'estan tramitant.

Cal resaltar que obtenir-la actua com factor d'arrelament i pertinença per a tota la família, malgrat que alguns joves valoren la ciutadania en el sentit de pertinença a la comunitat, no en el "ser nacional".

Respecte a les relacions socials, per afinitat i per proximitat, molts pares i mares es relacionen amb persones del mateix país d'origen, malgrat no ser relacions buscades, de la mateixa manera que estan oberts a relacions d'amistat amb persones d'altres orígens i amb autòctons. Sovint les trobades amb persones del país d'origen es limiten al cercle familiar. No hi ha una cerca conscient de relacions endogàmiques intraètniques. Els germans dels nois i noies entrevistats es relacionen amb nois i noies de diferents nacionalitats i en molts casos les amistats es redueixen a persones autòctones. Majoritàriament, les famílies veuen cadenes de televisió estatals privades. No mostren predilecció per les cadenes catalanes i, sobre tot, es guien per la programació. Els que disposen d'antena parabòlica segueixen la televisió del país d'origen. És una manera d'establir relació i connexió amb la terra i els esdeveniments que allà succeeixen. En general, fan un ús majoritari dels serveis sanitaris públics i solament un percentatge petit ha precisat serveis socials.

En aquests joves amb identitats flexibles destaquen com aspectes més vinculats a la cultura dels pares el lligam perdurable amb tots els components de la relació familiar, el respecte vers els adults, les festes i tradicions i el tracte humà en les relacions. En els nois i noies d'origen musulmà, l'Islam és l'element més fort de connexió amb la cultura d'origen. Es tracta de valors i principis molt arrelats a l'esfera familiar i que constitueixen el nucli dur de la identitat, de tot allò que perdura i es manté més constant. En canvi, les relacions socials, l'estil de vida, la manera de pensar, les amistats, la democràcia, la forma de "ser" i "estar" davant els altres és tot allò que consideren més relacionat amb la cultura i societat catalana. Podem afirmar que aquests joves es troben en situació de "dicotomia estabilitzada" en el sentit de mantenir un equilibri entre l'esfera privada (origen) i la pública (receptora), de manera conscient i volguda. Aquesta realitat complexa i múltiple no els fa sentir amb contradicció sinó que ho viuen com una barreja d'elements que els hi aporta major riquesa personal. Ho verbalitzen com una oportunitat per triar i agafar allò que és millor de la cultura dels pares i de la cultura catalana (o espanyola o occidental).

Es manté el vincle amb la cultura i societat d'origen a través de la família i dels viatges durant les vacances i, malgrat que el pas dels anys difumina records, imatges i sentiments, hi ha un posicionament ferm de vinculació. La seva identitat respon a una

barreja de sentiments afectius i de pertinença. Són “identitats en construcció” fruit de complexes interconnexions i interdependències amb la família, els amics i la societat. La cultura familiar i la cultura social esdevenen una amalgama que va modelant identitats enriquides per influències diverses i alhora en conflicte per contradiccions i confrontacions internes i externes. Família i societat no sempre van en la mateixa direcció i això suposa per al noi/a negociació d'imaginari i realitats, i també creixement personal. Tot i això, els vincles amb l'origen familiar no es perden mai. Sempre perdura el “sentir-se” o “ser” en aquells que han nascut en origen. D'aquesta manera, viatjar al país durant les vacances els enforteix el lligam afectiu, encara que els nois i noies nascuts aquí o amb molts anys de residència es senten desplaçats quan hi són. En aquests casos no es reconeixen a ells com integrants d'aquella societat ni reconeixen la societat. Es senten allunyats d'una cosmovisió que ja no és la seva. A més anys d'allunyament, més els costa tornar-hi.

Les famílies musulmanes mantenen vives les tradicions lligades a l'Islam. Són practicants malgrat que els fills i filles han relaxat molt la pràctica religiosa i no la segueixen tant com els pares, per manca de temps, per tenir altres prioritats o bé perquè el sentiment religiós es desdibuixa. Així, els nois i noies musulmans no practicants celebren les festes familiars religioses, més per tradició que per precepte. Cal destacar que en alguns casos el sentiment de ser musulmà és més fort que el vincle amb la nació marroquina, en el cas dels joves originaris de Marroc, principalment aquells que són de zona bereber.

Ni pares ni fills expressen sentiments de traïció ni desarrelament per haver marxat de la terra. La migració familiar no és viscuda com un trencament amb la cultura d'origen. Mantenen un lligam estret amb la família i la terra a través de contacte telefònic, viatjant regularment (junts o separats) i enviant diners. El sentiment d'estar “entre dos móns” està present en molts casos, tant en pares com en fills, sobre tot a l'inici del procés migratori quan es produeix la percepció de la diferència i el dol que comporta la migració. Tots els fills i filles refereixen l'estret lligam dels pares amb el país d'origen i la presència des de l'inici del “mite del retorn”, malgrat que a mesura que passen els anys i s'arrelen més a la societat receptora, sorgeixen els dubtes i la consciència de la dificultat de retornar i deixar els fills. Amb el pas del temps l'enyorança va disminuint i el “trobar-ho a faltar” es debilita. Els nois i noies, malgrat sentir-se estretament lligats al país d'origen, a la cultura i a la família, consideren que és gairebé impossible el seu retorn. La nova pertinença social i la progressiva aculturació els van allunyant del país i

cultura de naixement. El "mite del retorn" no s'observa en els joves nascuts a Catalunya.

Les vinculacions i els sentiments dels pares envers el país d'origen són sempre positius, mantenint un lligam afectiu molt fort i persistent amb elements primordials. Els pares mostren un afany de mantenir i transmetre als fills el model cultural original. Transmeten l'afectivitat als fills perquè no perdin els vincles. Porten el país al cor. No han deixat de mantenir vius els elements de la cultura d'origen. Les festes més tradicionals les celebren en família amb un àpat típic del país i és l'ocasió més aprofitada per reunir a la família extensa i amics. Es verifica la persistència d'algunes pràctiques transnacionals, ja que mantenen una connexió i vincle constant entre les dues societats i cultures. Per una part, la persistència de l'origen en els elements que configuren l'univers simbòlic de les famílies, encara que amb una creixent hibridació en pràctiques, valors i creences, i per l'altra, s'observa que els elements més materials s'aculturen en gran mesura, com és el cas del consum, les cultures juvenils, les relacions socials i els espais de socialització.

El procés migratori de qualsevol família estrangera implica una connexió transnacional entre la societat receptora i la d'origen. Les famílies (transnacionals) actuen com motor de canvi de la societat d'origen, no solament per les remeses que envien sinó per la transmissió d'idees, valors i patrons culturals a través de la comunicació permanent i el retorn en vacances, a la vegada que devenen protagonistes dels canvis que operen en la societat receptora. És cert que algunes migracions internacionals solament tenen flux unidireccional i són assimilades per la societat receptora, però en un gran nombre de casos, les famílies (més els pares que els fills) actuen a través de codis culturals compartits i barrejats (origen i destí). Les influències biculturals són presents en aquestes famílies. Preservar aquests lligams no exclou ser un bon ciutadà i tenir una bona adaptació i acomodació. És totalment possible la pertinença a dos països i societats. En quant als fills i filles, tenen poques activitats transnacionals i solament les mantenen per raons nostàlgiques. Alguns joves pensen que la identitat d'origen la deixen a casa i que tot el de fora és d'aquí. A casa tenen dues identitats. En general, els nois i noies són crítics amb la societat d'origen. Reconeixen les mancances i debilitats del model social i cultural. Els més crítics són els que es senten més participants en la societat receptora. Davant les crítiques externes prefereixen explicar i analitzar la realitat, adoptant una postura neutra. Els joves que es manifesten amb identitat del país d'origen són els que viuen més malament el atacs, les crítiques i la imatge negativa provinent de terceres persones. Encara que ells puguin ser en certa mesura

“crítics”, no sempre l'admeten d'altres. Altres joves es mostren indiferents o no afectats per la crítica i pensen que són fonamentades. També n'hi ha que prenen una posició a la defensiva, tot defensant o justificant la situació. El temps de residència és un factor clau. S'observa que la distància temporal i espacial actuen com elements definitoris per l'adquisició d'una certa neutralitat que els permet un posicionament imparcial. Prioritzen la voluntat de millora de les condicions de vida per sobre els possibles sentiments de traïció per la crítica realitzada. Majoritàriament es senten afortunats per haver migrat, quan ho comparen amb la problemàtica social dels països d'origen. Malgrat l'estret vincle afectiu, s'observa un distanciament crític amb la situació política, social i econòmica del país d'origen, manifestat per sentiments d'impotència i/o posicionaments de desaprovació que es barregen amb els sentiments d'estimació i enyorança. Com he comentat anteriorment, el debilitament de la identitat ètnica dels joves no genera idealització ni infravaloració del país d'origen, sinó que reforça l'anàlisi crítica i realista per part de pares i fills.

En quan a l'activitat laboral, la majoria de pares i mares treballen en feines poc reconegudes socialment i econòmica. Les dones tenen cura de persones grans i fan tasques de la llar, sense contracte ni estabilitat, amb situació de temporalitat i subtreball. Els pares s'ocupen en un percentatge rellevant en els sectors de la construcció i serveis, tenen major facilitat per aconseguir contractes fixes i major estabilitat laboral. Cal destacar que els pares i mares amb estudis universitaris no poden desenvolupar la seva carrera professional en les activitats per les quals s'han format. En les famílies s'observen perfils diferenciats d'inserció laboral en funció de la procedència, temps de residència i estatus administratiu. Des d'empresaris fins a treballadors poc qualificats. Cal tenir en compte que algunes formes d'inserció laboral reforcen situacions d'exclusió social i percepcions negatives, com és el cas del treball domèstic que fan les mares i que resta invisible a la societat.

Cal dir, per acabar, que les relacions familiar s'impregnen de la flexibilitat identitària dels fills i filles, ja que els pares i mares ni imposen ni es posicionen a la defensiva respecte a la pròpia cultura; mentre que els fills valoren i respecten la cultura dels pares, que per altra part senten com pròpia. Podem parlar de sentiment transnacional i de comportament funcional d'ensamblatge en la complexitat social i cultural. Transnacionalisme i flexibilitat identitària apareixen com dues variables que interactuen i es retroalimenten.

5.2.3.- EXPERIÈNCIES SOCIALS: ESCOLA, TREBALL I SOCIETAT

Des de l'etapa infantil, les relacions socials esdevenen bàsiques en la socialització i enculturació dels fills i filles de les famílies d'origen immigrat. L'escola, el grup d'amics, els discursos i imaginaris col·lectius, el treball, i les dinàmiques intra i interètniques influeixen de forma determinant en la vida dels joves i en les seves identitats, identificacions i pertinences. Les situacions de discriminació, de manca d'oportunitats i d'igualtat de drets condicionen les trajectòries d'èxit o fracàs de les persones

La majoria de les famílies dels joves entrevistats donen una gran importància a l'educació dels fills i ho consideren com un aspecte capital per les seves expectatives de futur, fins i tot, molts pares prenen la decisió de migrar, fonamentalment, per assegurar el futur de fills i filles. Que la formació dels fills i filles segueixi una trajectòria d'èxit com assegurança de futur, és un dels objectius del projecte migratori dels pares. En aquests casos l'èxit de la migració està condicionat, principalment, a l'escolarització i formació que facin nois i noies. Malgrat que sempre hi ha pares i mares que mostren algun recel en els valors i elements culturals que el model educatiu porta implícit, valoren com molt positiu l'ensenyament que s'implementa, sobre tot quan ho comparen amb el país d'origen. Es constata que en alguns casos la formació acadèmica i l'estatus social dels pares determinen, en part, la formació dels fills i filles. Consideren essencial la formació dels fills per poder-se desenvolupar com persones i professionalment, s'impliquen en el seguiment dels estudis i tenen relació amb l'escola i els tutors. L'escolarització dels nois, noies i germans s'ha realitzat en centres públics i en algun centre concertat i, excepte dos, tots han completat l'educació secundària. Valoren positivament les oportunitats que han tingut en l'etapa escolar i el tracte rebut. Tenen un bon record de l'escolarització i manifesten haver rebut un bon tracte i, en alguns casos, molt suport del professorat. Els anys d'escolarització estan relacionats amb l'èxit o fracàs de la trajectòria escolar. Es constata que els joves arribats entre els 17 i 18 anys ja tenen estudis professionals fets en el país d'origen, que no sempre seran reconeguts ni els serviran per treballar. Les relacions amb els companys és el primer contacte amb la societat receptora i la porta d'entrada a significats culturals per descobrir. També l'escolarització dels fills/es permet als pares relacionar-se i conèixer normes, pautes, valors i comportaments que poden ampliar el seu univers simbòlic i facilitar l'aculturació i adaptació en destí.

En general, les famílies han desenvolupat estratègies d'inversió en formació, encara que alguns joves han abandonat el sistema educatiu sense acabar els estudis

postobligatoris i en pocs casos (dos) els obligatoris. Alguns completen estudis a la Universitat i altres opten per la formació professional. Els nois i noies amb aptituds i actituds favorables a l'aprenentatge fan una escolarització completa i accedeixen a la Universitat o a la FP de grau superior per ampliar la seva formació. Molts d'aquests joves entenen que és necessari seguir estudiant per poder millorar el seu futur professional. No obstant, cal diferenciar entre els joves que han realitzat una escolarització plena en el sistema educatiu català, com és el cas dels nascuts en destí o arribats de molt petits, i els nois i noies que arriben en edat adolescent. En aquests, les dificultats són més evidents i suposen un entrebanc alhora d'assolir una formació completa i amb èxit. Al marge dels desajustos personals i familiars que suposa el reagrupament familiar en aquestes edats, l'escola o l'institut esdevenen espais desconeguts on el sistema d'atenció a les necessitats educatives de nois i noies no sempre dona els resultats esperats pels pares o pel centre. L'edat d'incorporació al sistema educatiu pot ser clau en la trajectòria educativa de cada noi/a. Alguns dels nois i noies que no han acabat l'ensenyament obligatori, passats els anys, són conscients de les seves mancances i es plantegen seguir formant-se per millorar la situació laboral. En quan al gènere, podem afirmar que les noies segueixen trajectòries escolars per assolir la màxima escolarització, confirmant que es produeix una discontinuïtat de pràctiques realitzades en origen, com l'abandonament escolar en la 1ª regla o per altres temes familiars i socials, amb les realitzades en destí. Es constata que les expectatives dels pares i el seguiment de l'escolarització, per una part, junt amb una bona adaptació de l'infant i el suport de la institució escolar són els factors que de manera articulada, potencien trajectòries d'èxit escolar i de futura inserció laboral.

L'ingrés al món laboral és un tema d'importància crucial en la vida dels joves i les seves famílies. Aquí és on es reflecteix si l'esforç dels pares ha valgut o no la pena i si les expectatives es compleixen o queden pel camí. Les situacions de desigualtat d'oportunitats es reproduïxen de forma més destacada en l'accés al mercat laboral. Per molts dels joves entrevistats és la primera experiència problemàtica lligada al fet de ser fills de persones immigrades. El mercat laboral no dona les mateixes oportunitats a aquests joves que als autòctons. A les dificultats que actualment està tenint la població jove per accedir de manera normalitzada²⁰⁵ al mercat de treball, cal afegir, en el cas dels nois i noies entrevistats, l'origen ètnic que actua com eix de desigualtat i potencial factor d'exclusió, agreujat en el cas de les noies pel gènere. Una

²⁰⁵ Per accés normalitzat al mercat de treball entenc: condicions d'igualtat en sous, contractes, oportunitats de mobilitat ascendent i treball segons formació professional o estudis universitaris realitzats.

manera d'aconseguir una major visibilitat social és a través del treball. Malgrat uns bons resultats escolars i universitaris, la reproducció de les desigualtats de classe i origen segueixen afectant a les noies d'origen immigrant en el mercat laboral, principalment a les noies d'origen musulmà que han optat per l'ús del mocador.

Malgrat portar vivint molts anys a Catalunya o haver nascut aquí, el nom, els trets físics i la manca de permís de treball en els joves reagrupats recents actuen com una primera barrera en el moment de buscar feina, confirmant-se que el comportament del mercat laboral té tendències segregadores i etnificadores amb les persones immigrades i els seus fills. Aquestes dificultats per trobar feina, lligat al fet de ser fills i filles de la migració, suposa per als nois i noies la constatació de la seva diferència i del tracte diferencial i discriminatori del sistema. Tots ells i elles manifesten haver tingut les mateixes oportunitats que els autòctons excepte quan han buscat treball. Els nois i noies que fan reagrupament familiar no poden treballar perquè així consta en el seu carnet d'identitat. Veuen com han rebut un tracte "d'iguals" durant l'escolarització i que aquesta situació canvia radicalment quan cerquen treball. En el seu DNI s'indica explícitament que no poden treballar. No entenen el per què. Escapa a la seva lògica. Què faran si no poden treballar?. Per què em tracten diferent?. Són molts els interrogants. És un moment d'erosió i trencament en la trajectòria d'integració i inclusió social i de creixent dificultat que posa en evidència la seva capacitat de resistència i de mobilitzar estratègies per superar-ho. El mercat de treball els tracta com intrusos quan el missatge rebut a la institució escolar és d'igualtat de drets. Aquesta discriminació els fa vulnerables, fràgils i en posició de risc social. És en aquest moment de la seva vida en què la identitat, així com el procés d'autorealització i autointegració, entren en situació de vulnerabilitat. Malgrat tot, les dificultats per aconseguir les expectatives o aconseguir la inserció en el món laboral no generen actituds negatives envers la convivència i cohesió social ni identitats reactives i tancades, sí identitats i posicionaments resistents davant una situació que viuen com injusta.

Malgrat aquest context de desigualtat, pràcticament, tots els joves han treballat, encara que en condicions de precarietat i inseguretat en alguns casos. Prioritzen tenir una bona feina i estabilitat laboral, igual que els joves autòctons. Els fills i filles que no han completat els estudis de secundària ingressen en el món laboral en edats joves i fan aportació econòmica al nucli familiar. Tots aquells que han realitzat estudis universitaris acaben fent treballs relacionats amb la seva formació. Cal assenyalar que els joves amb els que he treballat formen part d'un col·lectiu emprenedor, ben format i

amb expectatives d'insertar-se al món laboral de manera continuada i sense problemes.

Aquestes i altres experiències de desigualtat condicionen que tots els noies i noies reagrupats pensin que la societat els veu com immigrants sempre. Sovint aquesta percepció es confon amb la sensació de ser immigrant a tot arreu, ja que també se'ls considera així quan viatgen al país on han nascut. Això fa que alguns manifestin un cert sentiment de provisionalitat, de no tenir un arrelament definit. Altres joves troben normal ser considerats persones immigrades perquè entenen que en realitat ho són. Cal emfasitzar, però, que a major temps de permanència a la societat receptora, o haver nascut en destí, es produeix una major vinculació i sentiment de pertinença que, en alguns casos, modifica i fa relativitzar la sensació de "ser vist" com immigrant. Parlar català és una estratègia que es valora com important per ser considerat un més de la societat. Alguns joves són conscients de les identificacions de la societat i es resisteixen a les atribucions de característiques particulars (definides per origen ètnic), reivindicant una identitat oberta i plural. No es produeix una acceptació incondicional d'una identitat lligada exclusivament a origen o destí. Per altres joves, la discriminació defineix la categoria social. L'estructura social pot categoritzar i atorgar identitat, restringir drets i generar privacions. Quan es tracta d'escollir entre les moltes filiacions i identificacions personals, l'elecció no deixa dubte. Ser reconegut com persona (la categoria persona, ésser humà) és el principi essencial d'aquests nois i noies.

Malgrat algunes excepcions, en general no consideren que la societat els obligui a definir-se en un sentit o en un altre, com catalans o forasters. És cert que alguns joves han manifestat sentir-se "obligats" a definir la seva identitat, o inclús sentir-se amb una identitat "atorgada", però aquestes "obligacions" o "atorgaments" no transcendeixen allò momentani. L'apropament i coneixement de la realitat d'aquests joves pels autòctons canvia la percepció que tenen. Parlar català i tenir trets físics no estrangers són els dos factors més determinants perquè la societat els hi atorgui identitat catalana. En aquest sentit, cal fer èmfasi en què els trets físics com el color de la pell, per sobre de tots, segueix actuant com element d'assignació d'identitats (em refereixo a llatins, sudaharians, pakistanesos o marroquins). Quan són ells els que s'han de posicionar en relació a les altres persones d'origen estranger, tots els nois i noies mostren una gran acceptació de les persones immigrades procedents d'altres països. Tot i que no sempre s'estableixen relacions fluïdes entre els col·lectius de joves de diferents orígens, els veuen com a iguals i reconeixen l'esforç que fan per marxar de la terra i venir a un món desconegut. Malgrat aquestes afirmacions guidades per

sentiments de solidaritat, un fet d'especial importància és que els joves amb molts anys de residència elaboren discursos d'alteritat per referir-se als joves nouvinguts. Els defineixen com llunyans i diferents. No s'hi reconeixen. Aquesta mirada es pot entendre com una estratègia d'evitació i desvinculació per establir tipologies diferenciades de joves, construint alteritats (*"els altres són diferents"*) amb la finalitat d'aconseguir un reconeixement i posicionament social (*"jo sóc d'aquí"*). També n'hi ha que busquen proximitat i allunyen a altres col·lectius: *"Nosaltres som com vosaltres (ex: els llatinoamericans), els altres (ex: marroquins) són diferents"*. S'entén que darrera aquests posicionaments hi ha un sentiment real de sentir-se, veure's i identificar-se com un membre més de la societat. Evidentment no tots els joves tenen aquesta visió i n'hi ha que són capaços d'establir una "certa" identificació com a iguals amb els joves nouvinguts. També cal destacar la capacitat de posar-se en el lloc de l'immigrat jove recent, recordant les pròpies dificultats i entenent perfectament que tinguin aspiracions de millora i canvi. Tenim la paradoxa que els joves arribats més recentment, en l'adolescència o joventut, també estableixen aquesta diferència amb els que estan en destí des de sempre. Consideren que són "massa d'aquí", i que el temps els ha fet perdre arrels i origen.

Hem vist com alguns joves manifesten patir la mirada inferioritzadora de la societat, que els construeix com joves sense capacitats ni competències. Això els afecta en les seves emocions, autoestima i identitat, però lluny de ser víctimes de les representacions miserabilistes que es construeixen dels seus països d'origen i de la seva condició d'immigrats en destí, els seus discursos mostren perspectives de futur que passen per assolir una major vinculació amb la societat de la que formen part. En aquests casos veiem una sobrerrepresentació dels nois i noies d'origen marroquí, malgrat alguns són catalans de naixement o han arribat durant la primera infància. La situació afecta per igual a nois i noies, sense distinció. En canvi, altres joves entrevistats no consideren que la societat els faci sentir inferiors. Aquest sentiment es manifesta puntualment en moments problemàtics, com el rebuig quan busquen feina, però no els influeix a nivell afectiu, amb algunes excepcions. Uns i altres, davant la desvalorització presenten estratègies per millorar la seva autoestima i evitar una identitat cultural i social negativa. Tanmateix, cal afirmar que en aquells casos en què la discriminació ha estat més forta, tampoc s'observen identitats negativitzades. En general els joves entrevistats, tot i les dificultats expressades, es senten força identificats amb la societat catalana, sobre tot perquè pensen que la seva vida aquí és millor que la que possiblement viurien o vivien al país d'origen. Tenen clara la seva situació com persones que pertanyen a la comunitat, i que aquest fet no els impedeix

viure tradicions diverses. Dels seus relats es desprèn que elaboren unes estratègies discursives que els permeten fer front a la “mirada”, predominantment negativa, de la societat majoritària i fan un sobreesforç per construir i mantenir una identitat social positiva. No accepten passivament la posició desigual de la que parteixen, sinó que elaboren estratègies per superar-ho. No deixen que la imatge negativa de la immigració influeixi especialment en les seves vides (ni de les famílies), malgrat mostrar-se molt sensibles davant del tema i manifestar-se afectats per situacions i fets concrets.

5.3.- LES DIMENSIONS DE LA IDENTITAT FLEXIBLE

La identitat flexible que mostren tots els joves amb els que he treballat la construeixen els propis subjectes en la cruïlla cultural (Denoux), com resultat de la mixtura de cosmovisions (Song, 2003) i la capacitat adaptativa de les persones i de la pròpia identitat (Phinney, 1993 a Labrador Fernández 2001). La identitat flexible dels nois i noies biografiats és una compilació de les dimensions cultural, social, ètnico/nacional i religiosa. Totes elles són dinàmiques i viuen canvis com a resultat de cada etapa vital, de les pràctiques de socialització, les dinàmiques relacionals (Heider 1958, a Camilleri 1990: 14) i les estratègies (Camilleri et al, 1990) que es posen en joc per maximitzar avantatges, afrontar i resoldre dubtes existencials i situacions de dificultat. En alguns casos apareix una confusió identitària que reflexa la perspectiva procesual i canviant. La identitat es va elaborant amb les experiències i vivències quotidianes i es modifica a través d'elles. El context, com assenyala Benhabib (2000) i els processos històrics i socials (Mead 1934, a Camilleri 1990: 14) també juguen un paper fonamental.

No som davant de joves amb identitats conformistes ni silenciades. Són identitats resistents (Torradabella i Tejero, 2005) perquè els joves volen ser actors socials i són identitats projectes en la mesura que tenen expectatives de creixement personal i de futur (Castells, 1998). Fan identitat d'oposició quan perceben la identitat d'origen amenaçada i identitat d'apropament perquè reivindiquen la seva pertinença a la comunitat de manera oberta i clara. L'oposició i l'apropament configuren els eixos de la flexibilitat de què es dota la identitat dels joves biografiats, que són capaços de reconciliar, encaixar i afrontar diverses cultures i identitats, mostrant una competència transcultural fonamental per a la societat del futur (Kim, 1998 a Rodrigo Alsina 1999). Les afiliacions múltiples i transnacionals, presents en els nois i noies que realitzen

processos migratoris, és una garantia de mentalitats, actituds i pràctiques obertes a realitats complexes.

5.3.1.- DIMENSIÓ CULTURAL

La identitat cultural flexible emergeix de la identificació que realitzen els nois i noies amb el llegat cultural dels pares i amb la societat majoritària: valors, pensament, forma d'entendre la vida, simbologies i codis. Sovint s'estableixen contradiccions davant elements contraposats entre família i societat i els joves han de triar o bé fer un mixt. Contràriament a les propostes de Khellil (1997), no mostren disconformitat amb cap de les dues cultures ni presenten dificultats d'adaptació (Naïr, 1998), excepte en les etapes inicials del procés migratori (en els joves nascuts en origen).

La identitat cultural que elaboren els nois i noies està directament relacionada amb els anys de residència, el fet d'haver nascut o arribat en la primera infància i l'adaptació dels pares a la societat receptora. També són variables que hi intervenen el tracte social, econòmic i polític que la societat atorga, malgrat que no actuen com condicionants definitius, tal com els resultats de la recerca indiquen. La identitat que refereixen els nois i noies és resultat de l'enculturació i aculturació en valors, pensaments i pràctiques biculturals (Eriksen, 1993) i és un bon reflex de la societat multicultural i del món en interacció en què vivim. Expressen tenir una múltiple identitat, formada per la nació i cultura d'origen, la cultura majoritària i, en el cas dels musulmans, per la religió.

La majoria de joves refereixen ***sentir-se més a prop de la cultura de la societat de destí*** perquè és on desenvolupen gran part de la seva vida, sigui a l'escola, amb els amic o al treball, encara que estableixen límits preventius d'una plena assimilació (Eriksen, 1993) per no traïr els referents culturals familiars. Aquesta identificació ve donada, principalment, per la ideologia, pels valors democràtics i els drets socials, per la major igualtat de gènere, per les cultures juvenils i per les relacions i pràctiques socials. En algunes ocasions, la celebració de festes i rituals, compartir espais de temps amb la família extensa o senzillament el menjar reforça els llaços i sentiments amb origen. Es manté el nucli dur de la cultura familiar perquè els lligams afectius no es trenquen per respecte als pares i per voluntat de perpetuar-ho però allò que domina en el pensament i en els fets és la cultura de la societat majoritària. El pas del temps determina la transició cultural dels noies i noies que han fet procés migratori, mentre

que en els nascuts en destí és la pròpia socialització i enculturació allò que ho condiciona. En alguns casos, l'únic lligam que resta amb l'origen és la família.

Altres joves es senten amb una **barreja de les dues cultures**, de manera que sovint experimenten estar entre dues cultures i dos móns diferents (Sayad, 1998), però complementaris, i l'estratègia que adopten és escollir o afegir uns elements i altres per trobar l'equilibri. Aquesta amalgama i encreuament no porten a una crisi d'identitat (Sayad, 1998, Erikson, 1972) de bloqueig, sinó a una transformació lenta i gradual. A l'àmbit familiar desenvolupen i reforcen actituds i pràctiques de connexió amb la cultura que els pares encara mantenen, mentre que en l'espai públic reproduïxen les dinàmiques socials imperants. Aquesta percepció "d'entre dues" es va perdent a mesura que passen els anys, malgrat que en alguns encara persisteix. Els joves entrevistats consideren que tenen una identitat cultural fruit de l'amalgama de la cultura dels pares i la cultura catalana. No renuncien a cap d'elles sinó que apleguen tots els elements que consideren més afins. En general no es senten amb identitat cultural diferenciada, sinó amb la suma de les dues, tenint en compte que el factor generacional i les transicions en les etapes del cicle vital també influeixen en els processos de modificació de les pràctiques i patrons culturals.

En altres casos, **la identitat cultural més arrelada és la d'origen**. En cap cas, però, els joves es tanquen a la cultura societal. La base cultural del noi o la noia s'alimenta dels trets culturals familiars i s'amplia amb els elements culturals de la societat majoritària. Els aspectes més valorats de la cultura familiar són les pròpies relacions intrafamiliars i amb la família extensa, el tracte amb la gent i el manteniment de les tradicions, malgrat que algunes pràctiques culturals es relaxen. La identitat llatina està present en la majoria de nois i noies procedents d'Amèrica Llatina com un important factor de vincle i connexió i ho expliquen per la manera personal de ser, explicitant les característiques del "què vol dir ser llatí". Aquests joves mostren que la condició mòbil de la identitat formulada per Eriksen (1993), en relació a situacions canviants, és una realitat que fan palesa quan es troben en els espais socials quotidians.

En quan als valors i actituds que prioritzen els joves, cal dir que segueixen les tendències dels nois i noies dels seus grups d'edat, resultat del feed-back de la interacció quotidiana (Pujadas, 1993). És evident que hi ha diversitat d'opinions al respecte, però s'observa que majoritàriament la família és el valor fonamental en tots ells. És un valor tradicional que ocupa un lloc prioritari en nois i noies, sobre tot tenint en compte que en les societats i cultures d'origen es manté més arrelat que en la

cultura occidental. Dels seus relats es desprèn que són força familiars i que les relacions amb la família nuclear (i en alguns casos extensa) són un element important de les seves vides, malgrat les tensions generacionals que sorgeixen entre pares i fills (Eriksen, 1993). També l'amistat és un valor important en aquests joves. Tenen bones xarxes relacionals i la majoria són oberts a tot tipus d'amistats. Altres valors presents en els relats són el treball i el temps lliure per poder estar amb els amics. Tenen la percepció general que la cultura occidental (catalana) és més individualista que la d'origen, on la família extensa i les relacions de comunitat són pilars fonamentals en les relacions i l'amistat. En aquest procés d'acomodació i construcció identitària, les pràctiques dels joves (com correspon a la seva edat) són innovadores i transformadores, esdevenint elements de canvi social i cultural. Els joves revitalitzen la societat i posen en pràctica la capacitat creativa que ofereix el context d'interculturalitat, en el sentit que proposa Aggoun (2001). Diuen no a unes prescripcions culturals i en produeixen de noves. Alguns joves opinen que s'exageren les diferències entre cultures i opten per agafar i fer-se seu allò que valoren com a bo de cadascuna. També hi ha nois i noies molt crítics amb les diferències percebudes, sobre tot en el sentit de valorar com molt conservador el país d'origen. Els nois i noies entrevistats viuen, creixen, es socialitzen, es formen com persones i elaboren la seva identitat amb dues cultures. La cultura i model familiar conviu, i a vegades xoca, amb la cultura i model de la societat, que alhora exerceix una hegemonia important. Aquesta situació no actua com factor de crisi d'identitat en sentit negatiu sinó com crisi de creixement i transformació. És evident que hi ha dificultats d'integració, d'adaptació social, també conflictes intergeneracionals però els joves mostren gran capacitat d'agència i acomodació que els permet superar les situacions adverses. Entenen que així tenen una identitat més rica i variada, i que són afortunats per haver conegut dues cultures, fet que els suposa tenir una gran competència intercultural tant en la vessant cognitiva com emotiva. Coneixen, viuen i es comuniquen en dos referents culturals. En quant a les pràctiques quotidianes, comportaments, gustos o aficions es mostren totalment adaptats a la cultura majoritària (catalana-espanyola-occidental). Vesteixen com els seus parells autòctons, tenen les aficions i gustos que marquen les tendències i modes juvenils i repeteixen els comportaments socials del moment. Atorguen significat a aquestes pràctiques i, per ells/es, és una manera d'integrar-se socialment, fins al punt que la crítica que fan dels coètnics arribats recents es situa en els comportaments, gustos i pràctiques que veuen totalment allunyades d'ells mateixos i de la societat majoritària.

5.3.2.- DIMENSIÓ SOCIAL

Les característiques socials que defineixen als nostres joves són equiparables a les dels altres joves de mateixa edat. Retarden la marxa del nucli familiar i fan una emancipació tardana. En alguns casos el retràs en establir relacions de parella és degut a estereotips i actituds adverses.

A nivell polític i social, la majoria dels nois i noies es defineixen d'esquerres. Votarien o voten per partits d'esquerres. Consideren importants totes les eleccions però prioritzen les que poden incidir més directament amb les polítiques migratòries. En general, estan bastant informats de la política migratòria a Espanya. Pensen que és molt important per la vida de les seves famílies i les d'ells. Perceben la societat de destí més igualitària en les relacions de gènere i en la situació de les dones. Els joves llatinoamericans consideren que les relacions socials són més fredes i opinen que es valora molt més allò material i el consumisme que les relacions humanes. Majoritàriament els nois i noies, tinguin estudis universitaris o no, es situen en la classe treballadora. Es senten ben tractats per la societat. Consideren molt bo el tracte rebut als centres d'ensenyament per part dels mestres. Han tingut bona relació amb els companys d'escola tot i que en alguns casos aïllats han patit algun problema de racisme. Sí que refereixen haver viscut "mirades" discriminatòries de gent gran, a l'autobús, al metro, pel carrer, entre els veïns, però no ho viuen malament sinó que tenen la capacitat de relativitzar-ho i explicar que "hi ha de tot, a tot arreu". Dels relats dels joves s'infereix que mostren disposició i qualitats per superar estereotips, prejudicis i estigmatització (Lepoutre, 2001) i situacions de discriminació social, econòmica i política (Esser, 1980 a Song 2003), sempre que les condicions ho permetin. En quant a la llengua (element social i cultural de vinculació i pertinença) que es parla a casa amb la família, és la d'origen. Els fills i filles incorporen el castellà en l'àmbit de la llar i el mantenen en els seus espais de relacions. No es parla català. Solament es produeixen intents quan neixen fills petits. El castellà predomina entre els nois i noies entrevistats i els seus amics, sobre tot en els d'origen llatí. El català resta en un segon pla i solament s'utilitza amb amics o persones quan es dirigeixen a ells en català. Els joves amb una major participació social manifesten valorar més el català en els últims temps i expressen una major preferència per utilitzar-lo, sobre tot pel que fa als joves d'origen marroquí. També aquells que estan en moviments associatius o de participació ciutadana utilitzen més la llengua catalana. El poc ús del català en els nois i noies de llarga residència pot estar determinat, en part, perquè la gent sempre se'ls hi dirigeix en castellà, tal com ells i elles expressen. Estem veient com aquests joves fan

una construcció positiva de la identitat, desenvolupant capacitats per afrontar les dificultats de viure en una societat que els discrimina. Tots expressen sentir-se una “persona més de la societat” i fan especial èmfasi en la voluntat d’adaptar-se i integrar-se amb l’objectiu de ser acceptats. Per altra part, es constata una necessitat de compartir identitats. En aquest sentit, alguns s’equiparen als seus parells coètnics, altres solament amb parells autòctons i altres s’identifiquen, principalment, amb els que com ells són fills de famílies immigrades arribades en la mateixa època. La identificació interna (família) i externa (societat) els permet superar identificacions tancades, estàtiques i rígides. Tenen necessitat d’identificar-se amb la societat per organitzar les seves vides i donar sentit a les pràctiques. El sentiment de pertinença plural els ajuda a configurar una identitat i visió positiva i cosmopolita. Volen ser “diferents” i que la seva diferència formi part de la nova realitat, però passant desapercebuts, “sent invisibles”.

5.3.3.- DIMENSIÓ ÈTNICO/NACIONAL

La identificació dels joves amb l’etnicitat i la nació és més complexa, donat que es tracta de conceptes ambigus que en plena era de la globalització presenten molts interrogants i interpretacions. Malgrat tot, els noies i noies ho relacionen amb els països d’origen o destí i amb el grup amb trets físics similars.

L’adscripció dels nois i noies al grup d’origen i la identificació nacional ve determinada pel naixement, en el cas dels que hi han nascut i pels trets físics, pel nom i per la família, en aquells que han nascut en destí. La majoria de joves defineixen la seva identitat com una barreja del país d’origen i del país receptor. Podríem parlar d’un sentiment transnacional a l’hora que també té un comportament funcional d’encaix en la complexitat social i cultural. Estar amb persones autòctones o migrats del país d’origen no canvia el sentiment identitari en els nois i noies. Els que han arribat durant la primera infància o han nascut en destí mostren un sentiment d’identitat plenament vinculat amb Catalunya. A mesura que passen els anys, expressen una identificació i pertinença més estreta, fent-se real el canvi identitari i l’adaptació transcultural (Barth, 1976). Els que ho fan durant l’adolescència o joventut mantenen més viu el lligam amb el país d’origen i s’hi identifiquen totalment. Molts joves no estableixen una diferenciació clara entre Espanya i Catalunya, destacant els llatins que manifesten tenir un major sentiment d’espanyolitat que catalanitat i alguns joves d’origen marroquí que s’expressen al revés.

També tenim joves que han nascut en destí i manifesten sentiment nacional i ètnic d'origen. Són joves que en fer-se grans han enfortit aquest vincle i sentiment de pertinença com a resultat de posicionaments personals. En la majoria d'aquests casos la família manté relacions familiars extenses i periòdicament viatja al país, per tant, estem davant de consonàncies intergeneracionals en la identitat ètnica (Zhou, 2001 a Moncusí, 2007: 471). No obstant, predominen els joves que s'identifiquen més amb Catalunya o Espanya com nació, encara que alguns donen més relleu a la identitat musulmana (en el cas dels joves musulmans) per la pràctica religiosa. D'aquests joves, uns quants no refereixen cap identificació nacional amb l'origen, fet que sempre es reproduïx en aquells nascuts en destí o arribats durant la primer infància. Com a singularitat tenim joves que es manifesten apàtrides o ciutadans del món, precisament fugint d'adscripcions nacionals i ètniques. Respecte a Catalunya tots els joves manifesten tenir sentiments positius. Es troben molt més propers a la cultura catalana (occidental) i es refereixen als valors democràtics com fonamentals. Amb el pas dels anys i l'acumulació de temps de permanència, els nois i noies estrenyen més els seus lligams afectius i identitaris amb Catalunya, fent apropiació d'elements locals com participació en festes i pràctiques significatives, ús de llocs emblemàtics, adopció de símbols amb fort sentiment de catalanitat com pot ser el Barça, etc. El debilitament de la identitat ètnica d'origen en alguns dels joves s'explica per l'arrelament a la societat majoritària i no genera ni idealització ni infravaloració del país d'origen, sinó que reforça l'anàlisi crítica i realista per part de pares i fills. Són crítics amb els contextos productors de desigualtats socials, tant si es tracta de l'origen com de destí, tot i que al fer una anàlisi comparativa denuncien amb més èmfasi els països d'on provenen. Pares i fills adopten una posició de "neutralitat objectiva" que enriqueix la mirada vers un mateix i el seu entorn.

5.4.4.- DIMENSIÓ RELIGIOSA

La dimensió religiosa²⁰⁶ de la identitat està més arrelada en els joves d'origen musulmà. Són els únics que han manifestat obertament les seves creences religioses. És evident que molts nois i noies d'origen musulmà mantenen un vincle estret amb la

²⁰⁶ En molts joves europeus d'origen extracomunitari, sobre tot els musulmans, es produeix una cerca de la identitat d'origen. Hi ha un **retorn a la religió**, per part dels pares i de molts fills. Molts investigadors socials pensaven que després d'anys de viure a Europa hi hauria una assimilació gairebé plena. Això no s'està produint, sinó que, com indica un estudi de Policy Exchange Found fet públic a Anglaterra en el mes de gener de 2007, són els joves musulmans qui més suport dona a la llei islàmica, les escoles religioses, l'ús del vel i el menjar sense porc ni alcohol. Malgrat aquest fet, els seus hàbits de consum s'equiparen als dels altres joves.

religió, a diferència de l'allunyament progressiu de la joventut catalana i espanyola respecte de la religió catòlica o altres confessionalitats. Com a joves que han viscut la diferència en pròpia pell, es mostren respectuosos amb la diversitat religiosa. Dels relats biogràfics es desprèn que els podem classificar en tres categories. Els que manifesten ser musulmans practicants, amb compliment dels preceptes i rituals de l'Islam; els que expliquen haver relaxat les pràctiques lligat al procés de migració i a la transició a l'adulthood ("com que treballa... aquest any no he fet el Ramadà"); i els no practicants. Els **joves practicants** s'identifiquen primerament com musulmans i, per ells/es, la pertinença cultural i nacional és secundària. Sovint s'articula religió i cultura com un tot. Destaquen dos fets: (1) que alguns joves es declaren més practicants que els pares i (2) que poques de les noies practicants porten mocador. La majoria d'aquests joves han fet procés migratori i algun ha nascut en destí. És una aproximació recent a la religió que s'explica per una necessitat de retrobament amb els referents d'origen i amb la cerca d'una part que consideren molt important de la identitat personal. És el retorn semàntic (Taboada-Leoneti, 1990), un viratge vers la identitat religiosa-ètnica que nega la seva desvalorització i la reforça. Malgrat aquesta evidència, la majoria dels joves entrevistats manifesta haver **relaxat les pràctiques** que imposa l'Islam. Aquest fet guarda relació amb la creixent laïcitat de la joventut i amb la menor imposició familiar quan s'ha fet procés migratori. Mantenen alguna celebració, més per tradició familiar que per precepte religiós. En quant als joves **no practicants**, expressen haver deixat la religió per manca de temps. Molts refereixen seguir-se sentint musulmans però també n'hi ha que no s'identifiquen. Alguns joves autoidentificats com no practicants celebren el Ramadà i alguna festa assenyalada. Cap dels joves expressa sentir-se malament per aquest abandonament de la pràctica religiosa i per alguns és com un aspecte de les seves vides que està allà i que algun dia hauran de replantejar.

En relació a l'Islam es produeixen diverses paradoxes. La primera és que alguns joves arribats en edats avançades són poc o gens practicants, mentre que algun dels joves nascuts en destí cada vegada ho són més. La segona és que a mesura que alguns pares esdevenen menys practicants, els fills se'n tornen més. També tenim aquells joves que s'identifiquen com practicants i no celebren Ramadà i els joves que el celebren i es diuen no practicants. Del global de relats dels joves musulmans s'infereix que amb els pas dels anys les pràctiques religioses es relaxen. El fet que l'Islam tingui un protagonisme important en la vida familiar, no solament com pràctica religiosa sinó com eix que articula bona part de les tradicions, costums, normes i valors, pren rellevància quan alguns nois i noies inicien un procés de lenta desvinculació. Malgrat

que molts pares es resisteixen a aquests canvis, progressivament el fills deixen de realitzar algunes pràctiques, i mantenen les que tenen més base de tradició que de precepte religiós, com pot ser la celebració de la festa del xai.

Pel que fa a les famílies no musulmanes, en pocs casos els fills i filles han fet esment de la religiositat dels pares, de la seva adscripció religiosa ni de les seves pràctiques.

5.4.- REPRENENT ELS INTERROGANTS PLANTEJATS

Els interrogants plantejats han orientat la revisió bibliogràfica i la metodologia de la recerca, i han permès perfilar la cerca d'informació per començar a obtenir respostes.

M'interessava saber com es construeix la identitat en la societat prefigurativa, quins referents culturals tenen els joves biografiats, com es produeix o s'ha produït la inclusió a la societat acabada l'escolarització, com es produeix el traspass al món dels adults i al mercat laboral, i si tenen les mateixes oportunitats que els autòctons parells. Podem afirmar que:

- La identitat dels joves, fills de famílies immigrades, es construeix a través del procés d'enculturació i socialització, en relació a la cultura familiar, la cultura societal, la negociació entre les dues i l'adopció d'estratègies per mantenir-se fidels als referents d'origen i estar integrat i adaptat a la societat de destí. El referent cultural mixt, resultant de la cultura familiar i la cultura de la societat majoritària, posa de relleu la qualitat de plasticitat de les identitats (Esteva-Fabregat, 1984) i facilita la gènesis d'identitats flexibles, de base intercultural, i fluïdes (Juliano, 1998). Els joves realitzen un procés d'etnogènesis, de creació de cultura nova, agregant elements i significats culturals a través de les dinàmiques interètniques i creant-ne de nous.
- La inclusió d'aquests joves es produeix amb dificultats. Han de vèncer desigualtat d'oportunitats, manca d'alguns drets cívics i situacions de discriminació, racisme o xenofòbia. Aquestes limitacions, a l'assoliment d'una inclusió social plena, les troben en totes les etapes de la vida i en tots els àmbits socials on es desenvolupen com persones i ciutadans. En aquest sentit, l'escolarització està marcada per l'atribució de mancances i disfuncions en l'aprenentatge; la

incorporació al mercat laboral es caracteritza per les dificultats de trobar feina, la precarietat i l'etnosegregació ocupacional; i les relacions socials per l'adjudicació d'identitats inferioritzades. Per fer front a aquesta seqüenciació de desavantatges, el nois i noies van forjant identitats de resistència positives, reconvertides finalment en identitats flexibles dotades d'estratègies i capacitats per afrontar relacions interculturals i superar desigualtats socials. La discriminació no afecta les identitats d'aquests joves d'una manera irreversible ni negativa, al contrari, sembla que els hi dóna eines per superar-les, demostrant la funció constructiva de la identitat assenyalada per Aggoun (2001).

Pel que fa a la identificació que fan els joves sorgits de la migració i amb qui s'identifiquen, trobem que:

- Aquests nois i noies s'identifiquen amb el sentiment transnacional que atorga haver viscut un procés migratori entre països i cultures diferenciats. La percepció inicial de viure "entre dos móns" es converteix en un viure "amb dues cultures". S'identifiquen amb els pares i terra d'origen per afectivitats, sentiments i vivència familiar, viscuts des de petits, i també s'identifiquen amb la cultura i terra de destí per les pràctiques quotidianes i, progressivament, per arrelament, afectivitats i sentiments experimentats des de l'inici del procés migratori. Subscriuen la ideologia dominant que interrelacionen amb valors d'origen.

En quant a si hem de parlar d'adaptació o de xoc cultural:

- Tots aquests joves mostren una gran capacitat adaptativa a contextos culturals i socials diversos. Fan una adaptació positiva ràpida a la societat de destí i abracen aquells elements culturals que millor s'ajusten a la seva personalitat i forma de ser. En cap cas manifesten haver viscut un xoc cultural en les etapes inicials del procés migratori, entès com inadaptació, sinó tot el contrari. És en aquest moment quan comencen a posar en marxa les estratègies adaptatives que els acabarà modelant i definint una identitat flexible.

Respecte a la seva ubicació social i on ubiquen als altres, hem inferit que:

- Adquireixen la capacitat de la ubiqüitat. Es situen en la societat i cultura majoritària, i es segueixen sentint part de la cultura i terra d'origen. Com estratègia d'incorporació i integració social, es diferencien dels seus coètnics (arribats

recents) a qui atorguen tots els plusos de diferenciació. La interacció amb joves d'altres orígens culturals i ètnics és una estratègia d'obertura que mostra la voluntat per sortir dels límits del propi grup i obrir-se socialment, sense que això suposi estratègies de negació de l'adscripció ètnica. La identitat dels joves també és resultat de la comunicació i les interaccions socials (Lipiansky, 1990) que estableixen en la quotidianitat del dia a dia.

També m'ha interessat conèixer quina identitat els hi confereix la societat, i de quina manera la identitat atorgada determina la seva posició social. Podem constatar que:

- La societat construeix la identitat de les persones immigrades vinculat a l'elaboració d'alteritats i representades en negatiu. En general, la imatge que en té la societat està determinada per l'origen familiar i el procés migratori, atorgant identitats imposades, diferenciades i, sovint, excloents. El nom, el color de la pell i l'origen ètnic són els elements que circumscriuen als joves a una identitat tancada, des de l'òptica social. Aquesta categorització fixa part del posicionament social dels joves que han de lluitar contra un sistema desigual a base de resistència i capacitat d'agència. Se'n surten i demostren ser competents per fer front a desigualtats estructurals que actuen com barrera per a la inclusió social. No interioritzen la visió negativa ni l'impacte de la imposició dels altres (Merenstein, 2001), sinó que ofereixen resistència davant la desvalorització, sense reforçar la identitat d'origen, en contra del que observen Song (2003) i Baillet (1999).

Volíem saber quines diferències i/o similituds es donen en l'adaptació a la situació multicultural, entre nois i noies. També si s'estableix relació de causa-efecte entre la identitat i la discriminació de gènere. Els relats mostren que:

- Tant nois com noies demostren gran capacitat d'adaptació a la societat multicultural. No s'observen diferències significatives entre nois i noies fora del que les relacions de gènere imposen. La majoria de noies entrevistades fan un discurs que inclou la perspectiva de ser dona i rebutgen reproduir la submissió de les seves mares o àvies. El masclisme és un element present en el seu relat fins el punt que les més concienciades i reivindicatives reclamen una identitat de dona per sobre de qualsevol altre identificació. El contacte cultural amb la societat majoritària fa qüestionar valors i principis que abans eren incontestables.

Per altra part, també era important conèixer quines vies d'inclusió i integració ofereix la societat majoritària a aquests joves i quin tracte com a iguals els hi atorga:

- La societat no ofereix les vies necessàries per assegurar la inclusió de les persones que han fet procés migratori o que han nascut en famílies d'origen immigrat. Els joves nascuts en destí, amb nacionalitat i drets com autòctons, són víctimes del racisme contra les noves minories ètniques (Pyke, 2001) i l'origen ètnic segueix actuant com factor de discriminació, fet encara més evident quan els joves no han assolit una situació jurídica normalitzada (nacionalitat, permís de treball, etc), convertint-los en persones vulnerables amb desavantatges importants en la seva vida quotidiana. La discriminació jurídica i política persisteix i es concreta en la condició que té la persona en la societat i en les polítiques que garanteixen la seva participació social en condicions de justícia i igualtat. Aquests factors afecten a tots els altres àmbits i són causa de precarietat social i risc d'exclusió.

També era una part fonamental de l'objectiu de la recerca explorar de quina manera influeix en la construcció de la identitat, la situació d'inclusió o exclusió en què aquests joves viuen i quines negociacions i reinvençions han d'elaborar per reafirmar-se com persones en una societat que no ha desenvolupat el principi d'igualtat ni la inclusió de la pluralitat:

- L'anàlisi comparatiu realitzat en les quatre categories tipus permet afirmar que no hi ha una relació causa – efecte definida entre les situacions de discriminació viscudes i les identitats construïdes. Les identitats flexibles es construeixen precisament en la superació de desavantatges, limitacions i categoritzacions socials (Tajfel 1978, a Camilleri 1990: 14). Tots els joves biografiats mostren flexibilitat identitària, ja sigui amb apropament a la cultura d'origen o de destí i amb discriminació o sense. Sembla ser més transcendent la voluntat d'adaptació i acomodació social que les dificultats viscudes. Les negociacions es produeixen en tots els àmbits de la vida i durant tot el recorregut vital. Són negociacions per créixer amb dues cultures i pluralitat de referents, per sortir-se'n de posicions asimètriques i per assolir trajectòries d'èxit. La cerca de futur està guiada per respostes a objectius concrets i a contextos determinats (Kastersztein, 1990). Aquests joves representen, millor que ningú, la pluralitat cultural i social.

Finalment volia esbrinar si és necessari tenir una única identitat i si en un món divers s'han d'imposar identitats úniques. Els nois i noies biografiats són molts clars en aquest sentit:

- Cap dels joves biografiats es tanca en una sola identitat. Fins i tot aquells que es defineixen com exclusivament de la cultura d'origen o de destí admeten tenir una part important de l'altre referent. No sembla coherent esperar identitats úniques i tancades en un món global obert a totes les influències culturals. Pel contrari, hem vist que tenen identitats múltiples, que sense ser un tercer producte cultural (Thompson, 1994), són una compilació de referents diversos.

CONCLUSIONS I IMPLICACIONS

“Todo individuo es pluricultural, ya que las culturas no son islas monolíticas, sinó aluviones que se entrecruzan. La identidad individual procede del encuentro de múltiples identidades colectivas en una sola persona, y cada una de nuestras numerosas pertenencias contribuye a la formación del único ser que somos. Los hombres no son del todo iguales ni del todo diferentes”
Todorov (2008: 85)

Els relats dels nois i noies entrevistats ens han apropat a unes experiències de vida que, des de les ciències socials, podem intuir però que necessàriament requereixen dels discursos dels actors socials per poder conèixer, reflexionar, interpretar i explicar de manera fefaent i amb base científica. Perquè la recerca social sigui fiable i sobre tot efectiva, resulta obligat atorgar a l'actor social tota la importància que requereix.

En aquesta recerca ens ha interessat conèixer si la construcció de la identitat dels fills i filles de persones immigrades rebia l'influx de discriminació i desigualtat d'oportunitats, modificant-se així les filiacions, vinculacions i pertinences que manifestaven els joves. L'objectiu final és que a partir dels resultats i l'anàlisi dels discursos es puguin extreure conclusions i fer propostes per a la millora de la pràctica social. Aquests joves han fet un procés d'adaptació social efectiu i han adoptat les pautes i valors de la societat d'acollida. La identitat flexible, oberta i múltiple junt amb vinculacions i pertinences positives ho facilita i permet demostrar que són joves perfectament integrables a la societat i que és aquesta qui exclou a partir de categoritzacions socials estigmatitzades i desqualificadores, i de pràctiques discriminatòries i desiguals. El jovent participant en aquesta recerca trenca amb tòpics, imatges, discursos i percepcions força extesos i no per això menys erronis. En contra de posicionaments essencialistes i immobilistes que consideren les identitats permanents i immutables, i que porten implícit el perill de ser exclusògenes, les noves generacions de joves sorgits de la migració familiar contribueixen al canvi social i amb la seva presència es dibuixa un escenari cultural i social més divers i ric. Dels relats dels nois i noies biografiats hem inferit que:

- ❖ Les **cultures** són poroses i no estan delimitades (Kuper, 2001). En l'era de les connexions transnacionals esdevenen líquides (Bauman, 2005) i imprecises. Totes comparteixen elements. Els "límits" entre cultures poden ser travessats sense

dificultats per joves amb identitats flexibles perquè estan dotats de capacitats i competències transculturals.

- ❖ La **identitat cultural** no es pot estudiar ni comprendre com un tot homogeni, tancat i immutable; sinó heterogeni, obert i permeable. Els canvis, transformacions, matitzacions i adaptacions poden ser molt forts i freqüents i es produeixen en contextos i moments històrics determinats que sempre cal conèixer per analitzar les seves interrelacions i influències. No són mai lineals perquè les cultures són realitats dinàmiques que es modifiquen a través dels seus contactes. Es tracta, doncs, d'una situació mòbil on el contacte entre persones de diferents cultures requereix d'esforços d'acomodació i adaptació mútua, però que també pot comportar confrontació i dificultats, principalment per les relacions asimètriques en quan a poder i recursos econòmics. En aquesta relació sempre es poden donar uns límits imprecisos entre els grups (entre el “nosaltres” i els “altres”).
- ❖ La identitat no solament s'escull, també s'atorga a través de les **representacions socials** per classificar i establir categories que legitimen la discriminació negativa. Entre l'elecció i l'assignació hi ha tot un complex entramat de relacions, vivències, imposicions i oportunitats que dirigeixen la persona cap a identitats més o menys flexibles. Cap a identitats i pertinences més obertes o tancades.
- ❖ Els **flux migratoris internacionals** han deixat de ser lineals. Són canviants, dinàmics i configuren una variable fonamental en un context de globalització i mundialització de l'economia. Canvien les identitats culturals i atorguen major diversitat. La societat multicultural existeix malgrat les veus contràries, perquè les societats són diverses per definició i perquè les connexions transnacionals li confereixen un plus de diversitat. Les migracions formen part del sistema capitalista internacional, les persones immigrades de l'estructura social i són part activa de la societat.
- ❖ El fenomen de la **immigració estrangera** a Espanya ha tingut un enfocament conjuntural, quan, des de fa anys, respon a una situació estructural del mercat i les relacions internacionals. Un efecte rebot a aquesta visió és que els fills i filles de persones immigrades també pateixen aquesta manca de perspectiva de futur en quan a la seva condició de ciutadans. D'aquest error inicial en la visió de la immigració se'n deriven percepcions, actuacions i qualificatius equívocs que condicionen a les famílies i, sobre tot, als fills i filles. Cal estar vigilants perquè les

mirades i construccions socials (Maalouf, 1999) no tanquin als fills i filles en pertinences restrictives i els facin hereus de les condicions en què viuen els pares.

- ❖ El **model migratori**, supeditat de manera directa per les polítiques d'immigració que s'implementen, pot afavorir la formació de grups "minoritaris" en drets i condicions de vida i conduir a un escenari de confrontació i manca de cohesió i convivència. Cal estar alerta a aquests riscos i fer-hi front amb polítiques socials inclusives per evitar percepcions i sentiments conflictius. És necessari ser vigilants de les experiències de fracàs que han tingut els països amb més població immigrada (França, Alemanya, Holanda, Anglaterra) per evitar caure en els mateixos errors.
- ❖ En aquest context, el gran repte de la **societat multicultural** és definir quin model de societat es contrueix per evitar situacions de segregació i exclusió social. Perquè la societat multicultural sigui viable es requereixen canvis estructurals i pedagogia social. Solament actuant sobre les causes es poden resoldre els problemes. La societat del segle XXI és multicultural, diversa i desigual, i s'ha de fonamentar en la lògica de la diversitat cultural i de la igualtat social, per acceptar els canvis d'identitat que operen en el conjunt de la societat. *"En una sociedad multicultural se debe respetar, incluso alentar, la diferencia cultural"* (Kuper, 2001: 271), i s'han de combatre la segregació, la discriminació i l'exclusió de grups i persones.
- ❖ Per les famílies la migració suposa una discontinuïtat. Ruptura amb l'origen i aproximació a allò que és desconegut. Hi ha una negociació mantinguda de significats, valors i formes simbòliques (Hannerz, 1996). Les vivències i sentiments de desvalorització són freqüents i obliguen a la persona a un doble esforç. Per una part, l'esforç per assegurar una adaptació a la nova societat i per l'altra, l'esforç per mantenir el vincle i la identitat d'origen. El **procés d'aculturació** que els pares realitzen en la societat de destí els permet abraçar pràctiques, valors i creences que incorporen a la cosmovisió i bagatge cultural d'origen, enriquint-lo. Primerament s'expressen en els seus propis codis i són conscients de les dificultats per adoptar-ne de nous, però amb el temps fan descentració (sortida dels propis codis culturals) per entrar en el nou univers i integrar-lo a través de mediacions i negociacions.

- ❖ Els processos migratoris de les **famílies immigrades** tenen com a objectiu fonamental millorar les condicions de vida i obrir-se a projectes de futur. El reagrupament familiar és la primera etapa en un llarg recorregut caracteritzat per la superació d'obstacles i dificultats, i que es posa com a fita que els fills i filles tinguin oportunitats i disposin de drets com la resta de la societat.

- ❖ Les **tendències segregadores** que afecten a les famílies amb capital social baix (o classes treballadores en situació precària) no es produeixen per voluntat pròpia en un intent de mantenir la vinculació i pertinença cultural d'origen, sinó que són resultat de condicions estructurals de tipus econòmic, polític i social. Els col·lectius de famílies immigrades extracomunitàries pateixen un tracte desigual i s'enfronten a condicions estructurals de vulnerabilitat social causades per aspectes jurídics escassament integradors, segregació i etnificació en el mercat de treball, condicions laborals precàries, dificultats d'accés a l'habitatge, tendència a l'exclusió residencial i situacions de racisme i estigmatització. Tots aquests factors són afavorits per la manca de projectes i pràctiques interculturals que abastin tots els àmbits socials, des de l'escola fins als mitjans de comunicació. El resultat és un lligam entre immigració extracomunitària i pobresa, que en èpoques de crisi econòmica i social assoleix nivells preocupants.

- ❖ En el si de les famílies que han fet procés migratori hi ha una **transmissió de capital cultural** entre generacions, amb la voluntat de preservar els referents d'origen, que els fills i filles enriqueixen amb l'adquisició de pautes, valors i elements de la cultura de destí. No es produeixen conflictes culturals crítics entre pares i fills perquè els fills entenen la voluntat dels pares de preservar la vinculació amb origen.

- ❖ Tots els nois i noies han estat **escolaritzats** en sistemes moderns (en origen i/o en destí) i, excepte dos, han completat l'escolarització obligatòria. Als dos joves que no han obtingut el graduat escolar no els hi podem adjudicar fracàs escolar ja que han seguit amb altres estudis i tenen l'objectiu de continuar formant-se i ells mateixos no tenen aquesta percepció de fracàs. Pel que fa a la resta, tots han estudiat o estudien formació professional de grau mitjà o superior o cursen estudis universitaris, excepte un jove que s'ha quedat a 4art d'ESO però que manifesta intencions de reprendre altres estudis. Les expectatives de seguir estudiant responen a les aspiracions de millora laboral, fet que es pot associar a possibilitats de mobilitat ascendent i major capital social i cultural. El nivell d'escolarització

d'aquest jovent i la importància que li donen a la formació professional i personal corrobora que millorar les condicions de vida dels fills i filles és un dels objectius fonamentals de la migració familiar, i que està articulat, necessàriament, amb una escolarització continuada i d'èxit, però amb significats múltiples. Les famílies d'aquests joves atorguen un valor cabdal a la institució escolar i a la formació dels joves com eina estratègica d'empoderament de coneixements, habilitats i actituds necessaris per desenvolupar-se en l'adulthood.

- ❖ La **realitat dels joves**, fills i filles de famílies immigrades, està directament articulada amb temes fonamentals de la nostra època, essencialment drets de ciutadania i participació social que obliguen a polítiques pro-actives d'inclusió. Algunes característiques socio-culturals dels joves entrevistats són similars a les de *l'Informe Juventud en España 2008*, encara que amb formes diferenciades de capital humà, social i cultural.
- ❖ No són actors passius determinats pels discursos i construccions socials. Són joves que interactuen constantment, que prenen decisions i que també modifiquen les seves trajectòries de vida i la realitat quotidiana. La seva participació social l'hem d'entendre com la reivindicació de la pertinença social. Rebutgen l'estereotip, l'exclusió i la segregació. No volen ser una categoria social lligada al risc i sí actors socials actius. Tenen una **identitat flexible**, múltiple, oberta i positiva i presenten resistència a situacions de discriminació i d'exclusió. Són subjectes polítics, socials i culturals. Tots els temes relacionats amb la identitat, el conflicte intergeneracional, l'adaptació cultural i la inclusió social expliquen el seu ser i estar en un marc social, històric, econòmic i polític concret. La búsqueda del reconeixement social, de la visibilitat i de ser subjecte social (Kastersztein, 1990) es combina amb la voluntat d'invisibilitat, precisament per ser un més, singular, però no diferenciat.
- ❖ En contra del que pregonen alguns posicionaments assimilacionistes²⁰⁷, els joves biografiats són una prova de que la **no assimilació plena** a la societat receptora (resultat del manteniment de la cultural d'origen) no trenca la cohesió social. Pel contrari, estar dotats d'elements culturals múltiples els impregna d'un capacitat intercultural necessària en la societat actual.
- ❖ Coincidint amb les dades de Portes i Aparicio (2009), els joves entrevistats no mostren resistència a la integració social, contràriament, la busquen com una de

²⁰⁷ La lògica de la identitat nacional concebuda com pilar fonamental de l'equilibri i la cohesió social

les finalitats més importants del procés migratori familiar i de l'èxit esperat. Davant aquestes aspiracions i expectatives, la situació que presenten els joves biografiats, pel que fa a la **inclusió social**, respon a la panoràmica global dels joves parells autòctons amb nivell d'estudis anàlegs. Hem vist com les cohorts de joves viuen moments de precarietat i dificultat per emancipar-se, resultat de diversos factors de discriminació que afecten de forma més greu a les classes treballadores. Hi ha dues situacions que empitjoren l'accés i les condicions en els fills i filles de famílies immigrades: disposar de permís de treball i patir discriminació per origen ètnic i/o religió. En aquest sentit cal fer notar que intensifiquen el factor classe social (Esteva-Fabregat) (més amagat en la generació dels pares) però mantenen el conflicte interètnic en el sentit que la societat majoritària els segueix assignant a l'origen perquè l'herència de la classe perpetua la desigualtat d'oportunitats i drets socials. No fan identitats refugi (Casas, 2003) davant les dificultats d'inclusió social (estudis inacabats, treball precari...) ni es victimitzen arrel de les situacions de discriminació o precarietat.

- ❖ Alguns d'aquests nois i noies fan trajectòries acadèmiques amb possibilitats de **mobilitat ascendent** (*aculturació consonant* de Portes i Rumbaut, 2001). Gràcies als estudis universitaris o de formació professional de grau superior superen la formació dels pares i es troben en posició avantatjosa per millorar les seves condicions de vida. Altres joves estarien a les portes d'una mobilitat a la baixa (*assimilació descendent*, Portes i Rumbaut, 2001), més determinada per factors externs o *límits* (Alba, 2005) que per fracàs escolar o mala adaptació social. Els factors externs estan associats a la precarietat que envolta els joves, agreujats per la discriminació ètnica i de classe social.
- ❖ En quant a les **relacions de gènere** es mantenen els rols diferenciats, sobre tot en l'àmbit familiar tot i l'aculturació dels pares que modifiquen progressivament alguns comportaments tradicionals i patriarcal. En l'esfera social, les noies mostren tendències d'emancipació (han de fer malabarismes per aconseguir-ho, Torrabadella i Tejero, 2005) força similars a les joves autòctones. Allarguen l'etapa formativa i assoleixen èxits acadèmics importants, s'integren al mercat laboral (amb dificultats generades pel propi sistema) i retarden l'edat de tenir família de procreació.
- ❖ Tots aquests joves contrueixen **identitats flexibles, obertes i positives** (Malewska-Peyre, 1990), mostren gran capacitat d'adaptació i competències per a les

relacions interculturals. Contràriament als discursos, imatges i “mala consideració social”, no són identitats negatives ni hostils. Fan estratègies intermitges d'acomodació a dos referents culturals i socials. Tenen capacitat d'adherir-se a moltes identificacions (Massot, 2003) i d'aprenentatge de codis culturals diversos. Fan identitat transcultural (Kim, 1999 a Rodrigo Alsina 1999 i Suárez-Orozco, 2003) i demostren que les identitats són processos discursius i dialèctics (Cachón, 2008), que es construeixen i transformen (Maalouf, 1999) a través d'experiències i relacions. Confirmen que la pertinença cultural i la filiació pot ser múltiple, que no hi ha fronteres entre cultures, que es pot conviure amb referents culturals diversos i que es poden desenvolupar capacitats i competències en diversitat de cultures, amb habilitats adaptatives (Esteva-Fabregat, 1993) a contextos canviants i nous.

- ❖ No fan sacralització dels valors identitaris d'origen i sí una preocupació pragmàtica per adaptar-se i sentir-se inclosos (Camilleri, 1990), fent una **identitat mixtura** que annexiona trets de la cultura dels pares i de la societat on s'enculturen. No som davant d'una integració degradant ni conflictiva en destí (Aparicio i Tornos, 2006). Els referents culturals es barregen en els joves de manera pràctica i positiva amb una alternància conjuntural quan estan a l'àmbit familiar o social, tot i que sense gran diferenciació en un espai o altre. Les identitats noves (flexibles, transculturals) que construeixen no són per oposició (ni tancament en origen, ni dissolució entre la societat majoritària), sinó per addició, abraçant elements multiculturals. El reforç dels vincles intraètnics no suposa necessàriament incapacitat per relacions interètniques o interculturals.

- ❖ La identitat flexible està constituïda per un **nucli dur** integrat pels elements més profunds de l'herència familiar: respecte, sentiments vers la terra dels pares, relacions familiars, creences religioses i tradicions, tot i que en procés de reformulació i debilitació; i per elements de la **perifèria**, articulats a la cultura de destí. No es produeix ruptura cultural amb els pares. Hi ha una part d'obligació filial (Lee, 2001) i de respecte. En els joves persisteix el sentiment de solidaritat amb origen (Lévi-Strauss, 1996) mentre que creix amb destí. És una identitat personal (Lipiansky, 1990) configurada a partir dels sentiments, vinculacions i pertinences i en relació a les interaccions socials. Fan una certa apropiació a la identitat assignada (“immigrat”) (Vasquez, 1990) perquè valoren l'esforç dels pares i no hi veuen cap contradicció ni problema en ser-ho.

- ❖ Aquests joves trenquen molts dels **tòpics** amb els que se'ls reconeix, desmenteixen alguns discursos dels mitjans i mirades i visions errònies imposades. No han abandonat els estudis prematurament, tenen expectatives de completar una formació acadèmica que els permeti aspirar a millorar el posicionament social dels pares, no aproven les bandes juvenils violentes (aquells que hi han estat més aprop), no fan identitats tancades ni negatives ni conflictives. Un exemple el tenim en els joves sudamericans entrevistats, que refereixen identitat llatina però que en cap moment mostren voluntat per apropiarse o identificar-se amb les bandes juvenils llatinoamericanes. Pel contrari, si en algun moment s'ha produït contacte fortuit, en defugen.

- ❖ La **valoració dels coètnics** antics o recent arribats és similar a l'observada per Pyke 2001. Els més antics ("blanquejats" en l'estudi de Pyke) aquí són més occidentalitzats... "no se'ls reconeix". Els més recent arribats (despreciats segons Pyke), són qualificats com "molt diferents". Aquestes valoracions i apreciacions les podem entendre com l'elaboració d'identitats negatives desplaçades vers altres membres del grup ètnic (Camilleri, 1990) (com veuen als coètnics) amb la finalitat d'aconseguir una diferenciació dels parells-coètnics (Pyke, 2001). Tenen voluntat de ser un membre més de la societat, com els joves autòctons, però amb singularitat pròpia per la solidaritat als referents d'origen.

- ❖ En aquests joves s'observen més *característiques supraculturals* que *risks evolutius supraculturals* (Portera, 2000). Guanyen les **personalitats** obertes amb capacitat de resistència psíquica i adaptativa, i l'acomodació (més o menys difícil) dels pares a la societat per sobre de problemes associats a discriminació i desigualtats.

- ❖ Els joves que pertanyen a entitats que treballen amb persones immigrades fan més **participació social** i tenen una xarxa de relacions que els hi atorga un capital social que actua com "coixí" (suport) en la construcció identitària, en l'acomodació i en la inclusió social. Els joves entrevistats estableixen relacions socials interètniques. No es tanquen en el grup d'origen (ètnic) sinó que es relacionen amb autòctons i joves d'altres orígens. Amplien l'abast de les xarxes relacionals.

La recerca realitzada amb fills i filles de famílies que han realitzat procés migratori ens apropa al coneixement (1) d'un grup representatiu de la joventut de Barcelona, (2) dels

processos migratoris familiars, (3) de les migracions transnacionals, (4) dels factors que influeixen en les condicions de vida de les famílies immigrades i (5) de la construcció identitària en context multicultural. Aquest apropament etnogràfic obliga a implicacions pràctiques de l'acadèmia.

Com he mencionat anteriorment, aquesta recerca té limitacions i mancances, i per tant requereix d'una continuïtat per subsanar-ho. S'han obtingut respostes a interrogants, s'han corroborat o refutat hipòtesis i s'han assolit alguns dels objectius marcats. Queden coses per conèixer, interpretar i explicar. No està prou analitzat si es produeixen processos identitàris diferenciats entre nois i noies i, per tant, queda sense verificar-se la hipòtesis complementària nº 5. Tampoc s'ha explorat abastament la incidència del rol de gènere en els processos de construcció identitària, tal com pretenia l'objectiu específic nº 2. De la mateixa manera, una de les limitacions, en aquest cas relacionada amb la metodologia de la recerca, és la manca d'una anàlisi longitudinal. Assumixo aquestes mancances i limitacions, que alhora també són motiu de plantejaments futurs de recerca.

I relacionat amb aquesta reflexió final vull destacar que qualsevol recerca perd sentit si no porta implícita la formulació de propostes per millorar la praxis social. És una manera de retornar als subjectes d'estudi els resultats, interpretacions i coneixements extrets dels seus relats biogràfics.

- ***Propostes de recerca sobre bases conceptuals i teòriques:***

La construcció teòrica és necessària per generar un marc social de bones pràctiques. Des dels discursos teòrics hem de ser capaços de produir coneixement que guiï els instruments pràctics per a la inclusió social de totes les persones, de manera que el coneixement sigui factor de canvi i transformació social. Cal donar la importància que li pertoca a l'anàlisi social (Bauman, 2005) i donar veu als protagonistes socials per evitar interpretacions unidireccionals (Pujadas, 2000).

Un primer element que cal tenir en compte és la creació i ús de categories socials que poden reforçar prejudicis i estereotips en l'imaginari col·lectiu i, en aquest cas, discursos negatius en la construcció identitària dels joves. S'imposa neutralitzar els errors conceptuals dels enfocaments singularistes i reduccionistes de la identitat que neguen una pluralitat inevitable i evident i són la llavor d'imposicions, dominació i confrontació. Cal també evitar que les recerques i estudis etnifiquin als col·lectius

d'immigrats, i als seus fills i filles, amb la consegüent criminalització, estigmatització i inferiorització.

- ***Propostes de recerca sobre immigració i joves fills i filles de famílies immigrades:***

Les recerques sobre les migracions i les persones que fan procés migratori són necessàries per conèixer les condicions en què es produeixen i com aquestes afecten el dia a dia dels seus protagonistes. Els temes de recerca són molts i alguns resulten urgents i imprescindibles. Algunes línies de recerca poden ser les següents:

- ✓ Estudis longitudinals amb famílies i joves. Els estudis longitudinals permeten obtenir una visió global de les trajectòries de vida, canvis i compliment de les expectatives, impossible d'obtenir en estudis transversals.
- ✓ Sobre les famílies: etapes del procés migratori, aculturació / acomodació / adaptació, reorganització dels rols familiars, canvis en les relacions de gènere...
- ✓ Reagrupament familiar: condicions, dificultats, afectació emocional, aspectes jurídics, ruptures familiars...
- ✓ Contextos d'inclusió / exclusió: espais urbans, escola, mercat laboral, polítiques, discriminació, racisme, xenofòbia...
- ✓ Impacte de les situacions de vulnerabilitat legal en la salut de les persones.
- ✓ Contextos de relacions interculturals.
- ✓ Estudis urbans que englobin els nous veïnatsges, amb la finalitat de situar a autòctons i immigrants en la mateixa xarxa conceptual i en una mateixa anàlisi, sense diferenciacions.
- ✓ Estudis sobre diversitat cultural, cohesió social i relacions interculturals.
- ✓ Anàlisi del marc legal i del seu impacte en les condicions de vida i processos d'inclusió i exclusió social.

El sentiment de pertinença a una societat va formant-se paral·lelament a la identitat. És fonamental crear les condicions perquè les persones construeixin identitats saludables i es considerin integrants i partíceps de la col·lectivitat.

Cal reformular el concepte de ciutadania (amb totes les seves implicacions) perquè sigui un instrument d'inclusió social, amb la finalitat d'assegurar que ningú, i en concret els fills i filles de persones immigrades, quedi exclòs. La participació en igualtat de

condicions i l'accés als mateixos drets socials, culturals, polítics crea en la persona una identitat positiva i oberta i li reforça el sentiment de pertinença. Formar part de la societat depèn de la capacitat d'adaptació d'aquests joves, però sobre tot depèn de les condicions que la societat ofereixi.

És imprescindible definir, des de les ciències socials, quin tipus de societat volem construir. Una societat que es diu democràtica, necessàriament ha de ser justa i compartida per tots els seus membres. Més enllà d'identitats tancades i excloents, cal treballar per una societat amb identitats obertes i diverses. Aquest és el futur. Hem vist que la identitat individual està molt determinada pels condicionants socials, econòmics, polítics i històrics. Que cadascú construeixi la identitat que vulgui, però que ho faci dignament i en llibertat.

És evident que no vivim en un context segregador i racista com a EEUU, ni pluricultural compartimentat com Anglaterra, o amb guettos urbans com a França però s'ha d'actuar perquè no empitjorin els factors que ja estan produint vulnerabilitat als joves, fills i filles de la migració familiar. És imperatiu treballar teòricament, però de manera aplicada, per evitar discriminacions per la pertinença ètnica (especificitat ètnico/cultural racialitzada) i per assegurar que totes les cultures tenen els mateixos principis de dignitat (Castel, 2007).

Finalment, ara que s'està debatent la reforma de la llei d'estrangeria seria un bon moment per qüestionar com es configuren els drets de ciutadania, analitzar les implicacions que el marc jurídic té en els joves sorgits de la migració i de quina manera s'articula amb els condicionants socials i amb els processos d'inclusió i exclusió social. També té especial relleu el fet que sent aquests joves els nous catalans del segle XXI, la mirada nacionalista (amb la idea del perill i la pèrdua de la identitat nacional) els atorgui un plus de particularitat, dubti de la seva acomodació / adaptació cultural, vegi el perill d'un fort component reactiu i fonamentalista en determinats grups, posi límits a la capacitat d'integrar a totes les persones immigrades i aixequi la bandera de la tolerància dels ciutadans vers la població immigrada (Oller, 2007: 44 i 58).

Per acabar, em sembla important insistir en què l'estudi de la vida social i cultural dels nous grups de persones que formen part de la societat ha de ser l'instrument que permeti un millor coneixement de les societats complexes, a l'hora que obri vies per la prevenció i resolució de situacions conflictives o problemàtiques. Analitzar les migracions i els seus actors tenint en compte aspectes culturals, d'etnicitat i identitat,

amplien la mirada demogràfica i economicista, més habitual en la literatura espanyola, enriquint l'Antropologia i l'Etnografia; dialogar amb joves amb identitats flexibles és un aprenentatge per qui fa la recerca.

Barcelona, octubre 2009

BIBLIOGRAFIA CITADA

Libres

Adelantado, J. i Gomà, R. (2000) "El contexto: la reestructuración de los regímenes de bienestar europeos" a Adelantado, J. (coord.) *Cambios en el Estado del Bienestar. Políticas sociales y desigualdades en España*. Barcelona: Icaria Antrazyt. UAB Serveis Publicacions, pp: 63-69.

Aguirre, A. (Ed.) (1997) *Cultura e identitat cultural. Introducció a la Antropologia*. Barcelona: Edicions Bardenas.

Ajenjo, M. Blanes, A. Bosch, J. Parella, S. Recio, A. San Martín, J. Sintés, E. (2008) *Les condicions de vida de la població immigrada a Catalunya*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill. Editorial Mediterrània, S. L.

Ajenjo i Cosp, M., Blanes Llorens, A. (2008) "Les formes familiars i de convivència de la població immigrada" a Ajenjo, M. Blanes, A. Bosch, J. Parella, S. Recio, A. San Martín, J. Sintés, E. (2008) *Les condicions de vida de la població immigrada a Catalunya*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill. Editorial Mediterrània, S. L. pp: 17-46.

Alcalde, R. (2008) "Els reagrupaments familiars a Catalunya" a Larios, M. J. i Nadal, M. (dir) *L'estat de la immigració a Catalunya. Anuari 2007*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill i Editorial Mediterrània, S. L. pp: 113-135.

Alegre Canosa, M. A. (2000) "Las políticas inmigratorias" a Adelantado, J. (coord) *Cambios en el estado del Bienestar. Políticas sociales y desigualdades en España*. Barcelona: Icaria Antrazyt. UAB Serveis Publicacions, pp: 379-412.

Aparicio Gómez, R. i Tornos Cubillo, A. (2006) *Hijos de inmigrantes que se hacen adultos: marroquíes, dominicanos y peruanos*. Observatorio permanente de la Inmigración, documento nº 8. Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Secretaría de Estado de inmigración y emigración. Madrid: Subdirección General de Información Administrativa y Publicaciones.

Arango, J. (2006) "Europa y la inmigración: una relación difícil" en Blanco, C. (ed) *Migraciones. Nuevas movildades en un mundo en movimiento*. Barcelona: Anthropos Editorial, pp: 91-111.

Bardet, J. P. i Dupâquier, J. (2001) "Los tiempos inciertos 1914-2000". *Historia de las poblaciones de Europa*, vol III. Madrid: Editorial Síntesis.

Barth, F. (1976) *Los grupos étnicos y sus fronteras*. México: Fondo de cultura económico.

Bauman, Z. (2005) *Identitat*. València: Publicacions de la Universitat de València.

Bello Reguera, G. (2006) *El valor de los otros. Más allá de la violencia estructural*. Madrid: Editorial Biblioteca Nueva, S.L.

Benhabib, S. (2000) *Diversitat cultural, igualtat democràtica. La participació política en l'era de la globalització*. València: Edicions Tàndem.

Benmayor, R. & Skotnes, A. (1994) *Migration and identity. International yearbook of oral history and life stories*, vol. III. Oxford: Oxford University.

Besalú, X. i Climent, T. (coord) (2004) *Construint identitats. Espais i processos de socialització dels joves d'origen immigrat*. Barcelona: Editorial Mediterrània S. L. i Fundació Jaume Bofill. Col·lecció Polítiques, 40.

- Bilbeny, N. (2002) *Por una causa común. Ética para la diversidad*. Barcelona: Gedisa Editorial. Colección Libertad y Cambio.
- Bosch Meda, J. (2008) "Integració i mobilitat residencial de la població immigrada a Catalunya" a Ajenjo, M. Blanes, A. Bosch, J. Parella, S. Recio, A. San Martín, J. Sintés, E. (2008) *Les condicions de vida de la població immigrada a Catalunya*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill. Editorial Mediterrània, S. L. pp: 108-135.
- Cachón, L. (2004) "Discriminación y lucha contra la discriminación de los trabajadores inmigrantes" a Checa, F., Checa, J. C. i Arjona, A. (eds). *Inmigración y derechos humanos. La integración como participación social*. Barcelona: Icaria Editorial, S.A. pp: 109-148.
- Cachón, L. (2003) *Inmigrantes jóvenes en España. Sistema educativo y mercado de trabajo*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Instituto de la Juventud.
- Camilleri, C (1990) "Identité et gestion de la disparité culturelle: essai d'une typologie", a Camilleri (et al) *Stratégies identitaires*. Paris: Presses Universitaires de France. Psychologie d'aujourd'hui, pp: 85-110.
- Camilleri, C. (1985) *Antropología cultural y educación*. París: Unesco.
- Carrasco, S. (1997) *Racismes, societats, identitats*. Barcelona: Editorial Graó de Serveis Pedagògics. Biblioteca de la classe.
- Casas, M. (coord.) (2003) *També catalans: fills i filles de famílies immigrades*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill. Col·lecció Finestra Oberta, 38
- Castel, R. (2007) *La discrimination négative. Citoyens ou indigènes?*. París: Éditions du Seuil et La République des Idées.
- Castells, M. (1998) *L'era de la Informació. El poder de la identitat*. Barcelona: Editorial UOC.
- Clanet, C. (1993) *L'interculturel. Introduction aux approches interculturelles en Education et en Sciences Humaines*. Toulouse: Presses Universitaires du Mirail. Université de Toulouse-Le Mirail.
- De Lucas, J. (2003) "Inmigración: otra política", a Sampedro, V i LLera, M. (eds) *Interculturalidad: interpretar, gestionar y comunicar*. Barcelona: Edicions Bellaterra, pp: 81-100.
- De Lucas, J. (1998) "¿Elogio de Babel? Sobre las dificultades del derecho frente al proyecto intercultural" a Naïr, S. i de Lucas, J. *El desplazamiento en el mundo*. Madrid: Ministerio de Trabajo y asuntos sociales. Secretaría general de asuntos sociales. Instituto de Migraciones y Servicios Sociales, pp: 221-257.
- Dubet, F. (1987) *La galère: Jeunes en survie*. Paris: Librairie Arthème Fayard.
- Eriksen, T. H. (1993) *Ethnicity and Nationalism. Anthropological Perspectives*. London and Chicago: Pluto Press.
- Esteva-Fabregat, C. (1993) *Cultura, sociedad y personalidad*. Barcelona: Editorial Anthropos. Editorial del hombre.
- Esteva-Fabregat, C. (1984) *Estado, etnicidad y biculturalismo*. Barcelona: Ediciones Península. Homo sociologicus.
- Feixa, C. (dir.), Porzio, L. i Recio, C. (coords) (2006) *Jóvenes 'latinos' en Barcelona. Espacio público y cultura urbana*. Barcelona: Anthropos Editorial. Ajuntament de Barcelona: Consorci Institut d'Infància i Món Urbà.
- Friedman, J. (1994) *Cultural identity and global process*. London: Sage Publications.

- Garreta Bonacha, J. (2003) *La integración sociocultural de las minorías étnicas (gitanos e inmigrantes)*. Barcelona: Ed. Arthropos.
- Gibson, M. (1988) *Accommodation without Assimilation. Sikh immigrants in an American High School*. New York: Cornell University Press.
- Giddens, A. (1998) *Sociología*. Madrid: Alianza Universidad. Ciencias Sociales.
- Gomà, R. i Subirats, J. (direcció) (2003) *Un paso más hacia la inclusión social. Generación de conocimiento, políticas y prácticas para la inclusión social*. Institut de Govern i Polítiques Públiques. Universitat Autònoma de Barcelona. Madrid: Plataforma de ONGs de Acció Social.
- Gurak, D i Caces, F. (1998) "Redes migratorias y formación de sistemas de migración" a Malgesini, G. (comp.) *Cruzando fronteras. Migraciones en el sistema mundial*. Madrid: Fundación Hogar del empleado, pp: 75-105.
- Hall, S. i Du Gay, P. (1996) *Questions of cultural identity*. London: SAGE Publications Ltd.
- Hannerz, U. (1996) *Conexiones transnacionales. Cultura, gente, lugares*. Madrid: Ediciones Cátedra. Frónesos. Universitat de València.
- Huntington, S. (1997) *El choque de civilizaciones y la reconfiguración del orden mundial*. Barcelona: Paidós Ibérica, S.A.
- Institut Català de la Mediterrània (2000) *Immigració, autonomia i integració*. Barcelona: Àrea de Migracions.
- Izquierdo Escribano, A. (2008) "El modelo de inmigración y los riesgos de exclusión" a *VI Informe sobre exclusión y desarrollo social en España 2008*. Madrid: Fundación FOESSA, Cáritas Española Ediciones.
- Juliano, D. (1998) "Los inmigrantes de segunda. La adscripción ètnica asignada". a Santamaría, E. i González Placer, F. (coord) *Contra el fundamentalismo escolar. Reflexiones sobre educación, escolarización y diversidad cultural*. Barcelona: Editorial Virus, pp: 125-137.
- Kastersztein, J. (1990) "Les stratégies identitaires des acteurs sociaux: approche dynamique des finalités" a Camilleri (et al) *Stratégies identitaires*. París: Presses Universitaires de France. Psychologie d'aujourd'hui, pp: 27-41.
- Khellil, M. (1997) *Sociologie de l'intégration*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Kuper, A. (2001) *Cultura. La versión de los antropólogos*. Barcelona: Ediciones Paidós Ibérica, S.A.
- Labrador Fernández, J. (2001) *Identidad e inmigración. Un estudio cualitativo con inmigrantes peruanos en Madrid*. Madrid: Universidad Pontificia de Comillas. Sociedad, cultura y migraciones.
- Lamo de Espinosa, (1995) "Fronteras culturales" a Lamo de Espinosa, E. (Ed.). *Culturas, estados, ciudadanos. Una aproximación al multiculturalismo en Europa*. Madrid: Alianza Editorial, pp: 13-79.
- Lepoutre, D. (2001) *Coeur de banlieue. Codes, rites et langages*. París: Poches Odile Jacob.
- Lévi-Strauss, C. (1996) *Raza y cultura*. Madrid: Ed. Cátedra. Colección Teorema.
- Lipiansky, E.-M. (1990) "Identité subjective et interaction" a Camilleri (et al) *Stratégies identitaires*. París: Presses Universitaires de France. Psychologie d'aujourd'hui, pp: 173-211.

- Llobera, J. R. (1999) *Manual d'Antropologia social*. Barcelona: Àgora Biblioteca Oberta. Edicions de la UOC. Pòrtic.
- Maalouf, A. (1999) *Les identitats que maten. Per una mundialització que respecti la diversitat*. Barcelona: Edicions la Campana.
- Malewska-Peyre, H. (1990) "Le processus de dévalorisation de l'identité et les stratégies identitaires". A Camilleri (et al) *Stratégies identitaires*. París: Presses Universitaires de France. Psychologie d'aujourd'hui, pp: 111-141.
- Martiniello, M. (1998) *Salir de los guettos culturales*. Barcelona: Ed. Bellaterra, col.lecció La biblioteca del ciudadano.
- Massot Lafon, M. I. (2003) *Jóvenes entre culturas. La construcción de la identidad en contextos multiculturales*. Bilbao: Editorial Desclée de Brouwer, S.A.
- Morales, J.F. Moya, M. C. Gaviria, E. i Cuadrado, I. (coord) (2007) *Psicología social*. Madrid: McGraw-Hill / Interamericana de España, S.A.U.
- Naïr, S. (1998) "Del referente de origen a las nuevas identidades", a Naïr, S. i de Lucas, J. *El desplazamiento en el mundo*. Madrid: Ministerio de Trabajo y asuntos sociales. Secretaría general de asuntos sociales. Instituto de Migraciones y Servicios Sociales, pp: 259-273.
- Navarro, V. (2002) *Bienestar insuficiente, democracia incompleta*. Barcelona: Editorial Anagrama S.A.
- Oller, D. (2007) *Identitat i diversitat. Sabrem conviure en la diversitat?*. Barcelona: ESADE. Fundació Lluís Carulla.
- Pajares, M. (2005) *La integración ciudadana. Una perspectiva para la inmigración*. Barcelona: Icària – Antrazyt.
- Pàmies, J. (2008) *Identitat, integració i escola. Joves d'origen marroquí a la perifèria de Barcelona*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament d'Acció Social i Ciutadania. Secretaria de Joventut. Premi Joventut 2006.
- Parella i Rubio, S., Recio Andreu, A. (2008) "La pobalció immigrada en el mercat laboral" a Ajenjo, M. Blanes, A. Bosch, J. Parella, S. Recio, A. San Martín, J. Sintes, E. (2008) *Les condicions de vida de la població immigrada a Catalunya*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill. Editorial Mediterrània, S. L. pp: 70-105.
- Ponferrada, M. (2007) *Chicas y poder en la escuela. Identidades académicas, sociales y de género entre jóvenes de la periferia*. Tesi doctoral. Departament d'Antropologia social i cultural. Universitat Autònoma de Barcelona.
- Pujadas, J.J. (1993) *Etnicidad. Identidad cultural de los pueblos*. Madrid: Eudema Antropología Horizontes.
- Rex, J. (2006) "Inmigración y ciudadanía en Gran Bretaña" a Blanco, C. (ed) *Migraciones. Nuevas movildades en un mundo en movimiento*. Barcelona: Anthropos Editorial, pp. 237-252.
- Rex, J. (2002) "La movilización étnica en las sociedades multiculturales" a Terren, E. *Razas en conflicto: perspectivas sociológicas*. Barcelona: Anthropos Editorial, pp: 263-276.
- Rex, J. (1995) "La metrópoli multicultural: la experiencia británica" a Lamo de Espinosa, E (ed.) *Culturas, estados, ciudadanos. Una aproximación al multiculturalismo en Europa*. Madrid: Alianza Editorial, pp: 197-224.
- Rodrigo Alsina, M. (1999) *Comunicación Intercultural*. Barcelona: Anthropos.

- Rumbault, R. i Portes, A. (eds) (2001) *Ethnicities. Children of immigrants in America*. California: Russel-Sage Foundation.
- Sagarra Trias, E. (2002) *La legislación sobre extranjería e inmigración: una lectura. Los derechos fundamentales y las libertades públicas de los extranjeros en España*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona.
- San Martin i Morant, J. (2008) "Capital social, expectatives i ideologia de la població immigrada" a Ajenjo, M. Blanes, A. Bosch, J. Parella, S. Recio, A. San Martín, J. Sintes, E. (2008) *Les condicions de vida de la població immigrada a Catalunya*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill. Editorial Mediterrània, S. L. pp: 164-193.
- Sayad, A. (1992) *L'immigration ou les paradoxes de l'altérité*. Bruxelles: De Boeck-Wesmael S.A.
- Schnapper, D. (1988) "Modernidad y aculturaciones a propósito de los trabajadores emigrantes". a Todorov, T. (et al). *Cruce de culturas y mestizaje cultural*. Gijón: Júcar Universidad, serie Antropología, pp: 171-205.
- Sen, A. (2007) *Identidad y violencia. La ilusión del destino*. Madrid: Katz Editores.
- Sen, A. (2000) *Desarrollo y libertad*. Barcelona: Editorial Planeta.
- Sepa Bonaba, E. (1993) *Els negres catalans. La immigració africana a Catalunya*. Barcelona: Fundació Serveis de Cultura Popular. Editorial Alta Fulla.
- Siguan, M. (2003) *Inmigración y adolescencia*. Barcelona: Ediciones Paidós Ibérica, S.A.
- Sintes Pascual, E. (2008) "Pràctiques culturals i de lleure de la població immigrada" a Ajenjo, M. Blanes, A. Bosch, J. Parella, S. Recio, A. San Martín, J. Sintes, E. (2008) *Les condicions de vida de la població immigrada a Catalunya*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill. Editorial Mediterrània, S. L. pp:138-161.
- Sintes Pascual, E. (2008) "Els trets lingüístics i educatius de la població immigrada" a Ajenjo, M. Blanes, A. Bosch, J. Parella, S. Recio, A. San Martín, J. Sintes, E. (2008) *Les condicions de vida de la població immigrada a Catalunya*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill. Editorial Mediterrània, S. L. pp: 48-68.
- Song, M. (2003) *Choosing ethnic identity*. Cambridge: Polity Press.
- Stolcke, V. (2004) "Qué entendemos por integración social de los inmigrantes" a Checa, F., Checa, J. C. i Arjona, A. (eds). *Inmigración y derechos humanos. La integración como participación social*. Barcelona: Icaria Editorial, S.A. pp: 17-45.
- Suárez-Orozco, C. i Suárez-Orozco, M. (2003) *La infancia de la inmigración*. Madrid: Ediciones Morata, S.L.
- Taboada-Leonetti, I. (1990) "Stratégies identitaires et minorités: le point de vue du sociologue" a Camilleri (et al) *Stratégies identitaires*. París: Presses Universitaires de France. Psychologie d'aujourd'hui, pp: 43-83.
- Thompson, P. (1994) "Between identities" a Benmayor, R. & Skotnes, A. (1994) *Migration and identity. International yearbook of oral history and life stories*, vol. III. Oxford: Oxford University, pp: 185-199.
- Todorov, T (2008) *El miedo a los bárbaros*. Barcelona: Galaxia Gutenberg. Círculo de Lectores.
- Torrabadella, L. i Tejero, E. (2005) *Pioneres i pioners. Trajectòries biogràfiques de filles i fills de famílies immigrades a Catalunya*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill. Caixa Sabadell. Editorial Mediterrània, S. L.

Torralba Roselló, F. (2003) *Sobre la hospitalidad. Extraños y vulnerables como tú*. Madrid: Orden Hospitalaria de San Juan de Dios. PPC. Editorial y distribuidora S. A.

Vasquez, A. (1990) "Les mécanismes des stratégies identitaires: une perspective diachronique" a Camilleri (et al) *Stratégies identitaires*. París. Presses Universitaires de France. Psychologie d'aujourd'hui, pp: 143-171.

Zapata-Barrero, R. (2004) *Inmigración, innovación política y cultura de acomodación en España*. Barcelona: Fundació CIDOB.

Articles

Abad Márquez, L. V. (2002) "Contradicciones de la globalización: Migraciones y convivencia interétnica tras el 11 de septiembre". Revista Migraciones, nº 11. Madrid: Universidad Pontificia de Comillas. Instituto Universitario de Estudios sobre Migraciones, pp: 225-268.

Aggoun, A. (2001) "Le projet de vie de l'adolescente d'origine maghrébine en situation de réussite scolaire". Migrations societe. Centre d'information et d'études sur les migrations internationales. CIEMI, vol 13, nº 73, janvier-février, 2001, pp: 7-16.

Alba, R. (2005) "Bright vs. blurred boundaries: Second-generation assimilation and exclusion in France, Germany, and the United States" a Ethic and Racial Studies, Vol. 28 Nº 1. January 2005, pp: 20-49.

Aparicio Gómez, R. (2001) "La literatura de investigación sobre los hijos de inmigrantes". Revista Migraciones, nº 9. Madrid: Universidad Pontificia de Comillas. Instituto Universitario de Estudios sobre Migraciones, pp: 171-182.

Aramburu, M., et al. (2009) "Arrelament urbà, memòria col·lectiva i significació de la immigració al barri de Roquetes de Barcelona". Comunicació presentada al V Congrés Català de Sociologia *Immigració i societat catalana*. Celebrat a la Universitat Autònoma de Barcelona els dies 17 i 18 d'abril de 2009. Organitzat per l'Associació Catalana de Sociologia. Llibre de Resums de les Comunicacions.

Atxotegui, J. (2003) "El síndrome de Ulises". Diari El País, 26 novembre de 2003.

Atxotegui, J. (1995) "Migrar. Duelo y dolor". El Viejo Topo, nº 90, pp: 31-38.

Baillet, D. (2000) "Jeunes d'origine maghrébine en France", Migrations societe. Centre d'informations et d'études sur les migrations internationales. CIEMI, vol 12, nº 71, septembre-octobre 2000, pp: 37-46.

Baillet, D. (1999) "Les jeunes militants d'origine maghrébine et l'intégration à la française", Migrations societe. Centre d'informations et d'études sur les migrations internationales. CIEMI, vol 11, nº 62, mars-avril 1999, pp: 99-115.

Baillet, D. (1999) "Jeunes d'origine maghrébine dans l'espace associatif et politique", Migrations societe. Centre d'informations et d'études sur les migrations internationales. CIEMI, vol 11, nº 66, novembre-décembre 1999, pp: 7-22.

Bruess, J. (2003) "Actitudes y acciones agresivas. Tensiones interétnicas entre adolescentes alemanes, turcos y reasentados". Revista Migraciones, nº 13. Madrid: Universidad Pontificia de Comillas. Instituto Universitario de Estudios sobre Migraciones, pp: 209-240.

Cachón Rodríguez, L. (2008) Conferència pronunciada en el Simposium Internacional *Nuevos retos dels transnacionalismo en el estudio de las migraciones*. Universitat Autònoma de Barcelona, 14 i 15 de febrer de 2008.

Camós Victoria, I. i Rojo Torrecilla, E. (2004) "La convención internacional sobre la protección de los derechos de los trabajadores migrantes y de sus familias". *Revista Migraciones*, nº 16. Madrid: Universidad Pontificia de Comillas. Instituto Universitario de Estudios sobre Migraciones, pp: 7-40.

Carrasco, S., Pàmies, J i Bertrán, M. (2009) "Familias inmigrantes y escuela: desencuentros, estrategias y capital social". *Revista Complutense de Educación*. Vol 20, Núm. 1.

Carrasco, S., Pàmies, J., Ponferrada, M., Ballestín, B., Bertrán, M. (2009) "Segregación escolar e inmigración en Cataluña: Aproximaciones etnográficas", en F. J. García Castaño y S. Carrasco, eds. *Investigaciones en Inmigración y Educación en España. Homenaje a Eduardo Terrén Lalala*. Madrid: CIDE (en prensa)

Carrasco, S. i Pàmies, J. (2008) "Alumnado extranjero y condiciones de escolarización: datos disponibles y datos necesarios para comprender la desigualdad". Madrid: CEAPA. *Revista Padres y madres de alumnos y alumnas*, nº 98, setiembre – octubre 2008, pp: 19-23.

Carrasco, S. (2005) "Interculturalidad e inclusión: principios para evaluar la acogida al alumnado de origen extranjero" Barcelona: *Revista Aula Innovació Educativa*, nº 147 pp: 64-68.

Carrasco, S. (2003) "La escolarización de hijos e hijas de inmigrantes y de minorías étnico-culturales en España". *Revista de Educación*, nº 330. pp 99-136

Carter, P. L. (2006) "Straddling boundaries: Identity, culture, and school". *The Sociology of Education*. Vol 79(3), pp 304-328.

Castells, A. (2003) "Immigració i Estat del Benestar". *MigraInfo* nº 9, Diputació de Barcelona: tercer trimestre. pp: 4-6.

Castles, S. (2004) "Por qué fracasan las políticas migratorias". *Revista Migraciones*, nº 15. Madrid: Universidad Pontificia de Comillas. Instituto Universitario de Estudios sobre Migraciones, pp: 147-184.

Castles, S. (1997) "Globalización y migración: algunas contradicciones urgentes" www.ub.es/prometheus21/articulos/nautas/18.pdf [darrera consulta: maig 2008]

Cebrián, J.A., Bodega, M^{al}., López-Sala, A.M. (2000) "Migraciones internacionales: Conceptos, modelos y políticas estatales". *Revista Migraciones*, nº 7. Madrid: Universidad Pontificia de Comillas. Instituto Universitario de Estudios sobre Migraciones, pp: 137-153.

Cortina, A. (2006) "Educar en una ciudadanía justa". *Diario El País*, 20/6/2006. pp: 17.

Crawford, C.J. (1983) "Antropología Psicológica. El estudio de la personalidad". Barcelona: *Revista Cuadernos de Antropología*. Anthropos, Editorial del hombre.

Denoux, P. "L'identité interculturelle". *Bulletin de Psychologie*, tome XLVIII, nº 419, pp: 264-270. (No consta l'any).

García Castaño, F.J. Rubio Gómez, M. Bouachra, O. (2008) "Población inmigrante y escuela en España: un balance de investigación". *Revista de Educación*, 345. Enero-abril 2008, pp: 23-60.

García Castaño, F.J., Barragán Ruíz-Matas, C (2000) "Sociedad multicultural e interculturalismo versus inmigración extranjera: aportaciones teóricas para el debate".

Documentación Social. Revista de Estudios Sociales y de Sociología Aplicada, 121, pp: 209-232.

Gil Gómez, R. (2007) "Expectativas académicas y profesionales de los estudiantes inmigrantes de secundaria en la comunidad de Madrid". Revista Migraciones, nº 22. Madrid: Universidad Pontificia de Comillas. Instituto Universitario de Estudios sobre Migraciones, pp: 113-145.

Gomà, R. i Subirats, J. (2005) "L'exclusió social, algunes reflexions conceptuals" a Barcelona societat nº 13. Revista d'informació i estudis socials. Ajuntament de Barcelona, pp: 56-63.

Gomà, R. i Subirats, J. (2002) "Estado de bienestar y exclusión social: Hacia una nueva agenda de políticas de inclusión". Institut de Govern i Polítiques Públiques. Universitat Autònoma de Barcelona. Publicat a la Revista Internacional de Sociologia.

Jazouli, A. (1995) "Les jeunes <beurs> dans la société française". L'enquête Le nouvel Observateur, <La Marche du Siècle> /SOFRES. Migrations societe. Centre d'information et d'études sur les migrations internationales. CIEMI, vol 7, nº 38, mars-avril 1995, pp: 6-24.

Judt, T. (2006) "Europa debe adaptar el Estado del bienestar a la inmigración" Barcelona: El País, 18 de juny de 2006, pp: 7.

Labrador Fernández, J. i Blanco Puga, M. R. (2007) "Trayectorias educativas y laborales de los jóvenes hijos de inmigrantes en España". Revista Migraciones, nº 22. Madrid: Universidad Pontificia de Comillas. Instituto Universitario de Estudios sobre Migraciones, pp: 79-112.

Lee, S. (2001) "La clase importa. Una comparación de los procesos de construcción de identidad étnica entre migrantes de segunda generación de clase trabajadora y de clase media. Inmigrantes coreanos en Nueva York". Araucania. Revista Iberoamericana de Filosofía, Política y Humanidades. Año 3, nº 6. segundo semestre de 2001, pp: 128-155.

Mahnig, H. i Wimmer, A. (2000) "¿Especificidad nacional o convergencia? Una tipología de políticas de inmigración en Europa Occidental". Revista Migraciones, nº 8. Madrid: Universidad Pontificia de Comillas. Instituto Universitario de Estudios sobre Migraciones, pp: 59-99.

Mallimaci, F. i Giménez Béliveau, V, (2006) "Historias de vida y método biográfico" a *Estrategias de Investigación cualitativa*, Barcelona: Gedisa. (No consta pàgina) www.ceil-piette.gov.ar/investigadores/fmallimacipub/2006chist.pdf [darrera consulta: desembre 2008]

Mejía Navarrete, J. (2004) "Sobre la investigación cualitativa. Nuevos conceptos y campos de desarrollo" Investigaciones sociales, Año VIII nº 13, pp: 277-299.

Merenstein, B. (2001) "La construcción de identidad en las minorías: acerca de su importancia y sus consecuencias teóricas". Araucania. Revista Iberoamericana de Filosofía, Política y Humanidades. Año 3, nº 6, segundo semestre de 2001, pp: 96-112.

Michaud, M. C. (1998) "La rébellion des jeunes italo-américaines au début du siècle". Migrations societe. Centre d'information et d'études sur les migrations internationales. CIEMI, vol 10, nº 58-59, juillet-octobre 1998, pp: 7-19.

Molero, F. Navas, M. Morales, J.F. (2001) "Inmigración, prejuicio y exclusión social: reflexiones en torno a algunos datos de la realidad española". International Journal of Psychological Therapy, Vol. 1, nº 1, pp: 11-32. www.ijpsy.com/ver_archivo.php?volumen=1&numero=1 [darrera consulta: abril 2008]

- Moncusí Ferré, A (2007) "Segundas generaciones. ¿La inmigración como condición hereditaria?". ABR. Revista de Antropología Iberoamericana, volumen 2, número 3. Septiembre-Diciembre 2007. Madrid: Antropólogos Iberoamericanos en red, pp: 459-487. www.aibr.org/antropologia/02v03/ [darrera consulta: abril 2009]
- Nauck, M. (2001) "Intercultural contact and intergenerational transmission in immigrant families". Journal of cross-cultural psychology, Sage Publications, vol 32, nº 2, march 2001, pp: 159-173.
- Penn, R. Perret, J. Lambert, P. (2000) "Respuestas políticas y migración internacional a Gran Bretaña desde 1945". Revista Migraciones, nº 7. Madrid: Universidad Pontificia de Comillas. Instituto Universitario de Estudios sobre Migraciones, pp: 233-278.
- Pernau, G. (2007) "Una passejada pels barris de població immigrant". Revista Metròpolis, nº 70. Barcelona: tardor, 2007. Quadern central, 45.
- Portera, A. (2000) "Identité et crise d'identité des jeunes d'origine italienne en Allemagne", Migrations societe. Centre d'information et d'études sur les migrations internationales. CIEMI, vol 12, nº 68, pp: 7-22.
- Portes, A. i Fernández-Kelly, P. (2007) "Sin margen de error: determinantes del éxito entre hijos de inmigrantes crecidos en circunstancias adversas". Revista Migraciones, nº 22. Madrid: Universidad Pontificia de Comillas. Instituto Universitario de Estudios sobre Migraciones, pp: 47-78.
- Portes, A. i Zhou, M. (1993) "The new second generation: Segmented assimilation and its variants". The Annals of the Academy of political and social Science 530 (novembre), pp: 74-96.
- Pujadas, J. J. (2000) "El método biográfico y los géneros de la memoria" a Revista de Antropología Social, 2000, 9. pp: 127-158. www.unc.edu/ [darrera consulta: abril 2007]
- Pyke, K. (2001) "Estereotipos raciales y formación de identidades subétnicas entre nuevos estadounidenses de origen asiático". Araucania. Revista Iberoamericana de Filosofía, Política y Humanidades. Año 3, nº 6, segundo semestre de 2001, pp: 112-127.
- Qribi, A. (1998) "Acculturation et stratégies identitaire chez le migrant adulte maghrébin". Migrations societe. Centre d'information et d'études sur les migrations internationales. CIEMI, vol 10, nº 58-59 juillet-octobre, 1998, pp: 21-33.
- Rinaudo, C., Gastaut, Y., Moussouni, M. (1995) "La mise en contexte d'un drame: de l'immigration aux bandes ethniques?". Migrations societe. Centre d'information et d'études sur les migrations internationales. CIEMI, vol 7, nº 38, pp: 25-35.
- Sanahuja, R. Redón, G.E. (2008) "El reagrupament familiar a la ciutat de Barcelona" Revista Barcelona Societat, nº 15, desembre 2008. Barcelona: Direcció d'Immigració. Ajuntament de Barcelona. V3.bcn.es/fixers/observatorisocial/barcelonasocietat/15.481pdf [darrera consulta: juliol 2009]
- Sayad, A. (1998) "Le retour, élément constitutif de la condition de l'immigré". Migrations societe. Centre d'information et d'études sur les migrations internationales. CIEMI, vol 10, nº 57, mai-juin 1998, pp: 9-45.
- Solé, C. Alcalde, R. Pont, J. Lurbe, K. Parella, S. (2002) "El concepto de integración desde la sociología de las migraciones". Revista Migraciones, nº 12. Madrid: Universidad Pontificia de Comillas. Instituto Universitario de Estudios sobre Migraciones, pp: 9-41. ISSN: 5774.
- Subirats, J. (2007) "Fronteras" Diari El País, dijous 5 d'abril de 2007. pp: 28.

Terrén, E. i Carrasco, C. (2007) "Familia, escuela e inmigración". Revista Migraciones, nº 22. Madrid: Universidad Pontificia de Comillas. Instituto Universitario de Estudios sobre Migraciones, pp: 9-46.

Vila, P. i Márquez, R. (2001) "¿Hispanos/latinos o mexicanos, puertorriqueños, cubanos, dominicanos...?. Rótulos identitarios y construcción de identidades sociales en Estados Unidos. Araucania. Revista Iberoamericana de Filosofía, Política y Humanidades. Año 3, nº 6.. segundo semestre de 2001, pp: 159-183.

Zhou, M. (1997) "Segmented Assimilation: Issues, controversies, and recent research on the New Second Generation". International Migration Review, Vol. 31, Nº 4, Special Issue: Immigrant adaptation and native-born responses in the making of americans, pp: 975-1008.

Informes

Ajuntament de Barcelona (2008) *Pla de Treball Immigració 2008-2011*. www.bcn.cat/novaciudadania/pdf/ca/pla-cat.pdf [darrera consulta: gener 2009].

Berbel, S, Fernández, J. A. I Nadal, M. (2006) *Immigració i mercat de treball a la ciutat de Barcelona*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. Consell Econòmic i Social de Barcelona. Fundació Jaume Bofill. www.bcn.cat/cesb [darrera consulta: gener 2009]

Carrasco, S. Ballestín, B. Borison, A. (2005) *Infància i immigració: Tendències, relacions i polítiques* a Gómez-Granell, C (coord) *Infància, famílies i canvi social a Catalunya*. Informe CIIMU 2004. Volum 2. Barcelona: Institut d'Infància i Món Urbà. Observatori de la Infància i Família. Ajuntament de Barcelona, pp. 11-148. www.ciimu.org [darrera consulta: maig 2008]

Carrasco, S., dir. (2003) *Immigració i Diversitat cultural a les Escoles de Barcelona*, Col. Barcelona-Identitats, 1. Ajuntament de Barcelona.

Carrasco, S., dir. (2002) *Infància i immigració* a Gómez-Granell, C. García-Milà, M. Ripol-Millet, A. Panchón Iglesias, C. *La Infància i les famílies als inicis del segle XXI..* Volum 4. Barcelona: Institut d'Infància i Món Urbà. Observatori de la Infància i Família. Ajuntament de Barcelona. www.ciimu.org [darrera consulta: maig 2008]

Confederación sindical de Comisiones Obreras (2007) Informe: *Inmigración y mercado de trabajo. Propuestas para la ordenación de flujos migratorios*. Madrid: Comisiones Obreras. www.ccoo.es/ [darrera consulta: abril 2008]

Delpino Goicoechea, Mª A. (2007) *La inserción de los adolescentes latinoamericanos en España: algunas claves*. Madrid: Ministerio de trabajo y asuntos sociales. Subdirección General de Información Administrativa y Publicaciones. www.mtas.es [darrera consulta: abril 2008]

Departament d'estadística. Ajuntament de Barcelona. www.bcn.es/estadistica [darrera consulta: setembre 2009]

Domínguez, O. i Daza, L (2008) *Trajectòries laborals del jovent immigrant reagrupat: marroquí i equatorial*. Barcelona: Secretaria de Joventut. Observatori de la Joventut. Generalitat de Catalunya. www.gencat.cat [darrera consulta: juliol 2009]

European Comission (2008) *Directiva del Parlamento Europeo y del Consejo relativa a procedimientos y normas comunes en los Estados miembros para el retorno de los nacionales de terceros países que se encuentren ilegalmente en su territorio*

(COM(2005)0391 – C6-0266/2005 – 2005/0167(COD)) www.ec.europa.eu/ [darrera consulta: maig 2008]

European Commission (2000) *Carta dels Drets Fonamentals de la Unió Europea* (2000/C 364/01). www.europarl.europa.eu [darrera consulta: maig 2008]

Foro para la integración social de los inmigrantes. *Informe sobre la situación de la integración social de los inmigrantes y refugiados en 2008*. Ministerio de trabajo y asuntos sociales. Secretaria de Estado de inmigración y emigración. Dirección general de integración de los inmigrantes. www.mtin.es/es/migraciones/Integracion/Foro/informes/informes [darrera consulta: febrer 2009]

Foro para la integración social de los inmigrantes. *Informe sobre la situación de la integración social de los inmigrantes y refugiados en 2007*. Ministerio de trabajo y asuntos sociales. Secretaria de Estado de inmigración y emigración. Dirección general de integración de los inmigrantes. www.mtin.es/es/migraciones/Integracion/Foro/informes/informes [darrera consulta: maig 2008]

Fundación FOESSA (2008) *VI Informe sobre exclusión y desarrollo social en España 2008*. Madrid; Fundación FOESSA, Cáritas Española Ediciones.

Fundación FOESSA (2005) *Informe Sociológico sobre la situación social en España. La pobreza en España. Año 2005*. Cáritas i Fundación Foessa. www.fundacionvalora.org/imgs/descargas/informe-foessa [darrera consulta: juny 2007]

Fundación Luís Vives (2006) *Informe anual sobre la Vulnerabilitat Social*, any 2006. www.fundacionluisvives.org/upload/61/33/guia_pobreza_exclusion_catalan [darrera consulta: juny 2007]

Gómez Granell, C (coord) (2008) *Informe de la Inclusió Social a Espanya 2008*. Barcelona: Fundació Caixa Catalunya – Obra Social. Observatori de la Inclusió social.

INJUVE. Instituto de la Juventud (2009) *Informe Juventud en España 2008*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos sociales.

INJUVE. Instituto de la Juventud (2005) *Informe Juventud en España 2004*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos sociales. www.injuve.mtas.es/injuve/contenidos [darrera consulta: juny 2009]

INJUVE. Instituto de la Juventud (2005) *Plan Interministerial de Juventud 2005-2008*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos sociales. Comisión Interministerial para la Juventud y la Infancia. www.injuve.mtas.es/injuve/contenidos [darrera consulta: gener 2009]

Instituto Nacional de Estadística (2006) *Encuesta Nacional de Condiciones de Vida 2006*. www.ine.es/ [darrera consulta: juny 2007]

Instituto Nacional de Estadística. www.ine.es/ [darrera consulta: setembre 2009]

Ministerio de Trabajo y asuntos sociales. *Plan de Acción global en materia de juventud 2000/2003* www.mtas.es/es/publica/revista [darrera consulta: juny 2007]

Policy Exchange Found (2007) en.wikipedia.org/wiki/Policy_Exchange [darrera consulta: juliol 2009]

Portes, A. i Aparicio, R. (2009) “La segunda generación en Madrid: Un estudio longitudinal”. Weblogs.madridmasd.org/migraciones/archive [darrera consulta: juny 2009]

Portes, A, i Aparicio, R. (2009) "La segunda generación en Barcelona: Un estudio longitudinal". Presentació dades preliminars de l'estudi a Fundació CIDOB. 29 juny de 2009.

Samper, S. i Moreno, R. (2008) *Integració i Interculturalitat: Anàlisi de les trajectòries migratòries i de la integració subjectiva de la població estrangera extracomunitària a la ciutat de Barcelona*. Direcció d'Immigració. Ajuntament de Barcelona. Pla Barcelona Interculturalitat www.bcn.cat/novaciudadania/arees/ca/estudis/estudis.html [darrera consulta: setembre 2009]

Sanahuja, R. Redón, G.E. (2008) *Immigració i reagrupament familiar: característiques demogràfiques i socials dels sol·licitants de reagrupament a la ciutat de Barcelona*. Documents d'anàlisi. Barcelona: Direcció d'Immigració. Ajuntament de Barcelona. Jornades: "Els reptes del reagrupament familiar en l'àmbit local". Barcelona 9 d'octubre de 2008. www.bcn.es [darrera consulta: abril 2009]

Secretaría de Estado de Inmigración y Emigración. *Plan Estratégico de Ciudadanía e Integración 2007-2010*. Dirección general de Integración de los Inmigrantes. Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. www.cnse.es/inmigracion/archivos/Ponencia [darrera consulta: juny 2008]

Secretaria d'Immigració. *Pla de Ciutadania i Immigració 2005-2008*. Generalitat de Catalunya. Departament de Benestar i Família. www.gencat.cat/benestar/societat/convivencia/immigracio/pla/ [darrera consulta: juny 2008]

Serrano, J. (et al) (2008) "La reagrupación familiar" a *Informe sobre la situación de la integración social de los inmigrantes y refugiados en 2008*. (Monografías). Foro para la integración social de los inmigrantes. Ministerio de trabajo y asuntos sociales. Secretaria de Estado de inmigración y emigración. Dirección general de integración de los inmigrantes. (14 d'octubre de 2008). www.mtin.es/es/migraciones/Integracion/Foro/docs/reagrupacion_familiar.pdf [darrera consulta: gener 2009]

Taula Tercer Sector (2006). *Consens social sobre Migracions*. www.portalsocial.net/DBS/a/materials/newsletter/nwlet_29/consens [darrera consulta: juny 2007]

BIBLIOGRAFIA CONSULTADA

Barnad, A. i Spencer, J. (ed) (1996) *Enciclopedia of Social and Cultural Anthropology*. London: Routledge.

Bartolomé Pina, M. (coord.) (2002) *Identidad y ciudadanía. Un reto a la educación intercultural*. Madrid: Narcea, S.A. de Ediciones.

Bergalli, R (coord) (2006) *Flujos migratorios y su (des)control. Puntos de vista pluridisciplinarios*. Barcelona, Anthropos Editorial.

Bertran, M. i Carrasco, S. (2003) "La evolución de la teoría de la enculturación y el redescubrimiento de la infancia" a González Echevarría, A. i Molina, J.L. *Abriendo surcos en la tierra. Homenaje a Ramón Valdés*. Publicacions d'Antropologia Cultural. UAB, pp: 369-392.

Briceño, Y (2004) "Inmigración, exclusión y construcción de la alteridad. La figura del inmigrante en el contexto español", a Mato, D. (coord.), *Políticas de ciudadanía y*

sociedad civil en tiempos de globalización. Caracas: FACES, Universidad Central de Venezuela, pp. 201-219.

Camilleri, C. (1994) "Identité et gestion de la disparité culturelle: essai d'une typologie", *Intercultures. Revue d'étude des relations internationales et interculturelles*. N° 24, avril 1994, pp. 7-34.

Carter, P.L. (2005) *Keepin' it real. School success beyond black and white*. New York: Oxford University Press.

Centre d'Estudis i recerca sindicals (CERES) (2006) *Inserción laboral de la población inmigrada en Cataluña. Efectos del proceso de normalización de 2005*. Informe 2006. Barcelona: Comissions Obreres.

Comas Arnau, D. (2007) *Las políticas de juventud en la España democrática*. Madrid: Ministerio de trabajo y asuntos sociales. Instituto de la Juventud. Observatorio de la juventud en España. Servicio de documentación y estudios. [Http://www.060.es](http://www.060.es) [darrera consulta: juny 2008]

Consorci d'Educació de Barcelona (2008) *L'escolarització a la ciutat de Barcelona. Curs 2007-2008*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Ajuntament de Barcelona. www.edubcn.cat [darrera consulta: juny 2009]

Delgado; M. (1998) *Diversitat i Integració*. Barcelona: Editorial Empúries.

De Lucas, J. (2003) *Globalització i identitats. Claus polítiques i jurídiques*. Barcelona: Centre d'Estudis de Temes Contemporanis, Ed. Pòrtic.

European Commission (2008) *Discrimination in the European Union: Perceptions, Experiences and Attitudes*. Special Eurobarometer 296 / Wave 69.1 – *TNS opinion & social*. www.ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_296_sum_en. [darrera consulta: juny 2009]

European Commission (2004). *Principis Bàsics Comuns d'Integració* www.ec.europa.eu/news [darrera consulta: maig 2008]

European Commission (2003) *Comunicació de la Comissió al Consell, al Parlament Europeu, al Comitè Econòmic i Social de les Regions sobre Immigració, integració i treball*. COM (2003) 336. www.ec.europa.eu/news [darrera consulta: maig 2008]

European Commission (2001) *Un nuevo impulso para la juventud europea*. Libre blanc [COM (2001) 681 www.ec.europa.eu/news [darrera consulta: maig 2008]

Ferrandi, R. (1994) "Cultures autres ou bien <sous-cultures>?. Enfants de la deuxième génération ou bien Enfants des cités?. Quelles réponses por la psychologie interculturelle?". *Intercultures. Revue d'étude des relations internationales et interculturelles*. N° 25/26, octobre 1994, pp. 125-149.

FETE – UGT (2007) *Racismo, adolescencia e inmigración. Imágenes y experiencias del racismo en adolescentes y jóvenes*. www.uned.es/centrointer/investigacion_racismo [darrera consulta: maig 2008]

Flaquer, LI, Busquets, J. Oliver, E. (2005) *Joves i adolescents a la recerca d'identitat*. Barcelona: Institut d'Infància i Món Urbà. Observatori de la Infància. Col·lecció Monogràfics, n° 6.

Formáriz, A. Casanovas, M. Balaguer, C. (2003) *Educació de persones adultes per a la convivència i la cooperació en una societat multicultural*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill. Finestra oberta, n° 28.

Fornet-Betancourt, R. (2002) "Interculturalidad e inmigración" a Tamayo-Acosta, J.J. *10 palabras clave sobre Globalización*. Estella (Navarra): Editorial Verbo Divino. pp. 205-232.

- Fundación Luis Vives (2006) Claves sobre la pobreza y la exclusión social en España. www.fundacionluisvives.org/publicaciones/ [darrera consulta: juny 2009]
- Geertz, C. (1996) *Los usos de la diversidad*. Barcelona: Ediciones Paidós. I.C.E. de la Universitat Autònoma de Barcelona.
- Geertz, C. (1991) *La interpretación de las culturas*. Barcelona: Editorial Gedisa, S.A.
- Habermas, J. (1999) *La inclusión de los otros. Estudios de teoría política*. Barcelona: Ediciones Paidós Ibérica, SA.
- Ibarra, E. (2004) "Inmigración y derechos humanos" a Checa, F., Checa, J. C. i Arjona, A. (eds). *Inmigración y derechos humanos. La integración como participación social*. Barcelona: Icaria editorial, S. A. pp. 47-55.
- Izquierdo Escribano, A. (2003) "La inmigración hacia Europa: flujos, tendencias y política" a Vidal Beneyto, J. *Hacia una sociedad civil global desde la sociedad mundo*. Madrid: Santillana Ediciones Generales, SL, pp. 401-422
- Jahanbegloo, R. (2007) *Elogio de la diversidad*. Barcelona: AtmArcadia, SL.
- Kymlicka, W. (2001) "Educación para la ciudadanía" a Colom González, F (Ed.) *El espejo, el mosaico y el crisol. Modelos políticos para el multiculturalismo*. Barcelona: Anthropos, pp. 251-283.
- Kymlicka, W. (1996) *Ciudadanía multicultural*. Barcelona: Ediciones Paidós Ibérica S. A.
- Larios, M. J. i Nadal, M. (dir.) (2007) *L'estat de la immigració a Catalunya. Anuari 2006 Volum 1. Anàlisi jurídica i sociodemogràfica*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill, Editorial Mediterrània S. L.
- Larios, M. J. i Nadal, M. (dir.) (2007) *L'estat de la immigració a Catalunya. Anuari 2006 Volum 2. Recull estadístic i legislatiu*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill, Editorial Mediterrània S. L.
- López Pich, P. (2007) "La política de integración de la Unión Europea". Revista Migraciones, nº 22. Madrid: Universidad Pontificia de Comillas. Instituto Universitario de Estudios sobre Migraciones, pp. 221-256.
- López Sala, A. M. (2001) "La gestión política de la inmigración" a Colom González, F. (ed). *El espejo, el mosaico y el crisol. Modelos políticos para el multiculturalismo*. Barcelona i Mèxic: Ed Anthropos. Universidad Autónoma Metropolitana, pp. 285-315.
- Malgesini, G. (comp) (1998) *Cruzando fronteras. Migraciones en el sistema mundial*. Barcelona: Icaria. Fundación Hogar del empleado, D.L.
- Markez, I. (2006) *Políticas de inmigración, interculturalidad y mediación. Respuestas a la exclusión social*. San Sebastián: Garoa Liburua.
- Martinello, M. (2003) *La Europa de las migraciones. Por una política proactiva de la inmigración*. Barcelona: Edicions Bellaterra.
- Martínez Veiga, U. (1997) *La integración social de los inmigrantes extranjeros en España*. Madrid: Editorial Trotta. Fundación 1º de mayo.
- Nash, M. (2006) "Intersticis: les zones de contacte intercultural i la construcció d'identitats urbanes". MigraInfo nº 16, Diputació de Barcelona: primer trimestre 2006, pp.10-11.
- Observatorio de la Juventud en España (2006) *Informe Anual Jóvenes 2006*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. www.injuve.mtas.es/injuve/contenidos.item.action [darrera consulta: juny 2008]

Observatorio Europeo del Racismo y la Xenofobia (EUMC) (2006) *Los musulmanes en la Unión Europea: discriminación e Islamofobia*.

www.fra.europa.eu/fra/material/pub/muslim/EUMC-highlights-ES.pdf [darrera consulta: gener 2008]

Pajares, M. (2009) *La inserció laboral de la població immigrada. L'estat de la immigració a Catalunya. Anuari 2008*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill.

Pajares, M. (2007) *Inmigración y mercado de trabajo. Análisis de datos de España y Catalunya. Informe 2007*.

www.extranjeros.mtin.es/es/general/InmigMercadoDeTrabajoInforme2007 [darrera consulta: juny 2009]

Pajares, M. (2006) *Inserción laboral de la población inmigrada en Catalunya. Efectos del proceso de normalización 2005*. Informe 2006. CCOO, CERES, Centre d'estudis i recerca sindicals. Observatorio permanente de la Inmigración. Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales. Secretaria de Estado de inmigración y emigración.

Portes, A. Fernández-Kelly, P. Haller, W. (2006) "La asimilación segmentada sobre el terreno: la nueva segunda generación al inicio de la vida adulta". *Revista Migraciones*, nº 19. Madrid: Universidad Pontificia de Comillas. Instituto Universitario de Estudios sobre Migraciones, pp 7-58.

Portes, A. i Hao, L. (2005) "La educación de los hijos de inmigrantes: efectos contextuales sobre los logros educativos de la segunda generación". *Revista Migraciones*, nº 17. Madrid: Universidad Pontificia de Comillas. Instituto Universitario de Estudios sobre Migraciones, pp 7-44.

Pujadas, J.J. (1998) "Mestizaje, cosmopolitismo y nuevas formas de racismo" a (VVAA) *La interculturalidad que viene. El diálogo necesario*. Barcelona: Icaria Antrazyt. Fundació Alfonso Comín, pp. 255-267.

Puyol, R. (2003) "Demografía y mundialización" a Vidal Beneyto, J. *Hacia una sociedad civil global desde la sociedad mundo*. Madrid: Santillana Ediciones Generales, SL, pp. 381-399.

Rex, J. (1997) "Multicultural and plural societies" a Guibernau, M. i Rex, J. (1997) *The ethnicity. Nationalism, multiculturalism and migration*. Cambridge: Polity Press, pp. 205-219.

Ribas Mateos, N (2004) *Una invitación a la sociología de las migraciones*. Barcelona: Edicions Bellaterra, SL.

Rodrigo Alsina, M. (2000) *Identitats i comunicació intercultural*. Barcelona: Edicions 3 i 4.

San Román, T. (1998) "Escuela y relaciones interétnicas" a Santamaría, E. i González, F. *Contra el fundamentalismo escolar. Reflexiones sobre educación, escolarización y diversidad*. Barcelona: Ed. Virus, pp. 73-89.

San Román, T. (1996) *Los muros de la separación*. Bellaterra: Tecnos – Servei de Publicacions de la UAB.

Sen, A. i Kliksberg, B. (2007). *Primero la gente. Una mirada desde la ética del desarrollo a los principales problemas del mundo globalizado*. Barcelona: Ediciones Deusto. Planeta deAgostini Profesional y Formación, SL.

Serra, C. i Palaudàrias, J.M. (2006) "L'alumnat de nacionalitat estrangera en els estudis postobligatoris" a *L'estat de la immigració a Catalunya. Anuari 2006*. Volum I. Barcelona: Fundació Jaume Bofill. pp. 301-334.

- Silj, A. (2003) "Globalización y migración" a Vidal Beneyto, J. *Hacia una sociedad civil global desde la sociedad mundo*. Madrid: Santillana Ediciones Generales, SL., pp. 423-448.
- Sills, D. L. (dir) (1977) *Enciclopedia Internacional de las Ciencias Sociales*. Madrid: Aguilar SA de Ediciones.
- Simon, P. (1997) "Itinerario de jóvenes descendientes de la inmigración" Barcelona: Revista La factoria, nº 4, octubre de 1997.
- Sluzki, C. E. (1979) "Migración y conflicto familiar". *Family Process*. Vol 18 nº 4-Diciembre 1979. USA, pp: 87-106.
- Solé, C. (Ed) (1996) *Racismo, etnicidad y educación intercultural*. Lleida: Ed. Universitat de Lleida.
- Solé, C. (1995) "La educación intercultural" a Lamo de Espinosa, E (ed.) *Culturas, estados, ciudadanos. Una aproximación al multiculturalismo en Europa*. Madrid: Alianza Editorial, pp. 243-258.
- SOS Racisme (2008) Informe anual 2008 sobre el racismo en el Estado español. www.sosracisme.org/sosracisme/ [darrera consulta: juny 2009]
- Stolcke, V. (1994) "Europa: Nuevas fronteras, nuevas retóricas de exclusión" a (VVAA) *Extranjeros en el paraíso*. Barcelona: Ed. Virus, pp. 235-266.
- Tello, A. (1997) *Extraños en el paraíso. Inmigrantes, desterrados y otras gentes de extranjera condición*. Barcelona: Flor del Viento Ediciones S. A.
- Tizón García, J.L. (coor) (1993) *Migraciones y salud mental: Un análisis psicopatológico tomando como punto de partida la inmigración asalariada a Catalunya*. Barcelona: Promociones y Publicaciones Universitarias, Col: (letras, ciencias, técnicas; 75).
- Touraine, A. (1995) "Qué es una sociedad multicultural?. Falsos y verdaderos problemas". Madrid: Revista Claves de Razón Práctica, nº 56, pp: 14-25.
- Vertovec, A. i Cohen, R. (1999) *Migration, Diasporas and Transnationalism*. Cheltenham, UK. The International library of studies on migration. An Elgar Reference Collection.
- (VVAA) (1994) *Multiculturalismo y Diferencia. Sujetos, nación, estado*. Anales de la Cátedra Francisco Suárez, nº 31.
- Wieviorka, M. (2002) "La diferencia cultural como cuestión social", a Terrén, E. (Ed.) *Razas en conflicto. Perspectivas sociológicas*. Barcelona: Anthropos Editorial, pp. 277-292.
- Wihtol de Wenden, C. (1999) *La ciudadanía europea*. Barcelona: Edicions Bellaterra.
- Zapata-Barrero, R. (2001) "Fundamentalismo estatal de la UE en torno a la inmigración". Barcelona: Revista CIDOB d'Afers Internacionals, nº 55, maig-juny 2001, pp. 149-176.
- Zapata-Barrero (2001) "Los contextos históricos de la noción de ciudadanía: inclusión y exclusión en perspectiva". Barcelona: Revista Anthropos, nº 191, pp. 23-40.
- Zapata-Barrero, R. "Los tres discursos de la inclusión de la inmigración en la UE: pobreza, discriminación y desigualdad de derechos". Federación de Cajas de Ahorros Vasco-Navarras, pp. 206-223. (No consta any)
www.aulaintercultural.org/article.php3?id_article=1418 [darrera consulta: juny 2007]
<http://www.uoc.edu> USA: País d'immigrants? [darrera consulta: juny 2006]

ANNEXES

Taula nº 27: Comparatiu de les famílies i els processos migratoris familiars

NOM	DADES FAMILIARS				DADES SOCIO-DEMOGRÀFIQUES					DADES SOCIO-CULTURALS				
	ORIGEN	NUCLI FAMILIAR	ARRIBADA I ASSENTAMENT	CAUSA MIGRACIÓ	HABIT	ESTUDIS PARES	TREBALL PARES	DISTRICTE	SITUACIÓ JURÍDICA FAMILIAR	ACULTURACIÓ	VINCULACIÓ ORIGEN	DOL MIGRATORI	SENTIMENTS SOC. DESTÍ	XARXES SOCIALS
FÀTIMA	Marroc	Pares, 2 fills i 4 filles	Primer el pare i com que estava molt sol va portar la família.	Per treballar i viure millor	Propietat	La mare es va alfabetitzar a Barcelona. Pare no estudis primaris, solament curs primers auxilis	La mare: mestressa de casa sempre. El pare treballa de pescador. Mai a l'atur	Barri de la Ribera Ciutat Vella	Alguns membres tenen la nacionalitat, altres l'estan tramitant	Amb el menjar. Amics i companys de treball autòctons. Pare parla català	Televisió Al Jazira. Conserveu casa al Marroc. Relació amb la família que viu a Barcelona, no amb marroquins. Celebració totes les tradicions i preceptes de l'Islam	Des de que van arribar diuen que retornaran. "Serà una anar i venir".	Sentiments d'adaptació.	Inici de les relacions a través del Casal del Barri, de l'associació Bayt-Atthaqafa, del germà de la mare...
MARIA	Angola Cuba	Mare i 4 filles (pare mort)	Migració àvia materna. La mare tenia 15 anys en arribar. El pare va venir molt jove però no sap gaire la seva història de migració	La mare per viure amb l'àvia. El pare va venir per estudiar.	Lloguer	La mare va estudiar a Cuba i aquí va fer idiomes a l'Escola Oficial. No explica del pare (va morir quan ella era petita)	Mare pensionista. Treballen les filles	Barri del Guinardó Horta-Guinardó	Tota la família té la nacionalitat	Fa molts anys que viuen a Catalunya i estan aculturats en molts aspectes. Li costa adaptar-se a la manera de ser de la gent.	La mare no ha tornat mai a Cuba perquè no ha pogut. No coneix gent de Cuba	Va ser una adaptació progressiva. El més difícil va ser adaptar-se a la gent	Adaptació... però a la mare li costa. Les germanes estan molt adaptades.	La mare té poques relacions, solament alguns amics de les escoles de les filles.
ABEL	Perú	Pares, 1 fill i 1 filla	Arribada inicial del pare. Reagrupament familiar ràpid amb separació de la filla que estava internada a l'escola. Sentiments de dispersió familiar	Millorar la situació dels fills i el seu futur. El present a Perú no era especialment difícil	Propietat	Pare enginyer. Mare va completar l'escolarització	Ambdós treballen tenint cura de persones grans	Sant Gervasi	Tota la família té la doble nacionalitat	No han canviat gaire	Retornen per vacances. Vinculacions d'afecte i sentiment	Sentiments de molta dificultat, però tracte molt bo. Tot "diferent". Sentiment d'enyorança. Mite del retorn	Els pares s'han sentit molt bé.	Tots els amics dels pares són del Perú. Tots els amics de la germana i la seva parella són autòctons.
FARID	Marroc	Pares, 3 fills i 1 filla	Migració inicial pare. Reagrupament posterior de tota la família. Inicis d'un cert aïllament. No relacions socials	Per treballar i viure millor	Lloguer	Estudis primaris	Pare a la construcció. Mare mestressa de casa	Barri Raval Ciutat Vella	Tota la família té permís de residència	No han canviat el tipus de vida que feien al Marroc. La celebració de les festes és el que més ha canviat	Cada estiu tornen per vacances. A la mare li costa tornar a Barcelona i es vol quedar a viure. Som musulmans practicants. Tenen molt clar que retornaran	La mare és la que ha tingut més dificultat per marxar i per adaptar-se. Els pares tenen clar el retorn encara que els fills es quedin	Estan bé. No tenen sensació d'haver-se equivocat.	La majoria d'amics dels pares són marroquins. Els germans tenen amics de l'escola i del barri. Estan barrejats
MADIHA	Marroc	Mare, 2 fills i 1 filla (pares separats)	Migració de la mare per problemes de parella amb el pare. Tenia família que la va ajudar	Per separar-se del pare i millorar condicions de vida futur dels fills	Lloguer	Pare enginyer. Mare secretariat	La mare va fer treball domèstic. Ara no treballa i cobra el PIRMI. L'ajuda la família	Barri Raval Ciutat Vella	Mare: permís de residència permanent. Germans: permís de residència i treball	La mare vesteix occidental (al Marroc portava gelava). Mantenen tradicions d'origen i han incorporat festes i celebracions com Nadal	A vegades la mare se'n recorda molt, altres no. Sempre ha sigut crítica amb les condicions de pobresa. No pot enviar diners	La mare no explica. Sempre diu que tornarà al Marroc	La mare està contenta. Ha trobat coses que no tenien al Marroc. Viuen millor, tenen estudis. Ha costat l'adaptació però ara molt bé	Relació amb pares de l'escola. Relació amb persones del Marroc però també d'altres països i autòctones
SALMA	Marroc	Pares, 1 fill i 2 filles	Migració inicial pare. Suport familiar germana. Reagrupament posterior de tota la família. Relacions difícils amb el pare. Temps de separació anterior. Reubicació dels rols familiars	Trobar un món millor per la família	Lloguer	Estudis primaris. El pare segueix estudiant	Pare a la construcció. Mare mestressa de casa	Barri Sant Antoni Ciutat Vella	Pare amb permís de residència i treball. Resta família amb permís de residència sense treball.	Shan acostumat a la manera d'actuar. Més llibertat per als fills, més comunicació. Mantenen les festes i tradicions d'origen.	Els agrada veure la Tv per tenir notícies del Marroc. Consideren que dona una imatge negativa. Celebren totes les festes i tradicions. No envien diners	Va ser una adaptació progressiva. Volen tornar a viure al Marroc. Han trobat a faltar tot: la família, els amics, el barri	Els encanta Barcelona. S'hi troben bé. Estan adaptats. Quan estan fora, ja volen tornar	Els més amics dels pares són marroquins però també pakistanesos i catalans. Els amics dels germans són catalans
SAID	Pakistan	Pares, 2 fills i 1 filla	Migració inicial del pare amb reagrupament de tota la família. Germans del pare ja vivien a Barcelona i ho van facilitar. No moltes dificultats	Per la feina, perquè ja tenien família	Propietat	Pare batxillerat i mare universitària	El pare té negocis familiars de restauració i neteja. Mare: mestressa de casa	Barri Raval Ciutat Vella	Permis de residència pendents de rebre la nacionalitat	Els pares han agafat coses d'aquí: cuina, manera de viure. Han canviat la manera de pensar. Tota la família està molt adaptada	L'única vinculació és amb la família i poca cosa més. No envien diners. També les festes que celebren els manté relacionats	Li va costar més al pare, segurament per la separació de la dona i els fills. Els pares diuen que retornaran	Es senten bé, estan ben adaptats i contents d'haver vingut.	Els amics dels pares són pakistanesos i catalans. Els amics dels fills tots són catalans
AZIZ	Pakistan	Pares, 2 fills i 1 filla	Migració inicial del pare amb reagrupament de tota la família. Germans del pare ja vivien a Barcelona i ho van facilitar. No moltes dificultats	Per la feina, perquè ja tenien família	Propietat	Pare batxillerat i mare universitària	El pare té negocis familiars de restauració i neteja. Mare: mestressa de casa	Barri Raval Ciutat Vella	Permis de residència pendents de rebre la nacionalitat	Els pares han agafat coses d'aquí: cuina, manera de viure. Han canviat la manera de pensar. Tota la família està molt adaptada	L'única vinculació és amb la família i poca cosa més. No envien diners. També les festes que celebren els manté relacionats	Li va costar més al pare, segurament per la separació de la dona i els fills. Els pares diuen que retornaran	Es senten bé, estan ben adaptats i contents d'haver vingut.	Els amics dels pares són pakistanesos i catalans. Els amics dels fills tots són catalans
OMAR	Marroc	Pares, 3 fills i 2 filles	Migració inicial del pare (tb. va estar a França i Holanda), amb reagrupament de tota la família (passats 10 anys). A Barcelona vivia un oncle del pare. Moment del reagrupament difícil (4 anys sense veure's amb el pare)	Per estudiar, necessitats econòmiques i per millorar el nivell de vida	Lloguer	Pare: delineant (Escola del treball) Mare: graduat escolar a Barcelona	Pare a la construcció. Mare mestressa de casa	Barri Raval Ciutat Vella	Tota la família excepte un germà té la nacionalitat espanyola	Han canviat moltes coses però mantenen els mateixos principis culturals i religiosos. Tota la família està molt adaptada	Família molt atenta del que passa al Marroc. Tenen família i les arrels estan allà. Encara envien diners a la família. Cada any els pares van per vacances (2 o 3 vegades per any). Als fills/es els hi costa	Tenen la idea que tornaran, encara que es senten molt d'aquí	Sentiments positius	Es relacionen amb tothom. El pare té amics catalans i espanyols. Pocs marroquins. Els germans tenen amics de tot arreu, però més catalans
KATY	Perú	Mare, 1 filla i 2 fills (pares separats)	Migració inicial del pare, que tenia amics. Als dos anys ve la mare i després la filla. Els fills han nascut a Barcelona. Separació posterior dels pares. Sentiments d'enyorança per deixar la filla.	Perquè el futur a Perú no estava clar	Propietat (la mare té 2 pisos de compra)	Mare: Batxillerat i Auxiliari de geriatría a Perú i turisme a Barcelona. Pare: cicle formatiu d'administració	La mare treballa a una empresa de serveis d'hoteleria. Pare: empresari (pintura)	Barri de Glòries Sant Martí de Provençals	Tota la família té nacionalitat. El pare està amb permís de residència. Altres familiars tenen la nacionalitat	Han canviat moltes coses, sobre tot en la mare: valors de la societat, idea de les relacions de parella (masclisme). Celebren totes les festes de Catalunya, els menjars... El pare ha canviat menys	La mare està desvinculada del país però envia diners a la família. El pare envia diners i intenta viatjar cada 2 anys. Els fills també han viatjat en alguna ocasió. Amb els anys ha arribat família, que viu a Barcelona	El pitjor va ser deixar la filla durant 1 any. Han trobat a faltar l'afecte en les relacions humanes. El pare vol tornar, la mare no	Estan molt acostumats a viure a Barcelona. Celebren les festes i estan ben adaptats i vinculats	La mare té poques relacions i són autòctons. El pare té més amics del Perú que autòctons
RAJAE	Marroc	Pares, 3 filles i 1 fill	Migració inicial del pare i reagrupament posterior de la mare i la filla de mesos.	Per raons econòmiques, trobar feina, pis...	Propietat	Sense estudis	Pare a la construcció. Mare treball al servei domèstic	Barri Raval Ciutat Vella	Tota la família té nacionalitat.	Han canviat la manera d'actuar amb les filles. Ara més permisius. Tenen molta capacitat d'adaptació. Quan viatgen al Marroc són més marroquins i quan estan aquí, pensen i actuen més d'aquí	Han viatjat algunes vegades. Són bastant crítics amb el sistema social del Marroc, sobre tot amb la pobresa, la manca de llibertat...	No dol. El pare es va sentir molt ben acollit, encara que no coneixia ningú. Pena per deixar els pares i preocupació per si els passava quelcom dolent. Potser tornaran però els fills no	Estan molt bé. Contents. Tot molt positiu. Ben adaptats	Els amics dels pares són del Marroc i del barri. Els amics dels fills tots són catalans
HASSAN (1)	Marroc	Pares, 6 filles i 3 fills	Migració inicial de la mare que tenia família a Mataró (és filla de mare espanyola). Als tres anys fa venir alguns fills per estudiar. Altres fills es queden al Marroc amb el pare. El pare va esperar la jubilació per deixar Marroc (funcionari de l'estat)	Millorar la vida dels fills	Propietat	Pare: estudis de llengua Mare: secundària obligatòria	Pare: jubilat Mare: cuinera a Càrites (ha fet treballs diversos)	Ciutat Meridiana Nou Barris	Tota la família té nacionalitat.	El pare ha canviat poc. Ha viscut fins jubilar-se al Marroc. La mare ha canviat més, sobre tot en la forma de pensar.	Porten Marroc al cor, és el seu país. Són crítics amb el govern. Celebren totes les tradicions.	La mare va viure malament deixar els fills. No sentiments de desàrtament ni traïció	Bona impressió. Es senten bastant ben acollits i adaptats encara que hi ha xoc cultural en alguns aspectes	Els pares es relacionen amb veïns que són catalans, andalusos, etc. També amb marroquins. El pare va a la mesquita i allà es relaciona. Els germans tenen amics marroquins
FATIHA	Marroc	Pares, 2 filles i 1 fill	Primer va venir el pare per acabar estudis però es posà a treballar. No tenia ni amics ni família. Després va portar la dona i la filla gran	Per estudiar i treballar	Lloguer	El pare no va acabar el batxillerat i la mare no té estudis	Pare: polidor de mobles Mare: treball domèstic	Barri Raval Ciutat Vella	Pare amb nacionalitat. Mare amb comunitària i fills amb nacionalitat	Els pares ja venien amb algunes pautes occidentals. Han canviat el menjar, els horaris.	La mare enviar diners a l'àvia. La mare és practicant i el pare no	El pare ho va viure bé. La migració li va permetre sortir d'una família amb problemes. La mare va viure pitjor deixar la família i la terra. Encara troba a faltar la família. No retorn	Han après a adaptar-se	Del Marroc i autòctons
BILAL	Marroc	Mare, 1 filla i 1 fill (pares separats) pare amb nova parella, marroquina	Ja coneixien Espanya com turistes i van decidir venir a provar sort. L'arribada no va ser molt difícil encara que van passar "de tot"	Estaven bé al Marroc, per tenir un millor benestar	Pis de la mare de compra	Nivell mitjà d'estudis	Mare: treball domèstic Pare: empresari (locutor)	Sants - Montjuïc	Menys el pare, tots tenen la nacionalitat	Han canviat els horaris, el menjar, en general els hàbits. Els pares són religiosos i mantenen les tradicions	Els pares mantenen relació amb els seus germans. No envien diners. Tenen sentiments positius i d'enyorança	La mare sempre ha tingut sentiments de pèrdua. No han tingut sensació d'estar entre dos mons. Possible retorn de la mare, més difícil del pare	S'han adaptat però hi ha coses que els xoquen. "Els hi costa que la meua parella no sigui marroquina"	Els pares es relacionen amb tothom
YUNUS	Marroc	Pares, 1 filla i 3 fills	Migració del pare, després de la mare i, finalment, dels fills però esglaiadament. Situació difícil del pare, amb condicions inicials molt precàries, però ajut autòctons	Per les condicions de vida al Marroc. Viure millor, enviar diners a la família i ajudar	Lloguer	No van completar la secundària	Pare: treballa a Càrites Mare mestressa de casa	Sant Andreu	Permis de residència. El pare està pendent de la nacionalitat	Mantenen molt la cultura i tradicions del Marroc. Poca aculturació en destí	No queda família al Marroc. Pocs vincles, solament els efectius amb el país. Són molt crítics amb la situació social: democràcia falsa	Els temps més difícils van ser els inicials, quan la família estava separada. Principalment el pare, ho va viure pitjor. Tenen sentiment de nostàlgia. Mite del retorn present	El pare veu a tothom com les persones que el van ajudar a l'arribada. Sentiments positius	Relacions amb familiars i poc més

Taula nº 27: Comparatiu de les famílies i els processos migratoris familiars

NÀDIA	Marroc	Pares, 2 fills i 3 fills	Migració inicial del pare. No xarxes migratòries ni família. Reagrupació familiar posterior	Per poder treballar i tenir els fills ben vestits i menjats	Lloguer a Barcelona Casa de propietat a Tortosa	Sense estudis	Pare: construcció Mare: mestressa de casa	Barri de la Ribera Ciutat Vella	Tota la família amb nacionalitat excepte Nàdia que està pendent d'obtenir-la	Han canviat. Gastronomia, vestit, visió política. Mantenen les tradicions de l'Islam. Sentiment d'estar entre dos móns	Envien diners a l'àvia. Sempre recorden la terra però no sembla que vulguin retornar	Més difícil per la mare que va deixar pares i germans als Marroc. Sempre recorden la terra però no sembla que vulguin retornar	Adaptació amb una barreja de xoc cultural. Adaptació lenta dels pares marroquí	Els pares tenen amics d'aquí i d'allà. No tenen problemes de relació. Les parelles dels fills/es són d'origen marroquí
-------	--------	--------------------------	---	---	--	---------------	--	------------------------------------	--	--	--	--	--	--

Taula nº 27: Comparatiu de les famílies i els processos migratoris familiars

NOM	DADES FAMILIARS				DADES SOCIO-DEMOGRÀFIQUES					DADES SOCIO-CULTURALS				
	ORIGEN	NUCLI FAMILIAR	ARRIBADA I ASSENTAMENT	CAUSA MIGRACIÓ	HABIT	ESTUDIS PARES	TREBALL PARES	DISTRICTE	SITUACIÓ JURÍDICA FAMILIAR	ACULTURACIÓ	VINCULACIÓ ORIGEN	DOL MIGRATORI	SENTIMENTS SOC. DESTÍ	XARXES SOCIALS
NAJAT	Marroc	Pares, 1 fill i 4 filles	El pare va arribar amb contracte de treball que li va fer un empresari català al Marroc. Després va venir la mare. Els fills van néixer en destí	Millorar econòmicament i donar un futur millor als fills	Propietat	Graduat escolar a l'escola d'adults (pare i mare). La mare ha fet auxilar de clínica	Pare: construcció Mare: mestressa de casa fins que els fills han estat adults. Treballa a residència geriàtrica	Ciutat Meridiana Nou Barris	Tota la família amb nacionalitat	Han canviat el menjar. Sentiment d'estar entre dos móns, sobre tot per les diferències amb els fills/es	Envien diners a l'àvia materna. Vinculació afectiva	Dificultats per la mare al reagrupar-se. Estava sola. No es relacionava. El pare volia retornar quan jubilat. Ara que ho és, no retorna	Bona adaptació de tota la família. Sentiments positius sempre. "Europa és el Sol. Marroc la foscor"	De tot arreu. Catalans de fa molt anys. El pare sempre diu que té més bons amics de Barcelona que del Marroc. Els germans tenen amics de tot arreu.
LAYLA (1)	Marroc	Pares, 2 filles i 2 fills	El pare va arribar com turista. Era empresari i volia provar sort a Espanya. Inicis difícils i d'angoixa. (volia retornar). 8 anys de separació familiar. Després reagrupament de dona i fills	Per treballar i viure millor, per major llibertat, millorar futur dels fills	Propietat	Pare: llengües (inacabats) Mare: batxillerat	Pare: treball empresa de maquinària Mare: mestressa de casa	Sants - Montjuïc	Tota la família té la nacionalitat excepte les dues filles que estan pendents d'obtenir-la	Més liberals (ja ho eren), menjar... s'han aculturat força. Un cert sentiment d'estar entre dos móns, ni aquí ni allà	Cada estiu tornen per vacances. Viaja tota la família. Envien diners quan és alguna festa. Vinculació afectiva. Crítics amb origen per la pobresa	Dificultats del pare. Molt anys sense la família. Sentiments de fracàs. Sentiments de separació. Dificultats de relació per la mare (no llengua). No està clar que retorni, potser passin temporades	Sentiments molt positius. Molt ben adaptats a la societat. Molt conformes	Pares: amics del Marroc i d'aquí. Tots els amics dels germans són catalans de l'escola
MERCEDES	Perú	Mare i àvia. Hi ha una filla gran independent. El pare té nova parella i una filla petita	Migració inicial del pare. Família: avi patern amb migració anterior. Reagrupació familiar posterior. Ajut de la família ja establerta	Per un futur millor	Propietat	Pare: mecànica Mare: perruqueria	Pare: cuidador de persones de la tercera edat Mare: perruquera	Barri de la Ribera Ciutat Vella	Nacionalitat tota la família	Han canviat una mica amb el pensament. Sentiment d'estar entre dos móns	La mare ha viatjat recentment. Ha portat la seva mare a Barcelona. Manté vinculació afectiva, allà queda molta família. Crítica i realista amb la situació del país, decepcionada...	Dol migratori inicial de la mare per deixar la família. Sentir-se sola. La mare vol retornar	La mare està contenta d'haver vingut. S'ha acabat adaptant, amb els anys	Els amics de la mare són del Perú. No té amics d'aquí. La germana es relaciona amb tothom
LILIAN	Perú	Pares, 1 fill i 1 filla	Migració inicial de la mare. Tenia unes cosines a Barcelona. Reagrupament familiar de marit i fills als 3 anys. Dificultats de la mare per superar els 3 anys de separació.	Per problemes econòmics de la família	Propietat	Pare: física i química (professor universitat) Gericultor (Barcelona) treball social Mare:	Pare: treball a residència geriàtrica Mare: treball domèstic	Zona Franca Sants - Montjuïc	Doble nacionalitat	Són més oberts. Han canviat la mentalitat. El pare està més vinculat a la cultura de Perú, sensació d'estar entre dos móns	Cada any viatja algun membre de la família. Queda família i es connecten per Internet. No envien diners. S'han refredat una mica els sentiments de vinculació amb la terra	Dol migratori de la mare, mai ho va manifestar a la família. El pare diu que vol retornar	Al principi es sentien estranys però ara estan ben adaptats	Els amics dels pares són majoritàriament d'aquí. Els amics del germà també
DOLORES	Perú	Mare, 1 fill i 2 filles (pares separats)	Migració iniciada pel pare que ja tenia família a Barcelona (pare i germà). Reagrupament posterior de dona i fills. No problemes inicials del pare (tenia família) i sí més dificultats de la mare que no en tenia. Sentiments de pèrdua i aïllament	Vida millor pels fills	Propietat	Pare: mecànica hidràulica secundària Mare:	Pare: empresari: bar, locutori, forn Mare: treball domèstic	Marina Sant Martí de Provençals	Nacionalitat tota la família	El pare ha canviat poc, "molt tancat". La mare té mentalitat més oberta (els fills adolescents l'han obligat) Han adaptat el menjar. La mare té mentalitat més occidental	Queda família de la mare.	Dol migratori de la mare. Sentiments de pèrdua agreujats quan va morir l'àvia materna.	Bona adaptació de la mare. El pare s'ha quedat en xoc cultural	No fan gaire vida social. El pare es relaciona amb tothom. La mare es relaciona amb la família
PAULINA	Equador	Mare, 2 fills i 2 filles (pare mort)	Migració iniciada per la mare. Després reagrupament esglaiat dels fills i filles	Dificultats econòmiques a la mort del pare	Lloguer	Primària	Mare: té una botiga de queviures	Collblanc Les Corts	Permis de residència permanent i permís de treball tota la família menys el fill petit que no té permís de treball	Poca aculturació de la mare. Més flexible amb els horaris. Mare catòlica "no beata". Sentiments d'estar entre dos móns diferents. Aquí molt estressat amb el treball...	Mantenen comunicació amb els avis materns i amb la família del pare	El més difícil va ser la separació dels fills i filles. Enyorances per la terra, la família, el menjar, la gent, les festes	Adaptació progressiva. Sentiments positius	La mare no té problemes per fer amics de tot arreu. Els germans també tenen amics de tot arreu
JUAN PABLO	Equador	Pares, 1 filla i 2 fills. Les parelles dels fills i 1 neta de 7 anys	Migració inicial de la mare. "A l'aventura". No coneixia ningú, excepte una amiga que la va ajudar. Molt difícil la separació familiar. Reagrupació familiar de pare i fills. Va ser favorable per tots, encara que al principi va costar l'adaptació	Per millorar el nivell de vida. Molt difícil subsistir a Equador.	Lloguer. Busquen pis de compra a les rodalies de Barcelona	Secundària	Pare: treballa a una empresa de cartó Mare: treballa a una empresa de neteja	Sagrera Sant Martí de Provençals	Permis de residència i treball. Sol·licitada la nacionalitat	Han incorporat aspectes de la dieta, posicionament ideològic (respecte a temes polítics), rols de gènere (més crítics amb el masculisme)	Mantenen relació amb la família. Parlen per telèfon. Quan ho necessiten, envien diners per ajudar-los. Han viatjat alguna vegada	La mare va viure molt malament la separació familiar. Enyorances de la terra, però poc a poc es van refredant	Adaptats a la vida de Barcelona. Quan van de vacances, s'enyoren de Barcelona. Els hi agrada molt viure aquí. Vida més tranquil·la i millor	Bastants amics d'Equador, del barri on viuen. El pare fa esport al barri i té amics d'aquí. Els germans també tenen amics de tot arreu.
YOUSSEF	Marroc	Pares, 3 fills i 1 filla	Migració inicial del pare a Holanda i després a Barcelona. Volia treballar per donar educació als fills. Moltes dificultats del pare per pocs diners. Reagrupament de mare i fills. Coneixien alguna persona de Larache.	Per la situació econòmica, política i social. Sobre tot per la pobresa	Propietat. Els pares viuen a Badalona en pis de compra	Primaris sense tenir el graduat escolar	Pare: treballa a magatzem, productes de bany i perfumeria. Mare: mestressa de casa. Ha estat anys fent treball domèstic	Barri d'Artigues Badalona	Nacionalitat tota la família	S'han aculturat amb el menjar, pensament (més oberts que altres famílies)...	Viatgen regularment al Marroc. Tenen sensació de frustració per la situació social i política. Darrerament han fet un apropament cultural. Són més religiosos practicants. Sempre han enviat diners a la família, encara que anessin justos, econòmicament.	El pitjor va ser la separació familiar, quan el pare estava sol a Barcelona. També la separació de la família extensa en el moment del reagrupament. Al principi tenien la idea de retornar (fer-se una casa) però ara veuen que no tornaran.	Tenen sentiments ambivalents. "Estan bé però, encara que estan adaptats, no estan en la dinàmica..."	Els amics dels pares són del Marroc. Els amics dels germans són catalans i de tot arreu.
LAYLA (2)	Marroc	Pares, 2 filles i 1 fill	El pare va venir a treballar i estudiar quan era molt jove. Es va instal·lar amb una tieta. Després es va casar i va reagrupar la dona	Per treballar i estudiar	Propietat	Pare: filologia àrab Mare: F.P. perruqueria	Pare: funcionari al consolat del Marroc a Barcelona Mare: professora de francès	Eixample	Nacionalitat tota la família	Són molt tolerants. S'han acostumat molt a la manera de pensar occidental. En tot.	Viatgen cada any 1 o 2 vegades al Marroc. Tenen família i casa pròpia. No envien diners perquè la família no ho necessita. Els sentiments vers Marroc no han canviat	Sobre tot nostàlgia. Han trobat a faltar la família. Pensen que tornaran.	Estan adaptats, conformes amb la vida que fan i tenen sentiments positius. Amb els anys s'han sentit més d'aquí	Els pares tenen amics de tot arreu. Catalans, algerians, marroquins, francesos, anglesos. Els germans també
HASSAN (2)	Marroc	Pares, 4 filles i 3 fills. Les filles grans estan casades i viuen independents	El pare va venir a treballar aprofitant una oferta de passaports. Els inicis van ser molt difícils. Va treballar a Olot, Vic, Manlleu. Tenia un amic que el va ajudar. Quan va venir a Barcelona es va establir i va iniciar els tràmits per reagrupar la família.	Per treballar. Per treure la família del poble on no hi havia futur, no es podia estudiar... Un poble molt pobre	Propietat	No havien estudiat res al Marroc. A Barcelona van anar a l'escola d'adults per aprendre a llegir i escriure	Pare: construcció. Treballa pel seu compte Mare: mestressa de casa	Barri Besós Sant Martí de Provençals	Permis de residència permanent i treball. El pare fa 2 anys que ha sol·licitat la nacionalitat	Han adaptat moltes coses, encara que mantenen molt les tradicions i costums del Marroc. Els fills i filles s'han adaptat i aculturat rapidísim. Tota la família és practicant i mantenen les tradicions	Mantenen relació afectiva amb el Marroc. Cada any viatja algú per visitar la família. Solament envien diners quan ho necessiten. Tota la família pensa que tornarà al Marroc encara que sigui per enterrar-se. Volen comprar una casa	Va costar deixar el poble, a nivell afectiu. "Deixar la família, la terra, els paisatges, els arbres... el poble on has nascut"	Adaptats. Sensació de què va ser fàcil i ràpid per als fills. Va costar més pels pares. Tota la família està molt contenta que el pare decidís venir a Barcelona	La mare té amigues marroquines i el pare, pel treball, pakistanesos i espanyols. Els germans tenen amics de tot arreu
VANESSA	Filipines	Pares, 1 filla i 1 fill	Migració de la mare. Xarxes migratòries: grup filipí petit, suport i ajut. Després va venir el pare	Per treballar i ajudar a la família d'allà	Lloguer	Pare: Secundària i batxillerat Mare: Universitat	Pare: cap de cuina d'un restaurant japonès Mare: treball domèstic	Eixample	Nacionalitat tota la família	S'adaptat al menjar. En moltes coses continuen pensant com a Filipines. La mare és molt religiosa	Parlen per telèfon amb la família. Han viatjat cada 3 o 4 anys per vacances	Molt malament al principi per deixar la família. És el que costa més.	S'han adaptat però hi ha coses que els xoquen. Els pares diuen que estan molt bé.	Més filipines que espanyols. El germà té més amics autòctons
CARLOS	Xile	Mare i fill	Migració dels pares per un problema de salut del fill. Ja hi havia l'àvia materna i els germans de la mare. Als pocs mesos d'arribar, el pare va marxar i no han tornat a tenir relació	Per millorar la salut del fill	Lloguer	Mare: Infermeria (títol no homologat)	Mare: auxiliar de clínica	Sant Andreu	Nacionalitat tota la família	Ha canviat la mentalitat (allà més submisses). La mare es manté fidel a les arrels.	La mare solament té relació amb una amiga que resta a Xile.	La mare va viure la migració com un trauma. D'alguna manera el trauma li ha afectat la seva vida. Té el sentiment d'estar entre dos móns molt diferents.	Per la mare va ser un xoc cultural amb posterior adaptació (adaptació mínima). "Està en una situació de neutralitat (amb un cert despreci)"	Amigues del treball, autòctones. No relació amb "nova immigració"
GABRIEL	Colòmbia	Pares i 2 fills	Migració del pare per amenaces i risc de represàlies. Va sol·licitar asil polític. Era sindicalista. El van acollir a una entitat religiosa. Reagrupament de la família al poc temps.	Per motius polítics	Propietat (2 pisos continus)	Pare: Ha estudiat dret a Barcelona Mare: Administració d'empreses (inacabats a Colòmbia)	Pare: despatx d'advocats Mare: regenta un bar	Nou Barris	Nacionalitat tota la família	S'han adaptat en moltes coses al ritme de la societat.	Queda família a Colòmbia i han viatjat en alguna (poques) ocasió per visitar-la. No sentiment d'estar entre dos móns. No tantes diferències.	El pitjor va ser deixar la família en les circumstàncies polítiques del país.	Bona adaptació. Sensació de què s'han obert moltes portes i han estat ben acollits	Els amics dels pares són tots autòctons. El germà té amics de l'institut que són de tots els països: peruans, equatorians, brasilers, catalans...
VIRGINIA	Equador	Pares, 2 filles i 1 fill Hi ha 5 germans/es a Equador i Madrid	Migració de la mare per problemes del pare, ja que tanca l'empresa on treballa. A l'any arriba el marit i, esglaiadament, els fills i filles. Tota la família va viure malament la separació	Per solucionar la situació econòmica	Lloguer	Pare i mare: Primària i secundària	Pare: treballa al port Mare: a una empresa de neteja	Barri Raval Ciutat Vella	Permis de residència i treball.	Sobre tot en la manera de pensar, en relació al treball, les relacions de gènere...	A Equador hi viu una filla amb la seva família de procreació. També l'àvia paterna i germanes de la mare. Els pares han viatjat 2 vegades en 6 anys. Envien diners sempre que poden. Han canviat els sentiments. Ara són més crítics amb la situació social i política del país.	El més difícil va ser la separació familiar. La mare va estar molt trista durant els primers mesos. Problemes per no tenir la situació jurídica resolta. Molta angoixa. Sentiments de pèrdua que perduren. Sensació d'estar entre dos móns.	Adaptació lenta i bona. Sentiments positius. Tenien aspiracions de millorar	Els amics dels pares són de l'Equador i autòctons, del barri i del treball. Amics dels germans, de tot arreu

Taula nº 27: Comparatiu de les famílies i els processos migratoris familiars

CÉSAR	Equador	Mare, 2 fills i 1 filla. La mare era vídua i va tenir una relació a Barcelona. El fill petit és d'aquesta relació, ha nascut a Barcelona	Migració de la mare després de la mort del pare. Tres anys separada dels fills que van quedar a Equador amb els avis. Després els va portar a Barcelona	Millorar la situació econòmica	Lloguer	Mare: Treball social	Mare: Treballa en una organització d'immigrants d'Equador	Nou Barris	Mare: nacionalitat. Germana amb permís de residència. Germà petit amb nacionalitat	Han canviat en les expressions. Poques coses han canviat en la mare. Se segueix igual en la seva manera de viure, treballar, tenir cura dels fills...	Els sentiments no han canviat però tota la família és crítica amb la pobresa i les condicions de vida a Equador. Tenen l'esperança que algun dia canviará	A la mare se li va fer molt dur la separació de tres anys dels fills. Pensa que algun dia retornará a Equador	Bona adaptació. Sentiments molt positius i d'agraïment. La mare sent que és la seva segona llar i pàtria	La mare té molts amics de tot arreu. Els amics de la germana són, la majoria, d'Equador
-------	---------	--	---	--------------------------------	---------	----------------------	---	------------	--	---	---	---	--	---

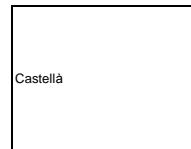
Taula nº 27: Comparatiu de les famílies i els processos migratoris familiars

LENGUA FAMILIAR
Bereber a casa. Germans castellà i català. Pare català, castellà, francès i bereber. Mare poc castellà
Castellà i català les germanes
Castellà
Àrab i castellà amb els amics
Àrab i castellà amb els amics
Àrab i castellà amb els amics
Urdú en l'àmbit familiar. Entre els germans castellà i català
Urdú en l'àmbit familiar. Entre els germans castellà i català
Entre els pares parlen amazí. Entre pares i fills amazí. Entre els germans castellà o català
Castellà i alguna vegada català entre els germans
Amb els pares castellà i àrab. Entre els germans castellà
A casa parlen àrab amb els pares, castellà entre els germans
Castellà i àrab
Castellà
Amb els pares parlen àrab. Entre els germans castellà

Berber a casa, com llengua
materna. Amb germans
castellà. Mare poc castellà

Taula nº 27: Comparatiu de les famílies i els processos migratoris familiars

LLENGUA FAMILIAR
Barreja d'àrab, castellà i català
Castellà i àrab. Parlen francès
Castellà a casa
Castellà a casa
Castellà a casa
Castellà a casa
Castellà a casa
Castellà a casa. La neboda els parla i ensenya el català
Castellà i àrab
Àrab i bereber, perquè el català i el castellà ja ho parlen amb els amics i a l'escola. Per no perdre la llengua materna
Amb els pares bereber i entre els germans castellà i bereber
Castellà
Castellà
Castellà
Castellà

Taula nº 28: Comparativa dels nois i noies entrevistats

NOM	DADES PERSONALS				DADES SOCIO-DEMOGRÀFIQUES					DADES SOCIO-CULTURALS				
	EDAT	LLOC NAIXEM	PARELLA I EMANCIPACIÓ	ANYS RESI	FORMACIÓ	TREBALL	XARXES SOCIALS	IDEOLOGIA	SIT. JURIDICA	DISCRIMINACIÓ	DEFINICIÓ IDENTITAT	LLENGUA	IDENTIFICACIONS	
FÀTIMA	20	Marroc (Alhucemas)	No parella Viu amb els pares i germans	19	Universitària (en curs)	Forn-cafeteria Zoo Administrativa Atenció Primària	Majoria d'amics de l'Institut no marroquins i alguna noia d'origen marroquí	Esquerres. treballadora	Classe	Està tramitant la nacionalitat espanyola i vol conservar la marroquina	Desiguat d'oportunitats. Discriminació laboral Discriminació per la imatge La tracten com immigrada	Catalana / musulmana. Més bereber que marroquí. Intenta fer un equilibri, és més d'aquí. Vol que la vegin com una persona	Castellà i català amb amics Bereber amb la família	Llengua catalana (9), Barça (10), Catalunya (10) No s'identifica amb coètnics recent arribats. Solament amb antics
MARIA	21	Barcelona	No parella Viu amb els pares i germanes	21	Secundària, Batxillerat i F.P. Grau Superior Turisme (en curs)	Treballs d'hostesa	Amics de l'Institut, de tot arreu: espanyols, africans, cubans...	Esquerres. treballadora i classe estudiant	Classe	Nacionalitat	Pei color de la pell ha patit agressions físiques, li han dit de tot.	És cubano / catalana però molt catalana perquè sempre ha anat a escoles catalanes.	Castellà i català les germanes	S'identifica amb tot de Catalunya. M'emocio, ho viu!... També amb la cultura cubana de la seva mare
ABEL	21	Perú (Lima)	No parella Viu amb els pares i germana	12	Universitària (en curs)	No treball	Tots els amics són autòctons. No té amics de fora, solament 1 peruà recent conegut.	Centre. Nacionalista treballadora	Classe	Doble nacionalitat	No problemes de discriminació. Considera que la societat jerarquitzada als col·lectius	Entremig. No es sent ni català ni peruà però la seva cultura és d'aquí. El cos d'allà i la cultura d'aquí.	Castellà i català	S'identifica més amb Espanya que Catalunya. No s'identifica especialment amb ningú, ni d'aquí ni d'allà.
FARID	17	Marroc	No parella Viu amb els pares i germans	6	F.P. Grau mitjà electromecànica (en curs)	No treball	De l'Institut, del barri, del Casal del barri. De tot arreu, però més marroquins	Centre no nacionalista. Classe treballadora.		Permis de residència	Mai s'ha sentit discriminat. A vegades la gent el mira malament	Marroquí i una mica català però poc	Castellà i àrab, una mica català però poc	Poca identificació amb elements identitaris. Identificació amb coètnics
MADIHA	18	Marroc (Casablanca)	No parella Viu amb els pares i germans	5	2º de Batxillerat tecnològic (en curs)	A l'estiu ajuda als oncles en el restaurant de la seva propietat. Durant el curs no treballa	De l'Institut, del barri, del Casal del barri. De tot arreu, però més marroquins	Esquerres. Classe mitja assalariada		Permis de residència sense treball	Es sent ben tractada, no s'ha sentit discriminada. "Alguna vegada sentís allò de mora"...	70% marroquina i 30% espanyola... Creu que ser espanyol i català és diferent. "Potser marroquina i catalana"	Amb els amics àrab i castellà i a vegades català	Català (5), senyera (6), Barça (10), Catalunya (6), castellà (5), Espanya (7)... Identificació amb coètnics per idioma, mentalitat...
SALMA	18	Marroc (Rabat)	Viu amb els pares i germans. Parella d'origen marroquí, nascut a Barcelona	6	ESO F.P. Grau mitjà administració (en curs)	Ha treballat a molts llocs sense contracte: fruiteria, cafeteria, forn, restaurant, bar	De l'Institut, del barri, del Casal del barri. De tot arreu, però més marroquins.	Centre no nacionalista. Classe treballadora.		Permis de residència sense treball	S'ha sentit ben tractada com tothom. A l'escola, als treballs. "He tingut molta sort als treballs, ha sigut genial"	Mig-mig. Es sent al mig. Més d'aquí que d'allà. Més espanyola que catalana	Parla una mica de tot. Castellà, àrab... poc català	Català (8), senyera (7), Barça (no), Catalunya (10), castellà (10), Espanya (10)... Identificació amb coètnics ambivalent
SAID	21	Pakistan	No parella Viu amb els pares i germana	11	Fins 4art ESO	Al restaurant familiar	Tots són catalans, de l'Institut	Esquerres. mitja propietària	Classe	Permis de residència, pendent de la nacionalitat ja tramitada	Ha tingut les mateixes oportunitats. Mai s'ha sentit discriminat. "Potser a vegades m'han dit moro però molt poc, mai la gent jove"	Més català. 70% català i 30% musulmà. Pakistanès molt poc, ni espanyol	Català i castellà amb els amics, i de tot a casa	Català (8), senyera (7-8), Barça (10), Catalunya (10), castellà (10), Espanya (6)... Cap identificació amb coètnics
AZIZ	19	Pakistan	No parella Viu amb els pares i germana	11	Batxillerat F.P. Grau Superior Electrònica (en curs)	Al restaurant familiar	Més catalans que d'altres països	Centre esquerra Classe mitja assalariada		Permis de residència, pendent de la nacionalitat ja tramitada	No problemes de discriminació. Molt ben tractat. Considera que la societat jerarquitzada als col·lectius	Musulmà al 100%. Català 50% i pakistanès 50%. No és practicant però es sent musulmà	Català i castellà amb els amics, i de tot a casa	Català (9), senyera (8), Barça (10), Catalunya (8-9), castellà (8), Espanya (5)... No identificació amb coètnics, els veu diferents
OMAR	27	Marroc (Nador)	Independitzat, viu amb la parella. Parella marroquina, sense preferències	17	Batxillerat (no acabat) FP grau mitjà Automoció Universitat (en curs)	Entitat que treballa amb persones immigrades. Està preparant la seva pròpia empresa	De tot arreu. D'Amèrica llatina, Europa, Àfrica. Xarxes socials molt àmplies pel treball a l'entitat.	Esquerres. classe mitja i treballadora	Entre	Nacionalitat	Discriminació jurídica per no tenir permís de treball. Considera que es discrimina per origen i que s'estableixen jerarquies respecte als diferents col·lectius	Fill del Marroc, adoptat per Espanya i amb sentiment català.	Català i castellà amb els amics, i de tot a casa	Català (10), senyera (no), Barça (10), Catalunya (9), castellà (8), Espanya (7)... S'identifica amb tothom
KATY	20	Perú (Trujillo)	Viu amb la mare i els germans. No parella. Prefereix parella autòctona (pel masculisme)	14	Universitat (en curs)	Cangur a hotel, cambrera, promotora centre comercial, auxiliar d'infermeria (a temporades)	Tots autòctons, companys d'escola i institut.	Esquerres. treballadora	Classe	Nacionalitat espanyola, amb renúncia a la peruana	Es sent ben tractada, no s'ha sentit discriminada. Considera que es discrimina per origen i que els col·lectius en pitjor situació són marroquins i pakistanesos.	Catalana / peruana, però es sent més d'aquí que d'allà	A casa castellà i amb els amics català	Català (9), senyera (7), Barça (10), Catalunya (9), castellà (9), Espanya (8)... S'identifica amb els coètnics amb anys de residència, amb els recent arribats no
RAJAE	23	Marroc (Nord)	Viu amb els pares i germans. Parella de Tunísia, sense preferències	23	Universitat (en curs)	Caps de setmana de caixa i menjadors escolars durant la setmana	De tot arreu: Internacionals Especialment catalans.	Esquerres. mitja assalariada	Classe	Nacionalitat	No ha tingut problemes. Sensació d'haver tingut les mateixes oportunitats. Creu que la societat discrimina i jerarquitzada als col·lectius d'immigrants	Cultura catalana, grup ètnic àrab	Amb els amics castellà i català	Català (6), senyera (4), Catalunya (8), castellà (10, és la llengua en què pensa), Espanya (no s'identifica)... S'identifica amb les noies estudiants
HASSAN (1)	23	Marroc (Larache)	Viu amb els pares i els germans no independitzats. Preferència per parella del mateix origen, per evitar problemes.	11	F.P. grau superior d'electricitat (en curs). Ha deixat 2 vegades la Universitat	Treball com administratiu amb contracte indefinit	De tot arreu: filipins, catalans, marroquins, sudamericans...	Esquerres. Classe treballadora		Nacionalitat	No discriminat, però ha viscut alguna situació negativa. Creu que es discrimina per ignorància i confusió	Marroquí 100%. Musulmà també.	Castellà amb els amics i poc català	Català (10), senyera (5), Barça (10), Catalunya (7), castellà (7), Espanya (3)... S'identifica amb alguns coètnics.
FATIHA	27	Barcelona	Viu amb els pares i germans. Prefereix que la parella sigui marroquina per la religió, però no li importa l'origen	27	Secundària i F.P. Grau Mitjà d'administrativa	Treballa d'administrativa	Últimament molts del Marroc però en té molts d'autòctons.	Esquerres. treballadora	Classe	Nacionalitat	Molts sentiments de discriminació. A l'escola pels nens i nenes. Al treball pels companys	Marroquí primer i després catalana. No espanyola	Català i castellà amb els amics	Català (8), senyera (7), Barça (7), Catalunya (8), castellà (6), Espanya (7)... S'identifica amb coètnics. Els veu com ella
BILAL	24	Barcelona	S'ha independitzat. Viu amb la parella. Parella autòctona. Indiferent l'elecció de parella però li costaria si fos marroquina	24	Fins primer de batxillerat. FP grau mitjà administratiu. Vol preparar majors de 25 anys per fer l'accés a la universitat	Treballa de vigilant de seguretat	De tot arreu. El que menys marroquins.	Esquerres. treballadora	Classe	Nacionalitat	S'ha sentit discriminat moltes vegades. Considera que es jerarquitzada a les persones immigrades segons el moment i context	Català / marroquí. Nació catalana i a vegades espanyola, cultura occidental, grup ètnic catalans	Normalment en castellà i a vegades català	Català (7), senyera (9), Barça (10), Catalunya (8), castellà (8), Espanya (7)... No s'identifica amb coètnics. Li costa sentir-se com ells
YUNUS	22	Marroc (Tànger)	Viu amb els pares	13	ESO i F.P. grau mitjà	Taller de mecànica	Espanyols la majoria	Esquerres. mitja assalariada	Classe	Permis residència. Actualment té problemes per renovar el permís	Discriminat buscant treball, per l'origen	Hispano / marroquí. Més hispà que marroquí. Més àrab que occidental	Castellà amb els amics i poc català	Català (3-4), senyera (poc), Barça (poc), Catalunya (7), castellà (10), Espanya (7)... No s'identifica amb coètnics. Li costa identificar-se amb la mentalitat
NADIA	26	Marroc (Nador)	Viu amb els pares. No té parella. Prefereix parella marroquina per evitar conflictes familiars	20	BUP Inacabat Curs de Mediació intercultural	Atur (ha fet diversos treballs)	Catalans.	Posició ideològica sense concretar. Classe mitja treballadora		Pendent obtenir la nacionalitat (ja tramitada)	Mai s'ha sentit discriminada	Mig-mig. Musulmana / espanyola. "Sóc musulmana i marroquina (és el mateix)"	Castellà més que el català (molta gent se li dirigeix en castellà)	Català (6), senyera (3), Barça (5), Catalunya (5), castellà (10), Espanya (10)... S'identifica amb coètnics perquè provenen del mateix país

Taula nº 28: Comparativa dels nois i noies entrevistats

NOM	DADES PERSONALS				DADES SOCIO-DEMOGRÀFIQUES					DADES SOCIO-CULTURALS				
	EDAT	LLOC NAIXEM	PARELLA I EMANCIPACIÓ	ANYS RESI	FORMACIÓ	TREBALL	XARXES SOCIALS	IDEOLOGIA	SIT. JURIDICA	DISCRIMINACIÓ	DEFINICIÓ IDENTITAT	LLENGUA	IDENTIFICACIONS	
NAJAT	28	Barcelona	Viu amb les pares i germans no independitzats. No li dóna importància a l'origen de la parella. Ha tingut parella autòctona	28	COU. Curs d'administrativa. Curs de mediació intercultural (actual) Vol estudiar treball social	Atur. Ha treballat d'administrativa	De tot arreu.	Centre, no nacionalista Classe treballadora	Nacionalitat	S'ha sentit discriminada pel color de la pell, pel nom...	Catalana / musulmana (light) d'origen marroquí	Català i castellà. Li costa més el català	Català (10), senyera (10), Barça (10), Catalunya (10), castellà (9), Espanya (8)... S'identifica amb coètnics, encara que acabin d'arribar. Es sent catalana però els veu com iguals.	
LAYLA (1)	22	Marroc (Tànger)	Viu amb els pares i germans. Té parella del Marroc. Viu al Marroc però vol venir a Barcelona. Prefereix parella marroquina	10	Batxillerat F.P. Grau Superior Comerç Internacional, i F.P. Grau superior d'Educació Infantil i Curs de Mediació Intercultural (en curs)	Atur. Ha treballat d'administrativa	Autòctons (dels estudis)	Esqueres. treballadora	Classe	Residència permanent, tramitant la nacionalitat	Discriminat buscant treball, per l'origen. No a l'Institut	Catalana i marroquí. Nació: marroquina/catalana Cultura: catalana/marroquina	Castellà i poc el català	Català (10), senyera (6), Barça (5), Catalunya (10), castellà (8), Espanya (5)... S'identifica amb coètnics al Marroc però no a Barcelona. Segons el nivell d'estudis
MERCEDES	21	Perú (Trujillo)	Viu amb la mare i àvia. No té parella. Prefereix que no sigui d'origen peruà	18	4art ESO. Batxillerat (en curs) Li agradaria fer INEF	Dependent d'una botiga de sabates esportives a les Rambles	De tot arreu. Del Marroc, d'Amèrica llatina, catalans. No amb peruans	Esqueres. treballadora	Classe	Nacionalitat	Discriminada al col·legi pels companys	No s'identifica. Només amb ella mateixa	Més el castellà i també català	Català (5), senyera (3), Barça (10), Catalunya (10), castellà (8), Espanya (10)... No s'identifica gens amb coètnics. El veu molt diferents
LILIAN	23	Perú (Trujillo)	Viu amb els pares i un germà més petit	15	Batxillerat F.P. Grau Superior de Farmàcia	Auxiliar de Farmàcia	Catalans de pares andalusos	No manifesta posicionament ideològic. mitja assalariada	Classe	Doble nacionalitat	Discriminada per un professor al col·legi. Opina que es discrimina a molta gent immigrada per la imatge que es dóna	Llatina. En un punt entre mig. La ment i l'educació és d'aquí, però es sent d'allà. Sentiment d'espanyolitat	Castellà amb els amics i català al treball	Català (5), senyera (2), Barça (10), Catalunya (5), castellà (10), Espanya (10)... No s'identifica gens amb coètnics. Es sent estranya
DOLORES	19	Perú (Trujillo)	Viu amb la mare i germans. Té parella autòctona. Ho prefereix	19	No ha obtingut el graduat. Ha fet FP grau mitjà d'administrativa després de fer la prova d'accés. Vol acabar el graduat i estudiar quiromassatge	Està buscant treball, de qualsevol cosa. Vol guanyar diners per ajudar a pagar la hipoteca del pis	Tots autòctons. Li costa relacionar-se amb sudamericans	No manifesta posicionament ideològic. mitja assalariada	Classe	Doble nacionalitat	No s'ha sentit discriminada. Considera que es discrimina més a pakistanesos i marroquís	Identitat: Peruana Nació: peruana Cultura: espanyola	Sempre castellà i amb algú català	Català (4), senyera (0), Barça (10), Catalunya (5), castellà (10), Espanya (8)... No s'identifica gens amb coètnics. Sensació que li invadeixen l'espai
PAULINA	27	Equador	Viu amb la mare, germans i la filla de 5 anys, nascuda a Barcelona. No té parella. Prefereix que sigui del seu país perquè la manera de pensar i els costums són diferents "si algun dia regreso a mi país..."	8	Estudis de comerç i administració a Equador (inacabats)	Treballa a la botiga de queviures de la mare	Internacionals, sobre tot llatins del barri, del treball	Centre treballadora	Classe	Permis de residència permanent i permís de treball	No discriminació. Molt acceptada a tot arreu	Fusió. 50% espanyola més que catalana 50% equatoriana	Castellà i a vegades català amb la filla	Català (5), senyera (5), Barça (no), Catalunya (no), castellà (10), Espanya (7)... S'identifica amb coètnics. "Todos somos iguales"
JUAN PABLO	23	Equador	Viu amb els pares, germans, parelles dels germans i la filla de la germana. Parella colombiana. No té preferències mentre sigui la noia amb la que es troba bé.	5	Batxillerat amb especialització en tècnic industrial en electrònica (a Equador) Vol fer F.P. grau superior en electrònica	Treballa de polidor de metalls a una empresa d'alumini. Vol estudiar per treballar en allò que li agradi	De tot arreu. Molts amics colombians i poc equatorians. Està en un equip de futbol, integrat principalment per colombians. Estan federats	Centre - esquerra treballadora	Classe	Permis de residència i treball. Sol·licitada la nacionalitat	Discriminat al treball moltes vegades. Pel patrons. Quan ha estat sense papers, l'han explotat. També ha tingut problemes amb skins	Identitat llatina. "Soy la misma persona i seguiré siéndolo". Nació: equatoriana Cultura: d'aquí	Castellà	Català (1), senyera (no), Barça (10), Catalunya (10), castellà (10), Espanya (poc)... S'identifica poc amb coètnic. El veu molt allunyats. Depèn de la persona...
YOUSSEF	30	Marroc (Larache)	Independitzat. Viu amb amics. Pis de lloguer a l'Eixample. No parella. No té preferències	26	Graduat. F.P. grau mitjà Universitat (prova d'accés majors 25 anys) Educació social. Vol estudiar Antropologia	Tècnic auxiliar en immigració. Ajuntament àrea metropolitana de Barcelona	De tot el món, però més autòctons	Esqueres. treballadora	Classe	Nacionalitat	S'ha sentit discriminat per la imatge. L'ha aturat la policia i li han demanat els papers. Al treball és el "marroquí"	"Brasiler". És mestís Nació: quan està al Marroc, més marroquí, quan està a Barcelona, més d'aquí Cultura: occidental-musulmana Grup ètnic: més amb marroquins (no molt)	A casa castellà, àrab i amb els amics castellà i català	Català (10), senyera (no sap), Barça (10), Catalunya (5), castellà (10), Espanya (10)... No s'identifica gaire amb coètnics. Pel color de la pell, per la manera de pensar amb pocs
LAYLA (2)	24	Barcelona	Viu amb els pares i els dos germans. Actualment no té parella. Ha tingut parella del Marroc que va conèixer a Barcelona. Preferència per parella d'origen marroquí	24	ESO i àrab F.P. grau mitjà de turisme (en curs)	Treballa a la botiga del consolat del Marroc a Barcelona	De tot arreu. Té relació amb joves a una entitat d'immigrants d'origen musulmà en què col·labora.	Dreta treballadora	Classe	Nacionalitat	Mai s'ha sentit discriminada. Opina que, en general, la societat no vol als immigrants magrebins i que també s'estableixen preferències entre els sudamericans (es prefereix als argentins)	Identitat mixta. Barreja de dues cultures. Nació: catalana Cultura: barreja marroquins	Castellà o àrab. També català	Català (7), senyera (8), Barça (10), Catalunya (10), castellà (10), Espanya (10)... Considera que els seus coètnics són els joves d'origen marroquí nascuts a Barcelona o que han viscut sempre aquí. Amb la resta no s'identifica
HASSAN (2)	29	Marroc (Nador)	Viu a mitges amb la parella, que prefereix que sigui del Marroc, al barri del Raval en el pis que han deixat els pares	10	No va acabar els estudis de secundària al Marroc i tampoc va seguir-los a Barcelona. Estudis a BCN de castellà, català, serigrafia i informàtica. Vol estudiar marketing (pel treball)	Treballa de comercial per a tot Catalunya d'una empresa d'enviament de diners. Contracte fix	De tot arreu, però la majoria del Marroc	No es defineix del tot però cap a l'esquerra treballadora	Classe	Permis de residència permanent i permís de treball. Vol tramitar la nacionalitat	No recorda cap situació de discriminació. Creu que es discrimina als marroquins perquè ho han viscut varis membres de la seva família	Mig espanyol mig musulmà. Més musulmà que marroquí perquè és d'una zona bereber. "Sóc marroquí però adoptat per Catalunya. Em sento molt bé". Nació: marroquí; cultura: musulmà; grup ètnic: marroquí	Castellà i àrab amb els amics	Català (6), senyera (no), Barça (10), Catalunya (10), castellà (10), Espanya (10)... No s'identifica amb tots els coètnics. Solament amb alguns, depèn de la manera de vestir, de la imatge...
VANESSA	19	Barcelona	Viu amb els pares i 1 germà. No té parella. No preferències	19	Universitària (en curs)	No treballa. A l'estiu ha treballat en un restaurant	Gairebé tots són autòctons	No es posiciona ideològicament Classe mitja assalariada	Nacionalitat	No discriminació, excepte problemes puntuals amb algun company de l'escola	Mig catalana i mig filipina. Nació: Catalunya Grup ètnic: catalana mig, mig Cultura:	Castellà i poc català	Català (10), senyera (3), Barça (5), Catalunya (7), castellà (10), Espanya (8)... No s'identifica amb tots els coètnics. Els veu molt diferents a ella	
CARLOS	24	Xile (Antofagasta)	Viu amb la mare. No parella. No preferències	22	Universitària (en curs) Ha estudiat Filosofia i actualment estudia Psicologia	Treballa de director administratiu en la delegació d'una associació	Tots catalans. Sobre tot companys d'estudis	Progressista nacionalista Classe treballadora	Nacionalitat	Discriminació en diversitat d'ocasions. Al col·legi, al carrer, etc	Nació: apàtrida Cultura: llatina Grup ètnic: hispà	Català i castellà	Català (10), senyera (no), Barça (no), Catalunya (apàtrida), castellà (10), Espanya (no)... No s'identifica amb tots els coètnics. Els veu molt diferents	
GABRIEL	25	Colòmbia	Viu amb els pares i 1 germà. Té parella autòctona. No preferències	11	F.P. grau superior de construcció Universitat. Arquitectura tècnica (en curs). Vol estudiar un Postgrau per ser arquitecte civil	Treballa en el despatx d'un arquitecte	Tots els amics són autòctons, la majoria de l'Institut. D'estrangers no en coneix	Esqueres treballadora	Classe	Nacionalitat	No experiències de discriminació. Però veu discriminació diàriament amb altres persones d'origen immigrant	Identitat colombiana. "De allí pero un poco adaptado aquí"	Castellà	Català (8), senyera (no), Barça (10), Catalunya (10), castellà (7), Espanya (8)... S'identifica amb alguns coètnics. Depèn del temps de residència. Es veu diferent.
VIRGÍNIA	23	Equador	Viu amb els pares, 1 germà i 1 germana. Queda 1 filla a Equador i 1 germà i 1 germana a Madrid. Té parella autòctona. No preferències	6	Batxillerat a Equador A Barcelona: cursos d'informàtica i anglès. Vol estudiar a la Universitat quan li homologuin els estudis cursats a Equador	Ha treballat a una cafeteria. Actualment fa de cangur i té cura d'infants	Té amics i amigues d'Equador, Xile, Marroc, Colòmbia i autòctons	Centre Classe treballadora		Permis de residència i treball	S'ha sentit discriminada pel color de la pell i per l'origen, sobre tot al carrer	Equatoriana - espanyola Nació: Equatoriana	Castellà	Català (10), senyera (7), Barça (10), Catalunya (6), castellà (10), Espanya (10)... S'identifica amb la gent d'Equador però vol conèixer gent d'altres països
CÉSAR	24	Equador	Viu amb la seva parella i una filla de 2 anys, nascuda a Barcelona, al seu pis que és de compra. La parella és d'Equador i es van conèixer a Barcelona. No preferències per l'origen de la parella	7	Batxillerat físic - matemàtic a Equador. No ha seguit estudis a Barcelona (volia fer arquitectura o ingenyeria elèctrica)	Treballa en una cadena de supermercats. Està fix i fa 5 anys que hi treballa. Vol organitzar la seva pròpia empresa per comerciar amb Equador	Tenen amics d'Uruguay i espanyols, sobre tot del treball	Esqueres treballadora	Classe	Residència permanent i permís de treball. Tramitant la nacionalitat	No s'ha sentit discriminat. Considera que la societat té preferències entre els immigrants d'Amèrica llatina i que als equatorians se'ls vol menys que als argentins o brasilenys	"Equatoriano hasta la muerte"	Castellà	Català (8), senyera (10), Barça (si), Catalunya (me encanta), castellà (10), Espanya (10)... S'identifica amb alguns coètnics. Els de llarga residència sembla que "se han perdido"